

Alricus Inter: 5

CONSTANTINI
HARMENOPVLI IVDICIS

THESSALONICENSIS

PROMPTVARIVM

I VRIS CIVILIS

Latinè redditum per IOAN-

NEM MERCERVVM

professorem Re-

gium, Lu-

tetiæ.

Handwritten signature or initials.

*Indicatis passim ad marginem Legum nostri
iuris capitibus, cum quibus hæc consonant,
& unde primum sunt petita.*

Adiecti sunt ad levandum studiosorum
laborem duo indices copiosissimi.

Handwritten signature.

LUGDUNI,

Apud Matthiam Bonhomme.

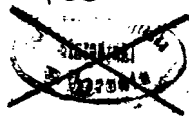
1556

CVM PRIVILEGIO REGIS,
AD DECENNIVM.

Priuilegij exemplar ad finem libri ap-
positum est: cuius finita fuit impressio
quarto Id. Febr. anno salutis millesimo
quingentesimo quinquagesimo sexto.

408

Ob. 6. II, 3187

V I R O
O M N I L I T E R A R V M

G E N E R E Q V A M O R N A T I S -
S I M O , P R I S C A ' Q V E S E N A T O -

rum virtute summè conspicuo , MICHAELI

HOSPITALIO supplicum libellorum in

Regia magistro, Margaritæ Bi-

turigum ducis august. Isi-

mæ, nomophylaci,

IO. MERCERVS

S. P. D.

N T E R Eos qui literarum monu-
mentis inclarescere ac sempiternum no-
minis splendorem assequi student, non po-
stremo loco habendos existimârim, vir or-
natissime, qui aliorum scripta quæ ab om-
nibus cognosci & lectitari permagni in-
terfit, in alias linguas non mediocri diligen-
tia adhibita bona fide transfundunt. Tam-
etsi enim primam laudem ipsis autoribus
libens detulerim, haud tamen scio an illi

proximè ad hos accedant. Ita enim fit, non solum ut quæ antea vix vni nota
esse poterant nationi, iam cū multis, si ita res ferat, communicentur, longèq;
ac latè peruagetur: verum etiam quæ à superioribus nuda ac ieiuna plerunq;
accepta sint, exornent, condecorent, denique meliora faciant posteriores. Id
quod de Græcis hoc est sua gente confirmat diuinus ille Plato in Epinomide,
quæ à Barbaris horrida accepissent, cultiora eos ac splendidiora effecisse.
Ὅτι ἐπεὶ ἔμμεν, inquit, βαρβαρῶν παρέρχον, καὶ μίον τὸ τοῖς τέλοσ
ἀπεργάζον. Quantam, quæso, lucem, ut ad nostra & peruulgata veniam,
sacris Bibliis inuexerunt, primùm celeberrima illa Ptolemæi auspiciis edita
Septuaginta Interpretum translatio: deinde Ionathæ & aliorum Chaldaea
paraphrasis? Taceo veterum Græciæ doctorum hexapla, & quotquot vsq;

in hodiernum diem eidem rei operam nauârunt. Quæ quidem interpretum
varietas tantum abest vt lectori noceat, vt vel plurimum Augustino asti-
pulante proficit. Hoc enim pacto fit vt nulli te addicas, aut in cuiusquam ver-
ba iures, sed ex omnibus diligentius collatis sensum elicias certum ac germa-
num. Nam licet vt in cæteris ita & in sacris præstet ex ipsis fontibus hauri-
re, si cui eos adire non sit negatum, quia tamen id non omnibus aut occupa-
tiones, aut studia, & vitæ instituta, aut tempus denique ipsum permittit,
unicam quidem probârim interpretationem, sed ita fideliter elaboratam, vt
omnia propriè, significanter & perspicuè reddantur. Sed quia non omnes o-
mnia in re præsertim tam ardua sunt affecuri, multis collatis lector assiduus
id obtinebit quod singuli præstare non poterant. Quid de iure ciuili dicam?
Quanta Romanis hominibus vel toti potiùs orbi commoda attulerunt, qui
primi ex Græcia Leges Romam importârunt, vnde, vt autor est Pomponius,
nata est lex duodecim tabularum? Hinc nostris Iureconsultis amplissima se-
ges & latissimus de iure disputandi campus apertus est. Qua occasione fa-
ctum, vt institutis ac legibus nostri Græcos vincerent, nec iam nobis Græco-
rum leges sed illis potiùs nostræ essent mutuandæ. Scis enim omnium opti-
mè, vir multiplici rerum cognitione percelebris, penè totum ius nostrum La-
tine conscriptum breui ad vniuersum orbem Romanum permanasse. Id au-
tem vt Græci homines quibus erat ex præscripto legum Romanarum viuen-
dum, sibi familiaris facerent, plerique Græcè reddiderunt. Quibus haud
scio an tres illi celebratissimi principes, Basilus, Constantinus & Leo sine
annumerandi, ex quorum Prochiro se faretur suum coagmentasse noster
Harmenopulus. Cum enim, vt rem totam aperitiùs exponam, Leges latè dif-
fusas hi principes sexaginta libris compendio essent complexi, neq; eorum la-
bor nostro Harmenopulo faceret satis, in sex volumina contulit quæ vix illi
sexagenis explicare potuerant. Neque verò fusiùs hoc loco persequar, quan-
tam hoc compendio laudem sit meritis. Certè totas nostrorum Iurisconsulto-
rum leges ita sæpe proponit & declarat aperitè, vt tria plerunque huius verba
malim, quàm integras recentiorum paginas, verbosôsque, ne dicam molestos
nec satis puros commentarios. Sed hæc res eo legendo fiet planior. Enimuerò
mirabere forsân, vir generosissime, quid sit quod cum iam me totum, ita Regio
mur

munere postulante, lingua Hebraica studiis addixerim, nunc tibi hunc librū consecrem, qui à professione nostra planè abhorrere videatur. Rem breuiter perstringam. Ante quàm Lutetia in patriam redirem, ieceram equidem huius lingua haud contemnenda fundamenta, atque eo maximè nomine h. c. iter susceperam, vt Auenione collatis cum doctissimo quoque Hebraicū studiis, pleniorē lingua sancta cognitionem adipiscerer. Sed cum in eade n ciuitate clarissimos iuris professores esse intelligerem, visum est eadem opera & iuri incumbere. Hic primo anno exacto Tolosam peto. Ubi cum aridere inciperet legitima scientia, serio huc animum appello, librosque omneis con- quiro tam Gracos quàm Latinos, ex quibus commodiorem aliquam iuris perdiscēdi rationem ineam. Inter alios mihi hoc Πρὸς ἄρρον occurrit: cuius vbi aliquot chartas legissem, necdum à quoquam Latino sermone donatum inue- nissē, ad hanc rem multis etiam hortantibus & calcar (quod dici solet) addentibus, summo studio sum aggressus. Hic per triennium aut quadriennium totus fui. Porro cum me Germanus quidam anteuertisset vir sanè eru- ditus, placuit antè quàm institutum prosequerer, eius de Gracis conuersio- nem perlegere. Ea perlecta & propius atque accuratiùs cum Harmenopu- lo collata, non pauca desiderauī. Quò factum est, vt nostram supprimendam non putarem, & quicquid ea in re laboris erat reliquum, libens exciperem, ac tanquam bona stadij parte confecta ad metam alacriùs aspirarem. Hanc ergò postea Lutetia sedulo recognitam cum à me Lugdunenses typographi postulassent, quo tempore à publico munere impetrato commeatu nostrates peterem, libenter obtuli, vt iuris candidatis liceret perspicere quantum inter nostram & priorem intersit interpretationem. Eam sub tuo praesertim no- mine apparere vir clariss. aequissimum iudicauī, quòd te Iurisperitorum no- strae aetatis facile principem, quemadmodum & ceterarum disciplinarum coryphaeum esse intelligam. Quem excellenti virtute ac doctrina & singula- ri morum integritate praedictum Rex Franciscus primum in supremae curiae senatorum ordinem allegerit, deinde Henricus in Regiam accitum sibi à li- bellis supplicibus esse voluerit, Margarita huius soror illius filia, principum faeminarum decus & exemplar absolutissimum, summae rerum suarum fa- miliarium praefecerit, sibi que à consiliis primo loco esse iusserit. Quem deniq,

*viri principes propter prudentiam atque in rebus agendis industriam re-
 uereri, suspicere, & si quid subortum fuerit ardui, in consilium adhibere so-
 lent non secus ac alterum Nestora. Quid humanitatem memorem, qua viros
 literatos & qui rem literariam studiis suis promouere conantur excipis, tue-
 ris, colis & patrocinio ac autoritate tua subleuas? Id equidem cum in mea
 causa non semel sim expertus, tacitus praterire non possum. Quam vnà cum
 Iohanne Morello socero meo, homine tibi amicissimo, mihi multis nominibus
 obseruando, viro tum moribus & vitæ institutis tum eruditione & rerum ex-
 perimentis in nostra Gallia conspicio, summa semper contentione egisti apud
 homines amplissimos. Qui me nuper eiusdem instinctu atque hortatu à ma-
 leuolorum hominum calumniis quibus penè opprimebar vindicaris, & tan-
 tum non de possessione deiectum velut Pratoria autoritate restitueris, deniq;
 vt hoc munus sustinerem quod humeris incumbit, effeceris. Pro quibus bene-
 ficis, vt alia taceam, quibus ab utroque semper sum ornatus, cum non ha-
 beam quas aut tibi aut illi gratias referam, gratum certè animum quandiu
 vixero geram, nec vlla temporis quantumlibet ἀποτολῶν vetustate tantorum
 meritorum recordationem apud me oblitterari patiar. Interea huius animi
 symbolum nostrum munusculum hilari, vt cetera soles fronte excipito, habi-
 turus à nobis aliquando, si cæptis faueat Dominus, & maiora, & Christia-
 næ Reipublicæ utiliora quæ iamdiu molimur. Bene vale vir spectatissi-
 me. Lutetia pridie Nonas Decembreis, anno humanæ salutis 1555.*

A D L E C T O R E M.

NE T E Lector, characterum varietas quibus hoc opus est descriptum, turbet aut remo-
 retur, de ea re hîc te paucis admonere visum est. Obseruabis itaque multis locis Harme-
 nopulum Iuriconsultorum responsa & principum placita in hoc compendium relata,
 suis Scholiis aut explanationibus illustrasse. Quod cum in exemplari Græco non vsque
 adeo accuratè præposito σχολίων aut ἐπεξηγήσεως nomine, semper esset distinctum, in
 hac interpretatione vt distingueretur sedulo curauimus, aut scholij nomen, quanquam in Græco non
 esset, præfigentes, aut vbi dubium videbatur, margini adiacentes videri scholium esse: Id quod vel di-
 uersa literarum ratio satis indicare poterat. Sed & illud admonitione dignum, quoniam Græcus codex
 sæpe corruptus est, aut suspectus, aut etiam subobscurus, multa à nobis restituta esse loca, & apertius di-
 ligentiùsque explicata, aut certè nostrum de illis iudicium interpositum. Id alio etiam scripturæ gene-
 re exarandum duximus. Et, vt res cetera planior esset, asteriscum pranotauimus. Id quicquid est, boni
 consules, ac tantisper dum exemplar emendatius fors obtulerit, vt tuis frueris, nostròsque labores, quos
 in hoc thesauro proferendo, multis interim aliis occupationibus distracti exceperimus sanè non me-
 dioeres, tibi exceptos, lector, existimabis. Vale.

PROMPTVARIVM,

QVAE ET HEXABI-

BLVS, SELECTIM VN-

DIQVE ET COMPENDIA-

riè collectum, itaque confectum à ve-

nerando in primis Legum præfide

& iudice Theſſalonicenſi Con-

ſtantino Harmenopu-

lo inter iudices

primario.

Prævia cognitio atque exhortatio ad Iudices.

V I Sortitò, iudicandi facultas ac mu-
nus noménque obtigit, ſi quidem in eo
ſtudium euràmque collocare voluerit,
vt pulcherrimam hanc, quam nec Deus
ipſe repudiat, appellationem non deho-
neſtet, vtque verum illum iudicem, qui
& incorruptus eſt, nec perſonarum ha-
bet delectum, nec falli vnquam aut elu-
di^a poteſt, ſolum ad eò iuſtum, ac iuſtè

cuique pro vitæ actæ dignitate præmia
daturum, formidando & horrendo illo iudicij die propitium ele-
mentémque experiatur: is ante omnia illud animo reputet, ſe nullam
ob rem aliam præſidere, niſi vt iuſtitiam colat, iuſque ſuum vniciq;
tribuat: iniuriam propellat, & ab hominum conſortio ableget quàm
longiſſimè, & quotquot huic pertinaciter addiſti ſunt, de his quoad
eius fieri poterit, pœnas ſumat, tanquam Deum Opt. Max. nequa-
quam celaturus, ſiue hac ſiue alia quapiam ratione Rempubl. geſſe-
rit. Deum nanque celare homo^b non poteſt, non iniuriam ſolùm in-
ferens, ſed ne cogitans quidem. Eſt autem iuſtitia, quam Deus qui
ſanè iuſtus eſt, maximè amplectitur, quaque, ſi vlla alia re, apprimè
conciliatur & colitur. Quæ etiam è cælo proſpicere, & ante Dei con-
ſpectum velut prænuntia quædam procedere dicitur. Qua vel totas
gentes attolli & celebrari cùm audimus, tum verò indubitatò credi-
mus. Quocirca vt eam nunquam non exerceamus, crebris Euangelij
monitis interpellamur, vt quæ & in ſublime euehat, & ſalutaris ſit,
Deoque gratiſſima. Deinde hæc quoque perpendat, ac alſiduis co-

^a *Iudicij enim Dei,
veritatisque nec ſal-
lit nec ſalutur ſem-
per innititur. c. à no-
bis. ij. de ſent. exc. c.
Deus quãdo. xxiiiij.
q. ij. can. panem. de
conſec. diſt. ij. c. ſpi-
ritus ſanctus. j. q. j.*

^b *Deo enim omnia
certa ſunt. l. ſed eſt.
ſ. xli. de iud. vbi na-
tura nomine Deū
ipſum intelligi cer-
tum eſt.*

gitationib

gitationibus secum ipse reuoluat, quæ à Domino & Seruatore nostro, vero Deo atque omnium æquissimo iudice dicta sunt: Nolite ex facie iudicare, sed iustum iudicate iudicium. Et felices^b illi, quotquot iustitiam esuriunt ac sitiunt: ipsi enim satiabuntur: siue terrestrè caducumque ac corruptioni obnoxium, quo hinc nobis est utendum alimentum, siue futuræ potius delicias^c quàm nutrimentum velis intelligi, delicias inquam & iucundissimas & gratuitas, quibus etiam nunc sese in cælis oblectant omnes illæ virtutes potestatesque cælestes. His hunc in modum à Seruatore dictis, quæ iudicem & assiduè meminisse, & diligentius animo voluere par est, rerum huiusmodi sacrarum princeps præfectusque, quantum equidem sentio, spectatissimus, Magnus inquam Basilii hæc sequens sic ferè & ipse commentatur. Qui veram germanamque iustitiam non habet in animo repositam, ac velut ex præuia quadam meditatione reconditam, sed aut pecuniis corrumpitur, aut amicis obsequitur, aut etiam inimicos vlcisitur, aut alienam reformidat potentiam, rectè ius dicere, iudiciâque exercere nõ potest. Nec deest ex antiquis qui ita hortetur: Si vis, inquit, æquam sententiam ferre, neminem eorum qui iudicio assistent cognosce, sed nudam ipsam simplicemque veritatem. (Quin & mirandus ille Solomon ab immodica habendi cupiditate nos deterrens, aque sordido parumque liberali quæstu, Potior^d est, inquit, exigua perceptio cum iustitia coniuncta, quàm copiosi fructus cum iniustitia. Propterea quod impiorum^e sceleratorumque, vt præclare Iesus filius Sirach scriptum reliquit, hominum opes auferent, non secus ac torrens, resonabuntque vt tonitru cum pluuia editum. Sed quamobrem quæso? Quoniam quisquis, inquit Cyrillus nobilis sanè percelebrisque Theologus, iniuria afficitur, cum dolore quidem conficiatur & incendatur, vlcischi verò aut parem referre gratiam nequeat, interdum quod se videat tanta aduersarij manu inferiorem ac imbecilliolem, supernæ illius, qua nihil quicquam fingi potest iustius, vindictæ stimulum in auxilium vocat. Quid verò tum accidat, Seruatorem rursus audire operæpretium est, cuius illa sunt verba: Qua mensura^f mensi fueritis, eadem remetietur vobis. Sed & his subscribit Nysseus ille^g Gregorius, Iustum, inquit, Dei iudicium nostros ferè affectus refert ac imitatur. Cuiusmodi enim ea quæ apud nos aut à nobis fiunt, esse solent, talia etiam nobis penèque similia præstat præbètque Deus. Verum enimverò neque is ab omnibus à quibus offenditur pœnas in hac vita reposcit, vt aureus ille cui non ab re nomen est inditum, Ioannes inquit Chrysostomus, vt ne scilicet de futura resurrectione iudiciòque desperes, vt pote omnibus hinc, gestorum rationem reddentibus, neque item omnes vbi scelus patrârint, impune abire sinit, ne rursus temere ac fortuito regi ferrique omnia existimes. Sed hæc quidem ita ex nostræ religionis testibus sint comprobata. Transeamus ad externos etiam scriptores & Platonem imprimis Philosophum ita loquentem audiamus

^a Proverb. 24.

Deuter. 1.

Ioan. 7.

^b Matth. 5.

^c τρυφήν μᾶλλον ἢ τροφήν, Latinus hanc vocum allusionem non assèquitur.

^d Proverb. 16.

^e Ecclesiast. 40.

^f Matth. 7.

Luc. 6.

^g Frater Basilij Magni.

audiamus: Ei quidem est honos habendus, qui nemini iniurius est. Is verò qui alios à facienda iniuria cohibet, plus quàm duplum, si hunc cum illo conferas, honorem meretur. Ille siquidem vni duntaxat, huc plurimis aliis est æquiparandus. Atque hæc tantus Philosophus de potentibus, iisque qui aliquam habent in Republica auctoritatem, siue principes sint, siue iudices, dicit ac statuit. His & illud Demosthenis est consonum, eos quàm maximè laudandos esse homines, qui nullam iuris dicendi sibi vtilitatem emolumentumve proponant. Opes enim ac nummos possidere licet & comparare. Gloriam verò nummis redimi nec honestum est nec consentaneum. Porro cùm ita affectus sit qui hisce omnibus acquiescit, iamq; præscripta ratione Rempublicam administrat, confidat is quidem non secus ac leo, fortique atque infracto sit animo. Illud autem nõcõr, quemadmodum recta statera neque à vera, neque à falsa & parum æqua damnari potest ac velut in disquisitionem vocari: sic & iustum iudicem neque à iustis neque ab iniustis, vt scitè admonet Epictetus, argui. Quis enim tam est à sensu communi alienus, qui non satius esse existimet iudicem æqua iurique consona sententia lata, ab eo quem damnarit iniuria culpari, quàm vbi iniquè^a iudicarit, iure ab eo qui damnatus sit reprehèdi? Tunc enim & à Seruatore nostro beabitur, & de regno cælorum consequendo certissimam accipiet promissionem. Beati^b quippe, inquit, qui iustitiæ nomine affliguntur. Ipsorum enim est regnum cælorum. Quænam igitur præmia consequetur, ac tanquã hæreditario iure obtinebit qui iustus est, omnesq; cogitationes habet in exercenda colendaque iuuitia defixas? Ipse quidem se nunquam non facilem ac beneficum, vt egregiè monet P̄saltes, in omni^c genis homines exhibet: Eius verò semen benedictione, hoc est larga rerum omnium copia ac felicitate prosequetur Dominus. Efflorescet^c vt palma, atque in modum cedri accrescet. Huius insuper neque euanescet spes, neque posteri, panis^d laborantes penuria vnquam conspicientur. Quin & terram firmissimo iure tanquam hæres possidebit: nec eam modò, sed quod longè est optabilius ac præstantius, ea tandem assequetur quæ multis antè seculis temporumque periodis præparauit Deus iis qui se vnicè diligenter: idque non aliam ob causam, quàm quia iustitiam ac æquitatem cæteris rebus prætulit. Ea verò tantæ sunt dignitatis & splendoris, vt nec quisquam viderit^e, nec audierit, nec mente quidem ac cogitatione sit complexus, longè his omnibus quæ sensui subiacent inferioribus, eminentiora & clariora. Iudex itaque cum omnia hæc & singula diligentius expenderit, crebrisque meditationibus altius animo insculperit, quæ quidem tantam mihi vim habere videntur, vt vel inhumanam ferinamque mentem (sic enim iniuriæ amatricem haud piguerit nominare) ad iustitiam impellant ac pertrahant, duobus iis totam iudicandi facultatem contineri intelligat, vt & numen imploret Diuinum, & leges afsiduè meditetur: neque

^a Neque enim æterni tribunal iudicis illum reum habet quem iniuste iudex condemnat. c. j. de sent. & re iudic. in vj. Neque is iudex est dicendum. c. j. xxij. q. ij. Marc. v.

^c P̄sal. xcj.
^d P̄sal. xxxvij.

^e Isa. lxiiij. & j. Corinth. h. ij.

CONDEM. SENT. IN IVD.

harum solum verba, sed mentem potius ac vim tenere studeat. Ex quibus nos pulcherrima quæque, nostro quidem iudicio, ac maximè necessaria vndique per compendij modum collecta, in hunc qui promptuarij loco esse possit librum, contulimus, non absimile quipiam iis efficientes, qui prata aut hortos variis florum generibus splendentia ac referta ingressi, iucundissimos quosque ac suaue olètes legunt flores, quos deinceps in speciem vnã ac formã aspectui gratissimã componant. Legat & sententiã illã iudex, quæ à religiosissimis principibus Leone & Alexandro in iudices lata est. Nam & hanc nosse par est, quisquis is est qui alios est iudicaturus. Quã quidem lecta, ne solus vnquam iudicium de quoquam ferre audeat, etiã si de re leuissima fuerit actio instituta. Vã enim soli, inquit ^a ille: cum etenim lapsus fuerit, quis eum eriget? sed simul etiã cum aliis qui tum consilio & prudentia, tum legum peritiã spectatissimi sint & clarissimi. Hac siquidem ratione tum apud superiores, tum apud homines, quin & multò magis apud Deum Opt. Max. culpam omnem ac reprehensionem effugere poterit.

a Ecclesiast. iij.

CONDEMNATORIA SENTENTIA, IN IUDICES A PIIS ORTHODOXISQUE IMPERATORIBVS LEONE ET ALEXANDRO PRONVTIATA.

XISTIMO equidem eorum neminem, qui iudicario funguntur munere, eò vnquam stuporis aut inscitij prorupturum, vt aliter quàm ex præscripto legum iudicium sententiã ve ferre audeat. Quòd si quis in tantã euaserit dementiam, reus peractus eas dependet pœnas quæ legibus sunt irrogatæ ^b. Sin fortè nos effugerit, peruigilem tamen illum atque insomnem oculum, cui nihil non quamlibet occultum sit, patere potest, effugere non poterit. Tametsi id ipsum imprecationibus quoque, dirisque execrationibus stabilire ac firmare non ab re alienum censuimus. Inueniat itaque iste & Deum & cælestes omnes atque incorporeas potestates sibi nunquam non aduersantes. Immaturè ex hac vita excidat potius, quàm excedat. Incommodis insuper afficiatur perpetuis. Ipsius ædium fundamenta ignis tandem deuoret, & posteritas eò redigatur inopiæ, vt panem ostiatim quæritet. Atque hæc iure sanè optimo, propter eã quòd leges quas liberimas esse oportuit, seruas quodam modo atque captiuas effecit factorum prauorumque iudiciorum.

b l. fin. c. de pœn. iud. qui malè iudic. c. j. de sent. & re iudic. in vj. Adde quã noi. per glos. vlti in can hoc etiã. ij. q. vj. Huc facit Non. Insurandum quod præst. sub si. col. ij.

P R Æ F A T I O I N L E G E S H O C

V O L V M I N E P E R S C R I P T A S

ONSCRIPTVS Fuerat quondam sub Basilio Constantino, & Leone principibus pietatis nomine celebratissimis, legitime scientiæ liber, cui quæ summatim quæ ad hanc facultatem spectant complecteretur, Promptuario nomen erat. In hoc cum forte incidissemus, nos in maximam pertraxit admirationem operis ipsius antequam illud percurreremus, argumentum. Ex singulis etenim Iurisprudentiæ voluminibus se inquit apprimè necessaria, & quæ in dubium sæpissime reuocantur, selecta in hoc tanquam Promptuarium iuris ratione compendiaria transfudisse ac contulisse, nihilque ferè eorum prætermis-
 sisse, quæ vulgo nota esse conuenit. Atque ita sanè lectores inuitans, magnifica hæc pollicetur. Cæterùm perlecto opere, longè ab instituto, à que pollicitatione autorem abesse comperimus: cum & quæ magis sunt necessaria fuerint in eo prætermis-
 sa, & nonnulla etiam non satis explicata. Itaque cum nõ sine ingenti admiratione longè aliam rationem in eo opere contextendo ab autore obseruatam videremus, quàm aut ipse instituisset aut promisisset, explenda in eo iudicauimus, quæ cognitu perquam essent vtilia ac necessaria, adiicienda quæ desiderarentur, vt tandem per compendij modum, plenum con-
 surgeret opus atque absolutum. Hinc factum est, vt cum leges penè in immensum excreuisse ac diffusas esse cerneremus, tam eas quæ iam diu latæ perscriptæque fuerant, quàm quæ postea à clarissimis principibus introductæ, quas & Nouellas iam nominari consuetum est (Quibus accedunt & Romanæ quæ Magistri dicuntur, & Prouincialia, & pulcherrima è Promptuariis decerpta iura) commodissima quæque simul & iucundissima ex his omnibus delegerimus, ac Promptuarij legibus adiunxerimus, quædam mixtim, quædam seorsim, vt consentaneum videbatur. Quoniam autem Promptuarium ipsum quadraginta omnino continebatur titulis, nos totidem alios aut etiam plures subnectendos duximus, idque tum perspicuitatis causa, tum ne quid eorum quæ necessaria sunt, deesse videretur. Sic igitur totum vnum opus cõfecimus, quod in sex libros partiti sumus, quibus quidem id omnè breuiter perstrinximus, quod sexaginta iurisprudentiæ voluminibus, item & Nouellis, Romanis Magistri, Prouincialibusque ac Promptuarij legibus fusè sparsimque pertractatum fuerat. Vnde & librum hunc hoc inscripsimus nomine, *Promptuarium sex conclusum libris*. Librorum porrò vnusquisque hunc in modum solet inscribi.

Primus de legibus ac iudiciario statu. Ad hæc de in integrum restitutione & libertatibus.

Secundus de variis iudiciorum litiúmve] generibus, & noui operis nuntiatione.

P R Æ F A T I O.

Tertius de alienatione, mutuo & societate.

Quartus de sponsalibus & nuptiis.

Quintus deinceps de testamentis & tutoribus.

Sextus tandem de damno ac pœnis.

Totum itaque opus hoc quod PROMPTVARIUM appellare libuit, in sex, ut iam dixi, libros tributum est. Adiecti autem à nobis tituli, prioribus, quadraginta numero aut etiam plures ut iam etiam dixi, sunt. Porrò illud quoque admonuisse operepretium fuerit, multa à nobis adiecta esse capita veteribus titulis, quæ & pulcherrima & summopere necessaria censebam: quædam rursus ex veteri libro nostris titulis appolita. Quare ut hæc ab illis internosci queant, iis quidem titulis ac capitibus quæ adiecimus ubicunque tandem

obuia fuerint ^a solare signum extrinsecus ascripsimus, veteribus autem Saturnium. Sic enim lectoribus fiet planif-

simum quæ noua in hoc PROMPTUARIO, quæ vetera sint tam capita quàm tituli, si quis for-
tè id scire laboret. Sed de his hæc tenus,

Singulorum verò librorum ti-

tuli, sequenti proponuntur

tabula, accuratè quo-

ad fieri potuit ex

quoque libro

collecti,

SS

*Hanc distinctionem
in exemplari Gre-
co non inuenimus.
Quæ causa fuit, ut
in nostra interpre-
tatione hæc non sint
adscripta.*

T A B

TABVLA PROMPTVARIII.

LIBER PRIMVS, DE LEGIBVS

ET IVDICIARIO STATV. INSVPER

& de in integrum restitutione & liberta-

tibus: in quo sequentes con-
tinentur tituli.

*

IT. I. De legibus. ibidem & de consuetudine, & de principibus.
Item de iuris & facti ignorantia.

II. De auctore & reo: de probationibus & criminibus, & mulie-
ribus, & iure fisci.

III. De actionibus earumque temporibus. Ibidem de rebus eccle-
siasticis & minoribus. Item de iniuriis & bonorum possessione,
furto, fideiussione ac mutuo. Insuper de iudicio finium regundo-
rum. & rursus de ecclesiasticis rebus, & pignore vel hypotheca,
& de fructibus qui ex prædiis percipiuntur, de adulterio & do-
lo, & abrogatione privilegij quadragenarij.

IIII. De iudicario calculo & sententia, & quibus diebus iudican-
dum non sit. Item de litigantium sumptibus, & mulctis aëriis^a,
& sportulis. Præterea de delectis seu delegatis iudicibus, & qua-
drimestri spatio quod debitoribus conceditur.

*a Quid de hoc loco sen-
tiamus, vide infra.*

V. De iudicibus seu delatoribus.

VI. De testibus, & iis qui testimonium dicere prohibentur, & non
scripto testimonio.

VII. De iureiurando, & legitimo iureiurando.

VIII. De fide instrumentorum, & schedarum propria alicuius ma-
nu scriptarum. Græci *χαρτογραφα* & *ιδιωγραφα* vocant. & iureiu-
rando rursus.

IX. De pactis, nudo pacto, & mutua successione, & pactis dotalibus.

X. De transactione.

XI. De necessitate & vi.

XII. De impuberibus seu pupillis, & minoribus, & de in integrum
restitutione.

XIII. De^b iis qui veniam ætatis impetrarunt, & rei pupillaris alie-
natione.

*b Tres nouissimi ti-
tuli pauco aliter in
ipsa libri serie di-
gesti reperiuntur,
quod ad numeri
rationem attinet.*

XIIII. De mulieribus, & rerum tam suarum quàm mariti confi-
ciendo indice, quod vulgò dicunt inuentarium.

XV. De seruis & eorum hæreditate. De obscuro & ambiguo. De mi-
litibus. Quibus modis quis in aliena potestate esse definit. De li-
bertatibus, & seruis, ac ipsorum æstimatione.

TABVLA SECVNDI LIBRI.

I. De possessione & dominio, & variis animantium generibus, &
iis quæ ex aliena materia fiunt forinis, & de captis in bello rebus,

T A B V L A

& de insula, de rebus furtiuis, & hæreditariis, & de donatione. De promiscuis rebus, quas scilicet cum socio aut sociis communes quis habet. De damno infecto, & de vestibulis, accessioni-
búsque maris.

- II. De non numerata pecunia, & dotis repetitione.
- III. De repetitione ac interitu rei, & de sumptibus quos in vxoris morbos exequiásque fecit vir, & aliis quibusdam.
- IIII. De noui operis nuntiatione, & omni ædificio, & ianua in communi aula aperienda, & parietum instauratione. Item de plantis & arboribus, aqua & seruituribus: de bonæ fidei possessione, & de insula rursum, & plerisque aliis.
- V. De muneribus, tributis & commercio.
- VI. De thesauri inuentione, & partibus eorum quæ è profundo subuehuntur, & spoliis.
- VII. De iis quæ naufragio in mare abiiciuntur, & collationibus nauticis, & iure postliminij.
- VIII. De adoptione, atque ibidem de eunuchis & mulieribus.
- IX. De iis qui ad ecclesias confugiunt.
- X. De vsu eorum qui alienas res commodato sumunt, item & de iumentis, de agro & domo, & horum alienatione, & donatione propter nuptias, quæ à muliere fit.
- XI. De nauticis rebus, & collatione, & iis quæ propter vim proiciuntur è nauis.

T A B V L A T E R T I I L I B R I.

- I. De donationibus.
- II. De reuocandis donationibus.
- III. De emptione & venditione, & magistratibus prædiorum aut fundorum possessionem adeuntibus, & de periculo rei venditæ, de seruo eiusque peculo: de rebus pupillaribus: de auri inuentione: de ea quæ specie donationis fit atque imaginaria venditione: de pactis inter emptorem & venditorem, & rei vxoriæ venditione: de rei venditæ redhibitione, & pretio imminuendo, & animalium venditione, rei que venditæ euictione. de venditione & donatione. de liberorum venditione & rebus furtiuis, de vini venditione, & iure emphyteutico. Qui potiores in re distrahenda habentur. de venditione possessionū ac prædiorum sacrarum eadē.
- IIII. De iure emphyteutico. vbi & rursum de sacris ædibus.
- V. De mutuo & pignore, & præsidibus prouinciarum. de fructibus hypothecæ nomine obligatis. de pacto, & venditione pignoris, & iis quæ fortuitò possunt in pignoribus contingere. de rebus hypothecæ nomine obligatis, & qui potiores in pignore ac mutuo habeantur, sin. ulque de dote. de contumacia seu rebellione creditorum, & non numerata pecunia, & de testamentis creditorum & debitorum. de libetis & parentibus & mulieribus. de ordine sortis & vsurarum, & translatione debiti, & ecclesia. de publicis

P R O M P T V A R I I.

- publicis thesauris, & prædiis pro pecunia creditori traditis.
 v i. De fideiussoribus, & sponforibus, & de fideiussione mulierum.
 v i i. De vsuris & fructibus mutuo sumptis.
 v i i i. De locatione, vbi & de sterilitate fructuum. de exustione fortuita de grege & armento, & incendio. de sculptoribus. de animalibus & incendio rursum. de redemptoribus.
 i x. De deposito. de seruis. de fortuito casu & compensatione.
 x. De inunda societate, communi diuidundo.
 x i. De dissolutione societatis.

T A B V L A Q V A R T I L I B R I

- i. De sponsalium consensu, & connubialibus pœnis, & solutione sponsalium.
 i i. De arris, vbi & de hæreticis, & de impetranda ætatis venia, & præsidibus.
 i i i. De donationibus sponsalium, & osculo sponforum, & creditoribus, & nuptiarum auspiciis.
 i i i i. De finitione ac statu matrimonij, & dotalibus instrumentis, & de iis qui in aliqua dignitate sunt constituti, & occulto matrimonio.
 v. De præfracta iuris seueritate, clericis & captiua.
 v i. De gradibus cognationum, & nuptiis licitis ac illicitis, & affinitate, & de iis qui ex tribus generibus se inuicem cõtingūt, quæve ex sacro lauacro, & adoptione fratris. item de adulterio, & tutoribus, & de pœna incestarum nuptiarum.
 v i i. De iis qui ad secundas nuptias transeunt, vbi & de alendis agnoscendisq; liberis, & donatione ante nuptias, & de hæreditate eius quæ iterum nupfit. item de adultera. de tertiis & quartis nuptiis, & de concubinis.
 v i i i. De iure dotium, & datis in dotem animantibus, posteaque perditis. de vsura dotis, & quemadmodum potior habeatur.
 i x. De vindicatione dotis, eiusque oneribus, & iis quæ extra dotem dantur.
 x. De iis quæ doti obligantur, & eorum dominio.
 x i. De donationibus inter virum & vxorem.
 x i i. De solutione matrimonij, eiusque causis, tum ex viri tum ex vxoris parte.

T A B V L A Q V I N T I L I B R I.

- i. De testamentis eorum qui sui iuris sunt, ibidem de occulto testamento, & de iis qui testari prohibentur.
 i i. De testamentis eorum qui alieni sunt iuris.
 i i i. De testamentis libertorum.
 i i i i. De testamentis episcoporum & monachorum.
 v. De infirmando testamento, vbi & de irrito & ex parte rupto & imperfecto testamento.
 v i. De querela & oppugnatione testamenti.

TABVLA PROMPTVARIIL.

VII. De codicillis.

VIII. De hæredibus instituendis, atque ibidem de collatione, & hæreditate viri & vxoris, & de restitutione hæreditatis, vbi & de naturalibus liberis, & indotata vxore, & lueris dotalibus, & criminis alicuius reis, imperfecto testamento, fratris adoptione, & de monasteriis.

IX. De Falcidia, & exhæredatione liberorum ac nepotum.

X. De legatis.

XI. De tutoribus, curatoribus, & administratoribus, & de iis qui tutelam suscipere prohibentur. vbi etiã de vsuris, atque alienatione rerum pupillarum.

XII. Quo tempore debeant creditores, defuncti hæredes conuenire.

TABVLA SEXTI LIBRI.

I. De damno, & animalibus, & eo qui alicuius oculum læsit. item de incendio.

II. De adulteris, & eęde ipsorum, & muliere quę cum proprio seruo adulterium commisit.

III. De scortis, & raptoribus virginum, & sorore, & de sponsa aliena.

IIII. De iis qui cum sanguine proprio miscentur, & iis qui duas habent vxores. Insuper de Sodomitis, & iis qui rem habent cum mutis animantibus.

V. De furibus, abigeis, & de eo qui furem interficit, sepulchrorum violatoribus, & sacrilegis.

VI. De homicidis & latronibus.

VII. De raptoribus mulierum, & bonis ex incendio naufragiõve raptis, & iis qui res nouas moliuntur, & qui fines agrorum transferunt.

VIII. De transfugis & plagiariis.

IX. De calumniatoribus, & iis qui famosos libellos inueniunt.

X. De veneficis, præstigiatoribus & ariolis.

XI. De Iudæis hæreticis, & ritus gentilium seruantibus, & quinam sint eorum hæredes.

XII. De seruis & incendiariis.

XIII. De iis qui alienos seruos suscipiunt, & qui liberos homines distrahunt.

XIIII. De variis pœnarum generibus, & iis qui falsam cudunt monetam, & priuatis custodibus. Item de vsu equi, & de vulneribus animalium quæ se inuicem conficiunt.

XV. De iis qui notantur infamia.

De electione episcoporum. *

De legibus agriculturæ Iustinianeis.

L E G V M
P R O M P T V A R I I
S E V H E X A B I B L I , D E
L E G I B V S , I V D I C I O R V M
C O N S T I T V T I O N E E T
L I B E R T A T I B V S ,
A T Q V E I N I N T E -
G R V M R E S T I -
T V T I O N E ,

L I B E R P R I M V S .

D E L E G I B V S . T I T . I .

ROMÆ Quondam nec dominatio fuit regia, sed per consules qui binj quotannis creabantur, vt essent qui rerum tam bellicarum quàm ciuiliū curam susciperent, gerebatur respublica: atque, vt apertius & breuius dicam, neq; iura adhuc, neq; principes erant, necdum incerta volumina redactę erant perscriptęque leges. Postea verò Appius Claudius^a cum decem alijs delectis, qui & decemviri dicti sunt, coactis in vnum paucissimis illis quę tum apud Romanos extabant legibus, quęq; aut sine scripto, aut scripto quidem, verum confusę ac sparsim circumferebantur (Huiusmodi enim quędam erant, quę nec ordine certo nec certis continerentur ꝑ resinitisq; libris) cūmq; insuper Athenis, Draconis, Solonisque leges & aliunde alias atq; alias aduehendās curasset, delectu ex omnibus habito legem duodecim tabularum, quòdque idem dictu est, dodecabilum, quasi dicas, opus duodecim libris conclusum confecit. Subsecuti deinceps prudentes^b homines, inter quos facillè primas tenebat Caius, leges alias actionūque diuisiones prioribus inuentis adiecerunt. Post quos varij principes varias, vt commodum ducebant, constitutiones pro natis & quotidie hinc illinc occurrentibus cōtrouersis conscripserunt. Demum Imperator Iustinianus plurima penęque immentia à veteribus illis Iurisconsultis edita volumina in quinquaginta^c libros contulit, studio atque opera prudentum atq; ea in re exercitatisimorum hominum. Quę etiam Digesta aut Pandectas, quòd omnis generis leges complecterentur, nominauit. Hic Iustinianus tres etiam edidit codices, Gregorianum, Hermogenianum, & Theo-

^a *L. ij. §. & quidem ex omnibus. vers. ab hoc App. Claudius. de orig. iur.*

^b *ead. l. §. his legibus latin. cum §. seq.*

^c *l. ij. §. sed cum omnia. C. de vete. iur. enucleando.*

dofianum. Quos quidem cum legibus adiunxisset Thalelæi, Anatolij & Ifidori; duodecim alias tabulas, seu quod idem est, libros quoque compleuit. Non defunt & qui hos codices ante Iustinianum fuisse contendunt. Verùm cum essent confusi ac dispersi, esse postea ab eodem in duodecim volumina redactos & compositos. Idem etiam iuris institutiones, quæ velut elementa prima atque incunabula legum candidatis forent, edidit. Conscripsit & idem peculiari volumine Nouellas. Sunt autem Nouellæ, nouæ à principibus iuxta legum præscripta pro subortis causis proditæ constitutiones. Porro ad huiusmodi contexendas Nouellas Iustiniano subseruiebat Tribonianus ille, quem & ingenij dexteritate, & opum quæstusque cupidine mirandum prædicant. Qui in ipsis scribendis, à litigatoribus accepta pecunia, quædam in eorum gratiam à quibus acceperat, contorquebat ac mutabat, quædam minus aperta, obscura & ad duplicem vergentia sensum, mira ingenij promptitudine statuebat, idque vt lectores in controuersiam adduceret. Nouissimus omnium successit Leo cognomento philosophus, inter principes celebratissimus. Is collatis omnibus quæ de iure ciuili extabant voluminibus, Digestis nimirum, Codicibus, maxima Institutionum parte, quin & ipsis Nouellis, his inquam omnibus in vnum collectis, totum hoc negotium sexaginta complexus voluminibus, hexecontabibulum, quasi opus dicas sexagenum librorum, absolute confecit. Quam & in sex veluti membra ac tomos dissecuit, τὸ ἄρτος, hoc est volumen, nunquaque tomorum vocitans, quod rursus plerisque sub se alios, decem inquam numero libros continet. Post hunc permulti quoque alij principes & g. generales sanxerunt leges, & nouellas variasque constitutiones, & quos aurei consilij vocant sermones, vbi duxere necessarium, confecerunt.

* *Iuris diuisio, quam habes l. j. §. huius studij. de instit. & iure. & §. huius studij. instit. eod. iuncto seq. titulo.*

Ius autem naturale est, aut gentium, aut ciuile. Ac naturale quidem est, quo natura impellente cuncta vtuntur animantia, tam capacia quàm expertia rationis: vt quæ matres foetus suos diligant, ac similia id genus. Gentium autem ius est, quo gens gentesve vtuntur: vt non misceri matribus apud Sarmatas & Græcos, contraque iis misceri, apud Persas. Ciuile verò, quo vna aliqua vtitur ciuitas, quod sibi sit commodum, quo si fortè alia vti veli, iacturam damnumque conciliet. Cuiusmodi est, si quis cum in ciuitate sit, cuius solum sterile est, parumque ad fruges ferendas accommodum, lege lata statuatur immunes fore quotquot frumentum aliunde aduehere ac venale proponere voluerint. Id enim illi fortè ciuitati, quod ex se frumenti copiam habere nequeat, vsui esse deprehenditur. Ciuitatibus autem aliis quarum ferax sit pingueque solum, non modò nullam afferet utilitatem id statuiffe, sed damnosum potius atque incommodum futurum est.

Plinianus definit, quo gētes humana vtuntur. Theophrastus ita expressisse videtur, τὸ κτλ. πάλαι τῶν ἰσθμίωνων, ἡ γὰρ τῶν λελεθισμένων βιδῶν ἐστὶν ἡ λέγτων ἐπεκλεισμένων, quod ad omnes homines accipere eos qui ratione sunt vti. Anter hic aliter ius gentium accipit.

* *Juris seu legis definitio, quam habes & l. j. de instit. & iur. & l. j. de leg.*

Lex est ars boni & æqui, commune præceptum, virorum prudentium consultum, delictorum quæ sponte vel ignorantia contrahuntur coercio, communis reipublicæ sponso, simulque inuentum^a ac munus deorum. Juris^b præcepta sunt, honestè viuere, alterum non lædere, suum cuique tribuere. Juris^c prudentia est diuinarum atque humanarum rerum notitia, iusti & iniusti scientia. Scire^d leges est non tenere verba, sed vim earum ac potestatem. Virtus^e legis est imperare, vetare, permittere, punire. Imperare est mandare quippiam fieri: Vetare rei faciundæ alicui potestatem denegare: permittere, nec vetare nec hortari: punire, necessariò à re faciendâ deterere. Ius^f in duo genera diducitur, publicum ac priuatû. Quæ^g rerum natura prohibentur, nulla lege confirmata sunt. De^h quibus nihil lege cautum est, ea ex similibus statui decidique oportet.

Tumⁱ consuetudine vitimur, cum in iudicio comprobata inualluerit. Quæ^k lege constituta sunt, contraria lege tolluntur.

S C H O L I V M.

Verbi gratia: Lege cautum est, vt parentes^l scribant hæredes liberos, vicifimque liberi parentes. At tollitur lex hæc per alteram, quæ statuit nihil esse necesse aut parentibus liberos, aut liberis parentes hæredes instituere, si^m ingrati demonstrantur. Rursus lexⁿ est quæ omnibus hominibus liberis & sui iuris, dat liberam testandi facultatem. Ex aduerso alia lege inductum est, ne testari queant ij, qui aut vim armatam fecerunt^o aut in principem conspirarunt, & alij quidam p. Præterea ius vnum est, feminas ab omnibus officiis ciuilibus & publicis remouens^q, vt à postulando, à tutela gerenda. At iure alio matri & auæ licet^r, dum senatusconsulto Velleiano ac secundis nuptiis renuntiarint, propriorum liberorum & nepotum tutelam curamve gerere.

Iura^s constitui oportet in iis quæ frequenter ac facilè, non quæ perrarò contingunt, quæve in vnica facti specie possunt occurrere. Prætereunt enim legumlatores quod semel atque iterum vsuuenit.

* *Quia sequenti regulæ, de minoribus exemplum subiicitur, ideo ascriptus est hoc loco titulus de minorib de quibus amplè & ex professo infra sit. xj. huius libri.*

D E M I N O R I B V S.

Q V O T I E S^t lex factò alicui aduersatur, quamlibet id iustum sit, in iudicio tamen nequaquam admittitur.

Verbi causæ: Lex vetat^u, ne minori xxv. annis rei suæ administratio committatur. Si itaque ei res proprias dederit administrandas curator die vigesimo quarto mensis duodecimi, xxv. anni, atque eas temere ac inconsultò profuderit, habeat earum nomine restitutionem in integrum. Quanquam vero simile non sit, cum reliquis sex diebus perfectæ legitimæque ætatis prudentiorem euasisse. Vbi-
cunque igitur lege aliquid præscriptum est atque inductum, ea seruanda est. Nec profus obtinet quod lege refragante sit, etsi æquisimum sit.

In ambiguis^x benignius leges interpretandæ sunt. Non^y omnium quæ legibus statuta sunt, ratio reddi potest. Cùm^z aliud, ius ipsum, aliud æquitas postulat, controuersiam hanc solus princeps dirimit. Eius siquidem solius est huiuscemodi quæstiones finire ac decidere.

- a l. ij. ex Demost. de leg.
b l. iustitia. §. iuris præcepta. de iustit. & iure.
c d. l. iustitia. §. fin.
d l. scire leges. de leg. e l. legum virtus. eod.
e l. j. §. huius studij. de iustit. & iure.
f l. ubi repugnantia. in fi. de reg iur.
g l. nō possunt omnes. de leg.
h l. cum de consuetudine eod. Adde l. nam Imperator.
i l. de quibus in fine, iuncta l. non est quouum. cum duabus seq. eod.
l l. nam est. de inoff. & l. scripto. in fine. unde ib.
m §. aliud quoque capitulum authent. vt cū de ap. co. el. viij.
n l. j. de sac. eccl.
o l. si quis ad secundum. C. ad leg. Tul. de vi pub.
p glos. in l. si quaramus de testa.
q l. femina. de regul. iuris.
r authent. matri & auæ. C. quan. mul. in. offi. Jun. pot. & Nou. vi. si pro. mat.
s l. iij. iij. & v. de leg. & l. antiqui. in fi. si pars her. pet.
t l. iij. in arg. C. de leg. & const. prim.
u l. j. in fi. de minor.
x l. benignius. de leg. et l. semper in duobus. de reg iur.
y l. non omnium. cum seq. de leg.
z l. iij. iij. et v. de leg. et l. antiqui. in fi. si pars her. pe. l. j. C. de leg. et constit.

a l. j. de constit. prin.

QUOD^a principi placuerit, lex est: siue id per epistolam & subscriptionem statuerit, siue cognoscens aut alio quouis modo decreuerit. Atq; hæc sunt quæ constitutiones appellantur. Ex his porro quedam sunt personales, quæ nec ad exemplum trahuntur, siue eas, ut quid cui indulgeret, siue ut pœnam irrogaret, princeps posuerit.

b l. leges ut generales. c. de leg. et cost. princ. et l. si ff. eod.

c l. rescripta. c. de pre. ib. imper offer

* Scholium esse videtur.

d l. si. de constit. prin.

e l. digna vox. c. de leg.

f l. quoties. de precib. imper. offer.

Principum^b sententia inter duos aliquos de certo negotio lata, in similibus quoque obtineat. Valeat^c ratumque habeatur etiam quod præter leges est, rescriptum principis, dum non alterum lædat, aut si præter usum ac consuetudinem criminis gratiam faciat.

Rescriptum^{*} porro dicitur principale mandatum, ex eo quod imperatoris mandatis magna ex parte soleant materiam occasionemque præstare, præeuntes controuersiarum ad principem relationes.

Constitutiones^d tempore posteriores, iis quæ ipsas præcesserunt potiores sunt ac validiores. Etiam^e in principis personam locum habeant generales ac vniuersim conceptæ leges. Cæterum exceptio^f omnis excludatur, quæ legibus aduersa est.

* In locum illum, Ἐρρώσθη παράνομος, &c.

Torsit me plurimum aliquantisper locus hic, præcipue ubi dicitur, ἢ ἐὰν ἐγκλήματος χάριτον παράχρησι. Quæ verba si, ut sonant, verteris, quid absurdius quæso dici potest, principem criminis abusum concedere? Tantisper itaque me torsit, dum in legem illam satis tamen vulgatam, rescripta. c. de precib. imp. offeren. incidi. Neque enim dubium est, ex ea sumptum esse locum hunc. Vnde locum, meo iudicio, ita restitues: ἢ ἐὰν ἐγκλημα χάριτον παρά χρεσι. Aut quod magis arridet, ἢ ἐὰν ἐγκλήματος χάριτον παραχρησι. Vnica litera interiecta. Quoque magis restitutionem nostram probes, Imperatoris verba d. l. rescripta. huc adiuuenda censi. Rescripta, inquit, contra ius elicita, ab omnibus iudicibus refutari precipimus, nisi forte sit aliquid quod non lædat alium, & profuit petenti, vel crimen supplicantibus indulgeat.

DE CONSVETVDINE.

g l. de quibus. de leg. & senatus. conf.

CVSTODIRI^g oportet id quod moribus & consuetudine introductum est, in iis nimirum de quibus nihil lege cautum est. Quod si & hoc defecerit, iis acquiescendum, quæ ei quod in questionem venit proxima sunt & consequentia. Sin ne hæc quidem inueniantur, tunc ius quo vrbs Romana vitur, seruari oportet. Inueterata^h consuetudo præ lege custoditur. Ac quemadmodum legis iurisve constitutio aut scripto constat, aut non scripto, sic eiusdem abrogatio aut scripto inducitur aut non scripto, hoc est desuetudine Præses provinciæ^k, quicquid in oppido obtinere, frequentique vsu, in aliquo controuersie genere comprobatum esse cognouerit, id seruabit. Nam & consuetudo præcedens, & quæ eam induxit ratio custodienda est. Curabit itaque præses, ne quid sinat præter longam consuetudinem fieri.

h d l. de quibus. vers. inueterata.

i ead. l. in fin.

k l. j. c. que sit longa consuet.

S C H O L.

Obtinuit hodie, atque in omnibus iudiciis communi omnium vsu feruatur, vt ad vnus libræ exactiōnem duo satis sint testes. Hunc itaque morem debent omnes præfides qui iuri dicundo præfunt curare summo studio seruandū, nec sine aduersus eum quicquā aliud omnino fieri. Itidem moribus iam introductum, diutinaque consuetudine firmatum est, ne iureiurando se astringant prouinciarum præfules, qui que metropolitæ dicuntur, cum mansio aliqua aut metropolis probatione carens idonea, ad iusurandum adacta fuerit: sed id tres faciant monachi vel clerici, vbi præsertim frequens fuerit monasterium, aut duo minimum: idque etiam ad nouissimos vsque habito delectu. Est insuper ius quo cauetur, ne iurati sint testes nève à loco domicilij sui aliò ferendi testimonij causa pertrahantur: nisi fortè aliam quandam inuenerit præses consuetudinem posse & ex ciuitate in ciuitatem euocari transferri que testes. Quem quidem morem cum alicubi inualuisse cognosceret præses, dabit vti que operam, vt custodiat diligentissimè, neque à quoquam aut dissimulari aut negligi patiatur. In his illud Magister aduertendum monuit, quoties de eadem re diuersæ loquantur ac aliquid statuant leges, fortè autem reperiatur alia quæpiam quæ aduersari primo obtutu videtur, non protinus ei soli esse acquiescendum, sed ex variarum legum sensu, vnus eliciendam atque inuestigandam interpretationem.

Quod non ratione ^a introductum est, sed errore primùm, dein de consuetudine obtentum, in similibus obrinere non oportet.

^a *l quod non ratione de leg.*

S C H O L.

Inquit eam demum obtinere seruari que in similibus consuetudinem, vbi lege nihil est præscriptum, quæ rationi sit consentanea, quæ que cum probabili ratione obtinuerit, & à viris prudentibus, qui que hominum memoria digni sint, comprobata, iusta que ac legitima cognita fuerit. Si quid enim licet frequentissimè inductum ac in iudicio actitatum sit, à probabili tamen honesta que ratione abhorreat, itaque absque ratione primùm inductum, deinde per errorem obtinuerit, ac vsu tandem firmatum inualuerit, neutiquam ^b ad similia trahetur, nec idcirco valebit, aut pro lege habebitur, quod præter rationem longo vsu inductum sit. Sed excutietur ante omnia ratio & origo huius inductæ consuetudinis. Ac si quidem iusta speciosa que inductum id ratione deprehendatur, & per se valebit, & tanquam firmatum iam rationi que non dissonum ad consimilia trahetur, ac legis loco seruabitur.

^b *l quod vero de leg*

Communia ^c, quæ que in genere & è re omnium fanciuntur legibus, potiora esse conuenit iis quæ quorundam fauore ad communiū legum corruptionem speciatim inducuntur.

^c *§. quia verò versimile est. No. de non alien. vel permut. cum similibus plerisque.*

DE PRINCIPE.

PRINCEPS ^d legibus solutus est. Nam & si iuris solennitati se cæterorum more non astringerit, nequaquam punitur. Augusta autem legibus quidem soluta non est, sed illi princeps, eadem tribuit priuilegia, quæ & ipse habet.

^d *l princeps de leg.*

DE IURIS ET FACTI IGNORANTIA.

* *Huc enim ascribi debet hic titulus.*

IURIS ^e ignorantia, sua quidem petentibus non nocet, ad lucrum autem utpote acquirere volentibus non prodest. Facti error ^f & in compediis & in damnis, tam maribus quam fœminis prodest. Est autem factum rei propositæ caput atque effectus. Iuris autem error nec fœminis in compediis prodest. Cæterum in damnis nemi ^g ni obest suum repetere volenti. Facti quidem ignorantia ^g nemi-

^e *l. iuris ignorantia de iur. et fac. ignor.*
^f *l. error facti. eod.*

^g *l. regula est. eod.*

a *Hic vide Accurf. d.l. regula. in gl. ad verb. quibusdam.*
 b *C. l. pen. eod.*

ni nocet, iuris verò cuique nocet, si tamen inde minores exemeris, & in quibusdam^a foeminas, si cubi non est delictum, sed iuris ignorantia. Nemo^b itaque constitutiones principales aut ignoret, aut dissimulet.

DE ACTORE ET REO: DE PROBATIONIBVS ET CRIMINIBVS:
 ITEM MVLIERIBVS, ET
 IURE FISCI.
 TIT. II.

c *l. ij. C. de iurisd. om. iudic.*
 d *d. l. et l. eius. §. fin. ad municip.*

CTOREM Oportet^c forum rei sequi. Est autem forum, vbi nunc domicilium reus habet^d, vel tempore contractus habuit.

EXPLANATIO DICTI HVIVS.

In vniuersum illud scito. Actor sequitur forum rei. Forum autem est, aut vbi nunc reus habitat, aut vbi contractus tempore habitabat. Verbi gratia, cum Petrus domicilium in hac regia ciuitate haberet, hicque ageret, à quodam Thessalonicensi centum nummos hic mutuo accepit. Postea vero cum ciuitate egressus, Atala proficiscens, Thessalonica iter faceret, ibique forte eum creditor Thessalonicensus offendisset, ibidem eum volebat coram iudice Thessalonice conuenire. At ipse hac in creditorem utebatur exceptione: Etiam si in me actionem habeat, nihil tamen erat quòd eam in me Thessalonice forte atque in transcurso reperitum intenderes. Id tibi in vrbe faciendum erat. Quocirca consultius feceris, si illic reuersus, ibi me in ius voces, utpote quem par sit meum sequi forum, atque eo loci actionem in me mouere, vbi & domicilium habeo, & ipse insuper celebratus est contractus. Thessalonicensis cum rei verbis non acquiesceret, totam huius rei controuersiam ad principem retulit. Qui Thessalonicensi in hæc verba rescripsit: Iuris^e ordinem conuerti postulas: Id enim iuris ratio poscit, vt actor forum rei sequatur, non item actoris reus. Atque hæc quidem ita locum habere intellege, si quo loco nunc domicilium habet reus, eodem & contractus est perfectus. Quod si alibi debitor cū mutuas sumeret pecunias, habitabat, utpote in vrbe, nunc verò aliò domicilium transtulit, fortè Rhegestum, ac fortè Thessalonice peregrè abiens est repertus, sic quoque aut in vrbem redire, vt cum eo experiatur, aut certè Rhegestum proficisci debet Thessalonicensis.

e *d. l. ij. C. de iurisdic. om. iud. et l. fin. vbi in rem actio.*

f *Facit in arg. l. si. C. vbi de rat. ag. oport. Expressus text. est in l. si quis posteaquam. de iudic.*

g *Hæc eadem habes, sed paulò fufius in No. de litigios. §. omnem vero. collat. viij. Græcè est did. & §. piß. Ad plenus autem hæc cognoscenda, vide C. l. properandum. §. et si quidem pars. iuncta l. sancimus. C. de iudic. et l. ad peremptorium. cum seq. ff. eodem.*

Sciendum iudiciorum differentias duas esse. Quoddam enim legibus regitur, quoddam canonibus. Est & tertium genus, quod ex vtrisque & legibus & canonibus conflatur. Constat porrò iudicium omne ex antecessoribus, assessoribus, circumstantibus & litigantibus, vel per se vel per procuratores, quibus facultas iure tributa est. Qui de causa^f aliqua in ius vocatus est, posteaque aut miles aut alterius cuiuspiam fori effectus est, non potest de eadem causa ad proprium forum appellare.

NOVELIA.

Sancimus^g actorem ad finem vsque litis, cœptam institutamque causam prosequi. Quòd si moram facit, à iudice bis ac ter vocari, ita tamen vt vocationes singule triginta dierum spatio nec minori concludantur. Sin verò ne sic quidem iudicio affuerit, aut certè legitimum procuratorem miserit, annum ei insuper spatium præstiri,

niri, intra quod nisi propriam persecutus fuerit actionem, etiam eo ^a absente iudicem assistentis rei defensiones exquirere, ac re tota ad vnguem perpenſa legitimam proferre ſententiam. Sin autem intra præſtitutum anni interuallum ſui copiam fecerit, cœptæque actioni ^b inſiſtendum duxerit, ante omnia illud à iudice procurari, vt is ſumptus omnes perſoluat, quos litis nomine reus iudicio aſſiſtens fecit, eòſque reo quem conuenerat, refundat, tum actor donec tandem in cœpto negotio ſinis ſit impoſitus, in iudicio perſiſtat. At ſi ne poſt hæc quidem omnia perſiſtit, iubemus eum poſt iam dictas trium edictorum annuèque inſterſitij obſeruaciones, omni actione cadere, quam ſibi aduerſus reum exiſtimabat competere. Quarta autem ^a Leonis principis Nouella, tribus edictis, hoc eſt, tertio eòque peremptorio vocatos, ſi non comparuerint, reos peragi ac tanquam contumaces damnari iubet. Reis trimēſtre ^b tempus concedi ſolet, quo ſe inſtruant.

** Quæ ſequuntur, ad proximum titulum magis pertinent.*

Ei incumbit ^c probatio, qui dicit, non qui negat. Reus exceptionibus ^d actor eſt, ideòque probationibus ſubiacer, exceptionemque ſuam vt intentionem implere cogitur. Quiſquis ^e cuiuſuis criminis reum aliquem deſert, non crimen ipſum modò, ſed & annum & meſem & locum quo illud admiſſum eſt deſignare debet: vt ſi fortè adulterij ream agit mulierem, libello hæc omnia ſunt inſcribenda, atque inſuper perſona cum qua admiſſum dicitur. Neque autem diem, neque horam inuitus comprehendet. Si ^f cui crimen aliquod ab altero eſt obiectum, grauius in accuſatorem crimen retorqueat, prius eſt vt grauius illud crimen diſcutiatur, quàm poſſit actor ſuam proſequi accuſationem.

DE REORVNDEM PROBATIONIBVS.

** Nam pro τὰ ἀντὶ λέγendum ſuſpīcor τῶν ἀντὶ, nimirum ἢ ἀνὰ γοῖλος ἢ ἀνὰ γοῖλα.*

NON poteſt ^g actor reū cogere, vt ſuas in medium afferat probationes, quin potiùs actorem reus. Nemo ^h ex alienis inſtrumentis aut probationibus iuari debet, litemve ſuam inſtruere. Ex duabus conſtitutionibus hoc colligitur, quòd ſiue priuatus ⁱ, ſiue ciuitas, ſiue ſiſcus alicui de re quapiam vel non reddita vel non tradita controuerſiam moueat, poſſit reus, ſi aliunde planum facere non poſſit, aut ſe debitum perſoluiffe, aut apud ſe rem de qua agitur non eſſe depoſitam, rectè iurèque illud poſtulare, vt priuati quòd ^d creditoris vel ciuiles vel etiam ſiſcales proferantur rationes: idque vt ex his oſtendi atque innotescere poſſit quantum ſit ſolum. Siquidem reorum inſtrumenta poſtulare actores nequeunt, ^f

Vide l. in peremptorio. de iudi. et d. l. properandū. §. et ſi quidem. C. eodem.

Vi hoc quàm planiſſimè intelligas, obſerua iure et indulcias et dilaciones dari. Reis inducie dantur nouiſſimo iure xxx. dierū. quibus delibere ſint ne ceſſuri: an litem proſecuturi. §. ſanci mus. in No. de ex. et introd. reis. Vnde aurb. offeratur. C. de lit. cont. et c. inducie. §. offeratur. iij. q. iij. ſumpta ſunt. Dilatio verò interdum rerū neceſſitate, quòd non tā cito perſone aut inſtrumenta quibus eſt opus, proferri queat, datur varia pro locorū intervallo, vt amplè exponit Imper. l. j. c. de dilat. De hoc intelligi hoc loco noſter Conſtan. Eſt et que ad alicuius conuincedam malitiā datur, de qua in No. vt cum de ap. §. ſed et hoc. vnde aurb. iubemus. C. de iud. eſt ſumpta. Quod et notat gl. in c. prout nobis. ad verb. conuincendā. extra de dolo et contumac. l. ij. de prob. cum ſimilib. quas ibi gl. adducit, quā vide. d. l. in exceptionib. de prob. et l. j. de excep. e. l. libellorū. in princ. de accuſ. f. l. j. c. de iis qui accuſ. non poſſ.

^g l. ſi ſtra. C. de probat. et l. ſi. C. de eden.

^h l. ad probationem dominij. C. de probationib. et l. j. c. de edendo.

^d facit l. comparationes. C. de fide inſtrum. et §. illud etiam iudicauimus. No. de iis qui ingred. ad aſ. pel. et §. ſi verò nullus. de inſtrum. cau. in No. Adde l. illata. C. de fide inſtr. Huc ſpectat l. non eſt nouum. cum ſeq. C. de eden.

- a *l. pen ad exhib.* actorum verò rei possunt. Neque aduersarius ^a me potest compellere, vt probationes meas, quæ ipsi adiumento futuræ sint, in medium afferam neque disciplinæ alicuius studiosus professor, vt hos aut illos libros exhibeam, quòd cum eos legisset, doctior ac melior futurus esset. Si quis diuersas ^b pro se probationes afferat, eæ verò inter se pugnare, deprehendantur, has planè inualidas ipsique incommodas fore, explorati iuris est. Tum cogitur quis probationes aduersus alterum proferre alteri cuiquam conducentes, cum non legitur is qui profert, in se ^c verò nullo pacto. Tunc documenta ^d in se proferre quis compellitur, cum ciuilis non item cum criminalis est quæstio.
- c *l. nimis graue. C. de test.*
- d *Fac. adduc. l. comparationes. C. de fide instrum.*

Q V I D C I V I L E S I T, Q V I D
I T E M C R I M I N A L E.

- e *l. in exercendis. C. de fide instrum.*
- f *l. vnica. C. vt nemo inuit. ag. vel accus. cog.*
- g *l. eum qui temere. de iud. cum similib.*
- h *l. neganda est. C. de iis qui acc. non pos.*
- i *l. quoties. de dignit. lib. xij. C. vnde hæc sumpta sunt. Adde iura que ibidem citat Accur. Adde insuper Non. de litig. S. ad excludendas, vbi ἐξωμοσία vocat, que hic ἐξωμοσία dicitur. et auth. co-diciu hinc sumpta, cuius initium, generaliter. Dicitur autem et ἐξωμοσία et ἑωμοσία.*
- k *petest hoc si argueris aduerteris, ex l. j. de edend. colligi.*
- l *Super hac re vide l. non debet. de do. l. sed si. S. prætor ait de in ius voc. et l. ij. de obseq. à liber. et lib. et l. i. de damno infecto.*
- m *l. plerique. de in ius voc. l. nemo de domo. de reg. iur. et l. ij. S. prætor ait. de damno infecto.*

C I V I L E S controuersia sunt, quotquot pecuniariam pœnam seu multam iis, qui eas habent, irrogant. Criminales verò quæ grauiorem pœnam continent. Ciuile siquidem in genere id dicitur, quod pecuniariam duntaxat, criminale quod grauiorem præscribit & complectitur pœnam. Et hæc, quod ad vocum explanationem attinebat. Cæterum iam ad institutum probationum tractatum redeamus.

Aduersus quas ^e personas testimonium quis ferre non cogitur, in has neque libellos aut probationes aut aliud quippiam inuitus proferet. Neque ciuili ^f, neque criminali actione alterum conuenire quisquam compellitur. Eum qui temere ^g quempiam in iudicium vocarit, viatica litisque sumptus ei qui vocatus sit, reddere oportet. Nequaquam ^h concedenda est recriminandi facultas ei qui alicuius criminis insimulatus fuerit, donec eo se crimine quo premitur, exuerit.

D E A B I V R A T I O N E, Q V A M I V R A T O -
R I A M C A V T I O N E M A P P E L L A N T.

- C O N S T I T V T I O iubet à senatorio viro, siue ciuilis siue criminalis agatur causa, satisfactionem fideiusionemve non postulari, sed eius duntaxat abiurationi, quæ Græcè ἐξωμοσία dicitur fidem haberi.

S C H O L.

- Dicitur autem, vt verborum vim planius intelligas, ἐξωμοσία recusatio quæ adhibito iureiurando fieri solet. Nam & verbum ἐξωμοσία, vnde nomen hoc est ductum, cum iureiurando recusare significat, Latini abiurare & eiurare dicunt. Rursum ἐξωμοσία dicitur, cum quis nomine vel suo vel alterius in ius vocatus sit non esse instituendam dicit, & causas quamobrem instituenda non videatur, res postulet, assert ^k. Tum enim ei licebat vti ἐξωμοσία, hoc est abiuratione. Atque ita lis ipsa interlinebatur arque inducebatur.

- Parents ^l ac patroni etsi per procuratores agant, nunquam tamen aut de dolo, aut iniuriarum actione conueniuntur: quanquam nec infamia notantur, qui per procuratorem litigant, neque iniuriarum conueniuntur. Nullus ^m de domo sua in ius vocari aut extra-

hi debet : quia domus tutissimum cuique est refugium atque receptaculum , isque qui inde in ius vocat , vim inferre videtur . Sed si aditum ^a ad se præstet , aut ex publico conspiciatur , rectè vocet . Et si maximè domo ^b quis in ius vocari potest , tamen de domo sua nemo extrahi debet . Ad solam probationem ^c sufficit aduersæ partis quæ interrogatur responsio , vel in hæreditatibus , vel aliis rebus quæ in causis vertuntur . Licet ^d respondenti pœnitere , si nulla inde actori captio damnùmve inuehatur , idque maximè , si quis postea plenius instrumentis vel epistolis sit de iure suo edoctus .

Quod quisq; ^e iuris aut in alterum statuerit , aut dici effecerit , id in sua quoque persona valere patiatur .

S C H O L .

Huius rei exemplum proponere tibi in specie subsequenti . Intendit aliquis alteri personalem actionem , quæ xxx demum annis elapsis extinguitur , actionem forte mutui . Est enim mutuuum personale , quippe cum mutuari personam obligatam obnoxiamque habeat . Excipiebat reus præclusam esse aduersario actionem , præteritis nimirum iam annis triginta , quibus ne verbum ille fecerat . Atque erat haud dubiè exceptio huiuscemodi valida , & ipso iure admittenda . Actor tamen aut gratia , aut muneribus eò iudicem induxit , vt reiecta hac exceptione pronuntiaret xxx annorum præscriptione nihil quicquam lædi actorem : itaque reum damnauit , vt debitum exolveret . Si igitur contigerit postea eundem hunc iudicem ab aliquo conueniri , vt pote qui centum , verbi causa , solidos mutuo sumpserit , talémque exceptionem proponere , effluxissè inquam triginta annos , quibus aduersarius contiguerit , sicque omni eum actione cecidisse , etiam si iusta sit legitimaque hæc defensio , non tamen audietur , sed in solidum condemnabitur . Tametsi enim , inquiet iudex , legibus sit consona exceptio , qua vteris , ita tamen in te statui debet , propterea quod tu quoque cum de simili causa cognoscere , eandem exceptionem , qua nunc tibi succursum vis , tibi propositam non admisisti . Atque ita quod iuris antea in alterum dixisti , idem nunc quoque aspernari non debes . Punitur ergo iudex , idem iuris quod in alterum statuit in se admittendò , si quidem iam statuerit ^f , non autem si cum veller statueret , aut pœnitentia ductus aut prohibitus sit , nec effectum , decretum habuerit . Tum enim veniam meretur , cum iniuria nullum habuerit effectum .

DE CRIMINIBVS.

NON licet ^g per procuratorem in iudiciis criminalibus aut accusare aut defendere . Morte rei ^h quoduis crimen atque accutatio perimitur , dempto tamen perduellionis seu maiestatis crimine , quo proditio infidiæque in principem continentur . In his enim , nisi ab hæredibus purgata fuerint ⁱ , confiscatur hæreditas .

Quisquis aliquem criminis reum fecerit ^k , debet intra biennium propriam complere accusationem . Sin minus quarta bonorum parte mulctetur , infamia quoque notandus . Quin & quingessimateria Diui Leonis nouella , eos qui crimen aliquod intendunt , nec prosequuntur , aut intra biennium actiones suas absoluunt , in ærarios ^l quos Græci ἐστραγαμίστας vocant , referri iubet . Nam in pecuniariis quidem actionibus nequaquam solet iis qui eas mouent , huiuscemodi multa , quam Græci nominant ἐστραφή , irrogari : in criminalibus autem hoc sæpe vsuuenit .

a l. satisq; pœna. de in ius vocan.

b l. sed & si is cod.

c l. j. §. fin. de interro. actio. facit. l. quæries. §. si. de probat.

d l. de atate. §. fin. de interrog. actio.

e l. j. & toto tit. quod quisque iuris.

f d. l. j. §. fin. eod.

g l. pen. §. ad crimen. de pub. iudic.

h l. ij. de pub. iudic. l. ex iudiciorum. de accus. & inscript. & toto tit. si reus vel acc. mor. fuer. c. maxime l. ij. & l. fin.

i l. si. ad leg. tul. ma.

k l. j. & toto tit. c. vt int. cer. temp. crim. quæst. term. Adde l. properandum. in princ. c. de iud.

De his vide Bud. in annot. in Pandeet.

a l. j. & ij. de accus.
& l. de crimine. qui
accus. non pos.

b l. propter. C. qui ac-
cusat. non pos. Quo
spectat & l. ij. c.
de patr. potestate.

c l. qui accusare. de
accusat. cum trilus
subsequentibus.

d l. hi tamen. eodem.
e l. auferitur. §. j. de in
re sise. l. defensionis.
c. eodem. libro x.

f Vide Suet. Tranq.
in vita Aug. vbi
de ordinatione pro-
vinciarum agit.

g l. bona ciuitatis. cū
duabus sequent. de
verb. & rer. signif.

h Nam sua rei quis-
que est moderator
atq; ar. iter. l. in re
mandata. c. mand.

i l. inter publica. de
verb. & rer. sig.

k d. l. bona ciuitatis.
l. querela falsi. C. ad
leg. c. or. de fal.

m l. si magnū. C. qui
accus. non pos.

n l. iniquum. C. eodē.
& l. penult.

o l. si sororem. eod.

p l. accusatore defen-
cto. de pub. ind. l. li-
bellorum. in fin. &
l. si tamen. de accu.
& inscrip. & l. ant
prinatim. ad senat.
Turp.

MVLIERI non est permiffum ^a publico capitalive iudicio
quenquam reum facere, præterquam ob eadē parentum, li-
berorum, patroni patronęve, & eorum filij filięve, nepotis neptisve,
& cæterorum in quos inuitæ testimonium non dicunt. Licet & ei
lege Cornelia testamentaria agere, item & de testamentis paterno-
rum vel maternorum libertorum. Potest mater ^b contra filium
publicam constituere accusationem.

D E P V B L I C I S E T F I S C A L I B V S I V D I C I I S.

* *Nomine enim τῶν δημοσίων utraque hoc loco intelliguntur.*

PRÆTER eos ^c qui prohibiti sunt, possunt cæteri omnes pu-
blicam accusationem instituere. Prohibentur autem qui-
dam propter sexum vel ætatem, vt mulier vel pupillus: alij vt in
armis stipendia merentes: alij vt magistratus: alij propter infamiam
aut turpem quæstum: alij propter suspicionem calumniæ:
nonnulli propter paupertatem. Hi tamen ^d omnes eadē pro-
pinquorum iudicio persequi ac vindicare possunt. Si quis ^e res
fisci detinere dicatur, conueniri debet, & si conuincatur, in duplum
quæ detinebat restituere. Cæterum prius quàm conuincatur, re-
bus propriis spoliari excludive non debet. Quòd si quis magistra-
tuum secus fecerit, quicumque tandem is fuerit, bonis fisco adiudi-
catis deportetur.

S C H O L.

Quondam in Roma vetere princeps exitit fortissimus, qui cum rerum latè
potiretur, totius imperij prouincias ^f ita partitus est, vt quasdam sibi ipse retine-
ret, quasdam verò populo Romano seponeret: quò ea quæ inde colligerentur at-
que exigerentur, is in rem suam propriòque vsus vereret. Atque hæc, ita prin-
cipali beneficio in vsum populi referuata proprio exquisitòque nomine fiscalia
seu publica dicebantur ^g, spectabantque ad populum ipsum pleno dominij iure,
vt ea quouis alienationis genere possent pro suo arbitratu alienare ^h. Habebat
itidem quæque ciuitas olim res quasdam sibi peculiarias. Vt decedens quispiam
ciuitati aureos mille, verbi gratia, reliquit, vnde balneum extrueretur, ex cuius in-
gressu collecta, in proprio: ciuitatis reditus verterentur. Aut ciuita: i dedit quis
splendidos feracisque agros, quos ciues omnes in commune haberent. Habebant
& seruos ciuitati ab aliquo relictos. Hi que serui etiam peculium habebant ⁱ.
Porro præficiabatur a principe, qui esset ad res ciuiles administrandas cum pri-
mis idoneus. Is res ciuiles more suo gerebat, & pro arbitrio alienabat, vt quarum
dominus esset ciuitatis illius populus, quæque quolibet alienandi modo possent
abalienari. Et hæc quoque publica dicebantur, verum non propriè, nec signifi-
cancer, sed abusuè ^k. propriè enim publica siue fiscalia dicebantur quæ essent po-
puli Romani.

Certum est crimina ^l ferè omnia viginti annorum exceptione
tolli. Frater ^m qui contra fratrem magnum capitalèque crimen in-
stituit, exilij pœna plectendus est. Non potest qui alienius domum
incolit ⁿ crimè ei intendere. Quòd si pecuniariū aut ciuile sit debitū,
de eo rectè potest experiri. Potest ^o quis etiam sororè, leuioris ad-
missi reā facere. Si decesserit accusator ^p, aliãve quæ causa eū im-
pedierit,

pedierit, quod minus reum peragere possit, ex inscriptorum numero rei nomen aboletur. Cæterum potest alius quispiam intra triginta dies vtiles, ex integro & accusationem inferre. Si publica criminum abolitio^a facta fuerit, aut ob diem insignem, aut ob publicam gratulationem, aut etiam ob rem prosperè gestam prosperumque successum ciuitatis, triginta continui dies accusatori dantur, vt accusationem possit repetere, finitis scilicet feriis, propter quas remissa fuerant crimina. Debet quisq; actor^b victoriam sibi ex iis quæ adsunt comparare: Verbi gratia, ita debet iudicium dictare: Si paret me agri dominum esse, non autem sic: Si paret agri dominum non esse aduersarium. Nanque ita agenti excipere poterit aduersarius: primùm quidem, meus est ager. Quod si meus non est, vt tu asseris, non propterea tuus, sed alterius est. Non continuò enim quod meum non est, tuum esse necesse est. Si verò nec meus est ager nec tuus, superest profectò vt hoc te iudicio vincam: per regulam illam quæ dicit, in pari causa^c potiorem esse possidentis conditionem.

Vicena^d millia passuum in singulos dies dinumerantur ei quem iudicio sistere oportet, exempto eo die quo cautum pròmisit, & quo cum in iudicium sistere necesse est. Actores omnes^e, siue mares sint, siue foeminae, qui ante præstitutum repetendi debiti tempus actionem intenderint, hac re non mediocriter reo incommodantes, tantundem adhuc expectent temporis, nullas interea percipientes vsuras, quanto ipsi præscriptum tempus anteuertere sunt conati. Et hoc verò elapso tempore non aliter actionem instituere permittantur, nisi prioris litis expensas itinerisque sumptus aduersario perfoluerint. Hoc etenim illa iubet regula: Nihil potest^f peti ante tempus quo per rerum naturam solui potest, nec priusquam solutioni præfinitum tempus venerit, atque effluerit. Qui crimen perditionis^g admiserunt, etiam post mortem rei peraguntur, eorumque bona fisco vendicantur. Qui insitorem^h tabernæ præposuit, conuenitur quidem ab iis qui cum eo contraxerunt. At ipse cum eis non experitur, nisi seruum proprium insitorem habuit. Et mulieri si præposuerit vel præposita fuerit, tenetur: & pupillus, si modò id cum tutoris autoritate. Pro conuictio babetur^k, qui accusatorem corripuit, præter ea quæ extremi supplicij damnationem continent. Pœna^l eorum qui ius dicenti non obtemperant, siue reus sit, siue actor, non ad id quod interest, sed ad veram quantitatem & quanti ea res est concluditur. Neque verò post annum, neq; in hæredes datur hæc actio. Etiam si in personam agatur^m, post litem tamen contestatam causa præstat, vt postea capti fructus & partus editus. Quale enim quicque est cum petitur, tale dari debet.

SCHOL.

* Quod tamen ad sequentem vocibus *ὁ δὲ ἀγὸς* potius pertinere videtur.

Fingatur exempli disciplinæque causa hæc species: Duo quidam seorsim de nos forte aureo; mutuo dederunt, & ab eodem quas libuit vsura; stipulati sunt. At

^a l. si interuenient e. ad sen. Turp. & l. abolitio. cum duab. seq. eo. Adde l. j. c. de gene. a. ol. Quid autem sit abolitio, vide glos. in rñs. c. de abolit.

^b Theoph. in §. equè. insti. de act. vnde hæc pœnè ad verbum sumpta sunt.

^c l. nemo prædo. in fi. & l. in pari. de regulis iuris.

^d l. j. si quis caut. & l. itinere faciendo. de verb. & rer. signif. §. appellatur. & §. hodie. de except. §. si quis agens. & §. prius. & §. sed hæc quidè de act. insti. facit l. iustas de in. fisci. libro x.

^e l. nihil peti potest. de regu. iur. l. interdum de verb. obig. & §. omnis stipulatio. vers. in diem. de ver. ob. lig. insti.

^f l. ex iudiciorum. de accu. l. si ad le. tul. mai. l. in senatus. Turpil. inciaunt. ad sen. Turp. Adde l. quisquis. & l. meminisse cum seq. c. ad leg. tul. mai. ff.

^g l. j. de insti. act. l. sed & si quis. cum iij. seq. ff. eodem.

^h j. §. sed & de cal. l. j. iuncta auct. no. no iure. de pœn. iud. & No. vt litig. iur. §. si quis autem. col. nona.

ⁱ l. vñca. si quis ius dic. non obtemper. in fine.

^k l. ij. de vsur.

cum postea debitorem ad inopiam compulsum intellexissent, summo studio repetenda sorti inuigilarunt. Ceterum horum vnus cum amplius concertasset, omnino etiam vsuras, quas stipularus fuerat, est consecutus. Alter vero creditor cum vsuras a debitore, vt qui iam soluendo non esset, obtinere non posset, cum priore expertus est, postulans vt habita ratione earum quas stipularus fuerat, vsurarum, ipse quoque partem eius pecuniae acciperet, quam vsurarum nomine prior creditor a debitore exegerat. Excipiebat reus non debere se quicquam actori dare, ea lege fultus, quae dicit: Quoties de lucro a forte vsurarum, duo contendunt, qui prior illud petit ac possidet, actorem vincit. Potes & aliter, si libet, speciem effingere, hunc in modum. Alienum ego agrum tenebam. Exortus est qui me conueniret, hunc querens. Cum igitur fundum hunc vt alienum lucrifacere cupiat, non audietur vtique, vt cum ex me accipiat. Ambobus enim de alieno fundo parando concertantibus, mihi possessori simulque reo victoriam lex tribuit.

Per litis^b contestationem ferè solet melior actoris conditio fieri. postea enim haeredibus, & in haeredes competit. In pari^c delicto, deterior est petitoris conditio.

S C H O L.

Agnum, verbi gratia, possidebam ego. Subortus est qui mihi in eo controuersiam faceret, eumque peteret, adducens alienum esse fundum, ideoque non esse meum. Ego vero defensionem hanc in eum retorquebam, alienum fundum esse qui ab eo peteretur, & neque ad eum, neque ad me spectare. Cum autem meus non sit, non continuo tuus est. Sed ego qui hunc possideo, te agentem vinco. Admittens itaque lex defensionem meam. Re, inquit, aliena controuersa & ad neutrum litigantium spectate, qui eam possidet, actor qui eam petit potior est. Figura & aliter, si vis, facti speciem: Dedit mihi quispiam aureos forte decem, mihi vt eos haberem, si furtum adulteriumve aut simile quidpiam admitterem. Quibus acceptis cunctans lex quod conuentum erat efficere, nihil tandem feci. Si igitur veniat postea, qui mihi decem illos aureos dedit, & vt illos condicat, mecum experietur, tanquam ego conuentis non steterim, nihil is planè a me accipiet, iubente hac lege: si & dantis & accipientis turpis causa sit^d, vincere eum qui accipit ac tenet, etiam si eorum quae pacta sunt nihil omnino fecerit.

Fouentur^e magis rei quam actores, hoc est adiuuantur, & veniam impetrant.

S C H O L.

Varias huius regulae potes effingere species: vt quod duobus de debito fortitan litigantibus, potior est reus, vt quem lex foueat^f. Item si quis ob capitale crimen admissum plectendus sit, de supplicij vero genere non satis constet, debet in eum leuior poena^g statui. Et si quis ex stipulatio a quopiam conueniatur, sitque obscura dubiaue stipulatio, pro reo contra actorem^h, ipsam interpretari conuenit. Et plerumque aliae species tibi in variis Iurisperitorum scriptis obuiuae esse poterunt, quae ad huius capituli ac regulae cognitionem, quin potius totius huius negotij decisionem tibi vsui esse, ac non medioeriter conferre poterunt.

DE ACTIONIBVS ET EARVM
TEMPORIBVS. TIT. III.

ACTIONES Seu controuersiarum motiones immortales non suntⁱ. Neque enim semper & quãdiu pulcherrima haec orbis machina cõsisterit, intentari possunt, sed certum habet p̄finitumque, quo moueri queant, tempus, quo sanè elapso frustra iam intendantur. Est ergo actionibus temporis modus praestitutus. Qui quidè huiusmodi est. Enimuerò vt sit tam actionis quam temp

- a l. nemo praedo. §. cū de lucro. & l. quoties in vtriusq; & l. in eo quod vel is de regul. iur.
b l. nō solet deterior. cum l. sequen. de re gulis iuris.
c l. cu par. de reg iur.

- d l. iij. & l. penult. de cond. ob turp. causf.
e l. fauorabiliores. de reg. iur.

- f l. Arrianus. de a-
Elionib. & obli. &
§ ad hoc. sit h̄c fin.
lex de in. Contr. reg.
inc. in vsib. feud.
g l. interpretatione. de
p̄. & l. factum.
in si. de reg. iur.
h l. vtr. ribus. de pact.

- i. l. quicquid. l. qui ex
pluribus similia. &
l. stipulatio ista. §.
alteri. versic. in sti-
pulationibus. de ver-
berum obli.
i. Vide l. si. c. de praes-
cript. xxx vel xl
sumorum.

temporis quod ei præscriptum est, natura cōditioq; apertior, hæc in primis sunt aduertēda. Si quis propriam rem amiserit, eiúsq; dominium ac proprietatem alius quispiam nactus fuerit, potest qui suam rem amisit, eam repetere, idq; actione ad eam recipiendā proposita. Verùm nō ei semper ob rem amissam actionem intendere licebit. In quibusdam enim rebus ei decēnium datur, vt quoad expleti fuerint decem anni, rem propriam possit reuocare. In aliis etiam ad xx annos vsq; de re, quam suam asserit, controuersiam mouere non prohibetur. In nonnullis ad xxx annos actio protenditur. Ac nonnulli quidem, hæc temporum interualla decem vel xx vel xxx annorum, inter præsentēs, absentes, & captiuos locum habere existimant.

Præsentēs^a eos interpretantur, qui in eo loco sunt, vbi & res sua in controuersiam venit, & his decem annorum exceptionem tribuunt, vt intra eos agant, iúsque suum persequantur. Absentes eos, qui à loco vbi res iura est, procul absunt: quibus absentię nomine, longius tempus concedunt, viginti nimirum annos, intra quod ius suum recipere queant. Captiuos demum eos, qui ab hostibus detinentur: quibus ob mutatam fortunam, quòdque ab externis in feruitutem redacti sint, triginta annos^b dant, vt quoad effluerint, pristino iuri possint restitui. His quidam rationibus decem annorum, viginti ac triginta exceptionem præfiniunt. At alij rursus de tota hac re ita statuunt. Qui rem alienam possidet, aut præsens est, eòque in loco agit, vbi & res est, & eius legitimus verúsq; dominus, aut absens peregrinúsq; agens rem possidet. Et rursus qui rem possidet alienā, aut bona fide eam possidet, ignarus scilicet alienum se possidere^c, sed falsus, iurèque se possidere credens: aut mala fide, hoc est rem esse alienam intelligens, apertèque vim ac iniuriam faciens. Cùm ergò qui rem alienam possidet, & bonæ fidei possessor est, & præsens, decem duntaxat anni^d dantur recuperare volenti à possessore, & vt propriam ad se traducere. Itaque quoad expletum fuerit decēnium, potest re sua fraudatus, eam actione persequi. Hoc verò vbi effluerit, iam repetere non potest, nec actionem intendere. Verùm ipse quidem rei dominium proflus amittit. Qui verò rem longa possessione vti cepit, eius proprietatem ac dominium pleno iure^e consequitur, nec iam est quod sibi super ea controuersiam moueri, aut à quoquam in ius vocari timeat. Ac meritò sanè hoc ita à lege statuitur, propterea quòd alienum bona fide possidet, & præsens est. Vnde & ei qui suū amiserat, promptum erat ac facile querela proposita suum ius tueri, atque in illud restitui. Rursus autem cùm absens fuerit rei alienæ possessor, quia non potest qui suum amisit absenti diem iudicij dicere (nemo enim in absentē agit^c) ei qui suo priuatur, vicennium concedi solet. Simile quippe veri est eum qui rem tenet, toto illo viginti annorum interuallo locum vbi res sita est repetiisse, ac potuisse eum qui ipsa exclusus est, cum iniusto possessore experiri, atque ius in ea re consequi in qua sibi fit iniuria. At cum

^a l. fin. C. de præscrip. long. tempor. x vel xx ann. & l. pen. C. quib. non ob. lōg. temp. præscr.

^b Lōgè aliud docet l. ab hostibus. C. qui. non ob. lōg. temp. præscr. l. ab hostibus. iij. C. de post. reu. Quò & eodem l. nullo. C. de rei ven. dic. spectat. ^c l. bona fidei. de ver. & rer. signif.

^d d. l. fi. §. j. C. de præscrip. long. tempor.

^e Nam absens restituitur. arg. l. diuus. de restit. in integ. l. j. ex qui. cau. maio. & l. absentem. C. de acclia. & l. ij. §. ex longinquo. C. de exhiben. re. Et absentia actus validitatē impedit. glo. pen. in c. ij. extra de test. Textus optimus l. vt perfectius. §. vt non ei licentia sit. C. de ann. excep.

a Vide in hanc rem. auiden. male fidei. de præscr. long. tēp. et can. placuit §. potest. & §. præscriptio. xvij. q. iij. Adde l. si quis emptionis. §. j. c. de præscr. xxx. vel xl. anno.

b l. ut perfectius. c. de ann. except. can. placuit. §. potest. ver sic. in autem. xvij. q. iij. Quædam quibus modis interruptio fiat, plenè docet gl. vlt. cap. illud autē. extra de præscr. p.

alienam rem mala fide quis possidet, rei suæ amissionem passio permittuntur^a anni xxx. ut intra hoc, ius suum reuocet: idq; fit ob eius apertam spectatamque malitiam, qui ita rem alienam, nimirum rapinæ iniurięque faciendæ cupido animo, detinet. Porro est & hoc in præscriptionum tractatu cognoscendum. Cum^b decem, viginti, triginta aut plures paucioresve anni dati alicui fuerint, ut intra eos quid faciat, iisque expleis iam illud ipsum facere nequeat, tum si is qui aliquem annorum numerum ad quid faciendum accepit, eos iam iam elabi, ad finemque vergere deprehēdens, vcreatur ne illis exactis ius suum amittat, liberum ei est atque integrum, iudicem aut prouincię præsidem adire, aut ipsum etiam vrbis episcopum, aut primarios delectosque ciues, causamque proponere quamobrem de re controuersiam non moueat, aperteq; profiteri ac protestari se paratum quidem fuisse, nisi iusta quæpiam causa moram impedimentumque attulisset, actione intentata planum facere quod sibi in ea re fiat iniuria, de qua velit experiri, sed eam ob causam desistere. Atque ita fit omnium quæcunque dixi annotatio, & rursus incipit datos annos ab eo tempore connumerare. Hoc autem licet tertio facere. Vocatur autem temporis interruptio, sectio seu intercisio, quod nimium tempora non patiaturo continuo successu computari, præfinitaque annorum quantitate compleri, sed iam dicto accessu interpellat ac præcīdat, atque huic annorum numero det aliud initium.

** In illum locum, καὶ γινέται τὸ τοῖστον ἐφ' οἷς ἀρ' ἔποιμι παρασημασῆς.*

Videtur hic locus meo iudicio ita restituendus, ut modica facta mutatione pro τὸ τοῖστον legas, τῶν τοῖστων. Que lectio & literam planam, & sensum apertum monstrat. Nisi forte & pro ἄποιμι, legendū ἄποι, ut sit sensus: sit omnium eorum quæ is dixerit annotatio, id est, omnia in acta referuntur.

e l. vii. c. de vsucap. transfor. & instit. de vsuc. in princip. verl. & idē

d Huc quadatenus factis §. rursus. No. ut spons. largit. Vide sumpta est auiden. male fid. c. de præscr. ong. temp.

e c. ij. c. quicunque. c. placuit. versic. quas actiones. x. q. iij. & c. sanctorum. extra de præscr. p.

f No. de eccl. ii. §. pro temporalibus. coll. ix. unde auiden. quas actiones. c. de sacr. eccl. est sumpta. Itē c. de quarta. & ca. illud autem. extra de præscr. p.

DE REBUS MOBILIBVS.

ATQUE hæc quidem de rebus soli, & mundanis seu secularibus. Cæterum res quoque mobiles interim, ad triennium vsque restituntur. Si quis rei mobilis possessor in bona fide sit, eius domino tres tantum anni^c ad agendum, remque suam repetendam conceduntur. Quod si rei mobilis possessor, mala eam fide detineat, ad triginta annos^d, de ea actio protenditur.

DE REBUS ECCLESIASTICIS.

QUOD verò ad res ecclesiasticas attinet, si ecclesia cum seculari persona contendat, licet ad triginta & quadraginta annos controuersiam mouere. Quod si ecclesia aduersus ecclesiam de re aliqua controuersa depugnet, ad triginta annos^e duntaxat actio ecclesiæ est præfinita. Verum hodie generali ratione ecclesiastica omnia quadraginta annis^f deciduntur.

DE MINORIBVS.

MINORVM, qui Græcè & ἀφίλιτες & ἀνήλιτες vulgò dicuntur, res sæpenumero ab aliis possidentur, idque interim bona, interim

terim verò mala fide. Vnde & minoribus tempus aliquod lege conceditur, intra quod sua reuocare possint. Et si quidem bonæ fidei possessor est, qui res minorum detinet, decenniū^a habent ad mouendam de rebus suis controuersiam. Quod quidem à vigesimoquinto ætatis minorum anno computari^b solet. Itaque facultatem habent ex quo vigesimūquintū annum attigerunt, donec aliud effluerit decennium, de propriis rebus experiundi atque eas repetendi. Sin malæ fidei, dantur ad suum persequendum minoribus triginta^c anni. Qui quidem supputatur, ex quo puberes fuerint, ab expleto inquam ætatis ipsorum decimoquarto^d anno, quoad triginta insuper lapsi fuerint anni, quo tempore possunt rem quæ ab alio mala fide possidetur, agendo recipere. Enimuerò si qua in re minor aut vendenda, aut emenda, aut permutanda circumscripuit, hoc est deceptus ac læsus fuerit (id enim circumscriptionis nomen in legibus^e notat damnatum, scilicet quod ex fraude ac dolo in contractibus paratur) potest absolutis viginti quinque annis, subsequenti quadriennio id in quo detrimentum accepit, reuocare, sibi que indemnitate parare. Nam post vigesimūquintum annū alij insuper quatuor^f anni minoribus conceduntur, vt si quid antea lapsi sunt, ad se redeant, & que temere forsā viderunt, ad se traducant. Vbi verò primū anni illi quatuor completi fuerint, nō iam iis integrum est de re super qua contraxerūt, iudicium dicere. Quod si minor maiori successerit, non ampliorem ille prærogatiua est habiturus, sed ea dūtaxat tempora ad exponendas in integrum restitutionis, decidendæque causas accipiet, quæ defuncto reliqua fuerant^g: atque ita labentibus absque^h inuidiosa reuocatione annis actione excluditur, nec ætatis lubricum atque imperfectum vllum ei præstat patrociniū. Actiones cum variis producantur modis, varia quoque sortiuntur nomina. Quædam enim rerum amotarumⁱ, quædam furti dicuntur. Ac si quidem cogatur is qui rem ab altero occultè ac dolosè subtraxit simplam^k eam & absque vilo additamento restituere, vocatur hæc rerum amotarum actio. Cum autem quod est acceptum, duplum^l est reddendum, actionem furti nominant. Et si enim quod ad alia attinet, planè idem sit furari & subtrahere seu amouere, nec vllum inter hæc comperiat discrimen, lex tamen hæc inter se distinguit, vt fu-

^a Inter presentes, inter absentes autem vicennium: argu. l. si. §. si. si. ma. fa. ali. fa. si. de. ra. habu. c. ^b Neque enim minori currit longi temporis præscriptio. l. nō est incognitū. c. quib. non obst. lon. temp. præscrip.

^c Huc facit l. si. §. fin. c. in qui. cau. in integr. restit. l. sicut in rem. §. pe. de præscr. xxx. vel xl. annor.

^d In pupillū enim nō currere xxx. anno. præscriptio statuit d. l. sicut in re. & l. bonæ fidei. in prin. de acq. rer. do. ^e Vt. l. in cause. §. j. l. quod si minor. §. j. de mino. & l. fin. c. de in integ. rest. & alibi sæpe.

^f Olim annus utilis, hodie verò quadrienniū. l. si. & l. ea q. c. de tem. in int. re. fac. l. doli mali exceptio. §. idem q. de nouat. cōstitutis. iuncta gl. extra de in integ. rest. Porro singularare est quod post xxix. annos detur & triennium. l. fin. c. de repud. vel abst. her. vtitur & quadrienniū iure la. sa ecclesia. c. j. & ii. de rest. in integ. lib. vj. clem. ab ecclesia.

eo ti. Debet enim ecclesia iure minoris semper illa seruari. s. j. extra de in int. rest. g l. ea que. cui aulh. seq. iug. c. de tēp. in int. rest. l. interdū. §. planè. de mino. Vt autē totā hanc rem planius intelligas, adde l. minor. §. si. cū l. seq. prin. eod. & l. non salūm de in integ. rest. h ἀνεπιφθορίτων quibus non inuidetur, quia completo quod defunctio supererat tempore, iam nihil sibi iument possessores ab in integrum restitutione. i Quid sit discriminis inter rerum amotarum & furti actionem, docet l. j. & l. si concubina. de act. rer. amot. Quod autem matrimonio constante non rerum amotarum sed de damno in factum actio detur. monet l. diuorij. c. rer. amot. Hæc enim verbis temperatur. vt & ratione sanguinis non de dolo, sed in factum actio tribuitur. l. si super. vite. c. de do. ma. & l. non debet. ad ff. eo. Datur & conditio constante matrimonio. l. rerū quidem amotarū. ff. de act. rer. amo. k l. ad fisci ff. eo. Nam merā reū persecutionem continet. l. si cū mulier. §. hæc actio. eo. interim tamen crescit & estimatio l. rerum amotarum. iiii. eo. Vide glo. in l. diuorij. ad verbum pænalis. c. eod. At furti actio ad pœna tantum persecutionem attinet. §. si. inst. de obi. que ex delict. nasc. l. §. sed hæc actiones. vers. pœna. insti. eodem.

- a .j. ac toto tit. ff. ac
C. rerum amotar.
- b l. actionū genera.
de act. & oblig. &
§. j. de act. instit.
- c d. l. §. actionū. ubi
ad vngue hac om-
nia explanantur.
- d d. l. §. fin. §. sed ista.
insti. de act. Adde
l. stipulationum. §.
prætoriorum. de ver. ob.
& l. j. de præ. sti. et
ibi Accur. Vnde et
totam prætoriarum
stipulationū natu-
ram, & quot mo-
di hæc dicitur, ab-
unde cognosces.
- e l. prætor edixit. in
prin. & l. ii. apud.
§. generaliter. de in-
iur. & fam. lib.
- f §. pœna. instituit. de
injur.
- g l. j. in prin. vi bon.
rapt. & instit. eod.
in princip.
- h in quadruplū. l. j. et
insti. eo. Nā l. Chri-
stianis. C. de pag.
species unica est.
l. oēs penal. de act.
i et obl. et ibi gl. §. pœ-
nales. insti. de perp.
& tempo. act. & l.
constitutionibus. eo.
- k Ad verbum ex l.
si in duabus. de reg.
iuris. iunge & l. si
quid. de sol. & l. cū
ex pluribus. j. &
ij. eodem.
- l Præter dictas leges
vide huc l. nunquā.
de act. & obl. & l.
nunquā. de pri. del.
- m l. si status. & l. cū
status. atq; adeo per
tot. tit. C. de ord. cog.
Addit. C. de or. iud. & iura qua ab
Accur. citantur in l. per minorem. de iud. n l. pecculatus
crimen. ad leg. Iul. pec. Sed contra l. querela. C. ad leg. Cor. de fal. ubi ample Accur. de tem. act. cri. o l. mariti. in fi.
ad l. Iul. de adul. l. qui cætu. in fi. ad leg. Iul. de vi pub. Idem de apostatis statuitur. l. apostatarum. C. de apost. p Vel
continuum: l. si non conuict. C. de iniur. vel vilem: l. si cum exceptione. §. post annum. de eo quod met. & vtrobiq; Accur.
q l. si pœna. l. crimen paterum. de pœn. l. sancimus. C. eod. Nam noxa caput sequitur. l. qui ex pluribus. de noxa. act.
& inst. eod. in princ. r l. ij. §. bonorum. de bo. poss. s Videtur esse scholium. ceterum in hunc locum. vide instit.
eod. in prin. & §. j. & l. j. ff. eod. t l. j. §. si intra. & §. largius. de iur. edict. & §. cum igitur. instit. de bo. poss.

rari quidem in externis dicatur & alienis, in quos videlicet cuius li-
berum sit famosam actionem intendere. Ac fur quidem is fit, qui
alienarum personarum res amouet: amotor verò qui suorum^a res
furatur: verbi gratia, patris filius, viri vxor, & fratris frater.

Actionum quædam in rem^b sunt, quædam in personam. In rem,
quibus rem nostram petimus, & semper aduersus possessorem com-
petunt: In personam, quibus cum iis agimus, qui nobis ad aliquid
faciendum vel dandum sunt obligati. Rursus actionum aliæ^c ex
contractu nascuntur, aliæ ex facto, aliæ porrò in factum sunt.

Omnes autem actiones^d aut civiles sunt, aut honorariæ.

* Videtur esse scholium.

Debet vnusquisque aut civili iure, aut prætorio. Civili quidem ex omni con-
tractuum genere, vt venditione, locatione, permutatione, reliquisque id genus.
Prætorio verò iure debet, qui ex lege debet à prætorè inducta: cuiusmodi est qui
quempiam iniuria^e affectit, ac proinde æstimationem^f debet iniuriæ, qui rapuit^g
aut rem quamuis vi abstulit, vnde eam restituere^h tenetur. Hæc enim & similia
lex induxit prætorica.

Pœnales omnes actionesⁱ post litem inchoatam in heredes trans-
mittuntur. Si duæ^k propositæ fuerint actiones, hæc quidem ma-
iorem habens quantitatem, illa verò famosa, præfertur ac potior est
famosa. Sin ambæ^l famosæ sint, tametsi diuersæ quantitatis, æqua-
les censentur. Pluribus de eadem re concurrentibus actionibus
maior^m est intendenda.

DE FVRTO.

QVAE in eosⁿ qui publicam sacrâmve pecuniam depeculati
sunt, statui solet condemnatio, nimirum deportatio, elapso
post crimen admissum quinquennio non iam interrogatur. De raptu
mulieris^o etiam extraneus reum postulat, nec obici potest quin-
quennij præscriptio. Iniuriarum actio si intra annum^p non mota,
sed dissimulata remissâve fuerit, extinguitur, neque amplius inten-
tari potest. Iniuriarum^q actio, & cæteræ quæ ex delicto nascuntur
obligationes, caput sequuntur, subisque tenent autores.

DE BONORVM POSSESSIONE.

BONORVM possessio^r est ius prosequendi retinendique patri-
monij siue rei, quæ cuiusque cum is moritur, fuerit. Bonor-
um^s possessio est, cum hæres ab aliquo institutus prætorem adeo, ac
ab eo postulo, vt me in bonorum possessionem mittat, hoc est hæ-
redem me constituat, resq; defuncti mihi tribuat. Mouetur^t au-
tem ac petitur, à cognatis quidem qui ex latere sunt, intra centum

dies, à descendantibus verò recta serie, intra annum. Non concluditur quinquennio^a, stuprum per vim vel mari vel foeminae illatum. Sed sine vlla temporis præfinitione accusari potest, qui per vim stuprum intulit, cum & publicam vim eum committere nulla dubitatio sit. Actio^b de eo quod vi metusue causa gestum, in id quod interest quadruplatur. Ac si intra annum quidem intendatur, quadruplum recipiet is cui vim passio res non est restituta, ipso tamen pretio si quod fortè aut ipse aut ille, cuius est hæres rei venditæ nomine accepit, reddito: post annum verò in simplum dütaxat ei actio dabitur. Siquidem de vi actio intra annum ferè moueri solet.

* In illum locum, ἢ πρὸς τὴν ἀγωγὴν ἵκνται μὲν ὁμῶς κινεῖσθαι &c.

Non dubium, quin hoc loco nominatiuus, qui quo referatur non habet, in genitiuum absolutum sit commutandus, ut ita legas: τῆς πρὸς τὴν ἀγωγῆς ὁμῶς μὲν ὁμῶς κινεῖσθαι. Caterum verba illa ἀπολύτῃ τε καὶ ἀκατάλυτῃ, duplicem habent sensum, vel eum quem in nostra versione expressimus, qui per l. si vi. C. de eo quod met. & l. j. C. de rescind. vendit. firmari videtur, vel paulò alium cui & libenter accederem, si ἀναδιόρθωσι liceret pro ἀναλόγησθεσιν sumptum dicere: ut locum ita intelligas, eum qui vim passus est quadruplum à rapitore accipere, computato tamè in illud quadruplum rei pretio seu æstimatione. In quadrupli enim condemnatione res quidem omnino continetur & rei restitutio, pœna autem vsque ad triplum stat. d. l. si cum exceptione. §. quatenus. & §. sed & si quis. & §. ex maleficiis. vers. vi autem. instit. de actio. Adde quòd dictæ leges, si vi. de eo quod met. & l. j. de rescind. vendit. C. loquuntur cum is qui alteri successerit rem ab eo metu venditam reuocare voluerit. Tunc enim pretium quod in de functi utilitatem versum sit, refundere cogitur. Alioqui autem si quis rem suam vendere vi coactus fuerit, aut etiam vi ablatam, alij distraxerint, profecto nulla ei soluendi pretij necessitas imponitur. Quod satis docent l. si per impressionem. C. quod metus. l. si mancipium. C. de rei vend. cum similibus. Vide glo. in d. l. si vi. ad verb. reddito.

DE FURTO ITERVM.

FURTI actio ad duplum^d consequendum intenditur. Actio, qua quis se in integrum restitui^c petit, & ea quæ aduersus negotis gerendis præfectum, institorem^e Latini dicunt, datur perpetuò, & in hæredibus & in hæreses competunt. In bonæ fidei^g iudiciis, ex mora vsuræ debentur. Actio, qua quis rem suam vindicat, non in venditorem sed in emptorem qui rem ipsam possidet^h, competit. Conuentus autè emptor non rectè à rei domino postulat, vt à venditore rē suā vindicet. Ipse siquidè possessor est, non vëditor.

DE SPONSIONE, QUAM NOSTRI CONSTITVTAM PECVNIAM DICVNT.

ACTIO quæ ob sponsonem seu constitutumⁱ datur, non in te solum, sed & in hæreses tuos perpetuò competit.

* Hic ubi in Græco contextu habes, Ἐπὶ τῇ ἀντιφώνῳσιν ἀγωγῇ, lege, Ἐπὶ ἰ

^a Hoc & paulò antè dictum est sub titu. de fur.
^b l. si cum exceptione. §. j. post annū. & §. l. ab eo. de eo quod met.

^c Eodè spectat l. hoc edito. in fi. de pub. & veli.

^d §. pœna. institut. de oblig. qua ex delict. nascunt. & §. in duplum. de actio.

^e l. minor. §. si. cum l. seq. de minor. l. non solum. de in integr. rest. l. ij. l. ex persona. & per tot. penè tit. de temp. in inte. rest. c. Peitur autè in integrum restitutio iudicis officio, non propria actione. l. in cause. ij. in princ. & ibi glos. l. quod si minor. §. vltimo. de minor.

^f l. nouissimè. de institutor. actio.

^g l. mora. §. in bonæ fidei. de vsur.

^h l. officii. de rei vindicatione. l. actionū genera. de actio. & obli. §. j. institut. de act. §. vlt. institut. de oblig. qua ex delict. nasc. l. j. ubi hac eadem species est. c. vbi in rem actio. l. j. c. de consili. pec.

ἢ ἀντίφω νόμοι ἀγῶν, &c. Quod vel sensus ipse satis ostendit.
Crimina^a vicennio extinguuntur.

DE MUTVO.

IN personalibus actionibus^b, si posterior creditor quod mutuo dederat receperit, taciteque effluxerit triennium, quo id prior creditor compertum non habuerit, ius eius, qui debitum recipere anteuerit, nihil quicquam immutat nec violat.

DE FINIBVS.

VVIT constitutio finali quæstioni^c nec triennij nec decennij sed triginta duntaxat annorum præscriptionem obstare. In finalibus^d quæstionibus iudicem oportet vetera monumenta, aut publicam professionem ac censum ante litem inchoatam ordinatum sequi, si modò non varia possessorum successione & arbitrio eorum, qui diuersis temporibus agros tenuerunt, fines permutati probentur. Tunc enim iis standum finibus, qui sint à possessoribus præfiniti, non item vetustioribus.

DE ECCLESIASTICIS.

OMNIS actio^e venerandæ domui competens, siue personalis est, siue in rem hypothecaria, quadraginta annos non transgre ditur: ita tamen vt quæcunque temporariæ exceptiones cuique sacrae domui conueniunt, propria feruent tempora, atque in suo durent robore.

S C H O L.

Cum vellet legislator optimè de ecclesiis sacrisque domibus mereri, easque ampliori beneficio & auxilio ornare ac prosequi^f, illud in earum fauorem statuit, actionem omnem quæ ipsis competeret, siue ea sit in re hypothecaria, vt si cui personæ ecclesia quid mutuū dederit, & ab eo hypotheca nomine re immobilis, vt fundum prædiūve acceperit: siue in personam, vt in eadem specie, si nulla accepta hypotheca mutauerit: sic enim eum qui est mutuatus, personali duntaxat actione^g, vt pote certi seu mutuū conditione obligatum obuinctumque habet, sola annorum quadraginta præscriptione excludi. Quanquam alioqui iure communi^h personalis actio annis triginta concludi solet. Si ergo ecclesia vel quælibet sacra domus in eum qui rem sibi iure hypothecæ obligatam detinet, actione experiat, vel hypothecaria in rem, vel personalis, exceptione decennij^{*}, vicennij ac tricennij neutiquam repellitur, sed quadraginta annorum præscriptione, eaque sola. Sin ab aliqua persona conueniatur ecclesia aut domus venerabilis, non prohibetur, actori decem, viginti trigintave annorum, & si quæ alia sunt temporariæ, præscriptiones obuiicere. Vt enim agentibus ipsis sacris domibus actionum tempus legislator prorogauit, ne iis contractis lædantur, suoque iure spoliarentur, sic conuentis iisdem, actionis eius qui controuersiam mouet, tempus arctauit, quò exceptione decem, viginti, triginta annorum, & reliquis huiusmodi temporariis exceptionibus actorem summoueat, actionem excludant, tutoque res quas possident, teneant. Id enim est quod sibi vult dictum illud constitutionis supra positæ: ita tamen vt quæcunque temporariæ exceptiones cuique sacrae domui

^a Idem & antè dictum est ex l. querela, c. ad leg. Cor. de fals. itaque hoc loco non sat opponè re petitur.

^b Huc faciunt l. si expediterit, S. j. de bon. am. in pos. l. qui autem, S. sciendum, et l. pupillus. vbi monet Scauola ius cimeterigilatibus scriptum esse, ff. qui in fraud. cre. Vide & que notat Accur. in l. privilegia. in gl. ad verbū, ex causa. de pri. cred. & l. in operis, loc. Vnde facile colliges præferri eum qui occupauit, etsi non, trāscurrerit triennium.

^c l. si. c. fi. reg. & ibi vide Accur.

^d In finalibus. cum seq. fi. reg. l. j. & ij. c. eodem.

^e No. de eccl. ti. S. pro temporalibus. coll. ix. vnde auhent. quas actiones, c. de sacr. ecclies. & 9. quas actiones, in ca. placuit. x. vj. q. iij. sumpta sunt. Idem statuitur Nouella, cuius titulum est, Hac constituitur immonat constituit.

^f Ex mera siquidem principis liberalitate beneficiū hoc est ecclesiæ indulgum: vt not. Accur. locis iam dictis. Vnde & aduersus priuatum se mens ecclesiæ iure vitur priuati. Nec repugnat illud iuris axioma, quod quisque iuris. Hoc enim quo modo sit intelligendum docet Vlpianus l. iij. quod quisque iuris. Vide ibidem Accur. g. Glos. rub. ad tit. de reb. cred. si cert. pet. l. certi conditio. & per totum tit. h. l. scilicet. c. de præscript.

^g Glos. rub. ad tit. de reb. cred. si cert. pet. l. certi conditio. & per totum tit. h. l. scilicet. c. de præscript. xxx. vel xl. annor. Hypothecaria autem xl. annorum vitur curricula. l. j. §. ad h. c. c. de annali except.

^h Denotatias in Græco exemplari legendum non dicitur. Nam & ita legitur aliquando post.

conueniunt, propria seruent tempora, atque in suo durent robore. Ac ita quidem a nonnulli Nouellam hanc interpretantur, & rectè sanè meo iudicio. At alij verba tantùm apprehendentes, quo scilicet loco temporariam exceptionem fit mentio, exceptiones temporarias in hac Nouella intelligi putant, quæ decennio includuntur, cuiusmodi est non numeratæ pecuniæ, quæ intra biennium^a duntaxat, vsu-
 capionis, quæ intra triennium^b afferri opponique solet, & cæteræ id genus^c. Instantesque asserunt eiusmodi exceptiones, siue se sacræ domus aduersus eos^d a quibus conueniuntur, tueantur, siue qui ab ecclesiis in ius trahuntur, propria & accommodata seruare tempora, nec in quadraginta annos protrahendi. Et professio non rectè eos sentire existimo, quod quidem ad personam^e attinet, quibus ab ecclesia aut venerabili domo controuersia fit. Porro illud ex canonum præscripto aduer-
 te, ecclesiam aduersus ecclesiam, venerabilem domum aduersus aliam venerabilem domum triginta^d annorum præscriptione repelli.

Qui de re solt^e cum aliquo qui eam non ex iusta causa possideat, experitur, si nondum triginta annorum præscriptione summotus sit, nec propriam amiserit actionem in ius suum restituitur. Actio^f quæ triginta annorum intervallo non tollitur, quadraginta annis prorsus expirat. Neque status^g controuersia expleto anno quadragesimo, vltra moueri potest. De publicis^h præteriti temporis retroque non exactis tributis nemo post elapsos annos quadraginta amplius conuenitur. Nulla temporis præscriptio aut civilem tollit canonemⁱ, aliãmve quampiam publicam collationem: aut amplius quàm debeat exigi facultatem confirmat. Qui post actionem^k in iudicium deductam, per quadraginta annos siluit, iam actionis intendendæ iudicioque experiundi facultatem non habet, sed ne hæres quidem ipsius. Actio de rei^l venditæ pretio aut debito, triginta annis extinguitur. In iis qui publicas^m accipiunt aut interuertunt pecunias, tempus agendi potestatem non tollit. Si quid enim ex bonis publicis detineant, tempore non adiuuantur, nec actores excludunt. Quin & ipsis defunctis, eorum liberi etsi nihilo ditiores ex his euaserint, nihilve ex hæreditate acceperint, detenti causam dicere atque actoribus respondere compelluntur.

R Y R S V M D E M V T V O .

CERTI mutuivæ conditio, si personaliterⁿ ab initio mota agitataque fuerit triginta annorum exceptione tollitur.

D E H Y P O T H E C A .

HYPOTHECARVM persecutio^o quæ rerum mouetur gratia, vel apud debitores consentientium, vel apud debitorum hæredes, non^g

deatur, de agri. & censu. xj. lib. C. Cæterum si per xx annos seruus bonæ fidei in libertate manserit, præscribit libertatem. l. ij. C. de long. temp. præscrip. quæ pro lib. Aduersus libertatem autem nulla præscribitur temporis longinquitas. l. fina. C. eod. b Potest tamen fisci ob tributa præteriti temporis non soluita fructum iure fignoris distrahere. l. cum possessor. §. si. de censu. vide & l. vi. §. si quis professus. de publ. & vect. i l. comperit. C. de præscrip. xxx vel xl anno. confer l. in omnibus. de di. & temp. præscrip. ubi aduersus fiscum annis xx præscribitur. Porro quibus cassi vel cesset præscriptio vide glo. not. in c. cum non liceat. extra de præscrip. k l. si. C. de præscrip. xxx vel xl anno & l. j. C. ad hæc. de ann. excep. l. d. l. sicur. & d. §. ad hæc. vide l. empti. & ibi Accur. C. de euict. m l. j. ad legem tul. repet. l. vlt. ad ieg. ul. pec. l. ex iudiciorum. de accu. l. in senatusconsultum. §. si propter. vers. idem. ad senatuscon. Turpil. n d. l. j. §. ad hæc. C. de anna. excep. o l. cum notissimi. §. j. & ij. & per totam legem. C. de præscrip. xxx vel xl annorum.

Lin. cōtraclit. l. c. de non nu. pe. inslit. de lit. obl. §. fi.

l. j. C. de vsu. trās. insit. de vsu. ap. in prin. Trienniu porro continuu. l. nunquam. §. j. ff. eo. cuius vltimum diem satis sit attingisse. l. in vsucapionibus. cum l. seq. eod.

c Vi redhibitoria que sex mēs s vtilis habet. & quando mris que annu. l. scit dum. §. vlt. l. edilis aiunt. de adilit. edil. & l. j. de adit. act. Item quadrieny præscriptio aduersus fisci: per totum t. c. de quadrieny præscript.

d c. placuit. vers. in canonibus vero. xvj. q. ii. j. Hodie autem quadragenaria distaxat præscriptio tã in eccl. sis quom monasteris locu habet c. de quarta extra de præscrip.

e Vide dist. l. j. §. ad hæc. C. de an. excep.

f l. omnes. C. de præscript. xxx vel xl an. Confer l. fin. de fun. pa. lib. xj. C. Et vide que not. Accur. in l. vi inter diuinu. in gl. ad verb. ceterum annorum. C. de sacros. eccl.

d. l. omnes. Huc facit l. cum. §. illud. etsi repugnare videtur.

Imo verò sola xxx ann præscrip. vi d. l. monet. Possessor quidem bonæ fidei adversus hypotheccaria annis x vel xxx ex l. j. & ij. c. si aduer. cre. præscribit. Ad quod forsitan hic autor respexit. Quatuor enim tempora habet hypotheccaria x vel xxx annos si extraneus cum titulo bonæque fidei: xxx si mala fide vel sine titulo: xl, si debitor eiusve heres aut alter ex creditoribus possideat. Not. Accur. d. l. cum notiffimi. in gl. ad verb. spatis.

b l. si. de fun. patr. xj. lib. c. & d. l. competit.

c l. si quis emptionis. §. pen. de præscript. xxx vel xl ann. c.

d Quæ & solo retinetur animo. l. peregre. in fi. l. quævis. in fi. l. ij. §. saluus. cum multis aliis. de acquir. poss.

e l. Fulcinus. §. si. ex quib. cau. in pos. ea. l. ij. c. ubi in rem actio. facit d. l. si quis emptionis. §. pe. & No. de exhi. reis §. si vero semel. colla. v. de sumpta est aub & quæ iurat. c. de bon. aucto iud. poss. Huc atinet c quoniam frequenter. §. in aliis verò. extra vi lit. non contest.

f l. iij. c. ubi in rem actio. facit d. l. si quis emptionis. §. pe. & No. de exhi. reis §. si vero semel. colla. v. de sumpta est aub & quæ iurat. c. de bon. aucto iud. poss. Huc atinet c quoniam frequenter. §. in aliis verò. extra vi lit. non contest.

g De tota hac re vide d. c. quoniam frequenter. sed amplè per Accur. in l. si finita. §. si plures. in gl. ad verbum. prius. ubi in personalibus actionibus dicit secundum interponi decretum. non item in rei vendic. cuius rei observandam in primis rationem tradit. ff. de dam. infe. h l. prætor ait. de bo. aut. iud. poss. & d. l. Fulcinus. statim initio. i l. mariti. §. præterea. & hoc continè. l. quinquenni. ad l. iul. de adul. l. adulter. c. eo. k l. vim passam. §. præscriptione. co. l. l. fi. c. de do. ma. quo tamen elapso perpetuò in heredem datur. si quid lucri perceperit. l. itaque. §. cum l. sequen. ff. eodem. m l. pure. §. fina. de doli ma. & me. excep. & §. appellantur. insit. de except. sed hoc si ante sententiam opponatur. vi eo loco docet Accur. facit l. si pactum. c. de excep.

l l. iij. c. ubi in rem actio. facit d. l. si quis emptionis. §. pe. & No. de exhi. reis §. si vero semel. colla. v. de sumpta est aub & quæ iurat. c. de bon. aucto iud. poss. Huc atinet c quoniam frequenter. §. in aliis verò. extra vi lit. non contest.

m l. pure. §. fina. de doli ma. & me. excep. & §. appellantur. insit. de except. sed hoc si ante sententiam opponatur. vi eo loco docet Accur. facit l. si pactum. c. de excep.

n l. iij. c. ubi in rem actio. facit d. l. si quis emptionis. §. pe. & No. de exhi. reis §. si vero semel. colla. v. de sumpta est aub & quæ iurat. c. de bon. aucto iud. poss. Huc atinet c quoniam frequenter. §. in aliis verò. extra vi lit. non contest.

o l. iij. c. ubi in rem actio. facit d. l. si quis emptionis. §. pe. & No. de exhi. reis §. si vero semel. colla. v. de sumpta est aub & quæ iurat. c. de bon. aucto iud. poss. Huc atinet c quoniam frequenter. §. in aliis verò. extra vi lit. non contest.

ultra xl annos ex quo cōpetere cœpit, prorogatur. Quòd si posterior creditor in anteriorem egerit, soli xl annorū præscriptioni locus est, donec communis vivit debitor. Ex quo autè decesserit, licet ei proprio nomine agere, repellètur autem decennio^a ac vicennio. Qui fundum^b quemlibet per continuum quadraginta annorum curriculum possedit, super eo vltra conueniri non potest, nisi vt impositum soluat canonem. Si quis intra^c annum, rei possessione à se translata aliique tradita, sese offerens, litem suscipere voluerit, recepta possessione facultatem habet experiundi. Prohibere dominum quominus ad proprij montis saltusve arbores cædendas accedat, possessionem^d neutiquam auferit, sed hoc per totos annos triginta fecisse.

DE FRUCTIBVS QVI EX PRAEDIIS PERCIPIVNTVR.

FRUCTVS^e prædiorum in quorum possessionem quispiam decreto iudicis est missus non repetuntur. Sed si quidem intra annum^f experiatur is qui in ius vocatus ob contumaciam, cum suā copiam non faceret, rei suæ possessionem amisit, agenti possessio restituetur, tūmq; re propria recepta iudicium suscipere suāmq; causam probare ac prosequi cogetur. Si verò post annum demum sui potestatem fecerit, possessio quidem nequaquam ei restituitur, verū proprium prosequitur certamen ac causam. Porro de tempore quo possessio autoritate iudicis decreta in dominium transeat^g & cum proprietate consolidetur, nihil apertè legibus statutum est. Ac propterea benignè, ex æquò & ue ac bono dicebat patritius huic rei satis esse perpetui temporis quadragenariam nimirum præscriptionem. Enimverò^h si ex mora aut quavis alia causa quis in possessionem missus sit, & fructus quos eo nomine ceperit restituit, ac ne ex his quidem alitur.

DE ADVLTERIO.

ACTIO de adulterio intra quinquenniumⁱ mouetur. Inactum adulterio^k incestum quinque annorum præscriptione nequaquam extinguitur.

** Ad sequentem titulum pertinet.*

Intra^l continuum biennium actio de dolo mouetur.

DE DOLO.

DOLI exceptio^m perpetuò competit, nec vt actio de dolo, certo finitur tempore.

S C H O L.

De dolo actio huiusmodi est, verbi gratia: Inscatū^a me, forsan inebriatum, aut quouis alio modo illectum ac deceptum eò impulisti, vt rem tibi meam traderem. Ego verò ad me tandem restitueris, & condemnationem effugis, & damno tete liberas quod iade inuechitur.

Iubet constitutio^c & incipere & finiri iudicium de dolo intra continuum biennium, ex quo asseritur commissus dolus, siue abfuerit, siue præsto sit is qui sibi dolum factumque factum esse queritur.

Cauet constitutio, actionem omnem^d quæ ob prauam vel fortuitam vel excogitatam quorundam interpretationem tricennio non est extincta, quadraginta annorum lapsu prorsus interire ac sopiri, nulla persona ab hac exceptione eximenda, siue priuata sit, siue publica: si tamen publicas hinc collationes seu pensitationes seiunxeris, quibus nulla cuiuscunque temporis præscriptio opposita admittitur.

A B R O G A T I O Q V A D R A G E N A R I A E
P R A E S C R I P T I O N I S.

D E P O T E N T A T V.

CAETERVM Nouella lex Cæsaris Basilij Porphyrogenneræ in his quadraginta annorum præscriptionem tollit: nihil scilicet quadragenaria^e exceptione præpotentes iuari, si inopes iniuria affectos circumuenerint, vique ab ipsis quippiam extorserint. Neque rursus inopes, si potentiorum iniuriis oppressi fuerint, quadraginta annorum præscriptione repelli. Neque vllas prorsus valere præscriptiones, etsi aureis orationibus insertæ sint, quæ iniuste & fraudulenter inductæ fuerint. Neque ipsum etiam fiscum^f vlllo temporis excludi interuallo, sed ab Augusto principe ius suum reuocare, probationesque & documenta sua ad illud recuperandum afferre.

Neque hoc alienum duximus statuere, vt qui ob delictū aliquod, loco aliquo circumscripti detinentur^g, idque vel domi suæ, nulla circumscribantur aut lædantur temporis præscriptione. Sed neque iis ratio subducatur^h temporis, qui ob ministerium aliquod principis obsequiumve publicum absunt, quandiu in ipso ministerij loco versantur, atque id quoad reuerfi fuerint. Nam & Cæsar inquit: Eius absentiaⁱ qui reipublicæ causa abest neque ei, neque alij damnosa esse debet.

S C H O L.

Perpicuum est præsentis capitis institutum. Vult enim eum qui functionis publicæ causa peregrinetur, forsan pro populo Romano legationem^k obiens, nihil inde detrimenti capere, neque ideo ius suum perdere, neque rursus eos qui aduersus illum actiones habent, nec ob eius absentiam eas possunt intendere, ea lædi absentia actionisque suas perdere. Sed si legatus rem alienam detinet, idque vel à fisco ipso possidens, nequaquam eam amittet verus eius dominus, etiam si longum tempus effluxerit, vt qui non possit detinentem legatum iure ipso absentiaⁱ scilicet nomine excusatum, in iudicium trahere. Rursus si quis absentis^k legati agrum possidet, nullum ex eo hic absens incommodum feret, sed eo reuer-

Confer scholium hoc cum Theophilo in §. præterea. insli. de act. & simile quippiam vide apud Accur. in l. dolum. C. de do. ma.

Theophilus d. §. pro Inquid habet à tiquis, infamiam. d. l. fin. C. de do. vbi notatu dignū, cum generaliter lite contestata actio omnis sit perpetua, soli penè de dolo actionis hoc non competere. Quod etiam firmiter l. quæstum. §. vlt. de pec.

d. Hac & antè dicta sunt ex l. omnes. cū seq. C. de præscript. xxx vel xl annor.

e. Abrogatur dicta l. omnes.

f. Abrogatur l. in omnibus. quæ fisci ex annorum præscriptione repellit. vbi & gl. Accur. vide. de di. & tēpo. præscrip.

g. Hac iura seq. fac. l. si idcirco quibus ex cau. ma. C. l. succurritur. cum seq. l. & l. necnon. §. item. ff. eod. quibus idem penè statuitur tamen non ob delictū quis ita captus sit, vt recedere non possit.

h. l. i. quibus non obstat long. tempo. præscr. C. & l. inter eos. in fi. ex quib. cau. ma. l. absentia. de regul. iur. l. j. & l. videlicet. ex quib. cau. ma. io. ff. & l. j. c. eod. vt d. l. j. c. quibus ex cau. ma. io.

a *Quinam Reipubl. causa abesse dicantur, vide l. Reipub. causa. l. nō vere. & l. abesse. & alias pleraque. ex quib. cau maior.*

b *Facit l. ait prætor. S. pe. & l. ab hostibus. in princip. cum similib. eod.*

c *Ad verbum ex l. pen. de iud. facit l. prætoru. c. de iuris. om. iudic. item c. significasti. extra de ioro compet.*

d *l. vnic. c. ne quis in iur. iua. cau. in. Qui enim sibi ius iuris vim facere creditur. l. extat. de co quod me. cau. jectus in arbitrio. si liber ius. y. de oper. lib.*

e *l. j. & y. de iurisd. omnium iud.*

f *l. spur. S. j. & l. nō tantum. de decur. l. ad tempus. de muner. & honor. Huc confer l. quidā con suleant. de re iud. & l. cum prætor. de iud. & l. cum lege. de rec. arb.*

g *l. j. de feriis. Estq; id tempus pro cuiusq; loci consuetudine sua inedi. i. præfines. eo.*

b *l. omnes iudices. c. de fer. l. y. & l. omnes dies. c. eodem.*

i *Hanc habes l. viii. c. eod. c. om. onat. c. j. & vlt. extra eod.*

k *l. quadraginta. c. e. l. Honor. & Theodo. Imp. quam habes l. pronunciarū. c. eo.*

so, & ei aduerfus alium quemuis, & vicissim aliis in eum integra ac salua iura exercebuntur ac promentur. Ille autem Reipub. causa abesse dicitur, qui ad legationem obeundam, aut ad extruendum castrum, aut ad similia peragenda missus est. Iudex autem, rerum administratores, duces & quibuscunque populi munera sunt commissa non videntur Reipub. causa abesse, neque quicquam absentia eis aut ad acquirendam aut amittendam possessionem confert: propterea quod hi omnes huiusmodi ministeria sponte sua subeunt, aliquem etiam visum fuerit in locum suum substituētes.

Surdus, mutus, furiosus & imprudens, ac mente captus & captiuus, temporis non subiacent præscriptioni. Tum autem ipsis tempus currere incipit, cum hic quidem^b postliminio reuersus, illi verò morbo vitiòque soluti fuerint.

DE IUDICIARIO CALCULO ET SENTENTIA. TIT. IIII.

I V D E X Esse non potest, qui nec iurisdictioni præest, neque à principe potestate aliqua præditus est, neque ab eo qui ius dandorum iudicum habet, datus est, nec ex aliqua lege confirmatus, vel ex cōpromissio sumptus. Nemo sibi iudex^d esto, aut sibi ius dicat. Id siquidem periniquum est.

SCHOL.

Verbi gratia, proponatur hæc facti species. Expertus sum cum Petro, ac domum quæ ab illo detinebatur, euici, utpote ad me spectantem. Porro nondum dirempta controuersia, factò concedens Petrus iudicem qui de eo negotio cognoscebat, hæredem scribit. A causâ itaque cognitione vteriori desistit iudex. mihi enim iam aduersarius factus, iudicium in propria causa ferre non potest. Datur ergo alius qui inter me & iudicem sententiam ferat. Atque hoc est quod dicitur: Nemo sibi iudex esto. Quod verò subsequitur, neque ius sibi dicat, eiusmodi est. Idem qui iudex sedebat in lite quæ mihi cum Petro intercescit, à Petro defuncto hæres est institutus. Hic prius quàm rerum hæreditariarū possessionem nanciscatur, ac hæreditatem ipsam adeat, anteuerit quispiam Petro forsan propinquus. Non debet in hac causâ iudex eum qui hæreditatem detinet autoritate propria è possessione deicere, seque ipse in rerum hereditariarū possessionem mittere. Nemo enim (vt iam statutum est) sibi ius dicit. Bonorum enim possessio dare iurisdictionis est. Debes igitur magistratum alium quempiam adire, atque apud illum acta causa, in possessionem tandem hæreditariarum rerum mitti.

Minor^f viginti quinque annis, iudicandi munere fungi non potest. Messium^g vindemiarumque tempore nemo ad iudicium venire compellitur. Die dominicò^h cæterisque festis diebus tam iudices, quàm reliqui quiescant, solis exemptis agricolis. Nouellæ autem Cæsaris Leonis cauetur, vt die dominicò ipsi quoque agricolæ ab omni vacent opere. Quadraginta^k diebus qui Paschæ ferias antecedunt, omnis apud quemlibet magistratum inhibeatur criminum quæstionum cognitio. Constitutio^l tamen latrones vult & itaui os etiam quadagesimæ tempore, quin & Paschæ quouis die exquiri, tormentis que subiici.

In illum locum, vj r̄s i Cap. 85.

Isaurorum, quos latrones insignes atq; infames intelligimus, sit etiam men

mentio l. fin. C. ad leg. Jul. de vi pub. Vbi & aliud latronum genus, quos a buccellarios vocat, commemoratur. Caterum nostrorum exemplarium margini ascribuntur dictiones hæc, & γαρὰς ποῦνς νῆι ἔς χορὰ ἐξ ἑς ποσί, raptiores ficcarios, & quos chosiaris appellant. Quæ verba in aliis exemplaribus contextui inseruntur. Porro chosiariorum nomen & etymon ignotum nobis est. Id tantum licet conicere, infamatissimum genus latronum fuisse.

E I V S D E M.

Vbi primus a ex diebus Paschalibus extiterit, etiam principis iurisdictionis hac in re non expectata, omnes quotquot in custodia sunt dimittantur, nisi quis forsitan aut sacrilegus est, aut adulter, aut virginum raptor, aut sepulchrorum violator, aut præstigator, aut veneficus, aut ficcarius, aut parricida, aut aliquid in principem vel civitatem motus deprehenditur. Quæstionem b de aliquo habiturum, aut aliis cogniturum oportet ante diem palam id facere, ut ne qui accusandi sunt, subito terrore ac turba opprimantur. Per intervallum c non minus decem dierum edictum præceptumve iudicis proponi debet aduersus eum qui iam accepto iudicio tergiuersatur, idque tertio. Caterum nouella d lex post Codicem promulgata triginta dierum spatium cuique edicto ad tertium vsque, quod & peremptorium dici solet, tribuit. Quæ certo e non præfinitur tempore enuntiatio, decem dierum spatio præstituta intelligitur. Actio f omnis quæ in eos intenditur præfides, qui prouincia potestateque decesserunt, siue criminosa sit siue pecuniaria, intra viginti dierum spatium postquam orta fuerit, terminari debet. Quod si legnem se atque ignauium in ea decidenda iudex exhibuerit, ipse quidem multatur: causa g verò iam in iudicium deducta legitimè terminatur. Omnis h causa pecuniaria iis duntaxat exceptis quæ ad ius fiscale publicasve functiones pertinent, non ultra triennij metas post litem contestatam est protrahenda. Iudicis h à se dati sententiam magistratus qui eum dedit, exequatur.

S C H O I.

Vt dedit magnus i Drungarius, aut alius quispiam iurisdictionem habens ac imperium, iudicem qui inter duos aliquos cognosceret. Sententiam tulit iudex, qua alter ex litigantibus est condænatus, sive verbi causa in quingenta k sestertia; i Huius sententiæ executionem, ut scilicet hæc pecuniæ summa exigatur, procurare debet qui iudicem dedit.

Quæcunque l aut à litigatoribus, aut causarum patronis præmittuntur, ea à iudicibus suppleantur.

S C H O L.

Plana est atque aperta hæc lex m. Iubet enim, ut si quid à litigatoribus vel iis qui negotiis assunt minus dictum fuerit, id iudex suppleat. Ut si fortè legem k quæ sibi auxilio sit, altera pars ex litigantibus prætermiserit, iudicem statuit eam

l. nemo de incops. C. de episc. aud. Caterum sacræ Pascha septena numerodis vel procedunt, vel sequuntur. l. omnes dies. C. de feriis.

b l. vnus. §. cogniturum. de quaest. facit l. custodias. de public. iudic.

c l. per intervallum. de iud. l. properandum. §. j. c. eodem.

Quod tamè iudex pro conditione cause moderatur. l. nunquam. ff. eo. cui quadrat c. cõsuluit. in fin. de off. deleg.

d No. scilicet de litig. §. omnem. unde auibent. qui semel. c. quomo. & quando iud. sumpta est. de qua re & supra actum est.

e l. promissor Stichis. §. j. de consil. pecu. l. vni. §. vlt. ut omnes iud. c.

f l. properandum. in princ. c. de iud. criminalis verò nõ vltra biennium. ea. l. & l. fin. c. ut intra cer. temp. cri. quaest. term.

h l. à dno Pio. j. resp. de re iud. & cap. si quis. sub. fi. extra de foro compet.

i Drungariorum munus & etymon nobis planè est ignotum, sicut & aliorum quorundam in hoc opere, eius regionis atque etatis peculiarium.

k Notam hæc que in Græco exemplari est frequentissima

nescio an eandem cum sestertio dicere liceat. est hinc nota paulò alia est H. s. de cuius estimatione, vide Voisium Mexicanum in fragmento de asse & partibus eius, quod C. Theodosiano subnectitur. l. l. vni. c. ut qua def. aduoc. part. iud. suppl. m pro vèdloy quod in Græco codice est vòpavov substituit, ut paulò post subiungitur.

a *Vide qua per Ac cur. not. d. l. C. & l. age cum Gemina no. c. de trāsact. & l. ff. de per. hered. Idem tradit l. eum quem in fin. de ind. Facit & l. illicitas. §. veritas. quod in iudicē oportet ex si de eorum qua probantur non ex conscientia sententiam ferre. Qui scriptulus quia admodum cōtrouersus est, vide c. pastoralis. §. quia verò. cū glo. ad verbum. tenetur. extra de offic. & pot. iud. deleg. c. j. de sen. & re iud. in vj. c. iudicet. iij. q. vij. cum si.*

b *l. minimē fas. c. de appel. & l. Græca, cū roxpd. twp. ff. eod. Et pena statuitur. l. quoniā iudices. & tempus ad interponendā querimoniā. l. si appellationem. C. eod.*

c *à qua etiam facillè prouocatur. l. si quis C. eodem*

d *l. lege Iulia. ad leg. Iul. de vi publ.*

e *fac. l. j. & ij. de off. mil. iud. c. fac & l. iij. in prin. ff. de re milit.*

f *l. proferendum. §. sin autem reus. C. de iud. l. consentaneum. C. quomo. & quan. iud. His consonat cap. quoniam*

frequenter. extra vt lit. non contest & cap. prout nobis. de dol. & contumac. Observabis interim sententiam in absentem non ex contumacia rei indicata vim non habere. l. ea que. & l. pe. c. quo. & quan. iu. De triplici autē cōtumacia genere vide c. certum est. xj. q. iij. & gl. in d. c. quoniam frequenter. §. porro. ad verb. impedit. Ceterum vt planissimè quicquid est super hac re tenendum assequare, vide notandas imprimis gl. in. ciui. d. l. proferendum. §. sin autem reus. ad verbum, audiat. in. canon. d. c. prout nobis. ad verbum, definitiua. g. vixiōpōs nomen esse proprium existimo, est victorem potest significare. h. in quam misio sit pro re petita. si in rem agitur. l. Fulcinius. sub si. qui. ex cau. in. poss. ea. pro modo de liti. si in persona. l. j. eo. auth. & qui iurat. c. de bo. auct. iud. post. Proprietatis autē questio absenti salua manet. l. j. c. vbi in re act. d. c. quoniā frequenter. §. quod si super rebus vide sup. ad d. gl. i. l. proferendū. §. sin autem reus. & d. auth. & qui iurat. quod est cōtra prescriptū iud. iudices. c. de in. & c. iudicā. xxx. q. v. k. l. j. & ij. c. de requir. re. l. j. & v. ff. eo.

proferre & litigantis defectum supplere. Factum^a verò seu negotium non item. Non enim id à iudice postulatur, vt quæ per se ipsi transegerunt litigatores, cognita perspectaque habeat. Verbi gratia, si Petrus cum Paulo apud Marcum iudicem litigans transactionem de libro iniiit, aliquanto verò post tempore idem Petrus ab eodem Paulo de eodem libro apud Ioannem iudicem conuectus est, neque Paulo transactionis conuenta Petrus excipiens opposuit, nequaquam ex munere iudicis est, vt quod litiganti deest expleat, dicatque: At transegesti o Paule. Leges enim, non facta iudex cognoscere cogitur.

Non oportet iudices^b, appellantiibus aut moram impedimentūque afferre, aut iniurias esse. Si quid enim horum fiat, patet ipsis ad principem aditus.

S C H O L.

Perspiciua est lex præfens. Siquidem iniungit iudicibus, vt appellationes equo admittant animo, atque eos qui appellam, nec impediunt, nec contumelia^c afficiant. Quòd si quid eiusmodi egerint, appellare prohibitis vel etiam iniuria affectis facultatem dat ad eundem principis, atque ad eum totius negotij referendi. Is porro cognita re iudicibus qui hæc admiserunt meritas pœnas irrogat. Quin & lege^d Iulia de vi publica tenentur iudices, qui appellantes iniuria afficiunt. Vniuersis enim, eorum bonis fisco adiudicatis, perpetua notantur infamia.

Militares magistratus ac iudices^e inter milites de causis duntaxat seu controuersis militaribus cognoscunt. At de cæteris causis, qui per singula loca publica tractant negotia, aut aliàs locorum præpositi etiam inter milites iudicium cognitionemque interponunt.

Etiam^f ante finem litis ferri sententiam par est, cum pergit reus iudicio contumaciter abesse. Non tamen eum simpliciter condemnabat Magister, qui ad extremam vsque litem iudicio sistere noluisse, sed sistendi tempus præstituebat, intra quod nisi copiam sui faceret, plenè atque absolutè sententiam ferebat condēnatoriam. Cum enim de causa alicuius cognoscens ad finem eam perduxisset, ac postea, qui damnatus erat, turpiter se subduceret nulla iudicarij ordinis habita ratione, his in sua sententia verbis utebatur: Iudicio statutum est vt Protospatharius Nicephorus^g prædium hoc ratione possessionis^h accipiat. Vt ita nimirum intelligens aduersarius nihil sibi profuisse quòd impudenter se iudicio subtraxerit, aut quamprimum compareat, probationes suas ac iura ad quartum ab adiudicata possessione mensem allaturus, iurique suo restituendus, aut certè dum in eadem perlistens contumacia, præfinita transgreditur tempora, planè condemnetur, vt pote ex altera tantum parte causa agitata, quemadmodum cauetur legibusⁱ super hac relatis. Absens nemo graui^k crimine damnatur, sed literis annotatus requiritur. Ex

quo verò id cognouerit, annum habet ad se purgandum. Quòd si intra annum redierit, & vel se purgauerit, vel decesserit, bona eius fisco non vendicantur, sed ad hæredes transmittuntur. Quòd si intra anni spatium iudicio adesse noluerit, & res eius fisco adiudicantur, & ipse repertus seueriori sententiæ subiicitur. Sed etsi argumentis efficacibus & probatione dilucida innocentiam suam purgare studuerit, nihilominus facultates eius penes fiscum maneat. Neq; de suspiciōibus, neque absens quisquam condemnari debet, sed is demum qui post multas denuntiationes atque edicta per contumaciam defuerit, & ipse quidem vsque ad pœnas pecuniarias, vel eas quæ existimationem contingunt, vel etiam relegationem. Accusator autem absens condemnatur, & grauius interdum quàm quod in calumniatores est, Turpilianum inquam senatusconsultum^b statuatur. Magistratum non oportet^c popularium acclamationibus morem gerere, quando aut noxium crimine absolui, aut innocentem condemnari desiderant. Ne facilè^d ac temere iudex sententiam ferat capitalem, ni prius aut propria cōfessione, aut testium interrogatione, aut per tormenta & quæstiones ita cōuictus fuerit reus, vt vix ipse etiam quæ commiserit negare sufficiat. Non semper^e, nec facilè ei fides habenda est, qui vltro de maleficio fateatur. Persæpe enim aut metu, aut aliqua alia de causa in se cōfingit.

DE SVMP TIBVS QVOS QVIS INIVSTE FACIT.

CONSTITVTIONE^f cauetur, vt iudex omnis sententia sua iubeat eum qui succubuerit, sumptus omnes in iudicio factos prestare. Id quòd si iudex ipse non fecerit, damnum hoc victrici parti de suo resarcire cogitur. Licet iudici litis impensas in iudicium colatas, ei qui ex litigantibus victus fuerit imponere, ipsūmque ad eas refundendas compellere, quin & supra ea quæ expensa sunt, ad decimam^g vsque sumptuum partem eum grauare. Hæc autem quæ sumptus litis excedunt maxima ex parte fisco adiudicari solent. Rarò autem si id ita iudici visum fuerit, etiam victori, pro eo quod litis sumptibus præter æquum ac ius est attritus, ex his datur quicquid dandum iudex decreuerit. Res^h inter alios iudicatur, absenti nec com modum nec damnum præiudiciumve afferunt. Id quod & in criminibus, & in hæreditatibus obtinet. Si quisⁱ rem iudicatam sub computationis prætextu instaurare voluerit, non potest.

S C H O L.

Iudex quispiam de controuersia inter Petrum & Paulum, finge verbi causa, di-

nem litibus. extra de dolo & contu. vbi est not. gl. ad vocem, expensas. ^g Huius decime mentio fit, in Nou. de litig. §. ad excludendas. vide auct. generaliter. C. de episc. & cler. sumpta est, sed paulò alia ratione quàm hic. Porrò abrogatur litis decima: in inst. hæc autem omnia. de pen. seme. litig. vbi & Theoph. consule planè quicquid est huius rei more suo enodantem. ^h l. sæpe. de re iud. l. j. & per totum tit. C. res int. al. act. & quib. res iud. non no. Conc. c. cum super. & ca. pe. cum ceteris similibus. extra de sen. & re iud. Quibus autem hoc casibus fallat, vide no. gl. d. c. pen. extra de sen. & re iud. & gl. in l. j. quib. res iud. non no. C. l. j. C. de re iud. & l. vii. de err. cal. vbi & Acc. vide. sic. l. iudex posteaquam. de re iud. in literis. & c. venerabili. extra de off. & pot. iud. deleg. & c. si cōpromissarius. §. j. de elect. in vj. c. si.

- a* In codice Græco nõ
δινὰ τῶν sed δινὰν
lego, vt colligere li-
cet ex d. l. ij. C. de re
iud. Vnde huius rei
materia supra est.
- b* Debiti ex causa in
dicati, soluti cõpen-
satio non admitti-
tur. Dũ tamen quis
iudicari cõueniit,
aut intra dit ad iu-
dicati executionem
datũ cũ eo agit qui
& ipse pridem sibi
iudicatus est, admit-
titur cõpensatio. l. ex
causa. C. de cõpens.
& l. si cũ militi. §. j.
ff. eo. Adde l. ij. &
l. quod in diem. §. s.
rationem. ff. eod.
- c* l. sub specie. C. de re
iud. l. sub pretextu.
j. C. de transac. Spe-
ciale est in negotio
publico l. imperato
res. ff. de re iud. &
l. vni. de sen. ad. ff.
la. retr. lib. x. C.
- d* l. à Diuo Pio. §. si pi-
gnora. de re iud. &
l. ordo de exe. rei iu.
- * In Græco pro* ἴνα
lego ὡς. Neq; enim
ἴνα ita sumptus legi.
Nisi forte est adi-
ciendum verbum ἵνα,
vt legas, ἴνα δεῦρο
τῶν ἀντὶν ἵνα.
- e* l. ij. & iij. C. de vsu
rei iud. Adde l. de-
bitoribus. de re iud.
l. si delictori. de iud.
Porro quadruplici
via potest hac in re
victor vti, vt not.
Acc. d. §. si pigno-
ra. in glos. ad verb.
addicantur. l. à Di-
uo Pio de re iud.
l. i. §. accusationem.
ad senatusc. Turp

ceptans, variis causæ propositis capitibus tandem sententiã tulit. Cumque vnũ
esset caput de lapidibus aut margaritis, quod ad æstimationem ascenderet ducentũ
nummorum, illud ipse centum æstimauit. Subducta postea ratione deprehendens
perperam à se hac pecuniã summa caput æstimatum, iam latam sententiã
vult retractare. Inquit igitur constitutio minimè id iudici licere. Hoc enim si de-
tur, quando tandem litium ² finis erit? cùm possit sententiã iam lata iudex quiuvis
dicere se, quòd malè iudicãrit, oportere sententiã reuocare. Aut etiã sic fa-
ctum proponere. Cum à reo nummos centum actor postulare, & is vicissim tan-
tundem reo deberet, non dixit cum damnaretur, reus, sibi ab actore quoque cen-
tum deberi, parque esse ac rationi consentaneum vt iis computatis, actione libera-
retur. Cum itaque hoc conticuisset, condemnatus est. Deinceps secum ipse repu-
tans quòd inducere compensationem ^b debuisset, iudicium instaurari volebat, quo
ratio compensationis haberetur. Huic rei prospiciens constitutio fieri hoc non
posse monet, vt ne inde insolubilia esse iudicia, atque implicita contingat. Sed pri-
mum quidem centum illa persoluat, in quæ damnatus est. Deinde verò de centum
quæ sibi deberi contendit experiatur, & ius suum consequetur.

Specie ^c nouorum instrumentorum postea repertorum, instau-
rari innouarique sententiã exemplo graue est.

S C H O L.

Petrus quidam cum Marco de euictione domus experiebatur. Quam cùm
ad se spectare probasset, secundum eum iudicatum est, ac sententiã iudicis ei ascri-
pta domus. Lata iam sententiã Marcus transactionem inuenit, quam super ea do-
mo Petrus cum patre suo inierat, qua quidem ius omne Petro eripiebatur. Ea pro-
lata, rescindi sententiã postulat. Id negotij ad principis aures emanauit. Is re-
scripsit nec transactionem admittendam, nec ideo sententiã infringendam, quòd
post eam nouum quoddam documentum toto primo iudicio nusquam productum,
recens inuentum esset, graue nimirum & à iudiciorum maiestate alienum arbi-
tratus, occasione condemnatis dare subuertendarum & conuellendarum præte-
xtu recens inuentorum documentorum, sententiarum.

Si is ^d qui sententiã vicit, resque pignoris nomine cepit, empto-
rem ex compacto siue ambitione rei non inueniat, mittitur ipse in
rerum possessionem, vt ^e earum dominus.

** Scholium esse videtur.*

Aduerte omni iudicatio tempus petenti ad ea soluenda in quæ damnatus est,
quadrimestre ^e concedi, sæpe & amplius spatium. Quòd si hoc elapso termino cessat
adhuc nec iudicatum soluit, capiuntur ex eius bonis, autoritate iudicis, pignora
quæ victori dantur. Si autem cùm post capta pignora bimestre effluxerit, non-
dum iudicatum soluerit qui damnatus fuerat, venduntur pignora, & ex eorum pre-
tio debitum explet victor. Si ergo is secundum quem est pronuntiatum, quique
cepit pignora, emptorem non inueniat ex circumscriptione condemnati (hic enim
omnes fortè ambitiosè circumscribat, & ne pignora emant, adducit) iubet præsens
constitutio, vt victoris dominio pignora adiudicentur atque addicantur.

Qui ^f ab accusatione citra abolitionem desistit, senatusconsulti
Turpiliani pœna tenetur. Qualiscunq; enim illata fuerit accusa-
tio, iudicis autoritate, non voluntate accusatoris aboleri debet.

Iubet constitutio ^g ne sententiã aliam iam latam iudex sequa-
tur, sed in pronuntiando & legum & iustitiæ vestigiis inhæreat.

Si dicta ^h duntaxat fuerit, non autem ex scripto recitata ac prolata
sententiã, irrita esto. Prolata ⁱ præter iudiciorum ordinem ac

- g* Quam habes l. nem. ^o C. de sen. & interloc. om. iud. & l. ij. C. de leg. & constit. facit c. j. extra de constit. cum glo. ad ver-
bam, suo sensu. *h* l. ij. & iij. de sent. ex breuic. recit. C. Secus in breuioribus aut etiã vilius personarum litibus. §.
si tibi in No. de mand. princ. *i* l. prolata. C. de sen. & interloc. omnium iud.

formam sententia, vim autoritatẽmque rei iudicatę non habeat.

Quod extra^a iurisdictionem fit à iudice iudicisve decreto, ratum non est. Prouocationes à iudiciis duorum mensium^b ad fatale vsque tempus præfinitum, habent interuallum. Post biennium^c non subsecuta appellacione, rata manet sententia, nisi^d aperte iuri aduersatur. Post latam^e à iudice sententiam plenamque restitutionem, nemo auditur noua proferre tentans instrumenta, vt c qui tunc quidem ea non haberet, sed post inuenerit. Sed qui hoc vult efficere, planè est reiiciendus. Nisi fortè id velit quis in negotio publico facere. Hunc enim interdum^f iubet lex admitti.

DE QVAESTIONIBVS AERIIS, VT OPORTET.

* In titulum illum Græcum, περι τῶν ἑπταμηνῶν ἀεικῶν ὡς χρῆ.

Suprà in titulorum indice pro ἑπταμηνῶν legebatur ἑπταῶν. Porro locus hic cum mutilus sit, diuinatione tantum restitui potest, vt ἀεικῶς ἑπταῶν intelligamus multas grauissimas, quę q̄ omnem ab aliquo substantiam tollant, ἀπὸ τῆ ἀείρεω Sed neque hoc mihi satis arridet. Quamobrem candidi lectoris iudicio liberum relinquo.

QVI^B pro facultatibus suis atque in id quod facere possunt damnantur, iis non totum quod habent extorquendum est, sed & eo; ū habenda est ratio, ne egeant. In ciuilibus^h rationibus calculi erro. rectè etiam post decennij & vicennij tempora retractatur. Ab omniⁱ iudicialia sententia postquam recitata fuerit, licet intra decem dies appellare. A principis^k autè aut senatus placito nulla datur prouocatio. Non videtur^l damnatus esse qui prouocauit, nec qui ab eo qui ius damnandi non habuit est damnatus. Si in absentem^m aliquem lata sententia fuerit, is verò certior factus non appellauerit, non iam potest prætextu absentia suę sententiam rescindere.

DE SPORTVLISⁿ NOVELLA CAESARIS CONSTANTINI.

SANCIMVS neminem^o omnino ciuiliū iudicum vlla ex causa quicquam accipere, sed puras mundasque habere manus, atque omne aurum contemnere. Iubemus^p delegatos iudices ex vnaquaque auri libra non vltra tres aureos accipere, ab iis videlicet qui locupletiores ac soluendo fuerint, pro notariis & iis qui sibi ministrant, & nihil insuper aliud. Cæterum ne sportularum exactio centum excedat aureos, quantacunque sit quę exigitur pecunię summa, etiam si centum sit librarum aut vltra, nisi quatenus viatici com-

sum. l. j. in fin. ad Turp. fac. l. si se. §. condemnatum. de re iudic. m l. fin. C. quomodo & quando iudex. n Græcè ἐπταμηνῶν dicuntur, vel quod extra ordinem à litigatoribus exigantur, vel fortè ἀπὸ τῆς πρῆξις, quod scilicet pro imperio & iudicialia iurisdictione pendantur. o Vide huc quę dicuntur, in Nou. vt iud. sine quo. suffr. & Non. de mand. princ. & No. iusurand. quod prest. §. & primum. item l. eadem. ad leg. Jul. repet. & c. non licet cum (eq. xj. que st. ij. p Iure nouissimo in litis contestatione duo aurei, in sine totidem exiguntur si centum aureos causa excedat. Alioqui nihil audientia causa exigitur. in No. de iud. §. ne autem circa hoc. Confer cap. cum ab omni. cum glof. ij. & ij. extra de rita & honest. cler. Porro Θεμλινοὶ κριταὶ sunt qui in C. Pedanus dicuntur.

a l. si. de iuris. om. iud.
b §. appellaciones autem. in No. de iudi.
Cæterum variè appellacionum tempora fatalia statuuntur. l. ij. C. de temp. & repar. app.

In No. de iis qui ingred ad appel. §. j. Concord. c. cum sit Romana. ext. de ap.
d Sine appellacione enim non iure prolatam sententiam rescinditur. l. si expref. sim. de app. & l. ij. C. quando prouoc. non est nec.

Appendix est ad nomothesium paulo antè positā, specie nouorum & c. & ex causa, vt mox et l. imperatores, de re iudic.

g l. in condemnatione. de reg. iur. l. qui bonis. de ces. bon. & §. vii. insti. de act. cum simi.

h l. calculi. de adm. rer. ad cimit. pert. l. in omnibus. de di. & temp. presc.

i No. de app. §. j. Vnde aulic. hodie. C. de app. sumpta est.

k l. j. in prin. à quib. app. non lic. Aduersus tamen rescriptum principis appellare licet. l. j. §. j. de appel.

l l. j. sub fin. de pœnis. Prouocationis enim remedio condemnationis extinguitur pronuntia-

meatúsque nomine peregre proficiens executor^a insumpsit.

DE RECEP.TIS ARBITRIS.

SI V E^b æqua siue iniqua est recepti arbitri sententia, ipsi stari oportet.

S C H O L.

Qui in arbitrum quempiam compromiserunt, coguntur eius disceptationi siue æqua siue iniqua sit acquiescere, & qui nõ acquiescit pœnam committit. Sibi enim imputet, qui huiuscemodi disceptatorem receperit. Atque hoc quidem locum habere intellige, si ex legum inficitia compromissarius iudex iniquam tulerit sententiam. Nam si cum legum præscripta nollet, in gratiã^c tamè alterius partis aut fordidus corruptus, prudens sciensque pronuntiauit, in pœnam ex stipulatu non incidit; qui damnatus sententiæ non acquiescit, si inquam in gratiam tuam aut propter tua munera damnatus est.

* In scholium hoc observatio.

Scholium hoc duobus locis corruptum reperio. Primum ubi appositus est asteriscus: è Ψ ñ * Δεὸς πῶς. Qui faciliè restitui poterit, si δὲ iungas cum ñ, atque ita legas, è Ψ ñ δὲ τοῦ πῶς. Iterum sub finem scholij, ubi legitur, è μὴ τὸ πῶς χᾶρει. & c. Quo loco meo quidem iudicio μὴ negatio, ut quæ planè sensui obsit, est expungenda. Et nos locum eum vertentes omisimus. Nam quod pro κἀρεδινάδου videntur nonnulli κἀρεδινάδους legisse, mihi nulla potest ratione probari. Omnino enim si sordes vel evidens gratia eorum qui arbitrati sunt intercessit, aduersus agentem ex stipulatu exceptione doli mali vti licet, eumque ex doli mali clausula convenire, ut abundè monent supra citata leges: Arbitrorum: & ita demum: quibus cap. ij. extrà eodem, iuncta glos. ad verb. fauentes. non incommodè adnecti potest. Sine negatione itaque locum illum ita leges, è πῶς χᾶρει οὐδὲ, ñ δὲ τὰ δῶρα κἀρεδινάδου τὰ Κά.

Arbitrorum^d ex compromisso sententia damnati ne appellato.

Arbiter^e etsi errauerit in sententia dicenda, corrigere eam non potest. Semel enim dicta sententia, arbiter esse desinit.

S C H O L.

Compromissarius arbiter si iam sententiam tulerit, hunc in modum: Paret Petrum hanc pecuniæ summam Paulo debere, itaque statuo ut eam Paulo persoluat: iam inde propriam sententiam nec immutare potest, nec corrigere, etiam si fortè errarit, & Petrum quem debebat absolueret, condemnàrit. Vbi enim semel pronuntiauit, desinit esse arbiter.

Qui relicto^f arbitro, rem de qua compromissum fuerat in iudicium ordinarium deducit, pœnæ subiacet, lite interim apud iudicem suo ordine peragenda.

S C H O L.

Petrus & Paulus cum inter se controuersiam mutuásque actiones haberent, arbitrum delegerunt Marcum, conuenitque inter eos, ut apud eum vterque causæ suæ firmamenta afferret, ibidémque lis dirimeretur. Quin & pœnam inuicem stipulati sunt, si sententiæ à Marco latæ non staret alteruter, aut quippiam ex conuentis infringeret. Atque his conuentis ad Marcum accesserunt, apud quem cum lis agi cœpta esset, necdum decisa, vnus ex his Petrus compromissarius iudice missò factò, ad ordinarium sese transtulit, utpote præcipuum supremumque iudicium, fortè Iuridici aut Drungarij. Ibi libellum proposuit eandem res complectentem, de quibus & arbiter ex compromisso receptus cognoscebat. Itaque pœnam cogitur persolueret, ut qui neque propriis pactis, neque arbitri apud quem dirimen-

da

^a Ad hoc vide glos. ad verb. præter expensas. d. c. cum ab omni. extra de vita & honest. cleric.

^b l. j. & per totum penè ti. C. de rec. ar. l. diem proferre. §. stari. ff. eodem.

^c Huc fac. l. arbitrorum. C. & l. ita demum. ff. eod. Ea enim conditione committitur stipulatio ne quis doli sui præmium ferat.

^d l. j. C. eod. nec obs. l. arbitro qui sat. co. cum eo loco nomen arbitri iudicem delegatum notet, sicut & l. si. C. de iud.

^e l. qui arbiter. in flo. sin. l. præced. & princ. seq. eod.

^f l. si quis rem. eod. §. & quia cognouimus. in No. de iud. vnde aurb. C. sumpta est. decernit ius nouum. de arb.

da erat controuersia, disceptationi acquieuerit. Arbitr autem, utpote iam exacta a *l. idem Pomponius. S. ceptisse. et l. qu. lem. S. dicere. eod.* pœna, cognitione superfedet. Porro controuersia apud ordinarium iudicem proprio ordine, natura ac rita iurisque solemnitate seruata, omnino peragitur ac deciditur, & ad legitimam deducitur sententiam.

Receptus^a arbiter is est, qui iudicis partes suscepit, finemque sententia sua controuersia imponiturum pollicetur, non item qui ha- c *Hac & ante dicta sunt j. & ij. const.* ctenus interuenit, ut consilio suo litem discuteret. Arbitr^b & per- d *l. j. & ij. eod. & l. penul. c. eod.* nuntium seu aliquem è ministris, & per epistolam seu tabellam iube- e *Hos vulgus arbitratōres nominat. Ceterum de duplici arbitrorum genere vid. l. societate. S. arbitrorum. pro so. Et omnino quod huiusmodi disceptationem ad boni viri arbitratum redigi cōseniat. vide l. si libertus. de oper. lib. l. in personam. S. generaliter. de re. iur. & l. j. de leg. ij. fac. l. j. de rit. nu. & gl. not. ad verb. reuocatis. in c. exposta. extra de arb. l. qualem. eod. fac. l. j. c. eod.* bere potest litigatores apud se hoc die adesse, aut conuenire, & causam peragere. Arbitrium^c ex compromisso appellationi non subiacet, & neque ab altero retractatur, neque ab ipso quidem arbitro iterum examinari aut reuocari potest. Semel enim lata sententia, compromissarius arbiter desit esse arbiter, nec sententiam quamuis errauerit, iam corrigit. Compromissum^d iudiciorum formam atque ordinem imitatur, pertinetque ad componendas lites. Neque verò exceptio ex eo sed pœnæ petitio nascitur.

S C H O L.

Agit titulus hic de receptis arbitris. Est autem receptus arbiter, qui nec iudicio præsidet, nec iurisdictionem vllam habet, sed omnino priuatus est, siue senator patritiusve sit, siue alioqui literarū peritus. Agit & de intercessoribus, qui *μεροιστες* dicuntur. Ac *μεροιστοις* nonnulli quidem eosdem cum arbitris existimant, inde nimirum dictos, quod intercedant seseque medios interponant inter duos aliquos aut plures, inter quos cum sit controuersia, polliciti sunt se eorum cognitioni ac disceptationi obtemperaturos. Vnde inscriptionem ita interpretatur: De disceptatione intercessorum vel ex compromisso arbitrorum, vt & pro vel sumatur. Alij verò inter hos discrimen statuunt, & *μεροιστοις* quidem disceptatores^e appellant: f vt cum inter duos aliquos conuenerit de societate ineunda, aut construenda domo g disceptatione atque arbitrato Petri. Differunt autem inter se disceptatores & arbitri, quod iis quidem quæ a disceptatoribus pronuntiatæ fuerint, ita demum parere cogamur, si vt viri boni pronuntiarint: at arbitrorū sententiæ omnino sine vllō d i crimine stare necesse sit, nisi pœnam velimus committere.

Arbiter^f quod sibi videtur statuit, neque ad prætorem pertinet qualem dicat sententiā. Arbitri sententiā^g ne ex i scripto quidem principis tollitur. Quæ aperte^h legibus aduersatur sententia, & citra appellationem nulla est ac irrita, idque vel si intra tricennium reperta fuerit. At arbitri sententiā appellationem non admittit, siue æqua est siue iniquaⁱ, sed prorsus ei stari oportet. Ne appellatione^k opus habeto compromissarij iudicis sententiā. Si l cum in duos^l compromissum fuerit, ij dissentiant, coguntur & certam tertiam eligere personam, cuius autoritatē & cognitioni pareatur. Si in tres^m fuerit compromissum, sufficit duorum consensus, si præfens fuerit & tertius, Si enim abest lōgè forsā, ratum non est quod à reliquis duobus statuitur. Idem enim & in iudicibus obtinet, vt id demum quod maior pars omnium iudicauit, ratum sit, cum & omnes iudicasse palam est. Siⁿ non fuerit compromisso adiecta pœna, sed simpliciter sententiæ se staturum quis promiserit, incerti aduersus eum est actio. Plenum^o autem illud est compromissum, quod doli clausulæ mentionem habet. Ne cum iurissuran-

l. idem Pomponius. S. ceptisse. et l. qu. lem. S. dicere. eod.
l. sed interpellatur. S. j. & l. diem pre-ferre. in princ. eod.
Hac & ante dicta sunt j. & ij. const.
l. j. & ij. eod. & l. penul. c. eod.
Hos vulgus arbitratōres nominat. Ceterum de duplici arbitrorum genere vid. l. societate. S. arbitrorum. pro so. Et omnino quod huiusmodi disceptationem ad boni viri arbitratum redigi cōseniat. vide l. si libertus. de oper. lib. l. in personam. S. generaliter. de re. iur. & l. j. de leg. ij. fac. l. j. de rit. nu. & gl. not. ad verb. reuocatis. in c. exposta. extra de arb. l. qualem. eod. fac. l. j. c. eod.
l. ij. c. quan. prouo. non est nec. cum si. Iure can. hoc hodie locum non habet: vt not. c. ij. & c. exposta. iuncta gl. ad verb. reuocatis. ext. de arb. no. & doct. in ca. quintanallis. extra de iur.
hoc iam sapius repetitum est.
l. item si. S. vli. eo. l. si in tres. c. l. seq. l. itē si. S. item si plu. res. eo. fac. l. duo ex trib^o. de re. in. An. necesse c. prudētiā. vbi gl. no. ad ver. te. neatur. ex. de. of. de.
l. diem prefferre. in fin. eodem.
l. ita demū. in si. ff. eo. vbi & Acc. vbi de quot. modis pleniū dicatur cōpromissū.

a No. de in. §. & quia cognouimus. unde ambrosius. decernit ius nouum. c. de arbit. sumpta est. Quod si interuenit iurandam. seruari, equum modo si ac licitum, debet. c. ij. inunct. gl. ad verb. sacramentum. c. cum tempore. extra eodem.

b l. no. distinguemus. §. Iulianus. & seq. & l. si pupillus. eo.

c præterquam si fidei iussorem dederit, à quo poena peti possit. d. l. si pupillus.

d Appellatione siquidē interposita, medio tempore nil nouari oportet. l. vni. nil noua. appell. inter p. fac. l. j. in fi. ad Turpil. & l. qui cū natu maior. §. accu. fassē. de bon. libert. cum similit.

e l. licet. cum sequen. de arb.

f l. iij. §. j. & l. si cum dies. in prin. de ar. facit c. significantibus. inuncta glos. ad verb. negligētibus. extra de off. & po. iud. deleg.

g fac. l. idem Pomponius. & l. si cum dies. §. j. eod. Porro ἀντεταραχῶν quid sit sat indicat sequens scholium: aethio nimirum quam quis ex aduerso in aliquem à quo iam est cōuentus, habet.

h Hoc est quod d. l. idē Pomponius. dicit Vlpianus. de r. nouis cōtrouersis volum compromissum esse posse. & l. si cum dies. §. j. id venire in compromissum. de quo actum sit ut veniret. Et sententiam esse debere de re compromissa. l. non distinguemus. §. item si iubeat. de officio & §. vlt. l. non ex omnibus. §. j. & confer l. ij. in fin. de iud. & glo. ad verb. si subdelegatus. in cap. ex litem. extra de offic. delega.

di cautione^a statuatur arbiter, sed adiecta poena à litigantibus eligatur, qui quidem necesse habeant aut sententiæ acquiescere, aut poenam soluere, quantacunque vtrinque conuenta fuerit. In famosa^b ex delicto actione ne sententiam ferat arbiter, neque item de liberali causa, neque ingenuitate. Adde & ex abundanti nec de pupillari^c actione. Semel appellatis^d, in quocunque tandem prouocatorio iudicio deinceps irrita est cuiuslibet iudicis, quin & arbitri sententia.

LEGES. Non cogitur^e interim arbiter sententiam dicere, puta si fuit infamatus à litigatoribus, aut si cum altero ex his inimicitiae capitales intercesserint, aut senio postea aut valetudine oppressus fuerit, si denique contigerit ei vel occupatio negotiorum propriorum, vel profectio vrgens, vel munus aliquod Reip. causa.

S C H O L.

Diximus compromissarium arbitrum, ubi semel^f in se receperit, & pollicitus fuerit sua se disceptatione controuersias quæ inter litigantes sunt dirempturum ac compositurum, non iam inde posse ductum pœnitudine à cognitione desistere, sed auctoritate prætoris, aut quisquis est qui iurisdictionem habet, & pro tribunali sedet, compelli, ut officium quod in se receperit, impleat, ac litem inter partes decidat. Quod si sæpe eum litigatores atrocibus affecerunt iniuriis, aut cum eorum altero capitale exercere cepit simulatam, quia forte sibi crimen intenderit, bonorum publicationem, infamiamque secum trahens, aut iam ad senectutem redactus est, aut valetudine correptus, aut à locuplere quopiam & illustri viro hæres scriptus, rerum hæreditariarum administratione impeditur, aut peregrinatus est, aut denique ad publicum aliquod munus mittendus, ut ad coëmendum frumentum in comæatum militarem, non cogitur vti que his omnibus superuenientibus controuersiarum decisioni vacare, sed eius excusatio accipitur.

Potest^g ob solam vnius partis actionem absque aduersa alterius partis actione arbitrium statui.

S C H O L.

Finge hunc in modum speciem. Competebat mihi in te mutui actio, & rursum tibi in me depositi. Pacisci possumus de adeundo Petro ea lege scilicet, ut de ea tantum quam in te habeo mutui actione, cognoscat, & poenam quoque stipulari, si ab arbitro pronuntiandis non statum fuerit. Et haud dubie valet huiusmodi pactio. Quod si cum secundum me arbiter ut mutuum recipiam statuerit, tu eius sententiæ non acquiescis, sed conendis etiam meum, & causam ad iudicium ordinarium deducis, ut ea de integro iudicetur, poenam cogēris persolvere, neque ut eam effugas, id satis erit, quod non tua quoque quam ex aduerso habebas depositi actio iudicio discussa fuerit. Potest siquidem, ut iam dictum est, & ex sola actione^h compromissarium statui arbitrium.

LEX. Potest arbiterⁱ eum qui per contumaciam abfuerit, poena aduersario persoluenda damnare, non item eum qui sibi in testium nominibus exhibendis non paruerit.

S C H O L.

Datur facultas arbitro ex legum præscripto multæ dicendæ ac irrogandæ alteri litigatorum per contumaciam absentis, eiusque exigendæ, parti que adstanti dandæ. Hoc autem legum lator statuit, ut ne tergiversentur, ac moram commit-

tant litigantes, vnde impedimentum disceptationi arbitri afferatur. Cæterum si sæpe interlocutus arbiter alteri litigatorum instrumentum ad actionem suam constituendam proferenti præceperit, vt testium qui sese in eo subscripserunt instrumento nomina edat, & is non paruerit, indemnus seruabitur: sique ab arbitro multa ei dicta fuerit, eam nequaquam præstabit. Neminem enim lex cogit tempus quo confecta sint instrumenta, aut testium nomina exhibere, vt ne hoc cognito aduersarius quid subdolè moliat, forè testes corrumpat, aut posteriorem comminiscatur scripturam, qua prior conuellatur & subuertatur.

DE QUADRIMESTRI, QVOD DEBITORIBVS CONCEDITVR.

SATISDATIO^b iudicatum solui, statim quidem à lata sententia confirmatur, sed ad exemplum rei principalis, quadrimestre habet spatium, in quod differatur.

SCHOL.

Patritius dicebat^c tum debitori ad soluendum debitum dari oportere quadrimestre tempus, cū diues sit, prædiis que ac rebus aliis per multos affluens, vt hæc liberè ac per otium non autem importunitate creditoris oppressus, interea vendere possit, aut forè etiã pignori opponere, atque ita pecuniã conflare ac cõficere. Cum verò inops est ac tenuis debitor, nihil est necesse concedi quadrimestre. Id enim nec debitori, nec creditoris vtile fuerit, nisi forè & deinceps danosum: quippe cū possit interim qui nunc conuenitur, omnia quæ habet absumere. Modicum itaque temporis^d ei dandum censebat interuallum, & nihilominus interea litem decidendam, vt ne rursus ob nullius penè momenti res controuersia exuscitaretur, cuius cognitionem in tempus vltius differri necesse esset.

* In hoc scholium adnotatio.

Vbi in contextu Græco legitur, ὀφειλία ἢ ὅτε τῷ χρεώσῃ, ὅτε τῷ ὀφειλῆτι, &c. pro ὀφειλῆτι legendum puto δαεισῆ, præsertim quum significatione nihil omnino differant χρεώσῃς & ὀφειλῆτις. Deinde quod sequitur, εἰ μὴ καὶ μέλλοις βλάβῃ, subobscurum est, Latine ita verti debet, nisi & postea detrimentum potius afferat, vt μέλλοις idem valeat quod εἰς τὸ μέλλοις. Vel potius lege μέλλοις, vt infra libro tertio, vbi hoc idem repetitur sub finem tituli quinti.

Si in metallum datis^e imperitia iudicis tempus præfinitum non sit, decennij tempora condemnationi præfinita videntur.

* Οἱ εἰς μέταλλον ἀποδιδόμενοι.

Obserua hoc loco nominatiuum qui à nullo verbo pendeat, quod aliquoties apud hunc autorem fit. Alioqui libentiùs legerem τοῖς εἰς μέταλλον ἀποδιδόμενοις, &c.

LEX. Iubet constitutio^f etiam in priuatis, eum qui condemnati solutionem pecuniariam vltra quatuor menses distulerit, centesimam persoluere vsuram, quatuor autem menses computari vel à lata sententia^g vel si appellatio subsequuta sit, ex quo ea est cõfirmata.

SCHOL.

Ne cui existimandi locus detur, quòd legislator docuit post quadrimestre à condemnatione exigi posse per siccum vsuram centesimam, hoc est ex centenis duodena, siccus eiusque solius privilegium esse, mox subiunxit priuatum quoque ab aduersario suo si supra quadrimestre solutionem prorogarit: huiuscemodi vsuram exigere. Enimverò explanat etiam à quo tempore incipiat quadrimestre tempus cedere, utpote, post iam latam sententiã, aut si postulata fuerit appellatio, atque ita suspensa sententiã, ex quo confirmata appellatio fuerit.

a l. j. S. editiones. vbi not. glo. de eden. l. ij. §. diem. quemad. te. aper. & l. ij. c. eo. Est enim malitia hominum occurrendum. l. ij. de iud. & l. vlt. c. de fideic. l. j. iudic. sol. & l. ij. c. de r. sur. rei iudic.

c Explanatio capituli præcedentis.

d Quod sufficere pro facultate cuiusque videbitur: vt docet l. debitoribus. de re iud. Facitq; l. ij. eo. & c. quod ad consultationem. extra de sent. & re iud.

e l. sine præfinito. de poenis.

f l. ij. C. de r. sur. rei iudic.

g ead. l. cum qua confer l. in fideicommissi. ff. de r. sur.

* *In locum illum, τὸν ἐκατοστῶν ἡτοι β ἰ ἰ ἐδίδαξεν ὁ νομοθέτης, breuis de usurarum generibus obseruatio.*

Quia centesima hoc loco mentio incidit, operapretium fuerit usurarum genera in iure celebratiora commemorare. si prius illud admonuerimus, ubi in contextu Græco legitur, ἐδίδαξεν ὁ νομοθέτης, ante ἐδίδαξεν quippiam desiderari, aut ὄς, aut ὀ, quod libentius adderem. Celebrantur in iure nostro quatuor maximè usurarum genera, centesima, bessis, semissis & trientis. Et quoniam quid esset usura centesima, pauci ex nostris legum interpretibus intellexerunt, ne ipse quidem qui nihil ignorare visus est Accursius, qui alicubi centesimam esse tradit, quæ sorti in anno equiparatur, breuiter harum omnium rationem exponam. Usura ergò centesima dicuntur, cum centesimo mense usura sortem æquant. Hoc est illud usura genus, quod nummulariis & ἀργυραμοιβῆς nostris addò vsitatum vulgò nominatur, douze pour cent. Quod & facillè & breuiter noster Constantinus infrà libro tertio sub titulo. περὶ τῶν ἑσίων ἑκατὸν νομοθεσῶν β ἰ ἰ ὑπερὸν ὄλκον διδασθῆναι φησιν τῷ. & c. Besses usura sunt quas vulgus dicit, huit pour cent. Semisses seu dimidia centesima, six pour cent. Trientes, quatre pour cent. Quæ omnia usurarum genera habes in l. eos. §. j. C. de usur. His non immeritò quadrantes usura seu quarta centesima addi possunt, quarum & in auth. hoc ius porrectum. C. de sacrosanctis eccles. fit mentio. & sunt quas vulgus appellat, trois pour cent.

LEX. Et si in condemnatum, ante tempus quadrimestre iudicati agi non possit, potest tamen is si vult ante hoc tempus liberari. Pro eo si quidem constitutorum dierum spatium per legem constitutum est.

S C H O L.

Cuius condemnato concedit lex subsidij fomenti quæ causa quatuor menses, ad inducias & suspensionem petitionis: vt toto hoc tempore pecuniæ conquirendæ vnde debitum possit exoluere curam habeat. Hoc verò in condemnatorum gratiam institutum est, ne inde scilicet detenti & ea ad quæ damnati sunt dare coacti damno afficiantur, dum quæ magni sunt pretij, vili distrahunt. Quòd si, vt sæpe fit, iudicatus soluendo est, vulgus ac paratus est debitam ex condemnatione pecuniam etiam ante constitutum quadrimestre soluere, nimirum ære alieno liberari studens, non potest victor dicere se oblata non accepturum, donec quadrimestre effluerit: id quæ propterea quòd quadrimestre illud spatium non pro victore, sed pro condemnato excogitatum est & introductum. Licet verò vnicuique ea quæ pro se introducta sunt negligere.

LEX. Eum qui solutioni dilationem quærit sententiæ, ac quietescere aperte ostenditur, sicut & eum qui quouis modo sententiæ acquieuerit. Neque enim instaurari iudicio iam decisa, constitutionum patitur autoritas.

S C H O L.

Iam id ex multis cognouimus capitibus, cuiusque damnato qui sibi ex lata sententiâ iniuriam fieri existimet, licere appellationis vti beneficii, quo & sententiâ & iudicati petitionem suspendat ac differat, si modò intra decem dies appellationem postulauerit. Inquit igitur constitutio hæc, si quis damnatus non prouocaret, aut prouocaret quidem, sed postmodum dilationem petierit quæ damnatis

dari

a l. intra dies, de re iudic. & l. quod in diem, de sol.

b Adiectio enim pro reo est non pro stipulatore. l. eum qui calendis, sub fin. de verb. oblig. Facit l. cum tempus, de regulis iur.

c l. si quis in conscribendo, C. de episc. & cler. & de pact. l. si iudex. ff. de minor. cum similib. quæ huius legi: us ab Accur. citantur. Adiecte c. statimur, extrà de regu. Facit & c. quàm periculosum. vij. q. j. & c. si diligenti iuncta glos. j. extrà de so. compet.

d Ad verb. ex l. ad solutionem. C. de re iud. Facit l. tale patrum. §. j. ff. de pac.

dari solet, utpote quadrimestre tempus ad ea persolueda, in quæ sit damnatus, videri cum sententiam probare, nec iam ad appellationis remedium confugere. Itaque ex eo tempore utpote post lapsos quatuor menses cogitur condemnationis penam persolvere, neque appellationem volens proseguere. Ex eo enim quod tempus ad persoluedum debitum petiit, videtur ratam iustamque habuisse sententiam. Idem obrinet in condemnatis qui pignora dant aut fideiussores, interimque se spondent condemnatum soluturos. Nam & ab his iudicatum exigitur, neque si ad prouocationis auxilium confugere voluerint, admittuntur: quippe qui datis pignoribus aut fideiussoribus visi sint sententiam ut æquam admisisse. Quæ igitur admittitur postulatione quadrimestris spatij, aut pignoribus fideiussorum mentione firmantur, innouari ac subuerti constitutionum non sinit auctoritas.

DE DELATORIBVS.

TITVLVS V.

DELATOR^a dicitur dux & autor rei alicuius aut facti cognoscendi, quæ quidem cum prius ignoraretur, postea ab ipso indicatur. Exigitur autem id necessarium à delatore, ut probet^b ea nimirum quæ delatus admittit. Mandator^c verò is dicitur, qui delatori ad rem nuntiandam prodendamque subseruit. De ferre^d non possunt mulieres, nec clarissimi viri, nec dammati post latam sententiam. Quin & emeriti seu veterani, ipsi quoque milites deferre prohibentur. Neque item ij qui tutores aliquorum aut curatores aut etiam negotiorum ac rerum administratores fuerint, eos deferunt. Sed nec is qui rem aliquam vendit eandem deferre debet, vel per se vel per subiectam personam, ne scilicet pœnam pariatur suæ personæ dignam. Delator^e probationibus oneratur, non item qui delatus est, ut probet unde habeat. Delatores^f si à se delata conuicerint, octauam eorum quæ denuntiârunt partem auferant. Omnis delator^g qui non probârît, per præsidem ferro puniatur.

DE TESTIBVS.

TITVLVS VI.

IDE Digni sint^h testes, ac non ignobiles quidam & vilissimi abiectissimique artifices, nec prorsus obscuri. Ignoti testesⁱ etiam quæstioni si opus fuerit, subiiciantur. Qui de^k perscro^o debitis testimonium ferunt, dicant se solutioni interfuisse, aut legitime alioqui ipsis debitis esse satisfactum, in hoc duntaxat producti, nimirum si quinque numero fuerint.

Cum testes^l aut sibi ipsi, aut etiam aliis repugnant testibus, tum deligat iudex eos qui maiori sint auctoritate dignitateque præditi, in suspectos autem animaduertat, si eos deprehenderit compositò mali aliquid moliri. Potest^m iudex etiam ex ciuitate in aliam ciuitatem.

men. §. j. eo. ff. k l. testium facilitatem. cum athen. seq. C. eodem. l d. No. §. & licet. ver. si verò quidam aperte m l. iij. §. l. i. cod. & l. indices. cum athen. sequen. C. de fide instrum. & Nou. dicta. §. & quoniam.

a De delatoribus multa in tit. de iur. fisc. Et est pecuniaris l. xj. c. ii. de delat. & in li. x. Cod. Theod. ti. de petition. & vltro dat. & delat.

b l. extat decretu. ff. de iur. fis. cum simi. quem etiam ut delatorem si nõ probauerit puniendum esse monet. l. nõ taxum. eod. & l. j. §. pen. ad turp.

c Que persone deferre non possint, vide l. deferre. de iure fis. Adde l. qui iudicio. & l. qui accusare. cum tribus sequen. C. de accu. & inscrip. & totu. tit. C. de iis qui accusa. non possunt.

d l. extat decretum. eo. facitq. l. cogi. C. de petit. hered. cum multis simi.

e Hoc de iis intelligas qui alios deferunt. Nam qui se deserunt ij interdum dimidiã, interdum tertiam, interdum semissem dodrãtis, nonnunquam vulgare duntaxat premium consequuntur. l. senatus. §. senatus. l. cum tacitum. l. edicto. §. extat. de iur. fis. & l. vnic. C. de iis qui se deserunt.

f l. omnes. de del. a. x. libro Cod. quæ ex Theodosiano sumpta est dicto tit. con sit. i. sac. l. nõ stris. C. de calumniat.

g in No. de test. §. j. ead. Nou. §. si verò ignoti. fac. l. ob carmen.

a d No. §. & quoniã.
sub fi. vnde auben.
q. ud. c. de fide in-
strumẽ sumpta est.
fac. l. ij. §. idem di-
uus. ff. eod.

b l. ij. de test.

c l. ij. eod. & confo-
nauit qua not. c. v.
extra de test. c. si te-
stes. iij. q. ij. vbi
multa sunt ex pan-
dectis trãscripta. et
c. quatuor. xj. q. ij.

d Vide huc qua di-
cuntur circa initia.
No. de instr. caut.
& fid.
Romanum.

e l. iij. §. lege India. l.
quasitum. cum dua
bus sequen.

f Mulier in testamẽ
to dicere testimo-
nium non potest, a-
lius potest. l. qui te-
stamento. §. mulier.
de testam. & l. ex
eo. de test.

g l. inuiti. ij. in fi. eod.
idem de minore in-
dicium. l. sequen.

* Vide c. vi. xiiij. q.
ij. & gl. vi. in can.
saunum. ij. q. vj.

h Ad per l. ne honore.
c. de epif. & cleric.
primum planẽ ve-
nitum erat. sed ex-
plicauit post Iustin.
in Non desanctiff.
epif. §. nulli verò us-
dicum. vnde aubẽ.
sed index. c. eodem.
sumpta est. quin et
quosdã propter re-
nerẽtiam persona-
rum admittendos
non esse ad testimo-
nij fidem monet. l.
ij. §. lege Julia. sub
fi. de test.
l. pen. c. de haret.

k Iure siquidẽ ciuili domestici testimonij fides improbat. l. ij. c. de testi. & fa. l. vi. ff. co. l. l. de minore. ff. de quest.
l. nullus. c. ad leg. Jul. maiest. m quibus aliqui parciunt. d. l. de minore. & l. ex libero. §. j. eo. n Huc vide qua dicit
Paulus l. in summa. §. idem Labeo ait. j. de aq. pin. arc. & Iabolenus l. si arbor. de prob. o l. iij. §. idem diuus. de test.

tem testimonij gratia aliquos per interloctionem euocare, obser-
uato quidẽ legum ordine ac ratione, in prouinciis quidẽ apud
præsidem, in vrbe autem Constantinopolitana apud sacros iudices.

In criminibus^a necesse omnino est testes quoq; produci, non eorũ
dũtaxat voces. In testibus^b spectatur dignitas, fides, mores & gra-
uitas. Vnde nõ audiuntur qui aduersus testationis suã fidẽ vacillant.

In quoq; teste^c diligẽter examinandũ est, an honeste sit & inculpa-
tã vitẽ, an verò notatus quis & reprehẽsibilis: locuples an egens, vt lu-
cri causa quid facildẽ admittat: amicus ei pro quo testimoniũ dat, vel
inimicus ei aduersus quem testimoniũ fert. Nam si omni suspicione
caruerit, tum demum testimoniũ dicere poterit. Porro quã ad hoc
negotium spectant discernit iudex, an simpliciter testimonium fer-
rant, an ad ea quã rogati fuerint verimilita respondeant, quãque ar-
gumenta admittenda sint. In emptione^d quidẽ & venditio-
ne, & reliquis eiusmodi quã bona fide ac studio ineuntur conuen-
tionibus, & fides & testium quãritur existimatio, iisque tanquam
minũ idoneis conuictis infirmatur scriptum. At in iis testibus qui
de vi, aut iniuria similibusque circumstantis testimonium dicunt,
omnino nec mores spectantur nec vita, vt dicebat Magister. Hi-

striones^e, gladiatores, saltatores, & qui in scena versantur, item qui
aut vt calumniatores, aut adulterij, aut furti, alteriusve criminis dam-
nati fuerint, insuper & admodum egeni, mulieres^f ac pupilli^g te-
stimonium ferre prohibentur. Ceterũ mulieres ibi testimonium
ferre possunt, vbi virorum prohibetur violentia. Sunt porro & aliã
quãdam personã, quibus libera est dicendi testimonij facultas, ne-
que inuitẽ huc pertrahi possunt: verbi gratia protospatharius, & qui
hoc eminentiores sunt, item & sacerdotes*, ac omnes denique qui
diuino ministerio additi sunt & destinati. Pontifices^o verò neque
sponte sua, neque inuiti testimonium ferre possunt, sed si omnino
eorum opus sit testimonio, propositis sacris oraculis domi interro-
gantur. Hæreticusⁱ aut Hebræus in orthodoxum testificari non
potest. At in se inuicem possunt. Mercenarius testis productus
pro eo à quo est conductus, iure sanẽ reiectus est. Dixit etenim iudex
vacare suspicione oportere testimonium dicturos, amicum^k verò
suspicione immunem non esse, itaque mercenarium grauitè ea labo-
rare, atque ideo repudiandum. Omnes^l qui in testimonium vo-
cantur de coniuratione in principem & maiestatis crimine, si respo-
sulet quãstioni adhibentur, & minores^m quatuordecim annis &
maiores. De finali quãstioneⁿ & noni operis nuntiatione etiam
eos admittimus testes, qui ex auditu testificantur. Testibus^o oportet non testimoniis credere. Ipsimet enim à iudicibus in causis cri-

minalibus interrogantur, & nisi quis quod intendit impleat, relegatur. Alia est ^a autoritas præsentium testium, alia testimoniorum, quæ recitari solent. Qui ergo eos retinere vult, det eis impendia ^b.

Testes, ^c quindecim duntaxat dies iudicio ubi causæ civiles sunt, assistere cogantur. Pater ^d & filius qui in potestate eius est, item duo fratres qui in eiusdem patris potestate sunt, testes eodem in negotio fieri possunt: quoniam nihil nocet ex vna domo plures alieno negotio testes adhiberi. Si ea ^e rei conditio sit, vt testem admittat arenarium, vel eiusmodi homines, sine tormentis, eorum testimonio

non creditur. Si testes ^f omnes eiusdem honestatis & existimatio- nis sint, & sibi inuicem aduersentur, non omnino maiori parti cre- dendum, sed id demum quod & naturæ negotij conuenit, & inimi- citiæ aut gratiæ suspicione caret, quodque ex iudicis animo & argu- mentis confirmatur. Neq; enim ad multitudinem respiciendum, sed ad synceram incorruptamque testimoniorum fidem. Iurisiurandi

religione ^g prius oportet obstringi testes, quàm testimonium perhi- beant. Estque honestioribus potius fides habenda. Porro vnus ^h in quacunque causâ nunquam admittitur testimonium, etiamsi sena- toria dignitate præfulgeat. Ad triginta auri libras, & duo ferendo testimonio sufficiunt. Quin & ad quinquaginta tres ⁱ satis sunt.

Sciendum solum sufficere tabellionem ^k, qui instrumentum con- scripsit, ad ferendum testimonium super eorum, quæ proferuntur, instrumentorum comparatione. Similiter & in nummulariis ra- tionibus satis est is qui scripsit, et si vnus consideretur. Sed & in em- phyteusibus vnicus admittitur testis. Qui in lite aliqua ^l testes profert, si postea in altera lite aduersus eum producantur, ne eorum recusandorum facultatem habeat, fortè quod viles sint, aut aliquid eiusmodi. Quod si ostendat sibi intereâ cum iis inimicitias inter-

cessisse, quæ & legibus admittuntur, & testes suspectos faciunt, aut sæpe conuicti apertissimè fuerint quæstus gratia testimonium dixisse, liceat ipsi testes eiusmodi renuere. Quod si potest insuper falsa quæ ab iis dicuntur monstrare, & id faciat. Qui tertio ^m te- stes produxit, post editas exceptiones non iam proferre potest.

Quod si non excepit, nec per se ipse, aut per proprium patronum testimoniis interfuit, tum potest ante editas exceptiones & quarto testes proferre, si tamen iurârît non se dolo quartam testium produ- ctionem quærere. Vana ⁿ ac velut per transennam sumpta testimo- nia nulla prorsus ratione obtinere volumus, neque eiusmodi confin- gi testimonia, quod aliqua alia de causâ fortè præteriens hunc di- centem audierit se ab hoc pecuniam accepisse, aut huic debere. Hæc enim apertè nobis suspecta sunt, neq; vilius pretij. Ad rei gesta ^o fi- dem, etiam non vocatus testimonium dicit. Verùm id non ^p in con-

a eadem l. §. sibi-
no quoque.
b fac. & l. quoniam.
c. eodem.
c l. si quando. c. eod.
d l. pater. cod. §. pa-
ter. inst. de testa. &
l. ad testium. eod.
e l. ob carmen. §. si
ea. eodem.
f Ad verbum ex §.
vlt. d. l. ob carmen.
fac cap. in nostra.
extra eodem.
g Iurisiurandi. c. eo.
facit c. nuper. extra
eod. & can. horta-
mur. iij. q. ix.
h ead. l. conxor. c. ve-
niens j. & ca. licet
vniuersis. extra. eod.
& vide no glo. d. c.
nuper. ad verb. nisi
iuratus deposuerit.
extra eodem.
i Nam in ore duorū
vel trium testium
stat omne verbum.
cap. licet vniuersis.
extr. eo. vbi autem
testiū numerus non
adicitur, etiā duo
sufficiunt. l. vbi nu-
merus. ff. eodem.
k l. si quis decurio. C.
ad leg. i. orn. de sal.
& §. si verò moriā-
tur. No. de fi. instr.
l l. si quis testibus. C.
eodem.
m Nou. de test. §. quia
verò multi. vnde
auth. e. at qui semel.
C. de proba sumpta
est. concor. c. in cau-
sis. extra eod.
n Non ea §. & licet.
vers. hæc autē ina-
nia. vnde auth. ro-
gati. C. eod. sum-
pta est.
o l. ad fidem ff. eod. e.
vbi quid dicat Ac

cur. video. p Accur. quatuor casus eximi dicit ab hac lege. Alij correclam esse omnino legem hanc per authen. rogati, existimant. Ego interpretationi huius auctoris potius accesserim. περιστασις appellat & ἐκ περιστασιος τῆς ἐστὶ ἐκ τῆς συμβάσεως γνώμης.

a No. d. §. illud tamē indubium est.
 b d. No. §. pen.
 c facit l. in testimo-
 nium. ff. eodem.
 d d. No. §. si verò quis dicat.

e No. §. quoniam ve-
 rò legem. Quos au-
 tem μετὰ σοφίας
 vocet, docet glos. ad
 verb. prohibitione.
 hos mediatores no-
 minās. Vide & gl.
 vnic. in c. di. testor-
 um. extra de test.
 cog. quæ amplissi-
 mē totum hoc nego-
 tiū quādo cogi vel
 non cogi queant te-
 stes, pertractat.

f l. iij. in princip. eod.
 Interim tamen nō
 tā ex facultatibus
 quā ex fide testis
 estimatur idoneus.
 §. si. inst. de susp. tu.
 Paupertati interdū
 faueri, interdū non
 not. Accur. instit.
 quib. ex caus. man.
 non lic. §. j. ad ver-
 bum, egentes.

g l. nonnulli. de ac-
 cusa.
 h sicut nec patronus
 aduersus libertum.
 l. lege Julia. de test.
 l. libertorum. C. eodē.
 i l. in testimonium.
 eodē. vbi de minore
 tantum xx annis
 fit mentio. itaque
 hoc loco legendum
 πῦτο τῶν κ' ἑτῶν
 non κ' ε' cū & ante
 idem dixerit.

k l. iij. §. lege Julia. e.
 l. idonei. eodem.
 m l. scio. eodem.
 n l. testis idoneus. cū
 l. seq. eo. l. omnibus.
 C. eodem.

o nisi vbi alia probatio ad eruendam veritatem non est. l. serui responsio. eod. fac. §. si verò dicatur. dicta Nou. vnde au-
 then. si testis. C. eodem. est transcripta. p l. qui testamento. §. mulier. de testamen. q can. mulierem. distinct. v. c.
 mulier. de consecra. distinct. iij. can. mulier. xxij. dist. Paul. j. ad Corimb. xj. r fac. l. j. & totus titulus de vent. in spic.
 rō vet

uentione intellige, sed in fortuitis & iis quæ casu contingunt. Qui
 semel^a, aut bis testes produxit, si iam renuntiârît, editasque in tes-
 tes exceptiones discussisset, ac proinde testimonia ipsa comperta ha-
 buerit, non iam potest ne ex rescripto quidem principis alios testes
 producere. Si per contumaciam^b quis ad testes audiendos iudicio
 non aliterit, etiam ex vna parte admittantur testes. Verùm postea
 omnes eas saluas ac integras habet exceptiones, quas in eos testes si
 iudicio adfuisse et habiturus, sed eo solo succumbit, quòd postu-
 lare vltra non possit vt reuocentur testes, atque in conspectu suo tes-
 timonium ferât. Qui de re^c aliqua testimonium dicit, eum oportet
 ante rem ipsam, si quidem criminalis est, xx annos expleffe: si pe-
 cuniaria, octodecim. Neque enim minori ætate præscripta fides est
 habenda, vt qui necdum maturi sit firmique iudicij, nec sua, tantum
 abest, vt proxima & aliena facillè adhuc assequi possit. Qui crimi-
 nis^d quempiam accusauit, non potest deinceps in eundem testifica-
 ri. Nam si quis ciuilitè cum aliquo litem instituerit, testimonium
 quidem in eum ferre, ni probabilis aliqua & iusta causa subsit, non
 prohibetur.

DE IIS QUIBUS TESTIMONII DICENDI FACULTAS NEGATVR.

QVI intermedium^e se ac velut intercessorem aliquibus in re
 aliqua exhibuit, non potest ipsis eodem in negotio testimo-
 nium ferre, apud alium scilicet iudicem, nisi vtraq; pars in eius testi-
 monium consenserit. Pauperes^f testimoniū non dicunt. Est autem
 pauper^g, qui in bonis quinquaginta aureos non habet. Non cogi-
 tur libertus^h aduersus patronum, aut eius liberos testimonium di-
 cere. Ne ei testimonium dicere liceat, qui minorⁱ erit viginti-
 quinque annis, quive iudicio publico damnatus nec in integrum
 restitutus, aut qui in vinculis custodiæ publicæ detinetur, neque
 item ei qui ob testimonium dicendum vel non dicendum pecuniam
 accepisse conuictus erit. Non est idoneus^l testis, cui imperari po-
 test vt testis fiat. Adulterij^m damnato, testimonij officio interdi-
 ctum est. Filiusⁿ patri, aut pater filio testis idoneus non est, nec
 quisquam omnino in re propria. Serui^o testimonium nullum est.

Mulier^p testis aduocari testamento non potest. in alijs testimonij
 particeps est, vbi viri non aduocantur.

* Scholium esse videtur aut epexegetis.

Mulieres etiam si spectatae sint grauitatis & pietatis, alijs quidem in negotijs
 testimonium ferre^q non possunt, quibus ne docere quidem permittitur, sed ex au-
 dientium duntaxat numero esse. Cæterum quod ad partum^r attinet, licet his dum
 ea morum integritate sint præditæ quam iam diximus, testimonium dicere. Por-

rò vetustiores leges à commendatoriis quidem testimoniis mulieres repellunt, at a demonstratoriis adhiberi permittunt: commendatoria quidem appellantes testamentum, codicillum ^a & mortis causa donationem: demonstratoria autem cetera contractuum conuentionumve aut eorum quæ inter homines geruntur genera.

In maiestatis ^b crimine & vir in vxorem, & vxor in virum, & feruus in dominum, & filius in patrem testis admittitur, neque hic vlla potestatis ratio habetur, cum ad principis potestatem nihil sit paterfamilias, quin & qui in huius potestate sunt, simul etiam cum eo in principis recidunt potestatem. Qui iam antè in aliquem ^c testimonium dixit, non potest iterum pro eo testis produci. Qui alicui causæ ^d patrocinium præstitit, aut in ea executor fuit, non fert in ea testimonium. Nemo aduersum se ^e testes producere cogitur. Sed actorè oportet arbitrato suo proprias necere probationes. Domestica testimonia ^f reprobantur, vbi scilicet aliquid negotij geritur, per quod ei qui testimonium profert acquiratur. Prohibetur in testamento testis esse ^g qui cum se alicuius testamento subscripserit, testimonium tamen ferre non sustinuerit, qui ne lege quidem vt ^b testimonium ferat, compellitur, sed tamen prohibetur in altero testamento ferre testimonium, quin & testari, & ex alieno testamento quicquam percipere.

* In locum illum contextus Græci, qui habet, ἔσθ' ἀναγκά(ε)
παρὰ τὴν νόμον μαρτυροῦσιν.

Ita quidem in nostris exemplaribus legitur, lege compelli non posse eum qui sese in alicuius testamento subscripserit, vt subscriptionem signumq; suum agnoscat. Et sanè si nulla ratione euidenti ostendi possit id eius signum esse, aliàs cogi non poterit. Nihilò secius testimonio ei posthac in testamentis ferendo interdicitur. Sed vide num fortè pro, ἔσθ' ἀναγκά(ε)ται, sit legendum ἔσθ' ἀναγκά(ε), vt & quosdam ante nos legisse video. Quam lectionem omnino firmare videtur l. cum ab initio. quemadmod. ^d testament. aperiant. qua quidem monet id pratoris officium esse, vt cogat signatores conuenire, & sigilla sua recognoscere, vel negare se signasse.

Secius pro socio ^h testimonium dicens non recipitur, quoad dirempta fuerit societas. In testium numerum adhiberi non possunt ⁱ, impubes, surdus, feruus, mutus, furiosus, prodigus ^k, filius qui in potestate ^l patris est, cum eius pater ab alio scriptus hæres fuerit. Neque ^m qui in potestate eiusdem patris est pro eo qui in testamento hæres scriptus est. Neque item testante eo qui in potestate patris est, de castrensi peculio ⁿ, is qui in eiusdem patris est potestate. Potenti aduersus tenuiores ^o ex non scripto testimonio de-

philus esse dicit §. testes. instit. de testa. ^h Hoc enim domestici testimonij speciem habet, de quo supra. ⁱ dicto §. testes. instit. eod. confer l. qui testamento. ff. eodem per totum. ^k Is cui lege bonis interdictum est. l. is cui eodem. l. §. in testibus. instit. eodem. ^m dicto §. in testibus. instit. eodem. ⁿ Post missionem. §. sed & si filius familiaris. instit. Nam antè missionem potest dicta l. qui testamento. versu. per contrarium. ^o Pauperi enim sepe sa-

Accur. tamen exi-
stimat posse mulie-
rè codicillis testi-
m adhiberi d. l. qui te-
stamento. §. mulier.
ad verbum non po-
terit. idq; quia non
vetatur, iuxta id
quod notatur l. j. de
test. Commendate-
ria forsanhac dice-
bant quòd in his cõ-
mendare multa so-
leamus post mor-
tem peragèda. De-
monstratoria reli-
qua quòd præsen-
tè cuiusque indigent
voluntatem.

^l famosi. ad legem
Jul. maiest. & l. vl.
c. eo. Quibus autem
casibus seruis ad-
uersus dominos cõ-
sistere permissum
sit, vide l. vix. de iu-
dic. & ibi Accur.
Quibus item filio
in patrem. eundem
Acc. l. bis nulla. eo.
Hinc collige verum
intellectum. l. produ-
ci. de test. reie-
ctis Accur. diui-
nationibus.

^d l. vlt. eod. Concord.
can. statutum est. ij.
quest. vi.

^e l. nimis graue. c. eo.
fac. c. si testes. §. qui
intendit. iij. q. iij.
item cap. j. extra de
probat.

^f l. qui testamento. §.
quacunque. de test.
l. testes eos. de test.
& l. ij. c. eod. §. sed
est filius familiaris.
instit. de testamen-
to. Hic improbum in-
testabilemque Theo-

a Suspectū enim est quod depositionem testis sigillo tenus factam asserat, non item veritatem eius rocem, cuius in criminibus præcipue facultas est (ut antè diximus) necessaria. Hoc in quibusdam codicibus præmittitur. Porro & huc vide l. ij. de fide instrument. & cano. si ad scripturas. nona distinctione.

b l. antepenultima et penulti. de fide instrumentor. l. contrahitur. de pignor. facit l. proprietatis. c. de probation. & l. pactum quod bona fide. c. de pact.

c Multa etenim sunt que ex sua substantia scripturam postulant, que glossa ponit abundè cap. ij. de cens. in sexto. Vide & l. census. de probationib. Confer & l. in exercendis. c. de fide instrumentor. que pugnare videtur.

d Hæc sumpta sunt ex §. si verò tale aliquid. Novel. de instrumentor. cau. Concordat cap. tertio loco. cum glossa ad verbum, testis. extra de probatio. & cap. cum Ioannes. §. porro. de fide instrum. Eleganter Cicero in Oratione pro Archia testimonium taliumque

monstrare quippiam non permittitur. Si quis vnus hominis depositionem in sigillo proferat^a, non iam tale testimonium admittitur.

DE NON SCRIPTO TESTIMONIO.

PERINDE valet testimonium^b, quo res gesta sine scripturæ attestatione comprobatur, ac scriptura ipsa, nec ideo minoris est autoritatis, quòd nullum ea de re instrumentum intercessit.

Testimonium non scriptum aduersus instrumenti fidem^c vim habere non potest. Cum^d aliud literarum collatio, aliud testimonia asserunt, tum nos existimamus longè maiorem esse fidem atque autoritatem eorum quæ à viuâ voce cum iurifurandi religione dicuntur, quàm ipsius scripturæ. Hoc tamen iudicis solertiæ & religioni permittatur, ut iis quæ veriora putârit, potius quàm suspectis fidem habeat.

S C H O L.

Iusurandum in litem huiuscemodi est: Cum quis conuictus fuerit^e vi bonorum raptorum, aut inuasa domus, aut furti, aut damni iniuste illari, tum iurati aduersarij se tottantisque damnis affectum esse, tantumque sibi in illo aduersum se impetu, aut vi, aut furto, aut tali quod omnem pudorem superet damno, iacturæ factum esse, atque hæc in simplicia à reo accipit. Enimuerò non protinus absque illa examinatione quicquid iurârit consequitur, sed cum taxatione, hoc est iusta iudicis æstimatione. Definit^f enim iudex & animo suo informat, ac quanta potest maxima diligentia, actoris dispendium peruestigat, & locum vbi iactura facta fuerit, sicque in certam redigit quantitatem. Tum deinde actorem monet, iuret se tot. antaque nec minora ex ea sibi facta iniuria, detrimenta percepisse.

Qui falsò^g, vel variè, vel vtrique parti causa prodita testimonia dixerint, à competentibus iudicibus^h puniuntur.

DE IURE IURANDO.

TIT. VII.

VS IURANDVMⁱ Inopia probationum à iudicibus defertur, idque in actionibus iis quæ aliunde veritatem apertam certamque non habent. Solent^k sæpe iudices in dubiis causis exacto iure iurando secundum eum iudicare qui iurauerit. Si itaque is in quem sententia lata est sese postea dicat noua inuenisse instrumenta, quibus solis vti velit, ei ex integro causam agere permittitur. Quòd si iusurandum ab aduersario delatum præstiterit, non iam causam retractare conceditur. Iusurandum^l vel ex pactione ipsorum litigatorum, vel ex

fidem confert. e Idem habes l. si quando. c. vnde vi. & c. vlt. extra de iis que vi metusve cau. fi. f l. in actionibus. & l. videamus. §. iurare autem de in litem iuran. g l. qui falsò. de testib. h Hi pena falsi tenentur. l. eos qui. ad legem Cornel. de falsi. Alias pro delicti qualitate iudicibus in eos animaduertendi potestas datur. l. nullum. c. de test. i l. admonendi. de iure iurando. l. in bona fidei. c. eodem. cap. ij. in fin. extra de probationib. cum multis similibus. k l. admonendi. eodem. l. l. hoc titulo.

auctoritate iudicis admissum, controuersiam decedit. Nam & speciem^a transactionis continet, & maiorem habet re iudicata auctoritatem. Iusiurandum me deferente præstitum non retractatur^b, etiam si manifestum ostendatur periurium. Iusiurandum etenim solutionem naturalis^c obligationis, transactionemque, ut dictum est, imitatur. Qui nemine^d iusiurandum deferente iurat, nihil quicquam eo iuuatur. Delato iureiurando^e, debet reus aut iurare, aut soluere, aut iusiurandum referre, nisi fortè per actorem stat, qui iuramentum nolit de calumnia subire, nimirum quòd non calumniæ causa^f ab eo iusiurandum præstari velit, sed quòd iustam se fouere causam existimet. Si quis litigatorum^g se non dedisse, aut promississe iurauerit, & intra quatuor menses post latam sententiam computandos conuincatur datum aut promissum, triplum præstare cogitur. At post quadrimestre tempus non iam huic pœnæ obnoxius est. Si quis^h cum iusiurandum alicui detulerit, necdum eo præstito pœnitentia ductus non iam deferri voluerit iusiurandum, utpote cum ei aliæ suppetant probationes, non ultrà ei liceat secundo iusiurandum deferre, quando semel ei renuntiavit. Qui iusiurandumⁱ defert, priùs de calumnia iurare debet. Qui iusiurandum^k detulit, nec de calumnia iurat, similis est remittendi iusiurandum, & ei actio denegatur.

DE PUPILLIS.

Pupillus^l iurifurandi gratiam facere non potest. Pupillo^m non defertur iusiurandum. Neque defensor neque procurator iurare compellitur. Prodigusⁿ & ei similes iusiurandum deferre non possunt. Sed soli ij deferunt, qui ad hoc sunt habiles, siue pro patre conuento, siue pro solutione, siue pro iudicio. Cuiuscunque^o ætatis, aut sexus is sit qui iurauit, omni modo custodiri debet iusiurandum, quamuis pupillus non videatur peierare, quia sciens fallere non videtur. Si mihi^p aliquid deberi iuraro ex ea actione que inficiando crescit, simpli duntaxat persecutionem ex iureiurando mihi acquirò. Qui se dare^q non oportere iurauerit, etiam solutam pecuniam repetere poterit. Nemo^r qui per Deum peierarit, periclitatur. Satis enim Deum ultorem habet, iurifurandi per Deum præstiti contempta religio. Quòd si quis per principis^s venerationem calore quodam peierarit, veniam consequitur. Si quis^t iurauerit in re pecuniaria per genium principis, & peierauerit, fustibus castigatus dimittitur. Quisquis aut ex decreto iudicis^u, aut aduersario postulante iusiurandum in ecclesia receperit, sacris iniuratisque contactis euangelis, postea periurij conuicto lingua abscindatur. Idemque in testibus^v obseruetur.

a l.ij. eodem.
 b l.j. c. eodem. & l. si quis iusiurandum.
 c l. vlti. eodem. & l. Stichum. §. naturalis, de solut.
 d l. ij. in princip. vers. sic. nam si reus iurauerit.
 e l. iusiurandum & ad pecunias. §. ait prætor. eod. & l. delata. c. eod.
 f dicta l. iusiurandum & ad pecunias. §. qui iusiurandum.
 g Periurij pœna que nam sit iure civili, vide l. si duo patroni. in fi. & l. ij. c. in re can. c. querelam. hoc titi.
 h l. si quis iusiurandum. c. eod.
 i dicta l. iusiurandum & ad pecunias. §. qui iusiurandum.
 k l. si non fuerit. eodem.
 l iurifurandi.
 m dicta l. iusiurandum & ad pecunias. §. pupillo.
 n l. tutor pupilli §. j.
 o l. qui iurasse.
 p l. eum qui iurauit.
 q l. vltima. in princip. vers. nam si controuersia. eod.
 r l. ij. c. eod.
 s l. si duo patroni. §. vltimo.
 t De periurij pœna nonnihil ante diximus.
 u Quos iuratos debere esse ante monimus, ex l. iurifurandi. c. eod. Ceterum seuerissimè animaduerti in testes pecunia corruptos iubet

l. dicitur de re iud. Quin & lege Cornelia de scariis teneri eum qui falsum testimonium dolo malo dixerit, quo quis iudicio rei capitalis damnaretur. Porro de pœna testis falsi ac periuri, vide Chassan. in rub. des retractz. ad verba ou par le serment des contrahans, inu. 39. q. 1. & vltimus est: & de pœna periuri in vniuersum præced. numeris.

INSTRUMENTVM^a Quod Græci *Κωβλάου* dicunt, est commentarius quidam ac descriptio pactorum ac conuentorum inter utrūque eorum qui pacta contractūsque ineunt. Consiliorum enim communicatio conuentūsque personarum contrahentium Græco nomine *συβολή*, quasi Latine contractus vel conuentio dicitur. Vnde & commentarius qui ex huiuscemodi conscribitur conuentione, aptissimo nomine Græcis *Κωβλάου* appellatur. In contractibus^b, rei veritas potius quàm quod scriptum est perspiciatur. Instrumento^c adesse oportet etiam testes tres, quod certum ratūmque sit, ac omnis contradictionis calumniæque expers. In omni^d instrumento primum ab eo qui protulerit, deinde verò & ab eo qui falsum arguat probationes exigimus. Si quis^e in quopiam instrumento alterius mentionem faciat instrumenti, nihil omnino ex ea commemoracione exigatur, nisi & instrumentum illud alterum, cuius in secundo mentio fit, prolatum fuerit, aut allata aliqua alia legitima probatio, qua conuincatur reuera eam deberi quantitatem, cuius secundum instrumentum meminit. Qui actis professus est se instrumento non vsurum, non vltra eo^f vti potest. Actionem non tollit instrumentorum^g amissio, vbi alia ratione veritas ostendi potest. Nemo ex domesticis^h instrumentis, aut priuata attestacione plenam facit debiti fidem.

* Scholium esse videtur.

Neque fiscus^t, neque priuatus ex propriis subnotationibus potest debiti probationem exhibere idoneam aduersus aliquem: vt quòd in fiscalibus chartis perscriptum sit, debere quempiam tot aureos, aut ex eo quòd priuatus quispiam suis rationibus intulerit sibi hanc vel illam pecuniæ summam deberi.

DE SCHEDIS PRIVATIS, PROPRIAQUE ALI-
CVIVS MANU SCRIPTIS.

EX priuatis^k scripturis nulla fiat comparatio, nisi trium testium subscriptiones ipsa chirographa habuerint, atque ipsi testes suas agnouerint subscriptiones, aut propriam manum abnegantes ex propriæ scripturæ collatione conuicti fuerint, sed ex solis forensibus. Quòd si eiusdem manus etiam aduersarius protulerit literas, tunc nullus sit calumniæ locus. Cui enim aduersarius ipse fidem accommodat, quòdque protulit, & vnde propria confirmat, id nequaquam cauilletur. Quin^l & id quod ex publicis monumentis profertur, publicæque testimonij fide subnixam chartam ad comparaciones admitti volumus.

- ^a Quid Latine instrumenti nomine accipiendum sit, habes l. j. de fid. instr.
^b l. j. atq; adeo tot. tit. C. plus valere quod agit. quàm quod simul. concip.
^c Priuata scriptura in No. de inst. caut. §. si quis igitur vult. At inter literarū ignaros quinque testes exigat. §. oportet. ea. No. Conser l. fi. c. cert. per. & l. scripturas. c. qui potio. in pig. hab. cum authent. his legibus annexis, que ex d. No. sumpta sunt.
^d l. vlt. ad leg. c. orne. de falsis. C. Quod si qui protulit amississe se dicat, nec iam vltra profere possit pro falso habetur. l. vlt. c. de fide instr. si verò probare non possit nefaria scriptura re^o & falsarius habetur. l. iubemus. C. de probat.
^e Ad verbum ex Nouel. vt sponsal. larg. §. & hoc insu per. vnde C. authent. si quis in aliquo, excepta est, sub tit. de elend. Concord. cap. j. extra de fide instrum. c. ex insinuatione. cum no. per glo. de rescr. & cap. cum in iure. de offic. deleg. fac. l. ij. ff. de fid. instr.
^f l. si aduersarius. C. de fid. instrum.
^g l. j. l. sicut iniquum. cum duabus sequē.
^h eodem. h. l. instrumenta. & l. exemplo. C. de prob. concord. cap. ij. cum glo. extra de fide instrumentor.
ⁱ Ex dicta l. exemplo. k. l. comparaciones. C. de fide instrumentor. in Nouel. de iis qui ingred. ad appel. §. illud etiam iudicauimus. vnde authent. ad hec. sumpta est. l. d. No. §. si verò etiam ex publicis archiuis. Concordat cap. cum causam. extra de probationib. & can. peruenit. xxx. questione prima.

DE IVREIVRANDO.

ETIAM^a non presentibus testibus iureiurando firmantur scripturæ priuatæ. Quæcunque^b quis pro se in proprio dixerit, aut scripserit testamento, ea nec quicquam ei profunt, nec creditoribus præiudicant, quò minus ipsis liceat omnia quoquo voluerint modo perscrutari. In contractibus qui sine scriptura ineuntur, aut per testes aut per iusiurandum probationem admittimus, actore quidem testes producente, reo verò iurante, aut etiam iusiurandum referente^c, quemadmodum iudici causam instituere ac terminare visum fuerit. Qui propriam syngrapham^d, aut sibi solutam pecuniam abnegat, conuictus duplum pendet. Qui verò simul ac inficiatus est, delato iureiurando veritatem fateretur, dupli condemnationem effugiet: quòd si serò tandem fateatur, litis sumptus persoluet aduersarij iureiurando æstimandos.

DE PACTIS.

TIT. IX.

ACTIO Seu conuentio^e est duorum, aut etiam plurium in idem placitum & consensus, ad contrahendum nimirum, aut agendum, aut transigendum quippiam. Sunt autem conuentiones^f partim priuatæ, partim publicæ. priuatæ quidem quæ inter singulos particulatim homines ineuntur: publicæ verò quæ per principes fiunt, aut belli duces, ad pacem forsitan componendam, aut quippiam aliud.

FINITIO PACTI ET TRANSACTIONIS.

Pactum est^g, cum quis donationis causa rem certam & indubitatam liberalitate remittit. Transactio, cum de re dubia & lite incerta, needum finita, partes inter se aliquo dato, retento, vel promisso conciliantur. Conuenire^h quis potest & præsens; & absens, & per epistolam, & per nuntium, & tacito quodam consensu, vt si debitori cautionem reddiderit. Potest enim is si de debito interpelletur, hac se exceptione tueri. Potestⁱ pactio & sine scriptura, & scripturis contrahi, parèmq; vtrovis ineatur modo, vim habet. Nullius est^k momenti conuentio ita inter aliquos contracta, vt vnus lucrum tantum sentiat, alter verò nihil ex ea conuentione commodi percipiat.

DE NUDO PACTO.

PACTORVM^l quæcunque poenam habent adiectam, implendique necessitatem, ea valent, computaturque in his tempus ex quo peracta sunt. Quibus verò poena non est addita, neque proinde implendi necessitas in his, nec temporis ex quo inita fuere ratio subducitur. Nudum pactum^m actionem non parit, sed exceptionem.

^a l. cum de indebito. §. vlt. de probat. §. si tamen. in Nouel. de instr. cau.

^b In No. de iureiur. à mor. præf. & l. rationes. cum authent. subnexa. C. de probat. Nihil enim eorum quæ in testamento statuuntur, quantumuis legum autoritate subnixum sit, debet nec creditoribus, nec fisco fraudi esse. l. filiusmiliæ §. diu. ij. de legatis primo.

^c Cum enim nõ semper cõsonum sit per omnia referri iusiurandum, ex diuersitate reru vel personarum, si quid tale incidere officio iudicis conceptio huiusmodi iurisuradi terminanda est. l. iusiurandum & ad pecunias. §. ait praetor. in fine

^d In Nouel. de tri. & sem. §. studiũ verò. vnde auth. contra qui propriam. C. de non nu. pec. sumptia est. Concor. c. dudũ. cum gl. ad verb. idoneo. ext. de præsum. l. j. de pactis.

^e l. conuentionũ. eodẽ. l. j. de transact. l. transactio. C. eod. l. ij. ff. de pactis.

^f l. pactum quod bona fide. C. eod. cũ si. Hanc societatem, leoniam solitus erat appellare Casp. l. si nõ fuerint. §. Arist. ff. pro socio.

^g l. si pacto quo poenam. C. de pact. l. iurgentiũ. §. sed cum nulla. & §. quinimo. eod.

a Cui sanè conforat
quæ per canon. tra-
duntur. c. j. extra de
pactis. c. quicumque
suffragio. xij. q. ij.
& can. iuramenti.
xxij. q. v. quod nu-
dū scilicet pactum
actionem pariat, ni-
hilq; Deus esse dis-
criminis voluerit
inter iuramentum,
& simplicem lo-
quelam.

b facit l. līs nulla. de
ind. & l. ij. de con-
trahend. empt.

c d. l. iurigentium. §.
item responsum.

d eadem l. §. adeo.

e adeo vt re nondum
secuta possit à con-
tractu abiri. vt l.
ab emptione. ff. eod.
& l. ij. c. quan lic.
ab empt. disced.

f d. l. iurigentium. §.
& generaliter.

g ead. l. §. si pacificar.
& l. ius publicū. eo.

h ead. l. §. prator ait.
& l. contra iuris ci-
uilib. eod. & l. pacta
quæ contra. C. eod.

i l. cum allegas. C. de
iur. l. penā ff. eod.
iuramentum autē mo-
dum præscribit l.
eos qui. §. j. eod.

k l. nec est pratorio.
de reg. iur.

l Nouel. de nuptiis. §.
disponat. l. j. c. de sa-
cro sanct. eccle. l. ij.
ff. de testam. Con-
cordat cap. ina no-
bis. cum glos. ij. ex-
tra eodem. & can.
ultima voluntas.
xij. q. ij.

m Non valet pactum
aut stipulatio libe-
ram testandi facultatem. tollens. l. stipulatio hoc modo concepta. de verborum obliga. & ambulatoria est desuncti vo-
luntas vsque ad supremum vite exitum. l. iij. de adimend. leg. Facit l. pactum quod dotali. c. de pacis. l. si quis in prin-
cipio de legat. ij. Facit quod scribitur in cap. cum Marthe. extra de celebrat. missar. non valere testamensum dum vi-
deris qui testatur. n. l. j. & ij. de do. inter m. & x. o. Imò nec traditio ipsa quicquā valet. l. ij. §. sciendū. eo.

Nudum autem pactum est, cum non præcesserit datio, sed solum de dando conueniunt. Quod si initio & ex continenti fiet, actionem informat, vt in bonæ fidei iudiciis: si verò ex interuallo pactum interpositum fuerit, actori quidem nihil confert, & reo parit exceptionem. Porro tricesimo octaua Cæsaris Leonis Nouella^a paulò aliter statuit, his verbis: Sancimus itaque cuiusque pactio- nis spòsio diuini numinis auxilio, quò firmior sit, subnixæ adfuerit, eam validissimam esse, planèque insolubilem, etsi ne verbum quidem de pœna factum fuerit. Inter patrem^b & filium qui in potestate eius est, contrahi pactio non potest. Quod^c extra naturam contractus inter aliquos conuenit, nisi simul & incontinenti appositum sit, actori nihil confert, reo verò exceptionem parit. At quæcunque^d ex natura contractus etiam re non secuta pacta ineuntur, ea actori simul & reo, vt quæ infint^e, còducunt. Præter^f iura communia nec pacisci licet, nec legare, nec iusiurandum quod quis in ea re præstiterit se non acturum, ipso iure valet. Neque verò vllas habet vires stipulatio eiusmodi pacto interposita, quòd à iure communi remou- tum sit. Priuatorum^g pacto ius publicum mutari non potest.

Quæcunque^h aut legibus aut bonis moribus pacta aduersantur, ea nullam habere vim iuris est indubitati. Non potestⁱ quis pœ- nam stipulari supra legitimum vsurarum modum. Priuatorum^k conuentione non est de publico iure quicquam immutandum, etsi maximè ab initio, actionum & obligationum causæ pactio- ne immutari possunt, aut iure ipso, aut per exceptionem.

E X P L A N A T I O.

Iurisconsulti mens est hoc loco & institutum. communia iura, hoc est quæ communiter & in rem omnium inducta sunt, nequaquam ex priuatis pactio- nibus subuerti, hoc est singulorum placitis & conuentis. Verbi gratia, quid dico? Lege cautum est, licere^l cuique cum moritur, quæcunque voluerit hæredem scribere, hæreditatemq; ac facultates suas pro arbitrio partiri, & quibus voluerit lega- re. Atque hoc publicè expedit. Si ergò cum aliquo paciscens, iure iurando me ipse astringam, fore vt cum moriens rerum omnium mearum hæredè instituam, neq; alterius cuiusquam præter eam hæredis instituendi facultatem habeam: quod si non fecero, præstiturum me aut hæredem meum hauc aut illam pecuniæ sum- mam, aut quippiam acturum, certè moriens nequaquam hac pactio- ne prohibe- bor, quò minus quem voluero hæredem scribam, measque res pro arbitratu meo distribuam. Quòd si obiecerit qui tale pactum suscepit se ex pactio- ne hæredem esse, audiet non valere^m eiusmodi pactum. Commune siquidem ius, quodque in utilitate publicam redundat, priuato pacto non tolli. Rursus ipso iureⁿ, quæ inter virum & vxorè donationis causæ gerantur, nullius momenti sunt. Quòd quidem communiter omnibus vile est. Si ergò horum alter alteri se quippiam donaturum conuenerit, pœnamq; iusi^o tradiderit, darurum, nihil agit. Eiusmodi nanque pactum, sicut dictum est, inualidum est. Ac còmune quidem ius pactio- ne non immutatur. Actiones verò pactis mutari queunt. Cumque lex actionis cuiuspiam, eiusmodi statuatur formam, possunt qui contrahunt eam per pactio- nem

variare. Vt autem quid dicatur, planius intelligas, hoc tibi exemplum propone. ^a Dicit lex, in venditione duplam^a necessariò consequi, hoc est illud per stipulationem à venditore impetrari, vt si res euicta fuerit, in duplum rei pretium persoluat. Rem itaque vendens, ^b possum ab initio actionem immutare, ipsamque venditionem his verbis concipere. Rem ea lege vendo, vt eius nomine nequaquam obstrictus sim, neque emptorem cogar defendere, aut si res euicta fuerit nihil omnino præstem, nec duplum nec simplum. Quòd si fortè cum lex hanc venditionibus formam præscribat, vt sit nimirum in ipsis actio quæ venditorem astringat emptoris defensionem duplæque stipulationi, hæc omnia pactio mutauit interueniens, haud dubiè valet hæc plenumque huiusmodi transformatio & immutatio robur habet. Neque verò ab re constitutioni adiectum est, ab initio. ^c Ita enim accurata & disquisita rei examinatio postulat. Si quid enim in ingressu, dumque actio informatur, conuentum fuerit, actionem ^e transformat. Vt si quis rem quampiam vendat, iure ipso, vt dixi, & ex actionis natura cogitur duplam ex stipulatu polliceri, sed non item ^d fideiussorem dare. Quòd si sponte sua ab initio fideiussorem dare voluerit, ac dederit, rari est pactum, & obligatur ipse fideiussor. Quod non in venditione modò, sed & in bonæ fidei iudiciis ^e omnino locum habet: vt si vtendam seu commodatò rem cui dederim, aut apud quem deposuerim, lex ab ipso quidem depositario ^f exactam & absolutam diligentiam non postulat, eum verò qui rem accepit vtendam, seu commodatarium negat ob fortuita^g teneri. At si conuenerit ab initio cum rem vtendam do, etiam ex fortuitis obstrictum iri commodatarium^h, obstringetur. Valet enim pactum, & actionem ipsam transformat. Ac pacta quidem initio apposita, ex ipso iuris habitu, denique ex ipsa lege transformatam immutatamque actionem agnoscente, hoc est quod significanter Romana voce exprimitur, ipso iure actionem immutant: Cum non initio, sed postea ex interuallo accesserit pactum, tum immutat quidem adhuc actionem, verum actori quidem nihil confert ⁱ, at reo dat exceptionem. Verbi gratia: Lex^k est quæ iubet res dotis mobiles intra annum restitui. Si ergò posteaquam solutum fuerit matrimonio, pacta fuerit mulier de rebus mobilibus illico accipiendis, nihil ei hoc pactum, vt quod initio contractus adiectum non fuerit, omnino proderit. Si verò contracto matrimonio mox conuenerit mulier, vt res quoque soli intra annum recipiat, hoc viro confert, ipsamque de dote actionem non secus immutat, ac si ab initio interposita fuisset conuentio contractus naturam immutans. Nonne enim matrimonij tempus, contractus initium est? Itaque si actionem de dote mulier iuxta naturam suam intendat, moxque soluto matrimonio res soli sibi restitui postulat, proculdubio petitione excludetur. Dicat enim vir: At non id conuenit vxor, vt res quoque soli intra annum restituerentur. Sic itaque constat actiones ipso iure mutari aut per exceptionem, hoc est si ab initio quidem contractus ipsa acciderit mutatio, hæc rata habere legem, conferréque tam actori quam reo, vt pote lege ipsa seu iure ipso immutata actione, ac proinde ex æquo vtrunque partem iuuante: si verò ex interuallo quid iam celebrato nimirum contractu, actionis accesserit, actori quidem non prodesse, sed reo exceptionem parere: quo sanè modo actio per exceptionem immutatur.

Nec paciscendo ^l nec stipulando quisquam alteri cauere potest.

S C H O L.

* Quod tamen ad sequens responsum magis pertinere videtur.

Illud præuia cognitione accipe, quoties tegulæ domus meæ stillicidia per vicini aream vel subdiale locum emittunt, aut in vicini aream domus meæ fenestra prospectum habet, toties dici me per vicini domum feruitutem habere. Hoc cognito nunc deinceps ad institutum attende. Habebat Petrus quidam domos

posito, si hoc ab initio conuenit, vt & culpam & periculum omne præster is penes quem deponitur. d. §. nunc videndum. l. §. vt certo. & l. inrudentium. §. item si quis. de pactis. i. dicto §. quinimo. l. iuris gentium. de pactis. & dicta l. in bona fidei. c. eodem. k. l. iur. §. exactio. c. de rei vxo. act. l. quo tuela in fin. de regu. iur. §. si quis alij. & §. alteri. instit. de iur. stipul. vbi Accur. xvi. modos eximis. quibus alteri stipulari quis possit.

l. ij. & l. emptori. in princip. de euiction. Qua tamen in re sepe est regionis consuetudo spectanda. l. si fundus cod.

b. Facit l. si dictum. & l. si plus. eodem. Item l. emptorem. de act. emp.

c. Nam pacta ex conuentioni subsequuta in sunt bonæ fidei iudiciis. l. lecta. §. cert. petatur. l. iuris gentium. §. quinimo. de pactis.

d. Siquidem stipulatio duplex repromissio tantum est, nisi conuenerit vt satisfidetur. l. §. stipulatio de prætor. stipula facit l. emptori. supradicta. & l. illud queritur. de euict.

e. l. in bonæ fidei. c. de pactis.

f. Nam depositum dolum duntaxat recipit, commodatum & dolum & culpam & diligentiam. l. contractus. de regul. iur. l. §. vt certo. §. nunc videndum & l. in rebus. commoda item §. penul. & antepen. quib. mod. re contr. oblig. instit.

g. Propter vim maiorem maioreve casus. facit l. qua fortuitus. c. de pig. or. actione.

h. Siquidem contractus legem ex conuentione accipiunt. l. §. si conueniat. de positi. Idem in de-

posito. d. §. nunc videndum. l. §. vt certo. & l. inrudentium. §. item si quis. de pactis. i. dicto §. quinimo. l. iuris gentium. de pactis. & dicta l. in bona fidei. c. eodem.

k. l. iur. §. exactio. c. de rei vxo. act. l. quo tuela in fin. de regu. iur. §. si quis alij. & §. alteri. instit. de iur. stipul. vbi Accur. xvi. modos eximis. quibus alteri stipulari quis possit.

a l. veteribus. de pactis. l. si arborem. §. ultimo. & l. si seruius. de serui. v. hanorum pradior. & l. cum in lege. & l. Labao. de contrahen. emp.

b Semper autem contra eum qui legem dicere potuit apertius est interpretatio faciendae. c. contra eum. de regulis iuris. in vj.

c Dicta l. veteribus. de pactis. Nec obstat l. in lege. locati. vbi locatori fauetur. ne ab eo adiecta verba nihil operentur.

d Siquidem vbi eadem est ratio, ibi eadem ius statuendum. l. à Titio. de verborum obligat. & l. illud. ad legem Aquil.

e l. in contrahenda. de regul. iur.

f Non dubium quin vbi Graecè est ἐξ ὁδοῦ, hoc est ἐξ ὁδοῦ, hoc est ἐξ ὁδοῦ, quinto Pandectarum libro, vbi sub titulo de iudic. ita statuit Plpianus: Si quis intentione ambigua vel oratione vsus sit, id quod vitulus ei est, accipiendum est. Vide & gl. not. in cap. quoniam. ad verb. sub finium. extra de off. de leg.

g Periculosum est ex persona rei hoc meriri, qui semper ne condemnetur, hoc dicit non conuenisse. l. solemus. de iudic. & ideo potius actori credendum est. l. inter stipulantem. §. si stichum. de verbo. obligatio.

h l. in contrahenda. de regul. iuris. & ibi Accur. i l. si pacto quo pœnam. c. hoc tit. l. rescriptum. §. si pacto. ff. eo. Nam alterutro eum contentum esse oportet: vel exceptionem pacti, & acceptam facere pœnae obligationem, vel si ex stipulatu agat, deneganda ei exceptio. l. si pater. §. si mulier. de pact. do. Fac. l. iij. §. Labao ait si de homine. de do. excep. k Hoc addo vi vim vocis Graeca ἀπορχι significæ. l. i. q. acta qua contra. c. bac. tit. & l. contra iuris. ff. eo.

duas, quarum vtraque per alteram stillicidia mittebat, fenestrasque habebat in alteram prospicientes. Ex his vnam mihi vendidit, sibi alteram retinens, & in ipso venditionis contractu ita adscribi iussit: Stillicidia regularum & fenestras vt hodie sunt permaneant. Venditam itaque domum mihi tradit. Deinde verò conatur fenestras eius quam retinuit domus aperire, vt in me prospectum habeat. Eum ipse impedio. Is mihi actionem intendit, postulatque sibi iudicio concedi, vt suas aperiat fenestras, vtens in causâ suâ patrociniū verbis in venditione appositis, vt hodie sunt fenestras & regularum stillicidia, ita maneant. Excipio ego contendens ex venditionis verbis damnari potius venditorem, vt quæ planè ambigua sunt, neque de vtris fenestris aut stilliciis hæc conuenierint, aperte discernant, de iis ne quæ in ædibus sunt à venditore ipso retentis, an verò in ædibus mihi diuenditis. Orta ergo huiusmodi ex verborum ambiguitate controuersia, interuenit legislator, statuitque aduersus venditorem^a intelligendas, atque interpretandas pactiones ambiguas. Atque ita cogitur venditor proprias fenestras occludere, meis interim apertis, vt erant, manentibus. Licebat enim ipsi, ni ad fraudem emptori faciendam respiceret, purè & apertè^b venditionis legem conscribere, quòd nimirum & earum quas retinebat ædium fenestras apertæ, vt erant, mansuræ essent. In potestate siquidem eius situm erat ad se spectantes ædes non abalienare. Ac in venditore quidem aduersus eum obscura pactione exponitur. Idem & in locatore^c ob eandem causam^d. In actione verò seu intentione^e secum dicimus, si ambiguitas inciderit, vt in eiusmodi specie. Habebat quidam seruos duos, quibus nomen erat Petri, hunc quidem medicum, illum verò nulla arte edoctum. Actionem aduersus eum institui, petens seruum Petrum. Cùmque iamiam secundum me sententia esset ferenda, & ipse medicum mihi habere vellem, alterum offerebat reus. Erat itaque ex ambiguo inter nos controuersia, quippe cùm ipse quidem me dicerem in actione intendenda de medico intellexisse, reus verò ex aduersum verba actionis proponeret simplicia, & quibus nullus de medico sermo haberetur. Dirimit ergò litem hauc iureconsultus, ac dicit ambiguum intentionem nihil actori obesse, sed pro eo potius intelligi, itaque in iudicio accipi, vt ab eo exposita fuerit. Nam & septimo^f libro hunc in modum apertè dicit: Ambigua intentio & oratio pro eo exponenda est, qui ea vsus fuerit. Et meritò sanè intentionem ambiguum ex actoris interpretatione accipiendum, vt ne iudicium confusum, certaque nulla forma aut sine constitutum permaneat. Si enim ad interpretationem reum admitteremus, planè accideret^g vt hic condemnationem toto vitans studio diceret se non id intellexisse quod postulabat actor, vtque reo aliud offerente quàm quod actor petit, lis in nihilum rediret, vanaque ac inanis esset, nimirum dum actor non id accipit quod à reo datur, neque reus id præstat quod ab actore petitur.

Ambiguum^h & obscurum pactum aduersus venditorem & locatorem interpretandum est. Ambigua verò intentio ita est accipienda, vt actori res sua nõ pereat. Si pactoⁱ subiecta sit pœnæ stipulatio, optio stipulatori datur, vt aut stipulatione vtatur, aut exceptione, si modò accepto ferat pœnam, de que ea non petenda cautio nem^k interponat. Quæ contra^l leges ineuntur pacta, rata non sunt.

* Scholium esse videtur.

Nam turpia, legibusque aut naturæ rerum aduersa pacta, lex infirmat, cum dicit: Pacta quæ contra leges ineuntur rata non sunt.

DE MUTVA SVCCESIONE.

SI qui ita inter se^a cōuenerint, vt qui prior diem suum obierit, superstiti facultates omnes relinquat, facta conuentio planè inutilis est, vt quæ bonis moribus aduerletur. Neque enim pactio, neque stipulatio hoc modo concepta vilius est momenti. Licet autem de mutua successione inutiliter priuati paganique homines paciscantur, ac ne mortis quidem causa donationem inducat eiusmodi pactum, militibus tamen vbi in aciem prodeūt, iure licet eiusmodi pacta contrahere.

DE PACTIS DOTALIBVS.

SI conuentum fuerit, non extantibus liberis^b vt ad virum dos perstineret, naufragioque mulier vnà cum puero anniculo perierit, cum prior matre obiisse videatur filius, sanè vir dotem lucratur. Inquit^c enim lex, si quidem pubes fuerit filius priorem videri matrem, si verò impubes, priùs intelligi decessisse filium. Si mulier^d sublati liberis à viro recesserit, hic autem velut venali concordia pactus fuerit ne dotem peteret si illa ad se redierit, non valet eiusmodi pactio. Si quis^e cum socero paciscatur, vt si constante matrimonio superstitibus liberis sese decedere contigerit, dimidia duntaxat dos restituatur, inutile est pactum. Si vir cum vxore pactum inierit, vt ei mortuæ succedat, irritum est pactum illud. Neque enim fieri potest, vt pacto^f de iis statuamus quæ ad nostram successione per-^b tinent. Siquidem externus homo absque testamento alteri heres esse haudquaquam potest. Testamento verò externis hereditas^g da-^c ri potest. Si pactum fuerit^h, vt priore defuncta vxore dos apud virum permaneret, si modo à patre profecta est dos, valet pactum, & excluditur pater. Nihil enim prohibet pactoⁱ deteriorem dotis causam, præsertim vbi ad solum patrem eius repetitio pertinet, fieri.^d

* In contextum Græcum, vbi legitur, ἕαυ τὰ πατρὸς ἀνδρὸς

ἀδελφῶν.

Non dubium quin vbi πατρὸς ἀνδρὸς in nostris legitur exemplaribus, sit legendum, πατρὸς ἀνδρὸς, cum notanter & διακρίτως profecti-^f tia dotis mentionem faciat l. illa, si conuenit. C. de pact. conuen. Vnde hæc constat excerpta esse.

DE TRANSACTIONE.

TITVLVS X.

TRANSACTION^k Omnis vnum horum exigit, i-ⁱ aut vt transigenti aliquid detur, aut ab eo retineatur, k
aut etiam quippiam promittatur. Quòd si nihil horum adfuerit, transactio non est. Nullo siquidem dato, retèto vel promisso, transactio minimè procedit. Et apud acta^l & sine actis, & scriptura intercedente & non, inita transactio rara est ac stabilis. De iis quidè^m criminibus transigere licet, quæ sanguinis pœnam irrogant, excepto m
ad alterij crimine. Quæcunque verò sanguinariam pœnam non in-^f

^a l. licet. C. de pact. Et omnino pactum de futura successione cum contra, bonos mores sit, liberamq; testandi facultatem tollat, non valet, iuxta ea que not. l. vlt. C. eod. & l. stipulatio hoc modo concepta. de verbo. oblig. Eximit duos casus chass societatis nimirum & matrimonij, quos colligit ex l. iij. §. de illo. pro soc. & l. hereditas. C. de pactis conuent. Tale quoq; pactum iureiurando firmatum valere tradit Rom. Pöt. c. quamuis pactum. de pact. in vj.
^b Eadem species referretur l. inter socerum. de pact. dot.
^c Scholium quidam esse putat sumptum ex ll. cum pubere. & si mulier. de rebus dubijs.
^d l. si liberis. hoc titul. de pact. dot.
^e facit l. ij. eod. & l. quamuis. C. de pact. conuent.
^f l. vlt. C. de pact. l. ex eo inst. C. de inn. sti.
^g l. hereditas. C. de pactis conuen. l. extraneis. C. de here. inst.
^h l. si conuenit. C. de pact. conuent.
ⁱ l. quoties. sol. matr. l. transactio. C. hoc tit. & c. super eo. extra eodem.
^l l. sue apud acta. & l. cum te trasigisse. C. eo. fac. l. pactu quæ bona fide. C. de pac. l. transigere. C. eod.

a Facit l. causas. C. eodem.

b l. si causa. C. eodem. l. eleganter. §. si post. de conditio. indeb. & cap. exposita. extra de arbit.

c Nam qui transigit, quasi de re dubia & lite incerta neque finita transigit. l. i. ff. hoc tit.

d Aut certè non minore. l. non minore. C. eod.

e Vi qua scilicet appellatio vel in integrum restitutionis solemnitate suspensa non sit. dicta l. si causa.

f l. pacto conuento. eodem.

g Quem ex parte sua interuenisse dicat. l. in transactione finita. C. eodem. Aduersarius enim rescissionem eius petere potest. arg. l. cum posteaquam. C. de pactis.

h l. si maior annis viginti quinque. C. eo.

i Vi nihil ab eis amplius peti possit, quam transactione decisum fuit. Alio quæ enim si nihil offerret, actione pristina ageretur. l. cù proponas. C. eod.

k l. non damnatos. C. ex quibus causis infam. Et omnino quatuor in causis non damnati tantum, sed & pacti notantur infamia, furti, vi bonorum

gerunt, in his transactio nulla est, præterquam in crimine falsi.

Qui transigit, sibi inde statim abunde prospicit & cauet. Si quis igitur huiusmodi interueniente scriptura transegerit: Quoniam etiamnum inter nos controuersia est, tecum hodie transigo, ac fateor tibi me centum nummos aureos debere, sicque transactio absoluta fuerit, postea ex interuállo fiat & altera transactio, qua idem ille centum se aureos non debere significet, in re ipso nulla habetur secunda transactio, planèque in iudicio prolata subuertitur. Siquidem post sententiam latam, vtiliter nemo ^b transigit. Transactio porro est rei controuersæ ^c decisio, & maiorem ^d habet vim re iudicata.

At quomodo potest quis post iam firmatam ^e & stabilitam sententiam transigere? Et subiecta pœnali stipulatione ^f, & citra eam solo pacto fit transactio. Neque post transactionem, neque post secundam conuentionem, cuiquam licet iam à se factam conuentionem immutare, etsi dolo ^g hoc est falsò ab initio facta fuerit. Si maior ^h annis viginti quinque cum ingenuis transegerit quispiam, vt ab iis quedam acciperet, etsi maxime ij quibuscum est transactum, necdum promissa persoluerint, sed ne nunc quidem conuenti ea offerant, rectè tamen pacti conuenti exceptione ⁱ tutuntur, quæ sibi ex transactione competit. Qui de iniuriarum ^k actione pecuniis transigit, infamis est. Pecuniam enim conferens, delicti sibi conscius videtur. Transigere vxorè cum viro eo pretextu quòd sese adulterium admisisse atque ideo diuertere dicitur, lege ^l prohibitum est.

Causas ^m ipsas vel lites transactionibus legitimis finitas, ne imperatoris quidem rescripto subuerti atque ex integro instaurari oportet. Qui pacta ⁿ, vel transactiones libero à se arbitrio confectas infirmare conatur, nõ solum infamia notatur, sed & omni actione quæ sibi competeat decidit, insuperque pœnam præstat pacto aut transactioni adiectam, quin & eorum dominium amittit quæ ex pacto vel transactione consecutus fuerat. Ea verò consequitur & lucratur aduersarius. Non ideo rescindit ^o quis à se factam transactionem, quòd propria instrumenta quo tempore facta est non habuerit, nisi fortè aduersarius aut eius nomine alius quispiam ea apud se detinuerit. Non subuertit ^p quis factam interuenientibus amicis transactionem, quòd se vi eam fecisse asserat. Vbi enim amicitia est, vi non agitur. Qui transigit ^q, quasi de re dubia & lite incerta necdum finita transigit: qui verò ^r paciscitur, donationis causa rem certam & indubitaram remittit. Qui maior ^s transegit, etsi ad eam transactionem infirmandam statim de dolo contestatus est,

Intelligitur enim crimen confiteri qui paciscitur. l. athletas. in fi. cum l. sequenti. de infam. & ex quibusdam insit. de pœn. teme. litigan. l. in Nou. Neque virum quod ex dote est. illud quoque col. lat. vi. j. in l. causas. C. eodem. n l. si quis maior. C. eodem. o l. sub pretextu. C. eodem. p l. transactionem. C. eodem. Alio qui huiusmodi presumptioni debet aperitissimas probationes violentie opponere. l. non est verisimile. de eo quod met. q l. i. ff. & l. præses. C. eodem. r In Græco contextu ουρχαριον legitur sed ex dicta l. i. satis aperte colligitur legendum ουρφαριον. s l. si maior transigisti. C. eodem.

de dolo contestatio non sufficit^a. Quamvis^b maximè eum qui pactus est statim pœnituerit, transactio tamen rescindi & lis instaurari non potest. Maior^c viginti quinque annis siue cum quo transigit, siue cui æs alienum absque vlla conditione remittit, non potest postmodum dicere se eo colore transigisse, aut debita remisisse, quòd futurum speraret, vt ab eo hæres^d scriberetur. Qui de certa aliqua causa^e, instituta actione transigit, etsi pacto transactionis illud aperte expresserit nihil amplius peti, neque illud adiecerit, eo nomine, tamen saluas habet adhuc & integras quæcunque sibi alijs ex causis aduersus eum cum quo transigit, competeabant actiones. Quid enim si de deposito transigit, mutui autem actionem habebat?

DE NECESSITATE ET VI.

TITVLVS XI.

VI EST^f maioris rei impetus, qui repelli non potest, hoc est quem quis à se propellere & auertere nequeat. Vis est non solum torquere^g & in carcerem detrudere, verùm & præter animi sententiam quempiam, cum maximè propter ætatis fragile ac infirmum consilium voluntatis suæ dominus non est, ad contractum hortari & impellere. Quod vi metusve causa^h gestum erit, ratum non habetur.

Si quisⁱ rem quæ à quopiam possidetur absque iudiciario decreto vi abstulerit, si quidem eius est dominus, dominio excidit: sin aliena res est, non eam modò vim passo restituit, sed & eius æstimationem. Qui absque magistratus autoritate quippiam admisit, quod sine ea non licuit, intra annum damnatus pœnam solum præstat, non item fructus, etsi^k anni aliquot ab instituta actione ad condemnationem excurrerint. Qui vi^l & rapina primùm aliquid abduxit, quamvis illud ipsum à domino postea redemerit, aut etiam donationis vel permutationis causa receperit, nihil facit, neque valel quod actum est. Etiam qui bona fide^m ab eo qui vim intulit comparat, donòve aut legati nomine accepit, tenetur. Porro in re restituendaⁿ tale debet esse arbitrium iudicis, vt & eum qui vim admisit iubeat restituere, etiamsi ad aliù res peruenit, & eum ad quem res vi ab alio ablata peruenit, etiamsi alius metum fecit. Quadruplatur^o autè id quod interest, id que simul eum fructibus^p & omni causa. Vi possessione^q passus, intra annum vtilem actione de vi eam recuperat. Cæterùm aduersus hæres non competit, nisi quatenus ad eos peruenit. Ne^r ex sacro quidem scripto, vi ereptam

Nisi probetur l. dot. c. de dol. l. metus. C. de is qua vi me. l. quamuis. C. c. contingit. exir. eodem. l. si maiores. C. Ne si ea quidè transactio aducta siue rit conditio Nã ad implendum promissu hereditatis proprie pollicitatione nemo adstringitur. l. cum donationi. C. eodem.

l. si de certa. C. l. ij. de eo quod met. cau. cui consonu est quod initio l. si ea res. de act. emp. dicitur, aduersus vim parum custodiam proficere. l. qui in carcerem. eod. & l. j. s. per sua dère. de ser. corr. l. j. hoc titu.

l. si quis in tantam. C. vnde vi. instit. vi bo. rap. s. j. & concord. c. placuit xvi. q. vi. Sic & ius cre diti amittit qui sine indice in rem debitoris inuadit. l. sed et. s. vti. cum l. seq. extat. de eo quod met. & l. pe. ac vlt. ad l. tul. de vi pri.

Sunt qui nisi malint, vt pro xãv quod in Græco exemplari est substitutas in iur. Porro quena pena sit. ei irroganda, qui in l. tuliam. de vi priuata incidit, docet l. j. & vl. ad leg. tul. de vi priuata, nempe vi infamissu, terriaque eius honorum pars

publicetur. l. fac. l. pen. vi bon. rapt. & l. j. s. rem. deposti. Conser. l. ij. & l. si per vim. C. de is qua vi me. re cau. qua nisi sane intelligantur, è diametro pugnare videntur. m. l. si cum exceptione. s. aliquando. de eo quod me. n. d. l. s. Petrus. o. dicta l. s. hæc autem actio. & s. penult. p. dicta l. s. Labeo ait. versic. quadruplatur. & l. sed & par. 3. eod. & l. iij. C. vnde vi. q. l. ij. C. vnde vi. & l. j. s. annu. ff. de vi & vi arma. r. l. meminera. C. eodem.

a l. xlii. C. eodem.
 b l. si cum. §. post annum. de eo quod me
 tua causa. l. ij. vi bo
 norum raptor. insti.
 eod. in princ.

c Græcum exemplar
 habet, eis τὸ δι-
 τὰ ἄσιον. sed du-
 bium non est, quin
 sit legendum, eis τὸ
 τετραπλάσιον ex
 §. ij. & ij. d. l. si cum.

d Id est quod Ulpia-
 nus d. l. si cū. §. post
 annum. dicit practe-
 rem post annum in
 simplicium actionem
 polliceri. Porro in
 quadruplo simplicium
 inest. §. quatenus. d.
 l. si cum.

e d. l. si cum. §. Julia-
 nus. & §. quadru-
 platur.

f hoc iure. de regul.
 iuris.

g Hanc poenam sta-
 tuit l. seruos. ad le-
 gem Jul. de vi. ser-
 uis qui hortatu do-
 minorum in hoc cri-
 me inciderint. At
 l. qui dolo. ff. eodem.
 damnato de vi pu-
 blica, aqua & igni
 interdicit. Vis autē
 private quæ poena
 fit, antē diximus ex
 l. ij. & vlt. ad legem
 Jul. de vi pri. Vide
 & §. item l. Julia.
 de vi publica. insti.
 de pub. ind.

h Vim vi defendere
 oēs leges omniāque
 iura permittunt. l.
 scientiam. §. qui cū

aliter. ad legem Aquil. l. ij. §. vim vi. de vi & vi arma. concord. can. quia. lxxij. distinct. i l. indecoram. C. quando
 tut. vel curat esse def. insti. quibus modis tut. fi. in princip. Porro utro modo sit estimanda pubertas, ex numero ne an-
 norum an corporis habitu, vide cap. puberes. iuncta glos. extrā de despon. impub. k l. ij. de minor. xxv. annis. insti.
 de cur. in princip. l. d. l. ij. de minor. & C. de restit. in integ. cum seq. tit. m l. ij. & per totum ut de restit. in integ.
 n l. ij. §. pupillus. quod iussu. insti. de autor. tutor. per totum tit. o l. si pupilli. in princip. de negotiis gest. l. verum. cum
 l. sequenti de iust. actio. p l. litis. de negot. gestis. q l. in pupillo. de iust. r idem in minore statuitur. l. verum.
 §. sciendam. versu. v. ut. Marcellus. de minorib. s l. iij. §. si quis pupillo. de doli mali exceptio. l. pupillo. de solutio.
 §. punit. insti. quibus aliena. lic. t Et furiosus & prodigus. v l. inter pupillos. de autor. & constutor.

possessionem sibi quis firmare potest. Et is ^a qui rem detinet ab-
 sentis, actione de vi conuenitur, nisi ex quo possessionem nactus est,
 iam triginta anni effluxerint. Actio de vi ^b plurimum intra an-
 num mouetur. Si de vi actio intra annum instituat, præstatur
 solita poena, nimirum in quadruplum ^c. At post annum res ^d tan-
 tum ipsa vnà cum fructibus. Hæc ^e actio in id quod interest qua-
 druplatur. Quisquis ^f vim omnino facit, aut in legem de vi pu-
 blicæ, aut priuata incidit. Est autem criminis vis publicæ damnatio,
 perpetua in ^g metallum relegatio. Vim vi ^h & arma armis licet re-
 pellere.

DE IMPVERIBVS ET MINORIBVS ET IN
 INTEGRVM RESTITVTIONE.
 TITVLVS XII.

MPVBERES ⁱ In masculis quidem intra deci-
 mumquartum annum dicuntur, in fœminis verò
 intra duodecimum, & ad illud vsque tempus sub tu-
 toribus sunt. At hinc ad vicesimum quintum annum
 minores sunt ^k, perque id temporis, curatorum auxi-
 lio reguntur. Qui si quid intra hos annos egerint ^l,
 eius postea rescindēdi aut in rem suam commutan-
 di, iure facultatem habent, quin & litium instaurandarum, per mu-
 tationumque & venditionum, & si quid his est simile. Cæterum eo-
 dem iure vtuntur & iij à quibus ^m vi metūve quippiam gestum fue-
 rit, & quotquot denique errore aut absentia in captionem incide-
 rint. Pupillus ⁿ absque tutoris autoritate aliquid iubens, non te-
 netur. Si quis absque tutoris ^o autoritate ac mandato negotia pu-
 pilli gesserit, pupillum sibi habet obligatum, si modò litis contesta-
 tæ ^p tempore locupletior sit ex ea re factus, cuius patitur actionem.

Si pupillo ^q absque tutoris autoritate solutum est, & is quo tem-
 pore lis contestatur inde locupletior est, doli mali exceptione exclu-
 ditur, etiam si ante ^r litem contestatam res perierit, quam vt sibi ne-
 cessariam emit. Si quis pupillo soluerit ^s sine tutoris autoritate
 id quod debuit, competit aduersus eum exceptio, quatenus ex ea so-
 lutione locupletior factus est. Idemque & si mutui accepit pec-
 cuniā, vel alio quouis pacto contraxerit, vnde ditior euaserit. Idem-
 que & in cæteris ^t erit dicendum, quibus non rectè soluitur. Si in-
 ter pupillos ^v paternæ hæreditatis diuisio consensu tutoris facta est,

ei standum est, et si diuisioni non subscripserit. Porro aduſtus^a rectè conuenitur, si curator suum accomodet consensum. Minor mutua accepta^b pecunia ac dissipata, non tenetur. Impuberes^c absque tutoribus agentes, nihil posse aut scire videntur. Minor masculus vbi decimumquartum annum attigit^d, testamenti facienda ius habet, ratumque est eius testamentum. Quin & post duodecimum annum^e manumittere potest, neque ea manumissio rescinditur. Quòd si minor per se ipse matrimonium contraxerit, in quo^f circumscriptus sit, circumuentionio quidè æstimatur, & vel à curatore^g si diues sit, vel à puellæ parentibus refarcitur. At que ita minor quidem satis accipit, connubium autem neutiquam dissoluitur. Quoties absque decreto^h prædia minorum alienantur, ne adhibiti quidè fideiussores eo nomine tenentur, imò verò & absque restitutionis iureⁱ, minoribus subuenitur. Rectè minoris prædium iudicis interueniente sententia, aut propter^k priuatum propriumque eius, aut paternum aut etiã publicum debitum distrahitur. Rectè ea^l rescindunt minores, quæ per dolum à suis curatoribus malè distracta sunt. Si res pupilli vendita^m fuerit aut minoris, & post eius perfectam ætatem quinque anni continui effluerint, quibus nec ille sit conquestus nec eius hæres, valet venditio. Quòd si cui ipse donarit, non antè plenum huiusmodi donatio robur habet, quàm post vigesimumquintum annũ, præterierint adhuc decem aut viginti anni, idque siue viuente eo, siue defuncto. Minor ætatisⁿ veniam consecutus, potest post viceſimum quintum annum, si quid malè vendiderit, intra annumⁿ reuocare. Itidem etiam si quid malè aut emerit aut commutarit, potest & ipse rescindere, solum pretium intra præfinitum tempus recipiens. Idemque priuilegij ad^o hæredes eorum transmittitur. Si cui rem aliquam^p minor largitus fuerit, potest exactis viginti quinque annis intra quadriennium actionem instituere, qua rem propriam reuocet. Si minor ætatis^q venia impetrata donarit, non valet donatio, nisi post annos viginti quinque, decem alij aut viginti fluxerint. Porro ætatis^r veniam impetrant viri quidem à viceſimo anno ad quintum vsque & viceſimum: fœminæ verò à decimo octauo ad viceſimum quintum, cum scilicet id à principe postulant, vt ex potestate curatorum exeant, vt qui per se ipsi rebus suis superesse, solique eas rectè gerere

Sic & pupillus, est aliquod est discrimen, vt docet l. j. §. sufficit. de adm. & peric. tut.

Facit §. quod si malè. instit. quib. alien. lic. vel non. l. quod si minor. §. restituito. & l. patri. §. si pecuniam. de minor. & l. si verò non remunerandi. §. si adoleſcens luxuriosus. mandati.

l. vi. de iur. & fac. igno. l. pupilli. quod sal. tut. auo.

l. iij. c. qui testamè. fac. post. l. qua etate. ff. de testam. instit. quibus non est permiffum fac. testam. §. præterea.

Fortè pro δωδέντων legendũ & δέκτων, hoc est τεσσαρεσών & δέκτων, vt consonet ei quod cauetur in Nouel. vt sponsal. largit. §. & hoc quoq; vnde aulhè. sed hodie. C. qui manumit. non poss. vide & titu. instit. quibus ex cau. man. non licet.

Est aliàs dolus contractui causam dās enim vitiat. l. & ele ganter. de dolo. matrimonium tamen dolo contractum nõ rescinditur. glo. not. in c. pen. extrã de iis que vi met. re cau.

Hoc videtur infringi.

gi ex l. sciendum. de ritu nuptiar. h Quod lex vetat toto titu. de præd. minor. sine dec. non alien. C. & ff. de rebus eorum qui sub tut. vel cura. i Que enim contra ius sunt. pro infectis habentur. l. non dubium. C. de legibus. c. que contra ius. de regulis iuris. in vj. k l. j. in princ. versic. quod si fortè. & l. magis puto. ff. d. tit. & l. ob as. C. eodem. l. lex que tutores. C. de administ. tut. l. vltima. C. si aduersus vend. m sine decreto intellige, vt habes l. vlti. si ma. fact. alie. C. n Eumque vilem iure antiquo. at Iustiniana constitutione hodie quadriennium. l. ea que. l. vlti. C. de temp. in integr. restit. Quando verò possint ætatis veniam minores impetrare, docet l. j. C. de iis qui veniam ætatis imper. o Id quemadmodum fiat. docet l. ea que. §. j. & ij. iunc. aulhen. si minor. p Mobilem. De rebus enim soli intelligendum erat quod paulò antè ex l. vi. C. si ma. fact. alie. dictum est. quod & iterum subiungitur. q d. l. C. r Dicta l. j. C. de iis qui veniam ætatis impet.

possint, & integræ existimationis ac probitatis, de se testimonium afferant. Tum itaque veniam ætatis consecuti, omnia legitimæ ab-solutæque ætatis hominum munera obeunt, nisi quod absque decre-to necdum res suas alienare^a possunt. Solus princeps^b & is qui-dem perrarò, rerum suarum administrationem minoribus indulget, non item consules aut præsides. In delictis^c minores non iuvan-tur, vt si dolum in re, aut furtum fecerint, aut damnum iniuria de-derint. In his tamen^d si non ex mala mente & instituto admitta-tur delictum, minoribus subuenitur. Rem à patre, minori eman-cipato donatam ne eo quidem consentiente, potest^e pater alteri do-nare. Tempus^f minoribus non currit, nisi vigesimumquintum annum expleuerint. De minore xiiij annis^g quæstionem haberi non oportet. Pupillus^h iurifurandi gratiam facere non potest.

Pupilloⁱ iurifurandum non defertur. Pupillo cõceditur^k rem suam à publico exactore diuenditam retuocare, si intra diem tricesi-mum vectigal intulerit. Siue pupilli, siue minoris^l aut sub cura-torum potestate adhuc constituti, aut iam ætatis veniam consecuti res alienata est, & is longo tempore conticuit, roboratur haud du-biè id quod actum est. Cæterùm constitutione præfinitum est huius-modi tempus, quo si minor post absolutam legitimamque ætatem conticuerit, firmatur quod venditum aut pignori oppositum fuerit. Iubet enim, vt si intra quinquennium nec ipse queratur, nec eius hæ-res, valeat ea venditio aut obligatio. At cum donationes à minori-bus nec cum decreto celebrari possint, statuit si minor iam impetra-ta ætatis venia quid cuiquam donarit, nullam eam esse donationem, nisi post vigesimumquintum annum decennium præterierit aut vi-cennium. Quod si intermedio tempore minor decesserit, volumus quod ei superfuit temporis præfiniti interuallum, eius hæredi vel ta-centi currere. Qui sub tutela^m vel cura sunt minores, in quibus-cumque sunt etiam si præsentibus tutoribus suis aut curatoribus, restituuntur. Si minorⁿ agri venditi pretium acceperit, & vt circumuentus in integrum restitutione postulata agrum recupe-rarit, pretium reddere non cogitur, ni ex eo commodi quippiam per-ceperit, aut qui restitutionem concedit de pretio aliquid statuerit. Nam si ex venditione locupletior factus sit, eatenus emptori resti-tuet. Itidémque si quis adolescenti pecuniam mutuam dederit, co-gitur ostendere inde ditiozem eum euasisse. Si^o absque curatoris sui consensu minor quicquam alienauerit, nihil videtur facere. Ita-que in pupillo^p quidem absque tutoris autoritate, alienante o-portet, vt is excludatur agentique audientia negetur, triginta an-nos à pubertate prætercurrisse. In minore verò absque curato-ris sui consensu alienante, totidem eo tacente annos effluxis-se ab alienationis tempore, non autem post perfectam legiti-mamque ætatem. Idem esto & de eorum transactionibus iu-dicium.

a Nec pignoris aut hypotheca nomine obligare. l. ij.

b l. ij. & ij. in princ. de minor.

c In his nemo atate excusatur. l. ij. c. si adu. del. l. auxilium. §. in delictis. & l. si ex causa. §. nunc videndum. de minor.

d l. j. c. d. tit.

e Sine decreto. l. xlii. c. si aduer. don.

f l. ea que. & l. liti. c. de temp. in integ. restium.

g Nisi in maiestatis crimine. l. de mino-re. de quæstionib.

h Iurifurandi. de iur. iurando.

i l. iurifurandum & ad pecunias. §. pu-pillo.

k Imperatores. in fi. de publ. At l. si ex causa. §. pe. in inte-grum restituiur.

l l. xli. c. si maior fa-alie. sup. citata.

m l. ij. c. si iur. vel cur. interuen.

n l. patri. §. j. de min. & c. si aduer. cred.

o l. si curatorem. c. de rest. in int. c. consti-tutus. iuncta gl. pe. extra eodem.

p l. si cur. c. de præscr. xxx vel xl annor.

SI pater aut mater^a filium habens, aliquid ex ei delatis bonis alienarit, eo defuncto si quidem est impubes filius, triginta annos post pubertatem habet: sin verò pubes elapsis vigintiquinque annis, decennium habet aut vicennium ad instruendam parandamque actionem. Agit porrò eorum nomine quorum sua intererat, vt si fortè paterna filij bona mater, aut materna pater vendiderit. Minor vigintiquinque annis in rerum alienarum curam^b, vt procurator fit, non vocatur. Minor vigintiquinque annis alterius negotia gerens rationes reddere^c non cogitur, nec post annum vigesimumquintum. Pupillus^d pubertati proximus, & furandi & iniuriæ faciendæ capax est. Neque velle^e, neque nolle pupillus nisi apposita tutoris autoritate, creditur. Si quas^f res minor vigintiquinque annis congruenti moderatione, sponfaliorum tempore ipso curatore præfente, in sponsam donatione aut nuptias contulerit, nequaquam id reuocatur. Etiam aduersus^g fiscum restituuntur minores. Etiam aduersus rem iudicatam^h, minoribus datur restitutio in integrum. Cæterùm iureⁱ non licet iudicium in integrum restitutionis iteratò agitari, nisi nouæ præstendantur defensiones. Restituuntur minores vigintiquinque annis aduersus^k pignorum suorum à propriis creditoribus factas venditiones, nisi fortè eorum pater ipse creditoribus pignora obligauerit, non item ipsi. Et in dotis^l æstimatione, circumscripto minori iure succurritur. Non passim^m minoribus subuenitur, sed vbi vel sua facilitate decepti, vel ab aliis circumuenti perdidissent aliquid, aut non acquisierint, aut sese obligarint. Quæ alicui competeat in integrumⁿ restitutio, transmittitur & ad eius hæredes. Si minor^o errore lapsus sese maiorem dixerit, nihilò minùs restituitur. Si proprio aspectu^p minor se maiorem probans, quencquam deceperit, non restituitur. Itidemque si corporaliter & reuera præstito iureiurando se maiorem esse firmarit, restitutionis priuatur auxilio. Quin etsi in instrumento per sacramenti religionè sese maiore esse asseuerauerit, ne sic quidè restituitur, nisi aperte & pro palàm instrumentis à se prolatis nõ ex testiũ depositione se fuisse minore ostenderit. Non solùm^q vt ne ex bonis aliquid diminuatur, in integrũ minor restituitur, sed & ob hoc ne litibus sumptibusq; vexetur. Si quid^r minor minori dederit, & is acceptũ perdidit, melior est causã eius qui accepit. Planè si minor annis filiofamilias maiori mutuũ dederit, præter^s senatusconsulti præscriptum restituitur. Non omnia^t quæ à minoribus gerũtur, rescindi par est, sed ita demũ si aut manifesta sit circũscriptio, aut magna eorum negligentia.

nor. autè magistratus. in fi. de mino. o l. j. & toto tit. c. si min. se maio. dix. p l. pe. c. eo. q l. minoribus. de min. r l. verũ. sub fi. eo. s Maccedoniani, de quo peculiaris ut. ad sen. Maace. t d. l. nõ omnia. de min. & l. q. si minor. §. j. eo.

a §. sed quod sancitũ est. in Nou. de nup. vnde auth. Nisi tri cennale. c. de bonis mat. sumpta est: etsi illic de nuptialibus tantum lucris sermo sit. Adde l. j. c. eodem. c. concord. ca. consiliatus iuncta gl. ad verb. successores. extr. de ressit. in integrum.

b l. exigedi. c. de procu. Minorum enim interest litibus & sumptibus non vexari. l. minoribus. de minor.

c Cum si agile sit & multis capionibus insidiisque expositum huiusmodi ætatum consilium. l. j. de minor.

d l. pupillum. de reg. iuris. l. impuberem. de furt.

e l. pupillus. eod.

f l. j. c. si aduer. don.

g tot. tit. c. si adu. fisc.

h c. si adu. rem iudic.

i l. j. & vlt. c. si sep. in int. rest. post. con

cord. c. auditis. iuncta gl. ad ver. restitimus. extra de in integ. rest.

k l. j. & ij. c. si aduer. vend. pign.

l l. si ex causa. §. in dotis. de minor. l. vnic.

c. si adu. dot. c. onser l. iure succursum.

sub fi. qua idè priuilegiũ maiori quoque concedere videtur. ff. de iure dot.

m l. verũ. §. sciendũ.

& l. non omnia. de minor. sac. l. vlti. c. de rest. in integ.

n l. non solum. de ressit. in inte. & l. mi

q l. minoribus. de min.

& l. q. si minor. §. j. eo.

- a Scholium esse videtur.
- b d. l. vlt. C. de in int. restitut.
- c l. nō eo minūs. C. de procurat.
- d l. si res. de admī. & peric. in l. tutoribus. c. eod. Adde l. que fortuitis. C. de pigno ratiua actio.
- e l. j. & ij. C. de fideiuss. minor. & l. in causa. j. in princ. & §. j. de minor.
- f Si in deserendo eo captum se dicat. l. nam postea. §. si mi nor. de iureiur.
- g l. j. & ij. C. qui aduers. quos. Facit l. nō debet. de dol. ma.
- h l. vlt. C. etiam per procura. l. j. C. si tut. vel cur. interue.
- i Toto iū ff. & C. de eo quod vi metūsve causa.
- k l. j. & ij. de restitū. in integ.
- l Cuius interpretatio plerumque etiā prudentissimos fallit. l. ij. de iuris & facti ignorantia.
- m Neque enim est insus ille metus, ut docent l. metū. cum ij. sequē. de eo quod met. & l. accusatio nis. c. eo. Confer l. nō est verisimile. §. si iusto. qui aduersari videtur. ff. eo.
- n l. vlt. de rest. in inte. l. et si. in fi. cum l. sequenti. de minor.
- o Vide l. cum oportet. C. de bo. qua lib. & §. sanctū. instit. per quas pers. nob. acq.
- p l. in cōtractibus. C.

Vetus^a est constitutionis huius regula, quæ monet non videri^b circumscrip tum esse minorem, vbi iure communi sit vltus.

Minoribus^c ætas in damnis confert, non item in rebus fato quodam actis aduersari consuevit.

S C H O L.

Hoc est fortuitò contingentibus, cuiusmodi sunt mors, incendia, aquarum inundationes. Si enim rectè alioqui res omnes pupilli aut minoris tutor curatorve administrarēt, & in ipsis fortuitò^d quid acciderit, non ideo tenetur.

In integrum restitutis minoribus tenentur^e nihilo minūs qui eorum nomine fideiusserunt. Aduersus propriam venditionē etiam delato^f iureiurando, restituantur minores. Non restituantur minores^g, si diligentes patres familiās fuerint, & maximè quod ad munia publica spectat, aut si in patrem vel patronum querelam moueant. Et per mandatore^h seu procuratorem potest adultus restitucionem in integrum postulare. Qui per vimⁱ metūsve causa quid egit, restituitur, & quod actum est, irritum habetur. Siue ætate^k, siue metu, siue calliditate, siue absentia inciderit quis in captiōnem, ei subuenitur, siue etiam per status mutationem, nimirum quòd relegatus aut deportatus fuerit, aut in adoptionem datus, aut quòd eum sui iuris esset, in alterius potestatem venerit. Soluta enim adoptione restituitur. Subuenitur & ei qui per iustum errorē, aut^l

facti ignorantiam circumscriptus fuerit. Quòd si quis ob accusatiōnem aut iam in se institutam, aut quam alius instituire minatus fuerit, quippiam accusatori vendiderit, aut ex stipulatu promiserit, non potest hæc vt per metum^m acta rescindere. Imò verò impudens quippiam facere videtur, dum ea conatur rescindere. Generaliter omnesⁿ qui ex iusta & necessaria causa absunt restituantur, non in iis modò in quibus detrimentum accipiunt, sed & in quibus non lu crantur. Filius qui in potestate patris est, simul cum patre profectitia vendens, postea quàm sui iuris est factus non^o restituitur. Sunt autem profectitia, quæ ex re patris fortè filio obueniunt. In contractibus^p mala fide initis, etiam minoribus subuenitur. Qui aduersus^q rem aliquam à se actam in integrum restituantur, neque inde damnum aliquod, neque commodum referre debent. Restitutoria^r actio, quæque in eum qui institore rebus suis præposuerit competit, perpetuæ sunt, & hæredibus scilicet & aduersus hæredes competentes. Restitutionis^s verbo & fructus continentur, etsi hoc expressim adiectum non fuerit. Restituere^t videtur non tantum qui corpus quod petitur, sed & omnem corporis causam conditionemque præstat. Omnis enim restitutio nō corporis solum est, sed & iuris. Is restituere^v intelligitur, qui rem ita præstat actori, vt is eā habiturus erat, si iudicij accepti tēpore protinus reddita fuisset.

- q l. vlt. C. de reput. que si. l. intra vtile. in fi. de mino. Concord. c. j. sub si. iuncta gl. si. extrà de rest. in inte. & d. l. minor. §. vlt. de min. & l. non solum. de rest. in inte. Quanquam ex hoc edito nulla propria actio proficiatur. l. p. si minor. in fi. de mino. s l. videamus. ij. §. in Favianae. de iul. l. p. si minor. §. restitutio. de mino. Conc. c. accedens. in fi. extr. vt li. nō cont. & c. nullus potest. ij. q. ij. l. vlt. §. vlt. de ver. & res. sig. & l. restituere. j. & ij. co. m.

FOE MINAE^a ab omnibus & ciuilibus & publicis officiis remouentur. Nec iudicant, nec magistratum gerunt, nec postulant, nec pro aliis interueniunt, nec denique procuratrices existunt.

Mulieres^b vt ingenij lubrici & captionibus expositi lex^a a ciuilibus ac publicis officiis summouet. Neque ob id modo, sed & quod minimè æquum sit & consentaneum publica munera obire mulieres, iudiciis assistere, viris commisceri, quæque viro- rum sunt propria gerere. Ac propterea eas vetuit aut ciuile aut publicum tractare officium. Est autem^c ciuile officium iudicare publicum verò postulare, & similia quæ hac noua constitutione enumerantur. Deinceps ergo non possunt iudicare^d mulieres iudicium more, nec postulare^e in morem patronorum, nec magistratum^f vllum gerere, neque etiam pro^g altero fideiubere debiti aut cuiuscunque alterius rei nomine. Neque verò testimonium dicent, aut tutelam gerent, neque iudicio conuentum & absentem aliquem^h defendent ac ne cautione quidem interposita aduersus eos actionem instituent ac prosequentur, aut eorum gerentⁱ negotia, vt curatores aut utores, & quacunque præsens ille in rebus suis ageret, eorum nihil omnino hæ facient. Hæc enim omnia virilia sunt munera, & ab illis geri solita. Tu verò obserua esse & quando mulieribus testimonij dicendi facultas detur. Id verò quando, accipe. Si dum in balneis lauant^k mulieres, qua fortè mulier vnã viderit ab altera iniuria affici, tum testimonium feret, quod non liceat viro per id tempus illic adesse, & quæ fiunt, spectare. Gerunt & interduam tutelam^l. Si enim ex viro iam amissio liberis habuerit, eorum suscipit tutelam, nisi ad secundum matrimonium transierit. Quin & alia quædam mulieri licet agere contra postitam regulam, quæ sigillatim ex aliis atque alij capitibus cognoscas, licebit. Debilis^m enim est & inualida omnis quæ in iure generaliter præscribitur regula, quod facile possit eueri.

Mulierⁿ crimen intendere, nisi in propria causa non potest.

Capitali^o iudicio quenquam reum facere non est mulieri permissum, nisi vbi parentum, liberorum, patronorum, aut eorum filiorum aut nepoum cæterorumque mortem exequitur, in quos inuita testimonium non dicit. Intendit & crimen ex lege Cornelia de falsis, & de testamentis paternorum maternorumve libertorum.

Crimen^p adulterij instituere mulier non potest, ne si se quidem peccasse fateatur, hoc est ne si ipsa quidem quæ actionem intendit in se admissum adulterium, seque eam esse dixerit cum qua illud patratum fuerit. Potest mulier etiam aduersus proprium^q filium, crimen publicum intendere. Fœminæ^r liberos in potestate non habent. Mulier in testamēto^s esse testis non potest: in aliis potest, vbi scilicet viri non adhibentur. Nullam^t mulierem ob pecuniariam causam fiscalem aut priuatam aut quodcunque crimen vel in carcerem detrudi, vel viro- rum custodiae tradi permittimus.

Mulier in quam potest turpis^v suspicio cadere, ne ex militari quidem testamento quicquam consequi valet. Non obligatur^x

ve. de custod. reor. v. Vt quia stupro cognita in contubernio militis fuit. l. mulierem. de iis quib. v. mulier. de milit. testam. s. l. j. ad senat. consul. Velleia. l. i. & toto titul. C. de vxor. pro marito.

a l. femina. de reg. i. v.
b Scholium est.
c Paulus l. cum prætor. vers. moventis. Idè iamè l. quippe. de ius. publicu. m. m. esse dicit iudicare.
d d. l. cum prætor. v. sic. morbus.
e l. j. §. sexu. de posu. l. & qui originem. §. corporalia. de muner. & honor.
f l. j. ad sena. Velleia. l. i. neque femina. de procurat.
g Contra l. iij. §. j. de nego. g. st.
h Etiam mulieres in iudicio testimonij dicendi ius habere supra docuimus. ex lex eo quod prohibet. de testi. & l. qui testamento. §. mulier. de testam.
i in No. de hæ. ab int. §. ex his. vnde sumpta est auth. matr. & auie. quãd. mu. int. off. Jung. C.
k l. omnis definitio. de reg. iur.
l. de crimine. C. de iis qui acc. non poss. l. qui accusare. c. l. hi tamè. ff. de accu. l. j. & ij. ff. eodem.
m l. j. C. ad leg. Iuliam de adulter.
n Vita sue insidias paratam. l. propter insidias. C. de iis qui accus. non poss. l. nulla. de su. & legit. hered. instit. de adop. §. femina.
o De hac supra est dictum.
p No. vt nulli iud. li. §. necessarium. vnde est sumpta authent. C. cuius initium. hodie nouo in indig. l. miles ija. §.

mulier ex viri contractibus, etiam si pro eo fidei iusserit, ut cui ex Velleiano senatusconsulto subueniatur. Cum primaria debitoria est mulier, neque alterius nomine in se obligationem recepit, Velleiani exceptione non utetur. Idem & si pro suo creditore obligetur, exceptionem non habet. Tum demum enim senatusconsulto locus est, ubi nihil ipsa debens, alienæ sese interposuit obligationi. Hoc est neque aduersus proprium creditorem exceptionem habet, utpote primario ei debens, sed neque aduersus illum cui delegata est, utpote à proprio delegata creditore. Mulier si acceptum ab aliquo argentum dederit, ut è custodia virum liberet, obligatur, neque ei subuenitur^b quamuis intercessisse se causetur, aut in potestate esse. Mulier^c etiam si sæpius vel post quantumcunque tempus pro viro suo promiserit, senatusconsulto, utpote cum intercesserit, subleuatur.

Si qua mulier^d in crediti instrumento viro consenserit, aut se subscripserit, propriasque facultates aut se quoque ipsam obligarit, nihil eiusmodi ratum est ac validum, siue semel siue sæpius eadem de re actum fuerit, ac siue priuatum siue publicum sit debitum, sed ita planè erit, ut si nihil esset scriptum, nisi apertissimè ostensum fuerit creditas esse in propriis mulieris vsus pecunias. Si propter viri obligationem mulier in alieni contractus^e vinculum sese coniecerit, propriasque facultatibus hunc obligatione liberare studuerit, si quidem pollicita, non soluerit, ne solvere quidem cogetur: quòd si soluerit, iam solutum condicere non potest, præsertim si absolutæ sit legitimæque ætatis. Si vir^f quidem uxoris res præter eius voluntatem ac consensum pignori opposuerit, id ratum non est. Quòd si ea consentiente pignori obligarit, rursus obstat senatusconsultum, si id nõrat qui cum viro contraxit. Si verò mulier cum virum suum videret res proprias pignori opponentem, data opera reticuit, ut cum viro contrahenti fraudem factura, tum minimè iuuatur. Decipientibus^g enim nõ calliditate utentibus mulieribus subuenit Velleianum senatusconsultum. Mulieri^h ius suum ignoranti succurritur, nec restituitur si nihil læsa fuerit, sed veniam duntaxat, quòd illud non cognouerit, impetrat. Vbiⁱ simul & naturæ & iuri patratum facinus aduersatur, eandem cum viro poenam subit mulier. Quòd si iure tantum prohibitum sit, venia mulieri datur. Est porrò quando mares incestu admisso humaniùs tractantur, quàm adulteri. Mulier dotem pollicita non iuuatur, sed eam præstare^k cogitur. Si constante matrimonio mulier quippiam^l vendiderit, idque corporali appposito iureiurando, utcūque id actum fuerit, irritum est, reuocaturque id quod est venditum. Quòd si fortè rem quam mulier vendidit emptor multis partibus meliorem & ornatiorem effecerit, damnatus ut restituat optionem habet aut pretij recipiendi ob ornamenta in rem collata, aut ipsorum ornamentorum, ipsum interea primigenium ac velut fortem nihil imminuens.

Quæcunque sibi mulier retinuerit^m, neque in dotem aut ea que ad dotem

a *l. aliquando. l. debitoria. & l. sed si cū. ad Velleia. & l. ij. c. eodem.*

b *Deceptis enim non decipientibus mulieribus opitulatur hoc senatusconsult. & famularū infirmitas non calliditas auxiliū sumit. l. ij. in fi. eod. & l. si sine voluntate. in fi. c. eodem.*

c *Non. ut nulli iudicium. & illud. Vn de sumpta est auct. si qua mulier. C. ad Velleianum.*

d *dicto §. & illud.*

e *l. ij. c. eodem.*

f *l. v. c. eodem.*

g *idem l. ij. ff. eodem. sub fin.*

h *l. regula. de iuris & facti. ignor.*

i *l. si adulterium. in prin. & §. j. ad leg. Jul. de adulter.*

k *Etsi quis dō crediderat se pro dote obligatam. l. cum is. §. si in ea opinione. de cō dict. in deb. l. generaliter. & l. si dota re. C. ad Velleian. l. promittendo. ff. de iure dot.*

l *Ex rebus dotalibus intellige. si quidem dōtus causa perpetua est, & cū voto eius qui dat ita contrahitur, ut semper apud maritum sit. l. j. & ij. de iur. dot. fac. l. vnic. §. & cū lex. C. de rei vxor. actione.*

m *l. si ego. §. vit. de iur. dot. & l. hac lege. C. de pactis conueni. tam super do.*

ad dotem redeunt perscripserit, etiam constante matrimonio retenta, ea si à viro, sciente & consentiente vxore alienentur scriptura interposita, non potest distracto matrimonio repetere mulier, aut ius potestatis obtinere.

Mulier^a quæ ab accusatione desistit, hoc est iam institutam accusationem deserit, aut in causa propo-

ta succumbit, nec quod intenderit probat, lege in calumniatores lata non tenetur, neque calumniantium pœnis subiacet. At vi-

ri & ab accusatione desistentes, & in probatione deficientes, vt ca-

lumniatores damnantur. Mulier^b omnis in iis quæ sibi extra dotem data sunt, & cæteris, modò dotis non sint, potest & con-

trahere & concedere & donare, eaque omnia rata sunt. Præferatur^c mulier in dote anterioribus viri creditoribus. Si quo tem-

pore^d connubialis initur contractus, interueniens debitor mulieri

denuntiãrit virum ore alieno astrictum, aut eius cedes sibi pignoris

nomine obligatas, quòve alio modo sibi obligatũ esse, itaque cum

eo contracturos huius rei certiores fecerit, non sunt hi postea ius do-

tis aduersus eum, qui iam denuntiãrit & præmonuerit, habituri.

Cum enim iam id illis notum esset, sanè poterant non contrahere.

Non^e præfertur prioribus creditoribus mulier in donatione ante

nuptias. Mulier in dote^f, fiscali debito præfertur, si modò id^g

dotis causam non præuenerit. Etiam^h pro filio intercedens ac fi-

deubens mulier, senatusconsulti exceptione tuta est. At si dotemⁱ

fit pollicita, minimè iuuatur. Si in fraudem creditorum^k mulier

viro debitori, acceptilatione quod is debebat remisit, dotis nomi-

ne, totum debitum cogitur vir persolvere, quin & dos ipsa extingui-

tur. Neque enim dos in fraudem creditorum constituenda est.

FACTI SPECIES.

Habebat mulier quædam varios creditores, vir quoque Petrus quadringen-

tos ei nummos aureos debebat. Cum ergò proprios creditores fraudare vellet,

suasque facultates imminuere, & veteribus nouum adiungere creditorem, dolum

& commentum Petro debitori & coniugi retexit, fecitque ei acceptilationem seu

liberationem quadringentorum, qui sibi ab eo debebantur aureorum, hac verbo-

rum conceptione: Quadringentos illos quos mihi ex mutuo debebas aureos, tibi

Petre accepto fero, atque hos penes te^l volo esse dotis causa. Hoc autem egit ideo,

vt vir neque amplius debitor sit sed creditor, & simul dotem debeat: quadringenti

siquidem quos accepit aurei, vt dos debentur. Agentibus itaque cæteris credito-

ribus, vincit maritus, & eos inanes summouet: At enim, inquiens, eram ego quo-

que creditor, vt cui dos deberetur. Cumque^m vigilãrim vt proprium debitũ reci-

perem, & potentiori iure quam vos fultus sim, nihil mirum si potior sit mihi cau-

sa. Dicit ergò Iureconsultus, quoniam vir fraudem hanc nõrat, vxoriquè de dolo

consciũs fuit, nihil eum ex dolo suo lucrì relaturum, sed acceptilatione pro nulla

habita, dotèque propter fraudem ac dolum non constituta (neque enim in frau-

dem creditorum dos constituitur) futurum rursus debitorem, vniuersosque qua-

dringentos aureos persolutorum: cum illud prætere nequeat, se virum quidem

esse & dotem debere, itaqueⁿ in id quod facere possit damnandum, nõ autem exi-

gendam à se integram summam.

Mulieribus^o vt defendantur, succurrimus, non item calum-

niantibus.

a l.j. §. accusationem ad sena. Turp.

b d. l. si ego. §. vlii. l. in rebus. c. de in re dotiũ. l. asiduis. qui potior. in pign. & l. vnica. §. & vt plenius. de rei vxor. actio.

c Non caret fraude qui vendente debitor testatõ conuentus à creditoribus perseverat. l. ait prator. §. si quis particeps. quæ in fraud. credito. & l. si fundum. c. de rei vendic. facit c. vlii. xj. q. j.

d d. l. asiduis. sub fin. c. qui potior.

e l. j. c. de priuil. ff. l. j. c. eod.

f l. si cum ipse. c. ad Velleian.

g l. si dotare. c. eod.

h l. j. c. de reuocand.

i is qua in fraudem credit. & l. ait prator. §. si cum mulier.

k a. l. vlt. §. j. ff. eod.

l Quod fieri licet. l. licet. in princip. & l. promittendo. §. acceptilatione. de in re dotium.

m Quia ius civile vigilãtibus scriptum est. l. pupillus. in fi. quæ in fraud. credi.

n l. non enim negligentiibus. ex quibus cau. maio. & l. oncor. c. munitati. l. xxx. iij. distinct.

o l. maritum. sol. mat.

d. l. j. sub fin. c. ad Velle. l. in eo quod.

in fi. de reg. iur.

MVLIER quæ repertoriũ non fecit, excidit ab iis quæ non apparuerint rebus dotalibus, hoc est eas repetere non potest. Nec verò vlla est lex^a quæ de hac re quicquam statuat. Sed ita vsus obtinuit. Si itaque mulier aut tutrix à viro relicta, aut etiam huius rebus gerendis præposita, has retinens in libellum non fetulerit, sed res quidem viri abligurierit ac dissiparit, suas verò seu dotis res diligenter afferuarit, ac postea cum res ab ea patrias postulet filius, nihil quod dicat habuerit, non solum nullam ei actionem competere dicebat Magister de non extantibus dotalibus rebus, quin & filij iusiurandum præferri. Filium siquidem dicebat iurare oportere, quid decedens pater possidebat, eaque omnia matrem vel ex dote propria damno suo supplere ac præstare.

NOVELLA.

Et sanè centesima decima Leonis Cæsaris Nouella de muliere dicit, cuius vir defunctus est, vt intra trimestre^b tempus inuentarium concinnet, & rerum dotalium, & donatorum ante nuptias, & reliquorum quæ in viri facultatibus fuerint, simulque dum conficiendo inuentario animum adiungit inquirat, possitne dicere aliquid esse innouatum, aut à marito in res ad se spectantes tentatum. Cæterum absque inuentario aut apertissima probatione nihil inquirere, aut etiam si perquirat auferre valebit.

Si quidem^c intra urbem est mulier, debet intra tres menses inuentarium conficere, & viri creditores exceptione summouere. Si verò extra urbis cõinentia, intra annum. Quod si intra hæc legibus præfinita tempora inuentarium non concinãrit, præferuntur creditores.

Si mulier cui post viri decessum nondum de dote factum est factis, creditoribus soluerit, quod sese his præferri ignoraret, postmodum sua repetenti & condicenti venia datur. Quod si lucrum fuerit, quod post solutionem vel ut indebitum condicit, verbi gratia munus aliquod aut donatio propter nuptias, quæ antiquitate crediti vincitur, veniam non meretur. Si enim de rebus propriis mulier experiatur, cum præstituto tempore inuentarium non fecerit, iuris errore subleuatur. Ius siquidem ignoranti, inquit lex^d, mulieri subuenitur, in lucro verò minimè. Illud itaque relinquitur super dote quidem à viro^e consumpta, post præstitum de accurata^f perquisitione iusiurandum, omnino eam ius suum consecuturam. At super donatione ante nuptias non item. Id enim lucrum^g est.

DE SERVIS. TIT. XIII.

SERVVS^h Neq; ex vilo contractu tenetur, neque obligatur. Seruusⁱ nulla prorsus actione conueniri potest. Qui^k in seruitute est, vsu rei dominium non acquirit, quia possidere non videtur. Per seruos melior^l fit dominorum conditio, non item deterior. In delictis

^a Libelli quidem qui marito ab vxore datur rerum quas in vsu habet in domo mariti neque in dotem dat, meminit l. si ego. §. plane. de iur. dot. De confessione autem inuentarij agit l. tutor, qui repertoriũ. de adm. tut. l. tutores vel curatores. C. eod. & l. vlti. C. de iur. delib. & No. de hered. & Falcid. §. sancimus igitur.

^b De hoc tẽpore vide nonnulla d. l. vlti. §. finantem dubius. C. de iur. deliber.

^c Videtur esse οχολογ, aut εζηγνος superioris constitutionis. vide d. l. vlti. d. §. & sequ. item §. donec. & §. fin. verò postquam. C. eod.

^d l. error facti. & seq. de iur. & facti. ign.

^e d. l. assiduis. C. qui pot. in viz.

^f In contextu Græco pro ἀπορροπιβñs lego ἀπαρροπιβñs.

^g Non enim pro lucro fouemus mulieres, sed ne damnum patiantur, suisque rebus fraudetur, curamus. dicta l. assiduis. in fine.

^h l. in personã. de reg. iuris. Huc annecte l. serui. de act. & obl. que quãdo obligentur quando non obligentur seruis, aperte distinguit.

ⁱ l. quoties. in fin. si quis cautio.

^k l. qui in seruitute. de reg. iur.

^l l. melior. de reg. iur.

Etis^a non atrocibus aut execrandis, seruis venia datur, si dominis aut iis qui vice sunt dominorum veluti tutoribus & curatoribus obtemperarint. Seruitus ferè^b morti comparatur. Seruus^c iudicio non interficit, neque lara aduersus eum sententia valet.

Seruus^d siue ipse ab alio stipulatus fuerit, siue promiserit iudicio sisti, tanquam ipse litigaturus, nec id ratum est, neque tenentur eius fideiussores. Seruus quippe nec conuenit nec cõuenitur. Non potest aduersus dominum seruus iudicio consistere. Neque enim id lege statuitur. Nomine tamen libertatis^e ad eum accusandum admittitur, si suppressas ab eo dicat testamenti tabulas, quibus sibi libertas relicta fuerit. Seruus in dominum non torquetur, nisi solum vbi quæstio incidit^f adulterij, & in crimine^g maiestatis.

Seruus, tutor aut curator dari^h non potest. Iure civili seruusⁱ nec debet, nec quicquam ei debetur. Quæ etenim verbo abutentes ei deberi dicimus, ea dominus repetit. Quæ verò seruus ipse debet, eo nomine dominus actione de peculio, vel de in rem verso conuenitur. Ex serui^k fideiussione non tenetur nec conuenitur dominus, nisi in rem dominicam aut peculiarem fideiussierit. Seruum in cleri^l ordinem cooptatum licet domino intra annum duntaxat, statu eius & conditione probata, recipere. Posteaquam^m in monasterio seruus toto triennio, vt in monachum cooptetur, permanferit, sacrumque induerit amictum, non iam poterit eius dominus in seruitutem eum retrahere, nisi semel monastica vita electa monasterio excedere, & ad aliud vitæ genus transire conatus fuerit.

Seruum in scio dominoⁿ in sacros cooptatum ordines, etsi episcopus sit, in pristinam seruilem nimirum conditionem reduci, tanto splendore & dignitate spoliatum statuimus. Iridem & inter monachos relatum clam domino seruum, sacro vestitu exui, rursusque in seruitutem detrudi. Qui^o seruum redimit captiuum, etsi eius statum, vtpote alienum esse nõrat, sit eius dominus. Carterum pristinus eius dominus oblato pretio quod pro eo datum fuerat, ipsum recipit, nisi tempus effluerit intra quod vsu dominium quæritur. Quod si emptor eum manumiserit, aut alius qui bona fide ab eo compararint, non iam potest vetus dominus recipere.

DE HAEREDITATE.

SIP seruus qui cognatum haberet liberum prædiuitem intestatò defunctum, ei succedere conatus sit, non auditur siue frater sit, siue pater, siue mater. Sed nec serui dominus vllam habet in liberi res actionem. Ingenua^q hoc est libera mulier non propterea seruitute astringitur, quòd cum seruo contubernium habuerit, siue

de seruis non ordin. • Rem hanc amplissimè tractat Triphonus in l. in bello. §. si quis seruum. de casti. & postli. reuer. Meminit & Lab hõstibus. C. eod. p. l. §. pertinet unde cognat. l. seruus. & l. ancilla dominus. C. communia de success. Carterum hac reuocat Iustinianus tertio in sit. lib. de serui. cog. quem vide. q. l. vnica. C. de senat. claud. tol. l. libera. de lib. cau. Idem in libero homine qui aliene ancilla contubernium sequatur, statuit l. liber homo. C. eod.

l. seruis. j. de actio. & oblig. l. ad ea. de regul. iur. Que satis indicant in Græco contextu ante verba. p. x. viles expungendam negotiationem. Quod si atrocis sit crimen, damnatur in metallum. l. seruos C. ad legem Iuliam de vi.
l. seruitutem. de regul. iuris. & l. quod atinet. eod.
l. seruis. cum l. seq. C. de iud.
l. si seruis. & d. l. quoties. si quis cant.
l. in illo modo. ad legem Corn. de falsi. l. vix certis. de iudic. vbi casus octo connumeratur, quibus passit cum domino seruus consistere. Adit verò & tres alios Accurs. & tres in super, quibus in externum.
l. extraneo. de quaestioibus.
l. meminisse. ad legem Iul. maiest. C.
l. praeside. l. in serui. l. qui da. tutor. vel cur. At testamento potest. sed cũ libertate in sit. qui test. iur. da. §. j.
Ad verbum ex l. nec seruis. de pecul.
l. seruis in scio. cum l. seq. de fideiuf.
l. Super hac re vide totum titu. extrà de ser. non ordi. & distinctione l. iij.
l. Sumptum ex Nou. de monachis.
l. c. freques. d. dist. l. iij. item dicto tit. extrà

a l. ubi est. de rebus dub. Facit l. vnum ex familia. §. si re. de leg. ij. & l. quoties idem sermo. de reg. iuris.

b l. cum queritur. de reb. dub. l. stipulatio ista. §. in stipulationibus. de verb. oblig.

c In ambiguis siquidē orationibus maxime sententia spectanda eius est. qui eas protulisset. Metianus in l. in ambiguis. de reg. iuris. Concordat cap. intelligentia. extrā de verb. signific.

d Græcè legitur & σ'. ὁ πρῶτος. Genus nummi erat à splendore ignito.

e Sub titulo de pact. ex l. veteribus. de pactis.

f Dicta l. cum queritur. de reb. dub.

g l. ij. de iis que pro non script. hab. & l. j. de iis que intestamen. del.

h l. semper in obscuris. de regul. iur.

i l. non debet actori. in fi. de reg. iur.

k Que tum præstanda non sunt. cū certus earum modus non adicitur. l. quod in stipulatione. & l. iutor. §. vlii. de vsur.

l Occupantis melior est conditio, nisi si quis privilegarius veniat. l. ij. quod cum eo qui in ali. potest. l. ex facto. §. j. de peculo. l. inter eos. de re iudic. Occupat autem inter dum qui prior litem contestatur. l. si pluribus. de leg. j. & l. pluribus. de procur. interdum qui prior ad sententiam iudicis peruenit. l. si vero. de pecu.

suapte sponte, siue inuita, siue viri conditionem ac statum ignorans, siue perspectum habens, vt cauet constitutio.

DE OBSCURO ET AMBIGVO. TIT. xv.

I Dubia^a oratio in stipulationem inciderit, illud accipimus quod rem ipsam de qua est quaestio, tutissimo loco collocat. Cautionem^b magna ex parte pro promissore interpretatur.

SCHOL.

Verbi gratia: Actionem aduersus Petrum hac verborum formula instituit: si apparet solutos esse centum nummos, condemna o iudex. Vbi dubium illud existit, an ego Petro, an verò mihi ille soluerit. Cum itaq; sit hæc actio ambigua, mihi actori potestas datur eius pro me interpretandæ, vt nimirum me dicam ita actionem quã intendebam intellexisse, quòd ipse centum illos nummos soluissem. Itaque mihi iudex^c assentitur. Aut cum sæpe in iudicio rem exponēs, his vsus essem verbis: Ante annos quatuor venit ad me Petrus, & de mutuo habitus est sermo, & ducentos nummos numerauimus. Vbi cum ambiguum sit & incertum Petrone sint à me ducenti illi^d solati aurei numerati, an verò mihi ab illo, admittar ego ad narrationem meam dubiam exponendam, quòd scilicet id intelligerem, numerasse me Petro pecuniam. itaque audiar ex hac lege: & meritò quidem. Posteaquam enim id quòd sentiebam apertè ab initio non dixi, par est vt ad animi sensu exprimenda admittar. At obscurum pactum, vt antè^e expositum est, aduersus venditorem & locatorem exponitur.

Vbi^f in stipulatione dubium est quid actum sit, ambiguitas contra stipulatorem est. Quæ^g obscurè aded scripta sunt, vt quid significant intelligi non possit, pro non scriptis habentur. Reliqua autem per se ipsa valent. Semper^h in obscuris quod minimum est sequimur. In reⁱ obscura præstat repetitioni fauere, quàm aduentitio lucro.

SCHOL.

Exempli causa: Centum tibi nummos mutuos dedi, pactus vt mihi intra annum persoluantur, idque cum vsuris conuentis, non adiecta^k vsurarum quantitate. Post annum offerebas tu quidem mihi sortem ipsam, quæ centum nummorum erat. Ego verò vsuras quoque postulabam, vt quas vnà cum sorte dari inter nos conuenisset. Excipiebas pacti obscuritatem, quod & irritum aserebas, quòd eo non fuisset vsurarium modus præfinitus. Inquit ergò Iuriconsultus in huiusmodi obscura de vsuris pactione satis esse repetitioni acquiescere, & opem ferre, vt detur scilicet effi cax actio ad repetendam creditam sortem, quàm in id actori suppeditari, vt accititum lucrum repetat: cuiusmodi sanè est vsura, vt quæ extrinsecus superueniat. Licebit & ita speciem fingere: Debebat mihi Petrus quidam centum quos mutuàram aureos, personali duntaxat actione mutui nimirum seu certi conditione mihi obligatus. Debebat & idem Paulo cuidam vsurarum nomine nummos quinquaginta. Experti sumus ambo cum Petro. Ac Paulus quidem contendebat prior, quæ sibi ex vsuris debebantur recipere, causæ suæ præfinitum ac firmamentum inde afferens, quòd etiam si in personalibus actionibus prærogatiua nulla esse solet, quia tamen prior^l actionem in Petrum institui, & de vsuris expertus sum, potioreme habeo causam, ideòque priorem me æquum est, quæ mihi debentur, præcipere, quòd nequaquam segnis fuerim, sed causam agere, iusq; meum persequi anteuertim. Obstabam ego, negabamque Pauli antiquiorem

esse actionem. Proferebat ipse iudiciariam sententiam, verbi gratia ^a Calend. August. latam. Proferebam & ipse sententiam super debito quod petebam, eamq; Calend. Septemb. latam, insuperque anno D X C V. Concertabamus de sententiæ vetustate. Paulus à Calendis vetustatem firmare nitebatur, quòd Augustus Septembri prior sit. At obscuritatem apprehēdebam ego & incertitudinem, quodq; non esset annus appositus Cal. Augusti, ad subsequēntem annum referebam. Addebas potuisse eundem iudicem prioris anni Augusti, & rursū, subsequēntis iudicem permansisse. Intercedit ergò Iurifconsultus, & quoniam exorta obscuritate hic quidem quod dederat & de suo alienarat repetit, ille verò de lucro contēdit, potius esse statuit repetitioni seu debito fauere, quàm lucro. Accessorium siquidem, lucrum est vsura, vt quæ extrinsecus accedat. Præfertur itaque qui mutuum repetit, ei que planè satisfiit. Postea verò ei quoque qui vltimas persequēbatur fiet satisfi, si soluendo fuerit reus. Alioqui expectandum ei est dum ad pinguiorem fortunam accesserit.

In ambiguis^b, quod benignius est præualet: si que idem sermo duas sententias exprimat, assumendum id quod iuri rei que gerendæ est accommodatius. In rebus^c dubiis, benigniorem & humaniorem interpretationem sequimur. In ambiguis^d pro dote respondemus.

S C H O L.

Magna cura Iurifconsultus dotium statui prospexit. Ideò que præter ius summum, præfractam que & accuratam eius normam plurima reperies, quæ in dote locum habeant: cum & hoc iura ipsa aperte dicant. Saluis enim dotibus contrahentur connubia: vnde porrò & soboles & augmentum reip. sequitur, quod vel summo studio Iurifconsultus exoptat & procurat. Expēde igitur quid illud sit quod dicit, in ambiguis esse pro dote respondendum. Nimirum si quid inter dotem, & quæquam alium controuersie intercesserit, dotem præponi: vt in hac specie: Mulier quædam viro iuncta est xij annis minor aut maior, cui & insuper dotē dedit. Redactis postea est ad inopiam vir, simulq; alios creditores habebat. Ac puella quidē vt quæ dotem attulisset, ceteris creditoribus præferri volebat. At hi excipiebant dotem eam non habere, q̄ non constiterit^m in patrimonio, propterea q̄ minor erat annis xij. Dubium est an sint ea dotis nomine appellanda quæ mulier viro dedit necne. Decidit ergo & statuit caput hoc, exorta ambiguitate pro dotibus dicendum. Proinde & aliis creditoribus præferetur, quibus præferri solet. Cum enim controuersum sit & incertum sit dos necne, dotem esse pronuntiamus.

In ambiguis^h orationibus, eius est sententia spectanda qui eas protulerit. In obscurisⁱ inspiciendum quod verisimilius est, aut quod plurimum fieri solet. In obscuris benigniorem^k sequimur interpretationem. Ambiguum pactum^l contra venditorem est interpretandum. Ambigua verò actio ita est accipienda, vt res actori sua salua sit.

IN AMBIGVIS^m HUMANIOR.
SENTENTIA PRAEVALET.

S C H O L.

Testatus fueratⁿ quis in scriptis, hæredes que tres aut quatuor instituerat, postea vni heredum infensus testamentum induxit, ac scripsit que se in odium vnius ex hæredibus testamentum induxisset. Inuentum est testamentum signatum, lino que, vt moris erat, transfixum, ac proinde resignatum est ac apertum. Si quidem

Nota que in Græco exemplari adseribitur, videtur vsu muviov qua in Græcorum mensibus, nostris Cal. respondet, signare. Porro γ & δ tertium & quartum Græcorum mensis Augustum & Septembrem reddo, hoc est Βονδομῖονα καὶ καὶ μῆς Ἀπριῖονα, quod illi à Iunia hoc est Ἰουλιῖονα anni summant auspiciis. Etsi illorum sicut & Hebraeorum mensis lunares potius quàm solares esse. computum habeo.

b Quoties idem sermo, de reg. iur. l. quoties in actionibus. de reb. dub.

c l. si ita fuerit. sub si. et l. cum in testamento. de reb. dub.

d l. in ambiguis pro dote. de reg. iur.

e l. j. & ij. de iur. dot. l. hoc modo. in si. de cond. & demonstr. l. j. solut. matrimon. et alibi sepe.

f Pro ἢ μείζων videtur in Græco cōtex. legēdum ἢ μείζων, quæ maior creditur.

g Vbi cūque enim matrimonij nomen non est, nec dos est. l. iij. de iur. dot.

h l. in ambiguis orationibus. de reg. iur.

i l. in obscuris. eod.

k d. l. proximè. de iis que in testa. delen.

l Hæc antea amplè

sunt exposita ex l. veteribus. de pact. & l. in contrahenda. de regul. iur. m. l. ea que. §. in re dubia. eodem. l. si ita fuerit. sub si. de reb. dub. n. Proponitur hæc eadem species l. ij. de iis que in testamen. delen. iunge si libet & l. iij.

- a l. ij. §. miles. de iis qui infra. not. & l. qui cum uno. §. adulterij. de re milit.
- b Hoc eleganter tractat Vlp l. j. de obsequio. a lib.
- c l. vii. & l. milites. C. de loca. & cond. Unde sane colligo hic legendum non modum que vox mercenarii signat, sed modum.
- d Instin. l. vii. C. de ass. & l. v. qui mil. non poss. facit. C. de multa. ext. de prebendis.
- e tot. tit. C. de restitu. militis. & eo qui reip. cau. ab. maxime l. ij. §. & l. vii. fac. §. rursus ex diverso. instin. de act.
- f Vilem quæ postea Iustinianus tollens, quadriennium continuum subrogavit l. superuacua qua & ultima est. C. de tempo. in integrum restitui.
- g l. licet. C. de pactis. Nam militibus quoquo modo velini & quoquo modo possint testamentum facere concessum est. l. Lucius. & l. diuis. de mili. testam. C. eodem.
- h Idem penè statuerunt Imp. Theodosius & Federicus in vrbibus feud. tit. de prohib. feud. alien. per Loth. & per Feder. Idem in castellis & limitaneis fundis statuitur. C. xj lib. iiii. de fund. limitr. i Vbi enim lex aliquid prohibet, nihil prodest bona fides. l. vbi lex. de vsucap. Imò mala fidei possessor censetur qui contra legem interdita mercatur. l. quemadmodum. in fin. de agric. & cens. xj lib. C. k l. bona fidei. de acquirend. rerum domin. l. l. fructus. j. & l. non solum. de rei vendic. & l. domum. C. eodem.

folius illius hæredis nomen est inductum, & præstantur legata, & cæterorum hæredum valet institutio: quòd si & cæterorù hæredum inducta reperiantur nominatim quæstionis est, an eum duntaxat fraudare voluerit, & suis facultatibus pelleret, an verò & cæteros, quòd eum offensum habuerit. Quod si est ambiguum, haud dubiè valent & legata, & cæterorum institutiones hæredum, propter humaniorem & benigniorem sententiam, quæ in ambiguis potior esse debet.

D E M I L I T I B V S.

TITVLVS XVI.

DVLTERII^a Crimine vel publico aliquo iudicio damnatus inter milites recipi non potest.

Filius^b qui parentes maleficos dixit, militia indignus iudicatur. Non potest miles esse nec rerum alienarum^c conductor, nec fideiusor, nec conductoris mandator aut procurator. Vult constitutio^d neminem eodem tempore duplici militia aut dignitate insignitum esse, & nec duplicem licere simul tractare militiam, nec dignitatem militiæ admiscere. Quicumque verò hoc conati fuerint, decem auri libris mulctari, nullo omnino ex ea re percipiendo commodo. Neq; dominium^e quod longo vsu acquiritur, neque lóngi temporis præscriptione completum tempus militi obest, eive qui reipubl. causa abest, si modò intra iure præfinitum^f annum ex quo peregre rediit, de re illa agat super qua læsus absens fuerat. Et si priuati^g homines de mutua successione inutiliter omnino paciscuntur, & ne donatione quidè mortis causa inducit eiusmodi pactum, milites tamen in aciem prodeuntes si talia pacta inierint, rata sunt ac valida.

CONSTANTINI CAESARIS PRINCIPIS

N O V E L L A.

Sancimus^b ne militibus liceat ea prædia distrahere, ex quibus militiæ subsidia & ministeria suppeditantur, sed ea in cuiusq; militiæ vsu seruari. Atque adèd equitum immobilia bona, quatuor libris, aut traiectionibus duabus æstimari iubemus. Neque aliter eorum dominio ac proprietati ascribi res militares, qui eas quoquo modo possident, nisi quadraginta annorum tempus iam omni vacans inuidia præterfluxerit. Propè enim malæ fidei possessoribusⁱ hos quoque veterum vsus ac mos annumerabat: hoc tamen discrimine quòd qui ex contractu possidebant^k, damnum fructuum effugiebant. Malæ verò fidei possessores^l & fructus, & prouentum omnem & vniuersa denique damna præstabant, quod & nobis placet.

E I V S D E M.

Si quis militem tanquam aduenam detinere deprehensus fuerit,

Pli enim lex aliquid prohibet, nihil prodest bona fides. l. vbi lex. de vsucap. Imò mala fidei possessor censetur qui contra legem interdita mercatur. l. quemadmodum. in fin. de agric. & cens. xj lib. C. k l. bona fidei. de acquirend. rerum domin. l. l. fructus. j. & l. non solum. de rei vendic. & l. domum. C. eodem.

liquidem

si quidem ille ipse etiam res eas vnde militiæ præstatur ministerium, a raptas habet, aureos nummos pœnæ nomine persoluet, quorum partem alteram miles vt in pristinum statum redeat, alteram fiscus vt ministerium quo fraudatus est recuperet, consequetur. Quod si res militares non rapuisse sed emisse inuentus fuerit, fisco quidem aureos nummos pendet. Cæterùm interim in militem actionem de pretio non habebit. Sin verò cum aut eos alij è rebus suis expulerint, aut ipsi etiam fortè^a ex statione sua discesserint, humanitate ac^b miseratione aliorum excepti fuerint, vel vt aduenæ vel vt mercenarij, sint omnis culpæ expertes. At quicumq; strenuos generososque milites ad priuata^c obeunda negotia tenere ausi fuerint, tentoriis eos & vallis^d suis prohibentes, in singulos quotannis sex nummos præstare cogentur, excusatione vsi, nisi fortè à ducibus eos, alijsve militiæ præfectis acceperint, si modò hi ex eorum sint numero qui ad ministrandum duci alijsve præfectis selecti fuerant & destinati. Si enim de externorum & gregariorum numero extiterint, culpa nõ vacabit quisquis eos detinuerit, quamlibet faciliè ac promptè ostendere possit sibi à duce aut præfecto datam esse facultatem eo vtendi.

NOVELLA.

Si qui^e militarium locorum prædia quædam aut partes teneant, si quidem bona fide, hoc est aut emptionis, aut donationis, aut permutationis, aut vendicationis nomine ea sibi pararint, neque ex his vllum habent temporis diuturnitate adiumentum, locis quidem solis priuentur, quæ & militibus ipsis agentibus grauitè reddantur, multaverò ei qui tenuit nulla irrogetur. Quod si qui rapina ac vi, militaris loci dominium tenent, tum habita loci occupati ratione, etiam multa raptori irrogetur. Miles^f prædium, quo loco militat comparare non potest, nisi paternum à fisco. Filius militis maior, defuncto^g parente protinus in locum eius succedit, eisdemque accipit annonas. Qui alienum^h currum surripuit, gradu militiæ pellitur. Qui vallumⁱ transcendit, aut per murum castra ingressus est, capite punitur. Qui verò fossam duntaxat transiit, militia reicitur. Qui atrocem concitat militum^k seditionem, capite punitur. Quod si intra vociferationem aut leuem querellam substiterit seditio, gradu militiæ reicitur. Profugus^l & desertor, tempore quidem belli capite punitur, in pace verò eques quidem gradu pellendus est, pedes militia pellitur. Contumacia^m omnis aduersus ducem vel præsidem, militis, capitale supplicium inuehit.

E'ν σταθίων, nisi falter, appellat, cum è statione sua fortè miles discedit. Nam si destinatam stationem reliquerit, & riuus puniatur. l. tertia. de re milit. in principio. & §. qui militia. & defuncti bona confiscantur. l. defunctorū. de re militari. duodecimo libro c.

Ideri monet l. dolè verbum. in seruo, quem quis vel humanitate vel misericordia ductus vel alia probata atque iusta ratione receperit. ff. de seruo corrupto.

Huc facit l. nemo miles. cum sequen. C. duodecimo lib. de re mil.

Τῶν ποσειδῶν Barbara vox: Latine fossæ dicuntur vt in illo Modestini responsio: Si quis fossam transiit, militia reicitur. l. tertia. §. in bello. ff. eodem.

Nonnihil huc faciunt supra citate constitutiones Lotharij & Feder. de prohib. seu alien. in vsib. feud.

Milites prohibentur. de re militari. Idè in præside prouincie prohibetur. l. auferitur. §. quod à præside. de iure fisf.

l. prima & secunda. C. duodecimo libro. de fil official.

milit. qui in bello mor. h l. tertia. §. qui aliena. de re milit. vnde obseruabis quod Græcè ἀρμα. legitur posse à Latino nomine arma deduci (quod sæpe ab hoc autore fit) cum ibi ita legatur: qui aliena arma, &c. i. Dicta l. ij. §. in bello. eod. k Ea. l. §. qui seditionem. vnde collige pro ἔξιν in contextu Græco legendum εἰσιν. l. non omnes. §. j. eodem. m l. omne delictum. §. j. & sequen. eodem.

D E S O L V T I O N E P O T E S T A T I S.

T I T V L V S X V I I.

a Theoph in prin. tit. que. med. ius patr. fol. sol. & instit. de adop. in princ.

b Insti. quib. mod. ius pa. po. fol. §. j. et ibi Theoph. sec. l. nepotes. de iis qui sui vel alie. iur.

c Vel. naturali vel civili, qualis est de portatio. §. cum auctem. insti. eod. fac. l. si qua p. ana. de iis qui sui vel alie. iur. sunt.

d l. vlti. xij. libr. C. de consul. in No. cons. suu. que de digni. calia. vj. & instit. eod. §. filiusfamilias. versicu. sed ex constitutione.

e l. in bello. §. si quis capiatur. de capti. & postli. reuer. & inst. d. tit. §. si ab hostibus. ubi & Theophilum vide.

f l. j. in prin. versicu. quippe. si à par. quis manu. fuer.

g Facit l. lege Cornelia. de testa. & l. in omnibus. de capti. & postli. reuer.

b l. pen. & rui. C. de emancipat. lib. & insti. d. tit. §. præterea.

i Alioqui enim patrens ad contra tabulas bonorum possessionem admittitur. l. j. in si. j. respõ. & l. Pantoni. §. si filius si à paren. quis manu. fuer. facit l. nam etsi. de inoff. & not. glo. j. ad cõ. si qua mulier. xix. q. ij.

L L V D Est exploratum^a, nos potestatem habere & in seruos, & in liberos nostros, & hos tam naturales quàm adoptiuos. Nunc verò illud dispiciamus, quibus modis soluatur potestas. Ac de seruis quidem subsequenti agetur titulo, qui de libertate est. Hinc verò de liberis pertractemus.

Exit è potestate^b patria filius per mortem parentis, non semper tamen. Nam si pater quidem sit mortuus, haud dubiè filij sui iuris fiunt. Sin auus, non omnino nepotes sui iuris fiunt. *Qua* in re sanè aduertendum est & spectandum tempus mortis aui. Et si quidem media inueniatur persona, hoc est in aui potestate filius, nepotes qui quo tempore auus deeedit, sub eius sunt potestate, erunt iidem & auo defuncto sub patris potestate. Et si enim moritur auus, sub cuius erant potestate, sunt tamen in proprij patris potestatem recasuri. Si verò medius ille pater ante auum decesserit, aut per emancipationem eius potestate liberatus fuerit, tum nepotes vt qui in alterius potestatem deuenturi non sint, vtique sui iuris fiunt. Si quis mortu^c adiudicatus fuerit, simul cum sententia fiunt sui iuris eius filij.

Si qui^d sub potestate est, in patriciorum ordinem allectus fuerit, simul atque patriciatus codicillos acceperit, patria potestate liberatur. Si patrem^e meum capi ab hostibus contigerit, interea pendet ius patriæ potestatis. Et si quidem redierit, in eius potestatem recidam. Sin apud hostes decesserit, iam mei iuris meminerò. Verùm quæstionis est, ex quo tempore videar potestate patria liberatus, an ex quo captus est pater, an verò ex quo apud hostes est defunctus. Omnino enim interest, & quidem permagni.

* *Quæ sequuntur in contextu Græco eadem omnino sunt apud Theophilum. §. si ab hostibus. quib. mod. ius pat. po. sol. paucis commutatis.*

Finge enim binos cuidam liberos esse, cuius facultates bis mille nummum censeantur, & hunc ab hostibus captum. Ex his alter cum diligens ac sedulus esset, duosque ex patriis opibus nummos accepisset, labore suo mille aureorum tractanda negotiatione quæstum fecit. Alter ignarus & segnissimus nihil omnino parauit. Aliquanto post tempore nuntiarum decessisse apud hostes patrem. Paternam hæreditatem partiiri volunt filij. Dicebat itaque^g pater ille, nunc sese, cum reuera pater mortuus esset, primùm sui iuris esse. Vnde quæcunque sibi diligens alter quæsiisset, patri^f esse quæsitã, ac proinde inuicem esse partienda ter mille nummum, oportereque singulos, mille quingentos nummos ex diuisione consequi. At ex aduerso diligens & frugi filius dicebat sese ex eo tempore sui fuisse iuris, quo patrem captiuum abduci contigisset. Videri enim^h cum non rediisset, eo tempore defunctum. Itaque cum sui iuris esset, sibi ipsi quicquid quæsiisset, non alij parasse. Et hanc magis sequimur sententiam.

Qui est filium^h emancipaturus, competentem adeat iudicem, apud quem hac vtatur verborum formula: Hunc sui iuris esse patior, meaque manu mitto. *Qua* re peracta si filium nulla suscepta prole testari contigerit, valet testamentum, dum legitimaⁱ portio patri

patri referuata fuerit. At Nouella Cæsaris Leonis aliter statuit. Eius a hæc sunt verba. Quoniam a inter varios modos quibus filius è potestate patria exit, hic quoq; cõnumeratur, si cui tutela filij est commissa ac demãdata, siue pater siue auus ore proprio liberum eum ac sui iuris effecerit. nos illud insuper adiciamus, si filius duntaxat sibi constans & certum ac stabile vitæ genus instituerit ac delegerit, et si non lingua sed alioqui tacito consensu pater filio priuatim res suas b prudenter & studiosè gerentes minime aduersans, per se viuere concesserit, valere & hanc potestatis patriæ solutionem, quamuis ad eam necdum peruenerit ætatem, qua matrimonium cõtrahere possit. Liberum est cuique filium quidem de potestate dimittere, c nepotem verò in potestate retinere, & ex diuerso nepotem manumittere, filium in potestate b retinere. Quæ eadem & in pronepote locum habent. Habebat quis c in potestate filium, qui prægnantem vxorem habebat. Is filium sui iuris efficit, aut adoptandum eum d alij dedit. Editus est postmodum nepos. Hunc dicimus in potestate aui esse. In legitimis siquidem connubiis conceptionis tempus inspiciamus. Porro quo tempore hic est conceptus, in potestate aui erat filius qui nepotem hunc progenuit. Præfectura d qua quis rebus gerendis præest, aut ducatus aut episcopatus patriam solouunt potestatem.

Hac Nouella conuelliur illa Diocle. & Maxim. l. mpp. l. non nudo. C. de emancip. lib. Atq; huc facit quod dicit Callistr. l. si pater naturalis. de adopt. Vt omnes sui iuris efficerent. l. liber. de adopt. & S. admonendi. insiti. quibus mo. ius pat. pot. sol. Insti. eo. §. pe. Conser. l. sed & nepos. de adopt. & l. si me tibi de captiuis & postlim. reuer.

Hæc & antè dicta sunt cum de patriciatu ageretur. ex l. vli. C. xij libro de cõsul. & ex No. rō. stit. qua de dign. unde illa C. auth. sed episcopalis dignitas. sumpta est. Videtur porro ἐμπαροξενία dignitatem eorum appellare quos principes agentium in rebus. aut prætorio præfectos Imperator nominat. & ἐπαμύνης quos ille magistros militum. Vide l. vli. C. x lib. de decur. l. iij. de sta. hom. & insiti. de iure perso. ibiq; Theop. in prin. f l. libertas eod. §. & libertas. & ibidem Theoph. insiti. d. tit.

DE LIBERTATIBVS. TITVLVS XVIII.

PERSONARVM e Summa est hæc diuisio, quod hominum quidam sunt liberi, quidam serui. Et libertas quidem vnde liberorum appellatio ducta est, hunc in modum finitur. Libertas f est naturalis facultas cuique permittens facere quod libuerit, nisi lex aut vis prohibuerit.

Vis quidem: siquidem me interdum quippiam agere volentem quod legibus vetitum non sit, impedit quis me potentior ac robustior. Lex verò: Nam supplicij legibus statuti minx mihi sæpe vt ne quæ velim agam e moram afferunt ac impedimentum. Ne enim iam quid pro arbitrio & quasi dominio meo agam, metus obest.

* In locum illum Græcum, ἐκέρτι, ὃ ποιῆται ἡ γλώττιον καὶ δεσποτέαυ. δι' ἐμπαροξενία.

Locus hic longè alio sensu apud Theophil. vnde hæc omnia penè ad verbum sumpta sunt. legitur, nempe sic. οἰκέρτι ὃ ποιῆται ἡ γλώττιον καὶ δεσποτέαυ δι' ἐμπαροξενία. Seruo enim ne quid pro arbitrio agat etiam domini metus obest. Dictione ἐκέρτι in οἰκέρτι, & δεσποτέαυ in δεσποτέαυ, quod facile factu fuit, aut è diuerso commutata.

f l. libertas eod. §. & libertas. & ibidem Theoph. insiti. d. tit.

FINITIO SERVITVTIS.

Seruitus g est iuris gentium constitutio, ex qua quis dominio alieno contra quàm naturæ ius ferat, subiicitur. Natura enim h ab initio liberos omnes præduxit. Sed hostium solertia & vafrities seruitutem

g d. Libertas. §. seruitus. eod. Et §. seruitus. & ibi Theoph. inslit eod. h l. iij. de iust. & in. & inslit. de libertis. n. §. j.

uitutem commenta est. Vult enim belli ius, in victorum potestate & possessione victos esse. Serui aut^a nascuntur, aut fiunt. Nascuntur qui ex nostris ancillis nobis accedunt. Fiunt, qui ex iure gentium, hoc est ex captiuitate. Et seruorum^b quidem conditio nullam admittit varietatem aut partitionem. Neque enim solet in ipsis dici hunc magis, illum minus seruum esse. At in liberis multas repetias differentias. Si quidem aut ingenui sunt, aut libertini.

D I V I S I O L I B E R O R V M.

Liberi in duo genera diuiduntur, in ingenuos & libertinos. Ingenuus^c est qui statim vt natus est, liber est, necdum seruitutis iugum gustauit, siue ex duobus ingenuis matrimonio editus fuerit, siue ex libertinis duobus, siue parentum alter ingenuus alter libertinus fuerit. Sed^d etsi quis ex libera quidem matre nascatur, sed seruo patre, itidem erit ingenuus, vt is qui ex matre libera sed incerto patre, hoc est ex stupro natus est. Neq; enim filij ingenuitatis, quod vulgò sit conceptus, quicquam obest. Proinde sufficit partus tempore liberam fuisse matrem, etsi serua conceperit. Et ex aduerso si libera conceperit, in seruitutem autem postea causis quæ legibus exprimuntur redacta pepererit, liber erit partus. Neque enim quicquam ei qui in vtero est calamitas quæ matrem circumuallauit, nocere debet. Si quæ serua^e conceperat, postmodum manumissa modico interiecto tempore rursus in seruitutem relapsa pepererit, sic quoque quod nascitur liberum esse placet. Sufficit enim ei qui in ventre est, liberam matrem vel medio tempore habuisse. Potest^f quis seruum suum manumittere, vel in sacrosanctis ecclesiis vel sub prætoris seu præside, vel inter amicos, vel per epistolam, vel testamento vel quauis deniq; alia vltima voluntate. Libertas^g res est inæstimabilis.

S C H O L.

Si quis^h seruum meum aut vulnerarit, aut planè occiderit, competit mihi aduersus eum actio ex lege Aquilia. Per quam vulnerari quidem serui pretium accipio, si vulnus graue & penè incurabile fuerit. Quò si planè sublatus & interemptus fuerit, totam eius æstimationem consequor. Aestimatur enim vt seruus. itaque totum eius pretium mihi persoluitur. At si quisⁱ filium qui in potestate mea sit vulnerarit, non conuenitur Aquilia, vt is qui seruo vulnus intulit. Aquilia eaim & rei æstimationem dari, & quicquid ex re perdita aut sublata, damni ei accidit cuius interest, præstari iubet. Cæterum tenetur exoluere^l mercede medicis præstitas, cæteraque impendia quæ in curatione facta sunt. Et hæc quidem, non vt vulneris æstimationem, sed vt multam ipsi legibus irrogatam. Liberum enim corpus nullam recipit æstimationem, nec vllam libertatis pretium dari potest. Nec solum curationis impensas vulnætor ille dissoluet, sed & si quid aliud mea interest. Si enim artem fortè eiusmodi filius tractabat, ex qua decem aut etiam plures nummos mihi quotidie quæreret, quibus ex quo vulnus accepit, sum fraudatus, hæc dubiè hæc quoque ab eo qui filio vulnus infixit accipiam, computatis diebus quibus ab opere destitit, iisque mercedibus quas inde singulis diebus lucrifacerebat.

Libertatem^m supra cæteras res fouemus. Cum obscuraⁿ est manumittentis voluntas, libertati fauetur. Iubet^o constitutio, quod à libertatem attinet, à quocumque tandem detur, siue à milite siue à priuato, seu viuus quispiam seu moriens seruum communem

^a §. serui autem. inst. eod. l. & seruorum. §. iure gentium. ff. dicto tit.

^b l. & seruorum. in princ. eod. §. in seruorum. & ibi Theophil. eod.

^c d. l. & seruorum. §. ingenui. insti. de ingen. in princ. & ibi Theophil.

^d Instiunt. eod. §. j. & Theophil.

^e Ead. l. sub ff. & eo. §. ad jin in insti.

^f §. multi autem modo. inst. de libertin.

^g l. no. est. §. infirma. & l. libertas. de re quis iur.

^h l. y. & ij. & l. si seruus seruum. iter no autem capite ad leg. Aquil. instiunt. eod. §. j. & §. capite tertio.

ⁱ Exemplum sumitur ex l. vlt. de iis qui detece. vel effud.

^k d. l. y. ad leg. Aquilianam.

^l Idem si quadrupes patrem aut filium. Familias ruinarentur. l. ex hac lege. si quadrupes pauperi. §. ciff. dicitur.

^m l. libertas omnibus. de reg. iur.

ⁿ l. in o. fura voluntate. l. quoties dubia. eod.

^o Insti. inane que est l. j. C. de comm. ser. manam. per totam pene l.

munem manumiserit, quantamcunque eius partem habeat, siue dimidiam siue tertiam siue aliam quantamuis, necesse habere ceteros socios siue duo sint siue plures, partes suas aut ipsi manumittere volenti socio aut eius hæredi vendere. Liceat autem ipsum seruum cum libertate hæredem scribere vt eius nomine pretium iustum exoluat. Quod si recusabunt socij accepto pretio suas partes quas in seruo habent vendere, sit ille liber ne pretio quidem persoluto. Porro eius peculium omnino ad sociorum quenque pro parte dominij redeat, ita tamen interim vt possit manumittens propriam peculij partem manumisso remittere, & iura patronatus ei soli qui libertatem donauit competant. Quod si seruus ratiociniis suppositus est, præfes tempus ei præfinit, intra quod exactis rationibus, persolutisque si qua debere comperietur, demum libertatem consequatur.

DE PRETIO SERVORVM.

Sit autem ^a serui pretium, si quidem artis expers est, viginti solidorum, si modo annum ^b duodecimum egressus fuerit: sin minor est, decē duntaxat. Quod si arte aliqua est imbutus, præterquam si notarius sit aut medicus, nummorum triginta. Nam si notarius est aut medicus, notarius quidē quinquaginta nummis æstimetur, medicus sexaginta. Sin verò eunuchi sint serui, maiores decem annis nulla arte edocti, quinquaginta nummis: si & artificio quopiam eruditi lxx. Nam si decem annos nondum attigerunt, in xx solum aureos computentur. Si ^c verò socij pretium nolint accipere, vt qui dicant se quoque eum velle libertate donare, id ab omnibus simul præstabitur, peculio apud eorum quenque pro dominij parte, remanente, iurēque patronatus omnibus ex æquo conueniente. Si quis moriens ^e hæredem rogauerit, vt vnum ex huiusce ancillæ liberis manumittat, quemcunque is delegerit, postea verò nullo delecto decesserit, simul omnes ad libertatem perducentur. Qui semel ^c seruum manumisit, datam ei libertatem reuocare non potest, nisi ob ^f ingratitudinem Testantibus minoribus ^g etiam proprios seruos vltimis voluntatibus manumittendi facultas datur, cessante lege ^h quæ prius id vetabat. Nemo post manumissionem ⁱ ex contractibus in seruitute initis obligatur. At ex delictis conueniri potest, ex regula qua statuitur, Delicta & noxas caput sequi. In iis qui intestatò decedunt, si à latere cognatos habeant & filios, manumittuntur serui, nec potest hæres aut à latere cognatus eos in seruitutem retrahere. Datur & ipsis pro more triens peculij. Quin & pretium manumissorum seruorum in trientem computatur.

EX MICRO ^k, IUXTA ORDINEM AB
EO OBSERVATVM.

Qui res alienas surripuit, atque ex his rebus furtiuis nummos

placiter pro ordine sumi, vt eodem ordine hæc hæc sint relata quo à Micro illo tractata fuerūt. Tu si quid habes rectius profer. Nam ne mihi quidem hæc in parte ipse satisfacio.

^a Ead l. §. ne autem. & l. vii. §. i. commu. de leg.
^b Inruuag; lege citata legitimus decimus.
^c §. sin autē vno. eiusdem legis.
^d l. pe. c. de fideic. lib.
^e l. si c. semel. c. de liber. cau. Facit §. semel autem. institut. quib. ex causis ma. non licet.
^f De poena liberti. ingratū videl. l. i. & v. de iure pat. Et qui sit ingratu liber. tus, l. ingratu libertus. eod.
^g §. in No. vt spons. largi. vnde sumpta est athen. sed hodie ex quo. c. qui man. non poss.
^h Alex. adri imp. c. uis inuitum, Si minor. Item lege Aelia Sætia; & si quid aliud de hac restatuitur. Instit. quib. ex cau. ma. non lic. §. eadem lege. ad finem vsque titu.
ⁱ l. i. §. si apud seruū. de post. l. ij. & penè toto tit. c. an ser. pro suo fac. post ma. te. §. omni. institut. de nox. actio.
^k Hunc nonnulli Romanum iuniorum existimant filium Romani Lecapeni, qui Constantini Porphyrogenetae socer fuit, vt in quarto huius operis legitur. Porro quod additur ἡ γὰρ γοργίων, nō potest hic pro ordine alphabeti sumi, quem nullum obseruari hic videas. Sed existimo simpliciter

confecit, his pro sua libertate datis manumittitur. At qui nummos surripuit, hos vt libertate donetur conferre non potest, sed nummis ei ereptis in seruitute perstat.

a *Sumpta est hac species ex l. cum proponas. C. de dolo mal.*

b *d. l. cum proponas. C. de dolo malo.*

c *l. vi. C. eo. vt & ante est dictum.*

Cum^a quidam efficitim alienam amaret ancillam, pactus est cum eius herese mancipium aliud pro ea daturum, si eam manumitteret, aut vt is eam sibi mox manumittendam daret. Et ancillæ quidem dominus aut eam manumisit, aut amanti tradidit. Is verò cum accepta ancilla congressus prolem suscepit, neque interim grato candidoque animo mancipium quod eius nomine sponderat præstitit. Accedit igitur antiquus ancillæ dominus, cui est^b constitutio illa rescripta, cuius hic est tenor: Quod proponis inter te & eum quem contubernio ac consuetudine ancillæ tuæ vsum esse memoras, placuisse & conuenisse, vt tibi ipse pro ea daret mancipium, illud intelligas oportet, quòd si manumiseris, aut sibi traditam ille manumiserit, reuocandæ libertatis facultatem non habes: sed solùm si necdum elapsum sit tempus actioni de dolo præfinitum, hoc est^c biennium, fidemque conuentorum is fregerit, postulare debes, vt tibi actio de dolo aduersus illum detur. Quòd si apud te etiamnum ancillæ huius dominium permanet, eam potes adito prouinciæ præside vnà cum ex ea natis liberis recipere, nisi de eius statu controuersia moueatur.

E I V S D E M.

Si ancillam^d suam vt liberam dominus cuiquam elocauit, isque cum liber esset, & danti fidem haberet, vxorem eam acceperit, fortasse etiam interpositus iam dotalibus instrumentis, aut necdum interpositis, verùm eius animo rei exitum spectante: nequaquam sanè æquum fuerit non consistere eiusmodi matrimonium, sed tacitam potius consequi libertatem, siue viro siue vxori id contigerit. Si quid ergò tale à domino factum fuerit, sancimus illum illamve protinus ad libertatem & ingenuitatem rapi, remque ipsam vt inter liberos ac ingenuos disceptari. Quòd si ipse quidem alterius earum quæ connubio iunguntur personarum dominus nuptiarum autor non fuerit, nouerit tamen quod est actum ac de industria tacuerit, vt postmodum rem totam coniugum alteri resarciat, malitiæ huic si aperte ostensa fuerit hanc irrogamus pœnam, vt propter versutas huiusmodi & malitiosas commentationes dominio priuetur, sitque rursum inter eas personas ratum ac stabile matrimonium, perinde ac si qui ab initio possidebat, consensisset. Atque ita ipse quidem dominio excidat. At serua persona in ingenuitatem abripiatur: id quod vtrouis modo euenire volumus, siue ab initio consenserit, siue versutè & malitiosè possessor egerit. Constat itaque & ex his susceptos filios, liberos atque ad eò ingenuos fore. Dicit^e constitutio eo ipso quòd seruus hæres instituitur, etsi non est adiecta libertas, tacitè eam consequi. Sin verò^f legatum aut fideicommissum ei absque libertate relictum fuerit, non ideò tacitè videtur vnà cum legato & libertas seruo data. Si quis^g seruum suum adoptare uoluerit, adoptio quidem non valet, libertas verò tacita seruo datur. qua ratione impulsus princeps Iustinianus^h, cum quidam iudicio assistens actis de seruo testatus esset quòd filius esset, ex eiusmodi verbis statuit filium quidem neutiquam fieri, verùm desinere seruum esse. Sancimusⁱ quicumque in ecclesiis, vicis, alijsve locis expo-

positi

d *Ad verbum sumpta ex §. si verò ab initio. in Nouel. de nup. unde & auib. ad hoc. C. de lat. libert. tollend. est de prompta. facit ad hanc rem cap. ij. & ij. extra de coniug. ser. imo & tot. ille uisul.*

e *l. quidam. C. de necess. ser. hered. insti. & §. idemque in rris. institut. quib. ex cau. manu non lic.*

f *d. l. quidam. §. pen. §. vii. inst. de adopt.*

g *l. vnic. §. simili modo. j. C. de lat. liber. tollend.*

h *l. nemini licere. C. de epi. aud. l. sancimus. C. de infant. exposi.*

siti deprehendentur, hos omnibus modis liberos esse, etsi efficax actori probatio suppetat, qua sui esse dominij expositum infantem ostendat. Egrotantes^a porro seruos & à dominis derelictos, & tanquam eorum salute desperata dignos habitos quorum curam abiiciant, in libertatem iubemus abripi. Captiuus^b qui per quinquennium redemptori seruiert, liberatur. Seruus conscio domino militans libertatem consequitur. Qui eadem domini^c sui indicat, libertatem præmium habeat. Improvidus, qui Græcè ἀπρόβουτος, libertatem nanciscitur. Est autem ἀπρόβουτος, qui aut neminem habet sibi prospicientem, aut qui sibi ipse providere nequit, cuiusmodi est mente captus aut furiosus. Si^d quis ingenuam mulierem ab hostibus redemerit, & ad suscipiendam prolem ei sese iunxerit, protinus illa remisso iure pignoris ingenuos parit. Ab hostibus^e redempta non serua est, sed pignoris duntaxat nomine tenetur. Redemptus captiuus si quidem soluendo est, redemptionis suæ pretium persoluat. Quòd si egenus sit, per^f triennium redemptori seruiat, atq; ita liberetur. Iubemus si quis apud nos seruus^g eunuchus factus fuerit, ei statim libertatem dari, etsi propter morbum eunuchus factus est. Scimus quandam^h esse ex veteribus constitutionibus, quæ iubeat intestatò defunctorum opes, quibus nullus succedit hæres legitimus, in diuinum nostrum ærarium inferri, quòd & sæpe seruiles personæ deferuntur, vt inde planè inextricabile seruitutis iugum ipsis deprehendatur. Propterea iubet in posterum leni miserationisq; pleno oculo serenitas nostra, seruilè omnem personam ad fiscum nostrum vt ab intestato redeuntem per omnes Respub. nostras libertate donari, cogiq; res etiam Romanas in omnibus iuxta legum præscripta gerere, etiamsi fortè vniuersum in seruis patrimonium positum sit. Si quis verò constitutionem hanc dissimularit, delictorum suorum impunitatem minimè consequatur.

FINIS LIBRI PRIMI.

i ij

- ^a l.vii. §. scilicet scimus. C. de lat. lib. tol. l. ij. ff. qui si. manumiss. ad lib. per. & §. & nullò potius. in No uel. de nup.
- ^b l.vli. c. de postlim. reu. & red. ab host.
- ^c l. j. c. quib. ex causis ser. pro pram. liber. acc. & l. qui ob necem. ff. qui sine ma. ad lib. per.
- ^d l. ij. §. proinde. & l. si is qui te. de postli. reuerf.
- ^e l. liber captus. & d. l. ij. c. eod.
- ^f l. vli. c. eod. quinquenniu. vt & ante est dictum, statuit.
- ^g Eunuchos & spadones fieri prohibet l. j. & tot. tit. C. de eunuch. tit. l. ij. §. qui hominè. & l. iij. §. idem diuus. Ad legem Cornel. de sicar.
- ^h l. j. & tot. penè titu. de bon. vac. lib. x. c.

LIBER SECUNDUS.

DE POSSESSIONE AC DOMINIO.

TITVLVS PRIMVS.

DOSSESSIO EST^a naturalis rei cuiuspiam detentio. Hæc enim dominium præcedit, & ex ea primùm originem traxit dominium. Quòd verò antiquior sit possessio dominio, quòdque vt quis rei dominus sit id ex possessione fiat, inde planum fit, quòd quæcunque ex bello capiuntur, quicquid in terra reperitur, quæuis loca antea inculta habitationi destinantur, quæcunque insulæ

cùm antè in nullius essent dominio occupentur, quicquid denique huius generis fiat, in hisce inquam omnibus eos pro dominis habemus, qui primi eorum possessionem apprehenderint, atque aded possederint. Possessio^b sæpe & per conductionem alicui obuenit, diciturque eiusmodi mercenaria possessio. Est & absoluti dominij possessio, quæ sanè possessio^c animo obueniens dicatur, & qui rem ita possidet, animo possessor. Et quidem qui animo possidet, sæpe diuturna^d possessione rei fit dominus. At qui mercede possidet^e, nunquam longa quamuis possessione rei dominium potest acquirere. Possessio^f est animo dominantis detentio. Possidet^g quis corporalia. Adipiscitur autem possessionem^h corpore & animo, non item altero per se. Cæterùm sufficit ad totius fundi possessionem, quamlibet eius partem introisse. Affectioneⁱ perditur possessio, simul ac fundo excedere quis voluerit. Animo enim solo amittimus, non item comparamus possessionem. Etsi^k enim quem ipse fundum animo possideo, tu teneas, adhuc sanè possideo.

S C H O L.

Quæcunque res acquirimus, & possidentes dominium earum habemus, de iis ita lex statuit, vt eas apprehendamus, hoc est vt & corpore eas accipiamus, & animo agnoscamus, & tanquam nostras sumamus ac detineamus. Si enim aut corpore tantum aut animo rem ab aliquo accepero, fortè eam mihi donante, non possum eius acquirere possessionem ac dominium. Quid enim si quis suum mihi fundum donauit, eum verò non tradidit, sed possidente eo corporaliter cogitatione nuda hunc mihi habere ac possidere visus sum? Hoc itaque nomine, nunquam eius potero possessionem ac dominium parare, vt qui animo duntaxat non item corpore hunc adeptus fuerim. Rursus si quis mihi rem dat fortè muneri, ego verò eam ex illo corporaliter accipio, existimans depositi nomine mihi dari, non potero vllò possessionis tempore rei dominium consequi. Cum enim corporaliter eam acciperem, animo^l non tenebam, vt eius possessionem proprio nomine adipiscerer. Sed rem quidem à donante mihi accepi. At animus illum esse rei traditæ do-

minum, me custodem duntaxat cogitabat. Ut itaque res adipisci possimus, duo, ut supra dictum est, ab initio concurrere oportet, & corporis & animi apprehensionem. Atque hæc est acquirendæ possessionis ratio. At amittendæ longè faciliorem & simpliciorē lex rationem statuit. Ex quo enim quis, inquit, rei alicuius, corpore simul ac animo possessionem quatenus potuit nactus fuerit, potest eam vel^a solo animo retinere: factus^b enim hybernos æstiuosve & pascuos locos, etiam si certis temporibus eos relinquamus, ipsisque excedamus, animo solo possidemus. Et si his cedere voluerimus, atque alicui tradere, vel cogitatione sola proptinus horum possessionem habere definimus. Is verò cui eos ex nobis habere concessum est, tutò possidebit, etiam si corporaliter non eos tradiderimus. Quocirca non incommodè sanè in hac specie, c^c ferè adiectum est. Quo enim modo, ut diximus, rei cuiuspiam possessionem acquirere possumus, omnino eodem hanc quoque amittimus.

Animo^d possessionem adipisci non possumus. Quæ sitam verò, animo retinere licet. Si^e quis impudenter cœperit in alienarum rerum possessionem inuadere, non potest diuturna possessione sibi eius dominium quærere.

DE BONAE FIDEI POSSESSIONE.

QVI alienas ædes bona fide possedit, eas quidem vna cum pensionibus & omni alia causa restituit. Sumptus verò non recipit, nisi fortè necessarij fuerint: vtilis verò potest nihil læso antiquo rei statu, referre.

* In dictiones illas καλῆ πίστεα, &c.

Quòd hoc loco dicitur, possessorem bonæ fidei rem cum fructibus restituere, ei aduersari è diametro videtur, quod dici solet, Bonæ fidei possessorem fructus suos facere. l. bonæ fidei emptor. de acq. rer. do. unde ductos nonnullos crediderim, ut ubi legimus καλῆ πίστεα, legerint κακῆ: præsertim quum hæc ἀλάτῃς videatur ad verbum, si pro καλῆ, κακῆ legeris, sumpta ex l. domum. C. de rei vendic. Sed cum hoc loco de bonæ tantum fidei possessore agat, infra scorsim de mala fidei: lectionem immutandam non censeo. Porrò quod dicitur bonæ fidei possessorem etiam fructus restituere, intellige ex l. certum. C. eod. quæ nodum hunc pulchrè dissoluit, post litem contestatam. Porrò l. illud quoque ff. de petit. hered. in bonæ fidei possessore eos tantum fructus in restitutionem venire dicit, per quos locupletior factus est. Sed hoc in hæreditatibus. Nam alioqui ante litem contestatam perceptos duntaxat suos facit. postea verò vniuersos præstare cogitur. d. l. certum. cum similibus.

Diuturna^f possessio bonæ fidei possessoribus patrocinator.

Bonæ fidei^g possessor de sumptibus quos in rem fecit actionem non habet, sed deductionem duntaxat in iis quibus melior ager effectus est, computatis scilicet fructibus, qui ante litis contestationem percepti fuerunt. Vult^h constitutio, cum iis qui bona fide possederunt, rei melioris & pretiosioris factæ aliquæ impensæ refunduntur, si quidem modicis factis sumptibus magni pretij res quis in prædio possessio erexerit & statuerit, ut vineam, oliuetum, & id genus, solum quod impensum est restitui. Cùm verò quis multa quidem in rem insumpserit, sed non multò eam pretiosorem effecerit, ei so-

a l. qui vniuersus. §. pe. de acquir. poss. d. l. possideri. §. salutus.

c

σχεδόν Hac particula expressim verus non est. verum ex modis quibus acquiri aut amitti dicitur possessionem, colligitur, cum istudem penè modis amittatur quibus acquiritur possessio nisi si quod animo solo amitti potest, acquiri nisi animo & corpore simul non potest.

d

d. l. qui vniuersus. §. penult. cum similib. supr. citatis.

e

facit. l. si ex stipulatione. eod. l. improba. & l. nec ex rebo. C. eodem. Hoc est quod can. dicit. Possessorè male fidei nullò tempore præscribere. ca. possessor. de reg. iur. in vi.

f

l. ij. C. de præscript. long. temp.

g

l. emptor. l. sumptus. de rei vend. l. super empti. C. de euict.

h

Huc facit. l. si fundum. de in re vers. & l. in fundo alieno. de rei vend.

lam rei æstimationem præstari, utpote cum ea quibus rem ornârit & instruxerit quàm paucissima sint. Inscitiæ etenim suæ ascribat, qui tantopere laborârît, ut inconsultò in terram tenuem forsan ac sterilem, quæque sibi credita tueri non posset, tantam pecuniam ac sumptum conferret. Ut lac^a, pili & lana, sic & pecudum foetus ipsarum fructus est. Ideoque statim pleno iure sunt bonæ fidei possessoris & fructuarij. Partus verò ancillæ, non ad ipsos, sed ad proprietatis dominum pertinet. Homo^b enim fructus non est, utpote cum eius gratia fructus natura comparârît. Bonæ^c fidei possessor fructus percipiens, eorum sibi dominium quærît, etiam si ab alio sati fuerint. Proprius enim iis accedunt quæ seruorum operis parantur.

Et sanè quoquo modo percepti fructus & à solo separati fuerint, ad bonæ fidei possessorem pertinent. Si^d cum agrum conseruisset, nondum perceptis fructibus alienum esse fundum cognouerit bonæ fidei possessor, perceptione fructus suos facit. Quòd enim ad fructus percipiendos attinet, tantisper bonæ fidei emptor est, dum non euincitur fundus.

DE MALAE FIDEI POSSESSIONE.

MALAE^e fidei possessor non solum rem fructusque quos percepit restituit, sed & quos percipere potuit, & id quidem post litis^f contestationem. At in hæreditatis petitione etiam qui ante litem contestatam potuerit percipi fructus computantur. Cum quis^g rem alienam mala fide possidet, ut quem aut vi abstulerit, aut potentia sibi vendicârît, dolove occupârît, aut cum alienam esse sciret, emerit tamen, aut aliud quippiam egerit unde in mala fide sit, triginta annorum spatium ei conceditur qui re sua spoliatus est, ut intra hos proprium ius reuocet: idque fit ob apertam eius qui ita rem alienam detinet malitiam, improbitatémque & audaciam, aut rapacem iniuriæque faciendæ natum animum. Atque hoc quidem in rebus soli. Nam^h res mobiles ferè intra triennij restitutionem stant, si modò bonæ fidei possessor sit qui eas tenuit. Quòd si cum res sit mobilis, malæ fidei possessor sit qui eas tenet, sic quoque ad tricennium eius persecutio prorogatur. Si quisⁱ mala fide res aliquas possidens, aut vendendo aut donando aut quouis denique alio modo eas alienârît, is porrò qui huiusmodi res ad se spectare credit, cum hoc inter præsentés intra decennium, inter absentes intra vicennium sciuerit, ex legum præscripto eum contestatus non fuerit qui vel emit, vel muneri accepit, vel ad quem quoquo alio pacto res peruenierint: qui huiusmodi res accepit, post decennium inter præsentés, vicennium inter absentes, eas pleno iure iam & stabili teneat. Quòd si ignorat verus alienatarum rerum dominus res illas ad se pertinere, & alienatas esse, iubemus non alio hunc modo excludi quàm tricennij exceptione, ita ut non possit qui res hoc modo detinet illud cauere se bona fide possidere, præsertim quum à malæ fidei possessore autore accepit. Cæterum de exceptione decennij illud

^a l. in pecudum. de rursus. §. in pecudum. instit. de rer. diuis. l. bonæ fidei. sub fi. de acquir. rer. domin.

^b Facit princip. l. ancillarum. de pe. har.

^c l. qui scit. §. j. de rursus.

^d d. l. qui scit. §. vltim. ubi vide Accur.

^e l. fructus. j. de rei vè dicat. §. & si hæreditas. de offi. iud.

^f Hoc tam in bonæ quàm malæ fidei possessore locum habet. Cæterum malæ fidei possessor etiam ante litem contestatam perceptos præstat. d. §. & si hæreditas. & l. certū est. C. de rei vendi. vide ergo num sit hoc loco mendum.

^g l. j. §. ad hæc. de ann. except. C.

^h l. vltima. de rursus. cap. transfor.

ⁱ In No. vi sponslar. §. rursus sancimus. ad verb. unde & C. aul. cuius initium, malæ fidei. de longi temp. præscrip. sumpta est.

illud insuper statuere visum est, si quando in ea quempiam contigerit aliquandiu præsentem, aliquandiu verò fuisse absentem, totidem decennio annos adiaci, quot ex eo annis abfuerit.

DE ANIMANTIBVS.

FERAE^a & animantes omnes quæ terra, mari, cælo ve capiuntur, a statim capientium fiunt, vnà cum iis quæ pariunt. Quòd enim nullius est, id ratione naturali occupanti conceditur. Apum^b fera est natura. Itaque quæ in arbore tua confederint apes, non priùs tui esse dominij intelliguntur, quàm eas tuis alueis incluseris, b sicut nec volucres quæ in arbore tua nidum fecerint, antè tuæ sunt, quàm eas aucupatus fueris, sed primi occupantis fiunt. Fauos^c quoque si quos hæ fecerint cuilibet eximere licet, etsi in agro tuo sint.

Apum^d examen si tuis alueis relictis euolârît, eò vsque tui esse d dominij intelligitur, donec tuis subiacet oculis, & eius persecutio non est difficilis. Si enim aut difficilis est persecutio, aut tuum conspectum effugit, fit occupantis. Pauenum quoque^e & columbarum fera natura est. Porrò de his & huiusmodi animantibus, cuiusmodi apes, columbæ & cerui, certissima traditur regula, vt eò vsque nostra esse intelligantur, donec reuertendi ad nos habent animum. Quòd si cogitationem eiusmodi habere desierint, desinunt in nostro esse dominio, fiuntque occupantis. Cæterum eorum animus inde planus fit, si consueuerint ad nos redire. Si gallinæ^f nostræ, & id genus aues fortè turbatæ euolârînt, quamlibet nostrum effugerint aspectum, quocunque loco inuentæ fuerint, nihilominus tamen in nostro dominio tenentur. Vulnerata ab aliquo^g fera, quæ illius g quidem manus effugerit, postea verò ab alio capta fuerit, non in dominio eius est qui eam vulnerârît. Neque enim aliter contingit qui bestiam vulnerârît, eius sibi dominium quærere, nisi & eam apprehenderit. Multa enim interea possunt accidere, quæ obstant quominus fera capiat.

DE IIS QVAE EX ALIENA MATERIA

FIUNT FORMIS.

QUOTIES^h ex aliena materia in formam quampiã quid ab ali- h quo versum fuerit, si iam conflata forma in veterem vnde facta est materiam redire ac resolui possit, materiæ dominus formæ quoque ipsius erit dominus. Quòd si non potest species in priorem rudemque materiam redire, erit qui speciem conflauit eius dominus. Verbi gratia: Confecta ex auri massa argenti vel æris species, potest conflare in antiquum ac rudem auri, argenti ærisve massam redire. Vinum autem, oleum vel frumentum in vuas, oliuas vel spicas reuerti non potest. Sed ne mulsum quidem in vinum & mel dissolui. Et hæc quidem ita sunt statuenda, vbi tota aliena est materia.

Sin verò ex tua & mea materia nouam aliquam conflauit spe- i ciem, vt ex meo tuoque vino ac melle mulsum, ex mea & tua lana vestem, in his nihil dubium est conflare speciei me dominum esse, vt qui

l. j. cum iij. aut iij. sequi. de acquir. rer. domin. l. j. in princ. de acquir. poss. §. feræ. de rer. dini.

l. naturalē. §. apium. eod. §. apium. insti. eodem.

§. fauos quoque. d. l. & inst. eod.

d. l. §. examē. & §. examen. insti.

d. l. §. pauonum. & §. pauonum. insti. Facit l. ij. §. aues. de acq. posses. Facit & elegantissima l. in laqueum. de acquir. rerum domin.

d. l. §. gallinarum. & insti. §. gallinarum.

d. l. naturalem. §. j. & institut. §. illud que sum. Facit l. in laqueum. paulo antè citata.

l. ad eò. §. cum quis ex aliena. de acquir. rer. domi. & §. cum ex aliena. de rerum dini. insti.

§. quòd si partim. insti. eod. Facit l. quicquid. de acquir. rerum dom.

qui non operam tantum meam in speciem impederim, verum & in super materiae partem praestiterim. Porro^a sciendum in huiusmodi, si quidem bona fide ex aliqua materia, sit à quopiam conflata species, posse eum qui speciem constituit impensas querere: si verò mala fide, haud quaquam posse. Quòd si duorum^b materiae ex dominorum voluntate commixtae sint & confusae, totum id corpus quod ex commixtione fiet, vtriusque erit commune. Sin fortuito & non dominorum voluntate confusae fuerint materiae, aut eiusdem aut diuersi generis, idem quoque ius obtinebit.

D E R E B V S I N B E L L O C A P T I S.

QVAE ex^c hostibus cepimus, statim nostra fiunt. Si quis^d in suo solo ex aliena materia domum aedificauerit, sit aedificij dominus. Quod enim inaedificatur, solo cedit, cum interea nihilo fecius certum illud sit, materiae dominum eius dominium nequaquam amittere. Si quis^e meis aedibus coenacula superstruxerit, horum planè fio dominus, ex regula qua traditur, quae superstruuntur solo subiecto cedere. Si verò quis in meo solo aedificauerit, quoad in eo statu persistet aedificium, eius ero dominus. Quod si dirutum fuerit, potest qui aedificauit materiam sibi vindicare, siue bona siue mala fide aedificauerit. Qui in litore aedificat^f, aedificij dominus est: qui in ripa fluminis, non item. Est autem^g litus, locus quatenus fluctus hybernus exaestuatur. Itaque etiam aestate ad illum vsque locum litus definimus. Si quorum^h agris per alluuiationem quid accesserit, non dubium quin id ipsi acquiratur.

D E I N S V L A.

IN S V L Aⁱ in mari enata, occupantis fit. At quae in flumine nata fuerit, si quidem in medio extiterit, ad eos qui vtrique ripae sunt vicini pro modo latitudinis spectabit. Quòd si alteri parti propinquior fuerit, eius partis censebitur ad quam propius accesserit.

D E F L V V I O.

SI F L V V I V S^k inter duos agros fluens, hoc est tuum & meum, spaulatim & ex improviso terram agro meo adiecerit, sic vt apprehendere quis non possit quantum quòque momento nostro accesserit dominio, id quod est adiectum meum fit. Quòd si vis ac impetus fluminis partem agri tui aliquam detractam meo appulerit, certum est id quod meo agro accesserit in tuo dominio permanere, vt pote cum id non ita sit factum, vt sensum effugerit.

Acceptis membranis^l aut chartis meis inscripsit quis aliquid, librúmque effecit. Hic quoque ad soli imitationem substratis cedent superposita. Itaque quamlibet aureae sint inscriptae literae, libri dominus fio. Sed contra fit in pictis imaginibus. cedit enim picturae externa tabula, sitque etiam alienae tabulae dominus, qui quidpiam ei appinxit. Si ecclesiae^m partem aliquam teneam, quadraginta annorum spatio mihi eius dominium quero. Quòd si totum teneam

non

- a** Facit quod dicitur in §. ex diuerso. d. l. adeo. & §. ex diuerso. cum seq. Item & §. litera. versic. sed si à Titio. instit. eod.
- b** d. l. adeo. §. voluit. & §. si duorum. instit. eod.
- c** §. item ea quae ex hostibus. instit. eo. l. naturalis. §. vlti. ff. de acqui. rer. domi.
- d** d. l. adeo. §. cum in suo. & §. cum in suo. instit. Facit l. in re. §. tignum. de rei re. & l. j. in princip. de tigno in iuncto.
- e** l. si supra. de acqui. rer. do. l. redemptores. de rei vendic. l. ij. C. eodem.
- f** l. quod in litore. cum l. seq. de acq. rer. do.
- g** l. litus. j. & ij. de verborum sig. & instit. de rer. diu. §. fluminis. versic. est autem litus.
- h** l. adeo. §. j. de acqui. rer. do. & instit. de rer. di. §. praeter ea.
- i** d. l. adeo. §. in insula. et §. in insula. instit. eod. Facit l. inter eos. cum l. seq. & l. insula. ff. eodem.
- k** d. l. adeo. §. j. & §. praeter ea. instit. eo.
- l** §. litera. & sequens. instit. eo. iuu.
- m** Do. de eccle. titul. §. pro temporibus. in de sumptis est auct. Quas actiones. C. de ac. sacrosanc. eccles. & can. placuit. §. quas actiones. xvj. q. ij.

monasterium, nūquam possum mihi eius dominium parare, neque potest vllum temporis interuallū mihi esse auxilio, propter legem^a quæ apertè statuit nulla temporis intercapedine sacra & religiosa vſucapi præſcribive poſſe. Ceterū ſi episcopus^b eccleſiā aut monasterium alterius episcopi detinuerit, tricennio citra vllā controuerſiam ſibi eius dominium parabit. Nam velut à ſacerdote in ſacerdotem transfertur, qui & ipſe præſeſſe ſacrīsque locis præfici poteſt.

Hæres^c eius qui mala fide poſſedit, etiam ſi ipſe bona fide poſſideat, non poteſt diuturna poſſeſſione ſibi dominium parare. Vitia enim defuncti ad hæredem tranſeunt. Qui^d mala fide alienam domum tenet, ac diu poſſedit, eam domino reſtituit cum omnibus que ad eam ornandam pretioſiorēque faciendam contulerit, ſumptus interim in eam factos nequaquam reſepturus. Tum^e ſibi quis poſſeſſionem quærit, cum poſſidentem eum nemo turbat.

DE RE FVRTIVA.

FVRTIVA^f res nulla temporis diuturnitate vſucapi poteſt.

Si quis^g fundum emerit, cuius particulam ſciebat eſſe alienam, ſi quidem qualis illa & quanta ſit ignoret, nihil omnino agri poſſidet. Sin verò id compertum habet atque exploratum, poteſt reliquas partes longa poſſeſſione capere.

DE REBUS HAEREDITARIIS.

VITIA^h defuncti ad hæredem tranſeunt, atque in hæreditate ex longa poſſeſſione dominium non paratur. In ceteris i quidem non cogitur rei poſſeſſor initium ac titulum poſſeſſionis ſuę demonſtrare, neque poteſt eum ad id oſtendendum adigere qui rem vendicat. Vbi verò quis aliquid ſibi vendicat, velut hereditario iure ad ſe ſpectans, liberum eſt poſſeſſorem rogare, vt oſtendat quonam pacto poſſeſſionem eius rei ſit adeptus.

DE DONATIONE.

QVI rem ſibi donatam acceperit, non item qui donatam ſuſpicetur^k duntaxat, longa poſſeſſione vſucapit. Donatum mihi a patre ne eo quidem defuncto longo tempore vſucapere poſſam. Neque enim valet donatio, propter ius patrię poteſtatis.

Vult^m conſtitutio res omnes, ſi quidem mobiles ſint, aut ſeſe moventes, continua triennij poſſeſſione vſucapi: ſin res ſoli, decennio aut vicennio. decennio quidem cum dominus eſt præſens, vicennio cum abeſt.

DE REBUS COMMVNIBVS.

SIⁿ quis communem rem in ſolidum per annos decem aut viginti poſſederit, longi temporis exceptione nihil iuuatur, cum ſolo excludatur^o tricennio. Is^p qui cum ſciat ſibi fundum eſſe cum alio

vſucap. §. error. inſtit. eo. l. Facit l. ij. ff. de C. pro here. & l. ij. C. de inſol. donat. m. Quæ habetur l. ij. C. de vſuca. tranſfor. & inſtit. eo. §. j. n. l. ij. C. in quib. cau. ceſ. lon. temp. præſcrip. o. Quo miſta & perſonales omnes actiones perdurant. l. ſicut in rem. de præſcrip. xxx. vel. xl. an. p. l. qui ſcit. de vſur.

l. vſucapionem. de vſucapio. & §. ſed aliquando. inſt. eo. Eccleſiam aduerſus eccleſiam triginta annis, monaſterii aduerſus eccleſiam non niſi quadraginta annis præſcribit. d. c. placuit. §. quas actiones. x. q. ij. & cano. volumus. x. q. iij. l. xli. C. commu. de vſucapio. l. vitia. C. de acquiren. poſſel. l. cum hæres. ff. de di. & temp. præſcr. d. l. domum. C. de rei vendic. l. ij. l. natur aliter. l. nunquam. ij. §. j. de vſucap. §. furtiva quoque res. inſtit. de vſuca. g. Facit l. ſi quis fundum. l. locus. eſt aliquantum pugnantius videtur. Item l. ij. §. incertam. de acquir. poſ. Hæres ſucceſſor eſt ritorius deſun. Et l. ſi ego. §. partus. de public. in re. act. l. iij. §. hæres. de vſucap. Adde ll. ſuprà citatas, cum hæres. de diner. & tpo. præſcript. & vitia. C. acq. poſ. cum ſimil. l. extat decretū. de iure ſſ. & l. in ſpectat. de rei vend. l. ij. C. de probat. l. cogi. C. de pet. har. Facit c. ex literis. ext. de proba. & ij. q. v. in princip. Et iuris & facti error vſucapionē impedit. l. nūquam in vſucapionibus. de

a Legunt nonnulli
 xg. xij. tit. 5. mala
 fidei. Quæ sanè le-
 elio magis quadra-
 re videur. d. l. qui
 scit. vbi dicit, Et
 quemadmodū. Con-
 fert enim eo lo-
 co communis fundi
 possessorem cum eo
 qui sciens totū alie-
 num fundum pos-
 sedit. & ex eo quod
 quæ totius est ad to-
 tum, eadem sit &
 partis ad partē ra-
 tio, colligit, sicut qui
 totum fundum alie-
 num sciens possidet,
 nulla ex parte fru-
 ctus suos facit, quo
 quo modo sati fue-
 rint, ita & commu-
 nis fundi possessore
 pro sua tantum par-
 te fructus suos face-
 re, non pro socij.

b Si ea sit res qua
 suscipi possit. S. sed
 aliquando. & seq.
 instit. de suscip.

c l. j. §. vlt. de iure ff.
 l. intra quatuor. de
 diuer. & tem. præ-
 scriptio. & l. j. c. de
 quadrienn. præscrip.

d Potest tamen impē-
 sas petere, si bona fi-
 dei conseruit. argu.
 §. certè. & §. qua ra-
 tione. vers. ceterū.
 de rer. diuis. instit.

e Facit l. j. ij. ij. &
 tot. tit. de incen. rui.
 nau. §. vlt. instit. de
 rer. diuis. & §. na-
 uigia. ij. lib. feud. in
 constit. Frid. de sta-
 tut. & consue. cont.
 lib. eccles. editi. vnde
 aulh. nauigia. c. de
 furt. & ser. corrup. est. sumpta. f. l. vlti. de acquiren. possess. l. vlti. c. de rei vendicatio. §. quorum vis. institut. de inter-
 dictis. cum similibus. g. l. iij. §. j. & alijs plerisque locis. de damno insec. h. l. quia. §. certè. si quis omis. caus. testa.
 & supra citata l. j. §. diuis. de iure ff. i. l. comperit. de præscrip. xxx. vel. xl. an. k. Huc facit l. quod in liore. de
 acquir. rer. domi. & l. in tantum. de rer. di. l. l. j. de publ. in rem actio. m. Hac pertinet ad exponendum quod
 dixerat, ex insti. causa. Vide l. j. ij. cum quatuor aut quinque seq. eod.

communem, fructus tamen inuito vel ignorante socio percipit, non
 maiore ex parte suos facit, quàm pro qua fundi dominus est, quif-
 quis ille est qui illos seuerit, fructus enim non semen, sed solum co-
 mitantur, ac cedunt. Neque verò^a bonæ fidei possessor quoquo mo-
 do suos fructus suos facit. Qui à malæ fidei possessore rem bona
 fide emerit, potest vsu^b eam capere.

DE REBUS FISCALIBVS.

SI quis^c rem fisci per quatuor totos annos tenuerit, tutus est ad-
 versus fiscum quadriennij præscriptione. Non potest posses-
 sor^d è fundo qui euincitur, quem ipse coluerit ac seuerit, fructus sa-
 tos tollere. Quod ex^e naufragio aut iactura partum est, non po-
 test eius longo vsu quæri dominium. Neque enim absque domino
 est. Qui ab alio^f rei alicuius possessionem est nactus, siue id vi,
 siue clam, siue precario, potior est te agente, non item si abs te accep-
 tit. Neque enim propterea possessionem amittis. Quod verò ad
 alios attinet, siue iuste siue iniuste rem possideat, melioris est condi-
 tionis quàm qui non possidet.

DE CORRVPTIS ET RVINOSIS

VICINI AEDIBVS.

SI vicinus^g ruinosas ædeis, quæque ruinam minantur neque in-
 staurer, neque de damno infecto cautionem præstet, decreto præ-
 toris mittor in possessionem. Qui per^h quadriennium vacantia
 bona, & quibus certum est neq; hæredem neq; bonorum possessio-
 rem extare, possedit, præscriptione aduersus fiscum tutus est. Qui
 fundumⁱ quemlibet per quadraginta annos possedit, non iam con-
 ueniri potest, nisi vt canonem persoluat.

DE MARINIS VESTIBVLIS.

DE vestibulis^k marinis illud statuit tricesima Leonis Cæsaris
 Nouella, vt quisque eius dominus sit quod sibi adiaceat, atque
 potestas ei detur, si qui fortè voluerint absque eius permisso vesti-
 bulorum commodis frui, eos pellendi.

Qui rem^l sibi à non domino, ex iusta causa traditam accepit,
 neque dum vsucepit, habet publicianam. Qui enim iam vsucepe-
 rit, ciuilem habet actionem.

SCHOL.

Verbi gratia^m, ex empto, ex legato, aut mortis causa donatione, dotis nomi-
 ne, ex causa iudicati, soluendi causa si id iusto iudicio decretum fuerit, ex causa
 noxæ deditiois, si res à præside adjudicata sit, si obtulerit reus æstimationem litis
 &, vt breuiter perstringam, ex quibuscunque causis rei dominium à priori domi-
 no in eum qui accipit illico transfertur.

Et qui^a ex iusta causa rem quampiam nactus, eius possessione ex-
ciderit, datur publiciana.

S C H O L.

In presenti^b actione, quia non ab initio possessori dominium innatum est, sed temporis diuturnitate paratur, continuam esse oportet, neque vilo modo interruptam possessionem. Si enim vel ad diem res possessa non fuerit, videtur possessio ad verum dominum recurrere, atque ipsa interruptione dominium renouare.

Si dotis^c nomine rem alienam quis acceperit, potest eam vsu-
capere: & id quidem in rebus mobilibus. Siquidem in rebus soli vi-
tium non facile transit, quod in his^d furtum non admittatur.

Qui^e rem sibi à non domino, ex iusta causa traditam accepit, ne-
quedum vsuceperit, habet publicianam. Qui enim iam vsuceperit, ci-
uilem habet actionem.

Q V I D S I T P V B L I C I A N A.

PVBLICIANA^f est, quæ possessionem ei reuocat qui propter
dominium nondum est bonæ fidei possessor. Publiciana^g spe-
ciem habet dominij, & non nudæ possessionis. In diuturna^h pos-
sessione connumeratur etiam tempus anterioris possessoris. Sacrarum
ædium loci etiam ædibus dirutis nihilominus sacri manent, & in
nullius dominio. Semel enim consecratus locus nulla ratione^k sacer
esse desinere potest. In sepulturis^l nihil quicquam prodest diutur-
na possessio ei qui nullum ius habeat. Prædo^m & malæ fidei posses-
sor nõ est, qui pretium numerauit. Qui autoreⁿ iudicæ cõparauit, bo-
næ fidei possessor est. In pari^o causa possessor potior haberi debet.

S C H O L.

Verbi gratia^p: Cùm ego alienum agrum possiderem, extitit qui illum sibi
vendicaret, mihi que super eo controuersiam faceret, causans alienum esse agrum,
ideoque nec meum esse. Excipiebam defensionem hanc: Cùm alienus sit ager
quem petis, neque tuus est neque meus. At non si meus non est, protinus tuus est.
Cæterum ego qui hunc possideo, te petitorum vinco. Lex itaque meam admit-
tens exceptionem ita statuit, vbi quæque res aliena controuersa sit, cùm tamen ad
neutrum litigatorum spectet, eius possessorem actore eam petente potiorum esse.
Finge & aliter si lubet speciem, Spondit quis sese mihi fortè xij aureos daturum
si furtum, adulterium aut eiusmodi quippiam admitterem. Quibus acceptis cùm
essem pollicitus me id paraturum quod conuentum erat, nihil parauit. Si ergo
qui me xij illis donauit aureis, mecum experietur vt eos recipiat, vt qui promissis
non steterim, nihil omnino ex me accepturus est. Iubet etenim hæc lex, quoties^q
tam ei qui dedit quam qui accepit causa ex æquo turpis est, potiorum esse eius
qui accepit quamuis fidem suam non liberarit, conditionem.

Qui^r dolo possidere desijt, pro possessore condemnatur.

D E N O N N U M E R A T A P E C V N I A.

T I T V L V S II.

ANAPTYPIA^s hoc est non numeratæ pecu-
niæ exceptio dicitur, cum quis propriæ manus scrip-
tura testatus & confessus se argentum nummôsve
à quopiam accepisse, aut omnino non accepit quæ
se se scripto accepisse professus est, aut partem qui-
dem accepit, non autem tantam summam, quantam cautione

l. quacumq. eo. & §. fed ista. institut. de actionib.
b Non videtur esse scholium sed consuetudo cuius potius, quæ sumitur ex l. nemo ambigit. C. de acq. pos. l. iij. l. possessio. l. n. inquam in vsucapionibus. §. j. de vsucap.
c l. vii. C. pro dote.
d l. quare. in fine. de vsucap.
e Iterum repetitur quod supra dictum est, forte quia max publicianam est finiturus.
f l. j. & tot. ii. de publici. instit. de act. §. fed ista.
g l. eum qui. §. publicianam actio. eod.
h l. vnica. C. de vsuc. transfor. §. diutina. instit. eod.
i §. sacra. vers locus. instit. de rer. diuis. & l. in tantum. §. sacra. de rer. diuis.
k Nisi aut ab hostibus capiatur. l. c. iij. loca. de relig. aut inde sacra euocentur. l. sacra. §. j. de rer. diuis. l. longa possessio. de mor. iur.
l l. nemo prado. de re gulib. iur.
m l. qui autare. eo. et l. qui in se. de ac. pos. o l. in pari eod.
p Hac eadem antè lib. j. sunt posita in schol. penult. tit. iij.
q l. iij. & iij. de condict. ob tur. cau.
r l. parè esse conditionem. & l. qui dolo. de reg. iur.
s Colligitur hæc definitio ex to. ii. et maxime l. j. & ij. C. de non num. pecu.

- a l. j. cod.
 b l. ij. eo. facti in arg.
 l. cum de indebito.
 §. j. versicu. si autem
 pro parte. de proba.
 c l. cum fidem. C. eod.
 Adde huc si libet l.
 j. de condict. indet. i.
 & l. cuius per erro-
 rem. de reg. iur. vbi
 hæc Accurs. acutè
 distinguit.
 d l. in contractibus.
 C. eodem.
 e l. vlti. C. de dot. cau.
 non nume. Facit gl.
 in c. si cautio. extrà
 de fid. instr. ad ver.
 confessioni. vbi do-
 cet quando cõfessio-
 ni cõtra se nõ stetur.
 f Tractatur hoc am-
 plissimè in Nou. de
 temp. non sol. pec. fa.
 do. etsi paulò aliter
 quàm hîc. vnde &
 auzh. quod locum. C.
 de do. cau. non num. et
 aut. si minor. C. de
 temp. rest. in integr.
 sunt desumpta.

perscripsit. Non ei solùm exceptio non numeratæ pecuniæ com-
 petit, qui^a nihil eorum accepit quæ cautioni adscripta sunt, sed^b
 & qui plura chirographo professus est quàm acceperit. Qui
 cautionis^c fidem agnouit, & semel cœpit debitæ pecuniæ par-
 tem exoluere, videtur numerationem agnoscere, ac proinde iam ex-
 ceptione pecuniæ non numeratæ haudquaquam tutus est. Qui
 sibi^d negat pecuniam esse numeratam, nisi intra biennium aut con-
 ueniatur, aut de ea re contestetur, nullam postea est habiturus defen-
 sionem. Si dotali^e instrumento perscripta quidem sit dotis quan-
 titas, persoluta verò minimè, licet & viro & eius hæredibus & patri
 viri si modò simul quoque dotem acceperit, eiusque hæredibus, ac
 denique personæ cuius quæ, ius petēde dotis habeat, mulieri & eius
 hæredibus exceptionem non numeratæ dotis opponere, idque in-
 tra annum continuò à matrimonij solutione connumerandum.

DE DOTIS PETITIONE.

DO T E^f constante matrimonio non data, si quidem intra trien-
 nium vir obierit, nulla aduersus eum querela, vt qui dotem nõ
 quæsierit potest institui. Quòd si in matrimonio iusta ac legitima
 ætate contracto ad decennium vsque superuixerit, tenetur de suo vel
 vndecunque poterit mulieri dotem explere & cõficere. Sin verò per-
 stante matrimonio, minor erat, post legitimã plenãque ætatē absolu-
 tam, habeat & decennium. Et si ne toto quidem eo tempore dotem
 petierit, ipse vxori obstringitor. Cæterum si nec intra decenniũ cū
 iustæ esset ætatis, quandu matrimonium constitit dotem exegerit,
 aut expleta legitima ætate & decennij additamento, dote necdum
 repetita decesserit, in eius hæredes damnum redundet. Sin verò nõ-
 dum illo expleto decennio diem suũ obierit, vel quod ab initio ma-
 trimonij dari solet, vbi maior est, vel quod vbi quis est minor post
 ætatem legitimam, ab ea prorogatur, compleatur post eius mortem
 præfinita tempora. Ac tum hæredes eius, si quidem maiores sunt, tri-
 mestrem disceptatione nacti, mulieri dotem persoluant. Sin minores
 sunt, ipsi quoque vbi ad maiorũ ætatem pertigerint, habeant ad deli-
 berandum, biennij tempus. Ac tum demum debitores & qui de dote
 danda mulieri obligati sunt, eam numerent. Quòd si noluerint ab iis
 qui dotem sunt polliciti repetere, & inde ius suum creditoribus red-
 dere, sanè potestatem habent. Enimverò discrimē inter hæc, vt nullo
 modo de dote non numerata post cautionem qua acceptã esse eam
 quis fateatur exceptio opponatur, & vt intra decem annos oppona-
 tur, eiusmodi est. Cū enim cautioni apertè adscribitur species aliqua
 in dotem, prærepta est statim & viro & eius hæredibus dotis non
 numeratæ exceptio. Cū verò in cautione vniuersim inseritur quòd
 totã dotem acceperit, decem nimirum aut xx libras, tũ sanè his de-
 cennij tempus ad mouendam de dote non numerata exceptionem
 protrahitur.

Constitutio^g iubet in contractibus, in quibus pecuniæ aut

d. l. in contractibus.
 C. de non num. pecu.

res aliæ numeratæ conscribuntur, intra biennium duntaxat continuum non numeratæ pecuniæ exceptionem obici: quicumque verò propter causas aliquas specialiter legibus expressas, antea lapsò quinquennio iuuabantur, hos nunc quoque iuuari vult. Iubet insuper in cautionibus quibus quis sese depositum accepisse cõfessus est, aut instrumento de rebus fisci aut de dote soluta perscripto exceptioni nõ numeratæ pecuniæ locum nullũ esse, in cæteris cautionibus esse. Porro quibus in causis non numeratæ pecuniæ exceptio opponi nõ potest, aut intra xxx dies^a dũtaxat potest, nec iusiurandũ deferatur.

^a Quod docet, §. super cæteris, d. l. in contractibus.

S C H O L.

Obserua si reus totum inficietur debitum, tum creditore teneri ostendere pecuniam numeratam. Si verò partem solutam, partem creditori adhuc deberi dicat, tum ipsi debitori probationem incumbere. Et iure sanè optimo, vt qui præsumptione pugnet, quod iam chirographo debitam pecuniam sit testatus.

Intra biennium^b quidem soluto matrimonio siue morte siue diuortio, & ipsi viro licet de non numerata dote queri, & eius hæredi intra alterum annum. Quod si supra biennium ad decem vsque annos matrimonium perdurãrit, & viro querẽdi potestatem facimus, & hæredi intra spatium trimestre. Si verò exactum fuerit decennium, nec viro nec eius hæredibus expostulandi facultas datur, nisi fortè minor erat vir. Tunc enim à nuptiarum tempore duodecim^c annos habet, siquẽ intra duodecim annos obierit, habebunt hæredes annum ad querelam. Quod si fortè & hi minores sunt quinquẽnium ipsis post solutionem matrimonij conceditur. Cautiones^d quæ à

^b §. generaliter igitur. d. No. de tempo. non sol. pecu. su. do. vnde hæc penè ad verbũ sumpta sunt.

^c Græcum exemplar habet δεκαετη. sed ex loco citato nõ est dubium, quin sit legendũ δωδεκαετη.

creditoribus fiunt super debitis aut in solidum, aut pro parte, siue fortis siue vsurarum nomine, aut cuiuslibet alterius contractus causa, quo aut pecuniarum numeratio, aut certarum rerum certæque speciei traditio perscripta est, intra triginta dies duntaxat à proposita cautione computandos exceptionis de non numerata pecunia obiciendæ facultatem habeant. His enim elapsis locus iam huiusmodi exceptioni nullus est, ne si iusiurandum quidem in his post hoc tempus deferatur. Non potest^e qui publicis aut fiscalibus præest functionibus, aduersus factam à se cautionem, ne si nunc quidem proferatur, non numeratæ pecuniæ exceptionem obicere. Omne quod datur, aut ob rem datur, aut ob causam. Et^f ob rem verò aut

^d d. l. in contractibus. §. super cæteris.

^e l. l. c. x. libr. de apoc. publ. Facit l. semel. eod. & l. securitates. C. eod. lib. de suscept. & arcar.

^f In contextu Græco est δι' οὐτιου. Sed ex l. j. de condic. ob turp. cau. & ex seq. nihil dubium quin sit legendum δὲ ὁπὸ τῆς.

honestam aut turpem. Et turpitudò rursus aut dantis est, aut accipientis duntaxat, aut etiam vsiusque. Ob rem igitur honestam datum ita demum repetitur, si propter quod datum est, secutum^g non sit: vt nummos quis alicui dedit, vt proprium seruum manumitteret, aut vt hæreditatem legatave repudiarẽt. Hæc nisi præstiterit, cogitur accepta reddere. Vbi verò^h accipientis duntaxat versatur turpitudò, etiam si id fecit cuius nomine accepit, tamen reddit: vt si quid acceperit quispiam, vt ne cædem faceret aut sacrilegium, aut vt rem apud se depositam vel instrumẽtum redderet. Tum enim etsi fortè id fecit quod erat pollicitus, cogitur tamen quod accepit re-

Hæc est quæ dicitur condicchio causa data, causa non secuta. l. j. & per tot. tit. ff. de cond. cau. data cau non secu. & C. de cond. ob cau. dat. d. l. j. in fin. iuncta l. seq. Facit §. si ob maleficium. l. iuris gentium. de pact. l. quoties. C. de condic. ob turp. cau.

a *Conditioni quide,*
inquit l. ij. d. ii. sub
finem, est locus, sed
hic crimē cōtra-
hit. Caterum eo lo-
co legitur in bona
causa. De mala au-
tem fit mentio iij. l.
Porro vtrobiq; vbi
iudici datur, vt secū-
dū nos pronūtiat, si-
ue ibona siue in ma-
la causa, videtur
semper vtriusq; ver-
sari turpitudō &
danti & accipien-
zis, ad quod Con-
stantinus hoc loco
respexisse videtur.

b *§. vlt. sub fin. iudic.*
de obligat. quæ ex
qua. contr. nascun-
Facit l. cum in §. pe.
de condict. indeb.

c *l. ex duobus. §. vlti.*
de neg. gest. & l. j.
c. eod. Cessat hoc in
l. patrem. C. de nup.
Ceterum huius rei
coniectura ex mo-
do & genere im-
pensa non est dif-
ficiū. l. vtrum. do.
do. int. vi. & vxor.
d *l. miles. in fin. de re*
iudic.

e *Ex l. sicut. de præ-*
scriptio. xxx. vel xl
annorum.

f *l. Nefemius. de ne-*
got. ge. l. alimenta.
et l. si paterno. C. eo.

g *l. quod in vxorem.*
C. eodem.

h *Huc facit & l. in*
eum. cum quinque
aut sex legibus se-
quentibus. de relig.
& sumpt. funer.

i *Ad verbum ex l.*
si id quod. §. j. de do.

inter vir & vxor. Facit l. sicut impendia. de vsufru.
l. hereditatem. in quibus causis ces. longi tempor. præscrip.
At longissima tempor. præscriptione summonetur l. sicut. C.
de præscripti. xxx. vel xl annorum. l. Huius rei species ponitur l. vlt. de condict. sine cau. quam vide. m. l. a pro-
curatore. C. mandati. l. qua. fortui. s. c. de pig. act. l. in rebus. ff. commod. n. l. si gratis. §. si margaritas. de præ-
scrip. verb. & l. in fin. de æstim. act.

stituere, vt qui iniuste & turpiter acceperit. Sed & si in mala causa iudici dederō, vt secundum me pronuntiet, datum non recipio. Crimen siquidem contrahō iudicem corrumpens, & ita litē perdo.

DE REPETITIONE ET REI INTERITV.

TITVLVS III.

VÆ^b pietatis vel religionis intuitu dantur, et si per errorem, non repetuntur. Qui pietatis^c respectu sororis aluit filiam, repetitionem non habet. LEX. Rei iudicæ^d petitio & perpetua est, & rei persecutionem continet. ite hæredibus & in hæredes competit.

SCHOLA.

Vbi quis primū damnatus est, tenetur actione qua ea licet persequi ad quæ est damnatus. Atque huiusmodi persecutio non temporaria est, sed perpetua seu ad^e triginta vsque annos competens. Neque enim poenam persequitur, sed rem a victoris facultatibus semotam, easque minuentem, quæ tamen damaati bonis accreuerat. Hinc fit vt & victoris detur hæredibus, & in dammati quoque hæredes competat.

Matri^f si quid alienis liberis impenderit, repetere nequaquam licet. At si quid in eorum res vtiliter insumpserit, id negotiorum gestorum actione repetere haudquaquam prohibetur.

DE VIRI SVMP TIBVS

VIR^g quoque in vxorem suam ægram quæ erogârît, ea non repetit à focero. Quæ verò in funus^h, eorum nomine patrem ad quem dēs rediit iure conuenit. Non repetitⁱ maritus si quid in pueros ex ancillis dotalibus natos, vtpote aut in doctrinam aut in alimenta impenderit. ministerio enim eorum ipse vitur. Quod verò eorum nutricibus datum est recipit, vt salutis causa datum, quemadmodum si à prædonibus seruos dotales redemisset. Hæreditatis^k petitio longi temporis exceptione non summouetur. In illegitimis nuptiis non habet locum neque accuratius tractatur^l conditio, neque item in turpi dantis causa. A mandatario^m non repetuntur, quæ ei prædones eripuerint, quæ naufragio amisit, neque item quæ aut in suum aut suorum morbum impenderit. Hæc enim non ex mandato sed fortuito ac improuiso accidere.

DE REI INTERITV.

SI remⁿ tibi æstimatam dederō, vt vel eam mihi afferas, vel eius pretium, & ea ante venditionem perierit, si quidem ego te vt acciperes rogavi, meum est periculum: si tu me, tuum. Si verò neuter nostrum hactenus teneris, vt dolum & culpam mihi præstes.

Si cum vas^a emere velles, vascularius delatum, apud te reliquerit, a cumque tibi displicuerit, referendum per seruum dederis, atque absque dolo culpaque tua perierit, vascularij detrimentum est. Etenim eius quoque causa mittebatur. Cæterum culpam eorum præstare teneris, qui abs te custodiendum perferendumue acceperunt. Competit itaq; hoc nomine præscriptis verbis actio. Tuum annulum^b ut inspicerem accepi, is mihi excidens in fluuiū deuolutus est. Actione in factum tenor.

DE NOVI OPERIS NUNTIATIONE.

TITVLVS III.

Prvs^c nouum facit quis aut ædificando, aut quippiam detrahendo, ita ut pristinam operis faciem mutet. Siue iure^d siue iniuria quis ædificet, opus per nuntiationem inhibere licet. Cæterum hoc^e edictum noui operis nuntiationis, ob futura duntaxat opera competit. Etiam^f prætor aut magistratu non adito, nuntiare quis potest & suo & alieno nomine, & omnibus diebus, & aduersus quoscunque, absentes etiam, inuitos & ignorantes. Qui nouum^g opus nuntiat, actor fit. Et si is^h cui nouum opus est nuntiatum ante remissionem ædificarit, legitima denuntiatione opus demolitur. Debetⁱ quis eo loci ubi opus nouum fiat nuntiationem facere, siue quis ædificet siue inchoet ædificare: idque etiam si domino non nuntiet. Cuilibet enim qui in re præsentis fuerit siue domini siue operis nomine, rectè nuntiat. Neque nostra admodum refert, quis ille, cuiusue cõditio nis sit cui nuntiat, seruus^k an mulier, puer an puella. Omnibus enim qui adsunt nuntari potest, sic tamen ut domino possit renuntiare. Quòd si quis extra ipsam opus, domino nuntiarit, nullius est eiusmodi nuntiatio momenti. In re enim præsentis & in ipso opere nuntiatio facienda est, ut confestim cui nuntiatum est ab opere discedat. Quippe illud interea contingit incommodum, ut dum ad opus venit, quod per ignorantiam eius, operis factum fuerit, sit contra nuntiationem ac edictum prætoris factum. Si quis^l post noui operis nuntiationem, nec venia seu remissione impetrata, nec satisfactio de opere restituendo interposita, ædificarit, factum post denuntiationem opus destruit, etsi ius faciendi habuerit. Qui ædificat^m, si quòd nouum opus faciat conueniatur, intra trimestre ipatium debet causam dicere, iusque suum tueri, postea verò cautionem interponere sese si non rectè ædificare deprehensus fuerit, que construxerit propriis sumptibus diruturū. Si cuius absentisⁿ ædes à procuratore constructæ præsentis vicinò damnū afferant, debet procurator intra quatuor menses nuntiare, ipsumque dominum sistere qui si re nuntiat non astiterit, tum procurator ipse iudicio conuentus si damneretur, quicquid noui operis fecerit, ubi soluendo est, restituit, Sin vero

Ad verbum ex apud Latæonem. S. vlt. de præscri. ver. Facit l. eum. S. vlt. cum l. seq. & l. argentum. commod. l. duo. de præscrip. verbis.

c l. j. S. opus nouum. de no. oper. nuntia. & l. prætor. S. siue. eodem.

d l. j. in princip. & l. prætor. S. ait prætor. eo. Concordat c. j. extra eod.

e d. l. j. S. j.

f S. nuntiatio.

g S. in operis.

h S. sed & si is. l. non solum. S. sciendum. l. prætor. S. ait prætor. eod. l. j. c. eod. c. ij. ij. extra eodem.

Ad verbum ex l. de pupillo. S. nuntiationem. eodem.

k Nam & huic nuntiaris opus nouū potest, etsi ipse nuntiare non possit, nec eius nuntiatio vltimum effectum habeat. d. l. de pupillo. S. seruus.

l l. prætor. S. j. eod. & c. ij. extra eod.

m l. vnic. c. eod. & c. vlt. extra eod. fac. l. de pupillo. S. si is cui nuntiatum. l. prætor. S. si quis paratus. & l. stipulatiq. S. j. ff. eo. Etsi iepsus in his nullum exprimitur, quod ab impetrat. adiectum est.

n Adde l. nō solum. S. si cum possim. facit l. de pupillo. S. pen. cum & in absentes edictum hoc detur, sicut & ante dictum est.

- a l. vlt. eod. l. operis. cum l. seq. fac. in diuerja specie l. imperatores. de public.
 b l. de pupillo. § seruo.
 c d. l. § si plurim. fac. l. stipulatio. § quis situm. qui & vlt. est.
 d Res inter alios actas aliis nocere nō oportet. l. j. & to. to titul. C. res int. al. act.

soluendo non est, ex absentis facultatibus id præstare cogitur. Si is^a cui opus nouum nuntiatum erat, ædes vendiderit, & emptor ædificarit, tenetur ipse. Non enim rei sed personæ fit noui operis nuntiatione. Ideo que nuntiatione facta obligatur qui rem possidet. Seruo^b ædificanti rectè quis nouū opus nuntiat. At ædificanti alteri nuntiare idem non potest. Si plurium sit res^c in qua nouū opus fiat, & vni nuntiatum fuerit, rectè facta est nuntiatione, videturque omnibus dominis facta. Sed si dominorum vnus post operis noui nuntiationem ædificet, non tenebuntur de eo opere cæteri. Neque^d enim aliorum facta iis nocere oportet, qui nihil fecerunt.

PROVINCIALIA EX IIS QUÆ A IVLIANO ARCHITECTO^c ASCALONITA DE LEGIBVS ET MORIBVS PALÆSTINÆ sunt prodita. Ac primūm quidem de^f mensuris.

PES quatuor habet palmos. Palmus^g quatuor digitos. Cubitus sex^h palmos. Est enim digitus mensurarum fons ac principium, non secus ac vnitas in numeris. Itaque palmus quatuor est digitorum. Cubitus sesquipedemⁱ complectitur vel palmos sex.

Gressus seu passus, duos continet cubitos vel pedes tres, palmos duodecim. Vlna^k gressus duos vel cubitos quatuor, vel pedes sex, vel dodrantes octo. Acæna sesquiulnam aut cubitos sex, aut pedes nouem, palmos triginta sex. Iugerum decem acænas, aut vlnas quindecim, aut gressus triginta, cubitos sexaginta, pedes^l nonaginta. Stadium sex iugera, aut acænas sexaginta, aut vlnas^m centum, gressus ducentos, cubitos quadringentos, pedesⁿ sexcentos. Miliare iuxta Eratosthenem quidem & Strabonem geographos, stadia habet octo seu vlnas octingentas. Iuxta morem verò qui hodie obtinuit stadia quidem septem^o cum dimidio, aut vlnas D L, aut gressus M D, cubitos C C C. Sciendum verò illud est, miliare cuius hodie vsus est, vt pote quod est septem stadiorum ac dimidij, vlnas quidem geometricas, vt diximus, complecti D C C L, simplices verò D C C C X L. Centum siquidem vlnæ geometricæ, simplices conficiunt centum duodecim.

* In locum illum Græci exemplaris, ubi de vlna, hoc est oryia agitur, ἢ γρ σπιθαμὰς θ' ἄκτῃ. N.

Multa sunt in his mensurarum numeris hoc loco corruptissima, quæ tamen calculi opera si quis rem diligentius inspexerit, restitui facillè possunt: vt quod ubi mensura ὄργυια docetur, quod σπιθαμὰς^o, dodrantes verti, θ' habeat θ' ἄκτῃ βλῆς d' fatis inde hoc emendari potest, quod σπι-

l Iuxta Suidam cen-

tum pedum est. m

faciunt pedū dcccxxv.

o, Sic serè & Helych. in explicatione dictionis μιλίων.

p Σπιθαμὰ Helychio est τὸ μέτρον τὸ ἄνω τῆς μεγάλης δακτύλου ἐπὶ τὸν μικρὸν διαστήματι ἐκλήθει.

o, Sic serè & Helych. in explicatione dictionis μιλίων. p Σπιθαμὰ Helychio est τὸ μέτρον τὸ ἄνω τῆς μεγάλης δακτύλου ἐπὶ τὸν μικρὸν διαστήματι ἐκλήθει.

Ἰαπὼν duodenium est digitorum. Quod si verum est, haud dubie *δρῆμα* non erit *σπιθαρῶν* θ', hoc est nouem, sed octo duntaxat, hoc est digitorum nonaginta sex. Quod autem *σπιθῆμα* non amplius habeat, quam nonaginta sex digitos, inde subduces, quod *οργία* senos habeat pedes, pes quaternos palmos, hoc est sedecim digitos. At sexies sedecim digiti componunt nonaginta sex. Sic itaque locum restitues, ἡ ὄργια αὐτῶν α'· Nisi Homericō more *μαῖς* θ' pro octo tantum sumi, quod hic dicendum non puto, cum signa numerorum alia prater literas hic saepe inserantur. Quod verò sequitur, *δλκ'*, δ', aut plane expunge, aut pro δ' substitue ες', hoc est nonaginta sex. Quod deinde in *στάδι* dimensione subditur, habere *στάδιον* βήματα α', hoc est gressus octo, *οργία* ratio conuincit legendum duntaxat βήματα α', hoc est gressus ducentos. Si enim *οργία* duos tantum habet gressus, *στάδιον* verò centum *οργίας*, utique *στάδιον* tantum ducentos habebit gressus, non *οἷ*, cccxl. Est & miliaris supputatio duobus locis corrupta. Primum ubi legitur, *καὶ γ' ἄρα δρῆμας ὡς*. Quo loco quis non videt *α'* γ' expungi eradique debere? Suspicor autem forsitan hoc loco inserta ab autore fuisse & cetera mensurarum genera miliario respondentia. Quod verò subsequitur, habere miliare *οργίας ὡς*, defendi non potest, si octo habet tantum *stadia*. *Stadium* enim centum duntaxat *οργίας*, ut antè dictum est, continet. Si itaque octo *stadia* habet miliarium, utique octingentorum duntaxat erit *οργιῶν*, hoc est ω', non ὡς, hoc est dcccxxvi. Expungendi ergo sunt numeri λς'. Postremo est & illud corruptum, quod de usitato miliari dicitur habere *πῆχες ε'*. Est verò legendum *πῆχες γ'* cum millenarij nota, hoc est cubitos ter mille. Cum enim usitatum miliare septem habeat *stadia* & dimidiatum, haec ter mille cubitos faciunt. Habet siquidem *στάδιον* quodque quadringentos cubitos. Haec est de toto hoc loco sententia nostra numerorum maximè ratione subnixā.

DE BALNEI CONSTRUCTIONE.

EVM qui priuatas balneas sit extructurus, dare operam conuenit, ut eamini à vicino distent. Si quidem ad Austrum magis aut ad Occasum vergit extruendum balneū, habente vicino secundam tertiamve substructionem & fenestras in idem balneum prospicientes, viginti cubitis. Vbi enim hybernos ventos flare contigerit, non assidue vicini fenestraz aperientur. Insuperque vento humido dissoluetur & abfumetur ignis æstus. Si verò ad Boream magis aut ad Ortum spectet priuatum illud balneum construendum, quam vicini, cuius aedes duos aut tres structurarum ordines habeant, tum oportet eum qui priuatum balneum extruere aggreditur efficere, ut à vicino seiunctum sit cubitis nō minùs triginta. Flantibus enim æstiujs ventis & fenestris continenter apertis incommodum aliquod proximas ædes habenti ingruere possit. Quod si obstructi sint muri in idem priuatum balneum prospicientes, tertia pars præscriptarum mensurarum ædificaturo cōcedatur. Sin verò vnus tecti hoc est planus & sint ædes quæ ianuas aut fenestras, ut dictum est, prospicientes

a De hac re pulchrè Vitruuius libro 7. cap. 10.

habent, tantum spatij detur quantum & cum obstructi sunt parietes. Sed si eiusmodi planarum ædium muri obducti sint & clausi undique mensurarum quæ tabulatis adhibendæ sunt detur sexta pars. Et hæc quidem in vrbe. At in vicis ac pagis dictarum mensurarum dimidium duntaxat.

D E P I S T R I N O.

QVI nouum pistrinum extruit, eum in vrbe quidem oportet à vicino furni domum in editū & sub dio expositum locum sex cubitis seiungere, si ædes vicini solum planæ sint. Datur autem hæc loci sub dio expositi distantia propter conflagrationes^a quæ sæpe domibus ex huiusmodi furnis accidunt. Quòd si secundam aut tertiam aut etiam plures substructiones vicini ædes habeant, tum is qui pistrinum facit disjungat oportet clibani domum à vicino, eodẽ quidem quod & iam præfinitum est loci subdialis intervallo. Cæterum ne suffumigationi obnoxius sit clibanus respõdeat duplæ parti interstitij quod in priuatis balneis positum est. Priuati siquidem balnei assidua est & nunquam desinens conflagratio. Clibani verò vicissitudinaria, vt quæ nocte crebrius fieri soleat. Atque hæc quidem in vrbe. At in vicis aut suburbiis propolitatam mensurarum dimidium.

E X P L I C A T I O.

Verbi causa: Si quidem Austrinum magis sit aut Occiduum quod construitur pistrinum, vicino habente secundæ aut terciæ structuræ ædeis ac fenestras quarum prospectus sit in idem pistrinum, tum à vicino distabit solis tredicim^b cubitis. Sin ad Aquilonem magis aut ad Ortum vergat pistrinum, cum sint ædes vicini duorū aut trium ordinum, fenestrasque apertas habeant in idem pistrinum, tunc non minus viginti cubitis distabit à vicino. Quòd si forte obstructi sint muri, quorum patet in pistrinum prospectus, dictarum mensurarum triens extruenti detur. Si autem vnus tecti hoc est planæ sint ædes, quæ ianuas & fenestras habeant, vt dictum est, prospectientes idem spatij quod in obstructis parietibus concedatur. Porro si harum ædium planarum obstructi muri sint, mensurarum quæ tabulatis superstructis accommodantur sextans detur. Et hæc quidem in vrbe Constantinopoli inquit, propterea quòd ei hybernus quidem ventus sit Auster. At hyeme non assidue vicini fenestræ aperiuntur. Aestiuus verò Boreas, quo tempore æstate nimirū frequenter vicini fenestræ patent. Vnde dāni non nihil vicinas habetū ædeis possit inuehi. At Thessalonicæ quoniam secus accidit, vt æstiuus quidem ventus sit auster, hybernus verò Boreas, si etiam ei, supradictis aduersa tribuerimus, hoc est magis quidem austrino pistrino amplio rem à vicino distantiam, magis verò ad Aquilonem spectanti, breuiorem, forsā non absurdè id fecerimus.

D E F I G V L I N O F V R N O.

QVI figlinum furnum in pago construit, oportet hunc a vicino semotū faciat siue in duplicem aut triplicem, siue etiam vltiorem structuræ situm ac ordinem ædes tollantur vicinæ, si quidem ad Boream magis vel ad Ortum furnus spectat, habente vicina domo ianuas aut fenestras in ipsum furnum prospectantes, viginti cubitis. Figlinæ enim vsus ac opificium eo peragi solet tempore, quo iam dicti venti irruunt, & vehementius spirant. Si verò ad Notum magis aut ad Occasum tendat furnus quàm vicinæ ædes

^a Vnde & Vitruuius libr. vii. capi. ix. monet pistrina extra villam facienda, vt ab ignis periculo sint villa tutiores.

^b Alij in hoc est decem tantum legunt. Quòd nescio an tā aperit hinc loco qua dret, & duplæ illi proportioni quam pistrinis accommodādam dixit, iuxta ea qua in balneis præscripta fuerant.

ædes, quæ & ipsæ ianuas habeant aut fenestras, duodecim cubitis distabit, cum flantibus hybernis ventis opus intermitteri soleat. Quod si obstructæ sint aut planæ ædes, efficiendum tunc ut distet triente duntaxat dictorum cubitorum. Cæterum si cum iam antea eo loci figlina esset extructa, velit vicinus alius insuper aliam figlinam antiquæ proximam extruere, ab antiquo vicini tecto oportet eum qui figlinum furnum construit, si quidem is Orientalis sit aut Borealis, furnum per quindecim cubitos disungere: sin Occidua aut Australis, triginta. Eademque ventis mensuræ in areis parandis seruentur.

DE GYPSARIO.

SI quis gypfarium, hoc est locum vbi gypfus exciditur comparare voluerit, aut in vrbe aut in vicis, eum oportet à vicino, gypfi fornacem semouere. Et si quidem vnus tecti fuerint vicini ædes, quæ & fenestras habeant in ipsum prospicientes caminū, cum sit ipse camini locus planus ac sine tecto vllō, si ad Septentrionem aut ad Ortum vergit magis, octo cubitis semouebitur. Si ad Occasum aut Meridiem, & vicini ædes planæ sint, fenestras tamen habentes aut ianuas, cubitis quatuor. Sin verò tectus sit camini locus, & vicini ædes in ipsum caminum prospicientes habeant fenestras, ne ei in illo liceat porticum extruere. Obruet enim fumi copia, ac penè suffocabit per fenestras vicinum. Quod si secundam aut tertiam, aut etiam altius protensam substructionem domus vicini habeat, fenestris ad gypfarium expositis curandum, ut absit à muro vicini caminus cubitis xxiiij. At si obstructus sit murus, nec ianuas nec fenestras vllas habens, tum ei qui gypfarium construit, facultas datur semouendi camini duobus tantum cubitis. Id quod fit propter vitium, quod ex igne parieti accidit. Ne verò contundere aut incidere gypsum liceat ad vicini parietem, sed incisionis locus absit à vicini pariete cubitis sex. Solet enim & fumi incurfus parietes vitare & labefactare.

DE FORNACE CALCIS VIVAE.

SI quis vult calcis viuæ fornacem construere, curandum ei est ut ab omni ædificio duorum aut trium aut deinceps plurium ordinum & structurarum & à quouis alio distet centum cubitis ab omni venti incurfione. grauior enim & pestilēs esse solet qui ab ea emittitur vapor. Ab area verò seiungi hanc fornacem conuenit quinquaginta cubitis.

DE INFECTORIBVS ET FULLONIBVS.

INFECTORVM ac fullonum opificia cum magna ex parte in igne assidue versentur, adstantes ædeis facile vitiant & labefaciunt. Non ergo opus est si cuiuspiam domus est plana, & ei proxima est altera, deflagrationem ignis sub his fieri. Nam quemadmodum est dictum, cum in hisce artificijs eiusmodi deflagratio frequens sit atque assidua, non pestem solum adiacētibus ædibus inueheret, sed & in eisdem non leue discrimen ex igne inferet. Non modò itaque huius artificij

homines officinas habere non oportet alienis ædibus subiectas, verùm & ab vtrinq̃ue contectis contabulatisque abesse domibus sex cubitis & besse. Ita enim dissoluetur ac euanesceat fumus ante sex cubitos cum besse.

D E V I T R I A R I I S E T F A B R I S

F E R R A R I I S.

VITRIARIOS & fabros ferrarios qui bipēnes, falces ac eiusmodi magna organa ac machinas faciunt, item & statuarios non oportet, in ipsis vrbibus sua opera facere. Quòd si necessitate aliqua vrbes cogantur incolere, atque ibi opera sua facere, seligantur ipsis, vrbis totius loca semota ac solitaria maximè. Cùm enim magnum ab igne proximis ædificiis discrimen imminet, tum verò ipsis corporibus assidue pestis inuehitur.

D E ^a A M M Y D A R I I S E T C A V P O N I S.

AM MYDARIORVM cauponumque ars non solùm ingens affert ex igne vitium, sed & ipsius olei vapor corporibus nõ medicriter officit. Vnde hos nequaquam oportet alienis ædibus suppositos esse. Id quod in vrbe dico, vt ne ergo qui ex his vapor exhalat adiacentibus incumbens domibus, detrimentum habitatoribus afferat, etiam ab vtrinq̃ue vicinis, horum ianuas cubitis tribus cum triente remotas esse conuenit.

D E R E S T I O N I B V S, E T L A N A E L O T O R I -
B V S S E V F V L L O N I B V S.

RE S T I O N V M & fullonum artes ne nocuæ quidem existimantur. Ex his tamen non leue discrimen ac damnum consequitur. Incendunt enim sæpe sulphur. Ac primùm quidem horum odor cùm ingratus sit & grauis, magnum foetorem vicinis affert. Præterea cùm sæpe suffitus faciant, contingit vt fumibus aut lanæ ignem & sulphur iungant, vnde assidua deflagratio adiacentia inuadit ædificia. Quòd experimentis abunde cognitum est & exploratum, quàm sæpe incendio obnoxia fuerint his vicina ædes. Oportet igitur eiusmodi opificum domos solitarias esse, neque cæteris adhærescere. Quòd si qua fortè ratione fuerit necesse hos ædificia habere aliis vicina, horum dominum par est vicinis scripto cauere, se in iis ædibus quibus restes conficit, ignito suffitu nequaquam vsurum.

D E ^b S A L S A M E N T A R I I S.

SA L S A M E N T A R I O R V M & caseariorum opificium non vulgare vicinis damnum inuehit. Vehemens enim est & grauissimi odoris vapor, etiam in remotissimum loci spatium, qui ex his emittitur. Vnde hos opus est aut omnino nec vrbem nec pagum incolere, aut si id fortè ad vrbium aut pagorum vsus necesse fuerit, stadiis tribus remotos esse. Porro illud est obseruatione dignum, quæcunque hactenus de rebus huiusmodi cauta sunt, in iis duntaxat intelligi qui noui aliquid aggrediuntur. Nam si aut chartæ sint veteres, aut

præced

^a Nonnulli olearios exponunt, quod ex iis que subiiciuntur posuit colligi. Videtur τρεπὶ ἀμυδαρίων legendū. Siqui dem ἀμυδαρίων ἰσθα. Hefychio dicuntur ἑὶ καλυδαρίων καὶ ἀγὰν πείοντες. Vnde ἀμυδαρίων locus ἔστι huiusmodi liquida exprimitur: Latinorū nominū forma sicut & supra γινωσκῆριον dixit gypfariū. Porro de oleariarū colloca-tione habes non-nihil apud Vitru-nium lib. ij. cap. ix.

^b Hos videtur γαρῆ-
λας appellare ἀ-
τὸ τὸ γαρῆ quod
est liquamen ex
ῖψα.

precedens aliqua seruitus, iis vtendum quæ antè super eiusmodi rebus pacta conuentaque fuerint.

DE DOMVVM EXTRVCTIONE. DE FENESTRIS IN PLANO AEDIFICIO, QVOD decem pedibus remouere debeat, qui huiusmodi construit.

EOS qui in vrbibus, planis locis ex integro domos excitant, à vicino aut vicinis decem pedibus distare oportet. Licetque eis fenestras quoquo voluerint modo in illis facere. Porrò fenestras, si quidem horreum est aut cella, liceat pro arbitrio aperire. Semel enim aliquando & non assiduè molesti erunt: quippe cum horreum sit, quod assidua apertione non eget.

DE STABVLO.

SI verò sit stabulum, quod construitur, ianuam ex obliquo duntaxat ianuæ vicini, & ex aduerso, eque regione eius aperire liceat.

DE CAVPONA.

QUOD si caupona sit, aut alia quæpiam huiusmodi taberna, similiter quoque erit ianua à latere collocanda. Ne verò ei qui recens domum ædificat, tugurium liceat aut^a gramineos toros aut^b storeas constituere, quibus in vico aut in foro potare volentes excipiat: sed intra ædeis duntaxat cauponæ vsum statuatur. Neque item animal vllum collocet, aut præsepe faciat ad domum, quam recens extruit: idque propter damnum quod prætereuntibus ab animantibus semper imminet. Quòd si qui prius ædeis habebat, dictarum quoque rerum stabuli, cauponæ ac similiarum iam olim causam ac ius habuerit, ne ab eo, qui recens domum extruit, hæc facere prohibeatur: quippe cum iam loco aut locis illis seruitus quæfita sit. Si verò antiquæ quidem sunt amborum ædes, sed eorum alter vsum sibi prior vicino parauit, & stabuli, & exterioris præsepis, & externæ animantium stationis, & extra ædes positæ cauponæ seu tugurioli, tum si præfens aduersarius, qui ex aduerso suas habet ædes, per totum decennium denuntiatione vsum non fuerit, aut absens per vicennium, non licebit ei, qui recens hæc facere voluerit, ipsa aggredi. Iam enim in eiusmodi loci interuallo possessionem iam diu habenti seruitus est comparata. Neque tamen duo præsepia aut stabula aut cauponas liceat ibi facere.

DE LVPANARI.

AT lupanar neutri eorum comparare liceat, propter aliarum ædium ignominiam. Et hæc quidem in vrbibus. In pagis autem quod ad cauponas & alia id genus attinet, accommodatis proportionibus vtendum erit. Si enim boum stabula fuerint, tum distare oportet dimidio præfinitarum mensurarum: si cauponæ, dupla portione, non solum propter damna mutua, sed & propter discrimen cui prætereuntes ab animantibus obnoxij sunt. Cæterum il-

τιβας exponitur
ab Hesychio, ἀπό
ρίθρων καὶ χλω-
ρῶν χορτῶν τρω-
σις καὶ φύλλων, ἢ
χαμμοκοίτη.
Ἰδιῶτα idem au-
tor exponit ἅ ἐν
τοῖς διαστημοῖς
ἐπὶ τῶν καθεδρῶν
ἐπιτορνούμενα.
sed hic generali-
ter pro quibuscum-
que instruitur su-
mitio.

lud est intelligendum, neque in porticibus publicis neque plateis forensibus aut publicis urbium viis licere animantium præsepe statuere propter transeuntium discrimina.

D E D O M V M E L E V A T I O N I B V S. V T I L E.

SI cum vnus ædes iam diu duo habuerint tabulata, voluerit alius ædibus suis secundum tabulatum, quod antea non habuerat imponere, liceat id quidem ei, dum decem pedes intermedios sinat: si quidem ambæ domus sibi inuicem proportione respondent, neque ab initio vna fuit altera prominentior. Neque enim rationi est consonum, splendidæ & sumptuosæ domui à vili & exigua, huiusmodi structuræ genere detrimentum inuehi, sed tum oportet illum contignationem, quam domui suæ imponit distantem dupla decem pedum portione efficere, sicque nouam habitationem facere, & fenestras ex aduerso alterius, siue domus ea ab initio fenestras habuerit, siue non habuerit. Et hæc quidem in urbibus, vbi aut duæ aut tres aut eo amplius structuræ fuerint. At in pagis quotquot fuerint structurarum & contignationum ordines, satis semper erit decem pedum mensura.

D E I A N V A A V T F E N E S T R A Q V A E A P E R I T V R, A L I E N A D O M O I M M I N E N T E A C I M P E N D E N T E.

SI in ædibus ianua sit, aut minima fenestella, cui murus incumbat, & voluerit qui hanc ianuam habet aut fenestram, eas aperire aut ampliare, ne hoc ei propter impendentia vicini onera, facere liceat. Quod si aut exigua impendente fenestra, aut obstructo muro substrato impendat ianua aut fenestra, tum oportet eum qui subiacet, si fenestram aut ianuam aperire voluerit, ita aperire, dum faciat ne tantæ sit latitudinis, quantæ ea quæ incumbit, sed ex vtraque eius cum aperitur parte sinat ex aduerso incumbentis ianux aut fenestræ digitos vtrauis ex parte sex. Hoc verò ita faciat, vt incumbenti, scripto caueat, si quid intra menses duos cum aperiuntur fenestræ, paries detrimenti acceperit, prestaturum se damnum vniuersum: atque interea colligamenta ac superliminaria suggeret is qui fenestras ianuasve aperit.

D E P E R M V T A T I O N E P I C I S S E V B I T V M I N I S E T C O L V M M A E.

QUOD si in supposito muro bitumen fuerit, qui incumbentis ferat onera, velitque is qui subiacet & bitumen habet pro eo columnam statuere, hoc ei facere concedatur, si modò eius loco substituat columnam, cuius dimetiens mediam partem habeat latitudinis bituminis erasi: vt si bitumen duos habebat pedes, habeat dimetiens statux quæ eius loco erigitur, cubitum^a vnum. Quod si incumbens bitumen habet, & pro eo volet columnam imponere, liceat & hoc ei, dum columnæ colligamentum substernat, nò minori crassitudine viij digitorū. Hoc enim demū erit tutū & stabile opus.

^a Videtur legendum pro πῖχυον, πῶδα pedem.

SI in ædibus ianua sit quæ ad vnum atrium ducat, & voluerit istarum ædium dominus per hoc atrium in aliud commune in quo ianua habet, alteram quoque fenestram facere, hoc quidem ei liceat, dum prius antiquam obturârit. Idem si in communi atrio sit horreum vnam habens fenestram, aut ad forum aut intrinsecus ad atrium spectans, si alteram aperire voluerit fenestram, liceat & hoc, modò antiquam obstruxerit. Neque enim æquum est aut ex vna aula, alteri per easdem ædeis insidias strui, aut ex horreo vel officina, communi atrio per apertam fenestram insidias fieri.

DE STILLICIDIO^a.

SI quis in vrbe iam à vetustis temporibus stillicidium habeat proiecctum vel in plateam fori, vel extra forum, velit autem & vicinus nouum proicere stillicidium, si quidem ille fenestras habet in iam factum stillicidium inflexas, tum ei quidem licebit stillicidium facere, sed quod ab altero semotum sit decem pedum mensura.

DE FENESTRIS QVAE IN CAECO
MVRO APERIUNTVR.

QUOD si cæcus sit murus ex aduerso alterius fenestras habentis ex transuerso prospicientes, velit autem qui cæcum habet murum fenestras aperire lucidas, hoc ei facere liceat, sed ita vt à domus suæ vestigiis absint tribus cubitis cum dimidio. Quòd si transuersas aperire voluerit, id ita faciat, vt qui è regione ædeis habet, viginti distet pedibus. Ita enim satis magna erit distantia, nè sibi iniuriam verbis insidientur, mutuòque vtrinque habitantes corrumpant. Si quidem in transuersè inspectantibus fenestris, pedes viginti intermedios esse oportet in contignatis ædificiis.

Sciendum^b, in planis quidem ædibus, decem pedibus abesse à vicino oportere, atque ita fenestras faciendas, vt supra est præscriptum. At in tabularis xx pedibus, si quidem has transuersè respectantes facere voluerit, vt hîc præcipitur.

^a Εξάστρω, αὐτῆς μά-
ναντιοῦ ἰσχύος. Εὐ-
καλοῦ stillicidium
cum Iacobo Curtio
apud Theophil. In-
stitutio. de actionib. §.
ἀγρῶν. reddere.

^b Videtur esse scho-
lium ad proximi di-
ctæ planationem.

DE AEDIFICIIS ALIENO MVRO QVI RECENS
IN LOCO PLANO AC VACVO FA-
ctus fuit proximis.

SI ab initio atrium erat, cui alterius cuiuspiam vacuus locus adiacet & annexus sit, velitque hic domum planam aut etiam contabulatam antiquo muro connectere, si quidem cæcus sit vetus ille paries, ei qui vacuum habet locum licet in quantam libuerit sublimitatem ædeis suas tollere, si modò superextruens dimidiam concesserit muri partem. Quòd si rectum aut tecta in eo non habeat, sed ad sustinendum tantum facit, qui verò olim extruxit, tecta habet seu contignationes, tunc eum oportet qui locum possidet vacuum tertiam parietis partem exhibere, prout ab huiusce rei peritis, huius sumptus æstimatus fuerit.

D E A R C V B V S.

Quòd si antiquus paries arcuatus sit, ædibus aliunde lumen non admittentibus, arcusque ipsi iam à decennio sint in pariete, tum eum qui recens ædificare parat, à dicto pariete distare conuenit tribus cubitis cum triente.

D E L V M I N I B V S.

Si verò ædes lumina habeant, & altera ex parte arcuatæ non sint, tunc arcuum diutina possessio nihil oberit, sed poterit qui nouam extruit domum, eam adnectere vicinæ domui, quæ in subliam editumque locum est sublata.

D E A Q V A E D V C T I B V S.

Si porò fluxerint ab initio in dictum vacuum locum aquæ ductus, cum paries nec vllas habeat fenestras, nec arcus, & voluerit loci vacui dominus ædificare, id ita ei facere liceat, vt aquas pro suo iure excipiat, & aquæ ductum producat propter parietis damnum. Quòd si fenestræ erant iam olim in eundem vacuum locum prospectantes, tunc eos vti par est legibus antea de fenestrarum ratione præscriptis.

D E A S C E N S V.

Enim verò si vacui loci dominus vicini ædeis in ædificando occuparit, & propius ad eas accesserit, si quidem is qui iam olim ædificium habet, quotidianum habeat ascensum ad ædeis, tum non liceat ei qui recens ædificat, quotidianum ascensum in tecta sua facere, idque propter mutuas insidias. Quòd si voluerit & is qui ex nouo ædificat, ascensum in ædibus suis facere, tollat supra vicinum quatuor cubitis & dimidio. Satis enim fuerit altitudo hæc ad mutuas prohibendas insidias.

I T E R V M D E A S C E N S V.

Si autem qui ab initio ædeis habebat, quotidianum ad tabulata sua ascensum non habet, & vacui loci dominus ædificans antiquis tabulatis sua iungere voluerit, liceat ipsi dum quotidianum sibi ascensum parat, propugnaculum aut parietem quendam in suis tabulatis construere altitudine trium cubitorum inter partes, ne vicini tabulatis molestus sit. Tumque & alteri liceat, si libuerit, quotidianum in tabulata sua ascensum facere, dum sumptuum in propugnaculum factorum partem alteram persoluat.

D E A E D I V M S E V T A B V L A T O R V M

I N S T A V R A T I O N E.

Similiter & in ædium instauratione pro vario vsu impensæ persoluuntur. Si quidem extendendarum duntaxat vestium & panum refrigerandorum causa, refundatur domino tertia sumptuum pars. Si verò in tuguriis aut etiam extra tuguria æstate ibi dormiunt, dimidia pars instaurationis domus. Quòd si tabulata & congnationes alicuius sunt, qui subtus habitet, alius verò eorum habet vsum fenestris in ipso tabulato apertis, oportet eum qui tabulati vsum

vsus habet, sumptuum duas partes exoluere, eo qui suppositas habet ædis tertiam quæ superest partem in ædium refectionem conferente: Itidémque in tabularū & asserum permutacione, eo qui subiectum tenet locum & cuius est contignatio, traves & cætera suggerente. Ne verò ei qui supernè habitat, & maximè in hyeme onera liceat imponere, vnde labefactetur ac vitietur contignatio. Quòd si tessellis ornandum sit tabulatum, tum eum qui superiorem locum tenet, quique aut tessellis aut marmore tabulatum vult expolire oportet traves ipsas, aut velut fasciolas & colligamentis, aut^a frontibus quibusdam firmare ac munire, idque suis sumptibus.

DE INSTAURATIONE COMMVNIS AVLAE
PARIETVM, ET SVMPVTVM RATIONE
quos incumbentes in his facere oporteat.

SI commune sit atrium diuersorum hominum, diruendusque sit murus, & tabulata variorum ordinum extruenda, aut duo, aut tria, aut quatuor, quicumque fundamentis incumbunt, & qui primum tabularū habitat, & qui cætera deinceps, sumptus in fundamenti reparationem quisque pro sublimitate sui tabulati, conferant ac communicent. Verbi causâ, si simul omnes adnectantur, inuenientur parietes cubitorū viginti. Singuli itaque pro rata sumptus exolunt. Vt si primi tabulati altitudo sit cubitorum quatuor: secundi sex: tertij, decem: in reficiendis fundamentis qui primam tenet contignationem altam quatuor cubitis, quintam sumptuum partem præstabit: qui secundam sex cubitis sublimem, tertiam^b suggeret: b qui tertiam quæ est cubitorum decem, sumptuum semissem ministrabit. Quòd si pro aggere subterraneo qui in fundamento strui solet, sit primi situs paries, vt sæpe accidit, sublato in fundamentorum rationem vnus cubiti dimidio & ipsi qui primam colit structuram & cæteris incumbentibus, reliquum quod in plano situ est liceat, vt dictum est, facere, vt quisque scilicet vsque ad traves incumbentium suo in loco faciat ac ædificet pro arbitratu suo, eo qui incumbit traves compingente & coagmentante. Si verò primi quidem ordinis murus, dissolutione egeat, alij incumbentes minimè, tunc vnumquenque impendentium oportet murum suum appendere & annectere, eo qui primum situm tenet suum diruente, ac rursum instaurante ad contignationem vsque. Itémque oportet eum qui ex prima structura incumbit, locum colligamentis & trabium connectioni, deprehensum & exploratum relinquere.

DE REFECTIONE MVRI VESTIBVLI.

SI verò tabulatorum omnium murum disci ac dirui opus sit, vnumquenque oportet contignationem suam adnectere. Cæterum si vestibuli sit murus, aut incumbentis transitus, tunc annexam vestibulo domum conuenit mediam sumptuum partem suppeditare, quin & eos qui vestibulo vtuntur, ratione habita & domestico-

Διατόμους appellat
parietes perpetua
crassitudine vtra-
que parte frontatos,
qui maximè reli-
gando confirmant
parietum solidita-
tem. Auctor Vitru-
uius libri ij. ca. viij.
Vbi de Græcorum
structura pertra-
ctat.

*In Græco exempla
ri subiungitur ἄγι
δὲ ἄγι τοῦ, quod exi-
stimo abundare.*

rum, qui domos quasque incolunt, & molestiæ quam quisque alienis ædibus facessit.

DE EXTRUCTIONE ET SUPEREXTRUCTIONE
IN LOCO VACVO, ET DE CONTIGNATIONIBUS,
quæ in ipsis fiunt, quanam ratione
eas fieri ac dirigi oporteat.

SI cum nudus sit locus aliquis incumbens, voluerint huius domini in eo extruere ac superextruere, vt si infimæ quidem sedis quis est dominus, secundæ alter quispiam, tertiæ ac cæterarum deinceps alius atque alius, siue casu fortuito, siue quòd ipsi hæc ita comparârint, in edificando quidem oportet rationem haberi eorum qui alias sedes tenent. Quòd verò ad contignationes attinet, si hæc, quemadmodum dictum est, nouæ sint, neque iam ab initio factæ, suam quisque contignationem faciet ad vallum vsque & munimentum. Si verò iam compactis & erectis contignationibus, quæ in primo situ est dirigenda sit ac restauranda, Cæsareæ quidem iam inualuit illa consuetudo, vt suum quisque tabulatum eo, quo dictum est, modo faciat. A scalone autem, vt dimidia ex parte incumbens & suppositus. Nos verò quod medium est & consentaneum perspicientes, eum quidem qui inferiorem partem tenet, duas in tabulato partes oportere præstare dicimus, eum verò qui incumbit vnâ, vt sit bes & triens. Si autem supremum tabulatum, quod ædibus annexum est, instauratione opus habeat, tum sanè qui supremum locum tenet totum efficiet tabulatum: ita tamen vt simul omnes qui ædibus vtuntur sumptuum partem in tabulis & clauorum confixione, habita sedis quam quisque tenet ratione, conferant. Quòd si in tabulatis vina, legumina, & id genus fructus reponunt, qui supernè habitant, contignationibus bessem dabunt: qui verò infernè, reliquum trientem. Vtetur autem quisque tum in publicis priuatisque porticibus, tum in subdiali^a obambulatione suis ædibus proiectis ad dimidium vsque murorum, quibus sua domus à vicini distinguitur.

DE RESTAVRANDIS PVBLCIS PORTICIBVS,
QUIBVS PRIVATAE AEDES INCUMBUNT & ADIACENT.

PORRO si porticibus adiaceant & incumbant ædes priuatæ, siue planæ siue contabulatæ, & indigerit publica porticus instauratione ac directione, agnoscere oportet ac præstare in proiciendis statuendisque columnis, & trabe quæ columnis imponatur, officinas quidem partem dimidiam propter assiduum quem in ea habet vsum. Multum enim ac frequentem vsum habet in porticu officina. Item & eos qui porticui incumbunt partem dimidiam, propter onera porticui imposita. Porrò qui planis ædibus incumbit, & in iam dictam porticum respicit, indemnis atque immunis esto, vt qui neque vllam facessat molestiam, neque quicquam percipiat commodi,

Vbi Græcum exemplar habet ταραδρομῶσι, putarim legendum περιδρομῶσι. Nam ἔτι ἐπιδρομῶσι Vitruius auctor est Græcis appellari hypathyras ambulationes, quæ Romani xystra vocant, in quas per hyemem ex xystro sereno caelo athletæ prodeuntes exercentur. Vitruius lib. v. c. xj. & lib. vj. cap. x.

modi, sed eius potius prospectui & luminibus officiat porticus. Quòd si dictæ porticus tecta, refectione & reparatione opus habeant, tum officinam quidem oportet dimidiam sumptuum partem agnoscere: huic suppositum & ad porticum spectantem, sextam: Innitentem verò aut innitentes porticui, reliquum trientem. Nam si semissem quidem impensarum ideo qui habet officinam agnoscit & conferre tenetur, quòd identidem porticu vtatur. Qui verò huic subiacet, sextantem præstat, quòd porticus beneficio, imbre non ma defiat. Porticui denique incumbens aut incumbentes trientem exhibent, propter molestiam quam porticui facessunt. Sciendum porò illud est, si quid vitij colunæ porticus publicæ, aut capiti aut basi aut denique toti structuræ ad bitumē vsque acciderit, teneri fiscum hæc suis sumptibus reparare.

DE MEDIANA IANVA.

SI aulæ trilateræ mediana^a sit ianua, vno quidem ex tribus lateribus medianam ianuam amplectente, altero verò ad aliam aulam spectante, & aula illa quæ vnum latus tenet nullum habente vsum in mediana ianua, hæc autē mediana ianua repurgatione aut alio quopiam egerit, indemnis esto quæ ea non vtitur. Si verò vniuersus aulæ quæ mediana ianua non vtitur murus dissoluendus sit ac reficiendus, cum multi sint in ea domo situs, nequaquam par est cum qui medianæ ianuæ vsum habet, omnes structurarum sumptus sed solius fundamenti conferre, & quidem ad quatuor vsque cubitos partem dimidiam, propter id quod circumclusum est ac præfinitum.

Similiter & in^b stabulis. Si enim stabulum nudum sit, ædificia autem huic annexa determinent stabulum & alterius aulam, tum sanè oportet aulæ dominum omni ex parte murum suum instaurare, conferre & stabuli domino in structuram quæ fundamentis superstruitur, vsque ad quatuor cubitos partem dimidiam. Munimenti siquidem & sepis hoc speciem habet. Obserua autem oportere eos qui simul alterius aulæ murum attingunt, extructum vt iura disjungat eorum, certum quid contribuere.

DE VETERIS DOMVS INSTAVRATIONE.

IVBEMVS, ne^c qui veteres ædeis reficit, formam ac statum ædificandi antiquum prætergrediatur, neque aut luminibus aut vicinorum prospectui officiat, nisi fortè eiusmodi seruitutem habet pacto sibi aut stipulatione concessam, aut quæ priscam ædificiorum rationem immutare sibi pro arbitrato permittat. Quisquis enim eiusmodi seruitute tutus fuerit, poterit absque vlllo impedimento quæ voluerit construere, quamuis obsit vicinis, quando nimirum hoc sibi pacto vel stipulatione licitum sit. Vbi verò duæ domus contra se inuicem sitæ sunt, oportet inter eas duodecim pedes interesse, quorum initium sumatur ab ædificio quod fundamentis incumbit, seruenturque ad summum vsque domus fastigium. Hoc enim ser-

Μεσαίλην. Huius vocis meminit Vitruuius lib. vi. c. x. Inter hæc, inquit, peristylia & hospitalia, itinera sunt, quæ mesaulæ dicuntur, quòd inter duas aulas media sunt interposita. Nostri autem eas andronas, &c.

b Fortè ἐπωλεῖς hoc loco cubacula intelligit aula annexa.

c Huc fac, que Imp. scribit l. j. c. de pri. adif. & Vlpianus l. qui luminibus. de ser. vrb. præd.

a *L. alius. c. de seruit. & aqua.*

b *Quid inter prospectum & lumen inter sit, docet Paulus l. lumen. de ser. vrb. præd. Porro is que hoc loco traduntur consimilia statuit vlt. No. que in Græcis exemplaribus est περι απόψεως.*

Idem in d. No. vlt. περι απόψεως.

uato interuallo, cuique in immensam sublimitatem^a licet ædeis suas tollere, prospectoriâsque in eis fenestras facere, siue recens ædificare, siue veteres ædeis, aut incendio absumptas instaurare voluerit.

DE^b PROSPECTV.

IN hac felicissima ciuitate, si quis ad vicini prospectū, duodecim dūtaxat pedes postulet, ne prohibeatur directò mare prospicere, in propriis edibus aut stans aut sedens, neque cogatur sese in obliquum quòd mare prospiciat deflectere. Si verò inter binas edeis sit centum pedum interuallum, liceat ei qui voluerit absque impedimento ædificare, prospectumque in mare vicino præripere. At si quis ex coquina, aut secessu, aut scalari loco, aut ex basterniis hoc est diuerticulis quæ dicuntur, & viis mœnium, habet in mare prospectum, eiusmodi prospectum etiam is qui intra centum pedes ædificat, liberè au fert, vel si decem solum pedes inter binas ædeis fuerint. Quòd si pactum quoque est ædificationem alicui permittens, valeat ac ratum sit pactum, quanquam alioqui vicino in maris prospectu officit, siue ille ipse qui nunc ædium est dominus fuerit pactus, siue qui ante eum ædeis tenuerunt. Neque enim æquum est quas quis habet seruitutes, generalibus amitti legibus. Prospectus^c in mare qui intra centum pedes est, non directò solum sed & obliquè, opere nouo præcludi non potest. Hoc enim præsens ædificandi forma adnectit, Zenonis constitutionem seruans & Nouellam interpretans.

DE MARIS PROSPECTV.

VISORIA facultas cum inter omnes sensus acutissima sit ac ceterissima, vel ex longissimo interuallo vim suam & actum exerit. Quòd sit vt de ea non sit facilè ac temere quicquam statuendum, sed certæ sint præscribendæ mensuræ quibus stetur. Tres enim prospectus leges traduntur, maris, hortorum, & publicarum chartarum. Quas omnes, ædificaturis citra vllam præfinitionem iniungunt. Prospicitur etenim mare ex millibus sæpenuero quadraginta, & vltà. Prospicitur hortus, plantæ ac nemora è viginti millibus. Prospiciuntur & publicæ chartæ è cubitis non minùs ducētis. Quòd si his prospectibus stemus & acquiescamus, nulla certè domus, pagus aut vrbs condi excitarive queat. Sunt & alij prospectus non recti, sed obliqui & coacti, quos lanè prospectus non dixerim. Oportet itaque eum qui maris prospectui inter ædificandum officit, recto & non obliquum situm habenti, ab eo distare qui prospectum habet rectum & non obliquum aut coactum, & si quidem portum videt ac litus siue omnino in pago siue in vrbe ad nauium stationes absolutum portum non habente, in totum huiusmodi prospectum neque impedire neque præcludere. Magna enim his spectandis est animi oblectatio. Si verò vterius etiam mare spectat, nullum hunc prospectum cefemus. Nam & è quadraginta, vt dictum est milliaribus, maris altitudo prospicitur, neque æquum est ex tanto interuallo, ædificare volentes impediri.

HORTORVM quoque & plantarum locus ex suprâ dicto prospicitur interuallo. Neque prorsus impedimentum est iis afferendum, qui ex tanta intercapedine edificare voluerint. Sed eum qui ab hoc prospectu quenquam sit prohibiturus non temere oportet prohibere, sed à pedibus quinquaginta.

DE PVBLICAE SCRIPTVRAE
ET PICTVRAE PROSPECTV.

TANTO interuallo abesse oportet eum qui ædificaturus sit, & publicæ scripturæ prospectum vicino prærepturus, quanto quippiam ex ibi descriptis aut pictis historiis, per celebre spectari potest, ut si quis ipsam spectans picturam agnoscit, & ex suis ædibus depictos videt Achillem, Aiacem aut eiusmodi quæpiam. Tum enim potest eum prohibere, qui se velit huius picturæ prospectu fraudare. Si verò neque eorum quæ ibi sunt depicta quicquam notum est ac celebre, neque quisquam eam videt historiam, quam ex eius prospectu voluptatem capiat qui ædificantem prohibet?

DE ASPECTV IN ALIENAS AEDEIS.

CVRIOSI quidam ac invidi prohibere eos nituntur, qui domos extruunt, vnde in ædeis vicini pateat aspectus: Id quod neque legibus cauetur, neque ex veterum edificiorum ratione colligere licet veteres hanc iniuriam putasse. Videmus enim omnes ferè domos se inuicem spectantes. Nulla enim veteres illi invidia laborabāt. Quocirca neque nos damnum vllum in tali aspectu esse censemus. Vnusquisque igitur ex iis qui hoc incommodi loco ducunt, vicino quidem more suo ædificare permittat, ipse verò suas muniat & ita obstruat ædeis, ne spectari possit: idque vel apertis, qui dicuntur, cancellis, vel sepibus, vel vtvv aliter libuerit. Neque enim propter alterius damnum, æquum est quenquam sua munire ac obstruere.

DE MONTIVM PROSPECTV.

PROSPECTVM in montes prohibere nemo potest, ut Papinianus tertio quæstionum libro, nouissimæ tituli quæstione dixit. Habet autem Zenoniana^a constitutio, si centum pedibus absit vicinus, non prohiberi eum qui ædificare velit, quòd maris prospectu priuetur. Id quod & ad montem protrahere possumus. Nam & montis aspectus iucundus est, ut maris. Porro ex similibus^b similia sunt statuenda ac decidenda. Et hæc quidem memoriæ & commotionis causa sunt adducta. Quòd si præter iam dicta inciderit aliquid, ex similibus spectabuntur similia. Damna itaque certa & explorata, neque inuidiæ nomine inuecta & conficta tollere oportet, illud diligenter aduertendo num quicquam vicino aut ei qui ex aduerso habitat incommodi afferatur. Atque ita omnia inter homines ex æquo iudicabuntur.

^a Nov. vlt. in Græco exemplari.

^b I. neque leges, cum duab. ll. seq. de legi. & sen.

DE SOLARIO SEV MOENIANO.

SOLARIUM, qui à nonnullis *εφαγος*^a dicitur, quisquis sibi construere voluerit, si quidem proxima sint priuata edificia, illud facere cogitur, decem pedibus à priuatis edificiis distans. Si verò propinqua habeat edificia publica, ab illis absit oportet solarium quod construitur, quindecim^b pedibus.

DE SEPIBUS AMBITVVM, VINEARVM, ET REMISSORVM LIBERORVMQUE LOCORVM.

VINEARVM & ambituum sepes & aliena sola, in quibus nulla sunt edificia, item & vicinorum loca aëri exposita, sex duntaxat pedibus à se, eos qui proximè edificare velint, repellūt. Quoties intermedio angiporto vel platea suam domum quis extruit, et si duodecim pedes excedat angiporti aut plateæ mensura, non tamen quod superest auferat, vt propriis ædibus adnectat. Neque enim in publicum detrimentum duodecim^c pedes constitutio finiuit, sed vt ne duodecim pedibus angustior esset aër inter ædificia interiectus. Vbi verò amplior vici aut plateæ mensura reperta fuerit, nihil omnino ex ea adimatur, sed ciuitati iura sua integra seruentur. Si verò cum antiqua sint ædificia, liber & purus aër inter ea, decem pedibus arctior reperiat, nemini præter veterem ædificiorum statum ac formam liceat suas ædeis in sublime tollere, aut fenestras facere. Si tamen decem sint pedes intermedij nec pauciores, tum prospectorias quidem ædificanti fenestras facere non liceat, nisi prius eas habebat. At per quas lucē admittat, licebit, ita vt à sex soli pedibus aperiantur. Ne verò quisquā falsum solum in suis ædibus faciat, vt ita factam lucis admittendæ causa fenestrâ efficiat prospectoriam.

DE FENESTRIS LVMEN IMMITTENTIBVS, QVAE INTERVALLO decem pedum fiant.

DE SOLARIIS QVAE IN VIA FIUNT.

SI decem^c pedum tantum sit angiportus, nemo solaria faciat. Quæ verò facta sunt, decem absint à solo pedibus, neque subtus columnas habeant lapideas, aut ligneas, aut etiam muros, quibus aut aër præcludatur, aut publicæ viæ damnum aliquod impedimentumve afferatur, neque scalæ fiant in angiportu, aditum ad solaria & ascensum exhibentes. Inde enim minus ex^f ignis calamitate, detrimenti inuehetur. Nemo prohibetur^g altiùs tollere ædeis suas volens, nisi fortè sibi ipse altiùs non tollendi seruitutem imposuit.

Seruitutem^h communibus quibus imponere, vnus sociorum præter alterius voluntatem non potest. Cæterumⁱ prospiciendarum arborum & hortorum seruitus obseruari non solet. Ex nudo^k & vacuo loco altiùs tollere nemo prohibetur. Si^l collapsam do-

- ^a Sup. εφαγος vertit fillicidium, sed hoc loco necessario moeniani seu solarium indicat quod extrâ promineat. Porro moeniani in iure sepe fit metio, vt l. pe. c. de adif. priuatis. vnde que hoc loco dicuntur, sumpta sunt. Item l. ij. §. cñ quidam. ne quid in loco publ. Quid autem sit moenianum pulchrè docet Bud. in l. si verò. de iis quideiece. vel effud.
- ^b l. cñi loci. c. eod.
- ^c Videatur legendum pro δωδεκα. δέκα. decem, vt apertum est ex seq. & ex iis que tradit d. l. pen. c. de adif. pri.
- ^d Videatur titulus superioribus præfigendus, ad illa verba, Si verò cum antiqua sint adificia.
- ^e Huc facit l. supra citata penult. c. de adif. priuat.
- ^f Nam alioqui si ex his incendium vel insidias vicinitas reformidet, maximè si manibus vel publicis operibus cohererit, dirui prosternique iubet l. adificia. c. de ope. pu.
- ^g Cuius enim est solum, debet & ei calum quod supra id est liberū esse. l. vlti. §. pen. quod vi aut clam. & l. vlti. de seruit. l. altius. c. de seruit. & aqua.
- ^h l. vnus. et l. si vnus. de seruit. rust. prad. & l. ij. de seruit.
- ⁱ Facit l. adificia. c. de seruit. vrbanoꝝum prædiorum.
- ^k Huius exemplum habes l. vltima. in princip. de seruit. l. l. qui luminibus. de seruit. vrbanoꝝum prædiorum.

num instaurans quis, aliùs tollere voluerit, sed ita vt vicinorum luminibus officiat, aut aliquid aliud contra eorum faciat commodum, cogitur & formam & statum antiquorum ædificiorum veteremq; habitum seruare. Cuius ædes^a iure seruitutis superiora sunt, in potestate eius est in immensum eas tollere, dum tamen inferiora vicini ædificia non grauiori seruitute oneret, quàm pati deberent.

DE APERTIONE VESTIBVLI.

NON rectè^b quis vicinum prohibet, ne ianuam in publico, intra suum ex regulis stillicidium aperiat, dum ne vicini aut publico itineri officiat. Priuata^c ædificia de cetero absunt pedibus à publicis, vt nec ædes publicæ periclitentur, neq; quicquam in posterum ab illis timeant. Qui in publico^d loco ædificans contra ornatum commodum æ. decoram ciuitatis faciem opus nouum facit, illud diruat, neque in huiusmodi re, præscriptione iuuetur, ne si^e princeps quidem facultatem ei ædificandi dederit. Qui fenestrarum^f quibus lumen immittat ius non habet, non potest cæcum parietem aperire, vt in eo fenestras faciat.

DE EO QUI IN ALIENO EXTRVIT
AVT SVPER EXTRVIT.

SI^g quis meis ædibus cœnacula superstruxerit, horum dominium acquirō, propter regulam quæ dicit, superficiem^h solo cedere. Sed & si in meo solo quis ædificet, meum fit ædificium, quandiu in suo statu manet. Nam si dirutum fuerit, potest qui ædificauit materiam vendicare, siue bona siue mala fide ædificarit. Quiⁱ cœnacula habet, potest supra sua quantum vult imponere, modò ne cœnacula supra vires oneret.

DE TECTORIIS QVIBVS ALIENVS
MVRVS ILLINITVR.

SI^k vicinus parieti meo tectoria aut picturas induxerit, rectè cum eo ago vt ea auferat. Neque^l furnum, neque focum potest quis secundum communem parietem facere, vnde ignem paries communis possit concipere, flammæque torreri. Si^m quis caseariam tabernam fecerit, ex qua fumus immisus superiora ædificia habitantibus officiat, possunt qui læduntur iure eum prohibere ne fumum immittat, nisi fortè iure ei aliquo fumum immittere concessum est. Sed & contrà, si qui superiora tenent, aquam effundant, aut sterCUS quidve aliud deiciant, vnde iis incommodetur qui humiliora colunt, hoc quoque ne faciant prohiberi possunt. Hactenus enim in suo quicquam facere licet, vt alij detrimentum non afferatur. Idemque in graui aliquo odore sentiendum.

DE MVRI INCLINATIONE.

SI pariesⁿ tuus semipedem in ædes meas propendat, & sese inclinabit, possum tecum agere vt eum erigas. Si quis^o in alienis ædibus per vim fenestram fecerit, cogitur suis sumptibus ædeis pristinx

^a l. cum eo. & l. cuius. eo. Neque enim iniuriam facere videtur qui iure suo vitatur. l. si in meo. de aqua plu. arc. & c. cum ecclesia Vulterrana. iuncta glo. ad verb. iniuriam. extra de elect.

^b l. vlt. §. vlt. de serui. vrb. præd. Hoc & supra ex l. si cui. & l. pen. c. de ædific. priuat.

^c l. præscriptio. de op. public.

^d l. ij. de prec. imper. offer. & l. vlt. si contra ius vel vii. pub.

^e l. pe. & l. si inter te. in fin. de serui. vrb. banorum præd. l. si supra. de acqui. rer. do. l. ij. c. de rei vendic.

^f l. ad eod. §. ex diuerso. de acq. rer. domi. & §. ex diuerso. instit. de rer. diuis.

^g d. l. cuius. de serui. vrb. præd.

^h Facit in simili specie l. quidam Hibernus. eod.

ⁱ Facit & d. l. l. si cui. §. Aristote. & l. fistulas. si ser. vendic.

^k l. si cum meus. & l. si quando. eod.

^l l. si quid. & l. alius. c. de serui. & aqua.

a *l. fistulam. in si. de
ser. urb. præd.*

finæ formæ restituere. Scalas^a ad parietem communem statuere
possunt. Nullum enim damnum inde possit subsequi, cum & hæc fa-
cile auferri possint.

D E R A T I O N E T O R R E N T I V M , F E -
N E S T R A R V M , E T A R C V V M .

OBSERVATA est ea ratio torrentium, in aquis pluuiis quæ ab
initio in torrentes excrescunt, & in vacuum alterius locum dif-
funduntur, vt ad cubitos duntaxat tres cum triente exspatentur.
Eatenus siquidem præfixa est torrentium euagatio. At arcuum &
fenestrarum ratio supra definita est. Sciendum tamen illud est,
talis muri, eum qui torrentes, fenestras aut arcus habet, dominum
non esse, neque ^b ipsum oportet in adiacentem vacuum locum ingre-
di, sed soli id licet domino instaurandi muri causa. Neque rursus lo-
ci ^c vacui dominum oportet ad murum illum aut rigare aut planta-
re quippiam, sed iis mensuris acquiescere, quæ supra in plantis præ-
scriptæ sunt. Porro aquarum incommodum, non mediocrem affert
vicinis iacturam: vnde & de his quæ occurrerent, aliqua ex parte di-
cere operæ pretium duximus.

b *Pro òte in Græco
exemplari videtur
legendum ρήτε.*
c *Pro τοίχῃς, τόπος pu-
τος in Græco legèdū.*

D E T V B V L O , A Q V A E D V C T V E T E V R I P O .

EV M qui velit tubulum, aquæ ductum aut euripum in horto vel
alio quopiam loco instituere, curare oportet, vt à vicini muro
distet vno cubito, propter putredinem quæ ex aquæ fluxu inducitur.
Quòd si nullus sit vicinus paries sed ager, liceat ei quoquo pacto li-
buerit, in suo facere.

D E L A C V .

QVI in suo lacum vult facere, hunc faciat oportet à vicini fun-
damentis sex cubitis cum besse distantem. Hoc enim satis
est interuallum, ne congesta aqua in murum vicini deferatur.

D E L A T R I N A .

SI quis latrinam aut paludem recens in suo facere voluerit, si qui-
dem constructus sit latrinæ murus vicino adiacens, sciungendus est
à vicini muro tribus cubitis, atque ita murus construendus qui ca-
piat, nec minus crassus sit vno cubito. Cæterum aut tabulata aut
ærea latrinæ stagnive^d lacuna, quæ est ad iam extructum parietem,
ad dimidium vsque cubitum protendatur. Latitudo verò eius sit
trium cubitorum cum triente, propter fossorum operam & aquæ ef-
fluxionem. Quòd si iam defossus sit latrinæ stagnive locus, tum à vi-
cini muro, latus illud latrinæ quod vicinum spectat semouendum
erit sex cubitis cum ^e triente, sicque effodiendum. Quòd si progres-
su temporis defossæ terræ locus dictam trium cubitorum & trientis
mensuram planè occuparit, tum cogatur ille murum eum cuius su-
prà meminimus, erigere. Atque hæc quidem vbi adiacent ædificia.
Si enim vicini loca vacua sunt, præfixitarum mensurarum satis erit
dimidium. Cæterum si ex vtraque parte sint latrinæ, dent operam
vt duob

d *Τέλειστα expo-
nit Hesych. τὸ τῶν
λῶδῶν καὶ τελευ-
ταία τῶ ὕδατος.*

e *In Græco exempl.
est κέ. sed puto le-
gendum γ', ex eo
quod mox subse-
quitur.*

vt duobus intermediis cubitis à se inuicem distent.

DE VNCTORIIS SEV LAVACRIS.

QVI in atrio lauacra non habet, vult autem sibi facere secundum parietem cum vicino communem, faciat oportet ex parte sua muri communis ad lauacra murum latum ac amplum, crassum non minus cubito & besse. Idemque & de cuniculis seu cloacis dicendum. Ita enim incorruptus permanebit & indemnis communis paries.

DE CLOACIS.

OPORTET autem in cloacarum extruptione aut refectione construendi rationem, à se inuicem in atria & in ædeis sumi. Vt si ab atrio exeunt cloacæ, huius dominus ea restituet, & sumptibus suis faciet quæ ad cloacas attinent, quoad ad alterius atrij ductum peruentum sit. Similiter & in iis quæ deinceps subsequuntur vsque ad publicum tubulum vel cloacam. Quod si longius ab vltima aula distat publica cloaca, ipsum quidem nouissimum atrium sumptus præstabit, habita præcedentium ratione, & quod reliquum est, in reliquis quoque aulis conferetur pro ratione magnitudinis. Cloacarij canales ita repurgandi sunt ac reficiendi, vt à propriis quisque incipat donec ad aliorum dominorum loca peruenerit. Et si fortè per hortum transit cloacarius hic canalis, effodiet horti dominus terram quæ irrigatur, & quos ipse possidet canales repurgabit, vnde sane mirus & in morem vnguenti suauissimus ordo horti dominum permulcebit, putredine ex huiusmodi horto sublata. Similiter & si quid fortè necessum fuerit, testas, fistulas aut canales innovare, quisque à propria fistula initium ducens instaurationi operam dato, quoad pertigerit ad alterius vicini fistulam.

DE CLOACA.

QVI voluerit ex cœnaculi lauacro cloacarium canalem planum facere, hunc oportet in suo faciat, neque cum aliis muris communicet. Quod si iam occupata fuerit seruitus, vnde murum vitium aliquod & labes accidat, tum is qui canalis usum habet, in muri sumptum, duplum conferet. Similiterque dicendum de canalium, pluias aquas in lacus immittentium constructione. Cæ-
 a Huc pertinent que in tit. de cloac. scribuntur.
 b Neque enim quicquam licet secundum alterius vel communem parietem facere, vnde paries madescat aut aliquid aliud vitij contrahat. l. fistulam. de seruit. vrb. præd. c. l. si quando. §. vlti. si ser. vend.

DE FOSSA.

QVI in lato aliquo aut vacuo loco, aut stabulo fossam, aut quid eiusmodi facere velit ad vicini murum, caueat ne terram aggestam ad parietem proiciat, ne ^b damnum aliquod ei qui vicinas habet ædeis ex eo contingat. Aggesta siquidem & in tumultum ere-

Et terra, & facilis erit expugnata vicini domus, & collecto humore in terræ cumulo, aut etiam aquis pluuiis inundantibus facile vitium contrahet vicini murus. Quod si necessitas ea ingruerit vt fossam ad vicini murum facere cuiuspiam concessum sit, ne ibi per longum tempus relinquatur terra effodiendo aggesta, sed per paucos dies. Ita enim exiguo tempore nulla vicinum murum putredo inuadet. Cauebit autem diligenter ædibus suis vicinus intra paucissimos illos dies. Porro si agger aliquis eius parieti qui ædeis habet admotus sit, ne vicino locum habenti vacuum, eum remouere liceat.

Nemo^a potest secundum alterius parietem, sterquilinum facere, nisi hanc sibi seruitutem habeat. Nemo debet terram in damnum vicini, secundum eius fundamenta effodere. Hinc enim non mediocria discrimina ædificiis impendent. Sed ita defodienda terra, vt distantia mensurarum antè in stagnis, lacubus & latrinis præfinitarum seruetur. Quod si forte vicini fundamentis alia quoque recens admouere & applicare voluerit, nequaquam ei ultra vicini fundamenta terram licitum erit effodere. Simul enim cum effossione vetera ruent fundamenta.

D E S T I R P I B V S.

STIRPIVM plantatio non æqua proportione, & quæ magnitudi-
dini respondeat ab ædibus distans, non vulgaria ædificiis damna affert. Dum enim radices eiaculantur, aut etiam vt crescant rigantur, murisque aut ædificiis aut fenestris, maximèque torcularibus aut hortorum euripis propius adherescunt, non mediocriter incommodant. Nam & parietes è fundamentis tridunt, furti ansam per fenestras præbent, vmbra eis faciunt qui contignationem etiam ædibus volunt imponere, quin & torcularia hortorumque euripos impetu suo frangunt ac ebibunt. Vnde cuiunque plantas conferere in animo fuerit, curet vt his mensuris à vicini distent ædibus. Si vitem quidem plantare voluerit prius non consitam, absit sex cubitis cum besse. Si malum aut malum punicam, eiusdemque magnitudinis arbores, decem. Sycomorum, platanum aut alnum, & quæ his magnitudine pares, viginti. Quod si & his obseruatis mensuris, stirpium rami vicinis ædibus impendeant, ædium illarum dominus fructus^b ex ea percipiet arbore, quatenus in suas ædeis aut tabulata propendet. Frutices autem & arbuta tribus cubitis cum triente. Quæ verò sunt holeracei generis, quæque coloni opera non indigent, vt cinaræ, petroselina, rosæ, & cætera id genus, quæ agricultura, vt dictum est, non egent, etiam ad parietem conseri possunt. Cæterum ea rigare & colere liceat quidem prædij domino, verum ea lege vt cubitorum trium cum triente interuallum iam definitum accuratè custodiat. Et hæc quidem vbi quis stirpes ab initio consitas non habuerit. Si verò iam olim sint plantæ consitæ, idque in nudo ac vacuo loco, & eius aræ dominus de integro inibi ædificare voluerit, nullus iam erit vsus eorum quæ de mensu-

^a d. l. si quando. §. vii.

^b *At l. de arb. cad. quo minus illi eam arbore adimere sibiq; habere liceat, vim fieri vetat, qd referent eo loci Pliniano, Labeo interpretatur permittere cui arbor officiat, vt si velit succidat eam, dignaq; ablat.*

ris præfinita sunt. Sibi enim ipse opus nouum nuntiabit, non ei quisquam alius, sibi que ipse ascribet, si qua ex plantis damna consequantur.

Si quis^a publicum locum, aut viam, aut fontem ad alienum agrum, effodiendo statuat, terminum ne excedito: si murum, pedem relinquito: si domum, pedes sex: si sepulchrum aut scrobem, quanta est eius profunditas, tantum spatij relinquat: si puteum, vlnam, si necdum antea vicini eo loco puteus erat, isque nouo lædatur opere: Oleam & ficum nouem ab alieno prædio pedibus conferito: cæteras arbores^b, quinque.

DE ARBORIBVS.

Si vicini arbor in media area posita, magnis actis radicibus^c, domus meæ fundamentis periculum afferat, cogatur prætoris seu magistratus prouidentia vicinus eam excidere. Arbor^d alienis ædibus officiens, ex stirpe excidenda est. Quæ verò agro nocet, eius rami circunciduntur, si altius à terra quindecim pedibus sese extulerint.

DE AQUIS.

De aquæ^e pluuiæ inundatione actio tum demum competit, cum quis opus in proprio agro facit, etiam si publicum interueniat. At si quis in publico opus fecerit, cessat. Sibi enim imputet, qui damni infecti cautione sibi non prospexerit. Aqua^f in agrum alicuius influens eique nocens, ac propterea opere aliquo ab eo repellita ne iam reflueret, si ex eo quoddam repulsa est, exundans alteri nocuerit, restituenda est aqua pristino alueo ac fluxui, & qui opus illud fecit, quo aquam repelleret, opus demoliri cogitur ac sine re aquam more suo fluere, etsi maximum inde detrimentum accipiat. Si flumen^g in rem meam & ne mihi noceat auertero, & inde sit effectum vt tibi noceatur, mecum pluuiæ arcendæ agere non potes, neque item fundi seruientis^h dominus, cum eius cui seruitur vt aquam recipiat, nisi tamen ultra modumⁱ læditur. Si^j cui aqua pluuiæ damnum dat, aquæ pluuiæ arcendæ actione auertitur. Est autem aqua pluuiæ, quæ de cælo cadit, etiam si cum alia mixta sit. Habet porro locum hæc actio, quoties manu facto opere nondum aqua nocuit, sed nocitura speratur. Quod si nullo facto opere natura fluens aqua noceat, nullus est huius actionis vsus. Si vicinus^k vetus opus tollat, & aqua ex eo naturaliter fluens inferiori agro noceat, non est locus aquæ pluuiæ arcendæ actioni. Semper enim ea inferioribus prædiis seruitus incumbit, vt ex superioribus natura profluentem aquam excipiant. Omnino si propter id opus sublatum vehementior aqua profluere aut deriuari cœperit, locum habet. Non licet^l vicinis opus facere, vnde lacus vel stagna accessionem aut decessionem faciant. In omnia^m competit opera manu facta aquæ pluuiæ arcendæ actio, nisi agrum colendi causa aratro factum sit. Non

^a Hæc eadem constitutio ex Soloris legibus ascribitur à Caio. l. vlti. finium regund. paucis hæc loco adiectum.

^b d. l. vlt. fin. regund. pro τὸ δὲ αὐτῶν λέγεται: legitur, δύο πόδες. Sed & perique locum illum ita putant emendandum, vt noster habet Constantinus.

^c Quod enim de rami prætor interdixerat. l. j. de arbor. ead. id & ad radices ex simili protrahendum esse docet imperator, cum nec per arboris occasionem vicino oporteat nocere. l. j. C. de interdicit.

^d d. l. j. de arb. ead. ^e l. ij. §. vlt. l. si in publico. de ag. plu. ar. ^f l. j. §. j. & §. Neronianus. e. Annetæ §. p. l. ij. qui pugnatore videtur. Sed cum quod constitutione seq. dicitur satis declarat. Fa. l. si quid pars. C. de ser. et ag. ^g l. ij. §. pen. eod. ^h d. l. ij. §. vlt.

ⁱ In omni enim inferioris ad superioris seruitute illud est cauedum, ne grauiori seruitute inferior oneretur, quam pati possit aut debeat. l. seruitutes. §. stillicidium. & l. cuius. de ser. vrb. prad. ^k l. j. in prin. et §. j. eo. ^l l. j. §. sed & si vicinus. eod.

^l l. vicinus. in fi. eod. ^m d. l. j. §. de eo opere. & §. item Sabina. & §. in summa.

a l. i. §. Zaleo. de fluminibus. & l. i. §. sunt autem. ne quid in fluv. publ.

b l. vnus. ex sociis. §. vltim. cum l. seq. de ferui. rustic. prad.

c Ego pro pēpēt legendum putārim. dēpēt astate, sic legitur l. §. sic. quē admo. fer. amit. Idē l. vlt. C. de ferui. & aqua.

d Legibus statuto, decennio inter presentes. vicennio inter absentes.

e l. pro socio. §. si tecum. l. si fratres. §. item si in communem. pro soc. fac. & l. quibus. eodē. Sed ibi non est locus societatis iudicio, sed familia heriscunde, aut communi diuidendo.

f l. ij. §. qui habet haustum. data aliqua data censetur & ea sine quibus res fieri non potest. l. ij. de iurisd. omnium iud.

g l. fistulam. de ferui. vrb. prad.

h l. velui sub fin. de fer. rust. prad.

i Videntur hac verba abundare, cum hic quoque sicut & in ceteris soli velus decennij aut vicennij tempus requiratur testate Accur. l. ij. C. de fer. & aq. in gl. ad verb. quasi fit. Neq; eo loco ab imper seipus ex primitur, putārim itaque verba illa rest.

licet^a manufacto opere cursum fluminis immutare. licet tamen in sua ripa opus facere, ne agris flumen noceat. Si fons^b ex quo quis aquam solitus erat ducere, cum per aliquod tempus exaruisset, de nūo ad suas venas redierit, coeperitque iterum ex eo aqua fluere, renouatur ei seruitus, restituiturque ducendæ aquæ ius, quemadmodum prius habuerat. Aquæ seruitus si ita constituta sit, vt quis ea, parte^c aliqua temporis duntaxat vtatur, aut vno mense, aut alternis annis mensibusve, duplicatur non vtendi tempus. Idem & de itinere custoditur. Si verò alternis diebus vel horis, vel vna hora quotidie, vel die tantum, vel nocte tantum, legitimo^d tempore amittitur. Vna enim est seruitus. Si in communem riuum^e reficiendum vnus sociorum impensam fecerit, actionem habet aduersus alterum pro eo duntaxat quod res communis sit, ad sumptum recuperandum quem fecit. Si quis^f tibi ius hauriendi in aqua sua permiserit, cogitur vel inuitus & itineris seruitutem tibi concedere: si quidem alia via iure haustus tibi vti non liceat. Non licet^g cuiquam canales vel fistulas secundum communem parietem facere aut iungere, vt per eos aquam ducat. Qui^h seruitutem habet appellendi pecoris ac pascendi in agro tuo, potest & seruitutem illam sibi parare, vt in eo tugurium faciat. Qui per alienum fundum aquam ducit sciente fundi domino, seruitutem in eo fundo præstituto tempore hocⁱ est triennio sibi comparat. Quod si ante hoc tempus elapsum prohibitus à domino sit aquam per fundum ducere, non potest ab eo sumptus in aquæ ductum factos postulare, imo verò & ipsius aquæ sit dominus idem qui & soli, quoadiu constitent. Eo siquidem rupto, materiam suam potest^k antiquus dominus vindicare. Si antiquus^l possessor ne aqua per prædium duceretur prohibere non potuit, neque qui nunc emit prohibere poterit. Rem enim cum suo onere^m emisse videtur. Inferioresⁿ agritacitam debent superioribus seruitutē, vt ex ipsis profluentes aquas excipiāt, hoc onus & incōmodum alio luero pensantes, quod omnis terræ pinguedo ad eos decurrat. Tria sunt^o per quæ inferior fundus superiori seruit, lex, loci natura, & consuetudo seu vetustas. Si secundum agrum tuum^p aquæ riuo ducendæ ius habeam, seruitutem hanc tacitè iura hæc sequuntur, vt riuum possim reficere, exire & adire tam ego quàm fabri mei ad aquæ ductum reficiendum. Debent insuper mihi spatium relinquere, quo per tuum fundū à dextra & sinistra ad riuum eam, & in quo terram, lapides ac materiam quæ ex aquæ ductu sublata fuerit, reponam, itēque calcem & arenam ad riuū instaurationem. Si partem^q agri vendens, pactione cauerim vt per eam, in reliquum agrum meum aquam ducerem, & legibus

l. i. §. c. de rei vend. vt supra diximus. l. l. Res semper cum sua causa transfertur. l. alienatio. n l. §. penult. & vlt. de aqua pluvia arcend. q l. si partem in princ. quē admod. ferui. amitta. p l. refectionis sub fin. commun. prad.

statutum tempus intercesserit antè quàm riuum facerem, ius mihi a
integrum permanet. quod si fecerim, nec tamen vsus sim, amittitur.

D E F L Y M I N E.

S I^a flumen inter duos agros labès tuum inquam & meum, paula- b
stim & absque vllius sensu agro meo terram adiecerit, vt intelli- b
gere quis non possit quantum quòque momento temporis nostro
agro accesserit, haud dubiè quòd per alluionem agro meo adiectū
est, meum sit. Quòd si vis & impetus fluminis partem aliquam ex c
tuo prædio detraxerit, & meo appulerit, palam est, id quod meo sit
additum in tuo dominio permanere. Neque enim id ita factum est,
vt à nemine deprehensum fuerit. Si aqua^b quam per tubulum
aut canalem ducere solitus sum, vsque ad locum aliquem duntaxat
feratur, nec per totum aquæductum sese protendere dignoscatur,
corrupto scilicet canali, interea illæsa seruatur & permanet per vni-
uersum aquæductum seruitus.

D E S E R V I T V T E.

S E R V I T V T V M^c aliæ in solo, aliæ in superficie consistunt. Si f
quis enim aut lata via, aut angusta quæ vnum duntaxat capiat, per
alienum agrum trāsire, aut aquam ducere possit, seruitus hæc soli di-
citur. Vbi verò aut tignorū in ædes vicini immittendorū, aut g
aquæ ex tegulis effundendæ, hoc est stillicidij, aut oneris imponendi
ius habet quispiam, superficiaria nominatur seruitus. Constituun-
tur autem & firmantur seruitutes aut pactiōibus^d, aut temporis
diuturnitate, vt decennio^e. Seruitutis^f etiam genus est, aquam
ex alieno fonte ducere. Non constituitur^g eiusmodi seruitutis ge-
nus, vt mihi in meis ædibus focum ignemve accendere, sedere aut
lauare non liceat. Vnde & si talia pacta conuentaque sint, iure ipso
nulla sunt. Si quis^h ædeis vendens: emptori simpliciter & vniuer-
sim dixerit seruas esse ædeis, necesse non habet liberas tradere. Vnde
etiam si eas hæstenus seruitute non onerārit, potest ipsis seruitutem
imponere, verumⁱ ante traditionem, vt vel suis hoc est venditoris
vel alienis ædibus seruiant. Sin autem venditor expressim & spe- k
ciatim dixerit huic vtpote Titio ædeis seruas fore, atq; illi ipsi^k ser-
uitutem concesserit, nullam habet controuersiam: Non licere
cuiquam^l fumum ex officina coriaria^m aut balinei fumario fumum
in vicinum immittere, & sterquilinum aut aquam deicere, seruitu-
tis genus est. Si tibiⁿ seruitutem debeam, ne ædificem, & ædifi-
cârō, præterieritque statutum tempus, perit tibi seruitus illa quæ tibi
in me competeat, temporis interuallo. Si eam^o mihi seruitutem
debeas, vt ne tibi liceat aliùs ædeis tuas tollere, ne mearum lumini-
bus officias, quæ per fenestras meas immittebatur, ego verò cui hu-
iusmodi seruitus deberetur, per decem aut viginti annorum spatium
fenestras meas præfixas habuero, vel obstruxero & obturârō, eòque
habitu ac forma, tempore prætituto fenestræ manserint, tum sanè o

L. ad eod. §. j. de acqui-
rer. do. §. pratered.
instit. de rer. diuis.
Idem habes & su-
prà eod. lib. speciali
tit. de flumio.

Huc facit quod su-
prà est dictum ex
l. vnus. §. vlti. in l. a
l. seq. de ser. ru. præ.
l. iij. de seruit. Quòd
diuisionem nonnulli
eandem putāt cum
ea que l. j. ponitur,
quòd quedam urba-
nae sint, quedam ru-
stica: ex l. certo ge-
neri. de ser. ru. præd.

d Instit. eod. §. vlt.

e Inter presentes, vi-
centio inter absen-
tes. l. pe. C. eod.

f l. j. de ser. ru. præd.
& l. seruitus aque
ducende. eod.

g l. quæties. de seruit.
& l. sciti. §. vlti. §.
ser. vendic.

h l. si in venditione.
commu. præd.

i Hoc aduersus Ac-
cursum facit, qui
illud ante traditi-
onem ad proximum
tantum pertinere
vult, hoc est, vt vi-
cino concedatur ser-
uitus, cum hic au-
tor ad vtriusque ex
aquo porrigat.

k Si verò alij cōces-
serit, ex empto ten-
nebitur.

l Hoc et sup. diximus
ex l. sciti. §. Ari-
sto. si ser. ven.

m Alij sullonicā ex-
ponunt.

n Huc pertinet l. si æ-
des. de ser. ru. præd.
& l. iij. §. vltim. de
vsuc. Habes & illè
l. vlt. in fi. C. de præ-
script. lon. temp.

o l. hac autem iura.
de ser. urb. præd.

mihî seruitutis ius peribit, si & tu ædeis tuas altiùs sublatas per hoc tempus decem inquam aut viginti annorum habueris. Ecce enim hac in specie nec ego seruitute sum vsus, vt qui oclusas habuerim obstructasque fenestras, & tibi ipse libertatem, altiùs sublatas ædeis habendo cõsecutus es. Vnde planè mihî periiit seruitus. Quòd si cum per tantum temporis interuallum obstructas fenestras habuerim, nihil tu intereà noui feceris, hoc est ædeis tuas non sustuleris, integra mihî seruitus permanet, vt etiamsi fenestras decem aut viginti exactis annis aperuero, tu verò altiùs ædificare volueris, possim te pro eo iure quod mihî etiamnum competit, prohibere. Si concessa^a mihî fuerit seruitus, vt meas trabes aut tigna liceat tuis ædibus immittere, ac tuum parietem onerare, atque ita perforato muro tuo tigna mea imposuerim, postea verò exemerim, nec per totum decennium iam factis foraminibus tigna imposuerim: si quidem ita manserint aperta foramina, vt erant cum tigna mea exemi, haud dubiè nullo tempore tibi libertatem acquires. Quòd si exemptis tignis ipse foramina ocluseris & obstructeris, ac eo in statu per totos decem aut viginti annos persisterint, iam profectò libertatem quæstisti. Vsu enim cepisti huius rei dominium, ex eo quòd tanto tempore obturata habueris foramina. Alioqui si nihil noui feceris, sed foramina in eo statu reliqueris, quo erant antea, integrum semper ius mihî seruitutis permanet, volenti que mihî fortè post decem aut viginti annos, in parietem tuum mea tigna immittere, inque eadem foramina, nihil omnino obstabit. Neque enim tibi ipse libertatem præscripsisti. Itineris^b ad sepulcrum seruitus, temporis intercapedine, non vtendo nunquam amittitur. Qui^c absque principali iussu ad vrbis præfectum misso, multos vicos aut horum partes suis ædibus incluserit, aut publicis porticibus aliquid detrahens in vsum priuatum abusus fuerit, absque vlla controuersia ciuitati pristina iura restituet. Omnis^d seruitus & omnis vsusfructus, in iis qui non vtuntur, longi temporis interuallo, inter præsentis decennio, inter absentes vicennio extinguitur.

DE MALAE FIDEI POSSESSIONE.

Non est malæ^e fidei possessor, qui pretium numerauit.

DE BONAE FIDEI POSSESSIONE.

Qui bona^f quidem fide emit, sed cum iam sciret alienum esse quem emerat fundum, in eo ædificauit, sumptus quidem non repetit: sed ei tamen hoc conceditur, vt sine dispendio domini aræ tollat ædificium quod posuit.

S C H O L.

Qui sciens rem alienam emit, malæ fidei^g possessor propriè nominatur. & is fructus omnes quos antea ex re percepit, imò vero & quos quos non ipse quidem sed verus^h rei dominus percipere ac luerificare potuit, vix cum re, vero eius do-

^a Ead. l. *ver si. non tigni.*

^b l. iij. *quemadmod. ser. amit.*

^c l. qui sine autoritate. C. de oper. pub. & l. si legatum. sub fin. ff. eo. Facit l. v. & l. nemo. C. eod.

^d l. pen. C. de vsufr. & l. pen. C. de serui. & aqua. & l. vlt. in fi. de præscrip. lon. tēp.

^e l. nemo prædo. de re gulis iur.

^f l. Iulianus lib. viij Digestorum. de rei vendi. Adde l. seq. variè distinguentem, in eo qui in fundo alieno quem imprudens emerat ædificauit, aut conseruit, qui deinde euincatur.

^g Quod satis ex l. bona fidei emptor. de verb. & res. signifi. à contrario colligitur.

^h l. fructus nō modo. de rei vend. l. si fundum. C. eod. Concordat c. grauis. in c. l. ad verbum, si uclui. extra de resti. foliat.

mino agenti ac euincenti restituit. Nec verò semper qui pretio dato sciens alienum emit, absolutè malæ fidei possessor est. Si quis enim ^a cum multos haberet creditores, vellétque eos fraudare, fundum mihi suum vendiderit, qui scirem ab eo in fraudem creditorum distrahi, non planè malæ fidei possessor appellor, sed aliquatenus quidem vt eiusmodi possessor, incommodum percipio, in cæteris verò mihi fauetur. Quòd si intercedentes eius qui mihi rem vendidit creditores eã mihi eripiant, non quidem omnes fructus quos ex re percepi aut percipere illi potuissent, vnà cum re ipsis cogar restituere: sed eos quidem qui venditionis tempore pendebant (fortè enim vinea distracta fuerat, quæ eo tempore pendentes vvas habuerit) vt restituum damnabor, neque hos modò, sed & quotquot percepi ex quo creditores de re mihi vendita mecum sunt experti ac litem contestati. At medio tempore perceptos lucrabor. Itaque & malæ fidei possessor sum, etiam si pretium dedero, & iure sanè. Pro eo enim quod venditor erat etiamnum dominus, neque quod vendebatur mihi planè alienum censebatur, neque tempore perceptos fructus nequaquam restituere teneor. Ex eo verò quod scirem à veditore meo distractionem in fraudem creditorum fieri tanquam possessor malæ fidei condemnor.

Si quis ^b cum alienum fundum imprudens bona fide emerit, in eo ^b conseruerit aut ædificãrit, iudex non temere sed variè personis causisque inspectis constituet. Personis quidem hunc in modum: si verus fundi dominus vt qui diues esset eadem erat facturus, & edificaturus, aut agrum culturus, tum sanè eum damnabit, vt impensis redditus fundum recipiat, sed vsque eò duntaxat quòd fundus pretiosior factus est. Et hæc quidem, si diues agri dominus eadem erat facturus. Quòd si fortè cū pauper esset, noluisse hæc facere, sufficit ei qui bona fide agrum tenet absque fundi incommo dō omnia quæ fecit tollere, nisi paratus sit fundi dominus tantum possessori dare, quantū habiturus esset, si diruto ædificio, materiã venderet. Causis verò hoc pacto, si fortè fundi dominus receptum fundum mox venalem sit propositurus. Tunc enim et si pauper est, non solam materiæ æstimationem est persoluturus, sed in id etiam condemnabitur, quo pretiosior est effectus fundus.

Qui vult ^c iuxta alienam aream ædificare, id facere prohibetur, si eius dominum aliqua ratione lædat. Si per quinquennium ^d fundi mei seruitute non vsus, ipsum alteri vendidero, imputatur emptori hoc quinquennium, vt si is per alterum quinquennium seruitute vsus non fuerit, eam amittat. Nam ad consequendam quidè libertatem qua quis seruitute liberetur, tēpus legibus statutū in totum absolutū esse, ac per se cōputari volumus. Ad amittendã verò non vtēdo, satis esse putamus si vel vnus per totū legitimum tempus vsus nō fuerit, neq; id curiosius exigimus, an vnus an verò plures vsi ea non fuerint. Cū via ^e publica aut terræmotu, aut fluminis inundantis impetu perit, vicinus proximus cogitur viam publicã per sua præstare. Omnia ^f terrestria, marina & aëria animantia protinus capiētia fiunt, vnà cum eorum foetu. Quòd enim nullius est, primò occupanti conceditur. Insula in mari nata, primi occupantis fit. Fluuiatilis autem si in medio nara fuerit, ad eos qui vtranque ripam tenent pro modo latitudinis spectabit. Quòd si vni cuiuspiam propius accesserit, eius erit. Qui in litore ædificat, constructi ædificij dominus:

Vide l. ait prætor. §. si quis particeps. & §. per hanc. qui his aliquantum pugnare videtur. Totam verò hanc rem suffissimè explanat l. vlt. §. non solum. & seq. quæ in frau dem cred.

Lin fundo alieno ad rei vendic.

l. vlt. §. vlt. c. de ser. & aqua.

d l. ij. §. emptori. pro empt. §. inter veniē. torem. de vsuca. l. si quis alia. §. quem admod. ser. amit.

e l. si locus. in si. quæ admod. ser. amit.

f Quæ sequuntur omnia, ad Nouellas Leonis pete ex libri huius initiis, sub titulis de animantibus, de rebus in bello captis, & de insula. Illis enim locis leges, vnde omnia hæc excerpta sunt, indicauimus.

minus sit, qui verò in ripa, non item. Litus est locus vsq; ad quem hybernus fluctus excurrit. Itaque, & æstate vsque ad ea loca litus definimus. Si qui vbius gentium per alluionem terram acquiescint, eius fiunt domini.

D E R V S T I C A N I S A E D I F I C I I S,

N O V E L L A C A E S A R I S L E O N I S X X X V I.

SA N C I M V S vt ij qui in animum inducunt noua in aruis ædificia excitare, si quidem loci facultas & latitudo patitur, duobus arcus iactibus à vicini finibus interuallum noui ædificij metiantur. Quòd si tantum non admittit regionis angustia mensuræ spatium, satis sit vno arcus iactu nouam structuram disiunxisse. Cæterum intra præstitutum interuallum nemini facultas datur huiusmodi nouæ ædificiorum structuræ. Quadrat autem optimè hæc Nouella & illi, initio huius libri adscripto titulo, de possessione & dominio.

E I V S D E M N O V E L L A X L V I.

V B I diuersorū dominorum agri sunt inter se vicini, & hic quidem regionis situ superior est, ille subiectus & in plano constitutus, si superior reuulsa eius parte aliqua, aut cum plantis aut etiã absque his inferiorem, qui quod est^a reuulsum exceperit, operuerit, ne omnino inferioris agri domino liceat reuulsam prolapsamque materiam sibi tanquam suam vendicare, quòd suis finibus sit imposita, neque item superioris domino, cui ea reuulsio & fractura accidit, cum illo de finibus contendere, quòd reuulsa & ex suo prolapsa exceperit. Sed subiecti quidem agri dominus superioris domino potestatem faciat colligendi ac recipiendi reuulsas & prolapsas crustas, si fortè voluerit, siue consistæ essent siue non. Ille verò alterum horum faciat, vt aut accepta collectaque reuulsa materia, eius sicut & antea in propriis finibus positæ sit dominus, aut si hoc noluerit, abstineat omnino simul cum materia etiam finibus qui eam exceperunt, neque ei molestus sit, qui agro, quo sunt excepta reuulsa ac prolapsa, dominatur. Eadem locum habent & in ædibus vicinis, quarum vna superior, altera inferior est.

D E M V N E R I B V S, V E C T I G A L I B V S,
E T C O M M E R C I O. T I T. V.

M V N E R V M^b quædam personis imponuntur, dicunturque personalia: vt cum quis labore suo ac cura angariam aut aliquod aliud seruitutis genus reipublicæ præstat: quædam verò prædiis ac patrimoniis, & patrimonialia dicuntur. Sunt autem hæc patrimonialia inquam, diuurniora & stabiliora. At personalia facilius immutantur, vt quæ cum personæ mutatione & interitu simul & ipsa intereant. Nemo potest munus pecunia redam

^a De hac re vide l. hoc amplius. §. j. & §. Alphenus. de dâ no insecto. & l. Iulianus. §. glans. ex arbore. ad exhib.

^b l. j. & l. munerum. quæ est vlt. de mu. & honor.

^c l. in priuatis. sub fi. de pollic. l. cum te. c. de eo quod met. Facit l. illud. c. x. lib. de excus. mu. & l. affirmationem. ff. de muneribus & honor.

redimere, hoc est pro muneris administratione, & ne illud obeat pecuniam conferre: ut cum quis propter indictam sibi publicam seruitutem, quod sese ab ea eximat, pecunias dare conatur. Hoc autem intellige, ubi corporale^a & non patrimonij munus alicui est indictum.

Munus sustinenti imponi vel inferri potest & honor. Honorem verò sustinenti non defertur munus & rei agendæ onus.

DE ECCLESIA.

Eccliam^b planè immunem esse oportet, nisi quòd ad pontis & viarum refectionem attinet. Quin & angariis^c belli tempore subiacet. Actum & dignitates & domus angariis ac parangariis onerentur. Episcoporum clerici^d à personalibus quidem muneribus excusantur, à patrimonialibus minimè. Omnes^e ad portum, aquæductum, & murorum instaurationem conferant absque vlla cuiusquam ministerij aut dignitatis excusatione. Qui fedecim^f habet liberos, ab omnibus muneribus eximitur. Pistores^g nulli subduntur muneribus: neque ipsi neque eorum iumenta, quòd indefinenter & absque vlla interpellatione pani faciendò intenti esse queant. Armorum^h fabricatores, archiatri, literarum magistri, & picturæ professores ab onere metatorum liberi ac immunes seruantur. Personisⁱ data immunitas ad heredes non transit. Quòd si generi aut posteris data fuerit, ad eos qui ex fœminis nati sunt non pertinet. verum ex Nouella constitutione competit & iis qui ex fœminis nati sunt. In vectigalibus^k ipsa prædia non personæ conueniuntur. Penfitiones publicæ^l non personis sed rebus indicuntur. Itaque prouinciæ præsidem oportet prospicere, ne quis vltra modum eorum quæ possidet tributa pendat.

DE IIS QUI LAPIDES INCIDVNT.

S^m qui in priuato loco lapides effodiendo cædant, decimam fisco, decimam domino exhibeant, quod superest sibi pro incisione ac labore suo habeant. Quisque ex murilegulisⁿ septendecim filiquas quotannis exoluat, non solum in administratione Pontica, verum & Asiana. Quicumque^o tributis quibuslibet subiactis ea postulatur, si trium proximorum annorum acceptilationes & cautiones producere potest, ne de superiorum retròque actorum temporum tributis conueniatur aut interpelletur. Qui per^p viginti annos militauit, à fordidis muneribus remittitur. De præteritis^q retròque non exactis tributis, nemo iam post quadraginta annos^r conuenitur. Mercimonia exercendi potestas omnibus^r esto.

tit. inter patr. & fil. libro decimo C. k Imperatores. de public. & vectiga. l. l. de anno. libro decimo C. m l. cuncti. de metall. libro vndecimo C. n l. per annos. eodem. ubi tamen septem scrupuli leguntur. o l. penul. de apoch. pub. libro decimo C. p l. vltima. C. de iis qui non impl. stip. q Hoc ipsum & in primo lib. dictum est tit. de actionibus, in ei subiecto titulo, de ecclesiasticis. r Quod Theodos. & Hon. prohibent elarioribus & splendidioribus. l. iij. C. de commer. & merca.

a Nam à patrimonij quòd oneribus exciuntur inopes, corpori autem indicta obsequia solunt. l. iij. §. inopes. de mun. & honor.

b l. neminem. & l. ad extrucliones. C. de de sacros. eccle. Concordat extra c. non minus. iuncta glos. ad verbum, sub tributo de immu. eccl. Adde l. ij. x lib. C. de quib. muner. vel præstat. nemi. lic. se excus. l. sunt muner. ff. de vac. & excus. mun.

c Hoc Fridericus corrigi const. item nulla communitas. C. de epis. & cler.

d l. ij. & ij. de epi. & cler. C. Nā nec priuilegio aliquo subnō eos vult l. vlt. §. patrimoniorum autē. à patrimonij muneribus excusari. sac. l. ij. & penè tot. tit. lib. x C. de mu. patr. l. his honor. ff. de vacat. & exc. muner.

e l. ad portus. C. de oper. pub. l. vlt. lib. x de quib. mun.

f l. v. §. demonstratur. de iure immu.

g l. vltima. de excus. tut.

h Hos fabricenses nominant. Habes hoc l. fabri. en. sum. et l. archiatros. xij lib. C. de met.

i l. j. de iure immu. l. priuilegia. de regul. iur. Facit l. j. de mu. & honor non con.

a l. à legatis. c. de ve-
lig. & commiss.

QVÆCVNQVE^a legati ab externis gentibus in obeunda le-
gatione comportant & aduehunt, si quidem à gente sua ad
Romanos, eorum nomine vectigalia pendant: si verò à Romanis ad
suam gentem, ab omni vectigalium pensitatione quæ vehunt libera
sint ac immunia.

DE EO QVOD OCCVLTE^c IN TRIBVTI
RATIONEM CADIT, HOC EST COMMISSO.

b l. ij. c. eod.

QVINQVENNIO^b elapso non iam quærit fiscus id quod ta-
cite in tributum cadit, hoc est commissum aut commer-
cium: sed ne ante quinquennium quidem, cum res non extat, neque
dolo supprimitur, sed fortè periit. Qui^d per errorem & non per
fraudem in causam commissi incidit, duplum præstat vectigal. Qui
verò per fraudem, vt ne vectigal pendat, conuictus etiam rem ipsam
quæ vehitur, amittit.

c Videtur Constanti-
nus κομμερησιον
hoc titu. appellare,
quod commissum di-
cimus.

d l. vlt. §. diui. de pub.
vect. & com.

DE PARTIBVS EX PROFVNDO
LOCO SVBVECTIS. TIT. VI.

IAVRVM Aut argentum aut aliud quip-
piam ex profundo subuectum fuerit ex vnis
octo, consequatur eius dimidium qui id seruâ-
rit, propter profundi loci diserimen. Eorum
verò quæ maris estu in terram extruduntur, & ad
vnum cubitum inueniuntur, seruatorum deci-
mam partem is referat, qui ea seruauit. Su-
mant^c susceptores frumenti quidem quinquagesimam, vini & lar-
di vicesimam, hordeorum verò quadragesimam. Porrò Armenij
susceptores hordei quidem & tritici quadragesimam, vini & lardi
quintamdecimam accipiant.

l. modios. de suscept.
lib. x c.

DE THESAUR[†] INVENTIONE.

f l. si is qui. in prin. de
acq. rer. dom. Facit
l. vnica. de thesaur.
libro x c.

g d. l. §. vlt.
h l. iij. §. vlt. de in. fis.

SI seruus^f aut filius meus thesaurum inuenerit, si quidem in agro
Alieno, partem: si in meo, totum mihi acquirit. Si^g in agro
aut domo hypothecæ nomine mihi obligata thesaurum inuenero,
partem debitori præsto: quod verò reliquum est ne si debitam qui-
dem mihi pecuniam recepero, restituum. Si in locis^h fiscalibus vel
publicis, imperatoriis vel in sepulturam delectis, vel monumentis
inuentus fuerit thesaurus, media pars fisco vendicatur. Qui verò
partem ad fiscum pertinentem supprimit, totum thesaurum reddit.
Deferre autem se nemo cogitur, qui thesaurum inuenerit, nisi ex eo
pars fisco debeat.

i Facit l. si quid bello.
cum is que in eam
obseruant doctor. de
cap. & postill. re.

DE SPOLIIS.

QVI de hostibus trophæa erexerunt, inuentorum, vt simile
vero est, spoliolum sexta parte duntaxat fisco reseruata atq;
exempta

exempla, quicquid superest ex equo inter sese tam qui aliquo officio militari funguntur, quàm his subditi milites partiantur. Satis enim iis esse debet, qui bellicis muneribus funguntur, quòd ad ampliores gradus promoueantur. Quòd si qui ex iis qui militaria ob-eunt munera sese egregiè in praelio gesserint, & singularem exhibue-rint fortitudinem ac strenuitatem, tum sanè duci potestas fiat ex iam dicta fisci parte in eos aliquid liberaliter conferendi. Cæte-rùm & is qui in castris^a custos relictus fuerit, pro eorum parte quæ

^a Τὸ λοιπὸν ἔχει
Græcum exemplar.
quæ sanè vox alie-
na est, nisi forte τὸ
φοῖς ἐστὶν legendum.
quæ vox apud He-
sych. exponitur ἑ-
φοῖς.

DE IVRE POSTLIMINII.

TITVLVS VII.

VI Armis^b victi, hostibus sese dederunt, ius postliminij non habent. Est autem post-liminij ius^c, & pristini status & rerum amissa-rum recuperatio. Porrò transfuga^d liber si-
ue vir siue mulier ius non habet postliminij.

^b l. postliminio. de ce-
pitius & postli. re.
^c l. postliminium. in
princip. eod.

Transfuga^e est, non is solùm qui belli tem-pore ad hostes defecerit, sed & qui per inducia-

^d d. l. §. transfuge.
^e d. l. §. transfuga.

rum tempus, ad gentem cum qua nulla nobis intercedit amicitia abiit aut transfugit. Mancipium^f bello captum in præda est, ne-
que postliminio redit.

^f l. si quid bello. eod.

Sciendum nonnulla quæ huius essent tituli vij, in Vndecimum esse relata, quæ & illic si lubet querito.

DE ADOPTIONE, VBI ET DE EVNVCHIS,
ET DE MVLIERIBVS AGITVR. TIT. VIII.

VNVCHIS^g Neminè adoptare possunt, cum nec liberos procreare possint. Qui verò spado-
nes dicuntur, vt qui aut natura aut vitio aliquo sunt eunuchi, adoptant. Hos etenim vbi vitio quo tenentur liberati fuerint, spes est posse libe-
ros gignere. Si quidem spadonum^h quidam
spadones proprie dicuntur, alij thlibiæ, alij ca-
strati. Et spadones quidem sunt qui ob vitium aut frigus quo te-
nentur genitalia membra prohibentur, quò minus prolem suscipere possint. Thlibiæ quibus à nutrice aut à matre forsan extriti sunt & elisi testes. Castrati verò quibus execta sunt virilia.

^g §. sed & illud. de
adopt. instit. & ibi
Theoph.

^h Ad verbum, penè
ex Theoph. d. §. Cæ-
terùm nostri iure-
consulti spadonum
nomen interdum spe-
cialiter sumunt, vt
Vlpian. l. iij. ad le.
Cornel. de sic. inter-
dum generatim, vt
idem Vlpian. l. spa-
donum. de verb. &
rerum sig.

DE MVLIERIBVS.

MVLIERⁱ ne principis quidem aut præsidis permissu quen-
quam adoptare potest. Adoptione enim nobis in liberos pa-
tria potestas quæritur. Hæc verò ne naturales quidem liberos in
potestate habet. At lex naturam quoad fieri potest sequitur. Meri-
tò itaque neminem adoptare mulier potest, nisi fortè principis mu-
nificencia hoc ei ad solatium amissorum liberorum fuerit conces-
sum. Quocirca quæ liberos non habet mulier, ne rescripto quidem

ⁱ §. famina. instit. d.
tit. & ibi Theophil.
vnde hæc magna
ex parte sumpta
sunt.

principali quenquam adoptabit. Nouella tamen Cæsaris Leonis decima septima, adoptandi potestatem etiam eunuchis facit ac mulieribus, & ex æquo omnibus adoptare permittit tam viris quàm mulieribus, siue habeant siue non habeant liberos, quin & si cælibem agere vitam instituerint. Ac non solum à principe eum qui adoptare velit, sed & ab alio quouis qui quamque prouinciam regat & administret facultatem impetrare. Necessè^a est eum qui aliquem adoptat, illo minorem esse. Est enim adoptio ad naturę imitationem instituta, quæ sanè id postulat vt pater filio maior natu sit. Oportet autem octodecim annis adoptantem antecedere. Id siquidem ætatis, plena dicitur pubertas. Nemini^b pupillū arrogare permittitur, nisi ei qui vel naturali cognatione vel sanctissima affectione ductus sit.

DE IIS QUI AD ECCLESIAM

CONFUGIUNT.

TIT. IX.

VI Ad^c ecclesiam confugiunt, vsque ad fines ecclesię qui ante publicum forum sunt, tuti sunt. Verum armis ne se muniant. Seruus^d cum armis ad ecclesiam confugiens, exinde protinus abstrahatur. Resistens verò summa vi arripiatur ac extrahatur, & si pugnans ceciderit, absque vlla noxa sit qui in eum inuasit dominus. Neque homicidis^e, neque adulteris, neque virginum raptoribus delinquentibus, quæ de terminorum cautione & tutela traduntur obseruabis, sed & inde extrahes, & pœnam meritam irrogabis. Quæ enim ex sacris cautio & immunitas competit, non iniuria afficientibus sed affectis à lege conceditur. Qui ad^f sacram ecclesiam confugientem propria autoritate reuellit & extrahit, verberibus affectus ac rufus relegatur.

DE PERSONA POTENTI.

IVBET constitutio^g, eos quidem qui ad personas potentes vt liti patrocinium quærant confugiunt, causa cadere: eos verò qui aliquem in patrocinium admittunt, et si senatorij sunt ordinis, extra eos quibus ordinariè pœna irrogatur, puniri. Si quis^h in mutuo aut quo alio contractu ineundo, suo quidem nomine recusat cautio nem, schedulam aut aliud instrumentum accipere, nomine verò potentioris cuiuspiam laborârît vt fieret instrumentum, debitum amit tat qui hoc fecisse deprehensus fuerit.

DE VSV SEV COMMODATO.

TIT. X.

VAEⁱ Vtenda commodatõe dantur, aut res sunt mobiles, aut soli. Tenetur autem^k qui hæc accipit, dolum vel culpam in his non admitttere. Si quod verò in his damnum neque eius culpa neque dolo, sed fortuitò & vi quadam maiore acciderit, dominum respicit, hoc est in dominum ipsum redundat, non in eum qui rem vtendam accepit.

Quòd

a §. minorē. in tit. eo.

b L. nec ei. §. j. ff. eo. Facit §. cum autē impubes. in tit. eod.

c Huc facit constit. Theodosij impe. ix lib. 5. Codicis Theodo. hoc eod. tit.

d Lij. C. eod. tit.

e No. de mand. §. neque autem homicidis. Habes idē Dentronemij, cap. xix. de eo qui casu quire in fidiis hominē occiderit. Item Numer. xxxv. & Ios. xx. & iterum Dentron. iij.

f Fa. huc l. ij. et l. vlt. C. de iis qui ad eccl. coi. fug. Item c. reu. c. si quis contumax. c. diffinit. xvij. q. quarta.

g Quam habes l. j. C. ne lic. pot. patr. lit.

h Facit l. mica. de iis qui poten. no. c.

i L. j. §. j. commod. & l. si vt certo. §. nunc videndum. eod.

k L. in rebus. §. vlt. in fit. de loc. & cond. §. at is qui vidum. quib. modis reconstrah. oblig.

Quòd si commodatarius pactione^a interposita expressim sese præstiturum dixerit etiam quæ casu euenerint, valet pactio, & qui est pactus obligatur. Qui alienam^b rem vtendam commodatõe accepit, rei domino pollicens se ea ad certum ministerij genus vsurum, postea verò in alium eam vsum transtulit, furti quoque tenetur: si que res damnum aliquod passa fuerit, in duplum eam reddit. Eadem condemnatione tenetur & qui vt ad locum aliquem proximum adiret accepto iumento^c, postea longius est profectus.

a. l. j. c. de commod. d. l. si vt certo. §. sed interdum. cum tribus aut quatuor §. seq. eo. §. furtum autem. cum §. sequ. de obli. que ex del. na. insitunt. l. qui iumenta. de furtis.

DE EQVO.

QUI ad certum præfinitumque locum, vtendum accepit equum, si eum excefferit, cum de damno quod, vt credi par est propterea accidit aut morte teneatur, equi indemnitate domino præstat. Quòd si intra præscriptum locum^e damnum aut mors equo contigerit, commodari non tenetur qui equum rogauit, nisi fortè culpa eius aut dolo interueniente in id detrimenti equus adductus fuerit.

d. l. si vt certo. §. sed interdum. l. vlt. eod.

DE AGRO.

COGITVR^f qui vsufructum fundi habet, eum colere. Ipsius enim est quicquid infundo nascitur, quicquid inde percipi potest. Cum quis rerum^g solum habet vsufructum, proprietate alteri reseruata, quæcunque ex earum vsu & fructibus percipere poterit, necessarias duntaxat impensas vt res in suo statu persistant ac meliores fiant, continenter faciens, potest ad quoscunque libuerit transmittere, neque possunt eum proprietarij cogere vt de rebus eiusmodi præter voluntatem suam statuatur. Ex^h cellariis rebus, & penu quod in agro percipitur qui nudum habet vsu, quod in annum sufficiat, sibi capiat, licet & hoc modo omnia fortè præsertim in mediocri prædio consumantur. Qui ædiumⁱ vsufructum habet, sartatecta suis sumptibus præstare debet. Quòd si quid vltra, in ædium instaurationem impenderit, id à proprietario reposcet. Vsusfructus^k ciuitati relictus post centum annos extinguitur, quia is finis vitæ longæui hominis est. Si mihi gregis^l ouilis vsus sit relictus, neq; lacte, neq; agnis, neq; ipforum lana mihi vti licet. hæc enim in fructu sunt. Sed ad id solum mihi confert vsu ouium habere, vt agrum meum ipsis eò ductis stercoreare possim. Oui-
le si quidem sterCUS agros pingues ac fœcundos efficit.

l. vsufructu legato. & l. item si fundi. in princ. de vsufru. l. arboribus. §. vsufructuarius. eod.

h. l. fundi vsu legato. de vsu & hab. Facit l. plenum. eod. l. haec tenus. de vsu. & l. eum ad quem. c. eodem. l. an vsufructus. eo. l. si vsufructus municipibus. de vsu fructu leg. l. plenum. §. sed si pecoris. de vsu & ha. & §. sed est pecorū. insitit. eod.

m. De alienandi obligandive iure quod proprietarius & vsufructuarius in re habent, vide l. ij. & l. vsufructu matri. c. de vsufr. & l. fundi Trebatiani. de vsufructu leg. & l. à liberto. in princ. de annu. leg.

DE ALIENATIONE.

SI QVO^m rei vsufructum habente, voluerit proprietarius rem ipsam alienare, tenetur vsufructuario tertiam pretij partem cedere. Et rursus agro euito cuius vnus vsufructum alter proprietatem habet, si hunc ambò recipere volentes agri pretium offerant, tum vsufructuarius quidem æstimationis trientem, proprietarius bessem dabit. Id quod Magister in iis locum habere dicebat, qui per-

a Ad annum sexagesimum habet l. hereditatum. ad legē Falcid. unde hæc omni in sumptibus. sed in idē recidit.

b Huc facit l. hæc editali. §. his illud adiungimus. & §. pe. No. de non eligend. sec. nub. mul.

c l. usufructus. C. de usufructu. & tot. tit. ff. usufr. quemad. ca.

d Habet enim libra lxxij aureos. l. r. de de suscep. lib. x. C.

e Locus est subobscurus in Græco exemplari. Nos calculi beneficio perspicue vertimus. Nam ex xij libris cum dimidia, qui est semis xxxv librar. si trientem subduxeris, qui est in j lib. aur. xij. supererit octo libras, aurei xxxiiij.

f Iterum obscurus locus, & qui omnino restitutione egeat, quod fiet si in Græco exemplari ad prædicatas n. quod omnino suspiciandi ratio desiderat. Cū enim duæ libras aureos complectatur cxliij, haud dubiè huius summa triens est. xlviij aurei.

g l. ἀξιωματικός (est enim lex illa Græca) ad leg. Rhod. de iactu.

h Longè secus l. item quaritur. §. si magister. loc. cui consonat quod scribitur l. qui petitorio. in fi. de rei vendi. Porro qui naua dicitur, habes l. j. §. naua. naua camp. stabul. in rec. restit.

petuum vsufructum haberent, vt in ecclesia & sacris domibus: in temporariis verò aliter. Plenum vsufructus tempus tricennio præfinitur. Si enim collatus fuerit bimulo, trimulo aut vicefimum annum agenti, vsque ad annum trigefimum computatur vsufructus. ei verò qui annos triginta excessit, vsque ad sexagesimum. & quantæcunque ætatis ab annis triginta quispiam fuerit, quod reliquum est ad triginta^a annos assumit: vt si fortè quadragenarius inuentus fuerit, viginti annos habet, & ita deinceps. Quòd si sexagenario relictus fuerit vsufructus, quinque annorum duntaxat vsufructum percipit. Quæ omnia ex lege Falcidia, vbi hæc fusiùs explicantur, distinguebat Patricius.

DE DONATIONE PROPTER NUPTIAS.

MVLIER^b quædam iure id consequuta est, vt si secundò non nuberet vsufructum haberet donationis ante nuptias, nimirum vigintiquinque librarum. Cæterùm cum satisfacere ex legum^c præscripto non posset se eas filio seruatorum, maluit vsufructus vigintiquinque librarum æstimationem accipere, atque adè accepit. Cum itaque compertum esset eam esse quadragenariam, ex legis tenore trientem accepit vigintiquinque librarum, vt pote libras octo^d cum aureis nummis xxiiij. Qui enim tricifimum annum attingit, dimidium pretij venditionis pro vsufructu consequitur. Porro ipsa cum quadragenaria sit, propter decem illos annos qui xxx excedunt, deducto illius semifis triente^e hoc est libris iij, aureis xij, accepit, vt dictum est totius summæ trientem, octo libras, aureos xxiiij. Et rursus altera mulier cum quinquagenaria esset, cum quatuor librarum vsufructum obtinisset, maluit harum æstimationem habere, concessusque ei est semifis, hoc est duarum librarum triens: propterea quòd quinquaginta anni^f quadraginta nummos aureos cõficiant, hoc est decem annorum vsufructum.

DE REBUS NAUTICIS.

TITVLVS XI.

NAUTICA^g omnia, & quæcunque in mari controuersia incident lege Rhodia deciduntur, & ex præscripto legum Rhodiarum disceptantur ac iudicantur, vbi cunque lex alia non extiterit quæ Rhodiis aduersetur. Sunt enim nauticarum omnium legum, Rhodiæ vetustissimæ. Si nauæ absque gubernatore nauigare sint ausi, & ipsorum quoque vectores mare absque gubernatore nauigent sicut nauæ, si naufragium patietur nauis vel etiam omnino peribit, tenebuntur vtrique & vectores & nauæ. Vectores quidem vt qui suam ipsi salutem neglexerint: nauæ verò qui sibi & vectoribus non prospexerint, secum adducto gubernatore. Nonnulli verò in eiusmodi specie nauas vt ab omni noxia immunes, absolutes, solos vectores^h teneri dicunt. Si nauis

uis^a aut aliquod aliud nauigiū, in alteram nauem impacta, eam ob-
 ruerit, siquidē magna ventorū vis est, atq; inde apparet nec dolo nec
 culpa gubernatoris aut nautarum qui in nauī seruata, sunt, nauem
 quæ perierit submersam esse, neque nautæ neque gubernatores de
 ministerio suo tenebuntur. Quod si non tanta fuerit ventorum vis
 cui nauis demersio ascribi imputarique possit aut debeat, haud du-
 biè & gubernator & proreta & nautæ hoc nomine conueniri pote-
 runt. Nauta^b si quid receperit, restituere ac reddere tenetur.
 Quod^c si ab initio recipere nolit, vt quid recipiat, à nemine cogi po-
 test. Exercitores^d si cum quolibet nautarum sit contractum, non
 tenentur, ex delicto cuiusuis eorū tenentur. Qui magistrum^e nauī
 præposuit, hoc est qui ipsum designauit & magistrum creauit, tene-
 tur si quid ille deliquerit. Dicitur autem magister Græcè *πρωτος*, cu-
 ius fidei res cōmittuntur. Ac propterea eū qui dignus habeatur, cu-
 ius fidei nauis custodia concredatur, *πρωτος* appellant, hoc est magi-
 strum nauis. Cum exercitor aut magister à muliere nauī præpo-
 situs fuerit, si quid is^f deliquerit, tenetur ipse non mulier. Emit
 quis^g nauim cum instrumento (quam & *ἔξαρτα* hoc est apparatus
 lex appellat seu armamentum) iure non potest ex eiusmodi conuen-
 tione, scapham quoque nauī annexam quæ vulgò *βάλλια*^h & *κνυτε-
 λας* dicitur, consequi. Neque enim in nauis instrumento scapha con-
 numeratur. Licetⁱ nautis, venatoribus & militibus vi aliqua pres-
 sis & in id discriminis adductis, vt sese aliter explicare atque eripere
 non possint, alterius nauis anchoras salutis suæ causa præcidere, aut
 aliorum venatorum opera demoliri. Qui autem nulla vi pressus tale
 quippiam admiserit, tenetur cogiturque damnum, si quidem^k con-
 fiteatur, in simplicum: si verò, inficietur, in duplum præstare.

DE COLLATIONE.

SI posteaquam^l in periculum nauis adducta sit, contributio in-
 stituatur, res quidem amissæ quanti emptæ fuerunt æstimantur,
 quæ verò saluæ sunt, quanti venire possint. Hoc autem sit quod &
 damnus quoad fieri potest minuatur, & lucrum amplius propage-
 tur. Ita enim vtrisque consulatur, & iis qui iacturam fecerunt, & iis
 qui suas res saluas habent. Arbore^m liberandæ nauis gratia cæ-
 sa, mercium sit contributio quibus est onusta nauis. Si nouaⁿ
 nauis armamētaⁿ ab exercitore comparata sint, collationi locus non
 est. Nauta si^o quem ita percussit, vt inde percussa corporis
 pars intumuerit, aut cui oculos effoderit, medici sumptus persol-
 uit, & pro oculo quidem, duodecim: pro tumore decem multa-
 tur aureis.

DE NAVIGII IMPEDIMENTO.

SI quis^p nauigio impedimentum obtulerit, vnde in discrimen ali-
 quod qui in eo sunt coniciantur, aut incendium aut quippiam
 eiusmodi, tenetur is damna præstare qui impedimentum attulerit.

a l. quemadmodum. §. si nauis. ad legem Aquil.

b l. j. in princ. nauta caup. stabul. vt rec. rest. Nauta nomi- ne eum accipe qui nanim exercet. d. l. j. §. nantam.

c Fa. l. del. et. §. j. eod. d. l. §. j. de exerc. act. & l. del. et. exerci- tor. in princ. nauta caup. stabul.

e d l j. in princ. & §. j. de exerc. act.

f A ex contractis bus eius tenetur mu- lier. l. et si à muliere. C. de insti. & exer. act. & l. j. §. parui. ff. de exerciti.

g l. scapham. de enic. l. iij. §. armamēta. de rei vendic. l. vlt. de fund. instrum. & instrum. leg.

h Verba sunt nobis ignota sicut & ple- raque alia in hoc volumine.

i l. quemadmodū. §. itē Labeo. l. si quis fumo. §. quod dicitur. ad le. Aquil.

k l. inde Neratius. §. hæc actio. ad legem Aquil. l. cōtra ne- gantem. C. eod.

l Fac. l. ij. §. portio. ad leg. Rhod. de iac.

m l. ij. §. si conseruatos. in si. l. amisse. in si. & l. iij. eod.

n l. nauis aduersa. eo. Vide l. vltim. §. hæc actio. cum seq. qua huc aliquatenus fa- cit. ff. nauta caup. stabul.

o Facit l. vni. ne quid oneri pub. impo. xij libro Cod.

- a* l. ij. §. cum in eadē.
& seq. ad le. Rhod.
de iactu.
- b* Hoc & supra ex l.
ij. §. portio. eod.
- c* Hoc & ante dictū
est in titu. de parti-
bus è profundo lo-
co subuectis.
- d* L. qui leuanda. & l.
ij. in fi. eo. §. vii. in-
stit. de rer. dimis. to.
tit. de incē. rui. naufr.
Facit l. j. c. de nau-
frag. lib. xj. Concor.
extra cap. excom-
municationi. de ra-
ptor. incend.
- e* Facit l. ratis. de in-
cen. rui. naufr.
- f* l. item queritur. §. si
magister. loc.
- g* Facit l. Martius. cū
l. seq. & l. si fundus.
in prin. loc.
- h* l. item queritur. §.
j. eo. & l. vi. §. si ea
conditione. ad legē
Rhod. de iactu.

SI leuandæ^a nauis causa factus fuerit mercium iactus, omnibus
contribuentibus sarciantur res iactæ, quin & nauis ipsa pro ea-
rum æstimatione contributioni subiacet, exemptis tamen liberis ca-
pitibus ac cibariis. Quoties^b rerū collatio fit, abiecta quidem non
quanti venire potuerint æstimantur, sed quanti empta sunt: in rebus
verò saluis non quanti emptæ sunt, sed quanti venire possint, haberi
debet æstimatio. Cum ventorum vi ac tempestate^c ingruente,
rerum quæ in nauis sunt iactura fit, & alij eas seruant, si quidem ex
mari ab octo vlnis quis eas eduxerit & seruauerit, alteram earum par-
tem consequitur. Sin verò ex terra aut etiam ex mari ab vno cubito,
decimam lucratur. Naufragio^d in mari factio rem suam quispiã
expulit & in mare proiecit. Non continuò si in mare abiecta est, pro
derelicto habetur: sed & adhuc in dominio manet eius qui antea
eam habuit. & si maris æstu in terram eiecta fuerit, potest eam ven-
dicare dominus. Quòd si quis eam multo ante dominum tempore
possederit, si quidem eam absque vllò discrimine nactus est, eius re-
cuperandæ potestatem habet dominus, dum id rependat^e quod ad
eum qui pro ea laborauit spectat, aut pretium quo is rem compara-
uit persoluat. Sin autem possessor, vt rem consequeretur, in discri-
men sese coniecerit, tum verus eius ac germanus fit dominus: vt qui
rei seruandæ causa suam exposuerit salutem, priori domino planè rei
propriate excluso. Si quòd^f gubernatorē non haberet, naufra-
gio perierit nauis, obstrictus est vectoribus nauis magister. Nau-
fragio^g factio, exercitor nauis restituit quæ ad manum præce-
perat, vt qui non traiecerit. Si cum nauicularius^h portum
subire non possit, in tuam nauim merces transtulerit
eaque perierit, tenetur prior nauicularius: item
si vel inuitis dominis merces transtulerit,
vel quo non debuit tempore, aut si
minùs idoneæ nauis impo-
suerit. Quòd si cul-
pa caret, non
tenetur.

DE DONATIONIBVS.

TITVLVS PRIMVS.

DONATIO^a Est, quod absque vlla necessitate nullòque iure cogente conceditur. Donationum^b quædam sunt quæ inter viuos fiunt, & vitæ tempore gratiam ac beneficium agnoscunt, gratùmque & candidum postulant animum. Quædam verò quæ mortis causâ, quæque post mortem, quæ & ipsa, vt ita dixerim, huiuscemodi donationis causa est, finem accipiunt

& confirmantur. Priùs enim quàm donator obierit, nihil est in re sibi donata habiturus donatarius. Propterea non propriè donationes, sed adiecta cõditione, mortis causa donationes dicuntur. Donationum^c quæ in vita fiunt, hæc quidem ex eo tempore atque hora implentur, & vt ita dicam, iam exinde rei donatæ, siue ea mobilis sit, siue soli, & proprietatem tradunt & vsumfructum, nulla alia extrinsecus aut subsequente aut apposita aut præfinita cogitatione conditioneue, sed rem ipsam confestim à persona in personam transferunt, vt pote à donatore in donatarium absque vllò prætextu aut conditione. Aliæ verò sunt, quæ sub conditione dantur, personarum temporùmque varietate distincta, & peculiare quid habentes, vt qui donat cauerit ac præfinierit. Mortis causa^d donatio est, cum quis habere se mauult, quàm eum cui donat, magis que eum cui donat, quàm hæredem suum. Sæpenumero quibusdam ea dantur quæ donationis nomen sibi vendicent, sæpe & ea quibus nomen donationis haudquaquam accommodari queat. Enimuero vnde hæc dignoscere liceat, adicit præsens Nouella hunc in modum: Scito^e donationem seu donum illud propriè dici, quod quis vltro ac sponte sua præstat, id quod vt inuitus faciat, cogi nulla iuris necessitate officiove possit. Si enim cum mihi decem nummos deberes, hos tibi sponte mea remittam, nihil est dubium quin donem^f. Quòd si per vim^g, metum aut dolum, te debito liberârò, nequaquam certè donasse intelligor. Neque enim vi omni & necessitate exclusa donauit. Et si non parui refert, sitne quod datur donatio, necne. Si enim donatio est, obligatur donator in^h id tantum quod potest si verò debitum, in solidum tenetur. Et donatorem quidem iniuria affici à donatario haud fas est. Alioquiⁱ reuocatur donatio. At qui debitum recipit, hæc nihil curat. Mortis causa^k donationum tres sunt species: vna cum quis nullo præsentis periculi metu, sed sola mortalitatis spe & cogitatione donat. Altera, cum quis imminente extrinsecus

^a l. donari. de regulis iur. & de donat.
^b l. j. de donation. & instit. eo. in prin.

^c d. l. j. co. & l. fenatus. §. j. de mor. cau. donas.

^d l. j. de mor. cau. don. §. & in summa. instit. de donatio. sic apud Homerum donat Telemachus Pira: Oδυσσεύς δ' ἔτα.
^e l. donari. supra citata, & l. munus propriè de verb. & rer. significa.

^f l. si in stipulatù. de hoc donat.

^g l. nec ignorans. c. titulo.

^h l. diuus Pius. de regulis iuris. & l. qui ex donatione. de donationibus.

ⁱ l. generaliter. que & vlti. est. c. de reuocand. dona. c. vlt. extra de donat.

^k l. j. cum quatuor sequentibus. de mort. cau. donat.

- a Πράγμα. lego non
 ῥαδίως. in Græc.
 exempl. idq; ex l. ij.
 §. pen. de dona. Nisi
 hoc Constant. vult:
 si cui perferendas li-
 teras, quibus tibi
 quid donem, tradidit,
 & prius quam red-
 dantur literæ, mori-
 ar, non futurū id
 dominij tui, quod
 me donare literis te-
 stabar. Videl. ab-
 senti. & l. hoc iure.
 §. si quis dederit. eo.
- b l. in adibus. §. quod
 filiusfamil. cod. l. j.
 quod iussu.
- c l. quidam in iure §.
 donationem. de do-
 nationib. l. x. l. c. de
 pactis. Improbis e-
 nim is habendus qui
 de viuentis heredi-
 tate sollicitus est. l.
 iij. §. interdum. de
 vulg. & pupill.
- d l. iij. cum tribus seq.
 c. de reuoc. don.
- e l. nec ignorans. c. de
 donat.
- f l. constante. c. eo.
- g l. doce. c. de rei ven.
- h l. iij. c. de reuocan.
 donat.
- i l. vnica. si lib. imp.
 se. sine hæ. decesser.
 c. x libro.
- k l. Neratius. de reg.
 iuris.
- l l. videl. donatio. c.
 de donat.
- m l. sancimus. c. eod.
 vult donationē vs-
 que ad trecentos so-
 lidos monumētis nō
 indigere. l. verō pen.
 vsq; ad quingentos.
- n d. l. sancimus. §. si
 quis aut p diuersa.
- o Cui & d. l. sancimus.
 cōsonat, si pro
 trecentis quingentos
 substitueris aureos.

non ab eo ipso cui donatur mortis periculo, ita quid donat; vt sta-
 tim fiat accipientis. Tertia vbi quippiā ob peregrinationis discrimē
 datur, vt non prius accipientis fiat quàm donator decesserit: verbi
 gratia quòd sibi à prædonibus aut hostibus timeat, quòd naufra-
 gium aut loca insidiis exposita vereatur, aut etiam quòd morbo la-
 bore, vel ab hominis potentis odio, denique & à senio sibi metuat.
 Hæc enim omnia instans periculum demonstrāt. Si rem^a quam-
 piam tibi donaturus, alicui perferendam dederō, & prius quàm ea
 tibi reddatur decessero, non fit ea res tui dominij. Si^b filiusfami-
 lias patris iussu aut voluntate donauerit, videtur pater ipse donasse,
 & si quis voluntate tua rem tuam alicui vt suam donarit, tu donare
 videris. Quæ simulatione dolōve geruntur, lex rata non habet:
 vt si tibi partem bonorum^c proximi cognati viuentis tanquam ei
 successurus donāro, nulla est eiusmodi donatio. Qui semel^d quip-
 piam donauit, reuocare donationem non potest. Nemo^e igno-
 rans aut inuitus donat. Itaque etsi id scriptura contineat quòd con-
 fenserim, nihil tamen inde lædor, quando aliter res habet.

D E D O T E.

CVM^f constante matrimonio dotis dominus^g sit maritus, non
 ergo potest eam vxor donare. Rite^h factam donationem ne
 principis quidem rescritto reuocare quis potest.

D E P R I N C I P A L I D O N A T I O N E.

SIⁱ quam¹ rem princeps duobus dederit, & eorum alter absque hæ-
 rede decesserit, eius pars alteri accrescit. Si princeps^k iam de-
 functo quasi viuenti donarit, non valet quidem eiusmodi donatio.
 Cæterum ipsius est, quem beneficij sui modum esse velit, pronuntia-
 re. Donatio^l suis cancellis non notata & circumscripta, nullius ef-
 fe agnoscitur. Omnis donatio^m simplex, siue in pecuniis posita
 sit, siue in rebus aut mobilibus aut soli, ad quingentos vsque solidos
 valeat, etiam si in acta relata non fuerit. Quæⁿ verò summam hanc ex-
 cedit, qua in re excedit rata non sit, exemptis imperialibus donatio-
 nibus, & quæ religionis ergo fiunt, quæque in sponsam conferun-
 tur. Si veròⁿ quis diuersis temporibus in eandem personam multas
 contulerit donationes, hæ vt multæ accipiendæ sunt ac consideran-
 dæ, non autem simul omnes conferendæ, ita vt dicatur, cum monu-
 mentis perscripta non sit, eam tanquā vnam nullam esse. Quin &
 xxix Cælaris Leonis Nouella^o idem de donationibus statuit, vt quæ
 ad quingentos nummos æstimatur donatio, etsi actis perscripta non
 est, tribus firmata testibus plenum robur habeat: quæ verò supra d
 nummos, scripta quidem, irreuocabilis permaneat, at si scriptura va-
 care deprehendatur, planè sit irrita, quod ad eam summam spectat
 quæ quingentos aureos superat, etiam si qui sibi donationem vendi-
 cat, testibus eam comprobet. Hac si quidem formula ac ratione exa-
 minari donationes oportet, ratæ ne an irritæ sint.

TITVLVS II.

I quis^a liberos non habens, suas omnes facultates aut earum partem proprio liberto donarit, susceptis postea liberis tota reuocetur donatio, atque ad donatorem cuncta redeant, qui & potestatem habeat de his pro arbitrio statuendi.

Neque^b impubes neque mente^c captus donare potest. In neutro siquidem eorum est voluntas & consensus.

Si is in quem collata est donatio^d, ingratus in donatorem deprehensus fuerit, utpote vel atrocibus eum affecerit iniuriis, vel impiis ei manus intulerit, vel damnum maximum ex propriis insidiis inuexerit, aut vitæ insidiatus sit, aut denique conuentiones omnes donationi vel adscriptas vel citra scripturam impositas non implerit, vna inquam ex his causis si iudicio aperte comprobata fuerit, reuocentur & conuellantur factæ donationes.

DE EMPTIONE ET VENDITIONE.

TITVLVS III.

EMPTIO^c Et venditio contrahitur, simul atque de pretio vtraque pars cõsenserit, & hic quidẽ pretium soluerit, ille rem quæ venditur tradiderit. Nec hoc solum modo, sed & si horum alter aut solum pretium receperit, aut rem venditam acceperit, ut ita firma stabilisque & nulla ratione infringenda persistat venditio. Si quid enim arræ^f nomine detur, argumentum

est & probatio contractæ & constitutæ emptionis & venditionis, non item eius constitutio. Atque hæc quidem de emptione & venditione dicimus, quæ sine scriptis contrahitur. At vbi scriptura adhibetur, non aliter perfectam fore emptionem ac venditionem censemus^g, nisi & emptionis instrumenta conscripta fuerint vel propria venditis^h manu, vel ab altero quidem scripta, à venditore^h verò subscripta. Quod si per tabellionem fiant, completio subsequetur iam memoratæ subscriptionis ac instrumenti. Quod verò arræ nomine datum est, cum sit in ea quæ post sequitur deliberatione & consilio postmodum inuendo positum, rescissa venditione si quidem emptor est qui à contractu discedit & pœnitudinẽ ducitur, arras perdit: si venditor, duplum præstare compellitur, hoc est & id quod datum ei fuerat, & tantundem insuper. Contrahiturⁱ sine scriptis venditio, vel si solum pretium persolutum fuerit, vel res tradita, vel satisfdatum sit, vel citra satisfactionem is qui vendidit emptoris fidem sit secutus. At quæ interueniente scriptura peragitur venditio, non aliter consistit quàm si de ea confectum fuerit instrumentum, omnique ex parte absolutum, quemadmodum tertio Institutionum libro sub titulo de emptione & venditione^k qui vigesimustertius est

l. si inquam. c. de reuoc. dona. Vide in hanc rem can. vli. xvij. q. iiii.

b Pupillus nec velle nec nolle sine tutoris auctoritate habere creditur l. pupillus. de reg. iur. Imò nec filius familias patris inussu donare potest. l. filius familias. de donat.

l. Modestinus. in fi. eodem His si placet adde eum cui bonis interdictionum sit. l. si cui. de verb. obliga.

d l. his solis. l. pen. & l. vlt. c. de reuoc. donat. cap. vli. extra de donat.

e Inst. de emp. & vè. in prin. cui consentit l. necessario. quæ docet, quâdo perfecta sit emptio. de peric. & cõmo. rei vè. Facit quod scribitur l. quod sape. in prin. de contrah. emp.

g l. contractus. c. de fide instrument. Insti. dicto loco. Legitur contrahentiũ & contrahentibus. §. vèditæ. de rerum dmi. l. quod vendidit. & l. vt res emptoris. de contrah. emp.

k In prin. versic. in is autem quæ scriptura. In Latinis Inst. est hic titulus. xxiiij. Sed Th. oph. titu. de seruilis cognatione non seungit à titu. de grad. cognat.

traditur. Emptio^a iuris gentium est, & ideo consensu peragitur, & inter absentes, & per intermedium nuntium, & per epistolas.

Si^b emptor à venditore vel in pretio dissentiat, vel in re, vel materia, nulla est venditio. Fortè enim ego Petrū vendere, tu te Paulum emere putasti: aut æs pro auro veniit. Cæterum error in rei venditæ nomine contractui nihil officit. Quòd si acetum ex vino, non item quòd ab initio acetum fuerit pro vino venierit, valet venditio. Item si aurum venditum minus probum fuerit quàm emptor existimaret, firma est ac rata venditio. Et hæc quidem in publicis ciuilibusque rebus accipi debent. In ecclesiasticis enim aliter statuit centesima-decima Nouella, libro quinto imperatorij voluminis.

DE MAGISTRATIBVS AC PRAESIDIBVS.

NEMO^c ex officio quod administrat, quicquam emere potest immobile vel immobile, aut per se aut per alium. Altoqui & rem ipsam amittit, & datum pretium non recipit (quod ad procuratorem quoque Cæsaris pertinet) nisi à fisci^d patrono. Eximuntur ij quibus hoc est specialiter concessum. Ei verò qui prouinciam administrat, ne nauem^e quidem in eadem licet ædificare. Nouella quoque Cæsaris Romani senioris, idem penè statuit. Ne quis vltra, conspicuorum^f & spectabilium magistrorum aut patriciorum, neque eorum qui imperiis, potestatibus aut omnino principalibus dignitatibus insigniti sunt & ornati, neque item ciuiliū, militarium aut delegatorum magistratum, aut his substitutorum, neque metropolitanorum, aut archiepiscoporum, aut præfectorum, aut eorum qui sacris domibus præsunt, aut denique ad alium quèuis honorem seculi prouecti sunt, prædiorum aut fundorum possessionem, aut emptionem aut donationem aut alio quouis modo adeat. Eos enim qui post præsentem constitutionem, eiusmodi quippiam moliri & aggredi ausi fuerint, inde iubemus absque suæ pecuniæ restitutione, derudi, propriisque laboribus ac sumptibus fraudari, quos ad rem ornandam & pretiosorem faciendam contulerunt, atque ipsam prædij æstimationem, si quidem conspicui viri sint & illustres qui hoc admiserunt, fisco applicari: sin abiectiores sint, & omnino absque vlla pretij restitutione expelli, & meritis insuper pœnis castigari. At quadragesima Cæsaris Leonis Nouella & vrbani & externis pariter magistratibus potestatem^g emendi, & noua ædificia extruendi facit, solo duce exercitus excepto.

EX MICRO, IUXTA ORDINEM QVEM
ILLE TENVIT.

Posteaquam^h venditum atque emptum est quippiam iuxta leges & formas emptioni venditionique præscriptas ac præfinitas, statim rei venditæ periculum ad emptorem pertinet, etsi maximè res necdum sit tradita. Iraque siue seruus est qui venierit, & is mortuus sit, aut parte aliqua corporis læsus, vt manu, pede aut oculo, si-

ue ædes

a l. j. in fin. de cōtrah. empt. & vend.

b l. ij. c. eod. l. in venditionibus. cum aliquot l. seq. ff. eod.

c l. non licet. & qui officij. eod. l. principibus. si cert. pet.

d d. l. qui officij, legitur præterquam si paterna eius à fisco distrahantur. Videtur hic autor legitisse. præterquam si à fisci patrono.

e l. auferitur. §. quod à præside. de in. ff. & fac. l. his qui. in fin. de vac. muner.

f Hoc quoque prohibet. l. nic. c. de contract. ind. item l. pe. de off. præsid. & l. solent. sub. si. de off. procons.

g Quod ad superiorū abrogationem pertinet.

h l. j. ff. & c. de peric. & cōmo. rei vend. & l. necessarij. ff. Scum autem emptio, atque ibi Theophil. Insti. de empt. & vendit.

ue ædes venditæ aut totæ collapsæ sint, aut earum pars igni absumpta, siue fundus aut totus aut ex parte vi fluminis perierit, aut aquarû inundatione, aut arboribus multis ventorum vi deiectis, longè minor ac deterior sit factus, horum inquam omnium damnum emptorem respicit. Omnino enim illud sciendum, quicquid eiusmodi absque venditoris dolo aut culpa rei acciderit, in eo venditorem esse securum. Quemadmodum^a verò rei venditæ imminutio atque interitus qui fortuitò accidit emptorem spectat, sic & si quid lucri rei venditæ accesserit, ad emptoris commodum atinebit. Vnde & si absoluta venditione fundus per fluminis alluionem & inundationem maior factus sit, id commodi ad emptorem redundabit. Venditio^b & exinde iam, hoc est statim ac illico, absque vlla præfinitivæ aut conditione & temporis moræ seu interuallo peragi potest, vt si tuum mihi dederis vt hoc accipias, & sub conditione similiter contrahi potest: verbi gratia, seruus hic si tibi intra mensem placuerit, sit tibi emptus nummis decem. Post absolutam venditionem omne commodum & incommodum quod rei venditæ contingit, in emptoris commodum damnûmque redundat, nisi moram^c in tradendo venditor commiserit. Non^d ex conventionem sed ex traditione emptor fit dominus. Mors^e ancillæ venditæ quæ iam peracta venditione contigit, ad emptoris discrimen & iacturam atinet, si tamen non ex vitio aliquo ante venditionem contracto decesserit. De emptione & venditione ita contractis vt quod in diem^f addicatur, sic est existimandum, resolui eam vbi intra diem in venditionis placito præstitutum melior conditio oblata & auctum pretium fuerit. Cum moram emptor adhibere cœperit, iam non culpa sed dolus à venditore præstat. Quòd si per vtrunque mora fuerit adhibita, vtri potius^g adscribenda sit, est attendendum. Constitutione^h cautum est, nullam esse venditionem, nisi omnia concurrerint quæ ei adesse oportet. Quod vendidiⁱ, accipientis non fit, nisi aut pretium solutum, aut satis eo nomine factum sit, aut etiam sine vlla satisfactione fidem emptori habuero. Si iussus^k à me seruus, rei, agri prædiive fines demonstrare, vel dolo vel errore plus demonstrarit quàm sit in re vendita, non me propterea condemnat^l. Idem sentiendum & de vacua possessione per seruum tradita.

L E X.

Venditor^m si qua, commendandæ rei quæ venditur causa dixerit, non tenetur, nisi ea vt emptori imponeret, dixerit. Tum siquidem in eum actio de dolo competit.

S C H O L.

Cum quis mihi seruum venderet, ac efficere vellet vt mihi is placeret, probum eum esse ac fidum dixit, & nulla non in re dicto audientem. At longè alius postmodum exiit, vtpote nequam & mendax. Is itaque mihi eorum nomine non obligatur quæ commendandi duntaxatⁿ serui, quò gratior mihi esset, dixerit.

- ^a l. id quod post emptionem. de peri. & commod. rei vendi. Inst. eo. §. supra adducto. versic. sed & si post emptionem.
- ^b §. pen. Inst. de emp. & vend. facit l. hæc venditio. de contrahend. empt.
- ^c l. j. de act. empti. & l. si traditio. C. eod. fac. l. illud sciendū. ff. de peric. & commod. rei vend.
- ^d l. traditionalis. C. de pact. cum similit.
- ^e l. vlt. C. de peric. & commo. rei vend. l. si in emptione. §. pen. ff. de contrah. emp.
- ^f l. ij. de in diē addic. & l. ij. §. si in diem. pro emp.
- ^g Quod docet l. si & per emptorē. de act. emp. & l. illud sciendum. de peric. & commod. rei vend.
- ^h d. l. contractus. C. de fide instrument.
- ⁱ l. quod vendidi. de contrah. emp. & d. §. venditæ. Inst. de rerum diui.
- ^k l. sed si communis. §. si seruus. de contrahend. empt.
- ^l Neque enim qui nobis subiecti sunt, conditionem nostram deteriozem faciunt. l. quanto. de iur. em.
- ^m l. quod venditori. de dolo malo. l. ea quæ commendandi. de contrahend. empt. l. si quod venditor. cum l. sequ. sciendum. de adilitio edicto.
- ⁿ Si tamen asseuerauerit bone frugi ac fidū esse, etsi furem esse igitur orarū, ex ep̄to tenebitur. l. Jul. §. qd in. de ac. emp.

Quòd si artificem eum esse confirmavit, coquum forsan aut futorem, aut aliqua alia arte edoctum, vt qui me talem emere velle notum haberet & exploratum, & ipso venditionis tempore, ampliori^a propter huiusmodi artificia pretio accepto, me decepit, mihi actione de dolo ad id quod mea interest præstandum, est obstrictus. Nisi enim eiusmodi artificij peritum esse firmasset, haudquaquam eram empturus.

D E S E R V O, E I V S Q V E P E C V L I O.

SERVVM^b venditum non consequitur eius peculium. Vnde si qua res peculiaris à seruo surrepta ad emptorem peruenerit, non ea solum, sed & quæcunque post venditionem peculio accesserunt, venditori redduntur, veluti partus, & quæ ex operis eiusve peculio percepta sunt. Qui in potestate^c patris est, ex castrensi peculio vendens obligatur, non secus ac qui sui iuris est. Qui sciens^d rem alienam emit, nūquam eius fit dominus, qui verò inscius, vsu quidem dominiū eius quærit, sed postea qui eam vendidit, tenetur domino.

D E T V T O R I B V S.

TVTOR^e rem pupilli emere non potest. idemque ad similia porrigendum, hoc est ad curatores & procuratores. Si in venditis ædibus reposita ab aliquo pecunia^f ibique per errorem relicta, inuenta fuerit, eius est, cuius ab initio fuerat. Si quis^g rem suam ab altero vendi videat, nec contradicat, videtur ipse eam vendere. Inter^h patrem & filium nisi de rebus castrensibus contrahi emptio non potest. Porrò sine pretio venditio nulla est.

D E E A Q V A E S P E C I E C A V S A V E D O N A T I O N I S F I T, V E N D I T I O N E.

SI quidemⁱ vniuersa venditio donationis causa facta est, non valet. Si verò viliori pretio res donationis causa distrahitur, dubium non est valere venditionem. Cæterum inter virum & uxorem ne hoc quidem modo facta venditio vllius est momenti. Quæ^k donationis causa fit venditio, planè non subsistit. Quòd si vel minoris emisti, vel tibi remissum est pretium, firma est stabilisque donatio. Nam^l simplex quidem donatio libera est & immunis tum à dando tum à faciendo. Quæ verò his non vacat, sed ad dandam pecuniam aut aliquid faciendum transfertur, pura est venditio.

Non si^m pretium numeratum ac solutum non fuerit, continuo rescinditur venditio, nisi fortè ab initio donationis causa facta sit. Empti tamen acⁿ venditi fides sine quantitate nulla est. Porrò conuento pretio non numerato, sed sola alicui possessione tradita, non est eiusmodi contractus irritus. nec ideo qui comparauit minus rectè possidet, quòd placitum pretium non soluerit. Quin etiam prædij venditio donationis specie facta sit, subsequatæque fuerit traditio, actione pretij nulla competente, perficitur donatio.

D E I M A G I N A R I A V E N D I T I O N E.

IMAGINARIA venditio est, quæ venditionis speciem & simulacrum habet dumtaxat, quæ que rectè non fit: vt si quis ita venditionem

^a Vide l. Italianus. §. si venditor. de act. empti.

^b l. quoties seruus. cū auibus sequentibus. de contrah. empti.

^c l. ij. eod.

^d l. ij. §. si seruus meus. & l. qui fundum. §. qui bona fide. pro empti.

^e l. si in emptione. in fi. de contrah. empti. contra l. v. c. eod.

^f l. a tutore. de rei vñ. Nam si thesaurus sit, alia est ratio, vt supra dictum est.

^g Facit l. quidam. de cuictio.

^h l. ij. de contrah. empti.

ⁱ l. si quis donationis. eodem.

^k l. cum in venditione. eo. & l. ij. & l. empti. in fi. c. eo.

^l Videtur esse scholium.

^m l. iniuriæ. c. de rei vend. l. si non. c. de contrah. empti.

ⁿ Ad verbum ex l. empti. c. eod.

^o Consenit hac imaginaria venditionis definitio cum ea quæ traditur à Modestino vt contractus imaginarius sit cum fides facti simulatur, nō intercedente veritate. l. contractus imaginarij. de actio. & obli. c. v. si habes exemplum l. iij. §. j. de marum. ff. Et huc facit totus titulus. C. plus valet. quod agitur. quam quod simulatè cōcipitur.

tionem concipiat: Fundum meū tibi tanto pretio vendidi, aut ædeis meas ita vendo vt nihil inde pretij accipiam, vel si hoc nulla interueniente scriptura fecero, nulla abs te accepta pecunia.

* *Scholium esse videtur.*

Imaginaria venditio illa est & dicitur, quæ, cum alius tacitè ineatur contractus, speciem quandam præ se fert ac prætextum venditionis, re tamen vera venditio non est. Vt quid dico? Conuenit inter me & Petrum, vt transactionem iniremus, eoque iam erat peruentum, vt transactionis instrumentum confecturi & omni ex parte absoluturi essemus. Enimuerò transactionem ipsam non conficiamus, sed venditionem contraximus, & quæ transactionis nomine dari conuentum erat, in venditione perscripsimus, quin & tantum tibi dari pretium depacti sumus, verbi gratia viginti nummos. Huiusmodi ergò scriptura, imaginaria & simulacra nominatur venditio, neque ad pretium repetendum actio ex vendito competit. Cum verò nihil eius generis inter partes conuenierit, sed directò ad peragendam venditionem animus adiunxerint, emptionis edito instrumento, conuenio præfinitoque pretio, ac deinceps subsecuta pretij solutione, hæc imaginaria non est, sed vera germanaque venditio. Siquidem^a imaginaria venditio non est pretio accedente.

Imaginaria^b venditio pro non facta est, & idè nec ea res alienari intelligitur. Si quidem vxore^c comparante, ac re ei tradita, vir pretium duntaxat numerarit, est quidem ea, rei emptæ domina, sed potest vir actione persequi ac repetere pretium, quod, contractus ab ea celebrati causa persoluit. Quòd si vir ipse emit, sibi que re tradita, pretium ipse numerauit, verum imaginariè duntaxat instrumento mulieris nomen est inscriptum, hæc veritas potius spectanda, cum ipse rei sit dominus. Qui rem quampiam^d à malæ fidei possessore bona fide emit: eam potest vsucapere.

DE RELIQUIIS SANCTORVM.

NEMO^e sanctorum reliquias distrahat. Ad petendum^f ac defendendum eadem plerunque solet esse emptoris causa, quæ & autoris.

DE DOLO.

DOLOVS^g venditoris, bonæ fidei emptori nihil nocet.

DE PACTIONE.

SI conuenierit^h, vt ad diem pretio non soluto emptor duplum sprætaret, perperam adiectum videtur quòd vsurè legitimæ modum excedit. Vbi quid præscriptoⁱ legis commissoriæ termino veniit, si pars aliqua pretij data fuerit, nisi & quod reliquum est pretij intra certum diem exolutum sit, resoluta venditione amittit emptor etiam id quod est numeratum: idque non absque ratione, sed vt intereà perceptos fructus lucretur. Quòd si nihil planè ab initio emptor soluerit, fructus quos intereà percepit^k restituere cogitur, nihilque omnino penes eum ex re ipsa residet, cuius intra diem præscriptum non persoluit pretium. Porro ea venditor retinet, quæ^l arræ vel alio nomine ab emptore data sunt. Verum & illud scito. Pecunia ad diem non soluta^m, si quidem velit venditor, lege commissoria abutitur, vt inemptus ager, quod ad se attinet maneat. Sin verò hoc vt in sua potestateⁿ situm, sponte sua recuset, ac pretium ab emptore

- a l. imaginaria. de regulis iuris.
b l. nuda. de contrah. emptione.
c l. quod autem. §. si vxor. & l. si cum mulier. de don. int. vir. & xxo l. quāuis. & l. multa. interest. C. si quis ait. vel sibi facit l. j. & tot penè ut. plus valet. quod ag. quāni quod simul. concip. C. Insti. de vsucap. in princip. & §. quod autem ad eas res.
d l. iij. C. de sac. sanc. eccles.
e l. inuitus nemo. §. plerunque. de regu. iur. facit l. traditio. de acquir. rer. domi. & nemo plus iuris. de regulis iuris.
f l. dolum. C. de peric. & commo. rei. rēd. Exemplum habes l. si vina. q. ue. ff. eo. & l. Iulianus. §. idem Iulianus. de act. emp.
g l. Iulianus. §. ibidē Papinianus. de actione. emp.
h l. si fundus. §. sed quod ait. de le. commissor.
i l. lege. eod. Idem in additione in diem. l. item quod dictū. & l. imperator. de in diem addit.
k l. de lege. in princip. de lege commiss.
l l. i. eod.
m l. si fundus. §. elegantier.

- a* *Ead. l. §. ult.*
b *Dies interpellat pro homine. l. Thais. §. intra. de fid. liber. l. magnam. C. de con. & commit. stip.*
c *Et ex hinc est di. cti precedentis.*
d *Quos vide apud Acc. d. l. magna. in glo. ad verbum, admonuit.*
e *l. §. de act. empt. l. Pöponius. §. j. de acq. poss.*
f *l. ij. §. generaliter. de do. except. l. qui in ius. §. nemo videtur. de reg. iur.*
g *l. quærol. cū autē. §. iul. de act. emp.*
h *In Græ. exempt. ante τολέον προπονέ. da negatio ex legibus citatis.*
i *l. emptorem §. Castus. de act. emp.*
k *l. non idcirco. in fi. de cont. emp. C. l. inciuile. de rei ven.*
l *l. curabit. de actio. emp. C. & l. Iulianus. §. ex vendito. ff. eo l. ij. C. de vsur.*
m *l. vlti. de pericu. & com. rei v. Idem in venditoris mora. l. si sterilis. §. cum per venditorē. de ac. ep.*
w *l. qui per collusionē. in fin. de act. emp. l. iij. C. de pos.*
o *l. j. de act. empti. & d. l. si sterilis. §. cum per venditorē. eo.*
p *Iunge & duos alios casus, quibus de re enicla venditor emptori nō tenetur, ex l. emptor fundi. C. de enicla. cui cōcord. c. vlt. ext. de emp. et vend. Huc fa. l. vlt. C. de actio. emp. l. si per imprudentiam. ff. de enicla.*

emptore petat, non potest iam simulat que alterum elegerit, pœnitundine ductus ad alterum transire, sed sublata est omnino reuocandæ sententiæ facultas, altero iam semel delecto. Illud^a insuper obferua, hîc debere emptorem etiam non interpellatum ad diem præstitutam soluere. Quod si cui offerret non habuerit, securus est, nec pœnæ subiacet. Quicumque^b enim sese ad diem daturum facturumve aliquid adiecta pœna spondit, non est quod interpellationem expectet: conuentam enim & præfinitam pœnam præstat.

Illud^c in vniuersum teneto, neminem eorum qui ad diem quippiam debent, excusari, si non soluantur eo purgari, quod sese ideo non soluisse dicant, quia non in mentem venerit. Qui enim ad diem debet, sibi ipse in memoriam reducat oportet, non autem creditoris expectet cōmitionem, quemadmodum & multis aliis ex locis^d licet deprehendere.

Sicut bonæ^e fidei emptori, alterius dolus non nocet, sic nec eide venditoris sui dolus prodest.

S C H O L.

Cum seruum haberet Primus, hunc ab eo inescato accepit Secundus. Eundem postmodum à Secundo bona fide emi, vt qui Secundum eius esse dominum arbitraret. Hunc triennio possum vsucapere, nullo affectus incommodo ex dolo quem is qui mihi seruū vendidit Secundus admisit. Vt igitur hoc æquum est, sic & quod sequitur iuri consentaneum: Si mihi rem minoris Primus, tanquam suam vendiderit, is deinde minorē pellectum eō adduxerit, vt factæ consentiret venditioni, hoc certè dolo nequaquam iuabor, sed poterit mecum minor experiri. Itaque sicut me bonæ fidei emptorem alienus dolus non lædit, sic nec mihi quiequam venditoris confert versuta malitia.

Dolo caret^f rei petitio, quæ bona fide fit. Si quis^g fortè seruum emerit, & ab aliquo furti aut alterius delicti à seruo commissi nomine conuentus fuerit, potestatem habet vel serui noxæ dendi, ac deinceps venditoris conueniendi, vel si seruum noxæ dare noluerit, præstandæ æstimationis rerum quarum nomine seruus est obstrictus, ac postea conueniēdi venditoris, qui non amplius^h quàm in pretio condemnabitur. Si inⁱ possessionis iudicio, duplum emptor præstiterit, nihil vltra aliarum rerum nomine de quibus in venditione caueri solet, præstare cogitur. Venditori^k aduersus emptorem competit ad pretium petendum, non item ad rem vendicandam postquam eam tradiderit, actio. Emptor ex quo tempore res est tradita^l, vsuras debet pretij.

D E V S V R A.

SI Emptor^m in pretio soluendo moram fecerit, vsuras duntaxat præstabit, & non quæcunque venditor soluto pretio potuit ex negotiatione, vt verisimile est, consequi. Et si exⁿ mora soluta sit pretij fors, non tamen vsuræ peti possunt, cū hæ non in obligatione sint, sed iudicis officio præstentur. Venditor^o si rem non tradat, in id quod emptoris interest conuenitur, & si hoc interdum contingat ipsam pretij quantitatem egredi. Emptor re vendita sibi per vim ac iniuriam erepta, nullum habet ad venditorē^p regressum.

DE REI VXORIAE VENDITIONE.

SI vir^a rem vxoris distraxerit, et si maximè ea, fraude induc-
ta venditionis instrumentum signarit, nullum inde præiudicium
mulieris affertur priuilegio, sed & in posterum indiget emptor aut
vfucapione, aut longi temporis præfcriptione. Donationis pro-
pter nuptias^b & dotis res, ne mulieris quidem consensu alienari aut
oppignerari possunt, nisi & secundò his, post biennium assensum
præstiterit, vbi scilicet aliæ res viro sunt ex quibus ei consulatur ac
fiat satis. Quisquis enim res hui usmodi, hac iuris formula neglecta
emerit, tantum abest vt mulieri præiudicet, vt ei obstrictus sit atque
obligatus. Quæcunque sibi mulier referuarit, neque in dotem^c
conscripterit, aut quæ ei constante matrimonio obuenerint, quæque
sibi retinuerit, ea si à viro sciente & edito instrumento consentiente
muliere alienentur, nõ potest mulier soluto matrimonio reposcere,
aut ius patriæ potestatis in medium afferre.

DE REI VENDITAE REDHIBITIONE, ET
PRETII IMMINTIONE.

ACTIO quidem qua fit vt res vendita^d redhibeatur, intra sex
menses intenditur. Quæ verò id agit vt rei venditæ pretium
minuatur, intra annum. Currant autem emptori sex menses, ex
quo rei venditæ vitium^e cognouit, aut cognoscere debuit.

DE VENDITIONE ANIMALIUM.

SI iam venditum animal causam aliquam ac vitium latens habe-
re fuerit deprehensum, semestri tempore, quod & iure præfinitum
est, redhibeatur. Quod si & sex menses præterierint, ad actio-
nem^f quantò minoris licet confugere, nisi miles est qui emit. Si
ea lege^g seruum tibi vendidero, vt nisi placuerit, redhibeatur, si de
tempore redhibitionis non conuenerit, licebit hoc tibi intra sexaginta
dies facere, nisi iustum interuenerit impedimentum. Tum enim
etiam post sexaginta dies locus est redhibitioni. Porrò & iumentorum^h
redhibendorum eadem est quæ & mancipiorum ratio. Quodⁱ
si iugum ac par iumentorum veneat, si vnum in ea causa sit vt redhi-
beatur, redhibebitur vtrunque. Si in re vendita^k quid affectus
aut vitij deprehensum fuerit, vt seruus fugitiuus aut erro aut fur,
vel mutum animans pulmonicum, aut depresso humero, aut deniq;
quo alio vitio laborans, si quidem rei quæ distrahitur commendandæ
causa dixerit atq; assæuerarit vitiosam non esse venalitariis, po-
test intra sex menses emptor facere vt redhibeatur. Hoc exacto tem-
pore non item, verum ad annum vsque expletum potest æstimatorio
seu quantò minoris iudicio agere. Quod si non rei commendandæ
causa dixerit, habet aduersus eum emptor iudicium redhibito-
rium intra^l duos menses: vel quanti emptoris interfit, intra sex: pro-
pterea quòd oportet venditorem certiores emptores facere, quid
morbi vitijque sit rei quæ venalis proponitur. Animantium^m vi-

a l.ij. de reb. alie. non alien. C. Facit auth. si qua mulier. ad senat. Velle & l. vni. §. & cum lex. de rei vxor. act.

b No. vt immob. ante imp. do. vnde auth. C. cuius iustit. siue à me. sumpta est. ad Vellia. Fa. & l. seq. §. mulier.

c Hac τὰ ἀπαφεγοὶ dicuntur. l. si ego. §. dotis. de iure dot. l. hac lege. C. de pact. con. tam sup. do.

d Redhibitoria vimẽ sibus, actio quantò minoris anno concluditur. l. ij. C. de adil. act. l. sciendũ. in si. & l. cum sex. de adil. act.

e Est enim his actio- nibus præstitutum tempus vitis, vt ex dictis legibus patet.

f l. si tamen. §. nõ nocet. Et vicissim interduum est æstimatoria seu quantò minoris agas. re dhibitioni locus est, l. bouem. §. aliquãdo. eodem.

g l. quòd si nolit. §. si quid ita. eod.

h l. adiles. ij. in princ. eodem.

i d. l. §. si forte ingũ.

k l. ij. §. eod.

l l. si reditor. vbi tum demum hoc fieri dicit, si venditor de iis que edicto adilium continentur, non caueat.

m l. ij. §. j. & l. adiles auni. in princ.

- a Si tamē tale sit vitium, quod omnibus apparere poterit, eius nomine nō teneri, firmat l. queritur. in fi. & l. si tamen. §. ei qui seruit.
- b l. iij. §. idem Pomponius.
- c Act. ex empto. vt docet l. Iulianus. in prin. de act. emp.
- d Quis hic sic docet l. vlt. §. j. de adl. edi.
- e Quid morbus sit, habes l. j. §. sed sciē dum. eodem.
- f l. bouem. in prin.
- g Etyymologias habet Græc. exempl. sed non est dubium ex l. d. legendum ἄποκρίτως.
- h l. si tamen. in fi. & quæ sint simplaria venditiones, vide Bud. neglecto Accur. qui tribus aut quatuor expositionibus sibi ipse vix satisfacit.
- i Hoc et sup. dictū ex l. ea quæ. de cō. emp.
- k l. si tamen. §. ei qui. de adl. edi.
- l l. j. C. de resc. vend. l. iij. C. de iis quæ vi met. re cau.
- m l. ij. & l. si voluntate. C. de resc. vlt. Cōcor. c. cū dilecti c. vlt. ext. de emp. & ven.
- n l. superuacuas. de tēp. in integ. rest. C.
- o l. in causa. ij. §. pen. de minor. l. item si pretio. §. vlt. loc.
- p l. quisquis maior. C. de rescind. vendit. Facit d. l. ij.
- q l. si quidem. de prædijs minor. C.
- r Que nec sine decreto alienari possunt, vt constat iam disto titulo.

tia quæ in aperto^a sunt palam, distrahentes pronuntianto, itidem & occulta: Et si reperti fuerint qui emere velint, nec certum consignatumque pretium obtulerint, ne redhibendi his facultas detur, nisi ad proximum mercatum causam cur redhibeant, renuntiârint. Sin verò præsens & numerata offertur pecunia, pactis conuentis si qua sint, stetur. Pauida^b & calcitrosa iumenta morbosa non sunt: animi enim sunt hæc vitia. Si itaque animi tantum vitium est, redhibitoria locum non habet, nisi abesse prædixerit venditor. Potest tamen quanto minoris^c agi. Si autem vel corporis solum, vel & corporis & animi mixtum vitium est, redhibitoriarum locus est. Neque verò id exigimus, vt fonticus^d sit morbus, sed quod vsu ministerium que^e quoquo modo impediatur. Neque enim id nunc agitur, cui rei hic ipse morbus obstat. Vitiosa^f est & quæ calcitrat ac pessundat mula, & quæ sine causa^g turbantur ac fugiunt iumenta. In vsu est, ne in simplariis^h venditionibus redhibitoria competat. Quæ reiⁱ venalis commendandæ causa à venditore dicuntur, si palam appareant eum non obligant, vt seruum esse speciosum, domum bene ædificatam. At si dixerit hominem esse literatum vel artificem, talem præstare debet, vt qui hoc ipso pluris vendiderit. Qui^k seruum vincitum vendiderit, de fuga non tenetur. Multò enim hoc facere amplius est, quàm pronuntiare in vinculis fuisse. Emptori siquidem æquum est exceptionem opponi, si de fuga sciat aut vinculis, cæterisque rebus similibus.

D E R E I V E N D I T A E R E S O L V T I O N E
A C R E S C I S S I O N E .

QVI PER^l vim rem vendidit, potest reddito quod accepit pretio, vi peractam venditionem rescindere, nec ipse modò sed & eius hæres. Si quis^m rem suam minoris vendiderit, potest pretium restituens eam recipere. Est autem minus pretium quod ad dimidiam iustæ æstimationis non accedit. Quòd si maluerit emptor (habet enim horum delectum) quod iusto pretio deest refundere, rem obtinebit venditam. Idemque iuris in venditoris liberis locum habeat. Porrò actio huius rei nomine intraⁿ quadriennium instituenda est. In emptionis^o & venditionis pretio naturaliter licet contrahentibus sese mutuò circumuenire.

S C H O L .

Maiores^p quidem, & qui ad legitimam atque absolutam ætatem peruenire, si res suas vendentes, ad dimidiam vsque iusti pretij circumuenti fuerint, vt rem fortè centum nummorum, quinquaginta distraxerint, venditionem reuocare non possunt. Id siquidem iure permissum est, vt rem nummorum centum, absque dolo quinquagenis comparemus. At in minoribus^q, secus. Hi enim etiam si in rerum soli^r distractione minus quam ad iusti pretij dimidium circumscripti fuerint, restitui in integrum rescisso contractu possunt. Sciendum, si quidem is, qui minoris emit, cognita circumscriptione, ab empto pretio discedere voluerit, vt ne ad planè restituendos fructus damnetur, præstare eum oportere venditori & nudos partibus prædij à se vltra quam decuerat possessæ fructus. Sin ratam esse venditionem

voluerit, illudque exoluere quod iusto pretio desit, tum sanè eum par est vsuras^a quoque non soluti pretij pensare, quippe cum rata sit stabilisque venditio. Ita enim & Magister pronuntiauit, & alii iudicibus visum est.

NOVELLA.

Nouella quoque Cæsaris Romani senioris ita habet: Si deprehensum & exploratum fuerit eos qui post à se peractam venditionem, si modò testibus peracta comprobetur, ad iudicium prouocauerunt, intra quadrienniū id fecisse ac conquestos esse, citra controuersiam his succurritur. Succurritur autè, non vt vendita suburbana recipiant, sed vt si quidem emptor quod reliquū est iusti pretij expletioni præstare voluerit, hoc ei facere^b liceat. atque ita iustum rei pretium supplens ac persoluens, ipsa prædia sibi retineat, & qui de facta venditione queruntur iustum pretium quanti prædium ipsum æstimatur accipiant. Sin nolit emptor iustam rei æstimationem complere, pecuniam quam ab iis qui cum eo expostulant accepit vnà cum eius causis ac vsuris restituat, & è prædio decedat venditori restituendo.

Possunt contrahentes se inuicem circumuenire etiam ad^c dimidiam vsque iusti pretij, quo res de qua contrahunt æstimatur. Qui verò vltra iusti pretij, dimidium secum contrahentem circumuenit ac lædit, aut quod est amplius dimidio reddit, aut tota res soluitur ac rescinditur venditio. Haudquaquam^d probabilis est causa propter quam rescindi consensu factam venditionem postulas. Et si enim maximè duplum offeras pretium emptori, inuitus tamen ad rescindendam venditionem non vrgetur. Si fundum^e tibi vendens, fines demonstrāro, & eum centum esse iugerum dixero, & aliqua eius parte euicta me euictionis nomine cōueneris, dimēlōque fundi^f repetita fuerit eius magnitudo culturæ centum iugerum, nequaquam excluderis quin tibi satisfieri postules ob ea quæ euicta sunt. Finibus enim ab emptore demonstratis maiorem habuisti quàm iugerum dimensioni fidem. Itaque fines demonstratos præstare tenetur venditor.

DE EVICTIONE REI VENDITAE.

SI VE totus^f ager venditus, siue eius pars euincatur, tenetur venditor. Quæ post venditionem contingunt euictionis fortuitæ^g causæ, venditori nihil obstant. Euicta re^h, simplex duntaxat eius pretium emptori præstat venditor, nisi & aliudⁱ cōuenerit, insuper & id quod interest. Vnde & si minor^k esse cœperit, damnum ad emptorem pertinebit. Qui à^l malæ fidei possessore fundum bona fide emit, longi temporis præscriptione suum facit. Empti & venditi actio^m longi temporis præscriptione non summoctur.

Si minorisⁿ quàm mandauit res mea vendita fuerit, non videtur esse vendita. Quæ^o a fisco distrahuntur, tum demum potest intra quinquennium dominus vendicare, si non tanquàm creditor si^pscus vendiderit. Si enim iure crediti^p à fisco distractum sit quippiam, nullo temporis progressu à debitore potest reuocari. Si tamen

^a Ex præscripto l. curuli. C. de act. emp. cum simil.

^b In arbitrio enim emptoris est si velit supplere iustū pretiū, aut venditionē rescindere, cum res minus dimidia iustū pretij comparatur. C. cum di. ecli. extra. de emp. & ven. & d. l. j. in illis verbis, si emptor elegerit. C. de resc. vend.

^c gl. in d. l. in causa. §. idem Pomponius. & glo. in l. non est. C. de resc. vend.

^d d. l. non est probabilis. C. eodem.

^e Hoc ad leg. titul. de euict. pertinet. Idem habes l. si fines. C. de euict. Amplius aliquid addit l. qui fundum. ff. eod.

^f l. j. de euict. l. si cum. C. eodem.

^g Vt si seruus venditus decesserit antequam euincatur. l. si seruus in princ. eod. & l. si quis tibi seruum. C. eodem.

^h l. euicta re. ij. eod.

ⁱ l. si dictū. l. si plus. e.

^k Neque enim minuitur aut augetur reditori euictionis quantitas, siue deterior siue melior res fuerit effecta. l. ex mille.

^l l. fal. qui aliter. am. ff. & l. si obligata. C.

^m l. empti actio. C.

ⁿ l. diligēter. §. j. mād. l. j. S. Celsus. de exce. rei vend.

^o §. vlt. Inst. de vsuca. quod corrigitur. l. ij. C. de quad. præscr.

^p l. pe. de fi. in. ff. & in. ha. ff. x. li. c. & l. j. de cap. & distr. pig. trib. cau. eodem lib.

a l.vlt. c. si adu. fise.
 b l.j. §. vlt. de exce. rei
 vend. & trad.

c l.j. c. si propter pub.
 pensit. vend. cel.

d Cuius sit metio In-
 stit. de vsucap. §. vlt.
 e l. si hypothecas. C. de
 remiss. pign.

f l. quoties duobus. C.
 de rei vend. l. qui ti-
 bi. C. de here. vendi.
 g d. l. quoties. in fi.
 h l. j. c. si vend. pign.
 ag. l. emptor præ-
 dium ff. de rei ven.

i l. si patri. C. de don.
 & l. cum à matre.
 de rei vend.

k l. ij. c. de pat. qui si.
 su. distr.

l l. civile est. C. de
 furi. & ser. cor. Fa-
 cit c. qui cum fure.
 extra de furt.

m l. si mancipium. C.
 de rei ven. l. ij. C. de
 furt. & ser. corrup.

n Pomponius in l. si
 ancillam. pro suo.
 Facit l. sequitur. §.
 de illo. & l. non so-
 lum. in princip. de
 vsucap.

o In d. l. si ancillam.
 Trebatius legiur.

per collusionem^a & fraudem vel vniuersi vel etiam maioris partis pretij, venditio sit perfecta, licet debitori suum, oblati quæ debet, recipere. Et si res emptori^b non fuerit tradita, sed eius tamen possessionem sine vitio fuerit nactus, habet aduersus venditorem executionem, nisi fortè iustam causam habet venditor, cur rem vendicet.

Rem à fisco^c propter publica tributa & pensionationes distractam, neq; ipse debitor neque creditor potest vel si debitum offerat, reuocare. Omnibus enim fisci causa præfertur. Iuxta verò diuorum Marci & Commodi constitutionem^d, intra quinquennium duntaxat potest rem dominus vendicare. Si distrahente^e fisco quod alicui alij pignoris nomine erat obligatum contigerit creditor, actionem amittit quam in rem hypothecæ obstructam habebat. Neque enim à fisco celebratæ venditiones temere reuocantur.

DE VENDITIONE ET DONATIONE.

SI DVO^f rem eandem seorsim in solidum emerint, qui prior eam accepit, potior est, et si pretium non soluit, nec instrumentum rei venditæ obtinuit. Idem & in donatione^g dicendum. Qui alienum^h agrum emit, non priùs eum domino reddit, quàm pecuniam accepit creditori qui pignori datum prædium habuit, solutam.

DE REI PVPIILLARIS DISTRACTIONE.

SI quisⁱ à matre rem filij emerit, rectè in rem actione conuenitur. Quòd si filius matri hæres exitit, pro qua portione ad eum hæreditas pertinet, matris venditioni cogitur acquiescere. Doli siquidem exceptione repelletur.

DE LIBERORVM DISTRACTIONE.

SI quis^k magna pressus inopia ac egestate, victusquè penuria, filium filiamve distraxerit, valet quidem venditio, & hoc tantum nomine valet, vt non aliter distractas personas reddere cogatur emptor, ni aut pretium receperit quanti nunc valet, aut his simile mancipium. Liceat enim vel ei qui vendidit, vel ei qui est venditus, vel cuiunque alij, eum suæ ingenuitati ac natalibus restituere, sed ita demum si aut pretium offerat quanti nunc valet auctus & adultus ex quo venditus fuerat, aut pro eo mancipium præstet.

DE RE FVRTIVA.

REI furtiuæ^l emptor, rogatus vt venditorem nominet, non debet illud causari se ab ignoro & transeunte emisse, sed furem ipsum indicare. Quod temere^m ablatum aut importunè surreptum est si fuerit venditum, vendicari potest, ne soluto quidem quod eius nomine datum est, pretio. Nec qui furto ablata restituit, potest pecuniam repetere quam pro iis contulit. Si furtiuamⁿ ancillam bona fide emeris, quod ex ea apud te conceptum est ac natum potes vsucapere, etiam si intra constitutum vsucapionis tempus eam furtiuam esse cognoueris. Et ita quidem Neratius^o absque vlla distinctione tradidit. Ego verò ita distinguendum censeo, vt si qui-
 dem

dem toto vsucapionis tempore, cuius esset ancilla ignorâris, aut scieris quidem sed domino renuntiare non potueris, aut cum & rescisces & nuntiare posses, renuntiârîs, planè vsucapere possis. Sin verò cum scires & posses, non tamen certiozem fecisti dominum, partum nequaquam vsucapere queas. Tum enim matrem reliquo tempore clàm possidere videris. Neque verò potest eadem res & clàm & pro suo possideri. Qui à furioso^a vt sanæ mentis homine comparat, longa possessione rei emptæ dominium quærît, verùm nec actionem habet de euictione, nec accessione possessionis eius vitur.

Si^b à furioso quem sanæ mentis putem, emero, neque mihi tempus possessionis eius quicquam prodest, vt simul cum mea connumeretur^c possessione, neque eum ad alterutrum adigere possum, vt aut rem vendicet, aut eius pretium reddat. Enimuerò quamuis ob furorem venditio non subsistat, si tamen rem mihi ab illo venditam præscripto decennij tempore absque vitio tenuero, dominium rei consequor.

Qui^e litis æstimationem obtulit, pro emptore possidet. Item & pro emptore possidet, qui reuera^f emit, non qui in ea est opinione vt se emisse putet. Licet^g venditori, meliori sibi allata conditione, addicere posteriori, nisi prior plus adicere paratus sit, quàm priùs scilicet obtulerat.

Ne dixeris^h debere priorem emptorem plus secundo adicere, ni rem à se auferri velit. Plus enim hoc non valet quòd fortè priorem oporteat amplius aliquid iis quæ à posteriore adiecta sunt addere, sed quòd possit ac debeat eo vt quod posterior adiecit, hoc est eadem vt adiectione qua posterior est vsus, si ratam esse voluerit sibi factam venditionem.

Meliorⁱ affertur conditio, & si pretio quid addatur, & si solutio offeratur pretij facilior ac maturior, & si locus opportunior, emptor accommodatior ac ditior. Item & si leuioribus conditionibus ematur, & vbi nulla à venditore satisfactio exigitur. Denique si cetera quæ in priori emptione venditori grauiora erant emptor remittat, etsi viliori pretio emat. Quæcunque enim ad vtilitatem venditoris pertinent, meliorem eius faciunt conditionem. Si plus adiicienti^k res accesserit, quæ non minoris sit, quàm quo pluris id quod in diem addictum fuerat veniit, non resoluitur prior venditio.

QUI POTIORES IN REI DISTRACTIONE HABEANTVR.

VBI alicuius bona distrahuntur, externo quidem creditor vel cognatus in emptione potior est, cognato verò creditor, & inter creditores is cui maior summa debetur. Si in^m fraudem creditorum minoris fundum vendidero, reuocatur quod est venditum, etiam si pretium non restituatur.

S C H O L.

Cum creditores meos fraudare vellem, idque efficere, vt bona mea quàm maximè immiuerentur, quòd id creditoribus damno esset, qui non essent habituri vnde sibi fieret satis, fundum nulle nummorum Petro quadragentis vendidi, qui & mei consilij ac fraudis erat conscius & particeps. Datur creditoribus actio in factum, qua factam venditionem etiam pretio non restituto reuocant. Emptoris enim dolum lex vlciscitur, & in ipsum retorquet, quod in creditores ipse molebatur.

^a l. ij. §. si à puillo. versicu. si à furioso. pro empt.

^b Videtur esse etiam in superioribus. Quod alias fit. d. l. ij. §. emptori. & §. inter. Insti. de vsucapion.

^d Cum aliis euictionis nomine venditor obligetur. l. ex empto. de act. emp. l. in vendendo. de contrah. emp.

^e l. j. pro empti. l. ij. in princ. eod. l. licet. de in diem addictio.

^h Acuta præcedentis legis explanatio quæ ex verbis extremis l. necesse. eo. colligit.

ⁱ l. eum qui emit. §. vti. cum l. subseq.

^k l. si prædico. §. si fundus. eod.

^l l. j. de privileg. cred. Huc fac. l. vti. c. qui lo. ced. poss. l. maiorem. & l. imperator. ff. de pact.

^m l. si debitor. quæ in fraud. cred.

a l. si in emptione. §. pe. de contrah. emp.

Si quis Petrum aut Paulum^a emerit, delectum habet venditor, vtrum velit dare. Et prioris quidem mors ad venditoris periculum pertinet. Quòd si & posterior, ad emptorem: sed & si pariter eodémque momento ambo decesserint, pretium ab emptore repetetur, nisi antea id persoluerit.

DE VINI VENDITIONE.

b l. arbitrio. §. de eo. de dolo mal. l. impetratores. de contrah. emp.

VINARI negotiatores^b, quibus voluerint pactis vina vendunt. Nemo enim vendere cogitur, cui aut pretium aut mensura displiceat, præsertim si nihil contra consuetudinem regionis fiat.

c l. vt. C. de iur. emphyt.

DE EMPHYTEVSI.

EMPHYTEVTA^c ius emphyteuseos vendere volens, tenetur priuario domino attestacionem transmittere, eúmque de pretio certiores facere. Qui si emere noluerit, liberum esto emphyteutæ ius suum elapso bimestri transferre. Quin & emptorem cogitur admittere dominus, vbi primùm duo menses expleti fuerint.

NOVELLA CAESARIS ROMANI, CUIVS
INITIVM EST, ANTIQVA
est prærogatiuæ lex.

d Hæc Novella pertinet ad abrogandam l. dudum. C. de contrahend. empt.

SI qui communes^d ædeis, fundum, vineam, aut quamvis aliam rem soli habentes, aut aliter quàm cõmunionis iure propinquis prædiis aliqua ex parte permixti aut adiacentes, consortes, vel alioquin vicini & proximi, sua alienare aut venditionis aut emphyteuseos aut locationis nomine voluerint, ne prius hæc alij cuiquam alienato, quàm testatum iis fecerint, quos in prærogatiua *ἡ τὰξιν*, hoc est ordine succedentes dicimus: vt primi inquam vocentur permixtim quoquo gradu iuncti cognati, aut quibuscum aliquid est commune, vt ædes, fundus, vinea, aut quæuis alia res. Eiusmodi siquidem cognatos lex præfert. Vbi verò cognati cõmunionem in re non habent, tum anteponuntur qui aliquid in ea cõmunitatis habent. quibus ij succedunt qui tantùm permixti sunt, etsi omni ex parte ei qui rem alienat sint externi. deinceps & simul iuncti consortes. Postremò qui simpliciter aliqua ex parte rei alienandæ vniti sunt & vicini. Consortes porrò appellamus, quotquot sub eodem censore perscripti sunt, & in censum publicum relati, etiamsi propria tributa diuersis in locis pensitent. Enimvero cum multi finibus prædij alienandi circunquaque adiacent, suo cuique ordine testationis prærogatiua tribuatur, vt reuenuibus fortè iis qui iure præferuntur, qui deinceps vocantur contractum, si velint, inire queant. Quòd si æqualibus omnes subnixi reperiantur priuilegiis, vt nihil omnino sibi iniuriam in huiusmodi vocatione præiudicent, eadem quoque rursus fiat denuntiatio, vt intra triginta dies iustum pretium, quòdque verus emptor haud segniter^e præstaturus esset, i. si absque vlla mora

*ἀπρὰδιουρυστος,
vel absque fraude,
vel haud caute.*

mora soluentes, pro rata parte vel sponte sua vel alicuius opera & arbitrato distribuunt. Quotquot autem intra præfixum tempus, sibi delatam pretij partem non præstiterint, ius prærogatiuæ amittent, nisi si quis fortè eorum captiuus est, deportatus aut relegatus, aut ob publica priuatæve negotia citra dolum absens, aut etiam nõdum ætatis vicesimum quintum annum expleuit. Horum enim qui administranda negotia susceperunt, intra quatuor menses, cum præ-

a *v. c. v.* Alij minores ipsos intelligit adstantes. Ego alios emptores intelligi malim quibus est ius prærogatiuæ.

sentibus nouis^a emptoribus pro rata portione concurrunt, pretium explentes, quod à minoribus subducta ratione est præstandum, vnà cum legitimis vsuris, & necessariis sumptibus. Externos verò emptores in totum summouent, pretium cum vsuris ac sumptibus, ipsis restituentes. Quin & in vniuersitate villarum quæ dicuntur aut prædiolorum (Vniuersitatis autem vnus sunt, qui ex eadem sunt villa) longè fatius est, vt earum habitatores sibi mutuo præferantur. Quòd si omnes quibus in rei distractione prærogatiuæ ius datur, recusarint, vel eos exploratum fuerit ei qui rem alienat & eius familiaria aut pecuniarij damni seu multæ autores fuisse, aut eius corpori ac vitæ insidias struxisse, grauissimamque infamiam peperisse, idque non fortuito, sed de industria aut per se aut per suos, hos inuito eo qui talia sit passus nulla ratione volumus ad ipsius prædia adspirare.

Post decennium tamen silentio peractum, aduersus eos qui quouis modo contraxerint, quæ donatione aut testamento quippiam fuerint consecuti, nulla omnino ab iis qui dictis ex causis prærogatiuæ ius habent, imò nec à fisco controuersia moueatur. Occasione tamen dotis^b aut propter nuptias donationis, ex testamento vel permutatione vel transactione, & propinquis & externis omnes alienent, absque simulatione nimirum ac dolo. Si verò qui in fraudem nostræ constitutionis alienant, aliud quid facere ausi fuerint, & aliud apertè simulare, si quidem post iusiurandum conuicti fuerint tam ipsi quàm qui ita dolosè cum ipsis contraxerunt, & periurij pœnas dabunt, & hi quidem prædio, illi verò clàm soluto pretio excident, & vtraque fisco inferentur, vt à fisco propinquis venundentur. Sin verò ante iusiurandum deprehensi fuerint tale quippiam egisse, & quod actum fuerit erit irritum, & qui semel fundum præter iuris formulam alienare conatus est, vel inuitus postea cogetur iis vendere quibus ius prærogatiuæ concessimus. Et hæc quidem ita de his statuenda.

b *l. ante diuisionem C. de iur. dot.*

Quod autem ad communionis^c prærogatiuam attinet, huic debet decennij præscriptio opponi. Verbi gratia, cum ædeis haberes, in quibus & mihi esset communionis aut propinquitatis ius, aut quid aliud, vnde mihi nasceretur prærogatiua, eas nulla mihi de ea re facta denuntiatione vendidisti, totum mihi integrum seruetur decennium, quo actionem de prærogatiuæ iure intendere possim. Si enim illud dixeris, debuisse me ex legis præscripto intra quadri-

c *Hic tollitur l. j. C. cõmuni diuid. & aliquot l. C. de comm. re. alien. vt j. pe. & antepenult. Romanorum.*

dist

distinctione protulisse. Si enim certior factus sum, quadrimestri submoueor. Sin minus, decennium mihi seruatur. Quòd si dixeris: Atqui tum aderas, cum eedes venderentur, nec es refragatus. Nam & tu qui emebas, me in re, cõmunione, propinquitatis aut aliquod aliud ius habere perspiciebas: itaque prænuntiaffes. Quapropter si prænuntiaris, quadrimestre tempus tibi est auxilio: sin minus, toto me decennio tueor. Et Magister in obseruationibus suis ita inquit: Vrget omnino lex præsentem eum cui ius prærogatiuæ tributum est, vt intra triginta dies aut pretium numeret, aut ius prærogatiuæ remittat. Quatuor verò menses in absentibus statuit, qui scilicet eorum curatoribus & negotiorum gestoribus concedantur. Prohibet insuper & Nouella hæc potentioribus, ne aut ex venditione aut donatione aut testamento quiequam à tenuioribus accipiant, nisi eorum sint cognati. Quod à nobis quondam vt otiosum ac superuacuum neglectum fuerat ac remissum. Itaque horum potentiorum inquam causa, & non propter vllos alios, illud est adiectum, qui donatione aut testamento quippiam fuerint consecuti. Non defunt & qui dicant totum id quod de decenio adscriptum est, propter potentiores duntaxat fuisse adiectum. Cæteris enim quatuor menses, idque deliberandi tantum gratia datos esse. Verum hoc apud nos locum non habet: vt qui aliis quoque personis decennium in venditionis prærogatiua tribuerimus. Emphyteuseos liquidem & locationis prærogatiua iam in desuetudinem abiit.

NOVELLA CAESARIS MICHAELIS.

Potior est propinquus externo in rerum soli antichresi^a.

Nouella autem Caesaris Emmanuelis^b hæc insuper adiciit. Inquit enim in antichresi quoque ius induci prærogatiuæ, atque in antichresi ea omnia valere, que & in donationibus superiori Nouella cauta sunt: & propinquitatis etiã ius concedi, etsi quis partem duntaxat rei immobilis, in qua alteri ius prærogatiuæ competit, vendat, partem verò vel minimam sibi relinquat non venditam, eam fortè quæ vicini ædibus aut fundo proxima sit, in quibus ius spectatur propinquitatis, neque huiusmodi curiosis commentis veritatem vinci, ita vt irrita maneant, que superiori constitutione super his statuta sunt, præualete ac prægrauante legique fraudem faciente morosa quorundam & arguta anxietate. Siquidem & qui rem soli vendit, etiam si compositò diremptum ac seiuactum id vendiderit, quod vicino proximum est, hoc quoque non alij quàm ei qui prærogatiuæ ius habet, vendere poterit.

Vbi distractio^c fit, externo quidem creditor vel cognatus in emptione præponitur, magis tamen cognato creditor; inter creditores verò is est potior, cui plus debetur.

NOVELLA CAESARIS NICEPHORI.

Ne se prærogatiuæ ius habere putent pauperes, cum potentiorum distrahantur prædia, nec ex eo quòd consortes aut commune quid cum illis habeant, siue milites siue ciues deprehendantur. Sed ad eos iterum redeant prædia, qui dignitate aut opibus & copiis clari sunt, qui scilicet ad tenuiorum his adiacetium tranquillitatem & eommodum tuendum spectent. Et potentiores quidem à potentioribus

^a Αντίχρησις est minus pro credito pignoris usus: quo verbo bis Martianus vititur, l. si pecuniã. de pig. act. & l. si is qui. §. 3. de pign. Etsi posteriori loco nonnulli ἀντιχρησὶς legunt, quod idem ferre est.

^b Προ Μανουὴλ qui δὲ πρὸς τὸν λέγουσι: quod & malim, cum hæc sit epexegetis iam posita Nouella Caesaris Michaelis.

^c Hoc & sup. dictum ex l. j. de pri. cred.

ribus duntaxat emere volumus: milites verò ac pauperes ab iis quibus forte idem ordo obtigit. Si præterierit absque denuntiatio-
ne & interpellatione quadriennium, postquam emptum fuerit abru-
ptum iamque penè abolutum prædium, iam non potest quis de iure
prærogatiuæ experiri. Cum quis ex parte ob communionem, in
ædibus prærogatiuam haberet, totas ædeis emere volebat. Iudex ve-
rò ita statuit, vt cum ad vniuersarum ædium venditionem animum
non appelleret, & prærogatiuam remitteret, quam ex parte habe-
bat. In venditoris enim & emptoris gratiam hoc recens ius est indu-
ctum, iusteq; institutum, vt ne scilicet propter communionis bene-
ficium iure concessum, alia quæ adiacent, & ex eodem penè cor-
pore sunt, inempta maneant. Is quidem qui in re quapiam com-
munionis ius habet, præfertur. Verùm si in magnis amplisque
ædibus exiguam habeam communionem, in eo solùm quo commu-
nico præferor, atque adeò vel vniuersas ædeis emere compellor, aut
si non emero, communionem excido. Si tamen nolit venditor me
vniuersas ædeis emere, nequaquam ex perexigua communionem iure
possum vniuersas petere.

Romanum.

Romanum.

MAGISTER.

Et si ea, in quibus communionis causa cæteris anteponor, ab
aliquo vendita donatave, etiam sacrae ædi fuerint, id rescinditur.
Atque id ex facto pronuntiauit Magister, huiusmodi reuocata do-
natione, suoque iure seruato ei qui ius habebat prærogatiuæ.

Ea quidem quæ vsu quæritur possessio, hoc est decennium, tu-
tum præstat, ita vt iam interturbari non possit, emptorem. At do-
minium quod ex vsu quæritur, hoc est triennium, à repetitione
quidem fructuum, eum facit immunem ac liberum, non item
tutum ac solidum rei hypothecæ nomine obligatæ dominum
constituit.

DE SACRIS DOMIBVS.

SACRA^a & veneranda loca, si aliunde non suppetit vnde tri-
buta fiscalia pensitent & compleant, rectè etiam prædia ven-
dunt, discussa tamen priùs atq; disceptata apud Metropolitanam alie-
natione, idque in conuentu episcoporum & clericorum, adhibitis sa-
cris oraculis. Quòd si nulla alia subministratur facultas aut ratio sol-
uendorum tributorum, confirmetur occultè venditio, deturque fi-
sco ex rebus venditis confecta pecunia, & cautio de iis quæ perso-
luta sunt.

Illud insuper^b legi adiicere æquum censuimus, vt qui ser-
uum vendit, si eum sciat furem esse, furiosum aut phanaticum,
huius rei emptorem præmoneat. Nisi enim hoc fecerit, & ipse ser-
uum recipiet, & duplum pretium emptori restituet, præstaturus &
si quod damnum in emptoris ædibus attulerit.

^a *Sumptum ex Non. de eccle. re. immabil. alien. §. sancimus. Idem habes in Non. de alie. & emphyt. §. si verò quis. vnde Auth. it. prædi. c. de sac. san. eccl. est sumpta. Idem in rebus mobilibus. No. ea. §. pe. & l. sancimus. j. c. eo. c. Au-then. præterea. sub-sequen.*

^b *l. iulianus. in princ. de action. emp. l. j. §. causa. de adil. edict. & l. j. c. eod.*

EMPHYTEVSIS^a neque locatio est neque alienatio, sed medium quendam inter hæc duo locum obtinet, & partim locationij cognata est, partim alienationi simillima, aded vt vtrunque simul in se complecti videatur, atque esse velut locatio quædam simul cum alienatione coniuncta. Locatio siquidem semper non est, nec perpetuo tenetur, sed vbi semel contracta fuerit, esse iam post sui implementationem definit. Emphyteusis^b verò potest & perpetuò constare, nihilque obstat quo minùs omni tempore permaneat. Atque hoc est quo à locatione se iungitur emphyteusis. Rursus alienatio, venditio est absoluta, vbi nimirum persoluto pretio nihil quicquam vltra emptor confert, nec verò quicquam quotannis præstare cogitur. At emphyteusis in singulos annos cum fiat, velut annuam pensionem ac tributum exigit. Et hac re differt emphyteusis ab alienatione. Et quatenus quidem is qui emphyteuseos nomine rem quampiam accepit, facile à quo accepit non expellitur, neque rem sib, datam in exiguum tempus possidet, neutiquam locationis nomine emphyteusis censetur. Vt verò rursus quotannis præfinitum & conuentum canonem præstat, neque item alienatio est ac perfecta venditio, sed media inter locationem & alienationem spectatur. Ideoque quæ huic competunt iura peculiaria sunt, & ab iis distincta, quæ locationi & alienationi destinantur.

DE SACRIS AEDIBVS.

EMPHYTEUSES^c à sanctissima maiore ecclesia regie ciuitatis, item & ab orphanotrophio, xenonibus, nosocomiis & prochiis, non in personam tantum eius qui accipit, sed & in alios duos deinceps hæredes fieri tradique iubemus. Ruinæ & collapsa ædificia Constantinopolitanæ ecclesiæ in perpetuam concedantur emphyteusim, idque sub tertia parte^d pensionum quæ stante ædificio pensabantur, vel sub dimidia earum quæ post factam ab emphyteuta reparationem colligi possent. In cæteris^e autem ecclesiis, monasteriis, xenonibus ac reliquis venerandis domibus, quæ aut intra Constantinopolim, aut vbiuis terrarum sunt, harum quoque ruinæ iure emphyteutico in perpetuum ab iis qui dare voluerint dantur, ea tamen lege vt ne subleuatio fiat ei qui rem in emphyteusim accipit maior sexta reddituum parte, qui ex eiusmodi re quæ emphyteuseos causa datur, percipi solent. Locationes^f à venerandis domibus contrahi duobus modis permittimus, vel quoad emphyteuta superstes fuerit, vel in quantumcunque tempus contrahentibus liberit, ita tamen ne triginta annorum excedant interuallum. In ecclesiis^g quidem & sacris domibus si per biennium emphyteuta

teuta

^a Ex l. j. C. de iur. emphy. & S. aded. Inst. de loc. & cond. Vnde hac de re & tit. ff. si ager vel lig. pet. vbi tradit Paulus vel ligales agros vocari qui in perpetuò locantur. Emphyteuseos enim nomè nusquam in Pandectis reperies.

^b Vide gl. j. c. ult. ext. de loc. & conduct.

^c No. de alien. & emphyt. §. emphyteuseos. Ex qua novella penè omnia ad finè huius tituli sumpta sunt.

^d Hinc tollitur scrupus ille qui Accur. d. No. §. si verò quædã sunt loca. vnde Auth. si quas ruinas & que & in canones relata est. x. q. ij. malè torsit. & quosdam alios tertiane an duæ emphyteute remittantur partes ab imperatore.

^e No. de non alie. aut permitt. §. qui verò Leonis. vnde Auth. perpetua quoque. C. de sac. sanct. eccl. est desumpta.

^f §. locationes. d. Nou. de alie. & emphyt. §. Nos. de non alie. §. scire. & No. de non alien. & emphyt. §. si verò quis aut locator, vnde Authen. qui rem. C. de sacro san. eccl. sumpta est. At conductor qui personibus intra biennium nõ parat, sine metu pena expelli potest. l. quæro. §. inter. loc.

teuta conuentum non persoluerit canonem, cadit emphyteusi: in aliis verò, si per triennium. Oeconomis^a, orphanotrophis & huiusmodi quaruncunque sacrarum ædium procuratoribus, seu negotiorum gestoribus, insuperque omnium chartulariis, atque horum parentibus, filiis, & cæteris qui quoquomodo ipsis aut propinquitatis aut affinitatis iure sunt coniuncti, vetamus, ne emphyteuses, locationes aut oppignerationes suscipiant aut per se ipsi aut per intermediam personam, rerum quæ ad ipsas venerabiles domos spectant: qui & illud sibi persuasum habeant, si quid eiusmodi fecerint, & irritum fore, & eum quidem qui rem emphyteuseos aut locationis nomine acceperit, re spoliandum, quin & pretio eius nomine soluto multandum. Eos verò qui eam contraxerint emphyteusim oconomos, chartularios, & procuratores tanta simul pecuniæ summa multatum iri, quæ domui adiudicetur, quantum numerati pretij detrimentum passus est emphyteuta. Hæretici^b rem soli ecclesiasticam ne possideant, neque emphyteuseos neque locationis in re. Quod si quis eiusmodi quid, hæreticus fecisse deprehendatur, quod pro his dederit, amittat.

Dist. Not. de non alien. §. æconomis. duobus locis.

b Facit l. si qui orthodoxa. C. de hæretic. & Manich. Concordat. c. excommunicamus. j. & cap. vlt. extra eod.

DE MUTVO ET PIGNORE, EX MICRO,
IUXTA SERIEM QUAM IS HAEC TRACTANS TENVIT.
TIT. V.

DEBITI^c appellatio latius patet quàm mutui. Mutuum enim id est, quod idè debetur, quia datum est aut numeratum, nihilque aliud ab hoc mutuum nominatur. Debiti verò nomen & ipsum amplectitur mutuum, & quod ex legato testamentòve relictum est, & quod ex rei alicuius diuenditæ pretio superest, ac in vniuersum hoc nomine censetur, quicquid qualibet ex causa debetur.

Quàm latè debiti seu crediti nomen pateat docet l. creditiores. cum duab. seq. de verb. & rer. signifi. & l. j. de rebus cred. vñ; à mutuo differat. l. ij. §. creditum. eod.

DE PROVINCIARVM PRAESIDIBVS.

PRAESIDES^d in iis quas regunt prouinciis mutuam pecuniam dare, fœnus exereere & negotiari prohibentur, sed ipsi potiùs ab aliis fœnebrem sumunt pecuniam. Qui verò his subsunt magistratus, & mutuam & fœnebrem dare pecuniam nihil prohibentur.

d l. eos. C. si cert. pet. l. principalibus. cum l. seq. ff. eo.

DE PIGNORATITIIIS FRUCTIBVS.

FRUCTVS^e ex pignore percepti in sortem computantur, si quæ toti debito persoluendo satis fuerint, omnis actio tollitur & pignus restituitur. Si verò etiam debitum superent, restitui eos conuenit qui sortem egressi sunt. Operæ^f ancillæ, & domuum quæ pignori detinentur pensiones debitum ipso iure releuant, adèd vt si abundè sit quod inde collectum est, actionem tollat. Fructus ex prædio pignori nexo^g percepti, in exonerandi debiti rationem computantur, non solùm quos creditor percepit, verùm & quos perci-

e l. j. C. de distractio. pig. Concordat cap. cum contra. extra de pig. & cap. ex l. i. teris. cum gl. in ver. amplius. extra de iureiuran.

f l. j. C. de pign. actio. & l. ij. C. de pact. pig. l. ex prædiis. C. de vsur. l. ij. C. de pig. actione.

pere potuit. Sed & si agrum deteriorem effecerit, hoc nomine pignoratitia^a actione conuenitur.

D E A N T I C H R E S I.

QVI mutua data pecunia domum pignori ea lege accepit, ut in ea habitaret^b, et si legitimis vsuris, maior est, quæ ex domus locatione redigi poterat: pensio, non tamen^c illicitum & amplius quam par sit fœnus exegisse, sed domum potius vilioris conduxisse videtur. Quod si domo locata, pensiones ex ea redegerit, tum sanè si quid supra legitimum vsurarium modum^d percipere potuit, id omne in sortem imputatur.

D E P A C T I S P I G N O R V M.

PR O P R I E^e pignus dicitur, quod creditori traditur, quod verò sine traditione, nuda conuentione tenetur, hypotheca est.

D E D I S T R A C T I O N E P I G N O R I S.

SI quis^f accepto pignore pactiones aliquas super eo interposuerit, quæ placita & conuenta fuerint rata sunt. Sin verò nulla apposita conuentione, biennium ex quo sententia lata aut denuntiatio missa est, præterierit, liberum ei esto pignus^g distrahere. Creditor^h pignus distraheturus, notum hoc si facultatem habet debitori faciat, eique testatò denuntiet. Si quid tamen per fraudem in pignore distrahendo fecerit, actione quæ eo nomine competit, conuenitur.

Qui pignusⁱ tenet, non tenetur. Neque enim rei seruandæ causa possidet.

S C H O L.

Cum quis diuerfos haberet creditores, ab horum vno conuentus est & de credito interpellatus: qui cum soluendo non esset, præsentemque non haberet pecuniam, creditori pignus dedit. Tradito pignore petierunt & reliqui creditores in possessionem mitti rerum debitoris, ut qui sui copiam non faceret, iudiciumque subire nollet. Hic illud in quæstionem venit, num possint missi in possessionem creditores, pignus quoque illud accipere, quod prius alij creditori datum fuerat. Et sanè non poterunt. Is enim qui pignus accepit, eò accepit ut sibi caueret ac prospiceret, quò haberet vnde sibi fieret satis, non autem ex generali creditorum possessione, seu rei seruandæ causa. Qui enim hac ratione possidet, ut qui omnium creditorum nomine possideat, resque debitoris omnibus seruet creditoribus, iure optimo ab illis, ut res in medium proferat, conuenitur^k.

Siue^l ab initio siue postea de pignorum distractione conuenierit, siue nihil omnino conuenierit, rectè ea creditor vendit, eorumque dominium^m in emptorem transfert: nisi expressim conuenierit, ne distraherentur. Tum enim creditor si ea distraxerit, furti actioneⁿ obligatur. Si ita pactus fuerit creditor^o, ut ni ad diem præstitutam per soluta esset pecunia, rei oppigneratæ dominus fieret, eiusmodi pactum inualidum esto. Si de distrahendo pignore^p conuenierit, non ob sortem solum, sed & ob vsuras & quæ in id impensa sunt, venire poterit. Pignus siquidem quod sortis nomine obligatur, tacitè & pro vsuris^q obligatum cenietur. Qui rem alienam pigno-

ri obl

- a d. l. ij. & l. vj. C. de pig. act. Vide l. eleganter. in fi. ff. eod.
- b Id quod dicitur in iurisconsulti ap pellant, ut supra docuimus.
- c l. si ea pactione. & l. si ea lege. C. de vsuris.
- d Qui præscribitur l. eos qui. S. j. C. eo.
- e l. si rem. S. propriè. de pign. act. l. plebs. S. pignus. de ver. & rer. sig. Instit. de action. S. item Seruiana. At Martianus l. res hypotheca. sub si de pig. hæc nominis tantum sono differre tradit.
- f l. ult. de iuro domi. impetr. Instit. quib. alien. lic. S. j.
- g Cui si ex pacto seu ambitione aduersarij emptor inueniri non possit, in earum possessionem creditor mittetur. l. ordo. C. de executio. rei indic.
- h l. debitores. de pign. C. & l. iij. C. de distract. pig.
- i Illud constat que in fraud. cred.
- k l. cum vnus. de bon. auto. iud. possidend. l. ult. C. eod.
- l l. si conuenierit. de pignorat. act.
- m l. non est neuum de acqui. rer. dom. l. ij. C. si antiq. cred. pig. ven.
- n l. si is qui rem pignori. de furt.
- o l. ult. C. de pact. pig.
- p l. si necessarias. S. ultimo. de pig. act.
- q Facit l. in summa. C. de pign.

ri obligat, se ipse obstringit ^a. Neque enim quod pignori opposi-
tum est eum obligat, eive quicquam nocet, qui eius dominium ha-
ctus est. Etiam si pactus fuerit debitor, ut si præfinitum solutio-
ni tempus excederet, creditori facultas daretur pignoris distrahendi,
non ideo tamen debitori actio tollitur ^b pigneratitia, si minoris cre-
ditor vendiderit, quin iure quod communiter obtinet, conveniatur.

Pignus ex causa iudicati captum ^c, per apparitores præsidum
venundetur. Quod si nullus fortè reperitur emptor, aut reperitur
quidem, sed qui non suo iustoque pretio rem comparet, voluerit au-
tem is secundum quem est pronuntiatum, pignus maioris licitari, id
ei non secus ac externo cuiuspiam facere licet. Potest creditor ^d cui
à debitore quid pignoris nomine traditum est, & ipse rursus alij
creditori illud in pignus dare, verum ob tantum pretium ob quod
ipse antea tenebat.

DE IIS QUAE FORTUITO POSSUNT IN
PIGNORIBVS CONTINGERE.

QUAE ^e fortuito in pignore contingunt, siue commoda siue
incommoda, ea ad debitorem pertinent. Mutuos à me
sumpsit quidam nummos quingentos, oppignerata mihi argentea
supellectile. Cæterum cum eum hac egere contigisset, eam ut sibi
concederem rogavit, ac postmodum etiam eius diuendendæ facul-
tatem petiit, quod & à me impetrauit. Interiecto postea tempore,
hanc volo ab emptore vendicare. Verum nequaquam hoc mihi li-
cere lex ^f inquit, quando semel distractioni acquieui, iusque quod
in pignore habebam remisi. Tutò itaque eam est habiturus emptor.
Mihì verò aduersus debitorem salua permanebit ^g actio. Quæ
fortuito ^h casu pignoris accidit, debitorem respiciunt. Si quis
enim quid alicui mutuum dans, pignus à debitore acceperit, ac post-
ea casu quodam pignus perire contigerit, creditori non solum rei
oppigneratæ nihil nocet interitus, sed & totum debitum potest in
rem suam repetere. Porrò debet creditor nec culpam nec dolum ⁱ in
pignore admittere, neque eo ad aliquid aliud uti, quàm cuius gratia
sibi datum est ^k. Sicut fortuitos ^l pignoris casus creditor non
agnoscit, sic dolum, culpam & custodiam in eo exhibere cogitur.

Si creditor ^m sine vitio suo & culpa pignus perdidit, non te-
netur: verum eius est probare se perdidisse. Fortuita enim credito-
ri periculum non creant, sed potest si rem oppigneratam fortuito a-
miserit, quod sibi debeatur exigere. Si tamen inter contrahentes ⁿ
placuerit, ut pignorum interitus debitorem liberet, ratum id ac sta-
bile esto. Si quis ^o cum mutuum dedisset, accepto pignore in eam
rem usus fuerit, quæ debitori haudquaquam placeret, atque inde
damni quippiam aut planè interitus pignori acciderit, id non debi-
toris sed creditoris periculo ascribendum. Non si pignus ^p debi-
tori reddatur, continuo debitum remissum intelligitur, nisi specia-

*Vel contraria pigno-
ratitia. l. si re ali-
nã. j. in prin. de pig.
act. l. antepe. & pe.
c. si res alie. pig. da.
Vel crimine stellio-
natus. l. si quis in pi-
gnore. §. j. de pigno.
act. l. v. c. de crimi-
stellionat.*

*l. j. & pe. si vendit.
pig. agatur. C.
l.ordo. de execut. rei
ind. C. l. ij. & tot. iit.
C. si in cau. ind. pig.
cap. sit. l. à divo Pio.
§. si pignora. de re in
dicata.*

*d l. grege. §. cū pigno-
ri. de pign. l. abitor.
in fi. de pig. act. l. j.
& tot. iit. C. si pign.
pig. data sit.*

*e l. si inter. §. quicqd.
de pig. Inst. qui. mo.
re contr. obli. sub fin.
l. ij. l. cū re. & l. vlt.
C. de remiss. pig.*

*f facit l. distractis. C.
de pignor.*

*g l. que fortuitis. &
l. pignus in bonis.
c. de pig. act.*

*h §. vlt. Inst. quib. mo.
re contr. obli. l. si cū
venderet. in fi. cum
l. seq. de pig. act.*

*k Alioqui fortitū ad-
mittit. §. furtum au-
tem. Inst. de obligat.
que ex del. nascunt.
& l. si pignore. in
prin. de furt.*

*l l. sicut. C. de pigno. l.
creditor. ij. c. de pi-
gnor act.*

*m l. si creditor. C. eodē.
n Dicta l. que fortui-
tu. in fi.*

*o Fac l. qui ratiario.
de pig. act.*

*p l. postquam verò pi-
gnus. de pactu. con-
trã. si cautio redda-
tur. l. Labeo. praece-
denti.*

- a *l. qui pignori. de pignori fac. l. quādiu. C. de distr. pig.*
 b *De hac re supra diximus.*
 c *Quaquam & nudo pacto absq; scriptura hypotheca contrahitur. l. contra. de pignor.*
 d *Ita constat ex l. j. de pig. act. ubi pignus non solum traditione sed et si traditū non sit nuda conuentione contrahi dicit.*
 e *Ad verbum, ex l. creditor. ij. C. de pig. actio. leuanger. §. vit ff. eod.*
 f *l. si necessarias. in principio. l. si seruos. eodem.*
 g *l. pignoris causa. C. eo. l. si rem. §. omnis. ff. eodem.*
 h *l. domo. de pignora. actio. l. Paulus. §. pen. de pig.*
 i *l. cum res. C. si aliena res pignori data sit.*
 k *At si creditor factus sit dominus, pignus esse desinet. l. si rem alienam. ij. de pig. actio.*
 l *Facit l. creditor qui prior. in principio, qui postores in pig.*
 m *Facit l. j. & totus penultim. C. si vend. pig. ag.*
 n *Id est suscipio. l. suscipio. C. de pignoribus.*
 o *l. neque multi. C. quibus non obstat longi temporis prescri. Facit l. si vxor. C. de pignor.*
 p *Personales enim actiones ultra triginta annorum spatium non pretenduntur. l. sicut. C. de prescriptio. triginta vel quadraginta annor. q. Cuius rei est & peculiaris titu. ff. ac C. in quib. cau. pig. vel hypoth. tac. contrab. r. l. j. eod. & l. inter dum. qui pot. in pig.*

liter hoc actum & conuentum esse probetur. Qui pignori aut hypothecæ res plures accepit, nisi expleto vniuerso quod debetur, vnā liberare non cogitur.

DE REBUS QUAE PIGNORI HYPOTHECAEVE OBLIGANTVR.

HYPOTHECAE^b quidem appellatione illud intelligimus, quod debitori quidem permanet, sed creditori confecto instrumentum^c obligatur, quod ei in tuto magis fit creditum, & satis pro eo accipiat. Pignus autem id dicimus, quod creditori in manus traditur. Cæterum communi nomine tam quod traditur, quàm quod obligatur^d pignus vocitari solet. Creditor^e qui fundos aut domos hypothecæ nomine accepit, damnnum in cædendis arboribus & diruendis ædibus, à se datum in rationem debiti deducere cogitur. Quin & si non dolo aut culpa rem oppigneratam deteriore fecerit, & hoc nomine pignoratitia tenetur, vt talem restituat qualis obligationis tempore fuerat. Creditor autem sumptus necessarios^f, quos in rem oppigneratam fecit, exigere non prohibetur. Res pignori oppositas^b actione personali, hoc est pignoratitia directa debitorum repetunt. Quo iure fit, vt neque creditori liceat res debitoris citra conuentionem aut præsidis iussum auferre, hoc est ea distrahere quæ pignoris causa detinet. Si pignori data domus^h exusta est, & quispiam empta area extruxit, etiam in eo quod extructum est, pignoris persecutio perseverat. Sed bonæ fidei possessor non aliter ædificium restituit, quàm si sumptus, quatenus pretiosior res facta est, receperit. Si rem alienamⁱ quis pignori dedit, cuius postea ratione aliqua factus sit^k dominus, nihilo minùs validè oppignerasse visus est, ex eo scilicet quod est subsecutum atque effectum.

Ex iis qui hypothecam habent potior est & is qui prior eam accepit^l, & hæres eius. Cum ablatis à Melio debitore prædiis, is postea creditori controuersiam mouisset, quod ea non suo pretio distracta fuissent, pronuntiauit Magister, vt is persoluto debito prædia sua reciperet^m. Cum verò petiisset, vt solutioni dies præfinitur, dati sunt ei à tempore quo hoc in acta relatum est, sex menses. Quod si & hunc prætergressus esset terminum, ad iudicabat aduersario prædiorum dominium. Diuturnaⁿ possessio ius pignoris non tollit. Creditor^o atque eius hæres longi temporis præscriptione sese tueri non possunt, quod minùs exoluto debito pignus reddant: at tricennio^p possunt. Sunt & pignora ac hypothecæ quæ tacite^q contrahuntur. Qui enim ob ædificij^r restitutionem mutuum dedit, aut mandato domini qui ædificij sumptus redemptoribus ministrat, ædeis habet sibi obstrictas, atque ad cæteris creditoribus, si eas ædeis quò sibi cautum sit accipere voluerit, præfertur.

SI duobus^a eodem die pignus idem datum est, non aut præcedentes aut subsequentes horæ, prærogatiuam horum alteri gignunt, sed ambo pro quantitate debiti pignus habent obligatum. Si quis^b cui mutuârit, post & ipse eidem mutuâro, vt ad has nundinas negotiandi causa proficisceretur, profectus autem ad nundinas qui mutuû acceperat, decesserit, prior e creditore potior sum in iis mercibus quas debitor in nundinis mercatus est, vt qui huius rei causa mutuâriim.

Illud in vniuersum tene^c: Creditorem omnem aut personalem esse, aut hypothecarium. Ac personalis quidem is est, qui nullo accepto pignore aut hypotheca, cuiuspiam mutuum dat, solumque ipsam eius qui mutuum accepit, personam credito obligatam habet, non item facultates. Hypothecarius verò qui hypothecæ nomine domum accepit aut fundum, estque longè validior personali, quippe qui & oppigneratas res sibi obstrictas habeat.

In personalibus^d actionibus si posterior creditor, mutuum datum receperit, & silentio transcursum fuerit triennium, nec^e tamen id prior creditor rescierit, eius qui anteuertit ius non immutat. Qui proprium debitum est consecutus^f, antiquiorem quòd negligens fuerit summouet. Iura enim vigilantibus non altum stertentibus scripta sunt. Si à quopiam eadem res pignori opposita fuerit, primum quidem creditori priuato, deinde fisco, tum & doti, præfertur, qui quidem^g & fisco potiores sunt^h. Antiquiores creditores, doti præferuntur, quam quis se filixⁱ daturum spondit. In contractibus, cumque illud quæritur, quis in his potior habeatur, non solutionum^m sed obligationis contractæ tempus attendimus.

Quibus in casibusⁿ is qui hypothecæ nomine quid accepit, necesse habet contractum implere, vt in dote, in his nullam numerationis habemus rationem, sed dicimus firmum esse ac validum contractum ab initio quo peractus est. Vbi verò in eius & contrahentis potestate situm est, vt contractum si libuerit impleant aut non impleant, ibi numerationem inspicimus^o, non initium contractus.

Prior creditor qui generalem habet hypothecam, eo potior est^p cui postea res aliquæ specialiter pignori dantur. Itaque & qui ab illo priore emit, eo nomine à posteriore^q nequaquam turbabitur. Quòd si & multis creditoribus^r eadem pignora diuersis temporibus obligata fuerint, si tamen vnus ex his pecunia emptus fuerit fundus, quem ei specialiter obligatum esse cõuenerit, non dubium quin hic quod ad fundum attinet, cæteris præponatur. Si quis creditoribus oberatus^s, cum soluendo non sit, sibi delatam hæreditatem vel legatum repudiet, non eò in fraudem creditorum facit, quò nò admittat. Neque enim quicquam rerum suarum possidere desinit. Is enim

a l. si fundus. §. si duo. de pig.

b l. huius enim. qui potiores in pig. l. uct. C. eodem.

c Scholium est.

d Idem habes supra lib. j. tit. de actionibus, specialium. de mutuo. De qua re supra nonnihil diximus.

e Romanum.

f In exemplari Græco, hic non apponitur negatio, quam nos ex lib. j. auerendum censuimus.

g Romanum.

h l. pupillus. que in fraudem cred.

i Contra dotem & fisco paria facit l. j. c. de priu. sf.

k Romanum.

l. cum tibi. & l. aspidus. c. qui po. in pi.

m l. iij. c. eod.

n Romanum.

o Qui enim me potior est, si te superè, multo magis aduersum te obtinet. l. de accessionibus. de diuers. & tempor. præscrip.

p Maxime si id in fraudem fiat. l. hac in factum. in si. que in fraud. cred.

q l. prima. qui potiores in pig.

r Romanum.

s Eadem l. & l. qui balneum. eod. m.

t Romanum.

u l. Titius. que res pignori vel hypothecæ data obligata non possint.

v l. secunda. qui potiores. l. si generaliter. C. eodem.

w l. tertia. de distra-

ctioe pignor. r Dicta licet. c. qui potiores. s l. non fraudantur. de regul. iuris. l. nemo. §. illud. pro socio. l. qui autem. j. que hac omnia ius tractat. que in fraudem creditor.

Romanum.

a l. cum prior. de distr. pigno. Vnde collige distinctionē in Graeco exemplari ante rō dōlēpsā stānēdam, non poss. Neq; enim est intelligendum secundo creditori priorem vendi disse, ut & monet Accur. in glo. j. ad l. j. c. si antiq. credi. pig. vend.

b l. creditor. de rebus cred. si cor. pet. l. j. de cess. bo. l. j. in quib. cau. pig. val hypot. taci. contrab.

c De quibus in titu. quæ in frau. cred.

d l. idemq; §. si tibi. qui potior.

e Res siquidē ex nūmis aut fructibus pignoratī empta; pignorata non est. d. t. & l. quamuis. C. in quib. cau. pig. vel hypoth. tac. contra.

f d. l. hac in factum. que in fraud. cred.

g Facit l. vi. §. j. eod.

h Facit l. potior. & præcedens qui potiores. Hoc & supra dictum est.

i Hanc habes l. j. C. de reuoc. is quæ in fraud. cred. Facit l. ait prætor. §. si cum mulier. ff. eo. Ad. de & leges supra citatas.

k l. Imperator Antoninus. de pact.

l l. j. c. de is qui in priuat. loc. succ. l. j. de cess. bon.

demum tenetur, qui cum debeat, & bona habeat, de his aliquid diminuit. Porro hæreditas & legatum non in bonis sunt debitoris, sed ex liberalitate ad eum peruenerunt. Si ergo ea debitor acquirit, cogitur creditoribus exhibere. Merito itaq; lex, inuitum eum non cogit hæreditatem aut legatum accipere. Satius enim ducit eum à quo hoc in ipsum beneficij cōferebatur his frui, quàm ad creditores sine vllō donatarij emolumento peruenire. Si pignus^a prior creditor vendiderit, secundo nihil superest. Sin debitor ipse priori, prærogatiuæ iure vel in solutum dederit, vel vendiderit, potest quidem secundus illud consequi, verum ita si quod priori creditori debitum erat, obtulerit. Qui in refectionem domus^b mutuum dedit, potior haberi solet.

S C H O L.

Obserua personalium creditorum varia esse genera. Sunt enim qui priuilegium exigendi habeant, sunt & qui non habeant. Et ij qui priuilegium habent, post hypothecarios quidem secundas obtinent, iis autem qui nullam habent hypothecam, potiores sunt. Cæterum qui priuilegium habent, sunt & alij plerique^c. Nunc verò & ei priuilegium exigendi competit, qui ob ædium restitutionem mutuo dedit, vt in eiusmodi specie. Cum ruinosam domum haberet Petrus, mutuum à Paulo pecuniam rogauit. Is facile adductus, ea lege Petro mutuum dedit pecuniam, vt eam in ruinosarum ædium restitutionem impenderet. Quod & factum est. Interiecto tempore Petrus Paulus conuenit, mutuo datum repetens. Eundem conuenerunt & alij creditores personales, qui solum ei mutuo dederant, nullo subnixi priuilegio. His præfertur Paulus, ac primus crediti nomine satis accipit. Postea verò & cæteri personales creditores, si quid in bonis debitoris superfit, inde sibi cauebunt.

Si tibi^d quæ habiturus sum obligauerim, & alij fundum Petri, si in dominium meum peruenerit, ambo in pignore concurritis, si meis nummis fundus emptus est, ille quidem ex generali hypotheca, hic verò ex speciali. Neque quicquam præiudicat, quòd ex nummis priori creditori pignoratī^e fundus emptus sit, quippe cum rerum nondum quæsitaram hypotheca sit generalis. Si pro^f filia mea dotem in fraudem creditorum conscripserim, tenetur filia de dote actionem cedere.

S C H O L.

Petrus cum varios haberet creditores, & horum fraudandorum consilium iniisset, filiam emancipatam viro elocauit, ac pro ea dotem socero huius doli ignaro^g dedit, vnde rem suam imminuit. Habent aduersus filiam creditores in factū actionem, eamque compellunt, vt sibi de dote actionem quam prius, habebat, cedat: quam acceptam intendunt, dotemque soluto matrimonio repetunt. Finge autem patrem cum dotem daret non esse stipulatum, vt sibi dos restitueretur, sed simpliciter dotem dedisse.

Inter eos^h qui hypothecam habent, potior est & is qui prius accepit, & eius hæres. Constitutioneⁱ cautum est, si quis filia dotem in fraudem creditorum constituerit, posse & eos conueniri qui eam acceperint. Si creditores^k partem ex bonis parati sint consequi, ratio habenda prius necessariorum personarum, si idoneæ sint.

In personalibus^l actionibus qui mutuo dederunt, vt primis creditoribus daretur, in eorum locum succedunt. Si primi credito-

ris^a consensu res alij oppignorata fuerit, præfertur secundus. Cre^a
ditor^b est cui quacunq[ue] ex causa, absq[ue] perpetua exceptione quip^b
piam debetur, vel ciuili vel prætorio iure, non item cui natura quid
debetur.

Facit l. si prior. §. à Titio. qui ponor. b l. creditores. c. à duobus legibus sequentibus, de verb. or. & rer. signific.

S C H O L.

Creditoris & debitoris nomen consuetus ac communis loquentium vsus, maxima ex parte de iis qui mutuo quid dant & accipiunt dicit atque intelligit. Quod cum exploratum haberet Iuriscōsultus, docet illud in primis iis qui iuri operam dant obseruandum, non eos tantum qui pecuniam crediderint, creditorum appellatione accipi, sed omnes quibus ex aliqua causa quacunq[ue] tandem illa sit, debetur: vt ex venditione pretium, ex locatione merces, ex stipulatione & promissione hominis, quippiam, ex pœna, quodlibet, ex iniuria aut furto, ea quæ legibus statuta est pœna, hi quoque creditores dicuntur. Quique his debent, quoquo modo & quacunq[ue] ex causa teneantur, debitores nominantur. Porro illud adiciit, illum esse ac dici creditore, cui absq[ue] exceptione debetur, hoc est qui exceptione summoueri non potest. Verum quid exceptio sit, audi. Triginta annorum est haud dubie. Si cui iraque pecuniam mutuum dederò, efflueritque tricennium, quo nec debitorem de mutuo interpellaro, ac neque creditorum nummorum vsuras cepero, (Hæ enim præscriptionis tempus interrumpunt) neque vllum aliud signum dederò, quod à me debitor sit interpellatus, sed altum silentium toto tricennio egerò, si hoc elapso exporior, nihil planè possim consequi. Me siquidem debitor exceptione repellit, vt qui his se verbis tueatur: Te interuallo vici tēporis, cumque toti exacti sint anni xxx, nihil iam est quod mihi molestus sis debitum exigens: & rectè fanè tueatur. Non solum autem in mutuo, sed & in stipulatione & huiuscemodi personalibus æctionibus^c, perpetuæ exceptioni hoc est triginta annorum intercapedini locus est. Si enim à quoquam stipulatus fuero, vt mihi decem aureos nummos det, aut dotem, aut quiduis denique aliud, & ex quo stipulatus sum præterierit tricennium, nec tamen quicquam dixerò, aut promissorem cōuenerò, hac exceptione perpetua summoueor. Et Iuriscōsultus quidē eo quod dixit, absq[ue] perpetua exceptione, hoc est xxx annorum præscriptione, illos expressit creditores, qui per hanc repelluntur, siue ex mutuo sint, siue ex stipulatione, siue ex alia quacunq[ue] actione, quæ annorum xxx metis clauditur. Tu verò, vt fanè quicquid est hac in re accipiendum intelligas, non hoc de sola perpetua exceptione, sed in vniuersum creditorem eum esse dic, cui quauis ex causa absq[ue] quacunq[ue] exceptione debetur. Sunt etenim & permulti creditores, qui aliis quoque summouentur exceptionibus: vt cui iniuriarum nomine debetur, biennio^d excluditur: & qui debitum remissit pacti conuenti exceptione repellitur: & alij aliis quæ nequaquam ad xxx annos pertingunt. Quod si cum verbis Iuriscōsulti idem sentire velis, vt rectè ea ad quoduis creditorum genus trahas, perpetuam intellige exceptionem^e non tricennij præscriptionem, sed exceptionem omnem quæ perpetuum aduersario silētium indicit, absolutèque & non ad tempus iudicium & agendi facultatem summouet: vt si cum debitore meo paciscar, debitum mihi intra trimestre, aut si hoc acciderit, persolui, exceptione summoueor temporaria, non autem perpetua, hoc est ad tempus repellor ne agere possim. Vbi enim duo menses elapsi, aut id de quo est conuentum acciderit, rectè ago, & iure ante hoc creditor sum. Is autem creditor non est, cui debetur quidem, sed perpetua exceptione repellitur, vt temporis præscriptione, remissi debiti aut trāsfactionis, atque id genus exceptionibus: Ciuili inquit vel prætorio iure. Cuicumq[ue] homini aut ciuili iure debetur aut prætorio. Ciuili quidem, ex omnibus contractibus, vt venditione, locatione, permutatione, & similibus, atque adeò ex omnibus iis quæ lege duodecim tabularum inducta sunt, quæ & apud omnes republicas in suo perstat robore, & iuris ciuilis nomine accipitur. Prætorio autem iure debet, qui ex lege debet à prætore lata, cuiusmodi est qui iniuriarum alicui tenetur, ac iniuriæ debet æstimationem, item qui vi bonorum raptorum tenetur, & quod rapuit, debet restituere. Hæc enim honorario^f iure inue-

l. sicut. c. de præscriptioe triginta vel quadraginta annorum. l. receptitia. c. de constit. pecu.

d Suprà lib. j. anno dixit, quod ex iuri nostro, vt eo loco, docuimus, est consensum.

e Exceptiones quasdam esse perpetuas & peremptorias, quasdam temporales & dilatorias, & quam vim ac naturam vtrunque genus habeat, docet Caius l. ij. de exceptione.

f Vt apertum est ex titu. de iniur. & vi bon. rap.

Et sunt & instituta, neque hæc modò, sed & pleraque alia. Ut itaque summam dicam, quicumque debet, aut civili debet aut honorario iure, hoc est aut xij tabularum lege, quæ civilis, ut dixi, appellatur, aut prætorie, lege nimirum à singulis quibusque prætoribus aut præsidibus introducta. Enimvero cui natura tantum debetur, is creditoris loco non est. Sicuti enim qui exceptione quavis summouetur, creditum, quemadmodum diximus repetere nequit, sic neque is cui natura tantum debetur. Cæterum cui natura deberi dicatur, hinc accipe. Qui quidem absolutæ ætatis & prudenti homini, quem & iura agnoscunt, pecuniam crediderit, ei debetur, & naturaliter primum. Quemadmodum enim nummos dedit, sic & ei, utpote qui dederit, deberi natura ipsa compertum habet atque exploratum. Eidem insuper debetur & legitime, quatenus obligatum eum lex agnoscit, cui mutuū est datum. Qui verò ei mutuum dat, cui dari lex vetat, ut ei qui sui iuris non sit, aut pupillo, aut furioso, legitime quidem ac civiliter huic nihil debetur: propterea quòd etiam si reuera his mutuum dederit, non tamen exigendi iure facultatem habet. Qui enim memoratis personis mutuatur, nullam aduersus eos actionem habet, quia id quod dederit consequatur. Verum naturaliter^a duntaxat ei debetur, cum natura & ipsa veritas eum dedisse certum habeat. Quemadmodum itaque creditor non est, qui exceptione summouendus non potest quod sibi debeat petere, sic neque cui natura tantum debetur^b. Neque huic enim iure petendi crediti sit potestas.

D E D O T E.

ET in hypothecis^c præfertur dos prioribus creditoribus, etiam si consumptæ fuerint res mulieris, nec liberos procrearit. Et hæc quidem de dote non item ante nuptias donatione statuimus. Hæc enim suis examinatur temporibus: præsertim cum nõ pro lucro mulieres, sed ne damnum patiantur, foueamus.

Si cancellatum fuerit instrumentum^d vel chirographum, debitor præsumptione liberatus videtur, nisi sibi adhuc deberi creditor ostenderit. Si quis se mutuū accepisse inficiatus^e fuerit, postea verò huius rei conuictus cautiones protulerit particulatim factarum solutionum, nihil id ei quicquam proderit, sed vniuersum exoluere cogetur debitum. Cui pars debiti remissa^f est, residuum verò pactus est se intra certam diem persoliturum, si eam excesserit, totum præstat debitum. Si decem^g tibi nummos dederò, ut no- uem mihi reddas, decem amplius quam nouem debes. Si verò, ut vnde- cim reddas, decem tantum condico. Si quis^h pecunias mutuò acceperit, etsi in aliena negotia acceperit, ipse tamen obligatus manet, nulla causæ habita ratione.

D E C O N T R A M A C I A S E V R E B E L -
L I O N E C R E D I T O R V M.

QUI absque iudicis autoritate temere in res inuadit debitoris, & ius crediti^k perdit, & tertia eius bonorum pars publicatur^l, & infamia insuper notatur. Non compelluntur^m inopes debitores, creditoribus propriis seruire. Creditor qui locauitⁿ, aut in seruile aliquod ministerium debitoris accepit liberos, & creditum amittit, & æqualem debito summam, filio quem detinuit, eiúsve parentibus præstare cogitur, præterquam quòd corporali etiam supplicio afficitur. Sancimus, si quis superflute adhuc illo quem sibi obstrictum existimat, eius ædeis inuaserit, & adhuc

sup

a Qua sit naturalis obligatio, docet planissime Accurs. l. sed est si lege. §. consuluit. de petit. her.

b Nisi abusive, ut docet Iulianus l. fideiussor. §. fideiussor. de fideiussor.

c l. aspidius. C. qui potiores.

d l. si chirographum. de probat.

e No. de tri. & semis. §. studium verò. vn. de auct. contra qui propriam. C. de non numer. pecunia. est sumptia.

f Facit l. si intra. de pact.

g l. rogasti. §. si tibi. si cert. pet.

h l. eum qui. C. eod.

i Ανορηξια est cum quis absque iudicis autoritate, in debitoris res inuadit.

k l. extat. de eo quod met.

l l. j. ad legem Iul. de vi priuata.

m l. ob as. C. de actio. & oblig.

n No. ut nulli iudic. §. quia verò & l. iusmedi. vnde athen. Imò à debito. C. de act. & oblig. de prompta est.

superstiti molestus sit, eiusque domesticis, vxori nimirum, liberis ac toti familæ, aut etiam sigilla, propria autoritate rebus eius imposuerit, non prius decreto legitimoque ordine^a post eius qui debere dicitur mortem seruato, hunc actione quidem omni, siue iustam eam habet, siue non, cadere, & quantum sibi debere contendit, tantumdem insuper ab eo exigi, quod eius hæredibus cedat, qui iniuria fuerit affectus: item & tertiam eius bonorum partem fisco adiudicari. Sed etsi quis defuncto, quod ad sepulturam attinet, iniurius fuerit, ac ne efferratur obitare voluerit, iisdem pœnis subiaceat. Si quis indebitum^b cui soluerit, si quidem ignorans, conditionem habet: si verò sciens, cessat repetitio. Videtur enim plenè absolutèque donasse.

DE NON NUMERATA PECVNIA.

Si quis se indebiti^c cautionem fecisse dicat, idque obscurem est ac incertum, qui accepisse dicitur, sibi debitum solutum probare compellitur. Quod si apertè causas exposuerit, quibus adductus debitum conscripserit, his cogitur acquiescere, nisi perspicuè ex scripturis ostenderit se indebiti cautionem scripsisse.

DE TESTAMENTI SCREDITORIS AC DEBITORIS.

DEFUNCTI^d rationes quibus sibi quid debere perscripsit, per se ad probationem non valent. Sed nec quod quis in testamento de iis quæ sibi debeantur dixerit, ad probationem efficax est. Creditoribus licet^e, etiam si debitor de suis facultatibus moribundus iuraret, aliove quouis modo de earum modo & quantitate asseruerit, amplius adhuc hac de re perscrutari & inquirere. Quæ quis pro se in testamento scripserit, ea neque quicquam ei profunt, nec creditoribus^f præiudicant, quò minus facultatem habeant omnium quoquo pacto voluerint inquirendorum. Vir si vxoris minoris adhuc, debita exegerit, nullum ei affert præiudicium^g, nisi maior facta quod ab eo actum est, ratum^h habeat. Si prolata fuerit instrumenti depositio, indicans mutuo quempiam ante annos aliquot sumpsisse, tempusⁱ quidem quo eiusmodi conscripta est depositio posteriores vincit creditores aut contrahentes. Cæterum tempus ex depositione, hoc est quòd quis dicit se ante annos tot, mutuo sumpsisse, verè ostendi debet, neque vllas habet vires, nisi aduersus priores creditores ostensum fuerit. Si cui hæres^k pupillus extiterit, eum oportet hæreditaria debita dissoluere. De hæreditariis debitis hæredes^l tenentur, non item legatarij.

DE LIBERIS, VT PARENTES ALANT.

OMNES ascendentes ac descendentes ad inopiam redacti, sese mutuò alere^m coguntur.

DE LIBERIS AC PARENTIBVS.

FILII parentes inopia pressos alere compelluntur, sicut & hi illos, non item æs ab ipsis contractumⁿ exoluere. Ius sanè ad

In Nouel. vt def. seu fu. eo. §. sancimus. Concord. c. ex parte j. iuncta gl. ad verb. appellationem. ext. de sepultur.

l. cutus per errorem. de reg. iur. l. j. de cōdict. indeb.

Facit l. cum de indebito. in fi. de probat. & l. iij. c. de nō nu. per. item l. generaliter. eodem.

d. l. rationes. C. de prob.

e. No. de iur. à mor. pr.

Vnde Auth. quod

obtinet. C. de proba.

sumpta est. Concord.

e. literas. cum gl. ad

verbum, graue. extra

de presump.

f. l. filiusfamilias. §.

diui. ij. sub fi. de le. j.

g. Habet enim in re-

bus mariti hypothe-

cam. ex quo ille exe-

git. l. vlt. c. de pact.

conuent.

h. Tum enim restituti-

oni aut rescissioni

nullus est locus. l. j.

& ij. c. si ma. fac.

rat. hab.

i. l. tamen. privilegia.

de pri. credi. non ex

tempore vult sed ex

causa creditorij pri-

uilegia estimari. vt

late exponit Acc.

gl. maxima illius l.

k. l. ij. sub fin. quib. ex-

cau. in poss. eat.

l. l. quoties. C. de here.

inst. l. vlt. de hered.

actione. C.

m. tot. tit. c. de al. lib.

l. si quis à liberis. ff.

de liber. agnoscend.

n. d. l. si quis à liberis.

§. parens. toto tit. C.

ne fil. pro patre.

a l. vli. de primip. xij
libr. c.

b l. j. & ij. C. de repu.
vel abst. hered.

c l. ait prator. §. si cū
mulier. qua in frau.
credit.

d l. in iis. §. vlt. cum l.
sequen. de solut.

e In Græc. exempl. le
gitur Itw. sed ap
paret ex d. l. nec e
nim. aut cū legendū
aut Itw. o.

f l. testium. C. de test.

mirandum constitutio^a statuit, vt filij et si patri hæredes non sint, ex
iis solūm debitis teneantur quæ pater primipilum gerens contraxe
rit. Ac rectè quidem ex sola primipili causa teneri dixit. Nulla
enim prorsus actio^b conueniri à patriis creditoribus possunt, qui
patris hæredes non fuerint, nisi ex sola primipili causa.

DE MULIERIBVS.

SI mulier^c in fraudem creditorum debitum viro, constituendæ
dotis causa acceptum fecerit, & omnis à marito quam debuerat
pecunia exigitur, & mulieri perit actio de dote. Neque enim in frau
dem creditorum dos potest constitui.

DE ORDINE ET SORTIS ET VSVRARVM.

SI cauerit^d creditor sese id quod solutum est in sortem & vsuras
imputare, id primo loco in vsuras cedit, ac tum demum si quid
est reliquum, sorti ascribitur. Neque^e enim scripturæ ordinem at
tendimus. Qui scriptis^f sese debere professi fuerint, haud facilè
audiuntur, si sese aut vniuersum debitum aut eius partem absque
scriptura, productis testibus soluisse asserant. Itaque nisi citra scri
pturam factæ solutioni quinque idonei testes affuerint, qui & iuris
iurandi religione interposita, in sua præsentia persolutum debitum
firment, aut debiti depositionem à creditore factam, non aliàs quis
admittitur factam à se sine scriptura contendens solutionem.

DE TRANSLATIONE DEBITI.

g Vnde & nouatio di
citur. l. j. de nouat.

h Huc fac. l. vlt. C. eo.

i l. si Stichum. §. vlii.
ff. eodem.

k Potest enim quis
ignorantem atque
innitum liberare. l.
solutionem. l. si pro
me. de solutio. l. sol
uendo de neg. gest.

l l. nemo ex iis. de re
gulis iur. l. nemo. &
l. i. qui. de except.

SI transfusio fiat atque translatio debiti, perimitur^g omnino
prior obligatio. Tum demum debiti fit transfusio, cum quis
apertè^h & expressim ita conuenierit, Priorem debitorem obligatio
ne libero, & te accipio. Si verò non illud expressim addatur, pri
mum debitorem libero, sed cum is fortè abesset, & eius bona alicui
obligata essent, successerim ipse debiti soluendi causa, tunc duos ha
bet sibi obligatos creditorⁱ: & primum quidem is tenetur, qui se
ipse interfecit^k, si soluendo est: sin secus, ad primarium reditur
præcipuumque debitorem, qui nulla se tueri potest exceptione.

Qui se debere^l negauit, non prohibetur & alia vt defensio
ne, nisi lex impediatur.

S C H O I.

m l. si verò non remu
nerandi. §. si a dole
scis luxuriosus. m.ã.
dati. l. quòd si mi
nor. §. restitutio. de
minor

n l. j. ij. & iij. de com
pensat. l. si constat.
& l. vlt. C. eod. §. in
bona fidei. Instituit.
de actiom.

Conuenit quis iudicio quempiam, quòd sibi deberi centum fortè nummos di
cat. Conuentus, sese debere negauit. Necessariò itaque, inficiante reo compulsus
est actor ostendere sibi deberi: quod & ostendit. Prolatis ab actore probationi
bus non protinus à reo probatum debitum exigitur, sed potest & noua se tueri ex
ceptione, ac dicere, etiamsi actor debitum probarit, nequaquam tamen à se præsta
ri ac solui oportere, quòd eo tempore quo est mutuatus, minor esset, & mutuo ac
ceptos nummos malè perdidit, itaque pro se legem illam facere, quæ cum statuit
qui minori malè consumpturo^m crediderit, debitum amittere. Quin & aliam af
ferre potest defensionem, quòd triginta anni effluxerint. Etiam si enim debere me
probaueris, te tamen vinco, & temporis præscriptione libero. Rursus inquit
lexⁿ, si cui decem aureos debeo, & is item ex me vndecunque decem habet, taci
tè

te horum compensationem admitti. Si quis ergo cuiquam à quo decem habet, actionem intenderit, post actoris probationes, reus etiam si negarit, hac se tueri potest compensationis æquitate: Et si me debere ostenderit: nihil tamen tibi sum daturus, quòd ipse quoque ex me decem habeas. Inde itaque quod mihi credidisti compensa. Quòd si in his omnibus dixerit quis, debuisse reum his se ab initio tueri exceptionibus, debere se quidem, hoc est debitum accepisse, verum restitutionem habere, vel tempore esse liberarum, & alia id genus, verum cum inficias ierit, iam his uti non posse, neque vllum ei ad hæc restare confugium: sciat is ac discat rectè eum dicere se non debere, qui quanquam accepit, restitutionem tamen ob ætatem habet, aut præscriptione tutus est, aut compensatione, quæ quidem iure ipso tacitè debitum perimit, ac debitorem liberat. Non prohibetur ergò qui se debere negarit, & aliis eiusmodi exceptionibus uti, quæ rectè scilicet afferuntur, quæque speciem habent aliquam. Nam si aperte lex afferri prohibeat defensionem, proculdubio nec afferri potest. Verbi gratia, quid dico? Lege^a cautum est, si quis ut debitor conuentus fuerit, & is debitum negarit, non posse hunc postea quam ab actore legitimis probationibus hoc approbatum fuerit, dicere se debitum soluisse. Qui enim fieri potest, ut admittatur cum sese soluisse dicit, qui prius se debere inficias ierat?

Qui iustam^b nactus est exceptionem, is debitor esse desinit.

DE ECCLESIA.

SI priuato cuiquam ab ecclesia debeatur, cogitur is & pro debito res soli accipere^c.

Dicebat Patricius^d tum debitori ad debitum exoluendum quatuor menses cõcedendos, cum & prædiis & rebus aliis permultis affluit. Ut hæc liberè & non festinatò vendat, aut etiam his forsan oppigneratis pecuniam conficiat. Vbi verò ex tenuiorum numero sit creditor, non esse ei quadrimestre largiendum: quippe cum nihil inde aut creditori aut debitori commodi accedat, quin potius damnum & iactura, cum possit qui interpellatur quas nunc habet facultates dissipare. Perparuum itaque dicebat ei temporis interuallum præstinari oportere, ac litem terminandam ut ne rursus controuersis, res ob friuolas ac vanas moueantur, ac iudicialia sententia in longius tempus prorogetur.

DE THESAURIS PVBLICIS.

NE M^o ex principali ærario mutuo sumat. Quòd si quis ex sacro promptuario aut clam, aut palàm, interposita aut non interposita cautione, aut adhibitis fideiussoribus, absque iussu principis mutuum sumpsisse fuerit deprehensus, proseribatur ac deportetur. Quin & is qui ex sacris thesauris mutuum quid dederit, capite plectatur.

Mutui actio^f si ab initio in personam instituta fuerit, annorum xxx exceptione tollitur. Hypothecaria verò ad quadragesimum usque annum protenditur.

DE PRAEDIIS QVAE PECVNIAE LOCO CREDITORI DANTVR.

SI quis^g aurum mutuo dederit, in eius rebus cui dedit, fidem accipem collocans, is verò aurum quidem non possit restituere, sed

a Fac. Auth. contra qui propriam. c. de non nume. pec.

b l. Marcellus. de reg. iur.

c Iuxta formam præscriptã No. de alie. & emphyteu. §. hoc etiam super ipsis, unde Auth. Hoc ius porrectum. c. de sacr. ecclesi. est de prompta.

d Hoc & antè dictum est lib. j. tit. de quadrimestri quod debitoribus conceditur.

e to. tit. c. libr. x. de iis qui ex pub. rat. mu. pecun. accep. & de iis qui ex publi. collat.

f Hoc & j. lib. tit. de act. dictum est. illic ergò pete.

g Ad verbum ex Nov. de fideiuss. & mand. §. quod autem de cetero.

res soli habeat, cum interim creditor auro penitus inhiat atque hoc sibi reddi planè postulet, cuius tamen debitori non sit facultas, neque vilius rei mobilis, potestatem facimus creditori, si libuerit, & soli res pecuniæ nomine accipere. Sed si nec alius^a quisquam qui eius res immobiles emat reperiat, quòd creditor adfistens sæpe dictitet & rumorem dissipet obligatas eas esse, atque hac ratione emptores absterreat, tum sane in hac quidem felicissima ciuitate celeberrimi & clarissimi nostræ reipublicæ magistratus, pro iurisdictione quæ cuique iure ac à nobis concessa est, in prouinciis autem ij qui controuersis dirimendis præsumunt, dent operam vt rebus debitoris accuratè & ad vnguem æstimatis, creditoribus, earum pro modo debiti possessio detur, idque cum eiusmodi cautione quam adhibere debitor potuerit. Cæterum earum quæ creditori traduntur immobilium rerum, habeat ipse delectum. Haud enim æquum ac rationi consonum fuerit, eum qui pecuniam quidem dederit, sed quam cum recipere nequeat, rerum soli possessionem accipere compellatur, non etiam optima quæque ex debitoris rebus & quæ ipse tanquam eximia selecturus esset consequi, & hoc saltem se solari, quòd si pecuniam non accepit, at certè id pro eo sit consecutus quod iudicio suo delectum sit.

Dominus qui seruum^b suum alicui præposuit negotiationi, tum demum de contracto ab eo mutuo tenetur, si ei & mutuari permiserit. Quòd si non ostenditur permisisse, tum de peculio serui quærimus^c, & primo quidem loco domino satisfit, deinde ex eo quod in serui peculio superest creditori soluitur.

DE FIDEIVSSORIBVS ET SPONSORIBVS.

TITVLVS VI.

I Quis^d assumpto fideiussore, mandatore aut sponsore mutuū dederit, is ne initio statim mandatorem fideiussorem, vel sponsorem conueniat, neque posthabito eo qui mutuū accepit, eos qui sese interposuerunt interpellat: sed cum eo primū experiat qui pecuniam accepit & mutuū contraxit. A quo si creditum acceperit, in alios ne feratur. Sed si à debitore non potest nec totum consequi, nec aliqua ex parte debitum, quantum ab eo recipere non potuerit, eo nomine aduersus fideiussorem, sponsorem vel mandatorem agat, vt ab his residuum assequatur. Ac si præsentem quidem ei adfuerint vtrique, tam præcipuus debitor, quam qui pro eo fideiussit, mandauit aut spondidit, omni ratione quæ iam dicta sunt seruentur. Sin hos quidem adesse, præcipuo absente contigerit, demonstrat creditor fideiussorem aut mandatorem, & is quidem qui causæ cognoscendæ assidet iudex, fideiussori, seu, quod & idem est, sponsori & mandatori tempus concedat, si præcipuum exhibere voluerit, vt & ille prior actionem

^a In Græco exempl. legiur. ἀλλ' ὅστις. vos, sed ex No. unde hæc sumpta sunt legendum ἀλλ' ὅστις τὸν, cum ibi legitur. καὶ ὅστις.

^b l. v. §. non tamen. de instit. act.

^c §. cum autem quaeritur. Institutum quod cum eo qui in alie. pot. neg. ge. Facit l. nec seruus. in fin. de pecul.

^d Ad verbum penè, ex Nou. de fide. & mand. §. j. & ij. vii. de autb. præsent. C. eod. de præp. est. Concor. c. ij. iuncta gl. j. extra eod.

actionem iudiciúmque subeat, & simul hoc pacto ipsi in reliquum subsidiú auctori referuentur. Atque in eo fideiussori, mandatori spon-
sorive suppetiæ feruntor, quòd eum pro quo interuenerunt sistant
ac proferant, quòd ipse conuentus interim eos actione liberet, qui pro
se interpellati fuerant. Quòd si excesserit huic rei præfinitum tem-
pus, tunc iudicium ipse iubeat fideiussor, sponsor vel mandator, &
pro eo debitum persoluat, pro quo fideiussit, mandatum con-
scripsit aut sponsonem interposuit, cesis sibi à creditore actioni-
bus. Neque verò in res debitoris, si ab alio detineantur, priùs inuadat
creditor, quàm personalibus actionibus mandatores, fideiussores ac
sponsores conuenerit. Ac ita demum ad res deueniat primarij debi-
toris, quæ etsi ab aliis teneantur, iis interpellatis qui eas occupârunt,
si neque inde quòd sibi fiat satis possit consequi, tum postremò ad res
se se conuertat fideiussorum, mandatorum & sponforum: idémque di-
ctu est, & si quas hi sponsones habuerint, his inquam omnibus &
obligatis, & qui hypothecaria actione teneri possunt, ac id quidem
aduersus præcipuum & bona eius, siue personalibus siue hypotheca-
riis protinus, siue vtroque simul vt voluerit actionum genere, ho-
rum omnium ei potestatem facimus, iam dictam viam ac ordinem
in aliis quoque personis & causis statuentes. Neque hoc in credito-
ribus modò locum habere volumus, sed & si quis quid à quopiam
emerit. Qui alterius debitum^a in se recepit, si sponponderit & de-
bitum constituerit, rectè suo nomine conuenitur. Qui pro alio^b,
stipulanti creditori sponpondit, satis ei debet facere, etsi ipse à debi-
tore non accepit.

Finge^c quempiam cum esset ab aliquo mutuum pecuniam accepturus, cre-
ditori alium quempiam exhibuisse, qui fideiuberet, & sese solutioni si reus inter-
pellatus non soluisset, subiiceret. Hic ergò fideiussor ita exoluendo debito sese
obstrinxit, vt etiam antequam obligatus esset, reus teneri cœperit.

Si te pro^d alienò debito soluturum constituisti, constitutæ à te pe-
cuniæ actio non solum aduersum te, sed etiam hæredes tuos perpetuò
competit.

DE MULIERIS FIDEISSIONE.

FIDEIUBERE^e mulier & intercedere pro nullo potest, sed nec^e
si intercesserit, eo nomine tenetur. Tum demum autem pro ali-
quo interueniens obligatur mulier, cum quid ob hoc ipsum vt in-
tercederet, acceperit^f. Quod enim fideiubendi causa dedit, in causa
est cur obligationi subiaceat. Tunc quoque obligatur, cum aperte
dixerit se iuri proprio ac legi renuntiare^g in fauorem mulierum in-
troducæ, ne si intercesserint teneantur. Cæterùm lex huiusmodi ab
autore, Velleiana appellatur. Mulieri pro alio intercedenti subue-
nitur: verùm si pro aliquo soluerit^h, repetitio nulla est. Neque
clericus fideiussorem sese exhibet, quemadmodum cautum est vice-
simo sanctorum Apostolorù canoneⁱ. Gradu enim suo, si hoc fecerit,
deiciitur. Si intercessura^k mulier numerârit, aut pro se debito-

a l. si soluere. C. de no-
uationibus.
b l. si quis delegaue-
rit. & l. doli mali
exceptio. de nouat.
c l. si pater. C. eod.
d Scholiũ, cuius spe-
cies sumpta vide-
tur ex l. fideiussor
obligari. in fin. de
fideiuss.
e l. j. c. de conste. pec.

e l. j. ad sen. Velleian.
f l. mulierem. C. eod.
g l. antiquæ. C. eo.
h l. vlti. §. pen. ff. eod.
i No. vt sine prohib.
mat. §. propterea
igitur.
j l. iij. eo. & l. j. C. eo.
k Idem habes can. te
quidem. xj. q. j. &
c. j. extra de fideiuss.
l. quamuis pigno-
ris. §. planè si mu-
lier. ad Velleian.

rem delegarit, cessat senatusconsultum. Obligata si quidem senatusconsulto releuantur mulieres, non in iis quæ diminueverunt, restituuntur.

Quæ pro aliquo numeravit^a mulier, non intercedit. Mulier ita cum aliquo mutuo accipiens^b, ut vicissim & pro parte intercedat, etiam senatusconsulto iuuatur. Mulieres si debitum constituent, tenentur^c, ubi non intercesserint, hoc est proprio nomine lucrivæ causa quid constituent tenentur: at pro aliis intercedentes aut constituent subleuantur. Deceptis^d non item decipientibus mulieribus opitulatur senatusconsultum, idque in omni obligatione, cumque alium defendendum susceperint. Neque enim defendere mulieri permittitur, neque maritum, neque filium, neque patrem. Quod si eum defendat qui damnatus ad eam regressum habeat, intercedere non videtur. Vult constitutio^e, mulierem quæ accepto præmio, alicuius nomine sponderit, non ultra senatusconsulto iuvari, siue scriptura adhibita, siue citra scripturam intercesserit. Si decipiendi^f causa mulier, vel cum se non teneri exploratum haberet, intercesserit, nihil ei hæc prodest exceptio. At qui mandato mulieris intercessit, hac iuuatur. Si præter^g iuris præscripta mulier minori fideiussit, si quidem soluendo est prior debitor, non tenetur: sin minus, tenetur. Mulier etiam si sæpius^h post quantuncumque temporis intervallum pro viro suo stipulanti sponderit, tanquam intercedens subleuantur. Si quæ intercessit mulier, biennioⁱ ab intercessione elapso, secundo sponderit, aut fideiussorem adhibuerit, non iam senatusconsulto se tueri potest.

De externo^k autem hoc, non de proprio viro dicit.

Non mulier^l solum quæ intercesserit, exceptione iuuatur, sed & huius fideiussor. Nam etsi pro viro vxor intercesserit, restituitur.

Potest qui in patris est potestate, pro eo^m fideiubere. Nam & sui iuris effectus in id tenebitur, quod dum erat in potestate fecerit. quin & dum in potestate manet, condemnari potest. Si fideiussorimusⁿ pro aliquo ego & mulier, dabitur in solidum aduersus me actio. Quod si simul cum minore intercessero, & hic restitutus fuerit, tum demum mihi totum onus irrogandum est, si primo loco interuenerim, nisi & dolo creditoris in fideiussorem minor assumptus sit. Ex multis fideiussoribus^o, si vnus pro parte quæ sibi competit soluerit, haud quaquam repetit. Neque enim solutio facta est in debitæ quantitatis. Si quis pro quopiam^p sponderit sese eum intra hoc tempus representaturum, alioqui poenam daturum, sancimus etsi eum intra semestre tempus (si hoc est conuentum) non exhibuerit, tantundem insuper ipsi temporis concedi. Sed si longius ab initio tempus præfinitum fuerit, sex tantum eidilationis menses prorogari. Fideiussor in vsuras^q non tenetur, nisi hoc expressim cautum fuerit. Qui pro minore fideiubent^r, abstinente eo, nec ea præstante in quæ pro eo fideiussorunt, iuuantur. Denuntiatio^s cui tempus adiectum non est, decem dierum habet præfinitionem. Qui præf

a d. l. iij. eod.

b l. vir vxori. §. vlt. eodem.

c l. ij. c. eod. l. j. §. j. de constit. pec.

d l. ij. §. pe. & vlt. iij. Et l. seq. ad Vellei.

e l. antiqua. C. eod.

f l. si decipiendi. eod.

g l. si apud. de minor.

h Nou. vt mul. iudi. §. & illud verò. vnde Auth. si qua mulier. C. ad Velleian. sumpta est.

i l. si mulier. ij. C. eod.

k Epexegetis est superioris dicti.

l l. mulierem. & l. si vxor. seq. C. eodem.

m l. si dubitetur. §. vlt. de fideiussor. & l. si ius familiaris. C. eod.

n l. si Titius & Seia. eodem.

o l. si testamento. §. penult. eod.

p l. sancimus. C. eod.

q l. fideiussores. §. pro Aurelio. de fideiussoribus.

r Huc facit l. si pupillus. de acquir. hare.

s Fa. l. pro iussor. §. j. de constit. pecun.

præfente tabellario, velut cum atteftatione pro aliquo in priuata causa fideiubet^a, tantum intra duos menses tenetur, nisi fortè expressim fideiufferit in longius tempus. Si verò in publica causa fideiufferit, videtur adhibita scriptura fideiuffisse.

Obferua^b igitur eum qui citra scripturam fideiubet, intra bimestre tempus ex præfumptione teneri.

Si nummos^c credidero, non possum fideiufforem accipere, qui pro his triticum dare spondeat. Neque enim in aliud quam quod creditum fuerit, assumi potest fideiuffor. Nam merces quidem pecunia numerata, hæc mercibus æstimari non potest aut debet.

D E V S V R I S.

T I T. V I I.

S V R Æ Stipulationis vinculo^d non munitæ nõ exiguntur. Etsi super vsuris interposita stipulatio^e, in acta relata non fuerit, valet tamen & plenum habet robur. Quoties inter aliquos de lucro^f controuersia est, præfertur is cuius in lucro causa tempore præcedit.

* Scholium.

Cum, inquit, duo aliqui de lucro consequendo, iudicio concertant, potior est cui prius huiusmodi lucrum debebatur. Verbi gratia, vt quid dicatur intelligas: Petro decem nummos credidi, pactus simul de vsuris, fortè in singulos menses vnus nummi. Anno interiecto aut duobus, tu quoque eidem auros nummos decem mutuos dedisti, & de vsura quoque nummi vnus in singulos menses accipièda pepigisti. Cum sat longu præterisset tempus, interpellato debitore sortem quidè ambo accepimus. Cæterum cum & ambobus vsuræ deberentur, quæ quidem lucro annumerantur, inuentis aliquibus debitoris facultatibus (finge enim inopem eum ac tenuem fuisse) cõtendebamus vter nostrum exiguas illas facultates reper- tas, in sibi debitas vsuras acciperet. Pone enim satis fortè non fuisse per pauca illa bona persoluendis in solidum & meis & tuis vsuris. Statuit itaque lex, inuentis eum potiturum, qui prior mutuauit, qui que in vsuris tempore antecessit, hoc est qui prior, sibi vsuras deberi, est stipulatus.

Vsuræ vsura^g non exigitur, sed nec vsura in stipulatum non deducta, hoc est de qua initio facti non sit interposita stipulatio, aut pactum conuentum. Vsurarum sortem duplantium^h vsura locum non habet. Magnum est latumque in vsuris discrimen stipulationis & pactiⁱ. Si enim promissioni hoc est insertum, Spondes dare mihi etiam vsuras: id ad eas exigendas efficax est. Sin verò ita simpliciter scriptum est, Hoc abs te sum mutuatus, & vsuras quoque me tibi daturum pactus sum, id sanè non vim magnam habet ad vsurarum exactionem. Vsuras quæ competierint^k, nullo certo eorum modo adiecto, stipulari, nullius est momenti. Qui ex^l liberalitate vsuras diu non petiit, haud rectè superioris temporis vsuras exigit. Si quis cum sortem deberet^m, vsuras soluerit indebitas, non repetit. Sed si vsuras supra legitimum modum soluit, haud quidem repetit, verum eas sorti imputat. Quin & si sortem soluerit, sortem vt indebitam solutam repetit, siue ante sortem vsuras, siue postea, siue vtrunque simul soluit. Pupillares vsuræ tertiam cente-

l. pen. §. sancimus. C. de fideiuss.

b Scholium esse videtur.

c l. si ita fideiussorè. ff. eodem.

d l. quauis. C. de vsur.

l. in iis. §. penult. ff. de solutio.

e l. j. C. de vsur.

f l. quoties vtriusque. de regul. iuris. fac. l. quoties. C. de rei vè.

g l. placuit. de vsur. l. vltis. C. eodè. l. si non sortem. §. j. de condi. indeb.

h d. l. si nõ sortem. §. j. Pecunia siquidè cre dita vsuræ nisi in stipulationem dedu

ctæ, non debentur.

l. Titius. de præscri. verb. d. l. quamuis.

C. de vsur.

l. quod in stipulatione. l. tutor. §. vltis. eodem.

Romanum.

l. cum quidam. §. j. eod. fac. l. qui semis-

ses. eod. de eo qui cū maiores promiss-

set, per multos annos minores præsti-

tit vsuras, de qua re est l. aduer-

sus. C. eod.

l. si non sortem. de condi. indeb.

a *Indo si Accurfo credimus l. j. C. de vsu. pupil. l. iij. arbitr. iure. l. tutor. j. S. pecunia. ff. de admist. tuto. ad centesimam perueniunt. Ille enim his omnibus locis vsuras legitimas centesimas intelligit.*

b *d. l. si non sortem. & Lindelitas. C. de vsuris.*

c *l. vsuras l. placuit. ff. eodem.*

d *d. l. iij. C. eod.*

e *l. creditor. C. eod. l. si certus. de pact. C.*

f *l. u. & l. videamus. §. si ad actionem. de vsuris.*

g *tototitul. C. de vsur. rei iudic.*

b *Vi ante dictum est, ex l. v. de iust. lib. x. C.*

i *Alij, atque haud scio an rectius centesimas vsuras in de d. i. putant quod centesimo: esse sortem exaquet. Si enim quoque anno pro centum, xij. scenoris causa exolvas, centum mensibus hoc est vij. annis, iij. mensibus vsuras deprehendes ad fertis magnitudinem crescere.*

k *l. eos. §. in traiectiis. C. de vsur.*

l *Fac. l. nihil interest. de nau. fa. l. ij. C. eo.*

m *l. improbitum scenus. C. ex quib. cau. infra. inrog.*

n *l. frumentis. C. eo. Si simile habes l. etiam. ff. eodem.*

o *l. olo. C.*

p *Hoc sub initio huius tit. dictum est.*

q *l. eos. §. j. C.*

simam^a, hoc est nummos quaternos non excedunt. Indebitæ vsuræ^b, si quidem ante sortem solutæ fuerint, in sortem imputantur. Sin verò post sortem, quia iam nihil est reliquum, cuius nomine soluantur, iure optimo condicuntur. Siue supra^c statutum modum, siue vsurarum vsuras quis stipulatus fuerit, omisso eo quod iuri aduersatur, id quod superest exigitur. Vsuræ ex pacto conuenito^d solutæ, neque vt indebitæ repeti, neque in sortem accepto ferri possunt. Non solutæ verò exigi nequeunt. Debet creditor^e & debitum & vsurarum stipulationem comprobare. Quòd enim per aliquod tempus vsuras ex consensu receperit, id nullum gignit debitori præiudicium. Si quid mihi absque vsuris^f à quopiam debeat, deinde cum mihi debitum non persoluatur, litem fuerò contestatus, atque in debitorem lata sententia, ab eo tempore quo iudicium inquam est acceptum, vsura & omnis causa simul eum debito exigitur. Elapso à condemnatione quadrimestri^g, siue publicum sit siue priuatum debitum, centesimæ præstantur vsuræ.

Q V I D S I T V S V R A C E N T E S I M A.

CENTESIMA vsura est, cum ob centum nummos toto anno duodecim præstantur, propterea quòd pro centum nummis vnus quoque mense nummus detur, qui si cum vniuersis centū conferatur, omnino centesimam habet rationem. Vnde & iure huiusmodi vsura, centesima dicta est. Atque ex his minimo negotio deprehendes, quid sit quarta centesima, quid tertia, semis, item & bes.

S C H O L.

Tertia quidem centesima est, cum pro libra quatuor aurei nummi scenoris nomine quotannis penduntur. Dimidia centesima, cum sex. Quare & quarta centesima, cum terni pro libra nummi pensitantur. Centesima siquidem vsura in singulas libras duodenos exigit nummos. Caterum qui fiat vt centesimæ nominentur vsuræ etsi libra non centum sed lxxij tantum aureos^h complectatur, hinc intelliges, quòd centesima quantitatem significat, quæ possit in duodecim partes distribui ac redigiⁱ. Donatum est autem centesimæ nomine id quòd duodecim partes complectitur, propterea quòd præscis temporibus qui centum alicuius generis res haberent, ex his, duodecim in commune conserebant. Et hæc quidem ita apud veteres reperiuntur. Nos verò vt nunc fieri videmus, ita quoque de his dicimus.

Qui traiectitias^k pecunias aut fructus scenori dat, potest integram centesimam stipulari & accipere. Vbi periculum creditoris in traiiciendo mari non vititur, non est quòd maiores^l exigat vsuras. Qui scenus exercet improbum^m, vsurarumque vsuras exigunt, infamia notantur.

D E F R U C T I B V S.

MVTVO datorum fructuumⁿ possunt vsuræ vel ex nuda conuentione exigi. Cum mutud dantur fructus, licet vel grauiores vsuras ob eorum incertitudinem^o, stipulari. Quoties de lucro^p inter aliquos lis est, præferendus is qui in lucri ratione, tempore prior est. Constitutio^q & certum vsuris modum præscribit, vt

bit, vt ij quidem qui gradum tenent illustrium, aut etiam hos antecedunt, non vltra tertiam centesimæ foenerent. Argentarij autem & negotiatores vsque ad bessem centesimæ. Cæteris non liceat dimidiam centesimæ transgredi. Quod si venerabili domui pecunia credatur, tum ab ea omnes iam memorati quartam duntaxat centesimæ accipiant. In nauticis autem foenoribus aut speciebus quæ foenori dantur, in quibus veteri iure licebat grauiiores vsuras exigere, centesima duntaxat & non vltra exigatur (cùm ne retentis quidem pignoribus velit constitutio ^a maiores vsuras exigi) neque iudices ^a l.ij. c. vnquam occasione cuiusuis locorum consuetudinis, in vsuras maiores quinquam damnent. Porrò si quis his ampliores vsuras exegerit, sibi eas in sortem imputet, quoquo modo tandem & cuiuscunque rei nomine acceperit. Sed nec pro vsuris futuri aut præteriti temporis ^b cuiquam liceat vsuras stipulari, ne si ea quidem forma id fiat, quæ veteribus statuebatur, vt paulatim scilicet ^c solutæ vsuræ ^c l. vlti. c. duplum fortis non excedant. ^c & per tempora, vt inquit l. vsura. c.

NOVELLA CAESARIS LEONIS
VSVRAS PROHIBENS.

Et si maiorum nostrorum plerisque visum est tolerandam esse vsurarum solutionem, fortè propter creditorum molestias & incommoda, nos tamen vt nostra Christiana repub. planè indignam, auersandam & execrandam censuimus, tanquam iure diuino ^d interdicta. ^d Deuter. xxij. d. & Psal. xiiij. sub finè. Execlhie. xxij. cap. Ideòque nostra verat serenitas, ne cuiquam omnino in vlllo negotio liceat vsuras accipere, vt ne dum iuri seruando studiosius addicèti sumus, legem Dei violemus: sed & si quis vel tantillum ceperit, sorti imputator.

In sacros ordines cooptato nequaquam permittitur vsuras ^e accipere. Quin & alibi reperias de clero tolli, quisquis hoc fecerit, quemadmodum xvij canone ^f Nicenæ quæ & generalis fuit synodi, & decimo Trullanæ quæ & sexta dicitur, præceptum est. Què enim hoc sacris initiato liceat, cui ne facultates quidem possidere conceditur, aut temporalibus simul & ecclesiasticis occupari? ^f De hac re xiiij. q. ij. iij. & v. & c. si quis clericorum. ca. quoni. x. ac penè per totam dist. xlvij. Quem habes à Gratiano versum c. quoniam multi clerici. xiiij. q. iij.

DE LOCATIONE, VBI ET DE REDEMPTORIBVS OPERVM AGITVR, EX MICRO ORDINE.
TITVLVS VIII.

LOCATIONIO est, cum quis ædeis aut fundum alicui pactus fuerit, vt annuam de qua conuentum sit ⁱ pensionem ^g accipiat, aut cum materiam aliquam vt æs, aurum vel argentum artificio dederit ^h, vt ex eo mercede opus faceret. Eodémque modo & in ædium extruptione, & cæteris ministeriis quæ mercede ⁱ peraguntur, definienda est locatio. Locatio ex consensu actionem ^k parit: & ipsa, & quæcunque quis faciens mercedem eius rei nomine accipit, ob locationem fieri dicuntur, ^k Inst. eod. in princ. l. preses. c. eod. & l. j. ff. eodem.

totumque huiusmodi factum locatio nominatur. Porro locatio etiam est, si quis ædeis suas aut fundum sub pacto^a alicui det. Est enim & hoc modo quodam iis haud abfimile quæ mercede fiunt. Pacti autem nomen non ipsam tantum conventionem indicat, sed & id quod ab aliquo cuiquam ex conventionem solui debet ac præstari. In iure vbiunque nomen hoc *μισθώσας* inueneris, is significatur qui mercedem dat. Vbi verò nomen *μισθωσάμενος*, eum intellige qui mercedem accipit. Apud ceteros autem scriptores, *μισθώσας* quidem vox est haud multum vsitata. At *μισθωσάμενος* eum indicat, qui mercedem præstat. *Μίσθωμα* vbi que in iure aut plurimum, id dicitur quod is qui mercedem accipit pro mercede solui & præstari paciscitur, interdum verò & rarissimè quidem, etiam illud ipsum quod mercedis causa datur. In locatione vim omnem cui resisti non potest dominus^b agnoscit, vt fluminum & hostium damna, atque id genus.

D E S T E R I L I T A T E Q V A E I N F R V -
C T I B V S C O N T I N G I T.

VULT constitutio^c, eam quæ cæli vitio accidit sterilitatè, non ad coloni sed domini potius damnum pertinere, nisi contrà sit conuentum, aut hoc regionis consuetudo postulet. Oportet autem cum iis quæ iam euenerunt agri vbertatibus, eam quæ nunc accidit sterilitatem compensari, atque ita colonum damno subleuari, quod ex sterilitate contigit. Qui pecunia conduxit, damnum immodicum^d quod frugibus vi maiore & ea quæ *θροεννία* hoc est numinis ira dicitur, accidit, nequaquam agnoscit, sed modicum duntaxat. At partiarius colonus, quasi societatis iure & lucrum & damnum cum domino fundi partitur. Qui ex realiqua commodum percipit, debet & damnum sentire.

S C H O L.

Verbi gratia, si inter duos aliquos plene contracta fuerit venditio, ac forte fortuna venditus ager accessionem^e aliquam & incrementum ceperit. Quid enim si ei proximum flumen, ex agro vicino reuulsam terram, paulatim & citra alicuius sensum solo agri venditi adiecit: tale commodum ad emptorem proculdubio attinet, etsi venditum agrum necdum acceperit. Et quoniam ad eum fundi commodum attinet, cogitur vicissim & eius damnum suscipere. Nam si fortè contrarium fluuius egerit, & ex vendito potius fundo parrem aliquam paulatim & absque cuiuspiam sensu reuulsam vicino agro adiunxerit, eiusmodi iactura emptori inuehitur, nec quicquam damni patietur venditor fundum tradens imminutum, ac extremis partibus detruncatum. Vt enim ante traditionem accessio commòdo cedebat emptoris, sic & nunc damnum ad eundem spectabit. Eodem quoque modo & vinum si venierit, & antequam tradatur aliquid vitij sustinerit^f, emptoris erit damnum, & contrà si pretiosius ac exquisitius factum fuerit, eiusdem commodum.

Si quis annum^g colono propter sterilitatem remiserit, & sequentibus annis contigerit vbertas, etiam eius anni quem remisit, integram pensionem exigit. Quòd si nouissimus erat annus sterilis, quo ei pensionem remiserit, etsi superiores vberes fuerint, si hoc scit locator, non debet is ad computationem vocari. Colonum qui in agro

^a Fac. glo. j. ad §. At cum do. l. naturalis. de præscr. verb.

^b l. damnum. l. iudicio. C. loca. l. ex conducto. §. j.

^c l. licet. C. loc. & d. l. ex conducto. §. j. & penult ff. eod.

^d si merces. §. vi m. ior. eod.

^e Species sumpta ex l. id quod. in prin. de pericu. & commod. rei vend.

^f l. j. eodem.

^g l. si vno. in prin. loc.

agro per totos triginta annos permanferit, poffum vel intuitum cogere^a, vt eum colat, neq; eum aut prohibere poffum, aut expellere.

Si prætereuntibus^b militibus migrarit conductor, & milites fenestras aut aliud quippiam fustulerint, vtroque modo tenetur, fiue cum refiftere non poffet, domino non renuntiauit, fiue cum poffet,^b militibus non refistit. Culpæ^c conductoris aferibitur, fi propter eius inimicitias vicinũ arborem exciderit. Sed & ipfe fi exciderit, non ex locato tantum tenetur, verum & arborum furtim cæfarum,^c & interdicto quod vi aut clam.

Hoc de afcriptitiis intellige. l. cum factis. de agri. & cenf. lib. xj. c.

l. item queritur. §. exercitu. l. habitatoris. §. fi. & l. fi fundus. in fin. loc.

l. fi merces. §. culpa. eodem.

DE FORTVITA EXVSTIONE.

SI contigerit eos qui domum conduxerint, lege locationis pacifci, vt innocentem^d ignem habeant, & fortuitus cafus incendij^d caufam intulerit, non tenetur qui conduxit. Si verò eius culpa id acciderit, tenetur.

l. fi quis fundũ. §. j.

DE GREGE.

QUI gregem conduxit^e, non tenetur, fi abactum effe eum à latronibus citra fraudem ipfius probari poffit. QUI & mercedes temporis quod infecutum^e effi præftarit, recuperat. Pafcor^f, & qui farciendum quid poliendumve conduxit, & culpam præftare debent, & quod negligentia aut imperitia peccarint.

Ea. l. §. Imperator.

Ead. l. §. Celfus.

DE INCENDIO.

SI in locatione conuenit^g, Ignem ne habeto, & habuit, tenebitur, Setiam fi fortuitus cafus admiffit incendium. Si pactus fuerit conductor feffe in ædeis fœnum^h non componere, & composuerit, deinde vel feruus eius vel quilibet externus igne illato succenderit, iudicio locati tenebitur.

l. videamus. §. j. eod.

Ea. l. §. vlt. cũ l. seq.

DE CAELATORIBVS.

SI quis includendasⁱ aut inculpandas gemmas acceperit, & hæ fractæ fint, fi quidem artificis imperitia, locati actio effi. Si verò vitio materiæ factum fit, non effi, nifi periculum quoque in fe arti fex receperit.

l. item queritur. §. fi gemma. & l. vlt. eo. l. fi feruus feruũ. §. fi calicem. ad legem Aquilianam.

DE FULLONIBVS.

SI vestimentum fulloni^k datum mures roferint, tenetur. Item & fi alij alterius vestimentum dederit, etfi id ignarus fecit.

Ead. l. §. fi fullo.

Si expleto^l conductionis tempore, in eadem conductor, tacito vtriusque partis confenfu permanferit, renouatur in eum duntaxat annu locatio, non etiam in fubfequentes, etfi luftrum fortè ab initio conductioni fuerat præftitutum. Id quod & in prædiorum reipub. locatione verum effi. Sed & fi fecundo anno permanferit, eius nomine tenetur, atque in cæteris deinceps eodem modo. Si vel ignarus^m vitiofa pertufa que dolia locauro, & vinum effluerit in id quod intereffi tenebor. At fi faltum pafcuum locaro, in quo cum malæ herbæⁿ nafcerentur, ex his pecora vel demortua fint, vel deteriora facta, fi sciebam, quod intereffi præfto: fi ignorabam, penfio-

l. item queritur. §. qui impleto. cum l. fubfeq. & l. legem. C. eodem.

m l. fed addes. §. j. eod.

n Fac. l. pen. C. de adil. act.

a *Dicitur l. sed addes.*

§. si quis cum in annum.

b *litum si pretio. §. i. eodem.*

c *l. si in lege. in prim. eodem.*

d *d. l. si merces. §. pen.*

e *l. qui in sulca. §. qui mulas. eod.*

f *l. qui mercedem. cū l. seq.*

g *Non locati solum. l. si locatum.*

h *Intra biennium sci licet. l. quaro. §. j. & l. cum domini.*

i *l. si cui. in fi. eod. & l. pen. C. Facit l. videamus. §. pe. ff. eo.*

k *l. si in lege. §. si dominus. & l. dominus. in fi.*

l *d. l. cum domini.*

m *Στεγομένον habet Gracum exemptiar. Estq; exponēte Suida ὁ μισθός ὁ ὑπὲρ τῆς μισθίας τῆς ἀποδοχῆς διδόμενος.*

n *l. ij. C. eod.*

o *l. Martius. l. opus. l. si fundus quem. ff.*

p *Idem de rivo dicit l. vlt. eod.*

q *l. emptorem. C. eod. l. si merces. §. j. & l. qui fundum. ff. eod.*

nem non peto. Si cum in annum^a habitationem conduxissim, totius anni pensionem dederim. & ea sexto post mense corruerit, vel incendio consumpta fuerit, residui temporis pensionem ex conducto actione repetam. Quoties faciendum aliquid datur^b, locatio est.

Si conuenerit vt arbitrato domini opus^c approbetur, viri boni arbitrium quaerimus. Idemque seruetur, si alterius cuiuslibet arbitrio permissum opus fuerit. Neque verò facultatem ille habet prorogandi temporis, quo opus fieri conuentum est, sed operis duntaxat probandi. Si quis transportandam columnam^d conduxerit, & ea dum tollitur, aut portatur, aut reponitur, fracta sit, haud tenetur nisi id ex propria culpa & eorum quorum opera vteretur, acciderit. Vacat autem culpa, si omnia facta sunt quæ diligentissimus quisque fecisset. Idem & ad dolia, ligna & cæteras huiusmodi res quas quis vehendas transportandasve conduxerit, transferri potest.

Qui iumento^e ad certum onus vehendum conducto, onus imposuit grauius, rupto læsõe iumento tenetur, quisquis tandem ille est qui læserit. Qui mercedem^f pro rei alicuius custodia accepit, is huius periculum pro custodia præstat, excepto si quid damni ei rei ab alio datum sit, nisi fortè ne damnum daretur, custodire potuit. Quod si & ipse custos damnum ei dedit, tenetur vtique.

Qui locatum sibi seruum surripit, furti quoque^g tenetur. Si locator conductori pœnam præstare sponderit, si eum ante impletum quinquennium expelleret, sine metu pœnæ eum expellet, si aut pensionibus intra tempora præfinita^h non paruerit, aut vt oportet non coluerit. Qui rem conductamⁱ expleto locationis tempore candido animo non restituunt, sed rei domino faceffunt molestiam, & ad lites eum vocant, vbi damnati fuerint, non rem solum, sed cum ea totam quòque quantaquanta est rei æstimationem reddere compelluntur, vt duplo mulctati ex perceptis detrimentis doceantur posthac grati esse & candidi. Si absque iusta causa fundum conductor^k necdum expleto tempore deseruerit, totius temporis pensiones soluit. Inquilinis diu hoc est toto biennio non apparentibus^l, nec eius temporis pensionem^m exoluentibus, licet iis quorum interest, ædeis aperire, & præsentibus publicis personis, ea quæ ibi sunt describere. Pulchrè sanè & commodè constitutioneⁿ cautum est, inquilinum tantisper dum pensionem soluit, à domino pel- li non oportere, nisi fortè in proprios ac necessarios vsus dominus ædibus egeat, aut eas instaurare velit, aut etiam inquilinus malè in his versatus sit. Si iam effectum opus terræmotu^o concussum fuerit, locatoris est periculum. Si corruerit priùs quàm probaretur fundamentum^p, si quidem soli vitio id accidit, locatoris est detrimentum: si ex operis vitio, conductoris seu redemptoris. Si quis fundum^q vendiderit, cum in eo colonum haberet, non cogitur emptor colono potestatem eius fruendi & colendi facere, nisi fortè fundum ea lege emit.

SI fornacarius^a seruus obdormierit, & domus fuerit exusta, iudicio locati conuenietur colonus, si negligens in eligendis ministris fuerit. Cæterum si alius ignem fornaci subiecit, vterque tenetur. Si coloni seruus^b, ædificium aliquod exusserit, & ex locato & lege Aquilia tenetur: quarum actionum vna instituta, protinus cessat altera. Sed & potest colonus seruum qui exussit, noxæ dedere, quò indemnem præstet dominum, si modò ipse culpa caret. Alioqui si noxiorum^c seruorum opera vsus fuerit, damni iniuria tenetur qui tales habuerit. Eadem & circa inquilinorum personas seruanda dicimus.

^a l. si seruus seruum. §. si fornacarius. ad legem Aquil.
^b Ead. l. §. Proculus

DE RED'EMPTORIBVS OPERVM^d.

CÆLATORES, vermiculatorū ac tessellatorū operum artifices, marmorarij, gypsarij & reliqui id genus opifices, quoquo tandem in opere pactum interposuerint, & quippiam arræ nomine receperint, ne eo relicto alterius aggrediendi facultatem habent, nisi prius illud planè absoluerint. Quòd si aut materiæ inopia, aut eius qui opus eis locauit malitia mora facta fuerit, vt pote cum artifice non subministrentur ea quæ ad confectiorem operis accommodata sunt ac necessaria, tum id artifex cuiusque sit addictus opificio, cum proclamatione aut attestatione, locatori denunciato. Quo moram committente, causam ad prouinciæ præsidem reuocato, ac tum demum postquam de ea re disceptatum & cognitum fuerit, operi accingitor.

^c l. j. §. pe. fur. aduers. naut. campo. §. item exercitor. Instit. de oblig. qua ex quasi del. nascun.
^d De his sepe in iure fit mentio vt l. redemptores. de rei vend. & l. in lege. & l. ea lege. §. locam. loc. & l. j. §. j. de oper. pub. Item & plerisque aliis locis.
Prouinciale.

Cum insatiabili habendi desiderio aut versuta malitia impulsij, quorum & iam meminimus, operum redemptores, opere quod susceperant relicto aliud aggressi fuerint, locatori liceat his testatò denunciare, præsentibus qui audiant, ita vt simul etiam conuentionem in memoriam reuocet, aut in scripta relatam, aut nudis verbis interpositam. Ac si eam locationis legem implere noluerint, apud præsidem conueniantur, tumque alterum operi faciendo relocare^e possit locator. Qui verò conuentis non steterunt redemptores, fustibus castigati & detonsi relegètur, compellanturque insuper quicquid mercedis nomine acceperunt reddere, quod quidem locatori detur, ipsis ab opere sine vlla mercede repulsis. Quòd si fortè locatori materia non suppetit, ad alia opera, eo tamen præmonito aggrediantur, vt ne si otiosi desideant opifices, victus laborent inopia.

Prouinciale.

Porrò quicumque tandem artifex variis inhians operibus, quò ab omnibus pertrahatur, nunc quidem hunc ineseat, nunc verò imponit alteri, est & quando loquacitate sua & inani garrulitate pelliciens, mercedes cumulat, vt iniqua pactione statutas, si quidem reuera, decernente præside deprehensum fuerit opus amplius patere quàm pro datis pactione mercedibus, ac in opificis detrimentum redundare, siue aliter quidem conuentum, postea verò alio pacto visum fuerit conductori faciendum opus, siue rectius forsan siue dete-

^e Quando opus vni locatum alij reloca re liceat, vide quid tradat Vlpianus l. item quaritur. §. si in lege. loc.

Prouinciale.

- a* De permutatione operis vide l. cum in plures. §. lege. eod.
- b* Vbi naturaliter cōcessum est inimicem se circūscribere. l. in cause. §. penult. de minor. litem si pretio. §. vlt. cum l. seq. loc. nisi id vltra iusti pretij dimidium fiat. l. ij. c. de rescin. vend.
- c* Facit l. cum in plures. §. mādavi. in fi. §. ff. loc.
- d* Θόλος. Est autore Hesychio θόλος, οἷος ἐστὶν ἀπολύθῃ (ὡς ἐχὼν τὴν γέφυρα) ἡ τετρακλιὰ σμῆνος.
- e* l. omnes quibus. c. de oper. pub. xv. annos statuit.
- f* De tota hac re vide in primis observandam glo. in d. l. Martius. locati.
- g* Quæ culpa annumeratur, vt antè dictum est ex l. si quis fundū. §. pe. eo. l. j. in prin. deposi.
- i* No. de instr. caut. & fid. §. si quis igitur. unde authen. si quis vult. c. qui pot. in pig. sumpta est.
- k* l. j. §. hanc autem actionem. deposi. l. ij. c. eod.
- l* l. iij. & iij. c. eod.
- m* Contextus Gr. aliū sensum præfert, vt ex testatoris dolo in duplū, ex ipsius in simplū actio detur. Sed locū esse corruptum apparet ex l. j. §. ff. eod. vnde de hoc sumptū est.
- n* l. si plures. §. siue. cū qua cōser. & l. si in Asia. §. vlt. qui pugnare videtur.

rius, siue etiam operis iunctum est specimen & approbatio, æstimeretur eiusmodi opus præsidis adhibita cognitione à peritis artificibus, siue commutatum^a, siue ex improviso ac denuo factum sit. Ac denique quod in emptionis fit ac venditionis^b lege, idem & in conuentionibus obseruetur, vt si quid reperiat esse conuentum & iuxta pacta conuenta effectum, & merces quidem iusti pretij dimidio minor sit, rescissa ac resoluta conuentione opus æstimeretur: si verò dimidio amplior, pro conuentorū ratione mercedes reddantur^c. Quòd si quid aut operi accesserit, aut in eo fuerit commutatum, ipsa æstimeretur accessio aut commutatio.

Qui parietes extruunt, & latas spatiosasque testudines^d aut fornices, certissima ac tutissima instructi sint huius rei peritia, vt ne aut fundamentum labefactetur, aut quod superextruitur obliquum sit aut inæquale. Si enim intra decimum^e annum ruina ædificio absque cæli vitio & maiore quadam vi^f contigerit, teneatur qui id extruxerat, propriis sumptibus reficere. Et si quidem magnum est opus quod auri libram excedat, redemptor quidem qui id fecerit, gratuito vnà cum iis ædificet, quorū opera prius in excitando opere vsus erat. Locator verò materiam suggerat. Sin ex cœno constructum est opus, expectetur per annos sex: intra quos si artificis imperitia^g collapsum erit, rursū & hoc qui extruxit, gratis instauret. Atque hæc eadem omnia in quibuslibet operum redemptoribus feruentur. Enimverò si qui præter iam præscriptum ædificandi modum fecisse deprehendentur, cæsi ac tonsi relegantur.

D E D E P O S I T O.

T I T V L V S I X.

DEPOSITVM Est^h, quod custodiendum alicui datur. Qui remⁱ aliquam apud quempiam deponit, si abundè sibi cautum ac prospectum velit, & literas quidem ab eo accipiat, cui rem adseruandam tradere instituit: verū ne eius tantum chirographo contentus sit, sed insuper & testes aduo cet atque adhibeat integros ac spectatē fidei homines. Depositi actio bonæ fidei^k est, ideo & fructus & vsuras & omnem causam exigit.

Siue vsuram depositarius ex sibi traditis commissisque rebus sit consecutus, siue his etiam vsus^l, vsuras præstat. Idem & in ceteris bonæ fidei actionibus. In iis quæ tumultus, incendij, ruinæ, naufragiæ causa deposita sint, aduersus ipsū quidem qui acceperit, in duplum actio competit: aduersus hæredes, quod quidem dolo malo testatoris factum esse dicetur, in simplū^m, quod ipsius in duplum. In cæteris autem quæ deponuntur, iudicium in simplū datur. Siue cum eo actum fuerit apud quem res est depositaⁿ, siue cum eius hærede, & sua natura res ante rem iudicatam interciderit, fortè enim seruus erat, & is mortuus est, absoluitur vterque: si quidem & ea res actori

actori restituta, erat interitura. Rei depositæ & fructus & vsuræ & omnis denique causa^a repetitur. Is qui rem deposuit^b, potest statim depositi actione agere, & qui suscepit si reposcenti non reddat, dolo facit, nisi aut alibi res est, aut in eo loco inclusa, cuius tunc aperiendi non sit facultas, aut non extitit depositionis conditio.

Siue seruus^c meus, siue qui mihi bona fide seruiebat, rem ad me pertinentem depofuerit, actio mihi datur depositi. Etiam quod seruus hæreditarius depofuerit^d, hæres actione cõsequitur. Siue superstes est qui depofuit^e seruus, siue mortuus, siue etiam manumissus aut alienatus, domino semper actio depositi competit, non item aut ipsi manumisso, aut nouo eius domino. Seruus tuus pecuniã apud me depofuit^f, ita vt tibi pro libertate eius darem: si quidem si dederò, vt te huius rei per comites certiozem fecerim, quasi ob hoc penes me depositam, haud sanè depositi teneor. Si verò quasi meam numerauerò, reddere vt depositum teneor. Qui enim quasi de suo dat, haud quaquam videtur depositum reddere.

DE FORTUITO CASU.

FORTUITVS casus^g eius periculo non est, qui depositum accepit. Solum enim dolum & latam culpam præstat, vbi scilicet aliud nominatim non conuenerit. Qui in deposito vt in suis rebus curam & diligentiam non præstat, is vtique fraude^h non caret. Si latronum incursumⁱ depositarius sibi commendata perdiderit, detrimentum & periculum ad eius hæredes non attinet. Qui enim depositum accipit, dolum duntaxat & negligentiam ac culpam præstare debet, nisi expressim aliud conuenit. Non videtur rem amittere, qui^k eius non fuit dominus.

S C H O L.

Vt in hac^l specie: Centum ab aliquo nummos mutuo sumpteram, dato ei pignore. Huius possessio penes creditorem erat. Etiam si autem pignus creditor teneat, eius tamen esse dominus non desino. Contigit amitti pignus huiusmodi, incendio fortè, furto aut morte, (Quid enim si animantia aut seruos pignori dederim?) aut aliquo alio naturali interitu. Interpellabat me de creditis nummis creditor. Excipiebam, si mihi ille pignus redderet, me quoque debitam pecuniam exoluiturum. hic itaque rectè mihi legem hanc creditor referet, hac verborum formula: Ego quia pignoris dominus non fui, neque illud amissum videor. Tu cum eius esses dominus, periculum quoque agnosce. Rectè inquam hæc mihi opponer, atque à me debitum repetet, neque tamen pignus restituere compelleretur, præterquam si eius dolo aut culpa res perierit^m. Tum enim damnum ad eum spectat, & quamuis res eius propria non fuerit, eius tamen agnoscit discrimen ac interitum.

Si abusus causæ alicuiusve alterius fortuiti casus prætextuⁿ, res quas aut apud se depositas habet, aut dolo desinit possidere heres non restituit, actione depositi tenetur. Qui pro eo qui depositum suscepit, fideiussit^o, tenetur, etsi dolo quidem non fecit qui suscepit, est tamen res apud eum. Quid enim si fureret is apud quem est depositum, vel pupillus sit, vel absque successore decesserit? Teneatur ergò fideiussor, vt omnia præstet quæ depositi actione præstari solent.

Noc iam est dictū. d. l. 1. §. est autē. Et §. pe. Concord. extra eod. c. q. §. sanè. iū. Et glo. in verb. reuocare.

Ead. l. §. nō solum.

§. item si seruus. l. cum hæreditas. c. eodem.

§. si seruus. depo. fuit.

§. eleganter.

§. sape euenit. d. l. j. l. quod Nerua. eo. c. bona fides. in prin. extra eo. Confer Et §. pe. Et qua ibi ab

Acc. not. in istius. quib. mod. re contrah. oblig.

l. j. c. eod.

l. non videtur rem. de regul. iur.

Quæ videtur sumpta ex l. si creditor, Et l. que fortuitis. c. de pignor. act.

l. si cum vendoret. in §. ff. eo. l. si cum. c. de pignor.

l. j. vers. quod si prætextu. c. dep.

l. j. §. idem etiam Pomponius. versic. plane si fideiussisti pro eo. ff. eo.

Qui ab vtraque parte vel transactionis vel cuiusvis alterius contractus instrumenta depositi nomine acceperit^a, necesse habet patetis stare, quibus ea suscepit. Qui rem apud se depositam^b, apud alium quempiam adhibita scriptura deposuit, haud rectè quæ accipit restituere recusat, cautionem proferens qua sese ostendat apud alium deposuisse.

D E C O M P E N S A T I O N E.

C O M P E N S A T I O in aliis omnibus rebus admittitur^c, præterquam in sola depositi actione: vbi enim quis depositum repetit, & cū depositario experitur, nullus planè ei qui depositū suscepit, inducendæ compensationis locus relinquitur. Sed & si inducere conatus fuerit, à iudice non auditur, sed cogitur omnino rem depositam reddere. Mirè autem hæc & præclare constitutio iubet, varias eorum improbitates & versutias reprimens, apud quos res deponuntur.

D E S O C I E T A T E.

T I T. X.

O I T V R Societas^d, vel dum viuunt qui eam contraxere, vel ad tempus, vel ex tempore, vel sub conditione. In societate coeunda^e nihil attinet de renuntiatione cauere. Ex natura siquidem societatis, qui renuntiat intempestiuè, tenetur. Quoties ex consensu^f & contractu habito societas inita est, tū nascitur actio pro socio. Quoties verò extra consensum & sermonem ea de re habitum, *non omnia* est, hoc est negotium communiter gestum. Morte^g soluitur societas, adeò vt nec ab initio pacisci liceat, vt hæredes etiam societati succedant, præterquam in vestigalium^h societate. Inter fratres inito consortioⁱ, & stipendia cæteraque salaria, in commune, iudicio societatis rediguntur. Si specialiter^k omnium bonorum societas est contracta, & hæreditas & legata & donata, & lucrum denique omne communioni acquiritur.

Si ea lege societatem coierimus vt si qua iusta hæreditas^l alterutri nostrum, vt credi par est, obuenerit, ea communis esset, non de ea quæ ex testamento sed quæ iure legitimo obuenerit intellexisse videmur. Coiri potest societas & re^m, & verbis, & per nuntium. Distrahitur renuntiatione, morte, capitis diminutione, & egestate. Contrahitur & in rebus vniuersis, & in vestigali, & in vna re, & inter eos qui non sunt æquis facultatibus. Plerumque enim pauperior, quod patrimonio deest, studio & opera compensat. Si simpliciterⁿ contracta fuerit societas, neque distinctum qua in re, videtur vniuersorum coita quæ ex quæstu & lucro veniunt, vt si quid lucri ex emptione, venditione, locatione & cōductione descendit. Quæstus enim est qui ex labore & opera cuique paratur. Enimverò his non continentur hæreditates, legata & donationes. Donationes enim & reliqua id genus, velut præcedentis meriti merces nobis accedunt. Eius quod

lucr

^a l. i. penes quæ, cum l. præced. c. eo.

^b l. desiderium. cum l. seq. c. eod. cum quibus confer. & l. si in apud quem. ff. eo.

^c l. vlti. c. de compensation. l. pen. c. de pos. s. in bonæ fidei, sub si. Instit. de act.

^d l. i. pro soc. l. tandiu, cum l. sequè. c. eo. s. manet. Instit. de soc.

^e l. sed & socius, in fin. ff. eod.

^f l. vt sit pro socio, cū tribus ll. sequen. que aperte docent quid inter societatem & communiter gestum negotium intersit.

^g l. nemo. l. adeo. & s. soluitur. Instit. eo.

^h d. l. adeo. & l. verū est. s. in heredem.

ⁱ l. si fratres. s. idem Papinianus.

^k l. ij. s. j. & l. si societatem vniuersarum, cū similibus.

^l Ea. l. s. de illo.

^m l. iij. cum l. seq.

ⁿ l. coiri societatem, cum quinque aut sex. sequen.

lucrifecerit, socius vsuras^a non præstat, nisi aut moram in eo reddendo adhibuit, aut eo quoque vsus est. Socius socio^b culpæ & negligentia nomine tenetur, quod non est ad exactissimam diligentiam & cautionem redigendum. Satis enim est, dum talem adhibeat qualem rebus suis adhibere solet. Si quid in re communi socius admiserit^c, quodve ei damnum dederit, id etiã eius hæres, legis Aquiliae iudicio præstat, etsi maximè ex hac lege in hæredes actio non competat.

DE RERVM COMMVNIVM DIVISIONE.

Si commodè non possint res inter aliquos diuidi, licitatione admissa vni adiudicantur^d. Quod si litigatorum vnus eum pauper sit, maiori pretio liceri non possit, admittatur & externus ad rei licitationem. Si facta inter nos qui ætatis essemus perfectæ ac legitima, communium rerum diuisio^e, omissa aut translata possessione, finem non sumpserit, reuocari quæ mutua fide & consensu terminata sunt, non possunt. Renuntiatio sæpe in iure dicitur societatis dissolutio^f. Etsi conuenierit^g, ne intra certum tempus à societate abeat, ex iusta nihilominus ac probabili causa renuntiationi locus est. Quid enim si conditio qua societas erat coita, non impleatur, aut iniuriosus & damnosus sit socius, aut etiam ea re frui non liceat, cuius gratia instituta fuerit societas? Quæ in societatem^h, non propter societatem impensa sunt, communia sunt.

Si socio absenti societatem renuntiãroⁱ, quæcunque quoad is scierit acquisierit, in commune redigentur, detrimentum ad me solum spectabit: quod lucrifecerit socius, eius erit solius, detrimentum ab eo factum commune. Quæ propria culpa acciderunt incommoda, agnoscat^k socius, etsi in multis aliis industria sua societate auxit.

Æs alienum^l manente societate contractum de communi soluitur. Quod si ante eius solutionem, fortè enim sub conditione debetur, dirempta fuerit societas, de solutione diuidenda sibi inuicem cauent^m. Si pecuniam in comunem negotiationem contulerimusⁿ, & mea perierit, communitati perit, si quidem ea peritura non erat, nisi societas esset coita. Si verò posteaquam eam destinaßem, necdum contulißem, perierit, mihi soli non societati perit. Socius rei communis nomine, etiam furti actione^o mihi obligatur, nec vna actio alteram tollit. Fortuita & fatalia damna^p socius non præstat. Vnde æstimata pecora, si quidem à latronibus abacta fuerint, commune damnum est. Si verò à furibus surrepta, eius duntaxat est detrimentum, qui æstimata accepit. Eius enim erat in rebus quas & æstimatas acceperat, exactam & absolutam præstare custodiam. Datur itaque in eum pro socio actio, si modo societatis causa pascenda data sunt, quamuis æstimata. Si socius ad merces^q communi nomine comparandas profectus in latrones inciderit, & pecuniam resve proprias perdidit, quas nisi mercium comparandarum causa fecum non tulisset, partem damni & impensarum, si quæ in medicos

^a l. socium, in princ.
^b l. socius socio. & §. vlt. instit. eo.

^e litem quamuis commun. diuid. Hoc enim iam ad sequent. tit. spectat.

^d l. Mauius. §. pen. fami. herisc. l. ij. C. comu. diuid. §. quædam actiones mixdam, in fi. instit. de actio.

^e Maximè arbitro accepto. l. vlt. fami. herisc.

^f Vt l. idemque. l. sed & socius, & aliis multis locis, pro soc. & l. vlti. C. eo.

^g l. si conuenierit, cum l. seq. pro soc.

^h l. socium §. socius.

ⁱ l. sed & socius. §. si absenti. & l. actio. ne. §. diximus.

^k l. non ob eam, cum l. seq. l. cum duobus. §. j.

^l l. omne as, cum l. seq. m. d. l. & l. cum socij. commu. diuid.

ⁿ l. si id quod, in princ. & §. j. nostro tit.

^o l. rei communis, eo. l. si socius, de furt. p. d. l. cum duobus. §. damna, pro soc.

^q Ea. l. §. quidam sagarium.

eo fortè aut seruis vulneratis factæ sunt, agnoscit socius. Idem dicendum etsi naufragio quid ex mercibus perierit, cum non aliàs solerent quàm naue merces aduehi. Vnus ex sociis argentariis^a, quæ sibi aliunde quàm ex argentariæ causa quæsiit, non communicat.

Sic & fratres^b etsi communionis nomine parentum indiuisas retinuerint hæreditates, quæ aliunde parârint, in commune non redigunt. Socius si cessantibus aliis cõmunes ædeis refecerit^c, optio nem habet, vt aut impensas cum vsuris intra quatuor menses postquam refectum erit opus, recipiat, & tum habet in exigendo priuilegium: aut etiam ædes elapso quadrimestri proprias habeat & dominij iure, aut si id mauult, vt actione pro socio, quod sua interest consequatur. Fortè enim dominium insulæ, suæ rei posthabet. Propterea autem tempus his rebus, quatuor mensium est præfinitum, quia hoc expleto tempore lex ei dominium concedit qui opus refecerit. Qui ob communiter susceptam negotiationem, peregre est^d profectus, eos duntaxat qui eam in rem facti fuerint sumptus, societati imputat. Si in venditione aut locatione contracta sit societas^e, etiam post vnus ex sociis mortem quicquid lucri detrimentive factum sit, commune est. Commune binarum ædium vestibulum^f, vel inuito altero ex dominis diuiditur, vbi aliàs non pateat aditus.

DE SOLVTIONE SOCIETATIS.

TITVLVS XI.

SOLVITVR societas^g intereuntibus personis, vel rebus, vel voluntate, vel actione. Persona quidem, cum damnatus fuerit alteruter sociorum aut mortis, aut relegationis, aut publicationis, aut etiam communi morte decesserit. Intereunt res, cum aut profus nullæ relictæ fuerint, aut conditionem mutârint, vtpote consecratæ aut publicatæ. Voluntate distrahitur, cum renuntiarint, & separatim vnusquisque eorum agere sibi que negotiari cœperit. Actione denique soluitur, cum aut stipulatione aut iudicio mutata sit societatis causa. Qui enim ideò iudicium dicitur, vt societas distrahat, haud dubiè societati renuntiat.

^a d.l. §. vltimo.

^b l. si fratres, in prin.

^c Ea. l. §. idem respõdit. Socius.

^d Distal. §. penul.

^e l. actione. §. si in rē.

^f l. arbor. §. j. commu. diuidund.

^g l. verum est. §. vlti. cum duab. legibus sequen. pro socio. & §. manet, cum §. seq. Insti. eo.

LIBER QVARTVS.

DE CONSENSV SPONSALIVM, ET

EORVNDENI DISSOLVTIONE.

TITVLVS I.

SPONSALIA (Græcè *μενγάλα*) sunt futurarum nuptiarum promissio. Pro- uiderere siquidem ac præmunire præpa- rareque id quod postea sit futurum, & rem aliquam ad sese pertrahere ac trans- ferre, *μενγάλα* hoc est spondere appel- lant. Significat autem & nomen ipsum *μενγάλα*, promissionis mentionem ^a.

Spôsalia sunt futurarum nuptiarum promissio, quæ nihil interest ^b utrum li- terarū interposita testatione, an sine scriptura cōtrahantur. Quo- rum in nuptiis ^c consensus desideratur, eorum etiam in sponsalibus exigendus est. Semper autem intelligitur consentire pater, nisi eui- denter dissentiat. Præter pupillæ voluntatem tutor ^d neque ei cō- stituit sponsalia, neque iam contracta dissoluit. Pater, in potestate manentis filix sponsalia potest soluere, emancipatæ non item ^e. Ut nuptiæ sic & spôsalia ^f consensu contrahentium fiunt. ideo & filiam- familias consentire oportet. Videtur autem ea patri consentire, quæ non repugnat. Ac tum demum ei dissentire licet, cum moribus indig- num vel turpem ei sponsum eligit. Dissentiente filio familias ^g, non fiunt eius nomine sponsalia. Alteri sponsa & alteri nupta in- famia ^h notatur. Alij desponsata renuntiare sponsalibus ⁱ & alteri nubere non prohibetur, remissio nimirum ^k repudio. Qui id quod fit intelligit ^l, sponsalia contrahere potest, id est si septem annis mi- nor non sit.

NOVELLA CAESARIS LEONIS.

Hoc ipsum his verbis statuit: Nos quoque sancimus nec sponsa- lia quoquomodo infra septem annos contrahi, neque etiam sacris ri- tibus sponsalia firmari, nisi spōsa quidem decimum tertium annum attigerit, sponsus verò decimum quartum sit emensus ^m. Verùm hoc quidem ad communem reipub. vsu vetitum est. Quòd si princeps, id quod sæpe vsu venit, coniugium aliquod ac familiam aut sponsa- lia constituens, etiam eam quæ iure diuino ac sacris adhibitæ fit v- nionem inter eos qui desponsantur intra iam præfinitos annos de- creto suo firmarit, id proculdubio iuri nihil aduersatur. iis siquidem quibus à Deo rerum summa permisa est & credita, licet supra legem qua subditi reguntur, dispensare ac statuere.

NOVELLA CAESARIS ALEXII.

Nulla esse dicit propriè verèque sponsalia, ac sine vlla simulatione

^a Nam & vtrūque Florentinus iuxta l. j. de spons. Notā ve- rō nominis subinun- git Vlpianus l. ij. l. in sponsalibus. j. eod. l. neque sine. C. de nup. Ead. l. §. in sponsa- libus. & l. si in pro- ponis. j. C. de nup. l. si puella. ff. hoc tit. l. in copulandis. C. de nuptiis. Nisi certa lege. l. in potestate. ff. hoc tit. l. sponsalia sicut. cō- l. seq. l. filiofamilias. l. quid ergo. §. item si alteri. de infam. Concord. c. desponsa- tam & desponsa- tas. xxxvij. q. ij. l. j. C. de spons. Huc vide c. requisitis. & qua in illud no. ex- tra eodem. k. l. ij. in fi. C. de repu. l. in sponsalibus. ij. ff. hoc tit. Concord. xxx. q. ij. c. j. & ij. m. Iustinianus titu de nup. in prin. ad con- trahendas nuptias idoneos esse vult ma- sculos quidem pu- beres, feminas au- tem viripotentes. Quod eo loco ita Acc. intelligit, vō puberes sint maio- res annis xiiij, vi- ripotentes, duode- cim. Caterum pu- bertatem nō ex an- nis sed corporis ha- bitu, generandique potestate estimari vult c. puberes. ext. de desp. impub.

vim eandem cum nuptiis habere, quæcunque & tempus quod Principis Cæsaris Leonis constitutione præscriptum est, integrum in sese habuerunt, & sacram benedictionem subsequenter agnouerunt. Quod si qua iuxta vulgo consuetum morem facta sint sponsalia, in quibus & instrumenta iam sint edita, sed nondum præfinitum subsit tempus, quo interponi solet ea quæ apud Christianos fieri debet benedictio^a, necdum etiam enuntiata preces per sacerdotem super iis qui desponsantur fundi solita, hæc quidem sponsalia quod ad ecclesiasticam subtilitatem artinet, exacta nec esse nec dici, sed solum vt quædam hominum placita stipulatione vallata, vim quandam in se habere ac efficaciam.

E I V S D E M.

Valere tamen legem illam veterem, quæ de sponsalibus lata fuerat, in personis tantum prohibitis ob disiunctam sponsam, idq; propter eum qui etiamnum apud Christianos superest Reipub. statum. Et si enim quod agitur, si accuratam rationem spectes, absoluta omni ex parte sponsalia non sint, quia tamen propositum habet sponsaliorum finem, ac inde matrimonij fundamenta iaciuntur, haud sanè alienum fuerit, si iam vetitas personas, iterum iungi prohibeamus: vt ne quis vxorem eam ducat, quam lex vetus^b cum alteri spõsa fuisset, solutis sponsalibus non permisit alteri matrimonio iungi.

N O V E L L A. Si imperfecta facta sint sponsalia, necdum matrimonij capacia, præter iuris præscripta^c sunt, ac pro nullis habentur.

L E X. Furor^d sponsalibus impedimento est, sed postea superueniens iam contracta non infirmat.

D E F V R O R E.

P O R R O centesimavndecima Cæsaris Leonis Nouella, & centesima duodecima eiusdem, etiam furore sponsalibus interueniente dirimi coniugium statuunt: verùm si quidem ante nuptias aut ipso die nuptiarum furor alterum sponсорum occuparit, protinus, inquit, diremptio quoque matrimonij consequetur. Post nuptias autem si sponsa quidem in furorem^e inciderit, non viri culpa aut infidiis, neque eo fraudis conscio, sed aliunde morbo contracto, perseverat ad tres annos vir hoc infortunium, atque hoc mœrore angatur. Ac nisi per hoc temporis interuallum sese furor remiserit, neque ad sese quæ furore laborabat redierit, tum sanè dirimatur societas, & tam pernicioso intolerabilique casu vir liberetur. Sin verò sponsus ipse furere cœperit, per totum quinquennium, qui connubio sunt copulati ne disiungantur. Quod si intra hunc temporis ambitum non cessarit hæc calamitas, nec resipuerit qui furore correptus est, tum sanè dissoluatur coniugium. Ita enim neutrius coniugium culpa noui damni quippiam alteri accidisse videbitur. In potestate^f manente filia, potest repudij nuntium pater remittere, & sponsalia dissol

^a c. aliter. xxx. q. 7.

^b l. quid ergo §. item si. de infam.

Contra l. in sponsal. ij. hoc tit. & c. ij. ij. questio. ij.

^d l. furor. de spons. idè & de matrimonio statuitur l. oratio. ue. §. vi. de ri. nupt.

^e De tota hac re habes patre furioso, de iis qui sui rei alie. iur. sunt. & l. si cum dotem §. si maritus. sol. mat. quæ admod. dos pet.

^f d. l. in potestate. de sponsal.

dissoluere. Si verò post sponsalia emancipata fuerit filia, non iam potest contracta sponsalia infringere. Vnde & si qua dotis nomine in eiusmodi sponsalibus dederit, ea nec condicere potest, si modò emancipata est, vt dixi, filia. Qui puellam despondit^a, neque in sponsalibus contrahendis de tempore conuenit, debet eam, si quidem in eadem agit prouincia, intra biennium ducere, si verò in procul dif-
fita regione, intra triennium. Quod tempus si excefferit, potest al-
teri puella coniungi.

Obserua^b autem esse hoc de puberibus intelligendum.

Ex iusta^c probabilique causa etiam vltra quadriennium spon-
salia protrahuntur, forsàn ob sponsi sponsæ ve valetudinem, aut pa-
rentum mortes, aut capitalia erimina, aut longiores peregrinationes
quæ ex necessitate fiunt. Despondere quis potest & præfens^d per
se, & per internuntium, & per epistolam. Etiam inter absentes^e
sponsalia contrahuntur, si tamen quod actum est postea ratum ha-
buerint. Quæ virum eluget^f mulier, intra id tempus sponsa esse
non prohibetur. Furiosorum liberi^g etiam si in potestate sint, pa-
trum consensu, in nuptiis nimirum & sponsalibus contrahendis non
indigent: sed in vrbe quidem Constantinopoli iudicio præfecti vr-
bis, in prouinciis autem præsidis aut episcopi, præsentibus patrum
curatoribus nuptias contrahunt. Post contracta sponsalia non
possunt puellæ parentes sponsum cogere, vt acceptæ dotis fideiussore-
rem^h interponat, quòd sæpe in sumptibus faciendis profusus sit, aut
si is fideiussorem non exhibeat, sponsalia dirimere. Sed absoluitur &
constat omni ex parte matrimonium, & dos marito datur. Quòd si
constante matrimonio videt mulier suam profundi & dissipari do-
tè, tum ei liberum est iagere.

DE REPETENDA POENA NVPTIALI, decima Nouella Cæsaris Leonis ita inquit.

Sic itaque deinceps iussu legis, quod iam consuetudine firma-
tum est, & valeat & seruetur, quemadmodum & ad hæc vsque tem-
pora, & pœna^k præstita mulctetur quisquis sponsalia rescindit.

DE SPONSALIVM DISSOLVTIONE.

SOLVUNTVR sponsalia^l, & si alieno ex semine vterum gestare
mulier deprehensa fuerit, & propter nouum aliquod atque ad-
huc ignotum religionis genus, dogmatumque diuersitatem, item &
ob morum turpitudinem, fortunæ ve ac status immutationem, aut
propter veram deconsionem ac ad monasticam vitam transitum, aut
quòd eius res hypothecæ nomine obligatas, aut alicui publico mu-
neri obstrictas & obnoxias esse sit compertum.

DE HAERETICIS.

HÆRETICORVM liberi^m si Christianismum susceperint, pa-
rentes suos cogent, vt & sese alant & induant, & dotem aut
ante

*l. ij. C. de repud. iuste t. men
ac necessaria cau-
se etiam vltra qua-
driennium sponsa-
lia trahunt. l. sepe.
ff. de spons. Hinc rei
iure Can. tempus rō
est præfinitum. c. e
illis. extra. eod.*

*Schol. Nam impu-
beris alia ratio est,
vt habes toto tit. ex-
tra de despons. im-
puer.*

*d. l. sepe. de spons.
l. vltim. eodem.*

e. l. sufficit. cum l. seq.

*f. l. solet. in fi. de infa.
l. si furiosi. C. de nup.*

Romanum.

*h. Toto tit. C. Ne fid.
vel mand. dot. den-
tur.*

*i. l. si constante. scilicet.
matri. l. vbi adhuc.
C. de iud. dot.*

*k. Sine ad matrimo-
nium cōpellendi qui
sponsalia cōtraxe-
runt, docet c. de illis,
extra de despons. i.
impub. Debet tamē
ab obseruatione pœ-
ne matrimonium
esse liberum. l. vlti.
& eo loco Accurs.
C. de sponsa. & ar.
sponsa.*

*l. vlt. C. de spons. &
l. Deo nobis. de e-
pisc. & cler.*

*m. Hic concedit hæc
omnia & alia ple-
raque Anastasius
l. cognouimus. C. de
heret.*

ante nuptias donationem nomine suo perscribant, idque pro patri-
monij ac facultatum modo.

DE ARRIS SPONSALITIIS.

TITVLVS II.

a *fac. l. ult. C. de spon.*

SPONSALITIA Arra eam habet vim^a ac naturam, vt is quidem qui accepit, si sponsalium fidē non impleat, duplū eius quod accepit, præstet, qui verò dedit, arris excidat. Si eorū inter quos spōsalia contracta sunt decesserit alteruter qui & nullū impedimentū morāmve attulerit, quò minùs celebraretur nuptiæ, restituūtur^b omni ex parte, quæ arrarum nomine data fuerant. Cæterùm arris sponsaliorum nomine datis, si intereà diem suum sponsus aut sponsa obierit priùs quàm peragerentur nuptiæ, iubemus arrarum nomine data restitui: nisi fortè causam quò minùs explerentur nuptiæ, defuncta persona iam præbuerit. Fortè enim iam vir id effecit, vt in culpa esset, ne contrahi posset coniugium, eumque superstes adhuc arrarum iacturæ sese reddidisset obnoxium, tum decessit.

b *l. arris. C. eo. l. cum veterum. & l. si à sponso. de donation. ante nupt.*

Sæpenumero pater susceptis pro filia sponsaliorum arris, vita defungitur, necdum contractis nuptiis. Deinde post eius mortem aut tutor aut curator efficere conatur, vt dirimantur sponsalia. Caueatur itaque constitutione^c, infringi & labefactari nequaquam oportere, quæ superstitē patre probata & conuenta sint.

c *l. si pater. C. de spon.*

DE H A E R E T I C I S.

d *l. si legibus. C. de epi scop. aud.*

QVI diuersæ^d sunt persuasionis, quod tamen ignorent ipsi, si inuicem sponsalia contrahentes, horum nomine arras multò dederint, iis integrum est quicquid dederint, distractis sponsalibus, recipere. Nam si cum se diuersum fidei genus profiteri exploratum haberēt, arras connubij nomine dederint, tum vir quidem quæ dederat amittit, mulier autem accepta in duplum restituit. Si sui iuris mulier^e perfectam agens legitimamque ætatem, arris acceptis nuptias recuset, duplas eas præstato. Si verò cum minor esset, ætatis tamen veniam impetrârît, sicque arras acceperit, rursus eas duplas reddito. Sin & minor est, nec ætatis veniam impetrauit, simplicem id ipsum quod accepit restituet, si modò apud ipsam extare comperiat. Neque enim quia minor est, lucrum eam oportet ex alterius detrimento facere. Quòd si per imbecillitatem ætatis perierit^f atque absumptum fuerit, nihil ex eo damni mulieri inuehetur.

e *d. l. ult. in princ. C. de sponsal.*

f *Hinc fac. l. ait prætor. §. non solum. in fin. & l. quòd si minor. §. restitutio. de minor.*

g *De hac re diximus & lib. j. tit. xij. i. n. de iurito.*

DE IMPETRANDA AETATIS VENIA.

AETATIS anno ad vicesimum quintum, scæminæ verò à decimo octauo ad quintū itidem & vicesimū: id nimirum à principe postulantes, vt se è curatorum potestate eximant, tanquam per se ipsi iam rebus

rebus suis superesse, & negotia sua tractare valeant: qua in re & de existimatione sua & frugalitate testatum facient. Ac tum demum ætatis veniam consecuti, ea gerunt quæ à maioribus geri solent, præterquam quòd necdum citra decretum quicquam ex rebus suis abalienare possunt. Sed & si aut pater^a puellæ aut mater arras filix nomine receperit, aut etiam auus pro nepte quæ iam legitimam ac iustam ætatem attigerit, ipsi quoque in duplum teneantur, si cum peragendarum nuptiarum facultatem habeant, harum tamen celebrationem detrectent. Quòd si tale futurum est matrimonium, vt constare non possit, ipsæ quidem reddatur arræ, sed simplæ. Sin constabat quidem matrimonium, sed ob causam tamen aliquam probabilem ei renuntiant, si & ante sponsalia causam nõrant, sibi imputent, quòd eiusmodi sponsum elegerint. Sin ignorabant, quòd sæpe post contracta sponsalia usu veniat eiusmodi causa, simplum duntaxat reddatur. Atque eadem de sponso dicta volumus, qui sponsalibus renuntiãrit. Et si legibus prohibetæ non sunt speratæ^b nuptiæ, post datas tamen sponsalium nomine arras sponsa consortium recusat sponsi, propter turpes eius luxuriososque mores, aut religionis persuasionisve diuersitatem, aut propterea quòd quasi vir, coitum (vnde seminis ac partus spes nascitur) inire non possit, aut ex alia iusta probabilique causa. Ac si quidem ostensum fuerit, antequam ipsæ darentur arræ, id mulicrem eiusve parentes cognitum habuisse, sibi debent imputare. Sin horum ignari, arras sponsaliorum nomine susceperint, aut post datas arras, iusta quæpiam interuenerit pœnitudinis causa, his tantum redditis, ab alterius simpli pœna liberi ac immunes seruantor.

DE PRÆSIDIBVS PROVINCIA RV M.

NEQVA QVAM oportet præsidēs^c ex ea prouincia cui præ sunt, sibi puellas despondere, atque his arras dare sponsalicias. Quòd si hoc fecerint, puellæ liberum sit eiusque parentibus, tutoribus aut curatoribus, & nuptias recusare, & datas arras lucrari. Quod idem in filiis^d quoque præsidum obtineat, item & nepotibus, propinquis, domesticis & consiliariis eorum, atque omnibus denique qui ipsis quoquo modo iuncti subditivè sunt, si præsidis favore sponsalia contraxerint. Si tamen postea quàm potestate exierit, non detrectet eius consortium puella, stabile est coniugium.

Obserua^e autem tum demum hac constitutione matrimonij contractum prohiberi, si is qui munus aliquod obit, & potestate ac imperio præcellit, possit patribus puellæ formidabilis esse. Nam et si magistratu quidẽ fungebatur, verum non is erat qui puellæ parentibus ob stare posset, haud quaquã sanè prohibentur spõsalia.

Quin & decimaquinta Cæsaris Leonis Nouella ita inquit: Sancimus non filios solùm, cæterosque mares cognatos ac propinquos, sed & filias & reliquas fœminei sexus personas, eorum quibus prouinciæ cuiusque obuenerit administratio, prohiberi ne in ea contrahãt sponsalia. Si sponsus^f aut etiam sponsa post acceptas vel datas arras, vitam delegerit monasticam, sponsus quidem quas dederat reci-

a d. l. vi. c. de sponsa.

b Hinc facillè emendes quod l. vi. c. de spon. vbi eadem referries, legitur separata pro sperata.

c l. unica. c. si reslon prouinc. & l. unic. c. si quac. prad pot.

d l. qui in prouincia. in prin. de rit nupt.

e schol.

f l. Deo nobis. c. de epif. & cler facu c. ex parte iua. extra de conuer. coniug.

pit : sponsa verò eas duntaxat restituit quas acceperat, nec duplum præstare cogitur, poena nimirum vtrinq̄ue remissa.

DE SPONSALITIIS DONATIONIBVS.

TITVLVS III.

I VIR Non accepta dote^a velit, id quod sæpe fieri solitum est, propriæ sponsæ quam & vxorem ducturus est, dotem constituere, si quidem ei specialiter res aliquas donarit, atque has postea in dotem ab ea susceperit, & absoluta donatio est, vt quæ ante nuptias facta fuerit, & dos constituitur, vt quæ per traditionem prouenerit. Si verò tantum conscripserit se dotem accepisse, cum nihil accepit, quod datum sibi non sit, haud dubiè repetere non potest.

Donationum ante nuptias dominia^b debent iam inde ab initio constitui, sub conditione verò reuocari^c, si non subsecutæ fuerint nuptiæ. Nisi specialiter tradiderit^d quis propriæ sponsæ, quæ ei donauit, etsi ea sese dotis habere nomine passus fuerit, nihil ab eo potest peti.

Id quod^e de sola sponsa intellige, de qua & dictum est. Si enim vxori quis est largitus, etsi donationis nomine tradiderit, debet in eadem permanere voluntate^f.

Si quis sponsæ res quaspiam ea lege & præfinita conditione donarit^g, vt tum demum earum cõsequeretur dominium, cum subsecutæ essent nuptiæ, nullius est ea donatio momenti. Et ratio aperta est. Ad tempus enim matrimonij refertur, quo quidem ratæ non sunt donationes inter coniuges factæ. Et meritò sanè. Constante siquidem matrimonio non potest vir rerum vxõriarum dominus fieri, neque item vxor rerum ad virum spectantium dominium proprietatẽque nancisci. Si enim tanquam sponsæ vir donasset, valeret haud dubiè donatio. Sed quoniam vt vxori donauit, eam enim vim habent verba illa, cum subsecutæ essent nuptiæ, profectò inuálida est omnino, ex illa iuris ciuilibus regula, qua cauetur, donationibus inter virum & vxorem nullum esse^h locum.

DE MINORIBVS.

SI quas res minorⁱ viginti quinque annis, sponsaliorum tempore non vltra modum donarit, huiusmodi donationem prætextu ætatis non reuocat. Quæcunque vir, sponsæ parentibus eo nomine donat^k, vt peragantur nuptiæ, ea non expletis nuptiis ipsi restituntur. Mulier^l quædam alicui nuptura, virum in dotis negotio fraudauit, vt quæ nihil apertè pollicita, spe duntaxat opimæ dotis virum lactarit. Vnde inductus vir nudè ac temere interposita stipulatione sponndit vxori sponsalium nomine certam & apertam dari pecuniæ summam, fortè ducentum nummum. Atque his legibus contractum est matrimonium. Postea decessit vir, fratre relicto hærede. Mulier itaque fratrem viri hæredem iudicio conuenit, po-

licens

a l.j. & l. si consentiente. C. de donat. ante nuptias.

b l. quod sponsæ. C. eodem.

c l. ij. C. eodem.

d dicta l. j.

e scholium.

f Ad mortẽ vsque. Nam etsi iure ipso inter virum & vxorem donatio non valet, morte tamen donantis confirmatur. l. si inter virum de reb. dub. fac. l. c. ubi hic status. S. si sponsus. de donat. inter virum & vxorem.

g d. l. quod sponsæ. C. de donat. ante nup.

h l. j. & ij. de donat. inter vir. & vxor.

i l. j. C. si aduer. don. Romanum.

k l. ij. C. de dona. ante nuptias.

l species sumpta ex l. pollicitatione. C. de donat. ante nup.

scens ab eo quæ ex stipulatu sibi à viro deberi contendebat. Itaque fratri constitutione^a Imperatoria hunc in modum est rescriptum: *a* *d. l. pollicitatione.*
 Quod pollicitationem à fratre quondam tuo sponsalium causa factam atque aded in stipulatum deductam impleri postulat mulier, ei propterea præstanda non est, quod in dote virum fefellerit.

Quoniam sponsæ quidem donari potest, nuptæ non item, iure sanè quærebatur si ipso nuptiarum die donationem factam contingeret, an ea tanquam in sponsam collata valeret, an verò tanquam in vxorem, subsistere non posset. Inquit igitur constitutio^b in tanto *b* *l. cum in te. C. eod.*
 serupulo illud esse inquirendum ac peruestigandum, vbinam mulier esset, cum in eam collata est donatio: vt si quidem in suis etiamnum ædibus erat, in sponsam videatur collata, atque ideo valeat: sin verò in viri ædibus, in nuptam. Iam enim ab eo tempore nupta, & non vltra sponsa videtur esse mulier. Collata à focerò socrive in sponsam aut generum donatio, ne principis^c quidem rescripto reuocatur, ita scilicet vt dirimatur coniugium. Neque enim principè *c* *l. cum te. C. eo dem.*
 decet in alicuius detrimentum vana & inania conferre^d beneficia. *d* *Fac. l. ij. S. si quis à principe. ne quid in loco public. l. rescripta. C. de prec. imp. offerend.*

DE OSCULO SPONSORVM.

SI sponsaliorum tempore sponsam osculatus^e sit sponsus, ac postea horum alterum mori contigerit, dimidia donatarum rerum parte rescissa alteram consequitur superstes. Vbi verò non interuenit osculum, siue prior sponsus siue sponsa decesserit, modis omnibus restituitur quod donatum fuerat. Quod si sponsa sponso donarit, & horum alter fato^f cesserit, rescinditur omnino donatio, siue interuenerat osculum, siue non interuenerat. *e* *l. si à sponso. C. de donat. ante nupt.*

Si qua sponsus^f propriæ sponsæ donarit, vicissimque muneribus eum focer prosequutus fuerit, & non secutis nuptiis quæ donarat sponsus abstulerit, haud rectè focer suam reuocat donationem, sed debet potius quæ rapuit sponsus iudicio persequi. *f* *l. si filia. C. eod. Cui sanè. l. cum veteru. eod. repugnare videtur.*

DE CREDITORIBVS.

ANTERIORES viri creditores^g nisi hypothecæ ius habeant, *g* *l. de rebus. C. eod.*
 non possunt res ab eo sponsæ donatas auferre, nisi inquam hæc ipsi specialiter obligatæ prius fuerant. *b* *Scholium.*

Neque^h verò existimes mulierem in iis quæ hoc loco tractantur donationibus tacitam habere hypothecam. Hæc etenim causa donationisⁱ propter nuptias (*ὑπόθεσις* Græci dicunt) collatæ intelliguntur. *i* *In qua mulierè ius hypothecæ non habere, autor est Iustinianus l. asiduis. sub fi. C. qui pot. in pign. hab.*

DE NVPTIARVM CONCILIATORIBVS ET AVSPICIBVS.

VVLT^k constitutio eum qui nuptiis conciliandis interpretem sese ac velut sequestrem interponit (*προσηνητάς* Græci appellat) maximè quidem nihil eo nomine accipere. Sin omnino accipere sustinet, si de ea re nihil conuenerit, nihil prorsus auferre: si conuenerit, non vltra vicesimam dotis & ante nuptias donationis postulare. *k* *Hæc in nostro iure non reperitur. Huc tamen fac. quod l. ult. de proxen. scribitur. itè l. ij. de nupt. libro ij. C. Theodosiani.*

NUPTIÆ^a Sunt maris & foeminae coniunctio, consortium omnis vitae, diuinique & humani iuris communicatio. Iustas^b autem ac legitimas nuptias inter se ciues Romani contrahunt, cum ea seruarint quae de nuptiis legibus cauta sunt. Oportet autem mares quidem esse puberes, foeminas viripotentes, hoc est illos quidem annum excedere decimum quartum, has vero duodecim annis esse maiores. Atque haec dicimus, siue patresfamilias sint, siue filii-familias ij qui matrimonio coniunguntur. Non consistunt nuptiae, nisi consentiant^c & qui coeunt, & quorum in potestate sunt. Contractae vero absque parentum consensu nuptiae, inualidae sunt.

Minor annis duodecim nupta^d tunc legitima fit vxor, cum apud virum duodecim annos impierit. Potest vir absens^e per nuntium aut literas matrimonium contrahere, muliere in domum eius deducta. At si mulier absit, fieri hoc non potest. Deductione enim in mariti domum quasi in domicilium matrimonij opus est. Vnde & si prius quam redisset ille decesserit, est ab vxore per annum lugendus. Sicque in hoc casu contingit, vt virgo & dotem & de dote habeat actionem (forsan enim literis dos constituta fuerat) item & ante nuptias donationem, quae Graecis hypobolon appellatur. Aliud est vbi vice versa mulier literis aut nuntiis virum ad nuptias hortatur. Haec enim ratione per literas inquam mulieris contrahi nuptiae non possunt. Nanque vt nuptiae hoc pacto peragantur, mulierem oportet in domum mariti deduci, non virum in vxoris. Simul enim atque in aedeis viri mulier, eius, vt dixi, literis aut nuntio impulsam, fuerit perducta, constituuntur nuptiae, etiam si opus ipsum & connubialis^f complexus subsequutus non fuerit.

E I V S D E M.

Cum quis in potestate^g aui est, auctore patris consensus est necessarius. Quod si furiat pater, aui sufficit consensus, si modò is sapiat. Cuius pater ab hostibus captus intra triennium^h non reuertitur, is vxorem potest ducere. Si trienniumⁱ effluxerit postquam pater planè fuerit ignotus vbi degat, & an superstes sit, possunt liberi eius vtriusque sexus legitimas nuptias contrahere. Quod si ante triennium captiui vel absentis liberi matrimonium contraxerint, eius conditionem certum fit patrem non repudiaturum, firmum erit ac stabile eiusmodi coniugium. Qui liberos^k quos habent in potestate, iniuria prohibent vxorem ducere aut nubere, vel qui dotem non dant, per praesides collocare ac dotare coguntur. Prohibere autem videtur & qui sponsalia conditionemque non quaerit.

Nubere^l pupilla suo arbitrio potest. Rerum enim eius administratio

^a l. j. de rit. nup. Paul. aliter finit Iustinianus S. j. Insti. de pat. pot. Quod tamè in idem recidit.

^b Inst. de nup. in prin. & ibi Theoph.

^c l. ij. de rit. nup. Inst. de nup. in prin. ver. & consensum. cap. vbi non est consensus. xxx. q. ij.

^d l. minorum. ff. eodè. fac. c. de illis. j. cxiv. de des. impub.

^e l. mulierem. cù dua bus sequent. eod. tit.

^f l. nuptias. de regul. iuris.

^g l. si nepos. de ri. nup.

^h Ead. l. in fin.

ⁱ l. si pater. cum l. sequent. eod.

^k l. qui liberos.

^l l. sciendum. j.

stratio non item connubium ad curatoris officium pertinet. Itaque eius consensu rerum minoris administratio indiget, eamque dotare^a ac nuptiarum sumptus facere debet. Emancipatus^b iustam agens perfectamque etatem potest vel absque patris consensu uxorem ducere. Ascendentium luctus, iugentium nuptiis^c impedimento non est.

DE DOTALIBVS INSTRUMENTIS.

NUPTIAE etiam absque dotalibus instrumentis^d contrahi possunt, dum ea obseruentur quae leges obseruari praecipiunt.

DE IIS QUI IN DIGNITATE CONSTITVTI SVNT.

OPORTET eos qui dignitate^e aliqua ornati sunt, etiam ad Protospatharium usque, nuptias nisi dotalibus instrumentis conscriptis non contrahere. At reliquis, etiam his non interpositis nuptias contrahere liberum est.

Vult Constitutio^f sibi neminem ex Principis rescripto nuptias conciliare. Siquidem & eius, inquit, bona publicentur, ac nec legitimi sint inde procreati liberi, etsi ut id sibi indulgeretur effecerit.

Emancipata filia iustam agens aetatem vel inuito patre^g legitime virum sibi adiungere potest. Si pupilla aut minor vicesimum quintum ac postea utilem quoque annum complerit, tum demum eam potest tutor curatorve uxorem^h ducere, vbi rationum allegationem reddiderit. Nuptias non viri & uxoris concubitus, sed coniugalibusⁱ consensus facit.

S C H O L.

Nuptias non illud constituit quod vir cum muliere consuetudinem habeat, sed quod inter eos qui inuicem congressuri sunt de connubio conuenerit. Ac licet vel nudum adhibuerint consensum, contrahitur matrimonium. Verum haec quidem praesens docet praecipio ex vetusto more. Hodie autem non nudo consensu matrimonium contrahitur. Sed & si sacerdotum precibus^k interpositis corroboratum fuerit, nec nuptiae contrahuntur, nec prohibentur qui contrahunt a se inuicem disiungi. Atque hoc Nouella edita cauit ille inter Principes celebratissimus Caesar Leo cognomento Philosophus, insuperque felicissimus ille Princeps Caesar Alexius Comnenus. Porro benedictione sacrisque peractis etsi non processerit ipsum connubium & eorum qui iam consensere copula, matrimonium tamen esse videtur, & contractus qui iam solui rescindi que nullo modo possit. Quorsum autem quae nunc praecipimus, tibi sint collatura, ex his accipito. Si quis moribundus^l ita dixerit: Damnas esto haeres meus patrueli meae huic decem nummos praestare cum ea nuptias contraxerit, deinde mulier illa cum aliquo de contrahendo matrimonio pactionem inierit, haud dubie tametsi cum viro suo consortium non habuerit, decem illos nummos ex legati causa sibi relictos consequetur. Neque enim concubitus, sed contrahentium consensus ad placitum nuptias peragit.

Cum de nuptiis^m impuberis puellae & pupillae dissentiant mater, propinqui ac tutores, huius rei cognitio ad prouinciam praesidem attinet. Qui cum liberaⁿ muliere quae corpore quaestum non fecerit, consuetudinem habet, non concubinam sed uxorem eam habere videtur. Non possunt liberi^o matrimonia pro se contracta, in eorum damnum & fraudem distrahere, qui suo nomine dotes & ante nuptias donationes contulerunt. Etiam iuxta ea quae nuper a

^a L. quaro. cum l. seq. de iur. dot.
^b l. filius. de rit. nupt.
^c l. liberorum. in princip. de insam.

^d l. neque sine. C. de nuptiis.

^e Nou. v. l. c. mat. & aua. §. illo indubitanter. vnde Auth. de rit. nupt. Maximis. C. de nup. sumpta est.

^f l. j. & toto titu. C. si nup. ex rescr. pet.

^g Nou. vi. c. de app. §. causas autem iustas. sub fin. vnde Auth. sed si post. C. de inoff. testi. a. de prompta est.

^h l. filius a patre. §. si quis eo tempore. de lib. & posth. l. si patris. de interd. matr. inter pup. & tut.

ⁱ l. nuptias. de reg. iur. c. ij. xxxv. q. ij.

^k ca. aliter. xxx. q. n. c. cum inibitio. extra de cland. de spō.

^l Species sumpta ex l. cum fuerit. de condit. & demonst.

^m l. j. C. de nupt.

ⁿ l. in libera. de rit. nupt. l. in concubinata. de concub. contra iure Can. c. aliter. xxx. q. v.

^o l. si filia emancipata. de iur. & rep. Nouel. de rit. p. §. est quoque quoddam.

- a *l. non cogitur. de ri. nupt.*
- b *Huc fa. c. sicut. §. huius. xxxij. q. ij.*
- c *De hac re diximus antea ex No. vt cū de app. §. causas autem. sub fin.*
- d *d. l. qui liberorum. derit. nup. Paternū siquidem officū est dotem pro sua dare progenie. l. vlt. §. v. tranque. c. de do. promiss.*
- e *c. nullus. & nullū. xxx. q. v.*
- f *c. cum in prohibitio. sub fi. extr. de clandest. de st.*
- g *ca. Nicena synodus. xxxij. dist. & c. quoniam. seq.*
- h *can. placuit. c. seriatim. ac per totā penē dist. xxxij. c. vl. dist. xxxj. Itē Nos. de nupt. §. sed & si quis inter. Vnde Auth. Multo magis. c. de episcop. & cler. est excerpta.*
- i *l. cum te. l. filia. c. de ir. off. test.*
- k *l. ij. & l. si is qui se. c. de possli. reuer.*
- l *Vide huc tot. tit. ff. de grad. aff. & tit. de grad. cogn. lib. Inst. ij. Obserua tamē iure Canonum gradū consanguinitatis & affinitatis, aliam statui rationem q̄ iure civili vt habes xxxv. q. iij. & v.*
- m *Hac ad verbū penē apud Theophilum reperias. Instiuit. de nup. s. ergo non omnes. & Inst. de legi. agnat. suc. in princ.*

nobis piē sunt constituta, ne à patre vxorem ducere cogitor^a qui cœlibem & castam vitam agere instituit, et si in eius etiamnum est potestate. Filius qui in potestate est, luxuriosè ac intemperanter se gerens, nuptias ne recusato^b. Et ab iis qui nos antecesserunt legumlatoribus conscripta lex est, posse eam quæ vicimum quintum ætatis annum excessit, cuicumque libuerit sese prostituere^c, neque posse hoc nomine à patre exhæredari. Propterea sancimus vt etiam si pater in ea collocanda incurius sit & negligens, ne tamen ei liberū sit cuius profutare. Sed hoc in vrbe quidem Constantinopoli, præfecto renuntiet aut quæstorii in prouinciis autem cuiusque loci præfidi. Ipsi autem, eius parentes cogant, vt eam collocent, ac pro facultatum patrimonii que viribus dotent^d.

DE CLANDESTINO MATRIMONIO.

NEMO clam^e nuptias contrahens coronetur, sed pluribus adstantibus. Qui enim hoc efficere ausus fuerit, pœna ei irrogata castigetur. Quin & ipse sacerdos, vt qui indecoris illicitisq; rebus operā suam & assensum præstiterit, meritas pendat pœnas, iuxta ea quæ super hac re Canonibus^f ecclesiasticis cauta sunt.

DE LEGIS EXACTA EXQUISITA- QUE DILIGENTIA. DE CLERICIS.

TITVLVS V.

CLERICIS^g Permissum est legitimas habere vxores. Cantores^h & lectores, legitimum contrahere matrimonium non prohibentur. Hypodiaconi verò & presbyteri prohibentur omnino. Vnde & si præter huius constitutionis præscriptum connubio mulieri iungantur, de sacerdotio deiciantur, ac sua spolientur dignitate. Quæ autore patre matrimonium contraxit, potest & præter eius voluntatem in contractoⁱ persistere matrimonio, nec eò videtur patri iustam offensionis causam præstare.

DE CAPTIVA.

QUIA B hostibus captam^k redemit, & cum hac tanquam vxore est congressus, cum videatur eò quòd ipsam insuper vxorem assumpsit, pretium ei ac velut pignoris vinculum remisisse, efficit proculdubio, vt & ipsa pristinis restituatur natalibus, & ex ea suscepti liberi, legitimi sint atque ingenui.

DE GRADIBVS^l COGNATIONIS ET NVPTIIS ILLICITIS.

TIT. VI.

COGNATIO^m nomen est generale. Quod quidem in tres ordines distribuitur, ascendentium, descendentium, & eorum qui ex transuerso sunt siue à latere. Ascendentes quidem vel superioris ordinis ij sunt, qui nos genuerunt, cuiusmodi pater mater, auus auia, qui que supra hos sunt. Descendentes vel

vel inferioris ordinis, qui ex nobis procreantur, ut filius filia, nepos neptis, & qui infra hos seriatim succedunt. Ex transuerso autem, qui neque nos progenuerunt, neque à nobis sunt progeniti, sed eandem stirpem ac radicem nobiscum comunicauerunt, veluti frater, soror, patruus vel auunculus, amita vel matertera (vtrunque enim ac vtraque Græcæ voces *θεῖος* & *θεῖα* designant) consobrinus^a, consobrina, frater patruelis, soror patruelis, & qui ex his deducuntur. Porro quisque cognationis ordo varios habet ac differentes gradus. Ac in iis quidem^b qui superiorem tenent aut inferiorem ordinem simplicissima est & peruia graduum perceptio. Harum enim personarum quæque gradum suum absoluit, atque, ut numero dicam, quot generationes, totidem & gradus sunt. Cæterum eorum qui ex transuerso sunt graduum inueniendorum difficilius est neque ita intellectu procliuus ratio. Neque enim nos statim oportet ad eam quæ ex transuerso occurrit personam recurrere, sed prius sursum versus ad eos quos superiori ordine collocauimus, ascendendum, donec in ea substiterimus persona, quæ causam & ortum ei qui ex transuerso sumitur, præbuit. Qua inuenta, ad eam personam quæ ex transuerso quæritur, descendendum. Quibus peractis, colligendæ sunt supputandæque generationes. Ita enim numerum inibis, ut singulis seorsum gradibus suam assignes generationem. Et in iis quidem qui inferioris sunt ordinis, hoc per facile ac planum est. Verbi gratia, filius meus quoto mihi gradu est? Eum ipse genui. Ecce generatio vna gradum vnum effecit. Est igitur mihi primo gradu. Nepos item quoto? Ego^b filium procreaui, filius nepotem. Ecce duæ generationes duos produxerunt gradus. Est ergo nepos secundo gradu. Idem in pronepote deinceps, & abnepote dicendum. Eodem quoque modo in iis qui superioris sunt ordinis, quos ascendentes nominauimus, graduum explorabis numerum. Ut pater quoto gradu sit? Is me genuit. Ecce generatio vna vnum confecit gradum. Erit itaque mihi primo gradu. Auus quoto? Me pater suscepit, patrem auus. En binæ generationes binos produxerunt gradus. Quò fit, ut secundo gradu sit auus. Idem & in matre ac auia, cæterisq; superioris ordinis tam maribus, quam foeminis locum habere, si experiri libet, deprehendes. In iis autem qui nobis ex transuerso iuncti sunt, conscendendum, quemadmodum diximus, ad eam usque personam, quæ cognationis causa est, in connumerandis generationibus, ac rursus descendendum subducta quoque generationum ratione, donec ad personam tandem peruentum fuerit, de qua quæstio est. Si quis enim te rogârit, quoto sit tibi gradu frater, responde, secundo. Ascende enim ad patrem. En vna generatio, à patre ad te vnum effecit gradum. Et quoniam ipsam affecutus es personam, quæ causam ortui dedit, delabere ad fratrem, hinc altera generatione adiecta. Viden' ut duæ generationes duos constituerint gradus? Rectè ergo dictum illud fuit, fratrem esse gradu secundo. Rursum si rogeris, patruus quoto te gradu contingat, dic,

^a A'νελδός, & u'ελδιδ.
Sicut Latine consobrinorum, ita & Græcè ἀνεψιῶννο men latè patet: & hoc nomine & duorum fratrum filij qui propriè patruelis, & duarum sororum qui propriè consobrini dicuntur quasi consororini, & ex fratre ac sorore nati qui amitiini, significantur, ut monent Impp. l. celebrandis. c. de nupt. & iuricons. l. j. & l. vi. §. quarto gradu. de grad. affi. & Inst. de gra. cogna. §. quarto gradu. d. l. vltim. §. at cum queritur. eod. tit. ff.

tertio. Necessè enim est ad patrem ascendas, atque ita rationè in eas: Me pater progenuit, patrem auus, en duæ generationes. Idem auus patrum. Iam vides, vt trinæ generationes trinos confecerint gradus, atque ita tertio mihi sit gradu auus. Sic & in iis qui deinceps subsequuntur, si ad hanc aduertas præceptionem, graduum ordinem peruestigare possis. Rursum hoc quoque modo gradus connumerantur. filius filiæve si cum patre aut matre conferatur, primo gradu est. Vir enim & vxor gradum non faciunt, sed iunt velut vna persona. Nepos vel neptis cum auo aut auia, secundo. Pronepos aut proneptis cum proauo vel proauia, tertio, atque ita deinceps. Germani fratres (ἀδελφοί Græcis) si extiterint, & quantocunque numero, inter se sunt secundo gradu. Fratres patruelis (Græcè πατρὸς ἀδελφοί) quarto. Secundi patruelis (Græcè διπλοῦ ἀδελφοί) sexto. Tertij patruelis (Græcè τριπλοῦ ἀδελφοί) octauo, qui & licitè possunt matrimonio coniungi. Cæterùm nomen θάος (cui Latina vna vox non respondet) trifariam sumi contingit. Aut enim simpliciter quis θάος dicitur, velut qui patris est aut matris frater (Hunc Latini auunculum, illum patrum appellant) qui & tertio gradu est ad ἀνεψιὸν vel ἀνεψιάμ, hoc est fratris aut sororis filium filiãmve. Aut θάος magnus, vt aui vel auix frater, qui & quarto gradu est ad ἐξανεψιὸν vel ἐξανεψιάμ, hoc est fratris sororisve nepotem aut neptem. Hoc enim nomine ἀνεψιὸν liberos vocitamus. Aut θάος paruus, vt patris aut matris frater patruelis, qui & quinto gradu est ad minorem ἀνεψιὸν vel ἀνεψιάμ, hoc est ex fratre sororeve nepotem aut neptem. Hac enim appellatione patruelium filios donamus. Eadem & de nomine θάα dicimus.

D E A F F I N I T A T E.

PORRO affinitate iunctis matrimonium contrahere permittitur, si nec infra sextum gradum sint, neque cognationis nomina confundant. Qui enim hæc confundunt, etiam ad septimum^a vsq; gradum matrimonio copulari prohibentur. Confundunt autem in sexto quidem gradu, vt cum duo fratres patruelis, duas ducunt sorores, aut contrà duo fratres duas sorores patruelis. Sic enim cõtingit vt pro fratribus aut patruelibus fiant σύγαμβροι, quasi congeneros dicas, id est duarum sororum mariti. Aut cum patruus & fratris sororisve filius, fratris sororisve filiam & amitam ducunt, patruus quidem fratris sororisve filiam, fratris verò aut sororis filius amitam. Fiunt enim hinc, patruus quidem fratris aut sororis filius, fratris autem aut sororis filius, patruus: quæ vtrique confusio est. Quòd si patruus patruam, consobrinus consobrinam duxerit, nulla orietur confusio. Ac idèd nec inter eos connubium prohibetur. Ita enim patruus & consobrini locum inter se & cognationem retinent. Et in reliquis eadem ratione. In septimo autem gradu confundunt, vt cum auus & pronepos duas patruelis ducunt, aut pater & filius duas patruelis secundas: ita & σύγαμβροι censentur. At auus & nepos

Iure Canonum ad quartum duntaxat gradum matrimonij copula prohibetur. c. non debet. extra de consang. & affini. Porro de tota hac re vide trigemam q. ij. & ij.

pos amitam magnam & consobrinam ducere non prohibentur. Nanque inde nulla resultat confusio. Siquidem & amitam magnam & patrum magnum, auum aut auiam nominant. Et hæc ea est quæ in hæc maximè cognatione tantas vires habet confusionis fuga, ἀδελφύροισι Græci vocant. Quam & veteres illi solam in hac requirebant, nullo autem pacto gradum.

DE IIS QUI EX TRIBVS GENERIBVS
SIBI INVICEM IVNCTI SVNT.

CÆTERVM eos qui ex tertia profapia sese contingunt, necesse interdum est matrimonio iungi, eos nimirum qui quarto à se mutuo gradu distant, aut etiam vltra: etsi lex duos duntaxat apertè prohibuit, ne quis^a scilicet cum ea matrimonium contrahat, quæ quondam priuigni sui vxor fuit, nec nouerca cum eo qui quondam priuignæ suæ fuerit maritus, cæteris silentio transmisisis. Poterit ergò quis vxorem ducere sororem vxoris fratris suæ vxoris. Quarto siquidem gradu hi se inuicem contingunt, cum in his tertiam spectare liceat progeniem.

^a Facit §. affinitatis quoque. Institus. de nupt. & l. nemi in li ccat. C. de nupt.

DE IIS QUI EX SACRO LAVACRO
COGNATIONE IVNCTI SVNT.

PORRÒ in ea quæ ex sacro fonte & ex adoptione descendit cognatione, idem quærendus gradus, qui & in ea quæ ex sanguine, propter id quod quinquagesimotertio sanctæ Trullensis synodi traditum est, maiorem esse spiritalem coniunctionem corporum vnione. Etsi hanc iura^b ad tres duntaxat aut etiam ad quatuor vsque gradus prohibuerunt, nimirum vt ne quis, eiusve filius matrem aut sororem duceret eius quæ vel sacro fonte suscepisset, vel adoptasset. Inquit enim hunc ferè in modù: Qui aliquam in sacro fonte suscepit, non potest eam in posterum sibi matrimonio iungere, vt quam sibi filiam effecerit: neque eius matrem aut filiam. Sed nec eius filius. Siquidem nihil est aliud quod æquè possit affectum patrum conciliare, ac iustum inducere coniugij impedimentum, atque huiusmodi vinculum, quo, intercedente Deo, eorum iunguntur & copulantur animi. Enimvero sciendum paulò aliter in his gradus, quàm in propinquis ac consanguineis connumerari. Verbi gratia: is quidem qui aliquem suscepit vel adoptauit, ei qui susceptus adoptatusve est, primo gradu est: patri autem aut matri eius, secundo: germanis eius fratribus, tertio. Eius verò filij, suscepto quidem vel adoptato, secundo gradu sunt, quòd eum tanquam fratrem habeant. Eius autem germanis fratribus, quarto.

^b l. si quis alumnam. in fin. C. de nupt. Et de cogn. spir. titulus peculiaris est in Decret. & in vj. De qua eadè agitur & xxx. q. iij. & iij.

DE FRATRIS ADOPTIONE, QVAE
ἀδελφωσις GRAECIS DICITVR.

AT fratris adoptio^c earum rerum numero habetur, quæ fieri nequeant aut non soleant: vnde & matrimonium non impedit. Adoptio siquidè naturam imitatur. At nemo sibi fratrem gignit.

^c l. nec apud. iuncta gl. C. de her. instis.

DE VETITIS ET ILLICITIS NVPTIIS.

NVPTIAS vetitas ita definimus. In ascendendum quidem ordine ad infinitum vsque nuptiæ prohibita^a sunt, quamuis inter ascendentes haud legitimæ fuerint. Neque enim auiam quis potest vxorem ducere, nec neptem, siue hæc naturales sint, siue adoptiua, etsi maximè emancipationis iure dissoluta est adoptio. Pudori enim sit aui appellatio ei quæ quondam neptis fuerit. Quin & inter eas personas quæ ex transuerso^b cognatione iunguntur, nuptiarum est impedimentum. Siquidem fratris aut sororis meæ filiam vxorè non duco. Sed nec horum neptem, etsi quarto gradu est, possum ducere. Similiter nec patruui aut amitæ filiam^c, hoc est patruelem meam. Sed nec filius meus eorum neptem, qui secundi patruales dicuntur. Item nec patris aut matris meæ amitam^d aut materteram, licet per adoptionem tantùm sint, idque quoniam matrum loco sunt. Sed quo pacto contingit adoptiuam esse amitam? Auus meus (finge disciplinæ causa) paternus, cum filium haberet patrem meum, puellam quandam adoptauit. Ac meus quidem pater sororem eam vocabat adoptiuam, ego itidem amitam. Item nec cum magna amita matrimonio iungi possum, hoc est aui sorore, etiam si adoptata est, quòd auiæ locum obtineat. Sunt & aliæ nuptiæ quæ non quidem cognationis iure, sed propter affinitatis^e venerationem haud quaquam procedunt. Est autem affinitas, habitudo quædam personarum nobis ex nuptiis citra cognationem iunctarum. Verbi gratia, priuignam meam aut nurum vxorem ducere non licet. Et priuigna^f quidem est ex alio suscepta vxoris meæ filia, neptis vel proneptis. Nurus verò, filij, nepotis vel pronepotis vxor. Neque vxoris quæ à me diuerterit filiam^g, ei post diuortium ex alio viro susceptam. Neque socrum^h aut nouercam, quia matris loco sunt. Neque insuper patris aut fratris mei sponsamⁱ, etsi hæc ipsis non nupserit. Illa enim nouercæ, hæc nurus loco est.

NOVELLA PATRIARCHARVM SISINI
ET XIPHILINI.

Ne sororem quidem sponsæ meæ defunctæ vxorem possum ducere, si solum septennis erat illa, aut etiam vltra, vbi scilicet mutuo consensu inter nos contracta sunt sponsalia. Si verò septem annis minor erat (in eiusmodi enim ætate ne ex solo quidè cōsensu omnino contracta agnoscuntur^k sponsalia) citra culpam & reprehensionem ei matrimonio iungar. Sed nec fratris mei sponsam^l aut germanam illius sororem possum vxorem ducere. Et (vt semel dicam) quæcunque in nuptiis contrahendis caueri solent, eadem cauit & in sponsalibus synodalis illa patriarcharū Sisinij & Xiphilini decisio. Porro Nouella^m principis Cæsaris Alexij in iis quidem qui, si viri sunt, decimoquarto, si foemina, duodecimo ætatis anno sponsalia contrahunt, sacra adhibita benedictione ac consuetis precibus quæ à sacerdote inter contrahentes proferuntur, valere synodicam hanc sanctionem

ctonem

a §. ergò non omnes, & ibi Theoph. Instit. de nuptiis. & l. nemini liceat. C. eo.

b §. inter eas quoque, cum §. fratris. Instit. eodem.

c Hoc iure civili licet. §. duorum auzem fratrum, Instit. eo. l. celebrandis. C. eo. Sed iure pontificio prohibetur hodie. ca. quædam lex Romana. xxxv. q. ij. & iij.

d Item amitam, & ibi Theoph. Instit. eodem.

e §. affinitatis, & Theoph. eo loco.

f l. adoptiuus. §. vli. deri. nupt.

g l. si qua. §. si vxor. eo. Instit. de nuptiis. §. si vxor.

h §. socrum. Instit. eo.

i d. l. si qua. §. j. deri. nupt.

k e. ad dissoluendum, extra de desp. impube.

l c. quidam desponsauit, xxxvij. q. ij. cap. ad audiendam. extra de sponsal. & matr.

m Antea sub huius libri initium posita.

tionem iussit. In iis autem qui infra hos annos & absque benedictione sponsalia contraxerint, nequaquam, sed illud solum quod ipsa lege exprimitur ratum ac stabile permanere, ne quis fratris possit sponsam ducere. Adoptivus filius^a etiam si emancipetur, non potest eam quæ patris adoptivi vxor fuit ducere, sicut nec pater adoptivus filij vxorem etiam post eum emancipatum, quamvis soluta sit adoptio, ac genere his iunctus non sit. Illa enim nouerca, hæc nurus loco est. Et pater naturalis^b vulgo quæsitam sibi filiam non ducit: quia naturale ius & pudor in contrahendis matrimoniis spectatur. Eadem & in seruili affinitate seruanda sunt. Non patris mei tantum, sed & auæ ac proauæ vxor, nouerca^c dicitur. Et eas vxores ducere prohibeor: sique plures pater vxores habuerit, nullam earum possim ducere. Socrus^d nomine non mater modò, sed etiam auia vxoris meæ continetur, vt nullam earum possim ducere, neque item matrem eius quæ quodam mihi sponsa fuit. Mihi enim socrus extitit. Neque eam quæ quondam vxor priuigni mei^e fuit.

^a *L. adopti uis, in princip. de ri. nupt.*

^b *Ea. l. §. unde nec vulgo.*

^c *§. nunc videamus.*

^d *§. itaque socrus.*

^e *l. vxorem.*

^f *d. l. vxorem.*

^g *l. sororis.*

^h *l. Aristo respòdis.*

ⁱ *l. semper. eod. tit. &*

l. semper in coniun-

ctionibus. de regalis

iuris.

Nec nouerca^f ei potest nubere qui priuignæ maritus fuerit.

Sororis meæ proneptem^g vxorem ducere non possim, quoniam parentis loco ei sum. Neque item priuignæ meæ filiam^h mihi licet vxorem ducere. In connubiisⁱ non solum quid liceat, sed & quid deceat spectamus.

NOVELLA.

Vetuit ecclesia^k, ne vnus & idem secundas consobrinas vxores ducat. Neque enim tum affinitatis septimus^l, vt nonnulli existimant, colligitur gradus, sed sextus, propterea quod vno gradu vir esse cum vxore censeatur. Hoc siquidem patriarcha Nicolao in quæstionem vocatum, ab ecclesia prohibitum est. Imperatoris quoque Cæsaris Manuelis sanctio promulgata est, ne hoc iam cautum vnquam fieret.

^k *c. porro. xxxv. q. ij. & ij.*

^l *ca. progeniem. cum*

seq. ead. q. & per to

tam xxxv. quæst.

iiij. & v.

NOVELLA.

Decretum patriarchæ Stupæ, item & patriarchæ Arsenij, nequaquam prohibitum iudicant, vt duo fratres sponsam ducant & viri fororem.

NOVELLA.

Quin & patriarchæ Michaëlis decretum, Ioannis fortè filiam eiusque vxoris consobrinam duobus fratribus iungi permittit, vt-pote quam Ioannes ex altera vxore susceperit. In matrimoniis nõ solum exquisita iuris ratio est attendenda, sed & insuper aduertendum an deceat quod agitur. Nam quemadmodum cetera præceptione tituli tertij, secundi libri Principalis voluminis cautum est, Non omne^m quod licet protinus & decorum est ac honestum. Vulgo quæsitam sororemⁿ non potest quis vxorem ducere, neque adoptivus adoptivi filij matrem, aut eius sororem aut ex filio neptem. Haud sanè honestè patroni^o vxor cum eius liberto matrimonium contrahit.

^m *l. non omne. de reg. iuris.*

ⁿ *l. & nihil interest. de ri. nupt.*

^o *l. quanquam §. mulier. de rit. nup. l. iij. c. de nup.*

DE TUTORIBVS.

- a l. *quanguam. in fi. de ri. nup. l. si patrii. C. de inter. mat. int. pup. & tut.*
 b l. *non solum. §. sed & si filius familias. de ritu nup.*
 c *Vel tutor. l. liberum. y. in fi. eodem. l. curatorem. C. de interd. matr.*
 d l. *si tutor. C. eodem. & dicta l. non solum. in principio. de ritu nuptiar.*
 e *Dicta l. non solum. §. & si quis curator. Vnde colliges cōtextum Græcum ita legendum. καὶ ὁ κτρ πατρὸς τῆς θυγατρὸς καὶ τῆς εἰσίας ἡποδοσίου καὶ ὑποδοσίου.*

ETIAMSI tutor curatori rationes^a reddiderit, pupillam tamen cuius tutelam gessit, non potest antequam ea vicesimum quintum ætatis annum attigerit, & cōcessum restitutioni quadriennium effluerit, vxorem ducere, etsi iam ex altero matrimonio liberos suscepit. Nec tutoris pater^b, nec qui in eiusdem potestate est frater potest pupillam ducere, neque eius filius aut nepos. Potest curator^c filiam adulto cuius curam gerit, matrimonio iungere. At filium, adultæ^d quam curat, absque iussu principis non potest. Alioqui notatus infamia. Etiam curator ventri bonisque^e datus, prohibitioni subiacet. Debet enim & hic rationes reddere. Neque mouere nos debet, maiorine an minori tempore quis in hoc munere fuerit.

Non potest adoptiuus filius^f eam quæ patri nupta fuerit ducere, etsi ei genere iunctus non est.

DE ADVLTERIO.

DE adulterio mulieris^g damnatus haudquaquam potest eam vxorem ducere. Sciendum ream peractam mulierem adulterij quidem in monasterium^h detrudi, alius verò criminis præter hoc, non includi quidem monasterio, sed solum matrimonium, nec posse mulierem intra quinquenniumⁱ ad secundas transire nuptias.

Qui adulterij damnatam^k vxorem duxit, adulterij crimine tenetur, non item qui eam in concubinato habet. Si damnatus de mulieris adulterio^l eam vxorem duxero, etsi ipsa damnata non est, nec stat matrimonium: sed & si ego eam, aut me ipsa hæredem scripserit, fisco adiudicatur hæreditas.

Tam eorum qui lugentur^m quàm qui lugeri non possunt viorum vxores prohibentur intra luctus tempus nubere. Quæ virum elugensⁿ peperit, prohibetur adhuc ad nuptias accedere. Quin & ea quæ lugubri tempore peperit, statim potest nuptum se collocare. Verùm illud quidem vbi vir dignus erat qui elugeretur: hoc alterum vbi lugeri dignus non erat.

S C H O L.

Sciendum duabus de causis luctus tempus iure præfinitum esse, tum ne turbatio^o fiat sanguinis, tum etiã propter honorem & reuerentiam quæ viro debetur. Vxores itaque eorum qui lugeri non merentur, quod fortè publico aliquo^p crimine teneantur, post partum non prohibentur etiã lugubri tempore nubere. At eorum qui luctu digni sunt vxores etiã post partum in luctu nubere prohibentur, propter honorem ac reuerentiam quam viro debent, nisi hoc à Principe^q impetrãnt, vt intra legitimum tempus nubere liceret. In vxoribus^r virorum integre famæ, ea quæ in luctu peperit nubere prohibetur. Luctus enim (Græcè πένθος) in vxoribus, integre existimationis virorum dici solet. At lugubre vel luctuosum tempus (Græcè δὲ πένθιμος) in iis qui infamia notati sunt. Vxor igitur viri infamia notati, in qua luctuosum tempus appellatur, statim à partu matrimonium contrahere non prohibetur. Neque enim ob eius reuerentiam qui antè

^o Dicta l. liberorum. §. j. p Qui lugeri non soleant, notatur ead. l. §. non solent. q l. s. de i. eod. e. Hoc etiã scholium est. quo τὴν ὄψιν & πένθιμος χρόνος distinguuntur.

quàm

quàm ea pareret decessit, verabantur ei nuptiæ, sed propter feminis confusione[m]. Honesti autem ac bene famati viri vxor, in qua luctus nomen dici solet, etsi enixa fuerit, tempus tamen legitimum^a obseruare debet: quia hęc non ob solam sanguinis conturbationem, verum & defuncti reuerentiam nuptiæ prohibentur.

Si ante finitum luctus tempus^b mulier sub anni finem pariat, ita vt sine vlla dubitatione sit semen ex priori matrimonio esse, sancimus eam in totum ante nuptias donatione fraudari, & quod ad proprietatem & quod ad vsumfructum ei subiectum attinet. Qui virginem aut viduam aut etiam sponsam rapuerit^c, eam vxorem ducere ne ipsius quidem patre consentiente & crimen remittente potest. Imò verò vnà cum iis quorum] opera & ministerio vsus erit, supplicio afficitur. Quòd si rapta fortè puella, ei matrimonio iungi voluerit, ei defuncto quanquam ex eo suscepit liberos, non succedit etiam ab illo instituta, aut testamento commemorata, (Sin sese huic non iunxerit, eius facultates & opes consequitur) sed nec ex paterna hæreditate commodi quicquam percipit. Verùm patris quidem bona alij hæredes occupant: raptoris, fisco inferuntur.

Cæterùm quæ de his sunt tenenda, latius tractata reperies in libro de pœnis^d, sub titulo de raptoribus.

DE INCESTIS AC NEFARIIS NVPTIIS.

NEFARIAE^e nuptiæ sunt quæ inter ascendentes & descendentes contrahuntur. At in prohibitarum numero eæ sunt quæ ex transuerso^f & ex affinitate contrahuntur.

POENA INCESTARVM NEFARIARVM QVE NVPTIARVM.

QVI nefandas^g incestasve contraxit nuptias, dignitate spoliatur, proscribitur ac relegatur, & insuper si abiectus est atque obscurus homo, corpore verberatur. In nefariis nuptiis & omnia viri bona, & quæ huic dotis nomine data sunt, à fisco auferuntur. Ac si ex priori legitimo connubio liberos habet, his dantur: sin minùs, confiscantur. Ex vetitis nuptiis suscepti liberi^h ne naturæ iam quidem appellatione digni sunt, neque vlla in re patri succedunt. Prohibentur apertè hæc quoque nuptiæ. Adulterij reus factus etsi non planè conuictus haud tamen potest eam vxorem ducere cuius causa est accusatus, vt ne superiore[m] accusationem confirmet. Neque libertus patroni sui vxorem^k, vt ne ipse quoque de se suspicionem afferat quòd eam adulterarit. Nec tutor^l pupillam ante absolutum tutelæ munus. Nec qui palàm ludicram artem facit, eiùsve filius, vxorem aut filiam senatorij viri. Nam & in his est; quid deceat spectandum. Atque hæc quidem ex legibus collecta, compendio tradita sunt, quæ & ita obseruantur,

NOVELLA.

Cæterùm septimus gradus^m in consanguineis iure quidem ad contrahenda matrimonia prohibitus est. verum à patriarcha Cæsare Alexio & concilio tum habito ita est prohibitus si nondum proces-

^a l. j. c. de sec. nups.

^b No. de reslit. & ea qua par. in vndecimo men. §. vlti. vnde aushen. Eisdem panis. c. de secund. nupt. sumpta est. c. l. vni. c. de rap. vir. & No. de rap. mul.

^d c. lib. ix. tit. de rap. virg.

^e l. nuptia consistere, cum tribus legibus sequentibus. l. vlti. de ritu nupt. §. ergò non omnes. Instit. de nups.

^f Hæ incesta propriè dicuntur glo. not. in Nouel. de incest. & nef. nups. §. j. ad verbum, illicitas. Facit cano. de incestis, xxxv. q. ij. & iij.

^g No. de incest. nupt. §. j. vnde aush. incestas nuptias. c. de incest. nups. sumpta est l. incesta nuptia. ff. de ritu nupt. §. si aduersus. Institut. de nups.

^h No. quib. mod. nat. effc. sui. §. vlt. vnde aush. ex complexu. c. de incest. nups. de prompta est. Facit d. l. claudius. de iuqui. vi indig.

^k l. quanquam. §. j. de ritu nupt.

^l l. qui pupillam. ad leg. Jul. de adult. m. can. de affinitate, xxxv. q. ij. & iij.

fissent & peractæ essent nuptiæ. Si verò iam peractæ sint, non distrahuntur quidem qui ita sunt copulati, sed ei tamen pœnæ subiacent, quæ hac concilij sanctione est irrogata. Postea verò in totum prohibitus est septimus ille gradus ex monumento synodi sub sanctissimo patriarcha Cæsare Luca habitæ, quæ & mandato principis Cæsaris Manuelis Comneni confirmata est. Porro illud sciendum, sponsalia nuptiis inferiora esse, atque idè nec tam exquisitam in connubialibus contractibus horum haberi rationem, quàm perfectarum nuptiarum. Quin & in gradu inferiori connubialis initur contractus, si in affinitate contrahenda sponsalia duntaxat antecesserint.

ET HAEC DE PROHIBITIS NVPTIIS.

QVID INTER INCESTAS, DAMNATAS & nefarias nuptias interfit.

Incestæ^a quidem nuptiæ sunt quæ ex sanguine constant, vt cum fratris filia, amita materterâve, consobrina aut patrueli. Damnatæ, quæ vetitæ sunt, vt tutoris cum pupilla, liberti cum patrona. Nefariæ autem, quæ legibus aduerfantur, vt cum monacha & Deo ad dicta virgine (à Cuius^b *fiay* vocant) aut etiam cum rapta.

DE IIS QVI AD SECVNDAS NVPTIAS

TRANSEVNT. TITVLVS VII.

DEBET Quæque mulier per annum^b virum suum lugere, neque ante annum expletum cuiquam nubere. Quòd si & ipsa mulier soluendi matrimonij causas præbuerit, præterquam in duobus casibus, alteri ante completum quinquennium^c nubere nõ poterit. Duo autem casus hi sunt, cum adulterij rea fuerit, aut absque vlla causa viro repudium miserit. Tum enim in monasterium detruditur. Cæterùm causa illa ex eo quòd sine ratione missum sit repudium communis^d est, vt quæ in viro etiam locum habeat. Ac si vir quidem^e iusta ex causa cum vxore diuortium fecerit, etiam per totum quinquennium vetitum est mulieri, ne ad secundas nuptias accedat. Sin minùs, haud tamen culpa vacabunt, neque legitimæ habebuntur eiusmodi nuptiæ. Si verò vxor à viro temere & absque ratione diuerterit, nequaquam ei priùs secundas licet contrahere nuptias, quàm effluerit annus, idque propter feminis turbationem. Viro autem vel statim matrimonium contrahere licet, quòd nulla inde feminis nascitura sit confusio.

DE ALENDIS LIBERIS.

MATER volens ac propensa, suos alat liberos, ita tamen vt secundas nuptias non contrahat.

* *Scholium.*

Id quod intellige, si morte solutum sit matrimonium. Nam si repudio, tum sanè apud eum^f qui soluendi connubij causam exhibuit manent, eiùsque sumptibus aluntur liberi, iuxta ex vij Nouellam.

Si vir

^a Vide glos. in No. de incest. nupt. §. j. ad verb. illicitas.

^b l. j. & ij. de secundis nupt. c. Contra iure Can. c. iij. extra de secund. nupt.

^c l. consensu. §. hæc ni si. c. de repud.

^d Nouel. vi frat. fil. §. vlt.

^e Nouel. de nupt. §. si verò altera.

^f Nouel. vi lic. matri & auia. §. illud quoque. vnde authen. si patris. c. Diuortio fac. apud quera lib. mor. vel. educ. deb. est excerpta.

Si vir peregre agens ^a decesserit, efflueritque luctui destinatum ^a tempus, & eius obitum vxor vel nouissimo anni die rescierit, potest eodem die & luctum deponere, & nubere. Vir vxorem lugere non compellitur, neque sponsa ^b sponsum. Potest à principe impetrare mulier ^c, vt intra tempus luctus nubat. Et ea quæ nondum à viro cognita est, sed adhuc est virgo, virum lugere ^d debet.

** Scholium.*

Quod intellige, vbi matrimonium mulier contraxerit, non sponsalia tantum.

Mulier quæ liberorum tanquam impuberum tutelam gessit ^e, si ^b secundas aggrediatur nuptias, antè quàm filius tutorem petierit, rationibusque redditus quicquid ex superiori tempore debet persoluerit, & sua & eius cui nupsit bona, filiis hypothecæ nomine obligat, nec impuberi filio substituitur, etiamsi hoc pater testamento cauerit: insuperque iis pœnis subiacet, quibus ea quæ iutra legitimum luctuūque præfinitum tēpus nupsit. Minor viginti quinque annis ^f etiam emancipata secundò nuptura, patris adhibito consensu nubat. Sin pater obierit, propinquorum consilio. Quæ verò iustam impleuit ætatem, non iam ad secundas nuptias contrahendas patris indiget autoritate. Sed si à propinquis dissentit, præses diiudicet, vtra potior sit sententia, vt scilicet cum pares sint & genere & moribus ambo sponsi, & qui propinquis videtur, & quem sibi mulier deligit, præponatur mulieris hac in re iudicium.

DE DONATIONE ANTE NVPTIAS.

VBI femel mater ad secundas nuptias ^g transferit, protinus donationis ante nuptias proprietas lucro cedat omnium liberorum: nec omnino matri facultas sit aliorum quidem ex liberis deligendorum, aliorum verò prætereundorum ac donationis honore priuandorum, propterea quòd simul & ex æquo omnes, secundas nuptias contrahens, iniuria affecit. Itaque & in præfenti ac propofita specie, vniuersa donationis ante nuptias proprietas ad filia spectabit, vsufuctus matri quoad erit superstes referuabitur. Ac si mater quidem antè obierit, tota ante nuptias donatio filie cedit. Sin filia, matri quidem id lucri relinquatur quod sese percepturâ pacta fuerat, si nulli susciperentur liberi. Quod reliquum est habebit filia, ac moriens ad suos hæredes qui lege scilicet vocantur, transmittet. Si enim non filio fortè, sed externo cuiquam mater secundarum adhuc expers nuptiarum, partem aliquam donationis ante nuptias, aut ex ea res aliquas, aut etiam totam eam donarit, aut alia qua ratione abalienarit, ac postea cum secundo viro nuptias contraxerit, constat superueniente altero matrimonio subuersum iri eiusmodi alienationem: atque id quidem non quoquomodo, sed ita vt in suspenso hæreat alienationis & rescindendæ eius ratio. Nam si superstites relictæ fuerint liberi, planè rescindetur quod actum fuerit, vt pote cum lex dominium donationis ante nuptias in liberos transfundat, nihilque curet mulierem, si quid illa in fraudem ac detrimentum liberorum fecerit.

Sin pr

^a l. genero. §. sed cum de is qui in fa. not. De hac tota re vide & Nouel. vt lic. matri & aua. §. quod autem à nobis. & cap. in præfentia. extrà de spõ. fa. & mat. & c. ij. extrà de sec. nup.

^b Obserua id quod in l. vxores. de in fa. dicitur, sponsi nullum esse luctum: ita ab hoc autore intelligi, vt sponsa sponsum non lugeat. Alij contrarium ex loco illo sensum colligunt. Tum verò esset Græcus contextus emendandus.

^c l. solet. eodem.

^d l. denique. de ritu nuptiarum.

^e Nouel. de nupt. §. si autem tutelã. vnde authen. eisdem pœnis. vsi. item. c. de secund. nup. deprompta est.

^f l. vidua. c. de nupt.

^g Nouel. de non elig. sec. nub. mul. §. j. & ij. fac. l. ij. c. de sec. nuptiis.

Sin priùs vniuersa matris proles perierit, ratus ac stabilis permanebit contractus, non quidem in solidum, sed pro pacto non susceptæ prolis. Itaque quadantenus ratus habebitur, quadantenus verò irritus iudicabitur. Nempe eius habita ratione, quòd matri occasione pacti non procreatorum liberorum relinquatur, validus erit: eius verò quod ad filij successores transmittitur, infirmus. Nam & si mater sola filio succedere comperiat, rursus omni ex parte valebit, & ple ni roboris erit contractus.

Nuptialia lucra^a, etiam qui à parentibus hæredes scripti non sunt liberi percipiunt. Siquidem lex, priuatorum voluntate potentior est. Vnde si quid lucri cuiquam lege conceditur, id nullo pacto potest interuertere priuatus^b.

Porrò pars illa quam in lucris nuptialibus ex non procreata sobole^c percipi diximus, huiusmodi est. Conuenerat vt si absque liberis vir decederet, semis ante nuptias donationis, lucro vxoris cederet. Deprehensum verò est nuptialia lucra ad æstimationem mille nummùm redire. Itaque cum quini sint liberi, singuli ducentos pro legitima portione consecuturi erant. Verùm ex pacto si proles non susciperetur interposito, centum cuique horum nummi obuenient. Iam enim illud statuimus, conuenisse vt mater non sublatis liberis dimidium lucraretur. Eademq; ratio est, si trientem duntaxat, aut quadrantem, aut aliud quippiam ab ea percipiendum conuenierit. Similiter autem & hæc intellige fieri, vbi vir ex dote vxoria se se quippiam non suscepta prole consecuturum pactus fuerit.

Quæ dotem non attulit^d, non potest res sibi nomine donationis ante nuptias donatas vendicare, sicut nec vir qui propter nuptias donationem non contulit, quicquam ex bonis vxoris capit, nisi vxor ei donare quid aut testamento relinquere voluerit. Sancimus cæteras res^e à donatione ante nuptias, quæ ad liberos redeunt, si quidem mas filius aut foemina fortè testamētum fecerit, ex lege, scriptis hæredibus obtingere: vbi sanè nec prohibetur mater quominus à filio hæres scribatur, cum & iura cætera quæ ipsi in testamentis tribui solent, vt si fortè eam præterierit, aut etiam ab re exhæredarit filius, tum quoque salua ei ac integra permaneant. Sin verò decesserit intestatus, eius portio, si quidem habet liberos, ad hos eosdem pertineat. Sin nullos habet, & fratres ad successionem vocantur, mater^f vnà cum defuncti fratribus in hæreditate succedat, & in ea ius suum planè ac validè obtineat siue secundas inierit, siue non inierit, nuptias. Cæterùm ante nuptias donatione^g, si secundum matrimonium contraxerit, ne quatenus quidem filio hæres est, potiatür, sed hoc liberorum peculiare sit lucrum, vt quod solis ipsis à lege sit concessum, nec pars esse hæreditatis filij videatur, imò verò etiamnum donationis ante nuptias naturam sapiat ac referat. Vt mater donationis ante nuptias vsumfructum habet, & vnus filij portionem quod ad proprietatem^h attinet, si post viri obitum non secundò nupsierit, sic & pater, vxore defuncta, ex donatione ante nuptias consequetur quod residuum est, si mortis casu id acceperit. Nec solùm in patre ac matre, si supersint, hæc obtinebunt, sed & si auus aut auia supersites sint, vt pote cum eorum liberi suscepta prole decesserint.

a Nouel. de nup. §. Et super his quoque in cr. vnde Authen. h. a. res. C. de secund. nup. sumpta est.

b l. ius publicum. de pact. l. nemo potest. de legat. j. §. sed hæc quidem. in fin. No. de nup.

c Schol. esse videtur ad ea explananda, quæ supra de pacto non susceptæ prolis dicta sunt. Atque hæc fac. l. lege. C. de pact. conu. Nov. de equal. dot. §. j. vnde Auth. equalit. ras. C. d. iiii. est de sumpta.

d Nouel. de non elig. sec. nub. mul. §. vlti. vnde Authen. sed quæ nihil. C. de pac. conuen. sumpta est.

e Ad verbam ex d. Non. §. cum igitur reliquum.

f l. vlti. C. ad Tertul.

g Ea. Non. §. ante nuptias verò donatione.

h Non. vi frat. fil. §. pe. v. de Authen. si tamen. C. de secū. nup. sumpta est.

Et mortuis auctore aut auctrice, parte quæ superest ex mortis casibus accedente, eius quidem ususfructum sibi retinebit, proprietatem nepotibus reseruat, ut erat facturum si liberos sustulisset. Retinebit insuper & proprietatem partis unius ex liberis, si nuptiis abstineat. At vero nec filiis extantibus, nec nepotibus, omnia consequetur quæ ex mortis casibus sibi obueniunt.

DE HABEREDITATE

QUAE secundò nupsit mater^a, ubi filius intestatus & prole non suscepta decessit, si quid ad eum aut ex donatione ante nuptias, aut ex paternis bonis peruenierit, huius ipsa ab intestato solum habet ususfructum, proprietate illius fratribus aut sororibus reseruata. Quæ verò is aliunde quæsiit, his & quod ad proprietatem spectat, succedit. Porro ex testamento, si quid forte ei à filio relictum fuerit, proprietatem etiam consequitur. Mater alimenta^b quæ filiis præstiterit, repetere non potest. At si quid in eorum res utiliter impendit, id potest negotiorum gestorum actione consequi. Iubet constitutio^c debere patres, etsi ad secundas migrarint nuptias, maternorum bonorum citra ullam controuersiam ususfructum habere, neque ullam omnino à filiis aut ab aliis quibuscunque eorum impulsu ac nomine, impudentem vocem aut accusationem aduersum patres iactari posse.

S C H O L.

Sciendum hoc tum demum habere locum, cum in potestate sunt filij. Quandoquidem si emancipati sint, unam duntaxat partem^d propriorum filiorum pater ex maternis bonis, quod ad ususfructum pertinet, accipit quoad vixerit, proprietatem post mortem suam ad filios transmittens, quemadmodum latius in titulo de hæredibus tractatum est, ubi dicitur: Habebat quis uxorem ac liberos, & quæ deinceps subsequuntur.

Quòd si qui prioribus nuptiis^e haud contenti, etiam ad secundas transferint, si quidem ex priori matrimonio nullos habeant liberos, secundas nuptias non anxie exquisitè nimis insectabimur. Sed viri quidem omni prorsus obseruatione liberi ac immunes discedant. Mulieribus is tantum metus impendeat, ut ne ante expletum annum nuptias iterent. Alioqui sciant sibi si quid eiusmodi admiserint, intempestiuasque & velut præcoces nuptias contraxerint, irrogatum iri poenas, alias quidem si ex priori coniugio nulli extent liberi, sed longè maiores, si extent. Nanque si nulla ex superiori matrimonio superest soboles, infamia protinus consequetur, atque omnino mulieri, quòd nuptias tanto studio accelerarit, grauissima inuretur infamiae nota, nec quicquam eorum percipiet, quæ sibi coniugio priori sint relicta, neque donatione ante nuptias fruetur, nec secundo viro amplius tertia facultatum suarum parte dare poterit. Sed nec externam sentiet benignitatem aut munificentiam, ut quæ nihil plane sit à quoquam externo consequutura, non hæreditatem, non legatum, non etiam mortis causa donatum. Verum hæc redibunt vel ad defuncti, si qui sint, hæredes, vel ipsius mulieris cohæredes, si modo

^a Nonel. de nupt. §. binc nos. Vnde Authent. ex testamento. c. de sec. nupt. est petita.

^b l. Nefennius. de nego. gest. l. alimenta. & l. si paterno. c. eo.

^c l. vlt. c. de bo. niat.

^d Ex l. si vna. c. cod.

^e Hæc omnia petita sunt, ad verbum prope modum ex Non. de nupt. §. prima si quid nuptia. Huc Jac. l. j. c. de sec. nup.

hæres esse poterat, ita ut nihil profus inde referat emolumentum. Sed & si alij fortè hæredes extiterint scripti, aut si qui etiam ab intestato vocentur, ad hos peruenient quæ ei mulieri relicta fuerant. Nequaquam enim sibi ea fiscus vendicet, ne fortè hæc emendantes, fisci commodis videamur cõsulere. Atque hoc sanè modo, quæ ab externis eiusmodi mulieri fuerint relicta, aliis cedant. Quæ autem à prior viro, peruenient, ei erepta, ad decem^a illas personas quæ ex cognatione sunt viri à quo hæc relicta sunt, hoc est ad ascendentes, descendentes, & eos qui ex transuerso sunt ad secundum vsque gradum, gradibus in sua serie seruatis. Quibus non extantibus, ad fiscum deuoluentur. Sed nec vlteriùs hæreditas ab intestato ad proprios eius cognatos perueniet, sed intra tertium vndiquaque spectandum gradum eius successio consistet. Qui verò vltra sunt, alios habebunt hæredes. Sin ei proles extat, potest quidem pro abstergenda infamia, principis opem implorare, non tamen ex eius rescripto quicquam commodi percipiet. At si ex eo velit opem aliquam & emolumentum consequi, atque aded cæteras pœnas subterfugere, liberis ex priori susceptis matrimonio semissem bonorum suorum purè & absque vlla conditione, ne vsufructu quidem sibi reseruato, donet, sed bonorum quidem omnium quæ habebat quo tempore secundas iniit nuptias, semissem, ut diximus, antè progenitis liberis cedat. Atque hæc liberi omnes inter sese ex æquo dispertientur: & si qui horum, liberos habeant, ad eos transmittent ac transfudent. Sin liberorum expertes sint, defuncti defunctorumve portiones, omnino huius horumve fratres pro rata consequentur. Sin omnes ante matrem obierint, hoc esto matri calamitatis suæ solatium, ut hæc recipiat. Quod quidem intelligimus, si intestati decesserint liberi. Neque enim eos simus prohibitori, quò minus de rebus iam à se partis testentur, & pro arbitrato suo statuunt. Quòd si etiam legitimo nubendi tempore expectato^b mulier præscriptas pœnas effugerit, sed tamen prioribus nuptiis neglectis ad secundas aggressa fuerit, si quidem non habet liberos (dicatur enim & hoc iterum) nihil inde discriminis aut damni subeat. Sin prolem habet, & lex inde liberos viderit negligi & contumelia affici, tum sanè lex mulierem omnibus iis, quòd ad proprietatem attinet, spoliat, quæ à viro liberalitatis nomine acceperat, & solum eorum vsufructum ipsi relinquit. Sintque hæc in donatione quoque ante nuptias constituta, & in omni donatione, atque in omnibus denique aliis liberaliter à viro in eam collatis, siue cum is etiamnum viueret, siue ex testamento, siue mortis causa donatione, ac siue institutionis pars sit quæpiam, siue legatum. Quæ omnia quoquo modo quæsitæ, liberi ipsi proprietatis iure accipiēt, simul ac illa sese alteri viro coniunxerit. Et hæc viro vxorique communis esto irrogata multa, illi quidem in dote, illi verò in donatione ante nuptias. Porro neque alienationem^c vllam parentibus lex in rebus eiuscemodi permittit, neque hypothecam. Sed & si quid tale fecer

^a Quas enumeratas habes, In st. de bon. poss. §. sunt autē bonorum possessiones. versic. tertio.

^b §. si verò expectat. d. Non.

^c §. sed quod sancitū est. ead. Nouel.

fecerint, protinus bona sua filiis hypothecæ nomine obligant, non quòd his impedimento sint, ne in eiusmodi rebus quod libuerit faciant (Erucescit siquidem lex filios parentibus castigatores statuere) verùm illos quidem pudore suffundit, iis autem qui à parentibus accipiunt, interminatur, nihil eis quod acceperint profuturum. Iam enim ex hac lege nostra sciant, si quid ab eiusmodi parentibus compararint, vel dono vel ex quauis alia causa acceperint, perinde id fore, ac si aut scriptum aut actum nunquam fuisset. Repetentur enim & ab eorum qui acceperunt liberis, & horum hæredibus, & successoribus quibusuis. Omnino siquidem ea filij vendicabunt, hæredesque ipsorum ac successores, ab illorum hæredibus & successoribus, haud quaquam aliter summouendi, nisi prætercurret tricennium, & diuturna possessio dominos eos qui acceperunt effecerit. Incipiet autem liberis tempus labi, cum primum sui iuris aut maiores esse cœperint, nisi & fortè cui pupillaris ætas adhuc opem fert. Peruenient autem eiusmodi lucra, ad omnes prioris coniugij liberos. Neque enim parentibus potestatem habendi hac in re delectus, qui aduersus eos non rectè introductus fuerat, facimus, vt hunc quidem ex liberis ornet, illum fraudet. Nam & ex æquo omnes secundis nuptiis offensi sunt, ac iniuria affecti. Si solum rerum vsufructum aut vir vxori, aut vxor viro, voluntate nouissima dederit, permanere hunc apud alterutrum etiam secundis nuptiis contractis volumus, quandiu superstes est, nisi expressim qui hunc donauit aut reliquit, siue vir est, siue fœmina, illud cauerit, velle se, si ad secundum transiret coniugium is cui relictus est vsufructus, hunc extingui, & in suam redire proprietatem.

DE ADULTERA.

QVAE intra annum lugubrem^c admissio adulterio etiam grauida facta est, priuatur & ipsa donatione ante nuptias, quæ ad eos redeat, qui eius viro genere proximi sunt. Lex dum secundò nubentes prohibet omni viri liberalitate frui, non item eas prohibuit quæ sese stupris maculent^d. Quæ secundò nupsit, hypotholi quidem hoc est donationis ante nuptias proprietate^e excidit, si liberos habeat, theoretri^f non item. Si ante luctui præfinitum tempus^g pepererit mulier sub anni finem, ita vt dubitatione omni & controuersia careat partum editum ex superiori non esse coniugio, sancimus vt omnino donatione ante nuptias spoliatur, & quod ad proprietatem & quod ad ei subiectum vsufructum attinet.

DE TERTIIS NVPTIIS.

DE tertis nuptiis pulchrè conscripta est synodica decisio principibus Constantino Porphyrogenneta & socero eius Romano, firmata ac munita eiusdem principis solita subscriptione, has alicubi esse permittendas, alicubi verò haud tolerandas. Iis quidem qui vbi ad quadagesimum annum peruenerint, iam secundo contracto

^a §. venient autē. ead. Nou. & Nouel. i de non elig. secun. nub. mul. §. p̄s̄p̄exim^o.

^b Non. de nup. §. si v̄rò solum vsufructum. vnde petita est Authen. hoc locum. qua abrogatur Valentin. Imp. l. j. C. si sec. nup. mu. cui mar. vsuf. rel. Non. de resti. & ea qua pa. xj men. §. vnum siquidem.

^d Intellige post annum lugubrem, ne superiori aduerjetur.

^e Vt antea dictū est. ex §. si verò expectet. Nou. de nup.

^f Θεωρητριά. quæ & θεωρητριά. munera sunt que sponsus & sponsæ amici inuicem contribuant cum primū illa se retulā, videntam prabet, de quibus infra tit. de hypobolo, eiusq; dominio.

^g Et suprā dictū est ex Non. de resti. & ea qua pa. xj men. §. vlt.

marrimonio nullos susceperint liberos, licere, & tertias, in eius rei fo²latium quòd prole careant, nuptias aggredi. **Q**uin & iis qui tricesimum attigerint, etsi liberos habeant, idem propter ætatis infirmitatem licere: verùm tam his quàm illis cum ecclesiasticis pœnis^a. Iis verò qui quadraginta annos^b excefferint, nulla ratione tertias nuptias permittendas. Fuerat quidem à veteribus lata lex, & à piissimo principe Iustiano confirmata, qua coniugia etiam ad quartas vsque nuptias protraherentur. Forfan enim id ille coniectabat, plerisque, vt vero simile est, illud vsu venire posse, vt coniugem immatura morte præreptum amittant, aut etiam iuuenili^c ardore stimulati, naturæ propensionì & immodico affectui reluctari nequeant: vnde sanè contingat hos castis quidem abstinere nuptiis, verùm sese vetitis parùmque pudicis dedere congressibus. Ac profectò nos quoque oportuerat vt pote eiusdem naturæ ac imbecillitatis participes, hac in re præcis legibus acquiescere. Sed obtare nobis Diuinam legem^d perspicimus. Quapropter ferulatos amores ac libidinum pruritus sedare cupiens nostra serenitas, vsque adedò interdicit, ne quis ad quartum perueniat connubium, vt eos etiam ipsos qui tertium ineunt ecclesiasticis subdat canonibus. Itaque eadem in tertio coniugio locum habeant iura, quæ & in secundo. Quare palàm illud omnibus esto, si quis ad quartas aggredi nuptias vel potiùs non nuptias, ausus fuerit, non solùm pro nullis habèdas, has quæ nuptiæ creduntur, nec ex his procreatos liberos legitimos habitum iri, verùm & easdem huic pœnas irrogatum iri, quibus ij plectuntur qui sese meretriciis sordibus inquinârint, disiungendis interim à se inuicem eiusmodi personis.

D E C O N C V B I N A

QUANDO autem apud veteres liberum fuisse comperimus concubinæ consortium, quisquis secum hanc habere vellet, ne hanc quidem constitutionem silentio præterire visum est, vt ne parum decoris coniugiis nostra contaminetur respublica. Iubentis ergò, iam indè nemini concubinam liceat domi habere. Id enim aut parum aut nihil à scortatione differre censemus. Sed si fortè cum ea consuetudinem habere volet, connubialem cum ea contractum^e ex legum præscripto ineat. Sin eam indignam iudicat, quæ legitima sibi vxor appelleretur, ne cum ea omnino consuescat, sed ea repulsa, quam sibi vsui fore iudicârît, sumat. Quòd si castè mauult viuere, hoc certè nobis optatissimum. Qui mulierem, vxoris loco interposito iureiurando duxerit^f, dote non subsecuta, si eam absque causa expulerit, suorum ei bonorum quadrantem dato, vt qui repudij causam præbeat. Quo sanè modo & decedens eundem ipsi quadrantem relinquere compellitur, præter id quod legitimos habet ex ea susceptos liberos.

Hoc intellige, sitres^g tantùm habeat filios vir, siue ex ipsa siue ex alia quapiam muliere.

a De quib. in c. de his. & seq. xxxj. q. j.
b Contrà l. sancimus. ij. C. de nup.

c Fac. quod dicit Iustin. §. nouimus. No uel. quib. mod. natu. eff. legit. & §. sin autem non valuerit. Nou. de nò elig. sec. nub. nul.

d Sed contrà, c. quomodo. ca. aperiant. c. quod si dormierit. xxxj. q. j. fac. l. hæc edictali. C. de secun. nuptiis.

e Nou. quib. mo. nat. fil. eff. legit. §. pen. fac. l. in concubina. de concub. C. tra iur. can. c. j. in fi. iij. q. v. iun. et glo.

f Ead. Nou. §. penul.

g Declaratur hoc Scho. ex iis qua. no. in Nou. v. lic. mat. & auia. §. quia ve rò legem dudum posuimus. fac. huc & §. consideremus. No uel. de tri. & semij.

DE IVRE DOTIS.

TITVLVS VIII.

ESTIMATA DOS viro periclitatur^a, & siue animalia in dotem data perierint, siue mulier vestem a truerit, nihilominus horum estimationem maritus praestat. Non aestimatae verò tam augmentum quàm imminutio mulierem respicit. Ac ipsa quidem seruorum sobolem consequitur, vir autem fructus ac dotalium pecorum foetus: sic tamen vt prius proprietatem ac primigenia suppleat, & in locum demortuorum capitum ex adnatis alia summittat. Porro si qua ante nuptias ex numero rerum aestimatarum deperierint, damnum est mulieris.

S C H O L.

Accessionem hoc loco ac diminutionem dotis eam intelligit, quae naturaliter fit, verbi gratia, si quid praedii accesserit, vt in fluminibus vel insulis: aut si accreuerint arbores, aut alia eius generis fortuita contigerint. Nam quae vir in res non aestimatas, vt pretiosiores fierent, impenderit^b, haud dubie recuperat. Si itaque vir aedes aut suburbanum praedium in dotem acceperit, si quidem haec aestimata accepit, velut pretij debitor^c efficitur. Et siue haec meliora effecit, ad eius compendium attinet, siue deteriora, eius est periculo, semperque pretium tenetur restituere. Quod si ex pacto praedium acceperit, forte librarum trium, deinde conuenienti ad dotis restitutionem, hoc ipsum praedium quod tribus valebat libris, non item pretium redere compellitur. Dictum enim est non eum hoc aestimatum, sed ex pacto in dotem accepisse. Ac si quid, praedium imminuit, de damno dato tenetur, si non imminuit, sed auxit potius & pretiosius effecit, potest sumptus in eam rem ornandam & colendam factos (βελτιωσεις Graeci vocant) aut in dotem imputare, aut recipere, dum ne solum ipsum deterius fecerit. Sin autem non imminuit quidem, sed in pristino statu rem seruauit, illud ipsum restituit, non ad trium librarum summam praestandam adstringitur. Nam si sponte sua ac velut data opera^d agrum vastauit, aut deteriorem reddidit, eo certe nomine tenetur.

DE DATIS IN DOTE ANIMALIBVS

AC POSTEA PERDITIS.

SI quidem aestimata fuerint animalia, & in dotis summam ac quantitate redacta, tenei dicunt virum, aut vt ipsa praestet ac restituat animantia, aut certe eorum pretium. Quod si aestimata non fuerint, sed citra estimationem vllam data, id solum in eis vir praestabit, ne culpam aut dolum^c in ipsis admittat. Si quid verò aliud acciderit, vir non tenetur.

Nuptiis non secutis, non rerum datarum aestimatarum pretium^f, sed res ipsas mulier recipit. Vir aestimata dote accepta, aestimationem ipsam in dote, non res habere creditur. Vnde & soluto matrimonio potest non res ipsas, sed earum aestimationem^g redde-^hre. Etiam constante matrimonio conueniri potest^h, vt aestimata dos in aestimata fiat, ac mulieris periculo sit. Si tamen agros deteriores fecerit, vir eo nomine, dotis actione tenetur. Possunt dotalia instrumenta constante etiamnum matrimonio immutariⁱ, si hoc puellae pater testamento iusserit. Atque adeo augeri potest & immi-

^a l. aestimata. Jo. mat. l. plerumque. & l. res in dotem. de iur. do. l. cum dotem. C. eod.

^b l. quod dicitur. & tot. tit. de impen. in reb. dot. fac.

^c l. quoties. C. de iure dotium.

^d In rebus dotalibus & dolum & culpam & diligentiam vir praestat. l. in rebus. ff. eod.

^e d. l. in rebus.
^f d. l. in rebus. sub fin. Si nihil de electione adieclum fuerit. d. l. plerumque. §. v. l. & d. l. quoties. C. l. ita constante. de iur. dot. l. si mulier. & l. cum maritus. in princ. de pac. dot. l. si constante. C. de donat. ante xij.

a *Contrà patri non licere deteriorem filie causam facere monet l. post nuptias de iur. dot. Et iure nouissimo. §. a lud. & §. quia verò iam legem. Non. de aequalit. do. vnde Auth. nunc inhibetur. de don. ante nupt. sumpta est, prohibetur dotis diminutio.*

b *Vel patre vel extraneo. si extraneus. de iur. dot. l. v. C. de dot. pro.*

c *C. ne fid. vel mand. dot. den. & ibi Ac cursum.*

d *l. in omnibus causis. l. Neratius. & l. priuilegia. de regul. iuris. l. i. §. penult. de aqua quot. & ad l. i.*

e *Quod & infra lib. vi ponitur titulus. de variis regulis.*

f *l. maritum. sol. ma.*

g *Diximus & j. libro ex l. in condemnatione. de reg. iur.*

h *l. etiam. sol. matr. i. d. l. maritum. cum l. sequent.*

k *At l. j. & ij. C. de seruit. & aq. seruitutes non nisi longo tempore exceplo rerum immobilium parantur.*

l *Quod prædij est. l. j. §. pe. de serui. rustic. præd.*

m *l. alia. in f. sol. mat.*

n *Cessante etiam auctoritate Velleiani, hac in causa. l. vlti. C. ad Velleian.*

o *l. ad exactionem. C. de do. promiss.*

p *l. j. C. de do. cau. non numer.*

q *l. si voluntate. C. de dot. promiss. r Contrarium superiori. Quod fortè supina dotantis ignorantia adscribendum fuerit, que vel in eo qui factum ignoret ferenda non est. l. nec supina. de iur. & fac. ignor. s l. cum circa. C. de iure dot. l. in re. ff. de fid. instrumen. t l. cum dotem. de iur. dot. v l. si extraneus. de iure dotum.*

nui^a dos constante matrimonio. Vir non mulier, dotem repetit à quocunque promissore^b, constante matrimonio. Vir dotem accipiens, fideiussores^c exhibere non cogitur. Nunquam enim promuliebri dote fideiussor datur, nisi antè quàm sponsalia cõtraherentur, id conuenerit. Personis concessa priuilegia simul cum personis ipsis^d extinguuntur. **Quæ verò causæ adsunt, ad omnes trãseunt.**

S C H O L.

Præsens scholium, quod centesimo quadagesimo quarto^e capiti, cuius ea sunt verba quæ posuimus, adscribendum fuerit, huc etiam à nobis adscitum est, exempli causâ. Priuilegium lex marito concessit, si quando ex parte vxoris suæ, vt acceptam dotem restituat, conueniatur, nimirum vt in id quod facere potest, f condemnetur. Quid verò sit condemnari quempiam in id quod facere possit, multis ex locis^f cognouisti. Hoc ergò priuilegium post mortem viri alius habere non potest eius hæres, nisi eius est filius^h. Cum autem viri defuncti hæres, non eius est filius, sed externusⁱ quispiam, tum is non in id quod facere potest damnabitur, sed in vnuerfam dotis summam. Hoc etenim priuilegium atque hæc legis indulgentia soli viro & hæredibus eius filiis concedi solet, non etiam externis ipsis viri hæredibus. Sunt & alia quædam priuilegia, quæ res ipsas quibus impacta & infixata sunt consequuntur semper ac comitantur. Si enim fundus meus ex vicino puteo aut etiam alterius agri aquam per triennium^k hauserit, te id cum videas tolerante, atq; ita sibi ius haustus^l quesierit, non iam illud amittit, etiamsi in varia transierit dominia, subinde emptus ac venditus. Semel enim sibi infixum atque impresum ius semper in se habet, ac in suos transfundit possessores. Non enim personale est, vt viri cuius modò meminimus, priuilegium, quod deficiente persona simul quoque ipsum pereat. In fauorè enim & reuerentiam^m viri illud à lege concessum est. At hauriendæ aquæ ius ipsi agro quæsitum perpetuo agro ipsi inhæret, & nunquam non comitatur, & ad quouis possessores diffunditur.

Dotem promissa, etiam ex nudis verbis aut conuentione quis obligaturⁿ. Ex nuda promissione^o pater dotem debet. Dotem numeratio^p, non scriptura dotalis instrumenti facit. Si quis dote accepta, plura^q tanquam sibi data in dotali conscripserit instrumento, si quidem id præter dotantis voluntatem factum est, nullum ei affert præiudicium. Sin eo volente, placuit & de rebus aliis quæ dotis nomine darentur conuentionem interponi, maximè cum ex nuda promissione dotes peti possint, potest & hæc petere.

M I R A V I D E T V R H A E C L E X.

GENER qui in connubialibus tabulis præter dotantis^r consensum plura prescripserit quàm data fuerint, etiã ea repetit. Etiã absque scriptura dos dari^s potest. Quòd si interpositis instrumentis data fuerit, atque hæc amissa fuerint, nihilo minùs dos repetitur, si omnino datam esse aliter ostendi potest. Ab externo^t dos promissa, mulieris est periculo. Quòd si vsuras vir exegerit, iam postea periculum ipsius respicit. Si externus^v dote promissa facultatibus defectus fuerit, mariti quòd eum non conuenerit periculum est: nisi fortè donandi animo promissit. Tunc enim viro parcimus, qui

eum non præcipit ad solutionem quid donaret. Siquidem & qui ex liberalitate conueniuntur, in id quod facere possunt^a condemnandi sunt. Si quis sese intra annum^b dotem dare sponderit, annus non ex die stipulationis factæ, sed nuptiarum numeratur. Si curator dotis, eius cuius curam gerebat adultæ nomine ceterum nummos promiserit, & postea ære alieno emergente^c, tantas non esse patrimonij vires compertum fuerit, haud quaquam ei succurritur.

Generaliter fancimus^d, si quis maior viginti quinque annis siue mas siue fœmina dotem sponderit aut dederit pro quacunque muliere, cum qua legitimum contrahitur matrimonium, omnibus^d modis cogi hunc atque ad fidem implendam adigi, etsi necessitate forsitan hoc fecit. Qui cum per errorem sese crederet mulieri obligatum^e, dotem pro ea sponderit, subsequenter nuptiis^f potest ab eo dos exigi. Minoribus, si dotem polliciti fuerint, subuenitur^g.

DE VSVRA.

QUI dotem spondit, post biennium à contracto matrimonio vsuras^h præstat ad tertiam vsque centesimæ partem.

Si ex voluntateⁱ filiarum mearum emancipatarum res à me ipsi donatas, postea pro ea in dotem dederò, à filia videtur non à me dos data fuisse.

DE DOTIS PRAEROGATIVA.

SI constante adhuc matrimonio, vir nummos à quopiam mutuò sumpsit ad ædeis emendas, atque hoc in emptionis instrumento conscripserit, ac postea soluto matrimonio dotem vxor repetat, creditori præfertur^k, atque ad eò ædeis ipsas recuperat. Etsi enim emptionis instrumento illud continetur, comparata esse ex huius nummis prædia, huius tamen rei lex rationem nullam habet, propter virorum malitiam & mulierum priuilegium. Sin verò constante matrimonio vir cum quippiam emere vellet, mutuuum ab aliquo rogauerit, is verò dotem timens, viro quidem nummos ipsos non tradiderit, sed venditori peracta venditione adhibitis testibus, ipsos nummos ita dederit vt hoc, nomine ac in persona viri efficiendum curauerit, tum sanè dos in ædificiis, à creditoribus vincitur. Res ex dotalibus nummis comparatæ^l, dotalis sunt.

S C H O L.

Fundus, quem vir ex dotalibus nummis comparauit^m, non vxori quaeritur. Neque enim ex empto actionem ei potest acquirere, sed quod ex dote residuum erat ei restituit, nisi forte transegerit. Verùm aliam hoc loco inducens distinctionem, hoc dicit, quatenus vbi vir inops reperitur, quæ ex dotalibus nummis emptæ sunt, in dotem posthabitis scilicet ex prærogatiua doti concessa, aliis creditoribus, dantur. Quod nec admodum iuris rationibus consonum videtur, cum & absque lege hac tacitamⁿ habeat vxor in bonis viri hypothecam. At verò inquit huius tituli xliij constitutio^o, si in dotem res pondere, numero mensurave constantes daturæ fuerint, viri eas esse periculo. In hoc enim dantur, vt eas maritus ad arbitrium suum distrahat, & soluto matrimonio, eiusdem generis & qualitatis alias restituat. Sun. autem quæ pondere constant, vt argentum: numero, vt nummi: mensura, vt frumentum, vinum, oleum. Id ergò quod dictum est intellige, non quòd vir qui

^a Inter eos. §. vlt. de re iudic.

^b Tali facta. de iure dotium.

^c Cum post mortem. de administrat. Conser l. siue generalis. de iur. dot. & que eo loco notat Accur.

^d Generaliter. qua & vlt. est. c. ad Felicianum.

^e Fac. l. cum in §. pen. de cond. indeb.

^f Nam si nuptiae factae non fuerint, aliud est. l. stipulationem. de iur. dot.

^g l. si ex causa. §. j. de iure dotium.

^h l. vlt. §. vlt. c. de iure dotium.

ⁱ l. si res quas ff. eodè.

^k Non. de equal. dot. §. his consequens. unde Auth. quo iure. c. qui potiores, est excerpta.

^l l. res que. de iur. dot.

^m l. ex pecunia. c. eodè.

ⁿ l. vnic. c. de rei vxori. act. §. & vt plenius.

^o l. res in dotem. hoc tit. de iure dot.

opuletus est, quiq; potest quas accepit pecunias mulieri reddere, soluto matrimonio cogatur, res his emptas mulieri restituere. Iam enim ex iis quæ Caius quadragesimotertio capite scribit, didicisti, si quando vir dotis nomine res pondere, numero mensurave constantes acceperit, non huc eas ipsas quas accepit debere, sed & eiusdem generis ac qualitatibus alias. Sed quod dictum est dotalia videri, quæ ex nummis dotalibus comparata sunt, hunc habet sensum, atq; eò refertur, vt si soluto matrimonio vir tenuerit fuerit, quam vt sit soluendo, hoc est sibi datam pecuniarum summam reddere non poterit, actionem in rem possit mulier aduersus res emptas dotalibus nummis mouere ^a, vt quæ & ipsæ dotalia esse censentur. Aduersus enim res dotalia, si modò extat, potest mulier viro ad inopiam redactò, directam in rem soluto vel etiam constante ^b adhuc matrimonio instituire, & cuiusque creditoris præferitur ^c. Aduerte autem cur directam in rem dixerim. Nam hypothecariam in rem, non in dotalia modò res, sed & in cætera viri bona potest mulier intendere: in quibus itidem, & quibuslibet viri creditoribus potior est, quemadmodum & libro Codicis octauo ^d traditur. *Quin* & *Vlpianus* inquit ^e, si mulier sese seruo iunxerit, quem esse liberum putarat, atque ei res in dorem dederit, hanc & ipsi eius domino præferri in iis rebus quæ vel in dotè datæ sunt, vel ex dote comparatæ, quasi & hæc dotalia esse videantur. Itaque in hac specie rectè potest hæc lex procedere ac præscribi.

Vbi matrimonij onera ^f sunt, ibi & dos esse debet. Sratim autem post mortem patris filium sequuntur, sicut & liberi ac vxor. Maritus dotis fructus ^g propter matrimonij onera, percipit. Percepti tamen ante nuptias, in dotem conuertuntur, nisi fortè aliud inter maritum futurum & destinatum vxorem conuenit. Si dotalium rerum fructus mulier percepit ^h, ac eos insumpsit, hos est lucrata. Si verò ex his locupletior facta est, viro restituit. Pater dotem vel ante nuptias donationem pro liberis suis promittens, id ex suis facultatibus ⁱ facere videtur. Vnde si res habet filius quæ patri acquiri non solent, suæ ipsius manent, nec poterit pater postea dicere, sese ex his donationem ante nuptias fecisse. Ipso siquidem quo hæc promittebat tempore id prædictum oportuit.

E T N O V E L L A C A E S A R I S L E O N I S, D E
implenda ac seruanda dotis promissione, vel ex paternis
vel maternis facultatibus, ita statuit:

Sancimus pro parentis rationibus, ea quoque impleri quæ super dote aut donatione ante nuptias rationibus pacta fuerint. Ac à parente quidem solo dotem promissam exigere, si plus dare sponderit: cum filio verò, si simul cum illo: siue ex æquo vtrinq; partibus accipiendis, vbi hæc præfinitæ non fuerint, siue inæqualibus, cum non absque præfinitione constitutæ fuerint.

Mulier non ea solùm quæ vir ante nuptias habebat, sibi obligata habet, sed & si quid ex quo constitutum est matrimonium quælit ^k, forsitan ex hæreditate aut legato: ita tamen vt ne ipsa maritum eò adigat, vt hæreditatem inuitus adeat ^l, aut aliud quippiam lucri sibi pareat. Neque eam mulieri lex dat facultatem, vt in iis virum obliget, quæ is sibi nolit quærere. Etiam constante matrimonio, de dote exigenda mulier actionem intendet ^m, ex quo cœperint viri facultates ad dotis exactionem non sufficere. Quod ex dotalibus num

a Acc. d. l. res que paulo aiter intelligit, quem vide.

b L. vi. C. eod. l. si constante. in princ. ff. solui. matr.

c l. in rebus. C. de iure dotium.

d l. asinus. tit. qui potiores in pig.

e l. si cum dot. §. vlt. ff. solui. matr.

f l. si is qui §. de iure dotium.

g l. dotis fructus. eod. & l. pro oneribus. C. eodem.

h d. l. pro oneribus. sub fin. & l. ij. c. de pact. conuen. i. a. sup. do. l. iij. & l. quærit. ff. de pact. dot.

i l. vlti. C. de dot. promiss. fac. huc l. Ne feminus. ff. de negot. gestis.

k Generaliter enim l. vnica §. & vi plinius. C. de rei vxor. act. de quibusenque bonis loquitur.

l Fac. l. si sponsus. §. si maritus. de donat. inter vir. & vxor. m. l. si cõstate. in princ. solu. matrimo.

nummis comparatur, eius vxor non habet dominium^a. Sed si dotis partem duntaxat mulier recepit, non vt ex inita transactione, liberum ei est de reliqua dote agere. Neque enim harum rerum dominium sibi debet vindicare, sed pretium duntaxat^b. Mulier vel constante adhuc matrimonio, si maritum ad inopiam^c deductum videat, potest pro dote, donatione ante nuptias, & rebus extra dotem positis, eius res velut hypothecæ nomine tenere: & siue conueniatur, exceptionem habet, siue agat causam obtinet, nec ei obstat quòd necdum sit solutum matrimonium. Sed interim quidem mariti res perinde sibi vendicat, ac si iam diremptum esset connubium, & ei dotis exactio competit. Deinceps verò creditores si quas se actiones habere existimant, eas debent aduersus virum persequi, aut in eius res, quascunque ille sibi acquisierit. Cæterùm mulier nihil omnino interim dum maritus viuít, alienare potest. Ob nihil enim aliud viri res mulier vendicat, nisi vt ex his fructus percipiat, quibus & sese & virum^d, & communes vtriusque liberos alat ac sustentet.

Hoc tamen casu mulier res soli alienare^e non potest. Mobiles verò necessarid & inopiæ causa alienat. Verùm si rem immobilem alienarit mulier, potest vir aduersus emptorem agere, neque post eius mortem ab vxore venditio rescinditur.

Omnis exceptio temporalis^f quæ mulieri opponitur, ex eo tempore ipsi computetur, ex quo actionem mouere potuit: si quidem opulentus est vir, à matrimonij solutione: sin verò inops, ab inopiæ tempore. Non debent mulieri pro dote, viri bona addici^g, si res relictis hæredibus decesserit. Sin autem nullo relicto successore decesserit, tum ex legum præscripto, mulieris indemnitati pro facultatum & successionis modo consulitur. Etiam in hypothecis præfertur dos antiquioribus creditoribus, etsi absumptæ sint ac dissipatæ res mulieris, etiam non susceptis liberis: excepta priori dote. Hic enim prior dos posteriore potior est. Atque hæc de dote non etiam ante nuptias donatione sancimus. Hæc enim suo seruit tempore præfertur cum non pro lucro, sed ne damnum patiantur, mulieres foueamus. Si sponderit mulier dotem dare, non adiecta quantitate^h, aut re certâ expressâ quæ in dotem detur, inutilis est eiusmodi dotis promissio, vt pote cum possit mulier vel vilissimum quippiam dotis nomine exhibere. Alia causa est patris dotem pro filia pollicentisⁱ, qui etsi quantitatem dotis non præfinierit, rata tamen est ac valida promissio. Hoc enim cum dicit pater, non sese quantalibet dotem, sed quæ facultatibus par sit daturum indicat. Si filius parentes habens, vxorem duxerit^k, neque hæreditatem ab his acciperit, & postea relictis liberis decesserit, non potest eius vxor à parentibus viri hæreditatem exigere, etsi vir fortasse dotem variè dilapidarit, possunt tamen eius liberi.

Obserua^l hoc loco neque parentes ei in ducenda vxore assensum præbuisse, l neque ab ipis fuisse dotem promissam, neque quo tempore nuptias contrahebat, hæreditatem ei à parentibus (vt à parentibus, cum filios matrimonio collocant, fieri solet) assignatam, ac propterea neque hic mulieri curandum esse, vt de donatione ante nuptias experiatur.

a Dicta Lex pecunia. c. de iure dot.

b Habet tamen in ipsas res actionem vitium. l. vxor mariti. sub. si. de d. iud. inter vir. & vxor. l. vi. i. c. de iure dot.

d Facit l. mutus. §. mente ff. eod.

e Facit l. si prædium. C. eod. Et scholium esse videtur.

f l. in rebus. §. omnis autem. C. eod.

g l. vnic. C. ne pro do. mul. bo. quon. mar. addic.

h l. j. c. de do. promiss.

i l. cum post. §. gener. de iocero. ff. de iure dot.

k Non ex voluntate patris. Huc fac. l. nõ tantum. §. si emancipatus. j. de honor. post. contra tab. Scholium est.

M A G I S T R I.

Pater & mater aliquem ex liberis dotantes, quæcunque ex sese hoc est rebus suis dederint, etsi ab eo qui accepit absumpta fuerint, ad hæc tamen præstanda à filio filiæve conueniri non possunt. At quæcunque forsitan non ex seipsis contulerint, sed aut pater pro matre, aut mater pro patre, aut etiam de alienis, in his eorum cautio est, vt filio salua ac integra referuentur. Ad horum enim restitutionem deinceps cogi possunt. Atque hoc Magister censuit.

Vult ac iubet constitutio^a, ex omni promissione posse dotem exigi, etsi stipulatione præcedenti vallata non sit. Simpliciter forsan dixit pater sese dotem aut ante nuptias donationem conferre, tum sane omnino de suo largietur, nihil planè ex filij filiæve bonis attingens. Si quidem penitus est inops, ex rebus liberorum det. Sin satis amplas habet facultates, vniuersum ex rebus propriis largiatur. Eum enim oportebat, si ex vtrisque facultatibus conflare volebat dotis aut ante nuptias donationis præstationem, ea quidem quæ vellet, de suo afferre, filio autem vel filiæ consentire, impertienti dotis aut ante nuptias donationis nomine de rebus suis, si quando voluissent rerum suarum partem aut etiam vniuersas res suas quas habent, patrie munificentia pro dote aut donatione ante nuptias aggregare: vt reuera appareat, & quid ipse elargiri velit, & quid ex liberorum facultatibus proficiatur. Non solum non cogitur mater filiam dotare^b, sed nec vir ex rebus eius inuitæ, dotandæ filiæ facultatem habet.

Hoc verò^c in matre duntaxat accipe, non item & in patre. Cogitur enim pater^d filiam suam dotare, qui & recepta dote quam filiæ dederat, eam debet in secundas referuare nuptias^e.

Mulier quæ vnà cum viro dotem accepit, obligatur ad dimidium. Et hoc Magister censuit. Quoniam actio quidem qua ex stipulatu dos exigebatur^f, vniuersam dotem in solidum illico repositabat, rei verò vxoriz actio, ea quæ pondere, numero mensurave constarent, annua bima trima die exigebat, ac neque in solidum mouebatur, sed quatenus soluendo esset maritus, hodie quoque, actio qua dos exigitur, in id tantum intendatur, quantum vir possit facere: ita tamen vt cautionem ille interponat, mulieri sese, si prosperiorrem expertus fuerit fortunam, quod superest exoluturum. Celebratur autem dotis exactio nō annua bima trima die, vt quondam in rei vxoriz actio, neque è vestigio, sed intra annum restituantur quæ pondere, numero mensurave consistunt. Cæteræ verò res protinus reddantur. Quod si differat vir statim vel post annum elapsum ea restituere, quæ sub restitutionem cadunt, & rerum mobilium vsuras præstare cogitur, & rerum soli fructus, ex quo solutum est matrimonium, & pensiones ex domibus redactas, & portoria, & omnem denique causam ac fructum. Obseruatione dignum est, cum dos restituitur, si quidem emancipata^g est filia, dotem ad ipsam redire. Si autem sub potestate est, & dos est à patre data, communem ei cum patre

^a l. pen. & vlti. c. de inre dot.

^b l. neque mater. c. de inre dot.

^c Scholium est.

^d c. de dot. promiss. l. vlt. §. vtrunque. l. qui liberos. ff. de inre dot.

^e §. qui: verò tam legem scripsimus. No mel. de aqualit. dos. vnde aush. sed quænis. c. de rei vxor. actio est sumpta.

^f l. vni. §. cum u. dem in exactione dotis. c. de rei vxor. actio.

^g Ead. l. §. videamus.

patre fieri. Cæterum ubi pater iam filiam dotârit, ac postea voluerit hæc vel viro suo defuncto, vel diuortio facto secundum contrahere matrimonium, nõ potest pater dotem imminuere^a ac minus ei dotis nomine dare, quàm priori dote dederat, nisi fortè inopia ingruente pressus fuerit. Patri, amissa filia dos^b ab ipso profecta redditur.

Etiam maioribus xxv annis, si in dote danda se inuicem circumuenerint^c, succurritur. Neq; enim bono & æquo conuenit lucrari aliquid ex alterius detrimento, aut damnum pro alterius lucro sentire.

Quamuis in potestate & bonis mariti dos sit, mulieris tamen est. Vnde & euictio dotali fundo, habet eius vendicationem mulier. Ni enim hunc sibi vendicârit^d, desinit in dote habere. Quamdiu autem apud virum agit mulier, eius emolumentum vir propter matrimonij onera, percipit. Vetus illud ius ac priuilegium quod mulieribus in dotis exactione concessum est, ad hæredes^e earum alios à filiis^f non transit. Quod dicitur^g, necessarias impensas ipso iure dotem minuere, eò pertinet, vt vir aut totum fundum retineat, aut eius partem, quoad impensa reddatur. Quòd si per partes tãrum in fundum dotali sit impensum, quanti est fundus, dotalis esse desinit, nisi mulier impensas marito intra annũ obtulerit. Si verò simul cum fundo erãt & pecunia in dotem, minuuntur pecunia. Cæterum muliere impensas^e exolvente, ager in causam dotis reuertitur, atque interim eius inhibetur alienatio. Tum necessariæ impensæ dotem minuunt^h, cum extra dotis necessariam tutelam, in res dotalis factæ fuerint. Nam tueri dotem vir suis sumptibus debet, sicut & cibaria dotalibus mãcipiis dare, & modicos sumptus in dotalium ædificiorum refectio-

nem, agrorũque culturam facere, non tamen vt in hæc vniuersos redditus impendat. Itaque ex genere ac magnitudine singulatim erũt æstimanda impendia, atque ex dote deducenda. Impensæ necessariæ sunt, quibus non factis dos minuitur: velut aggeres facere, flumina auertere, ædificia fulcire &ⁱ reficere, in locum demortuarum arborum alias reponere, pecora^k stercorendis agris imponere. At ex voluptariis impensis est, balnea extruere. Nec si voluntate^l mulieris factæ sunt impensæ voluptariæ, exactionem pariunt. Vtiles^k impensæ ita demum deducuntur^m, si voluntate mulieris factæ sint. Iniquum enim fuerit, si aliunde soluere non potest, mulierem compelli rem vendere, vt impensas in eam factas soluat.

DE DOTIS VENDICATIONE, ET

EIVS ONERIBVS.

TIT. IX.

CONSTANTE Matrimonio, non perdituræ vxoriⁿ ob has causas dos reddi potest, nimirum vt sese suosque alat, vt fundum idoneum emat, vt creditoribus suis faciat^o satis, vt in exilium relegato parenti alimoniam præstet, aut denique vt virũ, fratres sororesve egentes sustineat. Vir etiam inops,

A ij

d. §. quia verò iam. Non. de equal. dot. & Audent. sed quamuis. c. de ret vxor. act. que inde petita est.

b. l. iure succursum. in princ.

c. Ead. l. in fin.

d. In Græc. exempla. legitur ἐὰν ἴσῃ μὴ ἐκὺκλον. Sed aut vnica litera im mutata legendum ἐκὺκλον, quam le ctionem sumus se- cuiti: Aut expūgen da negatio, & pro ἐκὺκλον legēdum ἐκὺκλον ex l. quã- nis ff. eod.

e. l. vnic. c. de dot. pri.

f. l. asiduis. §. exce- ptis. C. qui potiores.

g. l. si is qui. §. quod di- citur. & seq. de iure

dot. & l. quod dicitur. j. de imp. in reb.

dot. fact.

h. l. quod dicitur ij. & l. seq. eod.

i. l. in voluptariis. eo. m. l. vtilium. eod.

k. l. mutus. §. manen- te. de iure dot.

l. Hoc ex l. quamuis mulier. solut. matr. sumptum est.

a Hoc intellige, si postea diuor euaserit. ex l. nec maritus. C. sol. mari.

b Unde & eius conditionis dos erit. cuius esset. si viro tradita fuisset. l. nuptura, & in principio. de fundo dotali. l. etiam. si. de iure dotium. l. prima. §. penultii. de acquir. possess.

c l. viis. C. si dos con. mat. sol. fu.

d l. penultima. de iure dotium. l. rei iudicate. §. vlti. cum dualibus legibus sequentibus. solut. matrimo.

e Huc facit l. secunda. in princip. & §. vltimo. de dot. pra-lega.

f §. primo. & per totam Nouel. de temp. non sol. pec. su. do. & Authent. quod locum. c. de dote cauta non numerata.

g Cuius alienatio viro inhibetur. l. iij. de fund. dot.

h l. redemptores. in fi. de rei vendic.

i l. si sciens. C. ad senatusconsult. Felician. um. l. si mancipium. C. de rei vendicatione.

k l. doce. C. de rei vendicatione.

l l. Quantum Mutius. de donatio. inter virum & uxorem. l. etiam. ad finem. C. eodem.

m l. quinque legibus. de bon. damnat.

n Adverbum ex Nouel. de non eligend. secund. nubent. mulier. §. vltimo. & Authent. sed que nihil. C. de pactis conuent. tam super dot. inde sumpta. o Nouel. vt exact. inst. dot. pri. & sec. §. illud quoque. & Authent. dos data. C. de donationibus ante nuptias. que inde excerpta est.

totam dotem debet^a. Vir dum permittit alij dotem dari, creditur ipse eam^b accepisse. Manente adhuc matrimonio, vir dotem vxori absque legitima probabilique causa ne refundito^c. Id enim si faciat, donare ei videretur, rursusque dotem etiam cum fructibus medio tempore perceptis restituere cogitur. Socer à genero^d, & vxor à marito si de dote quam promiserunt conueniantur, pro modo facultatum suarum damnantur. Qui genero suo dotem promisit, ac eandem postea filia legauit^e duobus hæredem non obligat, sed horum alteruter exigit, de quo inter eos conuenierit. Potest vir defuncta vxore exigere sibi promissam dotem, intra decennium^f duntaxat.

Mulier quæ constante matrimonio dotem exegit, & dotalium fundum^g à viro distractum comperit, à iudice in fundum diuenditum restituta est^h, damnato emptore, nõ ad pretium modò amittendumⁱ, sed & præstandum si qua in re imminutus deteriorve factus esset ager. In dotem data mulier vindicare^k non potest, quòd horum dominium ad virum pertineat. Si qua, mulier quæsierit, nec ea vnde habuerit demonstrare possit^l, ex viro aut iis qui in eius sunt potestate, etiam absque alia probatione, habuisse videretur, & ex rebus viri esse censetur. Ex quinque^m tantum causis dos mulieris publicatur, crimine maiestatis, vis publicæ, parricidij, veneficij, & de sicariis. Si qui dotalibus instrumentisⁿ super dote & donatione ante nuptias interpositis, inter se coniuncti fuerint, appareat deinde, toto matrimonij tempore dotem non esse marito traditam, cum ille interrim matrimonij onera pertulerit, & viri morte solutum fuerit matrimonium, haud planè æquum fuerit mulierem cum viro dotem non dederit, ante nuptias donationem consequi. Quòd si nec integram dotem dederit, & ipsa donationem propter nuptias in tantum exigat quantum in dotem attulerit. Æquitatis enim sumus & iustitiæ studiosi, quam cum in aliis omnibus, tum verò in coniugiis locum habere volumus. Quæ ergo dotis nomine nihil tradiderit, nihil accipiat. Si verò ipsa quidem dotem dare voluerit^o, aut qui pro ipsa eam dat, aut quisquis tandem alius fuerit, vir autem aut eius fortè pater aut auus accipere eam noluerit, at pars mulieris protestetur, ac dotem tradere parata sit, aut aliquid etiam amplius egerit, eam fortè offerens, & si mobilis sit etiam sigillis appositis ex legum præscripto deponens, aut etiam vna ex parte sua nimirum, iudicium adiens hoc fieri postularet, ac digressi postea ex iudicio nonnulli hæc parti viri renuntiarent, quæ semper in eadem mora permaneret, non poterit soluto matrimonio donationis ante nuptias exactio effugere, ranquam scilicet dote non data. Qui enim dare voluit, vbi recusaret is qui rogatur accipere, profectò ei persimilis est qui dederit.

DE REBUS DOTALIBUS, QVO MODO
INTER FRATRES DIVIDANTVR.

SI pater vni cuiusdam liberorum ex liberalitate, bona vxoris suæ^a, aut vsusfructus, aut dotis nomine dederit, vendicant ea & alij, ac imminuitur dos^b ipsa: cum materna bona^c liberi omnes ex æquo diuidant. Quæ dotem non attulit^d, non potest res viri, nomine antenuptialis donationis vendicare. Itidem & vir qui propter nuptias donationem non contulit, nihil ex bonis vxoris accipit, nisi si quid ea donare aut, relinquere voluerit. Si mulier indotata, vnà cum viro pollicita fuerit filio aut filiæ dotem, atque ad eam traderint, postea defuncto in egestate viro, nihil ex eius facultatibus sit consecuta, potest aduersus filium aut filiam experiri, vt & ipsa vnus ex filiis portionem^e accipiat. Indotata etenim mulier, si eius maritus inops relictis liberis decesserit, tantum ex bonis viri accipit, quantum vnus ex liberis. Si pater filia dotata, dissipatis postea facultatibus ad inopiam redactus decesserit, relictæ vxore debitrice, defenditur ipsa, & filiam vincit^f in iis quæ ei à patre data sunt, neque quicquam obest quod donationis ignara non erat. In iis enim folis vincitur, quæ à se se filiæ donata sunt, hoc est maternis in rebus. Perpetua est dotis exactio, neque vlla temporis^g exceptione summouetur.

Res donationis ante nuptias^h & dotis, ne consensu quidem mulieris alienari neque oppignerari possunt, nisi his exacto biennio secundum assensum mulier præbuerit, si modò tamen ei ex aliis viri rebus satis fieri possit. Qui enim præter formulam præscriptam eiusmodi res comparat, non tam mulieri præiudicat, quam se se obstringit. Cum duæ ab aliquo dotes debenturⁱ, si quæ ipsarum res extant, à liberis ex eodem susceptis coniugio vendicantur. In iis autem quæ non extant, iure temporis prima dos præfertur, exigendum ab vxore, tum à liberis eius vtriusque, sexus. Sponderat quis filiæ dotem dare, nec dedit. Interiecto tempore vxorem duxit, & dote ab ea accepta, interiit. Quærebatur vtra potior esset habenda, dosne primùm filiæ promissa, an verò secunda, quam mulier viro persoluerat. Censuerunt iudices ac Magister, secundam quæ esset soluta præferri. Si enim prioribus creditoribus dos est potior^k, multò certè magis promissione superior erit ac potior.

DE REBUS EXTRA DOTE M DATIS.

QVAE extra dotem dantur (ἐξώπιμα vel παράφερρα Græci dicunt) viri non fiunt^l, nisi in hoc ei data fuerint: & cum legitime distractum fuerit matrimonium, nec vendicantur, nec dotis quidem actione petuntur^m. Si res à muliere extra dotem allatas vir impenderitⁿ, si quidem ea donarit, non tenetur mariti hæres, nisi in id duntaxat quo locupletior euaserit. Sin præter eius voluntatem, integra omnia quæ extra dotem à muliere inuecta domum mariti fuerant, restituere cogitur, cum & ob hæc sicut ob dotem in viri bonis mulier ius habeat hypothecæ^o. Mulier omnis in rebus ex-

^a §. illud quoque sancire. Nou. de aq. do. De cuius innita bonis, nõ habet pater dotis danda facultatem. l. neque mater. in fi. c. de in. do. l. j. & tot. titu. c. de ba. mater.

^d Hoc & antè dictum est in titu. viij. ind. pte.

^e Huc fac. §. quia verò. ij. Nouel. vt lic. mat. & auic. Item Auth. præcrea. c. unde vir & vxor. quæ inde supra est. Dotis enim causa perpetua est, & vbi que præcipua. l. j. de iure dotium. l. j. solut. mari.

^g Longi intellige, vt locum habeat l. si. c. de præscri. xxx vel xl ann. c.

^h Hoc & antè dictum est lib. iij. tit. iij. special. titu. de venditione rerum mulierum. In de sumito. §. j. Nou. vt exact. iust. do. pri. & sec.

^k §. fuerat. sub fi. Inft. de actio.

^l l. si ego scia. §. dotis. l. hac lege. c. de pact. conuent.

^m Condiçitur tamen. d. l. si ego.

ⁿ l. de iis quæ. c. de dona. inter virum & vxorem.

^o l. vl. c. de pact. con.

- a d. l. hac lege. & d. l. vlti. in verb. illis, in causas ad quas ipsa voluerit. C. eod.
- b l. maritum. sol. ma.
- c d. l. de iis qua. in fi. C. de donation. inter virum & uxorem.
- d l. j. & ij. & tot. tit. C. ne vx. pro mar.
- e l. j. & tot. tit. ne fil. pro pat. C.

tra dotem illatis ac legatis, citra dotem, potest & contrahere & largiri & donare, ac denique pro suo arbitratu statuere^a. Rataque sunt ea omnia. In dote quidem exigenda vir in id quod facere potest, quemadmodum dictum est, damnatur^b. Neque enim permittitur ad inopiam eum adigere, qui vxoris quondam fuerit dominus. At in rebus extra dotem datis, damnatur in solidum^c. Quæ extra dotem à muliere data sunt, viri^d muneribus obligata non sunt. Sed nec matres pro his conueniuntur. Neque item vir pro vxoris contractibus, neque pater^e pro filij muneribus aut contractibus, aut filius pro paternis, nec libertus pro patrono.

D E H Y P O B O L O. T I T. X.

- f ὑποβόλος nomine sepe προνομία διαπέδ. intelligitur. Ceterum hoc loco paulò aliter videtur accipi.

HYPOBOLVM^f Appellant, quod ob dotis quantitatem, cum vxore defuncta dos à viro repetitur, huic subiicitur ac supponitur, & velut sub dote quæ in maiorem ascendit quantitatem, tanquã minus ac infirmius si eũ hac confertur, ponitur. Verbu siquidem ὑποβάλλειν, inter varia quæ habet significata, significat & illud, sub aliquo robustiori ac maiori, aliud quippiam infirmius ac minus collocare. Vnde sanè & dotis hypobolum nōminatur. Cum ergò in contrahendo matrimonio vtrinque de hypobolo conuentum fuerit, vt in restituenda dote adiiciatur & tantum hypobolum, redditur pro pacto conuento hypobolum. Sin hoc prætermisum fuerit, neque vlla de eo pactio interposita, tum ab eo qui dotem reddit postulatur, vt hypoboli nomine trientem vniuersæ summæ in quam dos redacta sit, præster. Verbi gratia, Si vnus libræ dos fuerit, pro hypobolo triens libræ persoluetur, vtpote xxiiij nummi^g. Atque hoc quidem apud recentiores in hodiernum vsque diem obtinuit. Cæterum apud veteres hypobolum ad dimidiam dotem computabatur. Si verò ante virum, diem suum mulier obierit, nullus relinquitur hypobolo exigendo locus. Hypobolum non statim post nuptias confirmatur, sed virum oportet ante vxorem præmortuum esse, ac tum demum substantiam capit hypobolum. Virgo propter honorem virginitatis habet theoretrum^h: vidua verò non habet, sed pactum duntaxat hypobolum atque arras. Muliere ante virum defuncta, locum non habet hypoboli exactio, sed theoretrum tantum datur, ei nimirum quæ virgo fuerit. Nam secũdò nubentibus haud quaquam concedi solet. Est autem theoretrum, in singulas dotis libras feni aurei nummi.

NOVELLA CAESARIS LEONIS.

QVANDO semel illud obtinere visum est, ne ex æquoⁱ in matrimonio constituendis fierent contributiones, sed esset hypobolo ferè dos amplior, hoc in posterum obseruetur, vbi mors matrimonium diremerit. Si quidem vir absque liberis decesserit, neque pact

- g Constat enim libra lxxij solidis, vt cauetur l. quotiescunque. de suscept. x lib. C.

- h De theoretro dictũ est supra.

- i Cõtra quàm iubeat Nouel. de equal. do. & Auth. Aequa litas. C. de pact. con. inde sumpta. Quã & in desuetudine abisse testis est eo loco Accur.

factum intercesserit, recipiat mulier & dotem & hypobolum, ac nihil ultra. Sin verò mulierem mors diuulserit, huius quidem hæredes dotem percipiant, vir autem suis rebus ne fraudetur, nec eius res alij, sed ipsemet habeat. Non enim id vel absurdissimum fuerit, externos quidem ex eius bonis lucrum facere, ipsum verò præterquam quod vxorem amisit, etiam propriis rebus, hoc est hypobolo spoliari?

EIVSDEM, DE HYPOBOLORVM DOMINIO.

Hanc itaque consuetudinem quoniam haud infestam incommodamve esse rebus perspeximus, sicut & in plerisque aliis æquum censuimus, legis honore dignamur, atque aded legis vim non consuetudinis posthac obtineat. Si tamen in solo hypobolo viri connumerantur facultates, huius omnino, vnà cum liberis dominium ac proprietatem mulier assequatur: eius quod residuum est, vsufructum tantum habeat. Quòd si ad hypobolum constituendum facultates satis non sunt, partem ferat mulier, non quidem iuxta deprehensam imminuti hypoboli quantitatem, sed ita vt tantum consequatur, quantum erat perceptura, si nihil omnino diminutum sed plenum ac integrum extitisset hypobolum. Qua quidem portione data mulieri, quicquid reliquum fuerit, liberorum esto. Quòd si nihil sit reliquum, hæreditatis defectum pro hæreditate referat. Et hæc de muliere. Vir autem si absque liberis sit, quemadmodum & in aliis cautum est, nihil planè aut commodi aut detrimenti percipiet. At si liberis procreatis pater effectus, secundis nuptiis vxoris studium & amorem non obscurat atque extinxerit, & ipse filij portionem ferret, cum educandorum liberorum gratia, tum verò quòd primi matrimonij honorem ac reuerentiam tanto studio seruaret.

EIVSDEM NOVELLA.

Enimverò portionem hanc vir rationi inferat ac subdat. Ac si aut æquare hypobolum aut excedere deprehendatur, hac accepta sit contentus, quòd omnino aut lucretur, aut nihil damni subeat. Sin ad hypoboli magnitudinem non pertingit, sed eo inferior est, neque de suo vir quicquam conferat, nec de vxoris capiat facultatibus.

DE DONATIONIBVS INTER

VIRVM ET VXOREM.

TIT. XI.

INTER Virum & vxorem donatio non valet^a, propter amorem mutuum, & ne diuortij occasionem habeant ex eo quòd non donetur, item vt ne ditior in paupertatem incidat, & pauperior ditior fiat. Non in iis modò quæ moribus ac legibus constât matrimoniis, sed & in iis quæ vetita sunt^{b, c} inualidæ sunt donationes. Vxori quidem donare prohibitum est. At concubinæ donare^c nemo prohibetur. Si vir posteaquam vxore

ri, do

^a l. ij. & ij. hoc tit.^b d. l. ij. §. i. & l. si ex voluntate. C. eod.^c d. l. ij. ad fi. §. i. l. donationes in concubinam. de donat.

- a l. cum hic status. §. oratio. de don. inter vir. & vxor. l. si inter virum & vxorem. de reb. dub.
- b l. quod adipiscēde. de don. inter virum & vxor.
- c l. si constante. C. eo.
- d l. iij. §. ab vxoris. l. iij. C. eod.
- e l. mortis sue causa. eodem.
- f d. l. iij. §. qui in eiusdem.
- g Ead. l. §. ab vxoris. vers. socri. fac. l. si te in vacua. C. eodē.
- h l. si sponsus. §. circa venditionem. eod. l. si res estimata. in princ. de iur. dot. l. si quis donationis. de contrah. emp.
- i l. si mulier. j. cū ij. ll. seq. & l. si donata. in princ. de don. int. vir. & vxor. fac. l. si fructus. C. eod.
- k l. si cum seruum. in fi. cū ij. ll. seq. ff. eod.
- l l. sed interim. in fi. quod & in omni donatione locū habet. l. à marito. C. eo.
- m l. quod si vir. ff. eod.
- n l. inter eos & l. pe. §. virgini.
- o l. cum hic status. §. si quis sponsam habuerit.
- p Valet tamen donatio. ead. l. §. si ambo. & l. si inter virum & vxor. m. de reb. dubiis.

ri donauit, approbata donatione decesserit^a, confirmatur donatio, neque à quoquam rescindi potest. Quæ viro ab vxore adsequendæ dignitatis causa donantur^b, eatenus rata sunt, quatenus supplendæ dignitati opus est. Si mulier constante matrimonio filia suæ donarit, rata est donatio^c. Neque viro mulier donare potest, neque genero socer^d, sed nec iis qui in eorum sunt potestate, aut in quorum potestate sunt. Sed si non est socer in eiusdem potestate cum viro, aut non habet eum in potestate, non est interdictum focero donare, neque iis qui in eius potestate sunt, neque item ei in cuius est potestate. Frustra socer genero vel nurui mortis causa^e donat. Nam etsi mortuus fuerit socer, manet tamen coniugium. Ac nihil interest, an filium vel filiam exhæredarit. At in causa diuortij rectè donat. Et qui in eiusdem potestate sunt^f cum coniugibus tam liberi quàm serui, donare inuicem prohibentur, & qui in eorum potestate sunt, quos & alij in potestate habent. Vnde nec si vxor filio qui in potestate mea est donet, vilius est momenti donatio, nisi in castra eunti filio dederit. Filio si quidem quæritur, & castrensis sit peculij. Quare & qui potestati meæ subiectus est, de castrensi suo peculio, rectè vxori meæ donat. Qui ergò filium habet in potestate, & vxori & nurui donare prohibetur. Socrus nurui^g, & nurus socriui donare non prohibetur. Neque enim hîc ius potestatis vertitur.

Si cum animum vendendi maritus non haberet, vxori tamen donationis causa vendiderit^h, irrita est donatio. Si autem cum vendendi animum haberet, viliorē pretio vendiderit, infirmatur donatio, quatenus mulier locupletior facta est. Forsan enim seruum quindécim, vendidit quinque, nunc autem est decem, quinque duntaxat dabit, in quo locupletior facta est. In prohibitis donationibusⁱ, si quidem extant res donatæ vendantur: si consumptæ sunt, condicuntur eatenus, quatenus is qui accepit locupletior factus est. Rectè sibi inuicem coniuges mortis causa donant^k. In tempus enim illud excurret donatio, quo matrimonium esse desinit. Ac tum deum eius cui donatum est res sit, cum mors infecuta est donatoris. Medio verò tempore apud eum dominium remanet, qui donauit. Cæterum omnes mortis causa donationes inter coniuges receptæ sunt. Vbi diuortium fit, mortis causa facta donatio non iam valet sed infirmatur^l. Possum vxori meæ donare, quod ad refectio nem^m eius ædium incendio consumptarum satis sit. Ante nuptias factæ donationes iure consistuntⁿ, etiam si eodem die nuptiæ fuerint consecutæ. Si cum minorem annis xij^o quis vxorem duxisset, eisdem quippiam donarit, si quidem præcesserint sponsalia, durat, & tanquam in sponsam facta donatio, valet. Si verò non antecesserint sponsalia, nulla est. Non enim quasi ad extraneam, sed quasi ad vxorem facta est. Porro si donatione constante matrimonio facta, virum & vxorem simul decedere contigerit, neuter agit^p. Neuter enim eorum alteri superuixit.

VIA Multas^a vestutis legibus traditas inueni-
 mus causas, vnde facile matrimonia soluuntur,
 propterea ex his eas quidem tollendas iudicauimus,
 quæ nobis indignæ videbantur ob quas cõ-
 nubia soluerentur: eas verò tantum huic legi in-
 ferendas, ob quas merito absque poena coniugia
 licet dirimere. Soluitur matrimonium ex oc-
 casione necessaria, quæque ratione non vacat, nimirum vbi quis cum
 vxore coire non potuerit^b, neque ea peragere quæ natura viris da-
 ta sunt, sed cum iam à contracto matrimonio triennium effluerit,
 ipse tamen sese reuera virum esse non ostendar. Tum enim vxori li-
 cet aut eius parentibus coniugium distrahere, ac repudium mittere,
 etiam si hoc nolit maritus. Atque hie dos quidem si qua omnino data
 est, ipsam mulierem comitabitur, à viro si fortè eam acceperit, resti-
 tuenda. At propter nuptias, quæ & ante nuptias, donatio apud virum
 permanet, nullo in rebus suis damno affectum. Sancimus solui et-
 iam matrimonia, vbi alter coniugum captiuus tenetur, verum non
 simpliciter ac temere. Sed tantisper quidem dum certum est^c super-
 esse aut virum aut vxorem, matrimonia finimus ita perdurare, vt
 solui nequeant, neque possit alteruter secundas aggredi nuptias, nisi
 hoc videri velit temere egisse, ac ideò pœnis subditi legitimis, hoc est
 vir quidem iacturæ donationis ante nuptias, vxor verò dotis. Sin
 vero incertum sit, an quæ in hostium potestatem deuenit persona su-
 perstes sit necne, tum per quinquennium tam viro quam mulieri erit
 expectandum. Quo lapsò siue de morte apertum sit siue obscurum
 adhuc, licebit alterutri matrimonium absque vllò discrimine con-
 trahere: ac neuter hic lucrabitur neque vir dotem, neque mulier, an-
 te nuptias donationem, sed suas sibi quisque res habebit.

NOVELLA CAESARIS LEONIS.

At vicesima Nouella hæc^d apertè cauet, ne captiuorum vxori-
 bus liceat cum aliis nuptias contrahere, sed vt quantumcunque tem-
 poris interuallo in captiuitate permanferit quæ illic detinetur per-
 sona, expectet altera, etiam si neque scriptam neque non scriptam in-
 de attestacionem acceperit. Soluitur matrimonium etiam furore
 alteri coniugum superueniente^e, quemadmodum suprâ fusiùs sub
 titulo de sponsalium consensu est explicatum. Nouella Cæsaris
 Leonis viro potestatem facit matrimonij cum ea muliere dirimen-
 di, quæ data opera abortum facit^f, ac partum suum abigit. Por-
 rò decimus quintus Timothei Alexandrini canõn, Qui vxorem, in-
 quit, dæmoniis actam habet, si aliam sumpserit, adulterium admit-
 tit. Conuictõ aliquo quòd cum dæmonibus esset, sacra veste abiecta

^a Ex Nou. vt liceat
 matri & auia. §.
 quia verò pluri-
 mas. Causa autem
 subiungitur infra,
 vbi speciatim de
 causis soluendi ma-
 trimonij ageitur.

^b Ex Nou. de nupt. §.
 per occasionem quo
 que. vnde Aubè.
 Sed hodie. C. de rep-
 pud. sumpta est. Itè
 c. laudabilem. extr.
 de fug. & malefic.

^c Ex Ead. Nou. §. sed
 etiam captiuitatis.
 Alia videtur spe-
 cies. §. quod autem
 à nobis. Nou. vt lic.
 mat. & auia. vnde
 Aubè. Hodie quan-
 tiscunque. C. de rep-
 pud. est sumpta. Cui
 consonum est ca. in
 presentia. extra de
 spons. & matr. Vi-
 de huc & l. vxor-
 res. ff. de diuort. &
 repud. que quin-
 quennium statuit.
^d Cum qua conuenit
 d. §. quod autem à
 nobis. Nouel. vt lic.
 ma. & auia. et si de
 iis rãum qui in ex-
 peditione sunt vi-
 deatur eo loco fieri
 mentio.

^e l. si cum dotem. §. si
 maritus. solu. matr.
^f De hac re habes c.
 aliquando. cum ij
 aut ij sequ. xxxij.
 quæst. ij.

nuptias contraxerit, dissolutum est matrimonium, & pœna illis irrogata, qui huic assensum præbuerant, & nuptiarum eiusmodi conscij fuerant. Quoties monachismum (*μοναχισμὸς* Græci vocant) alter

a Ex *Nov. de nupt. §. secundum occasi-
nem itaque.*

b Adde quod ex ve-
teri lege lapidibus
obruerant. *Deuter.
xxij. c. Hodie aliud
statuunt canones, vt
c. quod autem. in fi.
xxix. q. j.*

c Ex *Nov. de sanct.
episco. §. si verò con-
stante adhuc. & l.
Deo no' is. §. nã &
maritis. C. de episc.
& cler.*

coniugum professus fuerit ^a, sanctiori ac puriori vitæ genere delecto, tum sanè iubemus tam viro quàm mulieri ad absolutius viuendi institutum transeunti, dari soluendi connubij facultatem, ac secedendi, breui quadam consolatione ei qui dimittitur relicta, vt quodcunque lucrum cõtractu habito pacti fuerint ex morte alterutri accessurum, id eum qui dimissus est, ab altero consequi oporteat, siue vir siue mulier extiterit. Siquidem & hic, quod ad cõiugem attinet, mori videtur, dum alteram pro altera vitæ rationem ingreditur ac deligit. Si nuptiarum tẽpore stupratam ac deuirginatam vir deprehenderit, quam vt virginem duxerat, atque hoc perspicuis signis protinus demonstrârît, solui hoc quoque matrimonium ^b Patricius dicebat, muliere tamen adulterij non damnata, quoniam ante nuptias id flagitij admisisset. Si cõstante matrimonio solus vir solæ mulier ^c monasterium ingrediatur, soluatur matrimonium vel absque repudio; verùm id postea quàm persona quæ monasteriũ est ingressa, sacram vestem induerit. Ac si quidem vir monasticam vitam capessat, restituat vxori & dotem, & si quid aliud ab ea accepit, ac insuper ex nuptiali donatione tantam portionem, quanta ex viri morte vxori iuxta pactum dotalibus instrumentis adscriptum competeat. Sin verò mulier fuerit quæ monasterium est ingressa, similiter retineat vir nuptialem donationem, & dotis casum qui ex vxoris morte conuentus fuerat. Reliquam porrò dotem mulieri restitui iubemus, ac si quid aliud ex mulieris rebus apud eum inuentum fuerit. Vbi verò vterque monachicum vitæ genus delegerit, iubemus cessantibus dotalibus placitis, virum quidem sibi nuptialem retinere donationem: vxorem verò propriam dotem accipere, & si

quid aliud eam viro dedisse ostendatur, vt quisque citra vllam iacturam ac detrimentum rebus suis fruatur: nisi, vt vero simile est, sponsus sponsæ aut sponsa sponso, vir vxori aut vxor viro donare quid aut concedere voluerit. Quoniam autem etiam consensu ^d aut castitatis nomine matrimonium soluebatur, sancimus haud alia ratione id fieri ni statim vterque vitam adierit monasticam, idque ita vt ambo indemnes ^e vndiquaque seruentur. Quæ posterius emergit seruitus matrimonium soluit ^f, & coniuges à se inuicem disiungit, vt pote morte ^g subsecuta.

C A V S A E M A T R I M O N I I S O L V E N D I, E X P A R T E V X O R I S.

CAUSAS ^h ex quibus vir ab vxore disiunctus dotem potest lucrifacere, eius tamen proprietate liberis eiusdem matrimonij seruata, aut si nulli extens liberi, ipse etiam dotis frui proprietate, has

statuim

d Ead. *Novel. §. quia
verò ex consensu.*

e Ead. *No. §. nullam
verò licentiam.*

f *l. j. de diuor.*

g Cuius speciem habet seruitus. *l. seruitutem. de reg. iuris.*

h Ad verum planè, ex *Novel. vt lic. mat. & auia. §. nunc autem causas ex quibus maritus. & l. consensu. c. de repudiu.*

statuimus: Si quibus aduersus imperium quippiam molientibus conscia sit mulier, neque hoc viro planum fecerit. Quod si & vir hoc ab vxore denuntiatum retieuerit, vxori licet hoc per quamlibet personam imperio denuntiare, vt vir ex hac causa nullam dirimendi matrimonij nanciscatur occasionem. Si adulterij conuinci posse vxorem vir putarit, virum prius oportet nomen vxoris aut etiam adulteri deferre. Ac si eiusmodi accusatio vera comperiat, tunc diuortio facto, virum vnà cum donatione ante nuptias dotē quoque habere: & ad hæc, si liberos non habeat, tantum ex reliquis vxoris facultatibus consequi, quanta esse tertia dotis pars comperietur, vt eius dominio & dos & iam à nobis præfinita pœna adiudicetur. Nam si ex eodem coniugio liberos habet, iubemus & dotem & reliqua mulieris bona, iuxta ea quæ superioribus legibus cauta sunt, filiis reseruari, atque ita adulterum legitimè conuictum, simul cum vxore pœnas persoluere. Qui quidem adulter si vxorem habet, recipere illam, & propriam dotem & propter nuptias donationem. Itaque si liberos habeant, solo donationis vsufructu potiri mulierem, proprietate iuxta legum præscripta filiis seruanda. Reliquas viri facultates eius donamus filiis. Vbi verò nulli subsunt liberi, donationis quidem ante nuptias proprietatem mulieris esse sancimus, cætera viri bona fisco, quemadmodum præcis legibus statutum fuerat, adiudicari. Si quoquo modo mulier vitæ mariti insidiata fuerit, aut aliis id struentibus conscia, viro non indicarit. Si cum externis viris, inuito marito conuiuia agitet, aut simul lauet. Si nolente viro extra ædeis manserit, nisi hoc fortè apud parentes. Si equestribus ludis, theatris aut venationibus spectandi causa interfuerit, viro ignorante aut prohibente. Si quem ergò citra aliquam ex dictis causis vxorem domo expellere contigerit, vt illi cum parentes non habeat in quorum ædeis sese possit recipere, necessariò foris sit pernoctandum, interdiciamus ne viro facultas detur ab vxore hoc nomine diuertendi, cum huius ipse rei auctor extiterit.

CAVSÆ, EX PARTE VIRI.

CAVSAS verò propter quas meritò potest vxor^a sese à viro disiungere, ac vnde potest & dotem accipere, & propter nuptias donationem exigere, eius similiter proprietate liberis reseruanda, aut liberis non extantibus etiam ipsa eius consequi proprietatem, has constituimus: Si aduersus imperium aut ipse quid molitus fuerit, aut molientibus conscius, id imperio vel per sese vel per quancunque aliam personam non indiciū fecerit. Si quoquo modo vir vitæ vxoris sit insidiatus, aut aliis insidias ei struentibus conscius vxori nō renuntiarit, nec legibus vlscisci vxori factas insidias laborarit. Si vir vxoris insidiās pudicitiae, etiā aliis ipsam adulterandam prostituere tentarit. Si vir vxorē adulterij reā fecerit, nec conuicere, vxori si modò id velit, liberum esse ob hanc causam à viro diuer-

^a Ead. Non. §. causas

tere; & propriam quidem dotem recipere, quin & ex vniuersis viri facultatibus, donationem quoque ante nuptias referre: ac pro tali calumnia, si ex eodem coniugio liberi non extent, tantum ex iis quæ supersunt viri facultatibus, posteaquam doti & ante nuptias donationi satisfactum fuerit, percipere, quantus esse ipsius donationis triens perspicietur. Nam si extant liberi, iubemus vniuersum viri patrimonium his seruari, in suo perstantibus, robore iis quæ de donatione ante nuptias alijs sunt tradita legibus. Sic tamen vt propter institutam nec tamen conuictam adulterij accusationem illis quoque vir pœnis subdatur, quibus erat mulier subdenda, si obiecti criminis reaperacta fuisset.

E A D E M.

Si vir in iisdem ædibus^a, in quibus vnà cum vxore degit, contemptui eam habens, cum alia inueniatur consuetudinem habens, aut in eadem etiam vrbe agens, in alijs ædibus cum alia muliere assidue versari conuincatur, imò & semel atque iterum incusatus & infimulatus aut per suos, aut per vxoris parentes, aut alios quospiam idoneos ac fide dignos testes, sese ab eiusmodi petulantia non abstinuerit, liceat vxori etiam ob hanc causam matrimonium dirimere, dotemque datam & donationem ante nuptias recipere, ac insuper pro eiusmodi contumelia, trientem æstimationis ad quam ascendit donatio ante nuptias, ex reliquis eius bonis capere: sic tamen vt si filios habeat, solo vsu fruatur mulier rerum quas ex donatione ante nuptias & pœna tertiæ partis bonorum viri consecuta est, proprietate communibus liberis reseruanda. Quòd si filios ex eodem coniugio non habeat, eam iubemus etiam plena eiusmodi rerum proprietate potiri. Enimuerò si quis vxorem suam flagris aut fustibus cæciderit^b, absque vlla ex iis causis quas aduersus vxores ad soluendum matrimonium idoneas censuimus, connubium quidem inde solui nequaquam patimur. Virum autem volumus qui ab eiusmodi causa comperietur & conuincetur vxorem suam flagris aut fustibus cæcidisse, tantum pro tali iniuria, ex cæteris bonis suis quæ videlicet residua fuerint subtracta vxoris dote, vxori dare etiamnum constante matrimonio, quantum efficit tertia pars donationis ante nuptias, quod & hypobolum dicitur. Siue milites fuerint^c siue fœderati, Græcis *ὑποβάλλοντες*, siue scholares, siue qui alij ad quodcunque aliud armatæ militiæ genus selecti, iubemus quantiscunque annis hi in expeditione manserint, hoc est in stipendiaria ac publicè instituta militia, expectare horum vxores, et si nec literas nec responsum vllù à maritis acceperint. Quòd si qua ex eiusmodi mulieribus virum esse defunctum acceperit, ne tum quidem ei secundas aggredi nuptias permittimus, nisi priùs adierit aut per sese, aut per suos parentes, aut per aliam quamuis personam, ad chartularios, legatos, & tribunos numeri in quo vir suus militabat, rogâritque & ab his cognouer

^a §. si quis in sua domo.

^b Ead. Nou. §. si quis autē propriam. Et d. l. consensu. c. de repud.

^c §. quod autem à nobis sancitum est. vn de sumpta est Aushent. hodie quantiscunque. c. de repudiis.

gnouerit, an reuera maritus decesserit, ita vt illi sacris adhibitis euan-
 geliis perinde ac dum quid in acta ac monumenta refertur, depo-
 nant, sitne reuera eius vir mortuus. Quibus per actis, monumentis-
 que super huius rei attestatione receptis, iubemus vt adhuc per an-
 num expectet: quo elapso iam ei legitime liceat nuptias contrahe-
 re. Quod si his non obseruatis ausit mulier secundum ingredi ma-
 trimonium, & ipsa & qui eam duxerit tanquam adulteri poe-
 nas danto. Porro si ij qui in conficiendis monumentis, in-
 terposito iureiurando deposuerunt, falso postea de-
 posuisse deprehensi fuerint, ipsi quidem exau-
 torati decem auri libris mulctantur, illi
 persoluendis quem mortuum com-
 menti fuerant. Is autem facul-
 tatem habeat vxoris sue,
 si ita ei visum fuerit,
 recipiendæ.

FINIS QVARTI LIBRI.

B iij

LIBER QUINTUS, DE TESTAMENTIS ET TUTORIBVS.

DE TESTAMENTO EORVM QVI SVI IVRIS SVNT. TITVLVS I.

a l.j. de testamen

b l.ij. eod.

c Imò & incipio. l.
qua atate. eod. & l.
iiij. c. qui testamen.
fac. pos.

d §. sed cum. Instiit.
de testamen.

TESTAMENTVM Est^a iusta volun-
tas ac sententia de iis quæ quis post
mortē suā fieri velit. In eo qui testa-
tur, mentis integritas^b, non corporis sa-
nitas exigitur. Mas expleto^c anno
ætatis decimo quarto testatur, fœmina
duodecimo. Testamenta ex iure tri-
partito^d constantur, ciuili, cōstitutio-
nū, ac prætorio. Ex ciuili quidē iure id
habent, quòd præsentibus testibus vno
contextu continuè celebrètur. Ex cōstitutio-
nibus, testatoris testiūm
que subscriptiones ortum habuere. Porrò sigilla & testiūm nume-
rus à prætore descendunt. Cæterū vniuersæ huic obseruationi,
quo fraude omni testamentorum confectio vacet, & ab omni dolo
testamenta pura sint ac syncera, illud insuper est adiectum, vt sua ma-
nu testator hæredis nomen scriptura exprimat, sese hunc hæredem
instituisse. Quod si non fecerit, à testibus necesse est hæredis nomen
exprimi. Et quoniam testes diximus oportere testamenti tabulis si-
gilla sua apponere, illud scito, posse omnes vno annulo^e testamētum
signare. Etiam noctu^f signatur ac subscribitur testamentum.

NOVELLA CAESARIS LEONIS.

Vult, etsi solum testes proprium alicuius hominis esse testamen-
tum dixerint, nihil in eo amplius requiri, sed firmum esse ac stabile:
neque id tantum, si adhibita non sint signacula, sed & si vnà cum si-
gnaculis, testiūm quoque subscriptiones desiderentur.

E I V S D E M.

Insuper & illud addit de testamento non signato à magistratu, vt
vel ex sola testiū subscriptione fides ei non denegetur. Qui tabu-
las testamenti perscribit, rectè in eo testis adhibetur^g. Adulterij
damnatus, ad testamentum faciendum adhiberi testis^h non potest.
Itaque si in testamento subscripserit, irritum est testamentum.

Id verò fitⁱ, si cum hic subscribebat, certum erat atque exploratum de hac
condemnatione, non item si ignotum & occultum. Nam si clam erat, non ideo in-
firmatur testamentum.

g l. Domitius. eod.

h l. scio quidem. de te-
stibus.

i Scholium esse vide-
tur, cui consensu est,
quod ab Vlpiano
scribitur l. ad te-
stium. §. j. de testa.

Qui in aduersa^a corporis valetudine furere cœpit, furoris tempore testari non potest: per interualla quibus furor est intermissus, potest. Si quis cum multa dixisset, vellétque & alia dicere, obmuerit, ne ea quidem quæ antè dixit^b vilius momenti sunt. Surdus ac mutus^c non semper testantur. At testamentum antè factum ratum permanet.

S C H O L.

Loquimur hîc & de furdo qui omnino non exaudit, non de eo qui tardius audit. Ille enim testatur. Et mutum rursus eum dicimus, non qui tardè loquitur, sed qui eloqui nihil potest. Cæterum quod dictum est, non semper, ideo adiectum est, quòd sæpe quis eruditus ac literis imbutus, casu aliquo aduerso, aurium aut lingue vsum amiserit, qui quidem haud dubiè testari potest. Enimverò si quis testamento iam condito, aduersa valetudine, aut ex supplicio quo eum præles affecerit, aut denique quouis alio ex casu mutus & furdus effectus fuerit, antè factum testamentum vires suas retinet.

Errantes vel de statu suo dubitantes non testantur^d. Deproratus^e testandi ius non habet: cuius nec id quod antè fecit testamentum valet. Eadem & de iis dicenda, qui in metallum aut ad ferrum aut ad bestias damnantur. At relegati in insulam, & eius qui in custodia antequam damnaretur defunctus fuerit, & eius qui manus amisit, valet ac ratum est testamentum. Is cui lege bonis interdictum est^f, nec testamentum facere, nec testis ad testamentum adhiberi potest. Neque item qui ob crimen famosum damnatus est.

S C H O L.

Cui enim bonorum suorum administratio est interdicta, ei nullo pacto lex testari permittit. Nisi si fortè nondum virgente morte pro animæ suæ salute nonnulla fieri mandauit^g. In hac enim atque adeò sola eius voluntate testamentum, si quod fecerit, vim habere volumus. Cæterum quod ante profusionem fecerit, hoc est priùs quàm ei rerum suarum interdictio fieret, ratum^h manet. Sed & si respuerit, profusioneque ac luxu damnato, frugalem vitam instituerit, sic quoque testatur.

Testamentum eo tempore factum, quo quis apud hostes captiuusⁱ detinetur, non valet, quamuis qui captus fuerat redierit.

S C H O L.

Alij hæc tria capita statuunt, hunc in modum: Qui apud hostes est^k, non potest apud eos testari, etiamsi eum contigerit ad nostram ciuitatem redire. Apud nos verò factum testamentum valet, etsi qui testatus est, postea in hostium potestatem veniat. Siue enim ab hostibus postliminio redierit, siue apud hostes decesserit, utrinque ratum est ac stabile testamentum.

Captiuus testamentum perinde valet^l, ac si nunquam captiuus fuisset. Licet ab hostibus captorum, iure ipso testamenta fiant irrita^m, tamen siue reuersi fuerint, iure postliminij vires suas recipiunt, siue ibi decesserint, lege Cornelia confirmanturⁿ.

NOVELLA.

Porro vigesimaquinta Cæsaris Leonis Nouella, captiuus testandi facultatem dat, & ex scripto & citra scriptum, adhibitis quinque vel tribus testibus, quæque ab ipsis testamento cantata ac ordinata fuerint approbat: nisi quis res suas vellet nollet, ad hostes coactus transferre, sic testatus fuerit. Tum enim haud quaquam rata erunt quæ

l. in aduersa. eod. l. furiosum. C. qui testamentum. facere poss. & Instit. quib. non est permis. fac. test. §. furiosi.

b l. si quis cum testamē tu. de testa. Fallit in liberis. l. hac consul tissima. §. ex imper fectio. C. eod.

c l. qui in potestate. sub fin. eod. l. discretis. C. qui testa. fac. poss. §. item furdus. Instit. quib. non est permis. fa. testa. & ibi Theophil. v. de & scholium magna ex parte sumptum est.

d l. de statu suo. de testamentum. l. eius qui. §. j. & v. ii. cum duabus legibus sequen.

f l. is cui lege. & §. item prodigus. Instit. quib. non est permis. fac. testam. g Facit huc l. j. & l. generali. de sacros. eccles.

h d. §. item prodigus. Instit. & d. l. in cui. i l. eius qui apud hostes. in prin. eod. & §. v. l. Instit. iam dicto tit.

k Ad verbum pendē ex Theoph. d. §. v. l. Instit.

l l. lege Cornelia eod. m l. si quis filio. §. irritum. de iniustorup. & irrit. fact. test.

n Ead. l. §. penult.

ei in condendo testamento visa fuerint. Testamenti faciendi facultas cæco^a detur, siue ab ortu, siue ex vitio aliquo ac morbo cæcus sit, idque septem aut quinque conuocatis testibus, atque hærede signis, vitandi erroris causa, expresso.

DE OCCULTO^b TESTAMENTO.

OCCULTO minúsque solenni testamento non acquiescitur, nisi id propria subscriptione vallârit testator. Ac ideò nec mulieres, nec illiterati testari possunt.

Videtur^c lex hoc loco vetustum illum morem sequi, quo mulieri non erat permillum literis ac instrumentis subscribere, & quas vellent tabulas subscriptionibus suis firmare.

NOVELLA EIVSDEM, DE EO VT CAECIS illiteratis ac mulieribus testari liceat,

Ita inquit: Occultis hominum dispositionibus, siue cæcorum sint, siue aliarum quarumvis personarum, plenum robur tribuimus, illud insuper sancientes, vt cum iurata testium ac eorum quibus cribenda mandantur subscriptione celebrentur, quòd verè illa perscripserunt, quæ ab illa ipsa testatoris lingua dictante audierunt atque exceperunt. Si filiusfamilias^d aut pupillus aut seruus testamentum fecerit, nullum est, etiam si sui iuris, pubes aut liber factus decesserit. Et si communes res habent fratres, nullus tamen ipsorum testamento quemcunque libuerit hæredem facere prohibetur^e. neque id obstat, quòd indiuisas res retinuerint.

DE OCCULTO TESTAMENTO HÆC quoque adiicere visum est.

Si quis literarum gnarus^f, inter liberos suos velit nouissimo iudicio de rebus suis statuere, primùm quidem ipsis tempus præscribat, deinde & eorum nomina exprimat, & insuper vncias in quibus eos hæredes scribit: quæ quidem non numerorum notis indicentur, sed integris explicentur literis, vt apertè vndique & citra vllam controuerfiam relinquuntur. Ac si quidem etiam res suas inter liberos partiri, aut certis quibusdam rebus vel omnes vel nonnullas hæredum institutiones completi voluerit, horum quoque certa adscribat indicia, quòd eodem omnia literarum genere expressa, nullam vltra liberis contendendi occasionem relinquat. Nisi fortè aut vxori aut externis personis vult legata, fideicommissa, vel etiam libertates relinquere. Sed & hæc propria manu à testatoribus adstantibus testibus expressa, omnia vt in voluntatis suæ sentètia, ordine digesta ipsimet & scripserunt & valere volunt, valeant & plenum robur obtineant: nihil omnino ex eo infirmanda, aut minus virium habitura, quòd in charta scripta, reliquam testamentorum solennitatem haud quaquam admisisse videantur. verùm id solum apud se testator statuatur, dextræ suæ ac linguæ vim eam omnem tribui, quæ chartæ tribuitur. Ac si ad mortem vsque hæc testamenti facies ac ratio perman-

a *S. pen. Instit. quib. non est per. fac. test. l. hac consultissima. c. de testa.*

b *Μυστικὴ διαθήκη occultum testamentum appellat, imperfectum & in quo solennitates iuris non obseruantur. de quo in d. l. hac consultissima. S. ex imperfecto. & l. inter oēs, cum Auth. subiecta, si modo. c. sam. heretice. quæ est sumpta ex No. de tri. & semis. S. & quod sap.*

c *Scholium.*

d *l. si filiusfamilias. de testa. Instit. quib. non est per. fac. test. in princ.*

e *l. j. c. qui testa. face. poss. l. si fratres. S. idem respondit societatem. pro soc. ff.*

f *Ad verb. ex Nou. de test. imperfe. S. j. & ij. vnde sumpta sunt Authen. quod sine. & hoc inter liberos. c. de testa.*

ferit, nemo postea testes ex aduerso producat; tanquam is fortè voluerit eiusmodi variare aut commutare voluntatem, aut aliud quippiam facere: cui sanè quod erat factum conuellere ac infringere licebat, alia de rebus suis sententia & iudicio constituto, quo nouissimam voluntatem suam planam faceret, quam & semper præ cæteris valere oportet. Huius nanque rei potestatem ei facimus, dum illud ipsum palàm adhibitis septem aut quinque testibus denuntiet, à se quidem ita antè de rebus suis statutum fuisse, non tamen iam se velle iudicium illud valere, sed aliud constituere. Atque hoc faciat vel ple no ac iusto testamento, quod omnes testamentorum in se notas complectatur, vel non scripta quidem sed tamen omnibus numeris abfoluta voluntate, vt aut scripta aut non scripta voluntate ac extremo iudicio relicto decessisse videatur. Ac tum quæ superiori voluntate statuerat, omnia fient irrita, per posterius quod pleno iustòq; testamento aut voluntate expressit iudicium.

Si quis testamento hæredem quempiam reliquerit, ac scripserit velle se, illum has atque illas res habere, in quibus aliquas silentio præterierit, & eas hæres vendicat ^a, quæ nominatæ non sunt. Quod si quis testamentum faciens, tutorem hæredem scripserit, iubès eum sibi hæc & hæc habere nonnullis prætermisissis, in res huiusmodi non memoratas succedent cognati ab intestato ^b: nisi id ad testamenti calcem adiecerit: Si quid ex bonis meis haud memoratum comperiatur, volo id quoque tutori meo cedere. Pater testamento res suas inter filios distribuens, partes ipsas statuatur ^c, aut particulatim distributiones faciat, & vel ipse has subscriptione sua roboret, aut efficiat vt filij distributioni subscribant, hoc nimirum nulli ex liberis esse præiudicio. Si quis ^d facto primo testamento, secundum facere voluerit, non aliàs antè factum testamētum infirmetur, quàm si secundum iure consummatum fuerit. Nisi fortè, cum superiori testamento eos hæredes scripserisset, qui ab intestato ad testatoris hæreditatem venire, hoc est sibi succedere non poterant, eos secunda voluntate scribere instituerit, qui ab intestato ad suam hæreditatem vocantur. Eo enim casu et si infirma videatur secunda scriptura, primo tamen elàguescente testamento, secundam voluntatem non quidem vt testamentum, sed vt intestati voluntatem vim suam habere sancimus. Qua quidem in voluntate quinque testium iuratorum depositiones sufficiunt. Quod si non fiat, valere primum testamētum, et si qui in eo sunt scripti, externi videantur. Si quis cum sanæ mentis esset, testatus ^e, sibi postea mortem consciuerit, non alius sceleris conscientia, sed aut vitam auerfatus, aut rabie doloris ve impatientia actus, aut diurno morbo detentus, valet eius testamētum. Quod si futuræ pœnæ metu, sponte sibi allata morte supplicium anteuerit, ratam eius seruari voluntatem leges vetant.

Qui fieri aut mutari testamentum prohibuerit, quod vel legitimam vel ex priori testamento caperet hæreditatem, excidit suæ elisio-

^a Facit §. hereditas. sub fin. Inst. de hæred. inst. & l. interdum. §. j. ff. eod.

^b Hoc sanè ratione vacat. Què enim in tutore magis hoc quàm in alio? Præterea iure civili nõ potest quis pro parte testatus pro parte intestatus decedere. l. ius nostrum. de regu. iur.

^c d. Non de tri. & semiss. §. & quod sæpe. vnde Authent. si modo. c. familie hereticæ. sumpta est.

^d Ad verbum ex d. l. hac cõsultissima. §. pen. facit l. sancimus. eod. & §. posteriore. Insti. quib. mod. test. in fir.

^e l. j. c. qui test. face. poss. facit & huc l. vlti. §. vlti. de bonis eo. qui ant. sentent. mor. sub. consc. & l. eius militis. in prin. de milit. test.

- a Quod ut sit intelligendum, vide *Ac cur. l. si quis aliq. test. prohib. in glof. ad verbum, fisco lo cum. & C. eod. l. ij.*
- b *l. j. C. eodem.*
- c *Hoc habes in Nou. vt nul. in. §. & hoc peruenit.*
- d *l. si quis cu. de testa.*
- e *l. si quis Imperatorem. C. qui testa. fa. possunt.*
- f *l. hac cõsultissima. in princ. de testa. C.*
- g *Ius nostrũ semper vij postulat. Necessitatis causa interdũ quinque adhiberi permittit. l. vl. C. eo.*
- h *Oportet enim legitimis probationibus testamentũ factum constet. l. diuus. & l. Lucius. in cõta gl. ij. de mil. testamen. Alioqui & sine teste facit testamentum. l. milites. C. eo.*
- i *l. j. eod. l. milites. C. Inst. eod. in prim.*
- k *l. miles si testamentum. eod.*
- l *d. §. posteriore. Inst. quib. mod. test. infir. l. ij. ff. de iniusto rupto.*
- m *l. xli. ff. & C. si quis al. test. prohib.*
- n *l. qui testamento. ij. de testam. §. sed neque hæres. & §. legatarius. Inst. eod.*
- o *l. fancimus. C. eod.*
- p *Nam falsi tenetur. l. diuus Claudius. in princip. Ad leg. Cornel. de falsis.*
- q *No. de restit. & ea que par. in xj men. §. quamobrem presentem. & Auth. res qua. C. commu. de leg. qua. inde petita est.*

ne, vt pote cùm ea in quæ successurus erat publicentur^a. Non ciuili modò, sed & criminali actione conuenitur^b, qui quempiam cogit, vt sese hæredem scribat. Nanque vt præsentis tituli constitutione cauetur^c, relegatur quisquis hoc admiserit, & indemnem præstat eum qui erat scribendus hæres. Si constiterit^d testatorem dum plures vellet hæredes pronuntiare, voce præclusa obmutuisse, ne nominati quidem ab eo, hæredes erunt. Si quis principem testamento hæredem scripserit, mutandi huius testamenti facultatem habet^e, ac pro Principe cuiusvis alterius hæredis instituendi. Si nolit testator^f ea esse testibus cognita, quæ in testamento sunt conscripta, obuolutam duntaxat scripturam, vel etiam à se signatam, testibus subscribendam offerat, ac dicat eis, proprium esse testamentũ. Postea verò simul à testibus subscribatur & obsignetur, atque ita plenum robur habeat. Nec septem modò, sed & quinque^g testes cuiilibet adhibiti testamento seu scripto seu non scripto, ratum id ac stabile faciunt. Qui tamen in bello vulneratus, ac in via obambulans mortis propinquus est, is non solum testibus adhibitis testibus testamentum faciet, sed & duæ solæ^h fortuitu inuentæ personæ, propter eum in quem incidit casum, possunt eius testamentum firmum ac validum reddere. Milites in expeditione degentesⁱ supremum voluntatis suæ iudicium edituri, quoquomodo velint ac possint testentur, & quoscunque libuerit testamento complectantur. Itaque siue quis eorum in vagina aut clypeo literis sanguine suo rutilantibus, quid notârît, siue quid pulueri ac humo, ente suo inscripserit, quo tẽpore contingit eum in conflictu animam exhalare, eiusmodi voluntatem ratam esse ac stabilem conuenit. Etiam imperfectum militis testamentum^k valet. Rumpitur prius testamentum, posteriori iure perfectò^l, et si prius scriptum erat.

DE MULIERIBVS.

SI quis vir cum vxore collocutus blando ac maritali sermone placatam ac plectam eam ed induxerit^m, vt sese hæredem scribat, haud quaquam vim afferre videtur. Si prægnantem mulierem dum in balneo lauaret, decedentem contigerit non scriptum testamentum præsentibus nouem fortè illic repertis mulieribus facere, valet testamentum. Admittentur enim hæ in eorum testimonium, quæ à decedente muliere cauta sunt & statuta.

Qui testamento hæres instituitur, in eo testisⁿ esse non potest. Secus est in legatario, & eo qui tutor datus est. Ne decenij præscriptione testamentum tollatur^o ac euanescat. Nemo potest alterius testamentum scribens, sibi legatum adscribere^p. Iubet constitutio^q, vt si quis deinceps restitutionem rerum suarum fecerit, primùm quidem filio portionem legitimam reseruet, non quartam (id enim iam emendauimus, magna eius tenuitate oblitterata) sed trientem omnino aut semissem pro numero liberorum. Deinde & in reliqua bonorum parte, vbi legitima portio par non est doti aut ante nuptias

nuptias donationi constituendæ, ac pro decore dignitatæque personarum metiendæ, tantum facultatū suarum eximat, quantum legitimæ portioni adiectum, dorem aut donationē ante nuptias perficit.

Multi sunt quæ testamentum perficiunt ^a. Ac primū quidem septem vel quinque testium numerus, quem ex necessitate habere debet testamentum: item signacula septem aut quinque testium, & pleraque alia: sed ante omnia, hæredis qui in eo scribari, institutio. Etsi enim dictas omnes solennitates habere testamentum *comperiat*, nullus tamen in eo scriptus extet hæres, eam ob causam irritum erit, & corruet testamentum ^b. Docet ergo nos præfens constitutio ^c si inuentum fuerit testamentum, in quo verbum aliquod sit adiectum, quod intelligi nequeat, id omnino pro non scripto habendum esse ^d. Cuius scilicet rei hanc licebit effingere speciem ^e. Cum Petros multos mihi amicos haberem, & decedens testamentum facerem, ita in eo scripsi: Hæredem instituo Petrum amicum meum. Cum ergo varij tales sint Petri testatoris amici, nec aperte sit expressum quis inter hos sit hæres futurus, inualida est eiusmodi scriptura, ac pro nulla habetur, neque quisquam ex ea erit hæres. At verò ubi hæres prorsus non est, constare testamentum haudquaquam potest, sed collabitur planè.

Quæ in testamento intelligi non possunt, pro non scriptis sunt ^f.

Quæ in testamento repugnant ^g inter se, nullius momenti sunt.

Tum ea quæ testamento cauta sunt, exitum suum assequuntur, cum & initium haudquaquam vitiosum habuerint ^h.

DE TESTAMENTO EORVM QVI

ALIENI IURIS SVNT.

TIT. II.

PECVLIVM ⁱ In iis spectatur, qui sub potestate sunt. Vnde peculiorum in genere, quædam sunt *ιδιούκτηα*, hoc est proprio alienius labore parta, castrensia vel quasi castrensia vocat. Quædam verò paganica ^k. Et *ιδιούκτηα* quidem sunt, quæcunque quis sibi specialiter, aut ex artificio suo, aut militia, aut dignitate qualibet, aut hæreditate quæsit. Paganica verò quæ ipsis filiisfamilias à parentibus ministerij ac vsus causa data sunt, aut etiam ex datis quæsit. Porro plurima sunt paganica & castrensia vel quasi, peculij discrimina ^l. Primum quidem illud quòd de castrensi peculio vel quasi, testatur filiusfamilias ^m: de paganico non potest, ne si hoc quidem pater iubeat ⁿ. Alterum, quòd filio infensus pater paganicum adimere potest peculium, castrense vel quasi, nõ item ^o. Tertium, si cuius erit alieno prepsi bona distrahantur à creditoribus, paganicum quidem filij peculium simul venditur: castrense nequaquã. Insuper & quartum, si multis relictis liberis pater deesset, contingeritque vnum aliquem ex ipsis, simul paganicum habere ac castrense peculium, tum paganicum quidem omnibus qui in defuncti potestate fuerant filiis erit commune: castrense verò eius proprium ac præcipuum qui illud acquisierit ^p. Quæ ex longa peregrinatione, hybernisque ac æstiuis expeditionibus, ac denique ex militiae laboribus ^q filiisfamilias obveniunt, peculia sunt *ιδιούκτηα* hoc est castrensia, de quibus & testari

^a De quibus d. l. hæc consultiſſima de reſta. & Inſtit. cod. 5. ſed cum. Vide & ſuprà.

^b Nam velut capus atque fundamentū intelligitur totius teſtamenti, hæredis inſtitutio. §. ante. Inſti. de leg. l. vlt. de iure collat.

^c Hinc apparet hoc eſſe ſcholæ in ſequ. conſtitutionem.

^d l. ij. de iis quæ pro non ſcrip. hab.

^e Quæ ſumpta eſt ex l. in tempus. §. quoties. facit l. duo ſunt Titij. de teſta. iur.

^f d. l. ij. de iis quæ pro non ſcrip. hab.

^g l. vbi pugnantia. de reg. iur.

^h l. pen. de reg. iur.

ⁱ De varia peculij acceptione & diſtinctione vide gloſ. rub. ff. de pec.

^k Quo nomine & proſecilitia & aduentitia intellige. Sumpta enim eſt hæc peculij diſtributio ex l. vlt. c. de inoff.

^l Hæc depromit ex Inſt. in princ. quib. non eſt permiſſ. fac. teſta. & Theoph. in eum locum.

^m l. vlt. c. de inoffic. l. qui in poteſtate. de teſta.

ⁿ l. miles. & Lex nota. de caſtren. pecul. cum ſimilib.

^o l. j. nec caſtrenſe. de collat. bon.

^p facit l. caſtrenſe. de caſt. pecul.

possunt. Si quid enim pro his eorum parentes exolverint, debent prius filiifamilias ipsis refundere, ac tum liberum erit de eo quod superest testamentum facere^a. Similiter & quæ ex censendi iudicandive munere, ac patrocinio, & quavis alia dignitate, & quacunque arte paraverint, *ιδιούκτη* sunt, nos quasi castrensia^b dicimus. Peculium quadruplex est^c, & *αποδοτικόν* quasi haud profectum dicas, adventitium nostri vocant: paganicum quod & profectum, castrense, & quasi castrense. Adventitia sunt quæ ex materna hereditate, aut avorum, proavorum, cæterorumque ex parte matris cognatorum obveniunt. Horum ususfructum quidem pater habet, dominium ac proprietatem^d liberi. His similia sunt, & quæ ex cuiuspiam fortè beneficentia, & laboribus propriis filij comparant, item & nuptiarum causa. De quibus non datur testandi facultas^e filio qui in potestate sit, sed nec patri antè decedenti: cum horum ususfructum duntaxat pater habeat, filij proprietatem. Paganica quæ & profectitia, sunt, quæcunque causa atque ex rebus patris filio accedunt. Omnia verò eiusmodi, patris sunt, habetque in his pater & ususfructum & proprietatem^f. Nec de his filio testari licet, sed patri duntaxat prius decedenti. Castrensia verò sunt, quæ proprio labore parta sunt, ut quæ belli armorumque occasione filio obtigerunt. Horum & ususfructus & proprietas^g ad filium spectat, de quibus & testari, etsi in potestate sit, potest. Quali castrensia sunt, quæ ex Imperatoris aut Augustarum munere quis consequitur, quorum itè nec ususfructum nec proprietatem habet pater^h. Item & quæ ex fratrum sororumve hereditateⁱ: & quæ ex aliqua præfectura, ut annonæ, & quæ ex senatorio iudiciariove munere: & quæ iussu principis alicui dantur frumentationes ex publico. Ac super rebus huiusmodi, filio quoque familias testandi potestas sit.

DE TESTAMENTO LIBERTORVM.

TITVLVS III.

LIBERTVS Is dicitur^k, qui cum antea servus esset, postea liber factus est. Qui verò eum manumittit, patronus appellatur. Cognatio^l generale nomen est, quod in ascendentes, descendentes, & eos qui ex transverso sunt vel à latere ducitur. Cæterum hæc tria cognationum genera, in solis ingenijs spectantur. In libertis verò ascendentiū cognationem veteres non norunt. Qui enim ascendentiū in his ratio habeatur, qui ipsi in servitute sunt progeniti ac editi? Neque item eorum qui ex transverso^m sunt. Qui enim ascendentes non habet, profecto neque villos habebit, quos ex transverso contingat. Ex illis enim hi intelliguntur. Reliquum est, ut solam habeant descendentiū cognationem, hoc est conceptorum & natorum sibi liberorum, nepotum, ac cæterorum deinceps. Vnde si libertus intestatus decesserit, extetque ei filius vel ante vel post manumissionem conceptus, ac simul cum eo

- ^a d. l. vit. C. de iust. et offic. testam.
^b Ead. l. item l. sacro. sancta. C. l. cum leg. de episcop. e. cleri.
^c Quæ diuisio ex variis legum locis colligitur, ponitur aperiussimè ab Accur. l. cum oportet versic. exceptis. C. de bon. que lib.
^d d. l. cum oportet, in princ. Institut. per quas person. nob. acquir. §. j. sub fi.
^e l. vlti. §. filius autem familias. C. eod.
^f d. §. j. §. sanctum. Inst. sit. eodem.
^g d. l. cum oportet. §. exceptis.
^h l. ead. §. eodem.
ⁱ No. de hered. ab int. veni. §. si verò eam ascendentibus. unde sumpta est. At ibi. item hereditas. C. d. iii.
^k Institut. de libert. in princip.
^l Ex Theoph. Institut. de success. libert. in princip.
^m Hæc verba, et res ex traditis, in Gr exempl. de desiderantur. Verum ex Theoph. necessario huic adscribenda sunt.

cum eo vel etiam ante manumissis ad patris hæreditatem vocabitur: quo non extante, patronum lex prudenter & acutè substituit. Sin testatùs patronum præterierit, nullis relictis liberis aut etiam nepotibus: aut relictis quidem, sed quos decedens exhæredes fecerit, nec possint hi filij testamentum querela inofficiosi rescindere, tum sanè patronus tertiam^a bonorum partem ea lege auferet, vt nec vllū eius legatum præstare compellatur. Nec verò solùm patronus & patrona & ab his descendentes, legibus eo quo dictum est modo, ad liberti vocantur hæreditatem, sed & ij qui ex transuerso horum sunt, ad quintum vsque gradum^b. Quòd si eiusdem patroni aut patronæ, aut duorum duarumve aut etiam plurium subsint liberi, qui gradu propinquior est, in res liberti succedet. Et si fortè vnus patroni tres sint filij, alterius tres, in quinque dispartienda erit hæreditas. Quod & idem in iis, qui ex transuerso latere veniunt, seruabitur.

Decedente liberto descendentes primi vocantur, post quos ascendentes liberti & fratres,^c qui liberi sunt. His deficientibus patroni: idè siue vltro, siue ex fideicommissi restitutione manumissi fuerint. Libertus sine liberis decedens, si de rebus propriis testetur^d, debet patrono aut iis qui ex eius parte sunt, bonorum suorum trientem.

Si quidem minores^e habeant liberti centum nummis facultates, nequãquam morosius quicquam de ipsis statuimus, sed tum sanè testari his, vt vt voluerint, liberum est. Sin maiores sint centenariis ac testantur, liberis non extantibus necesse habeant liberti tertiam facultatum suarum partem patronis relinquere. Ad eius verò hæreditatem ab intestato, vocantur & patroni descendentes, & qui ex transuerso sunt, vbi nimirum non fuerint descendentes, ad quintum vsq; gradum. Atque ad testamenti quidem querelam, vt trientem sibi patronatus iure debitum consequatur, patroni admittuntur, horumq; liberi ac nepotes ac deinceps, ad quintum duntaxat gradum. Qui verò ex transuerso sunt, contra tabulas testamenti expostulationem non habent, vt externis videlicet scriptis hæredibus, ipsi tertiam in liberti bonis accipiant. Patronæ liberi etiam vulgo concepti^f, habent aduersus libertum suum bonorum cõtra tabulas possessionem: patroni verò, non nisi legitimi ac iure quæsiti.

DE TESTAMENTO EPISCOPORVM ET MONACHORVM.
TITVLVS IIII.

VÆCVNQVE Episcopus^g ante episcopatus ordinem habuit, ea donare atque alienare arbitrato suo potest, quin & de his testari. Quæ verò ex quo designatus est episcopus, parauit, ad eius ecclesiam spectant, ac neque de his testari potest: nisi fortè à parentibus, patruis, auunculis aut fratribus ad eum redierint. Mona-

^a Cum ea distinctione quam habes §. sed nostra. Insti. eo.

^b §. multiis.

^c Hac de re, an liberti frater patrono præferatur controversia fuit inter Io. & Axon. Hic præferri censet liberti fratrem, ex Insti. de serui. cognat. circa princip. ille patronum, ex l. intestato de suis & legi. l. liberto. de bon. liberti & l. ij. C. si in frau. patr. Hic questionè decimam aduerte.

^d d. §. nostra. sub fin. eod. §.

^f l. patronæ. de bon. lib. bert. fac. §. pen. Insti. de senat. Orfic.

^g Nou. de eccl. situ. §. interdicitus. & Authè. licentiam. inde sumpta. C. de episc. & cleri. Cont. c. j. extr. de testam. & c. nulli dubium. c. fixum. xij. q. v.

a Nou. de mona. §. illud quoque decernimus. & Authent. nunc autem cum monachus. C. de episco. & cler. & Auth. ingressi. Conc. ca. in presentia. extra. de probat.

sterium ingressurus^a, antè de rebus suis statuat ac testetur, quàm sese eò conferat. Si quidem monasterio, vbi primùm eò sese receperit, res eius omnes addicuntur, etsi apertè se eas intulisse non dixerit, nec iam vlla ratione earum erit dominus. Paulò tamen aliter Cæsaris Leonis Nouella statuit: Si quidem, inquiring, deprehensus quis fuerit, quo tempore monasticum vitæ institutum delegit, sese ecclesiæ consecrasset, de iis quæ postea quæsierit, nulla ei vis fiat, quò minùs liberum ei sit pro arbitrio statuere, ac ea omnia administrare. Quòd si nihil prorsus ab initio est monasterio dicatum, tum bifariam eius facultates distribuantur, ita inquam vt vna portio bessem, altera trientem complectatur. Ac de besse quidem is qui monachismum profiteretur, quoquo modo visum fuerit testetur: qui superest triens, monasterio velut sortis loco cedat. Et sextus canon sacræ synodi in Trullo habet ita inquit: Qui monasticæ vitæ sese dedere voluerit, de rebus suis priùs testetur. Vbi enim semel monachismum fuerit professus, omnibus eius bonis pleno dominij iure potietur monasterium. Quòd si quis monachus ex rebus suis quicquam sibi retinuisse ac intèrvertisse deprehensus fuerit, ipse quidem meritas pœnas luito: illud verò quod interuerterit, à præfecto seu abbate aut episcopo venditum, in mendicos ac egenos erogetur. Siue vir siue mulier^b monachicæ vitæ genus delegerit, atq; ad eò monasterium ingressus fuerit, non factò priùs testamento, rebusq; suis compositis, iam inde monasterij dominio res eius omnes ascribuntur, vbi scilicet de tunc nulli supersunt liberi. Nam si liberos habet, datur ei facultas etiam postea quàm de tunc est, & condendi testamenti, & rerum suarum liberis relinquendarum, non tamen omnium: sed personam suam vnà cum liberis cõnumerans, vnã sibi portionem reseruabit, quæ quidem debeat ad monasteriũ spectare, & reliqua quæ lex dicit. Si quis cum filios^c habeat, monasticam vitæ ratione inierit, potest etiam vbi est professus monachismum, bona sua inter liberos partiri, sibi parte, quæ & monasterio cõpetit, reseruata. Quòd si obierit intestatus, tũ eius liberi id sibi capient, quod intestati iure solet percipi, hoc est Falcidiam^d: quicquid est reliqui, datur monasterio. Qui ex monasterio in monasterium aliud migravit, fortunis suis^e spoliatur.

b Nou. de sanct. epif. §. si qua mulier. vñ de & Authent. si qua mulier. C. de episco. & cleric. & c. si qua. xxix. q. iij. sumuntur.

c Ead. No. §. eo. sub si.

d Id est quartam legitimam: que an sita sim post ingressum monasterij peti possit, disputat Acc. d. §. illud quoque. Nou. de monach. in glo. ad verbũ, detur.

e Que & à priori monasterio vendicantur. Ea. No. §. si verò relinquens monasterium.

f De quibus l. j. & per tot. titu. de iniur. & ir. fac. testa. Item & Inst. quib. mod. testa. infir. atque ibi Theoph.

g Inst. eod. in prin. & l. certum est. ff. d. tit.

DE CONVULSIONE SEV INFIRMATIONE TESTAMENTI. TITVLVS V.

ESTAMENTIS Impedimẽto sunt tria vitia^f. Aut enim rumpuntur, aut irrita fiunt, aut imperfecta sunt atque iniusta. Quæ rumpuntur, aut in totum, aut pro parte rumpuntur. Ac in totum quidem sex modis. Primus est, cum quis post factum testamentum sibi quempiam filium adoptarit^g, idque vtrouis adoptionis genere.

Secund

Secundus, cum facto testamento aut testatore mortuo, filius natus fuerit^a, aut filio qui in potestate erat defuncto, nepos^b, etiam si post institutos hæredes, illud in testamento sit adiectum, ex hæredes funto: nisi quid fortè legatum fuerit, aut mater ipsa abortum^c fecerit. Tertius, cum adoptivus^d filius qui in potestate est, præteritus testamento fuerit. Quartus, ubi iure factum est posterius testamentum^e, siue quis ex eo hæres extiterit, siue non extiterit, eorum qui existere potuerant. Quintus, si secundum testamentum iure perfectum, hæredem alium certis ex rebus, priori tamen non confirmato^f, instituerit. Sextus, cum miles in supremis ordinandis, filio prægnantem^g vxorem ignorarit. Si enim cum id militem non lateret, ventris tamen non habuerit mentionem, haud quaquam propter eam testamentum rumpitur. Atque hæc de testamento, quod totum rumpitur.

DE TESTAMENTO QVOD PRO
PARTE RVMPITVR.

PRO parte verò bifariam rumpitur. Primum quidem, cum secundo testamento expressum fuerit, vt prius valeat, & eo interim alius hæres in rebus certis^h institutus fuerit. Oportet enim hunc rebus sibi relictis contentum esse, etsi Falcidiamⁱ non perficiant. Deinde item, si cum quis filiam haberet in potestate, vel nepotem neptemve, non tamen eos hæredes scripserit. Tunc enim non rumpitur quidem omni ex parte testamentum. Sed ipsi etiam hæreditatem adeunt. Ac si quidem externis ea est delata, hoc est alienis à cognatione, semissem capiunt sui & cognati. Sin verò suis est relicta, succedunt ex æquo cuncti^k.

DE IRRITO TESTAMENTO.

IRRITVM autem quatuor modis fit. Primus est, cum testator capitis damnatus^l, aut relegatus fuerit, aut si cum sui iuris esset, sese alteri adoptandum dederit, aut cum esset in potestate, emancipatus sit. Secundus, cum secundo testamento iure perfecto, primum quidem rumpitur, posterius verò ob eorum causam quibus defertur hæreditas infirmatur, vt pote si aut hæreditati renuntiârint, aut morte præuerti fuerint ante eum qui testatus est, aut denique si sub conditione scripti sint hæredes, conditio autem defecerit^m. Tertius, cum quis imperatoremⁿ litis causa hæredem instituerit vel scripto vel non scripto testamento, nisi & aliter fortè eius hæreditati succedit Imperator. Etsi enim legibus soluti sunt principes, legibus tamen viuunt ac reguntur. Quartus denique, cum sublatis^o aut incisis^p signis ita quis testamentum siuerit, aut dixerit nolle se id valere. Quæ enim legibus constituuntur, legitimè dissolui^p oportet.

Distal. certum. & l.ij. in prin. eod.

Facit l. si quis filio eodem.

Instit. de ex here. liberor. §. posthumò quoque. l. ij. c. de posth. hered. instit.

Instit. eod. §. adoptiu. & ibi Theophil.

§. posteriore. Instit. quib. modis testam. infirm.

Nam si prius sit confirmatum primo hæredi omnia per fideicommissum institutus in re certa restituit. l. si quis priore. ad Trebel. §. sed & si quis. Instit. quib. modis testam. infirmen. ac eo loco Theophil.

l. miles. §. ij. de mil. testam. l. si cum. & l. sicut. c. eod.

d. l. si quis priore. ad Trebel. & d. §. sed & si quis. Instit. Quam tamen sup- plere potest. d. §. sed & si quis. Et forsitan ex Theophi. illud in Greco exemplari addendum, ὅπως δὲ ἀναπληροῦσθαι τῶ τὸ ἐλλείπον τῶ τετάκτω ἐστὶ τανὲν ei explendum quod quartæ desit.

Hæc hodie sublata sunt. l. maximū. c. de lib. præter. Huius antiqui moris mentio fit & Instit. in princ. de ex here. lib. ac ibi Theophil.

l. si quis filium. §. irritū. de ini. rump. §. alio. & ibi Theoph. Instit. quib. modis test. infirm.

no d. §. posteriore. Instit. eod. n. l. pen. de hered. instit. & Instit. quib. modis test. infirm. §. vi. Aliud videtur in primato. l. ex hoc. §. sed hæredem de ali. iud. mut. cau. fact. hoc fact. l. ex imperfecto. c. de test. o. l. ad testam. §. si signa. de test. l. nostram. c. eodem. Obstat videtur §. penult. Inst. supra d. iiii. p. l. nihil tam naturale. de reg. iur.

l. si quis filium. §. irritū. de ini. rump. §. alio. & ibi Theoph. Instit. quib. modis test. infirm.

l. si quis filium. §. irritū. de ini. rump. §. alio. & ibi Theoph. Instit. quib. modis test. infirm.

l. si quis filium. §. irritū. de ini. rump. §. alio. & ibi Theoph. Instit. quib. modis test. infirm.

l. si quis filium. §. irritū. de ini. rump. §. alio. & ibi Theoph. Instit. quib. modis test. infirm.

l. si quis filium. §. irritū. de ini. rump. §. alio. & ibi Theoph. Instit. quib. modis test. infirm.

l. si quis filium. §. irritū. de ini. rump. §. alio. & ibi Theoph. Instit. quib. modis test. infirm.

l. si quis filium. §. irritū. de ini. rump. §. alio. & ibi Theoph. Instit. quib. modis test. infirm.

l. si quis filium. §. irritū. de ini. rump. §. alio. & ibi Theoph. Instit. quib. modis test. infirm.

l. si quis filium. §. irritū. de ini. rump. §. alio. & ibi Theoph. Instit. quib. modis test. infirm.

l. si quis filium. §. irritū. de ini. rump. §. alio. & ibi Theoph. Instit. quib. modis test. infirm.

l. si quis filium. §. irritū. de ini. rump. §. alio. & ibi Theoph. Instit. quib. modis test. infirm.

l. si quis filium. §. irritū. de ini. rump. §. alio. & ibi Theoph. Instit. quib. modis test. infirm.

l. si quis filium. §. irritū. de ini. rump. §. alio. & ibi Theoph. Instit. quib. modis test. infirm.

l. si quis filium. §. irritū. de ini. rump. §. alio. & ibi Theoph. Instit. quib. modis test. infirm.

l. si quis filium. §. irritū. de ini. rump. §. alio. & ibi Theoph. Instit. quib. modis test. infirm.

l. si quis filium. §. irritū. de ini. rump. §. alio. & ibi Theoph. Instit. quib. modis test. infirm.

l. si quis filium. §. irritū. de ini. rump. §. alio. & ibi Theoph. Instit. quib. modis test. infirm.

l. si quis filium. §. irritū. de ini. rump. §. alio. & ibi Theoph. Instit. quib. modis test. infirm.

no d. §. posteriore. Instit. eod. n. l. pen. de hered. instit. & Instit. quib. modis test. infirm. §. vi. Aliud videtur in primato. l. ex hoc. §. sed hæredem de ali. iud. mut. cau. fact. hoc fact. l. ex imperfecto. c. de test. o. l. ad testam. §. si signa. de test. l. nostram. c. eodem. Obstat videtur §. penult. Inst. supra d. iiii. p. l. nihil tam naturale. de reg. iur.

D E I M P E R F E C T O T E S T A M E N T O.

IM P E R F E C T V M verò quinque fit modis. Primùm si non præsentibus septem^a aut quinque testibus iuxta ea quæ antè à nobis cauta sunt, factum sit testamentum. Deinde si cum adessent, non omnes tamen subscripserūt^b. Tum si subscripserint quidem omnes, sed non omnes signarint^b. Deinceps si testator propria manu hæredis nomen nec scripserit, nec in conspectu testium nuncuparit^c. Postremò si cum quis aut filios in potestate, aut ex his nepotes haberet, hos neq; hæredes neq; exhæredes scripserit^d, idque etiam si eos contigerit viuo adhuc testatore decedere, propter illam iuris regulam, qua cauetur, Quæ in testamētis ab initio non subsistunt, ex postfacto conualescere^e non posse. In imperfecto^f testamento, si vnà cum filiis etiam externa persona memorata fuerit, quod ad liberòs quidem attinet, valet testamentum: quod verò ad externos, nullū est.

Si filius sit præteritus^g, non valet testamentum, etsi ante patrem decesserit, neq; superius rumpitur, quo ipse forsitan hæres institutus fuerat. Natus filius in potestate, etsi non integrum animal cum spiritu tamen vel ex ecto ventre editus sit^h, testamētum rumpit. Si filius in potestate^h *κωπορξμυλν* hoc est qui in vtero gestabatur, in testamento præteritus, editus quidem sit, sed vocem non emisit, aut planè quidem viuus in lucem prodierit, sed simulac in humum colapsus est, vel in ipsis obstetricis manibus decesserit, rumpit testamentum. Est autem *κωπορξμυλν*ⁱ Græcis, Latinis posthumus, qui post mortem parentis nascitur. Posthumos non oportet. quocunque loco aut gradu exhæredes facere^k, vt ne agnascendo testamentum rumpant. Filij in potestate, qui apud hostes sunt, præteriti^l testamentum non rumpunt. Imperfecto, testamento primum non rumpitur, nisi fortè posterius vel iure militari sit factū, vel in eo hæres eorum quis scriptus sit, qui ab intestatò venire possunt^m. Delatà & imposta filio, eiusmodi quæ legibus improbatà sit conditiò, testamētum infirmat, vt quæ in eius potestateⁿ non sit. Irritum sit testamentum^o, si libertatem qui testatus est amiserit, ab hostibus captus vel capite damnatus. Simul enim atque sententiã passus est, irritū eius sit testamētū. Militibus tamen ex militari delicto dānatis testari iure militari permittitur. Quin & si valere quod antea fecerunt velint, valebit. Eius verò qui deportatur^p, non statim irritū fit, sed tū demū cū princeps factum eòprobàrit. Tūc enim & capite mihuitur.

D E Q U E R E L A T E S T A M E N T I E T C O N T R A

T A B V L A S B O N O R V M P O S S E S S I O N E. T I T. V I.

DA R E N T E S, Liberi & fratres querelam inofficiosi^q testamenti intendunt, non item & reliqui cognati^r. Vt falsum tamen, hi quoque arguere possunt ac criminari. Ascendentes quidem & descendentes aduersus quamlibet personam, quæstionem de inofficioso, mouent, exhæredari, vel sibi

legit

^a l. si non spectali. l. si vnus. C. de test.

^b l. ad testiũ. §. si quis ex testibus. ff. eod. l. hac. consultißima. §. subscripsum. C. eo.

^c l. imbermus. C. eod. l. hæredes palam. ff.

^d Insti. de exhæred. lib. in prin. & eo loco Theoph.

^e l. que ab initio. de regul. iuris.

^f §. ex imperfecto. d. l. hac. consultißima.

^g l. si filius. & l. inter cætera. de liber. & posth. l. si quis. in fi. de vulgær.

^h l. quod dicitur. de liberis & posthum. l. etiam ea mulier. de verbor. sig.

ⁱ l. iij. §. j. de iniuriõ rupio. l. ij. & iij. C. de posth. her. insti.

^k d. l. iij. §. vltim. ff. de iniur. rup. Adde & duas leges seq.

^l l. pe. de lib. & posth.

^m l. ij. de iniur. rup. d. l. hac. consultißima. §. pen.

ⁿ l. filius. de conditiõ. insti. l. iij. C. de iniuriõ. & substituit.

^o l. si quis filio. §. irritum. de iniur. rup.

^p Ea. l. §. eius qui deportatur.

^q Insti. de inoffic. in prin. l. i. ff. eod.

^r l. fratris vel sororis. C. eod.

Legitima portione non relicta: nisi si quo modo ingrati erga testatorem fuisse deprehendantur. At qui ex transuerso sunt, tum demum cum turpem scripti hæredes personam sustinet^a, quod forsitan aurigæ, mimi, aut arenarij gladiatorésve sint, aut ex turpi consuetudine contracta cum his familiaritas. Qui testamentum inofficiosum improbè dixit^b, nec obtinuit, id perdit quod testamento accepit. Nam fisco vendicatur. A foemina adoptatus ac præteritus, non agit^c aduersus eius testamentum, cum foemina nullum adoptare filium sine iussu principis^d possit. Quinquennio^e summouetur inofficiosi testamenti querela, tempore non à testatoris morte, sed ex quo scriptus hæres adierit hæreditatem, currente. Qui bonorum possessionem contra tabulas postulat, excidit & legatis^f, & sibi mortis causa donatis, siue ea ipsi, siue cui eorum qui illi acquirunt relicta fuerint. Bonorum possessio^g est ius, quo patrimonium aut res defuncti retinere licet. Mouetur autem & postulatur, à cognatis quidem ex transuerso intra diem centesimum^h, ab ascendentibus verò intra annum.

DE CODICILLO.

TITVLVS VII.

I Quis testamento facto nonnulla prætermiserit, quæ ei adscribere instituerat, ac postea sibi in mentem venerint, tum solet chartulam aliam perscribere, in qua eorum mentionem faciat quæ obliuioni mandarat in testamento condendo. Et hæc appellatur codicillusⁱ, hoc est breuis quædam schedula seu libellus. Nam codicis quidem nomen totum librum & chartam significat integram: codicilli verò, minorem ac breuiorem. Fit sepe codicillus & citra testamenti factionem^k, nempe cum quis ob causam aliquam, tempus forsitan haud opportunum aut studium nõ eam in rem propensum, nolit aut nõ possit absolutum omni ex parte testamentum facere, deque rebus suis generatum statuere, tum de iis quæ omnino iudicari necessaria, speciatim scribit. Atque hoc appellamus codicillum. Codicillus est^l, eius quod in testamento voluntari deest testantis supplementum. Interest autem inter testamentum & codicillum, quòd in testamento quidem & hæredem scribere liceat, & exhæredem, item & legata & libertates relinquere, ac simul instituere & substituere. In codicillo verò neque hæres^m neque exhæres quis fieri possit.

Institutio estⁿ prima hæreditatis delatio, hoc est primus natura gradus hæredis. Substitutio verò, desiderato primo hærede ad alterum hæreditatis delatio, si modo ex cautione testatoris id fiat. Verbi gratia, si quis ita dixerit: Esto mihi hic hæres. Quòd si ille non fuerit, esto ille.

Facti ante tabulas testamenti codicilli non aliter valent^o, quàm si aut eo postea confirmati fuerint, aut posteriore codicillo, aut quo-

^a l. fratres. C. de inoff. & Insti. in prin. ac ibi Theoph.

^b l. Papiianus. §. me minisse. de inoff.

^c l. si suspecta. §. quoniam. eod.

^d Imò nec si iussu principis, queri potest si extranea persona sit. l. cum in adoptiuis. §. sed ne. C. de adopt.

^e l. scimus. §. vlti. l. si quis filium. in fi. C. de inoff.

^f l. sub conditione. in fi. de bo. poss. contra tal. ul. Imò & omni commodo ex testamento. l. i. qui. de vulg. l. ij. & l. v. §. qui principale. de iis quib. ut indig.

^g l. ij. §. bonorum. de bon. possess.

^h §. cum igitur plures. Insti. eod.

ⁱ De origine & usu codicillorum habes

Inst. hoc tit in prin.

^k Inst. eo. §. j.

^l Ex Theoph. Inst. eo. in princip.

^m §. codicilli. Inst. l. ij. in fi. §. eod.

ⁿ Scholium esse videtur ad explananda institutionis & substitutionis nomina. Huc facit l. j. in princ. de vulgar. & Insti. eod. in princ.

^o l. ante. de codic. contra l. siue initio. C. eod. §. non tantum. Insti. vbi & Accur.

a Sicut & in omni alia vltima voluntate, excepto testamento l. vi. in si. c. de codicil.

b l. si quis cum. & l. ab intestato. eodem. nisi codicilli ad testamentum pertineant. Nam rupto testamento posthumi agnatione, & ad id pertinentes rumpuntur codicilli. l. j. C. eodem.

c l. j. de vulg. & pup. substit.

d Vnorum est ex toto tit. ad Trebell. & Inst. de fideic. her.

e Vel quadrantum potius, & fideicommissarius dodrantem, vt habes ex §. sed quia stipulationes. Inst. eod.

f l. potest. de vulg.

g Quarum conditio ad secretum alienae voluntatis conferitur. l. captatorias. de hered. instit. & l. captatoria. de leg. primo.

h l. illa autem. de hered. instit. l. mulier. §. vi. de condit. instit. vbi tamē aliud institutionis genus proponitur. Te heredem ita institui si tu me institui si. Ac sanē valet vtrumque.

i Quae & in sententiam senatusconsulti incidit. in fin. d. l. illa autem.

k Nou. de hered. ab int. veni. j.

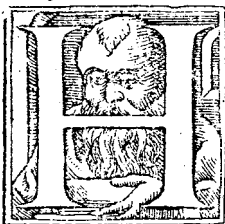
l Ead. Nou. §. j. l. cum optate, in princ. c. de lon. qua liber. Instit. §. j per quas perso. nob. acq. m

cunque alio iudicio, valere eos, testatorem voluisse comprobetur.

Codicillo satis est quinque testes^a adhiberi, et si fortuito sese obtulerint, id tamen procurandum, vt vno ac eodem tempore ad ea audienda aduocentur, quæ quis codicillis scripturus aut relicturus sit, atque ea quæ in codicillis scribuntur, auscultent. Posthumo agnascence, testamenta rumpuntur, non etiam codicilli^b.

DE HAEREDIBVS.

TIT. VIII.

HAEREDES Aut instituti dicuntur aut substituti^c. Porro substitutio aut simplex est: verbi gratia si quis ita dicat: Hic mihi hæres esto. Qui si non erit, esto mihi ille hæres. Aut duplex: vt, Esto mihi hic hæres. Qui si non erit, siue erit & ante libertatē decesserit, tūc esto mihi ille hæres. Hæres aut ita simpliciter & absq; præfinitioe hæres nominatur, aut fideicommissarius^d dicitur. verbi causa, dixit quis hūc in modum: Georgius mihi hæres esto, verum non ita vt perpetuò rebus meis iure hæreditario fruatur, sed vt eas duntaxat tueatur, gerat, & Theodoro vt legitimo filio meo conferuet. Tūmque Theodorus quidem fideicommissarius dicitur, & bensem relictū patrimonij hæredis iure percipit. At Georgius hæres dicitur, & hæreditatis trientem^e consequitur. Potest^f quis in testamento plures substitutionum gradus facere, ac nouissimo loco & seruum necessarium, & ipsos inuicem qui hæredes instituti sunt, & singulos in singulorum, & plures in vnus, & vnum in plurium locū substituire. Captatoriæ^g institutiones, quæ quæ gratiam rependunt, non valent. Vt si quis ita dicat: Petrus ex qua parte me hæredem scribet, ex ea mihi hæres esto. Valent tamen quæ in præteritum^h tempus conferuntur: vt, Qua ex parte me Petrus hæredem scripsit, ex ea parte mihi Paulus hæres esto. Non solum autem in testatoris, sed & in aliam quampiã personam captatioⁱ dirigitur, vt si Petrus hæredem Paulum scripserit, mihi hæres esto.

Descendentes^k, siue masculi fuerint, siue fœminæ, ascendentibus & iis qui ex transuerso sunt cognatis, in succedendo præponuntur.

Si vnus ex liberis proprio parenti hæres extiterit, rerum quæ sitarum vsumfructum^l auo suo acquirit. Si auus relictis filio & nepotibus ex altero filio decesserit, nepotes sui parentis locum sustinent ac personam simulque cum filio, hoc est patruo suo, ip si succedent auo, percepturi si quid eorum pater si superesset ex aui hæreditate percepisset^m: idq; siue masculi sint siue fœminæ, ac siue in potestate, siue sui iuris sint. Vbi descendentes nulliⁿ subsunt, præferuntur ascendentes omnibus à latere cognatis, si fratres exemeris ex

Qua in stirpes successio dicitur. d. §. primo. ead. Nou. versic. sic tamen vt. §. cum filius. Instit. de hered. qua ab intest. def. n. Ead. Nou. §. si igitur defunctus descendentes.

iisdem parentibus progenitos^a. Sciendum verò illud est, in ascen-
 detibus præferri eum qui gradu propinquior sit^b, ei qui proximum
 à se gradum tenet, etsi fœmina sit. Nam si omnes eodem gradu sunt,
 simul omnes ad hæreditatē vocantur, ac ex æquo inter ipsos distribui-
 tur hæreditas: vt dimidiã quidem ferant omnes à parte patris ascen-
 dentes quotquot fuerint: reliquam verò dimidiam, à matre ascen-
 dentes, quantocunque in numero reperiri eos contigerit. Matre
 defuncta relicta impubere filia, si intra sedecim dies plus minúsve,
 puella quoque decesserit, transmittitur ad eius hæredes^c ius delibe-
 randi. In ius dicentis potestate est^d, tempus deliberandi præsti-
 tuere: sic tamen vt ne pauciores quàm dies centum^e det. Quin &
 nonnunquam primo non sufficiente tempore, datur & aliud ad deli-
 berandum: verùm hoc non nisi magna ex causa.

NOVELLA CAESARIS ATHA-
 NASII PATRIARCHAE.

At Cæsaris Athanasij Nouella, abrogandam esse dicit legem quæ
 statuit viro aut mulieri qui quæve relicto filio decesserit, defuncto
 etiam postea filio, horum inquam alterutri qui superstes fuerit, hære-
 ditatis iure cedere omnia filij bona vel paterna vel materna, vtrius
 esse contigerit, ac miseros defuncti parentes præterquam quòd id
 amittunt quod sibi longè charissimum erat, insuper etiam bonis
 haud recta sanè difeussione fraudari. Sed ex eadem Nouella, seruari
 debet triès ipsius dotis in defuncti memoriã, alter parètib^f triens,
 ac demum qui superest triens sponso aut sponsæ. Ex vtroque pa-
 rente^g fratres ac sorores, item & ascendentes simul ex æquo vocan-
 tur, ac nullum planè vsum fratres parentibus acquirunt, eius portio-
 nis quam ex fratris hæreditate perceperunt, siue is in potestate, siue
 sui iuris fuerit. Vbi defuncto ascendentes extiterint^h, & germani
 fratres, & filij item fratris vtroq; parente iam demortui, simul omnes
 ad eius successiõnem vocantur, siue mares sint siue fœminæ. Fratris
 enim filij, proprij patris personam sustinēt, ac percipiunt, quicquid
 erat pater iuus si superesset, percepturus. Ex iisdem parentibus i
 progeniti fratres primum tenent locum in proprij fratris successiõ-
 ne, propositis & alijs fratribus qui ex iisdem parentibus non sint. b
 Verùm si extent filij alterius fratris defuncti, ex iisdem patre ac ma-
 tre, illi quoque simul vocantur, hoc est fratres & fratris ex iisdem
 orti parentibus, filij, ad defuncti bona, qui illorum quidem est frater,
 horum verò patruus. Quòd si nec fratres subsunt huiusmodi, nec hu-
 iusmodi fratrum filij, tum sanè fratres ex diuersis parentibus, defun-
 cto fratri succedunt. Si quis decesserit^k relicto fratre ex diuersis
 parentibus, & filiis fratris ex vtroque parente, in eius hereditate, fra-
 tri præferuntur fratris filij. Nam & patru vel auunculi ex iisdem pa-
 rentibus, fratris filiis præferuntur ex diuersis parentibus. Porrò
 illud sciendum, vbi nulli supersunt iisdem parentibus fratres, aut hu-
 iusmodi fratrum filij, tum ex diuersis parentibus^l fratres, fratri

Qui quomodo succedant cum ascendentibus, docet §. si verò cū ascendētib^a.
 §. si autem plurimi. b
 Fac. huc l. pe. de ius. delibe. & l. ij. c. eo. c
 l. j. in fi. cum tribus legibus seq. ff. eo. d
 Hodie semel tantum à principe, anni, à iudice, nouem mensium spatium datur ad deliberandum. l. vi. §. & hac quidem. c. eod. e

Auos & ceteros qui supra sunt intelligi. Secus fit iure nostro, vi habes ex l. si quis. & authen. defuncto. c. ad senatus. Tertul. Per sponsum & sponsam virum & uxorem intellige.

Διφθαλῆς Ηε-
 λυθ. οἱ ἐν ἀπο-
 τέρποι τοῖς γονέοι
 βάδοντες, qui us
 uterque parens est
 superstes. Hac ha-
 bel. d. No. de hered.
 ab intest. §. si verò
 cum ascendētib^g.
 No. vi. frat. fil. c. j.
 Nouel. de hered. ab
 intest. §. si igitur de-
 functus neque. &
 §. si autē defuncto.
 vnde sumpta est
 auth. cessante. C. de
 de leg. hered.

Eod. §. versic. vnde consequens est.

d. §. si igitur defunctus. versic. his autem non. vnde authen. post fratres autem. c. de leg. hered. est decrepta.

a §. si verò neque fratres, vnde & auth. post fratres fratrumque filios. C. de legui. hered. est decerpita.

b Hanc sententiam, cui tamen plurimi aduersantur, firma videtur Accur. in §. hoc etiam addendum. in glos. ad verb. superstities. In stir. de legit. agnat. success. Subscripsit huic & Axo, & inter receptiores Zacius in libro singu. intellect. Theophil. quoque sub fin. d. §. hoc etiam in ea est sententia. Cui sanè libenter, reiectis aliorum sententiis ad stipuler.

c Et hoc iam adducam Axonis firmat sententiã, quòd fratrum filij per capita succedant.

d Hoc scholium per se se expendendum. Ad varia capita superiora referri potest, quibus masculorum & faminarum eandem esse dictum est in succedendo rationem. Sumpsum est ex Justinianea constitutione, quam habes l. penulti. C. de legit. heredib. Cuius & in §. caterum. In stir. de legitima agnat. success. & in l. vlti. C. dicto titu. fit mentio.

e l. octau. vnde cog. l. si quis extraneus. §. j. & l. gerit. de acquir. heredi. §. vlti.

In stir. de hered. qual. & differ. g In Græco exemplari apparet pro ἀποδοῦν legendum ἀφορπεῖ, aut simile quoddam verbum ex l. si te bonis. C. de iure delibe. h Huc facit l. j. in prin. & in fi. si quis omis. cau. testam. i Libere dem. de iis quib. vt iudg. l. j. C. eod. k l. cum mortem. de iure fil. ei qui. de iis quib. vt iudg.

suo ex altero parente, succedere. Si nec frater superstes sit, nec fratris filius, reliqui ex transuerso^a cognati vocantur, qui scilicet gradu propinquiore sunt: sique vel plurimi eodem gradu reperiantur, ex æquo omnes succedunt. Si defuncto fratres non supersunt, sed filij fratrum duntaxat, præmortuis duobus aut tribus fratribus, per capita^b & in singulas ipsorum personas hæreditas distribuitur, hoc est, vt quotquot sunt, ex æquis portionibus pro se quisque ad hæreditatem vocetur.

M A G I S T E R.

Intestato quopiam defuncto, qui & ex parte patris primas consobrinas duas, & ex parte matris duas itidem haberet, Magister ita censuit. Ex tribus itaque patris aut auunculis quatuor progenitæ mulieres, quas moris est ἐξ ἀλλήλων, hoc est consobrinas nominari, non per stirpes ad hæreditatem vocantur, sed per capita^c

S C H O L.

Verbi gratia: Decessit quis^d cognatos habens ex fratre & sorore. Ciuilis lex quæ apud veteres in republ. obtinuit, ex fratre quidem cognatos ad patri hæreditatem, vt qui masculæ cognatione defuncto iungerentur & agnati essent, vocabat. At ex sorore repellebat, vt cognatos tantum, & ex feminarum parte illi propinquos. In vniuersum enim illud scito, scemineæ personæ interuētū agnationem hoc est propinquitatem ex masculæ stirpe abruptum. Hoc autem loco sanè scemineæ intercedens fororis nimirum persona, agnationem interruptit, neque eam in totum & continua serie seruari permisit. Atque hæc statuebat lex ciuilis. Prætoria verò lex post succedens, cum ciuiliū legum constitutione hoc cauere comperisset, iniquum censuit eos qui ex cognatione scemineæ essent, a successione ablegari, idque præsertim cum eiusdem cum defuncto cognationis sint participes. Quocirca hos quoque, vt latius ex accommodatis ad hanc rem libris discas, ad successiōnem vocauit defunctorum ab intestato propinquorum seu cognatorum.

Etiam octau^e gradus cognatus, vbi non sunt propinquiore, ad hæreditatem vocatur, iuxta regulam qua dicitur, Etiam octauⁱ gradus cognatum, quanquam hæreditatem non adiit, habere tamen ex lege adiumentum. Animo^f quis successiōnem agnoscit, ac se pro hærede gerit, licet nihil attingat hæreditarium. Vnde & si pignora quæ in hæreditate sunt, aut alienam rem tanquam hæreditariam possederit, hæreditatem agnouisse atque pro hæredè gerere videtur.

Maior annis viginti quinque, qui semel paternam agnouit hæreditatem, ac ei se immiscuit, ne recusare quidem aut declinare potest creditorum actiones, ex eo quòd sibi dicat fratrem vim facere, portionemque suam vel testamentum præripere^g, sed conuenitur pro parte hæreditaria. Non scriptus hæres^h si cum scriptis hæredibus colludens solus ab intestato defuncti bona teneat, legata præstat.

Hæredes qui testatoris eadē non vleiscunturⁱ, & res & fructus restitunt, nisi fortè minores sint. Et vir vxoris necē non vleiscēs dote mulctatur^k. Si quidem hæredes omnes & eos qui locū hæredū te-

nent expeditos esse cōuenit ac propensos ad defunctū vindicādum^a. *a l. portiones. eod.*

DE COLLATIONE.

Si pater filiam dotans, pactus est^b, vt illa dote pro se data esset contenta, neque portionem vllam in hæreditate sua expectaret, improbatur iure huiusmodi pactum, neque prohibetur patri filia succedere, si is intestatus decesserit, dum dotem cum reliquis qui in potestate manserunt fratribus conferat^c; Donationem ante nuptias^d sicut & dotem conferri oportet, si decedat intestatus qui eam contulit, siue mater est, siue pater, aut ascendentium quispiam vel à patre vel à matre. Ab intestato simul succedentes emancipati cum fratribus qui in potestate manserūt^e, conferunt & ipsi ea quæ ex bonis paternis ad se redierunt, & vsufructum, non item ea quæ patri non acquirebātur^f, sicut nec peculium. Ea demum^g emancipati filij, fratribus suis conferunt; quæ eo tempore habebant quo pater fati munus impleuit. Si quid enim postea quæsierint^h, haud quaquam conferunt. Quin & ex iis rebus, quas inquam tempore mortis patris habuerunt, æs alienum si quod contraxerant, deductū volumus. Puram etenim substantiam suam conferunt. Emancipatus etsi aduersus patris tabulas bonorum possessionem petierit,^f haud tamen dotem filix suæ datam confertⁱ, cum hæc non in suis sed filix bonis sit. Dederat^k quis filix suæ dotē. Huius vir inops, dotem absumpsit. Vult postmodum filia paternis se bonis immiscere. Postulant ab ea fratres, vt dotem acceptam conferat, atque ita simul secum paternas res partiatur. Hanc cum non habeat, solam confert in maritum actionem. Quid ergò in his controuersis agi oporteat, lex hunc in modum præscribit. Si quidem ipsa sui iuris ac potestatis filia effecta, cum virum res suas temere profundentem videret, nihil omnino dixerit, neque actionem in eum intenderit, sibi debet imputare, sicque à patris hæreditate summoueri^l. Quòd si in patris etiamnum erat potestate, aut alioqui emancipata ac suo more viuebat, idque poterat patri referre, atque adedò retulerit, eumque hortata fuerit, vt sui aduersus maritum susciperet patrocinium, pater vero eam tutatus non fuerit, tum sanè paternæ hæreditati ipsa quoque se immisceat, perinde ac si dotem sibi saluam conferret, cum tota huius rei culpa sit patri ascribenda, qui eam aduersus maritum non defenderit. Relicta à parentibus, si quidem intestati decesserint^m, æquis portionibus diuidunt liberi. Si verò testati, liberorum quisque ea consequitur, quæ sibi à parente relicta sunt. Cæterum quæ habent aut in dote aut in alia donatione ante nuptiasⁿ, conferunt, si reliqui fratres in parentum bonis legitimam quoquo modo portionem à communi parente non habuerint. Tum enim qui habent, ex iis quæ extrinsecus habuere, eos supplet^o, qui æquam partem non tulerūt.

Donata liberis^p post patris mortem, non conferuntur. Quæ autem viuens adhuc pater his donauit, conferuntur^q, nisi fortè expresse cauit, ne conferrentur.

b l. pactum dotali. c. de collat. Si tamen iurari filia, on nino seruari debet iure can. c. quamvis pactum. de pactis. in vj.

c Quod ita demum facere cogitur, si vel ab intestato succedat, vel contra tabulas agat. l. filia dotem. c. hoc tit. & l. j. in princip. ff. de collat. dot.

d l. vt liberis. c. eo. tit. l. si emancipati. ver sicu. sm autem. vj. i & Accur. in glos. magna.

e l. xl. l. ea demum. l. nec emancipati. l. j. §. vlii. de collat. dot. l. filium. de col. bonor.

k Nou. de equal. dot. §. illud quoque sancire. vnde authen. quod locum. c. de collat. sumpta est.

l Ex l. si maritus. c. eodem.

m l. inter filios. c. familia heretic. d. l. vj. liberis. c. de collat.

n Pro ἀνακληθῆσι in Græco exemplari corrigi ἀνακληθῆσι.

o l. si donatione. p No. de trien. & se. §. illud quoque bene. vnde authen. ex testamēto. c. de col. est petita.

FIT autem hoc modo collatio. Dotati fuere aliqui ex liberis, & cum sibi obtingentem hereditatem vel etiam dotem, quantaunque à patribus data est, acceperint, sui iuris facti sunt. Deceffit postmodum pater, aut nullo planè condito testamento, aut condito quidem, sed in quo ipsi sint præteriti. Quod quidem haud æquo animo ferentes eiusmodi liberi, volunt sese, cum reliquis fratribus quibus antea nihil parentes dederunt, paternæ hereditati immiscere, atque aded querunt paterna bona ex æquo vnà cum fratribus partiri, & super ea re instituitur actio. Tum itaque iubet lex, ut ipsi quoque id conferant^a quod sibi antè datum fuerat, atque in commune cum ceteris rebus patriis redigant, ac postea facta partitione accipiant & ipsi, si quid ad eos ex rebus paternis redit ex æquo inter fratres distributis. Atque hoc in iure dicitur collatio. Itaque quisquis ex liberis aut dotem acceperit, aut obuientem hereditatem, & præteritis repulsusve fuerit, non aliter cum reliquis fratribus qui hereditatem vel dotem non obtinuerunt potest hereditatem paternam diuidere, nisi eam de qua locuti sumus collationem fecerit. Non confert in cõmune cum fratribus quis, id quod sibi dignitatis^b nomine datum est.

Posthumus antequam nascatur^c, non confert, neque frater, neque tutor eius. Ex testamento matri succedens filia non cogitur^d dotem suam conferre. Hereditatis petitio^e longi temporis præscriptione nequaquam summouetur, sed tricennio excluditur. Siqui dem tricennij spatium^f ad hereditatis & legatorum petitionem repellendam idoneum est. Rerum hereditariarum petitio mouetur quidem in eos qui vel pro heredibus^g, vel pro possessoribus, haud iusta tamen & recta possessione possident, neque verò ei, decem aut viginti annorum præscriptio quicquam obstat, opponiue potest, quòd sint ei personales actiones permixtæ, quæ quidem decem aut viginti annorum præscriptione tolli non solent. Qui autem neque ut heredes, neque ut prædones aut raptores possident, haud sanè petitione hereditatis tenentur, sed speciali potius in rem actione, si modo neque vsu rem ceperunt, neque longi temporis sibi præscriptionem cõpararunt. Et surdus^h & mutus rectè heredes instituuntur.

Quæ medio temporeⁱ heredi accidunt, non nocent, ut si deportatus vel relegatus, postea restitutus fuerit. Valet institutio, et si quis heredis nomen non dixerit^k, sed tantùm certissimo ac indubitabili signo demonstrauerit. Heredes iuris successores^l sunt, quod quidem si inter eos cum plures sint testator non diuiserit, omnes æqualiter ad hereditatem vocantur. Et ab hostibus captus^m propter spem postliminij rectè hæres instituitur, & eius seruus, si que redierit, hereditatem percipit. Scripsi te heredem. Postea rumore perlatoⁿ quasi mortuus esses, secundum aggressus sum testamētum, hac præfatione: Quia quem volui heredem habere non potui, esto mihi ille hæres. Tu itaque prior scriptus ex voluntate & cõsilio meo,

hæres

^a *Fac. hucl. j. in prin de collat. bon.*

^b *l. j. §. sed an id quod. eodem.*

^c *l. vlti. eod.*

^d *l. si filia. de colla. do. fac. l. filia dotem. de collat. c.*

^e *l. pe. in quib. cau. ces. sat lon. temp. præsc.*

^f *l. sicut in rem. de præscri. xxx. vel xl. annorum.*

^g *l. regulariter. cum tribus aut quatuor legibus seq. quibus docet quis pro here de & pro possessore dicatur possidere. de peti. hered. l. hereditatis petitione. c. eodem.*

^h *l. filiusfamilias. de testamen.*

ⁱ *l. vj. §. solemus. de hered. instit.*

^k *l. quoties. §. si quis nomen eod.*

^l *l. Ead. l. §. hæres.*

^m *l. illa institutio. §. j. eodem.*

ⁿ *l. vlti. eodem.*

hæres eris ea tamen lege, vt ex posteriore testamento legata præstes, quasi etiam posterioribus tabulis hæres scriptus.

DE HAEREDITATE VIRI ET VXORIS.

CVM intestati^a vir aut mulier decesserint, ac nullum aut ascendentium, aut descendantium, aut eorum qui à latere veniunt legitimum naturalémve successorem habuerint, tum sanè vir ad vxoris hæreditatem in solidum vocetur, & vxor itidem viro succedat.

Etenim lex æquitásque naturæ fratres vxore potiores statuit. Tum demū enim vir & vxor sibi mutuò succedunt, cum omnis deficit^b propinquorum cognatio. Qui per duos menses cum vxore versatus est^c, ei succedit. Hæredes possumus instituere^d tum liberos homines, tum seruos, & seruos quidem nostros, insuper & alienos. Sed & absque libertate potest seruus institui^e ex constitutione, quæ sine libertate^f institutos eos, sine vilo impedimento ad hæreditatem vocat. Seruos eorū hæredes scribere possumus, qui & ipsi hæredes institui possunt^g. Seruus enim ex domini sui persona illud nactus est priuilegium, vt cum eo quoque potest esse testamenti factio. Non semper quis seruum proprium hæredem instituit vtiliter^h, sed ne cum libertate quidem.

S C H O I.

Vt in huiusmodi specie. Accusationem vir quispiam aduersus vxorem instituerat, quòd adulterium cum proprio seruo admisisset. Nondum absoluto iudicio, mulier hæc decedens, seruum cum libertate hæredem instituit. Post eius mortem quæsitum est, valerétne eiusmodi institutio. Responderunt Iuriconsulti seruum adulterij accusatum non rectè ante sententiam, testamento videri manumissum ab ea muliere eius domina, quæ eiusdè criminis rea fuerat postulari. Facta itaque in eiusmodi seruo institutio, nullius planè roboris est ac momenti.

Qui legitime ac verè sunt alicui hæredes futuri, si is cui sunt successuri, iureiurando aut quoquo alio modo firmârit nihil sibi vltra ea quæ proposuerit & iudicârit, in rebus suis esse, neque amplius de his inquirere, neque de se inuicem queri ac iudicio agere possunt. Sin minùs, quisquis hoc ausus fuerit, à sibi delata hæreditate repellitor, atque indignus iudicator, qui vlla in re hæres sit defuncto. Sed si non hæreditatis causâ, verùm propter aliquod superius debitum bona testatoris inquirent, licet sanè etiam post iuratam eius affirmationem res eius perscrutari. Mater cum falsò audisset militem filium decessisse^k, hæredem alium scripsit. Cum viuat filius, ad eum hæreditas pertinet, ita vt legata & libertates præstet. Qui hæreditatem aut inire vult aut repudiare, id intra annum faciat oportet, omnique ratione defuncti voluntatem expleat. Si quis enim iudiciario decreto monitus^l, annum totum protraxerit, id non exequens quod sibi mandatum sit, si quidem ex eorum numero est, quibus ex necessitate, iure aliquid est relinquendum, atque in pluribus quàm quæ ei lex donat hæres est scriptus, illud eum duntaxat accipere permittimus, quantum ipsi lex habita ratione trientis, qui ab intestato percipitur, concedit: cætera eripi iubemus. Quòd si non eiusmo

^a l. j. c. vnde vir & vxor.

^b Eadem l.

^c d. l. nullum tempus præscribit.

^d Inst. de hære. inst. in princ. l. non minus. ff. eodem.

^e ex d. i. c. c. ex Theoph. in Gr. ex. epla desideratur.

^f l. cum quidam. c. de nec. ser. her. inst.

^g d. l. non minus.

^h l. in verbis. §. interdum eod. c. §. j. Inst. eod. vnde & species sumpta est.

ⁱ No de iureiu. à mo. fra. st. vnde Auth. quod obtinet. c. de prob. est sumpta.

^k l. cum mater. de inoffic.

^l Auth. hoc ampli. c. de fideicom. quæ sumpta est ex §. si quis autem non impletis. Nou. de hære. c. Falc.

a §. & hæc quidem
fancimus ea. Nou.

b l. in hæredem de ca
lam. l. ficuti pæ
raa. de reg. iur.

c l. toties. de reg. iur.
secus in contracti
bus. l. si hominē. §. j.
depo. l. ex contracti
bus. de act. & obli.

d l. hæredem. de reg.
iur.

e Est enim vsusfru
ctus ius vñedi frue
di alienis rebus sal
ua rerum substan
tia. l. j. de vsufru.

f §. finitur. Insti. de
vsufru.

g Facit l. j. §. pen. de
aqua quouidia. &
estina.

h l. verum est. in prin
cip. pro soc. l. mari
tum. sol. mat.

i d. l. verum est. §. j.
sub finem.

k d. l. maritum. cum
l. sequen.

l l. etiam filios. eod.

m l. rei iudicate. cum
duabus legibus seq.

n l. priuilegia. de reg.
iuris.

o l. nihil aliud. de ver
borum & rer. sig. l.
hæreditas. de regul.
iuris.

p Vi habes in l. j. §. in
locum. quor. leg.

q Quæ sumpta est ex
l. ut. in fin. de con
trahen. empt.

r In Græco exempl.
lego ἀλλος νό ἀλ
λος ex eo quod in
Nom. de iur. à mor.
præsti. dicitur vnā
qualitatem esse hæ
redis & testatoris
personam.

eiusmodi^a sit persona, nec quod iussum est intra annum iam præfi
nitum implêrit, nullo prorsus pacto quiequam eorum quæ sibi re
lictæ sunt percipiat. Initium autem, inquit, anni facimus commo
nitionē ex sententia iudicis factam. Cæterum pupillis ac minoribus
nihil hæc lex præiudicat. In delictis non ad pœnam, sed si quid ad
se eo nomine peruenerit^b, hæres tenetur. Tum de eo quod ad se
peruenit^c, hæres tenetur, cum non ex proprio sed defuncti dolo con
uenitur. Hæres idem ius habet^d, quod & defunctus.

S C H O L.

Qui fundi vel ædium vsumfructum habet, ius^e habere dicitur, & ius quidem
non rei sed personæ. Quandiu enim viuus annumeratur, facultatem habet vtendi
fructibus (cùm ~~vsus~~ Romanis vsusfructus dicatur) eosque lucratur. At eo mor
tuo extinguitur^f vsusfructus, atque ad hæredes non transit. Quamobrem? Quia
personale ius erat, quod & vnâ cum defuncti persona extinctum est. Quod si defun
cto quis centum nummos debebat, aut ei aduersus aliquem rei seu prædij ven
dicatio competebar, hæc eadem habet etiam hæres^g, propterea quod non perso
nalia sunt sed patrimonij & facultatum iura. Itidem & focius si socio quid debet, si
vir vxori quæ à se diuerterit, dotem debet, condemnantur atque ab his exigitur
non vniuersum quod debent, sed quatenus facere possunt^h, relictis scilicet ipsis,
quæ ad alimenta sufficiant. Atqui priuilegium hoc & ius tanquam personale ad
hæredes non transit. Sed defuncto quidem socio, huius hæresⁱ in solidum tene
tur. Sic & viri hæres^k integram dotem restituere tenetur, ne iis quidem ei remis
sis quæ ad alimoniam satis sint: nisi fortè communis est filius viri & vxoris quæ
dotem exigit. Tum enim etiam hic in id quod facere potest conuenitur^l, verum
id non hæreditatis iure, sed ex priuilegio quod filius sit. Et filius enim quatenus
facere possit conuenitur, & pater^m, & mater. Porrò illud obseruato, ea quæ alicui
competunt iura, vel personalia esseⁿ, quæ vnâ cum persona extinguitur: vel causæ
ac rei, quæ & ad hæredes transmittantur.

Hæreditas est^o successio in vniuersum ius, quod testator habuit.

S C H O L.

Successionis nomen varia significat. Dicitur enim successor, etiam is qui rem
dónatione à Petro acceperit, vel ex venditione, permutatione aut legato. Verum
hi etiam successores dicuntur, non tamen iuris sed rei^p duntaxat successores appella
ri solent. Id quod ex hac specie^q planum fiet. Petrus cùm agrum haberet Grego
rianum, promissit de eo fundo cētum modios frumenti annuos præstare prædiis vi
cini. Postea Gregorianum fundum Paulo vendidit. Paulus nequaquam erit obno
xius ad præstādos centum frumenti modios ei qui agrum habet conterminum, pro
pterea quod rei factus est, hoc est fundi successor, nō etiam stipulationis seu promiss
ionis, quæ quidem ius est incorporeum, promissoris personæ infixum & impa
ctum. Dicitur & successor, hæres, siue ex testamento hæres sit, siue ab intestato, &
successor nō rei vnius aut vnus iuris, forsan vnus actionis, sed vniuersi iuris quod
habuit defunctus: vt in specie illa superiori, Decessit Petrus fundum habens Grego
rianū. Huic Paulus hæres fuit. A Paulo exigentur centum frumenti modij, idque
optimo sanè iure. Est enim vniuersi iuris Petri successor effectus, & est alter^r penè
testator, ipse hæres. Quascūque igitur defunctus actiones habebat, siue in rem, siue
in personam, easdem habebit & ipse: & quibuscunque subiciēbatur atque erat
obnoxius defunctus, iisdem hæres quoque tenebitur: verum ita demum si patri
monij sint actiones & priuilegia ad facultates ac res spectantia. Verbi gratia, quid
dico? Spondit ex stipulatu defunctus Petrus dare centum nummos: cogitur &
eius hæres hos præstare. Prædium à quopiam emir defunctus, neque dum illud
accepit, potest eius hæres venditorem cogere, vt sibi id tradat. Competebat rei vē
dicatio defuncto in aliquem, à quo prædium aut ædificium teneretur, cuius ipse
dominus erat. Hæc eadem & eius hæredi competit. Quemadmodum & vice versa,

si defunctus fundum alienum aut ædeis detinuit, de his conueniri poterit eius hæres. Sin verò actiones habebat testator aut actionibus tenebatur, quæ non ad patrimonium pertinerent, sed ad suæ personæ vltionem aut contrà ad pœnam, hæc procul dubio ad hæredes vniuersi iuris successores nequaquam transfunduntur, nisi fortè iam iudicis agitari cœperunt^a. Verbi causa: Petrus superstes adhuc, iniuria est affectus à Paulo, & ita ei in Paulum competebar iniuriarum actio, quæ quidem haud persequitur vel exigit rem ex Petri bonis ablatam, sed eius honorem & existimationem vindicat, qui iniuriam acceperit. Aut contrà, Idem iniuria quempiam affectit, vnde factum est vt iniuriarum teneretur. Hæc certè actiones neque ad hæredes transeunt, neque aduersus hæredes dantur^b. Neque enim bonorum ac patrimonij partem complectuntur: Sed extinguuntur & euanescent, simul ac ij qui deliquerunt, obierint. Nisi sæpe iudicio agitatz fuerint, superstitibus adhuc iis ipsis qui hæc admiserant. Tum enim & hæredibus competunt, & in hæredes etiam dantur^c.

Vbi hæreditas est, ibidem & tutela^d, præterquam in muliere.

S C H O L.

Tutelam gerere & olim onus erat, & hodie etiamnum est. Dabatur autem viris hoc muneris non temere, sed pro dignitate^e. Vt si quis intestatus fortè, vno aut duobus impuberibus filiis vel minoribus relictis decefferit, indigent huiusmodi filij tutore. Quarit forsan præses aut iudex, quem his tutorem dabit. Disce ergo^d ex lege, atque adeo ex hoc capite, illum par esse tutorem filiis adhiberi, qui & in eorum hæreditate præferatur. Denique quisquis in eorum si mori ipsos contingeret, hæreditate primas obtineret, ille etiam tutelæ onus^f suscipito. Vbi enim, inquit, hæreditas, ibi & tutela. Verbi gratia: habent hi liberi fratrem, cuius bona viuens adhuc pater administrârat, habent & patruos: frater vtique cum reliquis omnibus in hæreditate potior sit, eorum tutelam suscipiet. Atque hæc vbique, præterquam in muliere obseruantur. Etsi enim in hæreditate præferatur mulier, haud tamen ad tutelam vocatur: propterea quòd lege cautum est, ne ciuilia obeant munera seu officia fœminæ^g. Porro tutela ciuile^h magis est officium: vt si filij fororem habeant adultam, cuius res à patre antea gesta fuerint, habeant & thêsas vel à patre vel à matre, hoc est patruos vel auunculos, in hæreditate quidem soror primas tenet, tutelam verò suscipere non compellitur. Illud tamen scito, vna in specie tutricem fieri mulierem: vt pote si mater filios habeat impuberes, renuntiari tqueⁱ secundis nuptiis, tunc eorum tutelam agitⁱ.

Nemo plus iuris^k quàm habet, ad suum hæredem transfert.

Cum ex dolo^l defuncti hæres quatenus ad se peruenit, conuenitur, sufficit vel momento aliquid ad eum peruenisse. Pro non scripto habetur, quod in testamento seruis pœnæ relinquitur^m.

DE EO QUI PRAETER LEGVM PRAESCRIP-
PTA, MATRIMONIVM CVM EA CON-
trahit, cuius tutelam gessit.

SI quis contra leges vxorem duxerit pupillam cuius tutor fuit, percipere quidem ipse ex eius testamento nihil potestⁿ: ipsa verò ex illius testamento potest. Qui sacrum lauacrum prodit ac profanat, nec dicendi testimonij, nec testandi, nec cuiquam succedendi ius^o habeto. Cæterum ei ab intestato propinqui Christiani succedant. Si hæredes instituerim Petrum & fratris mei filios^p, & dixero, Ex æquis partibus hæredes sunt: ex æquo & virilibus partibus hæreditatem partiuntur. Quod si non adiecero, semissem^p Petrus, semissem fratris filij consequentur,

Institut. de perp. & temp. act. §. non autem omnes l. omnes pœnales. de act. & obligat. l. iniuriarum. j. de iniur.

Tum enim in bonis nostris iniuriarum actio computatur, cum litis sumus contestati. l. iniuriarum actio in bonis. eo. l. pœnalia. de reg. iur. l. quo tutela. de reg. iur. Inst. de leg. put. tut. sub fin. Vi patet tot. ii. Insti. de iust. d. tut. ex l. secundum naturam. de reg. iuris.

l. ij. eod. l. vlt. de tut. Inst. de excu. tut. dicitur Instin. munus est se publicum.

Novel. de hered. ab int. §. ex his. unde est sumpta Auth. matri & auia. C. quan. mul. tut. offic. fung.

l. cum prator. eo.

Extra causam alimenterum. l. si in metallis. de iis qua pro non script. hab.

Fit enim ipso iure infamis. l. pe. de interd. matr. int. pu. & tut. l. ij. ff. de iis quib. vt indig.

l. ij. & ij. C. de apost. Fac. c. quidam. extra eodem. l. interdum. in prin. de hered. inst.

D E R E S T I T V T I O N E H A E R E D I T A T I S.

a *l. in fideicommissaria-
riam. ad senatuscō.
Treb.*

b *l. postulante. §. j. &
seq. eodem.*

c *l. conditiones. j. &
ij. de condit. instit.*

d *Novel. quib. mod.
nat. eff. sui. §. ne
igitur. & seq. Nou.
de tri. & sem. §. cōsi-
deremus. vnde sum-
pta sunt Authen.
Nunc soli. & An-
then. licet. C. de na-
tur. liber.*

e *Ead. No. quib. mod.
nat. eff. sui. §. filiū
verō.*

f *l. pen. C. ad senat.
Orfic.*

g *§. vlti. d. Nou. quib.
mod. nat. eff. sui.*

b *Ead. Nou. §. si verō
effusa.*

IN hæreditatis restitutionem^a fructus non veniunt, nisi mora facta sit, aut specialiter etiam hos quis rogatus fuerit restituere. Imputantur autem in quartam Falcidiam. Qui enim quempiam rogat hæreditatem restituere, id videtur dicere quod est hæreditatis. Fructus autem non hæreditati, sed rebus ipsis accepti feruntur. In hæreditatis restitutione etiam vsuræ ac pensiones^b velut fructus computantur, neque à cæteris differunt, quæ sub conditione aut in annos vel menses singulos debentur. Ac fructus quidem quos hæres percepit, si in hæreditate restituenda mora non intercesserit, nequam restituere cogitur. Sed si qualis nunc est hæreditas, talem desideret is cui per fideicommissum relicta est, sibi restitui, audiendus est. Verùm id quidem, vbi testator ipse vsuras stipulatus fuerit, aut agros coluerit. Nam si hæres ipse nummos hæreditarios fœnerauit, aut agros coluit, quia suo periculo fœnerârit, colendove fundo sumptus fecerit, nihil eo nomine, mora non facta, fideicommissario restituit. Conditiones^c quæ contra leges, vel derisorix sunt, in institutionibus & legatis pro non adiectis habentur, atque aded hæc absque eiusmodi conditione præstantur.

D E H A E R E D I T A T E L I B E R O R V M N A T V R A L I V M.

SI quis liberos habet legitimos^d, non potest naturalibus, neque item iis quos ex concubina suscepit liberis, vltra vnciam vnam ipsis ac eorum matri relinquere. Si verò concubina sola sit, huic dimidiã vnciam relinquere aut donare potest. Quòd si nec liberos habet legitimos, nec quenquam ascendentium, quibus iuris necessitate testatores conuenit partem aliquam suorum bonorum relinquere, etiam ex vnciis duodecim naturales liberos poterit hæredes scribere. Sin verò ascendentium aliquos habuerint, legitima his portione relicta, facultatem habeat eius quod reliquum est naturalibus liberis dispertiendi. Porrò si intestati decesserint qui naturales habent liberos, duas hi tantum vncias habent, vnã cum matre diuidendas, vt vnus filij portionem mater quoque accipiat, idque vbi legitimi non extant liberi. Si enim extent, ne ab intestato quidem succedent naturales, sed à legitimis alentur solum, vt par est, ac pro facultatum modo. Naturalis filius effectus legitimus^e, soli patri fit legitimus, non etiam descendantibus, ascendentibus, vel iis qui à latere sunt cognatis patris. Itaque neque ipsis succedit, neque ipsi, ei præterquam ex testamento. Senatorij aut etiam in sublimiori dignitate constituti viri vxor, non potest liberis suis spuris, neque viuens neque post mortem quicquam donare^f, aut in testamento eos cum legitimis complecti, ac ne hæredum quidem hæredes facere. Ingenua tamen ac libera, si filius ei sit spurius, potest ipsum hæredem relinquere: Quandoquidem & ei mater hæres est, nisi fortè ex incestis^g est progenitus ac nefariis prohibitisque nuptiis. Qui ex diuersis concubinis^h procreantur liberi, patri non succedunt, dum super sunt legit

legitimi, aut vxor, aut alij eius successores, sed potius ab iis qui hæredes extiterunt patri, alimenta percipiunt, vbi scilicet is non fuerit testatus. Spuriij hæreditas non pertinet^a ad eos qui à patre cognati sunt (neque enim patrem habet) sed eius matri ac eadem matre natis fratribus datur bonorum possessio vnde cognati. Vulgo quæsitæ etiam maternæ auix^b ab intestato succedunt. Si quis intestatus decesserit relictis naturalibus filiis & adoptiuo^c, similiter omnes succedunt. Quæcunque seruantur^d vbi mater superest, ac fratres eodem patre cum defuncto, naturales, eadem obtinet & cum adoptiuo super sunt liberi. Qui adolescētem adoptat, prorsus eius salutem consulit & commodis inseruit, & adoptato cogitur quartam^e bonorum suorum partem relinquere. Adoptiuus filius ab intestato^f potest ad patris qui adoptiuus dicitur hæreditatem accedere Siquidem factò ab eo testamento, nihil quicquam potest ex eius hæreditate diuellere, ac nec bonorum possessionem contra tabulas petere, nec in officioso querela agere: propterea quòd non necesse habet adoptiuus pater, vt eum aut hæredem aut exhæredem faciat, in^g ea quæ ipsi debetur quarta. Si adoptiuum filium emanciparò^h, non solum mihi non succedit intestato, sed ne meo quidem testamento præteritus, contra tabulas bonorum possessionem instituet. Iam enim defuit numero liberorum meorum haberi. Si dotaliⁱ filij instrumento illud adscripsero, nihil amplius eam ex hæreditate mea speraturam, id nullius est momenti. Siquidem priuata pacta iuri publico nullum afferunt præiudicium^k. Quoties ij qui intestati decesserunt^l, à latere cognatos habent & liberos, manumittuntur serui, nec potest hæres aut ab intestato cognatus hos in seruitutem detrudere. Datur porrò pro more subleuamenti causa, etiã bonorū triens. Quin & manumissorum seruorum pretium in trientem imputatur. Mater quæ filio tutorem non petiit^m, ei si impubes decesserit, non succedit. Quòd si pubes factus obierit, rectè ei succeditⁿ.

Non possunt neque erga noueram patres^o, neque erga vitricum matres, aut vitæ tempore vllam exercere liberalitatem, aut morte relinquere, nisi tantum quantum vnus ex filiis sit habiturus. Quòd si multi sunt liberi, quorum quisque portiones æquas habet, non plus feret aut vitricus aut nouerca, quàm ad singulos peruenerit. Sin verò inæqualia sunt quæ liberis relinquuntur, tantam necesse est ad vitricum aut noueram redire partem ex qualicumque parentis beneficentia, quantam is qui minimum consequitur filius ex eius bonis fert, siue postrema voluntate relictum, siue vitæ tempore ex liberalitate collatum.

DE INDOTATA VXORE.

SI quis inopem^p vxorem legis obseruata solennitate duxerit, & sante hanc decesserit, si quidem ad ternos vsque liberos huius viri habet, siue ex ea siue ex altero connubio, quartam bonorum viri partem accipit, ære alieno quod vir contraxerat priùs ex eius bonis per-

E ij

- a* l. si spurini. vnde cogn.
- b* Fac. §. pen. Instit. de senat. Orfic.
- c* l. si te parens. c. de su. & leg. §. sed ea omnia. Instit. de hered. qua ab inte. deser.
- d* Quæ habes Non. de hered. ab int. §. con sequens.
- e* §. cum autem impubes. su. §. de adopt. l. si arrogator. ff. eo. Instit. de hered. ab int. §. sed ea omnia. & ibi Theoph. vbi hæc penè ad verbum sumpta sunt. l. pen. §. sed ne articulum. C. de adopt.
- g* Hæc verba non habet Theoph.
- h* Instit. eo. §. eadem hæc, in fin. & ibi Theoph. & d. l. pen. §. in autem.
- i* d. l. pactum dotali. C. de collat.
- k* l. ius publicum. de pact.
- l* De hac re diximus supra libr. j. titu. de pretio seruorum.
- m* l. sciant. C. de leg. hered. l. omnem. ad sen. Tert.
- n* l. ij. C. eodem.
- o* l. hac edictali. in princip. C. de sec. nupt. No. de nupt. §. optimè autem.

p Nov. de exhib. re. §. quoniã verò ad clementiam. Nov. vt lic. mat. & ani. §. quia verò legem dudum posuimus. vnde sumpta est. Authent. Praterèa. C. vnde vir & vxor.

soluto: ita tamen vt centum auri librarum summam non excedat. Quòd si plures fuerint liberi ea in specie tantum à muliere percipi volumus, quantum vni liberorum competit, ea tamen lege, vt vsurduntaxat in eiusmodi rebus mulier habeat, proprietate liberis quos ex eodem coniugio sustulit, reseruata. Sin ex eo liberos non suscepit, etiam proprietatis iure rebus illis mulierem potiri volumus, quas ex viri bonis est consecuta. Ac si legatum ei vir minus præfinita portione reliquerit, expleri^a hoc omnino iubemus. Cæterum si quas res peculiare mulier in mariti ædibus aut alibi conditas habet, earum exactionem ac retentionem omnibus modis integram & nulla ex parte imminutam habeto. Atque hæc dicimus, si mulier quæ dotem non attulerit, inops sit, vt vir quidem decedens locuples sit, quæ verò superstes est, inopia prematur. Nam si fortè aliunde opulenta est, haud sanè æquum fuerit eam quæ dotem non attulit, liberos coniugi succedendo grauare. Idémque locum habet & in viro qui donationem ante nuptias non sponndit. Inopia siquidem pressus quadrantem ex vxoris facultatibus, iuxta præscriptum l. iiii Nouellæ percipiet.

Q V I N Q V Á G E S I M A A V T E M S E C V N D A

Cæsarís Leonis Nouella, ita statuit:

Et hanc constitutionem emendans regia nostra celsitudo sancit, vt mulier, eiusmodi portionis proprietatem plenam habeat, cui nihil subtrahatur, & de ea quicquid sibi visum fuerit statuatur, sic vt nihil aliud filiis debeat, præter id quod ex lege Falcidia ipsis obuenit: dum tamen ne superioris coniugij mater obliuiscatur, neque alteri viro nubens, prioris torum iam in honore habere desinat. Nam hoc si fecerit, data à nobis facultate priuabitur, ac filij vbi ea vita excesserit, rerum eius plenam habebunt potestatem ac dominium.

Etiam ex indotata muliere procreati liberi, ex æquo succedunt^b cum filiis ex matre dotata genitis, nullumque aded inter hos atque illos, quod ad hanc rem attinet, est discrimen. Si quid fisco debetur^c, personalis quidem actio aduersus omnes debitoris hæredes ei competit: hypothecaria verò aduersus eum qui pignora tenet.

D E N A T V R A L I B V S L I B E R I S , A D I D V T
L E G I T I M I F I A N T , P R O C L A M A N T I B V S .

SI quis cum filium^d habeat aut filiam ex libera muliere, cum qua & matrimonium legitime contrahi potest, in instrumento dixerit vel forensi, vel propria manu conscripto, quod & trium fideignorum testium subscriptiones habeat, idque siue in testamento siue in actis monumentisque conficiendis, illum illamve sibi filium esse vel filiam, neque naturalem adiecerit, eiusmodi liberos esse volumus ingenuos, ac omni eos iure frui, quod nostræ reges liberis concedunt legitimis. Nam vel inde cum eorum matre ostenditur legitimum ei intercessisse matrimonium. Quòd si quis etiam multos ex eadem habens eiusmodi liberos, de vno illorum tale protulerit testimonium, satis esse aliis volumus ad consequenda legitimorum iura,

quòd

^a Ex l. omni modo. c. de inoff. test.

^b d. No. vt li. mat. & anie. §. hoc quoque presenti.

^c l. ij. C. de hered. act. cum siml.

^d Ead. Nou. vt lic. §. ad hoc autem & il lud.

quòd vni pater testimonium suum exhibuerit.

DE N U P T I A L I B V S.

MA T E R quæ secundò non nupserit ^a, & ascendentiũ quilibet si ad secundas nuptias non transferit, percipit vnà cum vsumfructũ nuptialium lucrorum, etiam partem vnus ex liberis, quod ad proprietatem attinet. Hoc verò in matrimoniis locum habet, quæ morte non diuortio soluuntur. Liberis autem obuenerit vniuersum ^b nuptiale lucrum ex quacunque solutione matrimonij, quod ad proprietatem spectat, etsi secundum matrimonium, eorum parentes non contraxerint, qui & vsumfructum huiuscemodi lucrorum habent, liberos suos alentes.

S C H O L.

Caput hoc maximè secum pugnat. Si enim reuera mater quæ nuptias non iterat, quin & quiuis ascendentiũ secundas nuptias non aggrediens, consequitur præter nuptialium lucrorum vsumfructum, etiam partem aliquam proprietatis, quæ nimirum vni ex liberis competit, si morte ac non diuortio matrimonia soluantur: quĩ fieri poterit, vt liberis, etsi eorum parentes nuptias non iterarint, quicquid est nuptialis quæstus quoquo modo soluto matrimonio obuenerit? Propriè enim ea matrimonij solutio est, quam mors efficit. Si itaque cum vellet solutionem quæ ex morte accidit, à reliquis seiungere solutionibus, illud dixit ex quacunque matrimonij solutione, vt in illa quidem mortis inquam solutione, parentes qui secundas nuptias non contraxerint, partem aliquam etiam proprietatis lucrorum ferant nuptialium, in his verò talem partem haud quaquam habeant, vti- que illud par erat adici, ex alia quacunque solutione. Ac forsàn hoc modo totum caput saluum tueri possimus, ni & aliud quippiã obtaret. Verùm existimo Nouel las duas, nonagesimam in quã octauam & centesimã vice simam septimã, quæ planè inter sese aduersantur, autorem nostrum per imprudentiam in hoc eodem capite coniunxisse. Quod enim omne nuptiale lucrum filiis obuenerit, ex xcviij Nou. est. Quod verò partem aliquam parentes si nuptias non iterent, ferant, ex cxxvij. Si ergo hæc superiore tollit ^c, sit illa planè sublata.

Habebat quis uxorem, ac ex ea liberos. Hos viuente etiamnum uxore emancipauit. Postea decessit mulier. Licet patri portionem vnã ^d filiorum ex rebus maternis, quod ad vsumfructum spectat, quandiu vixerit capere, proprietate rursus post mortem ad filios transmittenda. Quòd si adhuc in potestate sint filij, rerum omnium maternarum pater etsi ad secundas nuptias transferit, vsumfructum habet. Sin verò non superstite adhuc matre, sed ea iam defuncta pater filium emanciparint, patri liberum est semisis quidem vsumfructum ^e sibi retinere, reliqui semisis, filio relinquere. At si non vnus sit, sed plures filij, hique omnes à patre, iam mortua matre sint emancipati, non iam pater dimidium habet vsumfructum, sed tantum filio ex eo semisse adiicit, quantò plures sunt liberi: hoc est si duo sint, semisis semissem: si tres, bessẽm semisis. Si verò quatuor aut vltra, tum rursus, vna duntaxat vnus liberorum parte accepta, cætera bona materna filiis tradit, nisi sponte sua liberi patri permiserint aliud quippiam in rebus maternis agere ac statuere. Si qua mulier amissò viro, secundis abstineat nuptiis ^f, habeat quidem, quemadmodum

^a Nou. vt frat. fil. suc. §. quia verò mulieres. vnde excerpta est Auth. si iam en. C. de secund. nup.

^b Nou. neque vi. quod ex do est. §. propterea igitur. vnde sumitur Auth. vxore mortua. C. eod. su periori contraria.

^c Quod & monuit Accur. corrigi inquam §. propterea igitur. Nou. ne vir quod ex do. quæ Græcè est did. & eis 7ⁿⁱ, per §. quia verò mulieres. Nouel. vt frat. fil. quæ Græcè est did. & eis 8ⁿⁱ. ^d l. pe. & vlt. C. de bo. mat. Nou. de nupt. §. quoniã omnino. ^e §. hoc quoque. Insti. per quas perso. nob. acquir. l. cum oportet. §. cum autem. C. de bo. qua lib.

^f d. Nou. vt fra. fil. §. quia verò mulieres.

insuper & in proprietate tantum, quantum pro liberorum numero resultat, vt quod ad proprietatis rationem attinet, ipsa quoq; vnus ex filiis personam sustinere videatur. Hæc autem etiam in patribus & cæteris ascendentibus, qui scilicet ad secundas nuptias non trans-eunt, obtinere volumus. Atque erunt hæc^a ipsis propria, adeò vt nihil penè à reliquis eorum facultatibus distent. Habebunt siquidem plenam horum alienandorum potestatem, vt & superstites adhuc & morientes de his pro arbitratu suo statuunt. Si tamen hæc decedentes non abalienata reliquerint, neque expressim aut omnia aut horum aliqua ad alios transmiserint, consequentur ea filij ex æquo, etiam si patri aut matri hæredes non sint, aut alij quidem sint, alij non sint: nisi quis fortè eorum, quòd ingratus extiterit, huiusmodi beneficium amiserit.

D E C R I M I N A L I B V S.

N O V E L L A C A E S A R I S L E O N I S.

SA N C I M V S^b eorum qui criminum accusantur, quibus leges sproscriptionis aut mortis pœnam irrogant, si conuicti damnatiue fuerint, facultates præsidibus lucro non esse, nec eorum apparitoribus ac ministris, sed nec fisco iuxta veterum legum præscripta adiudicari: sed si quidem descendentes habuerint, his omnia eorum bona vendicari, iis exemptis quæ reo ex eiusmodi crimine quæ sita sunt. Quòd si non descendentes extant sed ascendentes, his ad tertium vsque gradum cedant. In iis tamen qui maiestatis damnantur, veteres leges^c obseruari volumus.

D E I M P E R F E C T O T E S T A M E N T O.

EX imperfecto^d testamento ne Princeps quidem hæreditatem vendicet. Constitutione^e cauetur, ex imperfecto testamento neminem posse hæredem esse, nisi fortè descendentes, vtriusque sexus ascendentibus. Tùmque si liberis admixta sit externa quæpiam persona, quod ad liberos quidem spectat, valet testamentum: quod verò ad externum, planè non subsistit.

D E F R A T R I S A D O P T I O N E.

NE apud externos^f quidem, hoc est eos qui extra Romam habitant, per adoptionem frater constituitur. Quòd si quis vt frater assumptus atque adoptatus, fuerit scriptus hæres, hæreditatem amittit.

D E A B I E C T O A C T E N V I H O M I N E.

S Abiectus^g ac tenuis homo, intestatus decesserit, nullis relictis cognatis, ab intestato succedunt ei tenues alij atque abiecti.

D E M O N A S T E R I I S I M P E R F E C T I S.

N O V E L L A C A E S A R I S L E O N I S.

QUOD ad eos pertinet, qui inchoatum ac imperfectum relinquunt monasterium, illud à nobis sancitur, vt si quidem

^a Ad verb. penè ex Nou. de nupt. §. solito, & l. si quis prioris. §. ij. & ij. cum Authen. nunc autem, & Auth. Hæres. C. de sec. nupt.

^b Nou. vt nul. ind. §. vi. vnde Authen. bona. C. de bo. profc. sumpta est.

^c l. quisquis. C. ad l. nul. maiest.

^d l. ex imperfecto. de leg. ij. l. ex imperfecto. de test. C.

^e d. l. hac consultissima. §. ex imperfecto. C. eod. Hoc & antiè dictum est tit. > huius lib.

^f l. nec apud. C. de hæred. instit.

^g Huc pertinet l. j. & tot tit. C. de hæred. decur. nauicul. cohor. mil. & fabric.

nouissima voluntate de eo quid statuerint, quæ in ea ordinata fuerint, sint ecclesiæ. Sin verò (qualia sæpe plurima casus affert incertus) antè raptus fuerit, quàm ei res suas ordinare liceret, exstantibus quidem liberis ad ternarium vsque numerum, quartam bonorum partem auferet sibi monasterium. Quòd si maior fuerit sobolis ab eo susceptæ numerus, simul cum filiis connumerabitur monasteriũ, & equam partem feret cum vnoquoque horũ, ex vniuersis nimirum bonis, à quibus æs alienum quod defunctus cõtraxerat, deductum^a fuerit. Porro si non liberis quidem, sed parentibus relictis animam exhalãrit, bifariam distributis personis, altera quidem patrimonij pars parentibus, altera verò deferretur monasterio. Sin hæredibus vacat omnino & ascendentibus & descendentibus, eos qui ex transuerso veniunt, admittit quidem hæreditas, sed ita vt ipsi quidem, si, & quantocunq; numero extiterint, trientem duntaxat bonorum consequntur, reliquas bes ecclesiæ cedat.

NOVELLA CAESARIS ATHANASII.

Iubemus eos qui absque liberis velut viduam traduxere vitam & virorum & vxorum bona, neque ab iis rapi qui publica munera^b obeunt, neque ab iis qui eos in sua habent curia: sed trientem quidem patrimonij illorum, à dominis intercipi, trientem in defuncti memoriam infumi, reliduum verò trientem parti superstiti deferri. Quæ si etiam decesserit, eius cognatos, qui ex lege vocantur ei succedere. Si verò nullus defuncto cognatus extiterit, fisco dimidium, dimidium illius memoriæ tribui.

DE FALCIDIA.

TIT. IX.

FALCIDIA In iuris corpore dicitur, cum ex re quapiam communi, cuius plures sunt participes, pars aliqua cuiq; horum qui in ea cõmunicant, datur. Estque Falcidia, quod vulgo *μερίδα*, id est partem appellare solent. Efferunt autem^b Græci nonnunquam masculeo genere *δ φαλκιδίος*, interim verò neutro *τὸ φαλκιδίον*, quasi dixeris *μερίδιον* hoc est particulam. Latini voce tantum fœminea Falcidiam enuntiant. Estque Romana vox, quam nonnulli deduci putant à falce^b, quod nomen si Græcè veritas, *δρεπάνιον*, & sectionem quæ *ἀπό τὸ Ἀργεπώνης* hoc est per falcem fit, significat: tanquam res quæ diuiduntur, necessariò quoque diuisione velut vase quadam dissecentur.

Falcidia est, vsque ad quatuor quidem filios, tertia puri^c patrimonij pars, pluribus verò liberis extantibus, dimidia. In hac itaque iam dicta tertia aut dimidia bonorum parte concurrunt, quotquot in Falcidia instituti sunt, aut quibus est præfinita ac relicta Falcidia, post eum scilicet qui reliquas facultates sibi iure hæreditario ex nouissima defuncti voluntate vendicãrit.

^a Ex l. subsignatum. §. bona. de verb. & rer. signific.

^b Latinitatis ignarus Accursij Instiur. de leg. Falc. aut alterius cuiuspiam sequitur commentum: cum constet nomẽ habere à C. Falcidior trib. plebis, qui tempore Augusti eã tulit, vt & Eusebius in chronicis testatur.

^c Quod purum supra patrimonium, habes Instiur. eod. §. ult. & Theophil. ibi. Ceterum observa hunc autorem Falcidiam cum legitima liberorum portione confundere. de qua habes No. de trien. & semis. §. j. & auth. nouissima. C. de inoffic. test. Quartarum rationem diligenter persequitur glo. in c. Rainutus. extra de testam. ad ver. Trebellianum. Est tamen, ubi Falcidiam pro legitima usurpatam inuenias.

a Pertinet hoc scholium ad sequentem $\nu\alpha\mu\theta\epsilon\sigma\iota\omega$. Quamquam & sub fin. præcedentem quoque constitutionem explicat.

b Imò verò ad dodrà tē vsque. l. j. in princip. ad l. Fal. Instit. eo. in princ. verum hoc referre videtur ad legitimā liberorū portionē, quā, ut iam dixi, cum Falcidia confundit. Et certè existimādum est liberorū legitimā suā portionem habere pro Falcidia. et si alia est Falcidiæ in liberis, atque in externis, quantitas. *quæ & aliquando Iustinianus legitimā liberorū portionem, Falcidiā nominat.*

c *vt. sibi Theoph. Instit. l. j. §. vlti. & pen. ff. l. in imponenda. C. eo. l. Papinianus. §. quarta. ff. de inoffic.*

d Hoc iuri nostro repugnat, quo ij qui Falcidiā aut legitimā portionem capiūt, totam eam consequuntur, nec cum hærede scripto partiuntur. §. hinc nobis. de hæred. & Falc. A qua & omnie detrahitur gratiamen. l. quoniam in prioribus. C. de inoffic. test.

e Legitima nanque portio pater filiū fraudare nō potest. l. parentibus. C. de inoffic. cum similib.

Hoc huiusmodi^a est. Iubet lex vniuersum cuiuspiam patrimonium duodecim esse partium, & omnes cuiusque facultates duodecim complectitur vncias. Porro duodenarius numerus ex ter quatuor conflatur ac resultat. Ter enim quatuor, duodecim efficiunt. Quoniam ergo triens semper hæredi reseruat, bes autem residuus in potestate domini testantis situs est, vt de eo pro arbitrio suo statuat, inquit lex licere legata relinquere ad octo vsque vncias, hoc est ad summam besis. Quatuor enim vnciæ, hoc est vniuersi patrimonij triens hæredi saluus permanet.

Hæc ergo Falcidia, cum quis haud plures habeat quàm quatuor liberos, sed aut quatuor, aut pauciores, aut pauciores, est paternarum facultatum, qui quidem debeat liberis velut hæreditatis & legitimæ portionis nomine dari, & ex æquo inter eos distribui. Si verò cui plures sint quàm quatuor filij, tum semis bonorum eius in Falcidiā imputatur, cogiturque pater dimidiam facultatū suarum partē liberis diuidendam dare, vt nimirū eam illi inter se æquis distribuat: portionibus. Patrem igitur ante omnia oportet filiorum ratione trientem aut semissem bonorum suorum seponere ac reseruare. Qua re peracta, de reliquis rebus suis quoquo modo libuerit statuere potest. Hoc optimo sanè & laudando admodum cōsilio, à lege prospectum est & cautum. Quos enim nobis natura deuinxit & conciliauit, his in primis prospiciendum est ac medendum, primumque reddendum quod his debetur, ac velut proprium est. Deinde potest se quis, si voluerit, ad externos conuertere, & iis pro arbitratu suo quicquid ex bonis suis residuum est, relinquere.

Liberum cuique est ad octo vsque vncias^b legata relinquere. Quatuor enim vnciæ hoc est qui superest bonorum omnium triens hæredi saluus permanere debet. In legis Falcidiæ ratione, æs alienum quod defunctus conflarat, deduci^c oportet, item & impensas funebres, & manumissorum seruorum pretia. Ac tum demum quod reliquum fuerit perspicendum quantum sit. Id enim purum haberi conuenit ac syncerum patrimonium. Ex quo tertiam sibi partem hæres retinet. Sciendum, si externus quidem hæres scriptus sit, filium in detrahēda Falcidia, saluum ac illibatum accipere puri patrimonij trientem: sin verò filius, Falcidiā ex æquo inter se partiri hæredem scriptum, & eum qui Falcidiā refecat^d. Reliqua enim bona velut speciali quadam liberalitate in se collata ducit, cum etiā externo forsan potuisset ea pater relinquere.

Vt in hac specie. Cū tres essent mihi filij, Petrus, Paulus & Ioannes: Petro decē libras donavi, Paulo sex, ac decedens Petrum hæredem reliqui, mandans vt Ioanni libra vna daretur. Hic Falcidiā postulat. Subducitur vniuersorum defuncti bonorum ratio, & decem, & sex librarum, & eius quod reliquum est. Finge autem in reliquis bonis octo libras fuisse, vt simul cogantur in toto patrimonio xxiiij librarum. Hinc subtrahuntur decem, & sex: quas ferunt, Petrus quidem x, Paulus sex. Octo quæ supersunt, libras tres filij simul partiuntur, hoc est totius summæ xxiiij librarum, quas in toto patrimonio esse diximus, trientem. Est enim vt iam diximus, Falcidia, vsque ad quatuor filios, puri patrimonij triens: vbi autem maior est liberorum numerus, semis.

Cum quis alicui hæreditatem reliquerit, hac verborum cōceptio ne: *Ædeis meas vendi volo, & hoc atque illud, atque ita ex omnibus bonis meis æs alienum meis creditoribus persolui, darique filio meo legitimam portionem, non deducto ære alieno, datur filio triens seu legitima portio, sed ante omnia filius Falcidiā^e accipit, tumque ex reliquo patrimonio creditoribus & aliis satisfi.* Non potest Falcidia

cidia^f viuis adhuc parentibus dari. Quantuncunque enim filius à patre superſtite acceperit, poteſt poſt eius mortem ruruſum aduerſus eius hæredes agere, etſi pactio fortè aut ſtipulatio inter patrè & filiũ interceſſerit. Quòd ſi filius re aliqua à paternis hæredibus accepta, cum his tranſegerit, nec illud pacto infernum fuerit, ſe etiam de parentum Falcidia tranſigere, ſiue ea ſibi amplior, ſiue minor obuentura erat, poterit & ruruſum Falcidiæ nomine actionem inſtituere, neque pacti exceptione ſummouebitur. Etſi poſt mortem dari ſolet Falcidia, ſi tamen dotem pater promiſerit, eius non præſinita quantitate cogitur interim dotis^b nomine vel viuens adhuc, tantum dare quantum Falcidiæ implendæ ſatis ſit. Etiam diſiuncta à viro vxore ac deſonſa, dotiſque nomine ſatiſfactionem poſtulante, Magiſter cum huic comperiſſet eſſe filium, Falcidiam filio ſepoſuit^c, vt pote trientem totius dotis eius. Neceſſariò etiam filius nulla relicta ſobole decedens, Falcidiã debet parentibus^d, quæ eſt tertia eius bonorum pars, quemadmodum & Magiſter cenſuit. Is enim cum ſecundum patrem ſententiam tuliſſet, vt ex vniuerſis filia à ſe dotata ac præter pacta legumque præſcripta teſtata bonis trientem, propter eiufmodi caſum quo eſſet naturæ ordo turbatus, cum puris illibatiſque fructibus auferret, id ſtatuit, hac inſuper verborum vſus formula: vbiunque locum habet Falcidia, fructus^c trientis ex morte teſtatoris hæredi debentur. Et ruruſum deſuncta abſque liberis filia, factò teſtamento, ac orta circa pactionem ambiguitate, Magiſter ob naturæ conſenſum & dolorè patrium, cenſuit vt pater trientem acciperet non dotis, ſed omnium filia bonorum^f. Cæterùm hæc omnia fuſius inuenies in Magiſtri volumine tractata, ſub titulo de mulieribus. In libro autem de hæreditate, apertè id de naturalibus liberis ſtatuit. Teſtator autem qui aſcendentes habet, aut alios quibus lex trientem facultatum ſuarum cogit relinquere, poteſt in bonorum ſuorum beſſe, hæredes ſcribere naturales^g liberos. Et in tractatu de teſtamentis: Filius decedens in teſtamento faciendò vili quodam ac exiguo legato parentes eſt proſecutus, adiecta ſimul cauſa quamobrem plura his non relinqueret, quòd nunquã ab his quicquam eſſet conſecutus, inòd verò his ipſe ſuperſtes adhuc, plurima ſubminiſtraſſet. Verùm quòd ab eo peccatum fuit, emendauit æqua ſua & iuri conſentanea ſententia Magiſter qua pronuntiauit, vt omnium eius facultatum trientem pater & mater iuxta legum præſcripta perciperent. Et Iuſtiniani conſtitutio^h debere dicit emancipatum filium (Græci ἀποεξέστωρ dicunt) ſi teſtatus decedat, rei ſuæ trientem patri relinquere, ſiue hoc pater eum emancipans pactus fuerit, ſiue non fuerit. Etiam liberti, patronis ex neceſſitate Falcidiamⁱ debent. Vulgò concepti^k, neque ipſi in patrum ſucceſſione vllum habent à lege auxilium aut prærogatiuam, neque item in ipſorum ſucceſſione patres. Si quis immenſam^l in filiorum aliquem vel aliquos donationem contulerit, neceſſe habet in tribuenda

a l. ſi quando. §. j. & vlt. c. eod.
 b Cũ hæc in quartã legumĩ impuſetur. l. quomã Nouella. c. Et merito, cum nul liſſiorum legitimã poſſit iminure mater monaſterio ingre diens. Auth. ſi qua mulier. c. de ſac. ec.
 d l. pater filium. ſub ſi. c. l. ſeq. de moſſi. l. quod de bonis. §. fructus. ad leg. Fal. Quod & in omni quarta locum habere dicit Acc.
 f d. l. nam eſi parentibus. de inoff.
 g No. quib. mo. na. ef. ſui. §. ſi verò habuerint. & auth. licet. §. j. quæ inde excerpta eſt. c. de nat. l. Hæc nõ extat inter Iuſtinianeas conſtitutiones. Meminit tamẽ c. ſtãtiniana cuiuſdam legis qua hoc ſtatueretur. l. c. oportet. §. c. i. autem. de ho. qua liber. Etſi id ad vitã magis tempus referẽdum videatur. vide & l. Pãtonius. ff. ſi à pa. quis manu. & ibi Acc. in gl. ad ver. conſtituta. hoc ſa. & l. vl. c. de en. ãc. lib. c. i. dicit, etſi ſpecialiter hoc ſili non ſeruauerit.
 i Trientem ſuorũ bonorũ. §. ſed noſtra. Inſt. de ſucceſ. lib.
 k §. pen. Inſtit. de ſucceſſ. cognat.
 l Ad verb. ex Nou. de immẽ. d. m. vide auth. vnde ſi parẽs. c. de inoſ. penta eſt. Conc. c. Raminutus. & gl. in verb. deducendas. extr. de teſt.

hæreditate tantam liberorum cuique ex legis præscripto portionem reseruare, quanta erat, prius quàm filiũ vel filios ea ornasset ac profectus esset donatione. Hac enim ratione nihil iam habebunt, quod queri possint: utpote cum in omnibus paternis rebus id habeant, quod sibi lege obueniebat, & vsque eò donationis modus progressus sit, quantum in bonis paternis erat, antè quàm donationibus essent exhausta. Neque illud poterunt qui donationibus à parente ornati sunt, dicere, se his quidem immensis donationibus esse contentos, verum sibi visum esse à patria hæreditate abstinere. Sed profectò non compellentur quidem, si in se factis donationibus acquiescunt, hæreditatem agnoscere & admittere, attamen modis omnibus cogentur fratribus æquare, quod inde ad eos peruenit, iuxta eum quem præscriptum modum: ut nimirum illi propter modum in donationibus non seruatum, non minorem habeant portionem quàm quæ sibi iure debetur: præsertim quum patri liceat modo in vniuersam sobolem suam obseruato, etiam iis quos impensius diligit, amplius aliquid largiri, neque interim reliquos liberos, ornatis supra quàm par fuerat & modus patiebatur illis, lædere, nostrumque institutum prætergredi. Atque hæc de filiis dicimus, qui in parentes grati sunt, non etiam de ingratis, & quibus pater iustam legitimamque ingrati animi causam opponit. Si enim hoc ita habuerit, & demonstratæ fuerint ingratitude causæ, rata sunt quæcunque legibus ^a de ingratitude cautæ sunt, ac nihil hac nostra constitutione labefactentur.

S C H O L.

Legem hanc ita est interpretatus Magister. Si duobus filiis suis pater, verbi gratia, triginta libras donarit, ac postea testamētum condiderit, quo reliquis duobus liberis res suas distribuerit: haud sanè solas eas quæ apud se supersunt facultates numerare possit, quæ forsitan sunt & aliarum triginta librarum, sed his conferret & quantitatem illam donationum iam memoratam, sicque Falcidiam efficiet. Nam si ex iis tantum quas apud se habet facultatibus portionem legitimam segreget, exigua proculdubio relinquetur liberis hæreditas. Quòd si legis voluntatem impleuerit, maiorem partem ferent liberi. Et qui Nouellas in compendium retulit, de immensis donationibus ita inquit: Ne immensa quidem in aliquem ex liberis donatione collata, cæteris fratribus Falcidia ^b minuitur, nisi fortè ingrati sint. Debet enim planè ipsi legitima relinqui portio, ex iis quas defunctus parens mortis tempore habebat facultatibus.

DE FILIIS QUI IN POTESTATE SVNT,
HÆC VIDE TVR DICERE:

SI pater aut mater filiũ filiamve matrimonio collocarint, & contigerit decedere filiũ, non habet is testandi^c facultatem, siue dotè habet siue ante nuptias donationem, superstitè adhuc utroque parète. Quòd si eorũ alteruter decefferit, liberè de eo quod à defuncto ^d est cõsecutus, testatur. Cum quis vxorè haberet, & liberis ex ea procreatis filiam dotasset, cum ea postea diuortium fecit. Deinde longo tempore interiecto secundam vxorem duxit, & ex ea puerum sustulit. Defuncto patre secundus ille filius inibatorem vel hæreditatem quærens à sorore, quæ ex altera matre progenita fuerat, ac antequam

^a De quibus infra.

^b Vides ut Falcidia pro legitima sicut & supra diximus, vsurpet, sicut & ipse Iustinianus, d. No. in prin. & sepe alias.

^c l. qui in potestate. de test.

^d Hoc se. us habet in re nostro in iis que à matre habuit. l. ut. s. filiis. C. de ho. qua lib. Quamquam in Nou. v. lic. mat. & aua & j. cum dicitur, quo voluit modo disponere idem Iustinianus. hoc videtur permisisse. Refragatur tamē Accur. loci.

tequam ipse nasceretur, sortem sibi debitam dotis nimirum nomine ^a acceperat. Hac in specie pronuntiauit Magister oportere hanc vel inuitam fratri ex altero parente dare Falcidiam ^a. Idem enim pater ambos, et si hanc quidem priorem, illam posteriori tempore progeniuit. Quod enim ad Falcidiã attinet, nulla ratione iuuabitur. ^b Potest filius aduersus patris testamentum aut donationem ab eo factã querelam instituere, nisi quod ei relictum est ^b omnino, ad explendum trientem satis est, aut patris agnouit ^c voluntatem, aut iam effluxit quinquennium ^d, & viginti quinque annis maior est. Est insuper & querelæ locus, aduersus maternas quoque ^c donationes, si filia id non acceperit, quod pro rata parte ad trientem sufficiat.

Vult constitutio, si quis posthac res suas restitui mandãrit, eum primùm quidem filio portionem reseruare legitimam, non quartam (id enim correximus nimia eius tenuitate damnata) sed trientem omnino, aut semissem pro numero liberorum. Deinde & ex residua bonorum parte, si non satis est legitima portio ad dotem vel ante nuptias donationem tradendam pro decoro ac personarum qualitate, id etiam ex restitutione ^f eximere, quod si legitimæ portioni addatur, dotem aut ante nuptias donationem sit perfecturum.

Quæ de Falcidiã traduntur ^g, non in patre tantum, sed & in matre, auo ac proauo locum habent, item & foemineis personis horum cuiq; respondentibus, hoc est auia & proauia, siue à patre sint, siue à matre. Nec iis modò qui ex mascula sed & qui ex foeminea sunt cognatione nepotibus & pronepotibus, necessariò debetur ab ascendentibus Falcidiã, tantum ex horum patrimonio nepotibus ac pronepotibus percepturis, quantum percepisset eorum pater aut mater, si su peruixisset. ^h Quin & iis qui ex indotata vxore legitimè sunt editi, debetur Falcidiã. Ac eadem obtinent & in iis ^h qui ex posteriore affectu dotãlibus confectis instrumentis effecti sunt legitimi. Nisi inuentarium ⁱ rerum hæreditariarũ hæres confecerit, Falcidiã non retinebit, sed legatariis plenè satisfaciẽt, ei si legatorũ præstatio puri patrimonij defuncti modum excedat. Quæ funeris ^k causa impensa sunt, tanquam æs alienum in Falcidiã ratione deducuntur, non item quæ in extructionem monumẽti erogata sunt. Nam & hæc Falcidiã patiuntur: & cui hæc legata sunt, ei non amplius concedendum impendere, quàm quod ad modicam speciem monumenti sufficiat.

Si mortis causa ^l pactum de remittendo debito cum debitore inihero, locus est Falcidiã. Triens ^m Falcidiã ex omnibus legatariorum ⁿ pro rata retinetur. Si hæres quòd factum ignorãrit ^o Falcidiã vltus non sit, ac ideo plus quàm par erat soluerit, repetere ac recipere potest quod præter modum dederit. Sed si id iuris ignorantia

^a *Filia ita demum fratribus datam cõferre tenetur, si ab intestato succedat, aut contrã tabulas agat. l. filia dotem. de collation. C. Ex testamento enim non cogitur, nisi id pater exprefertur. l. filiam. C. eodem.*
^b *l. cum queritur. C. de inoff.*
^c *l. parentibus. C. eodem.*
^d *l. si quis filium. in fine. l. secunda. in quibus causis in integrum rest. non est nec. C.*
^e *l. si mortis causa. C. ad legem Falc. supra eiusdẽ lib. ii. j. speciali. ti. de mulierib. legebatur in Græco excep. vno. doteas; hic verò à τὸν ἄλλοτῶν: que lectio & rector est, cum & ita in Nouel. de restitut. & et que patris vndecimo mon. §. quamobrem. legatur.*
^g *Huc facit quod notatur Nouella de triente & semisse. §. j. in verbo, hoc obseruando in omnibus. vbi & Accurs.*
^h *De quibus habes in Nouel. de filiis ante dotal. instrumenta nat. & Nouel. quibus modis natural. efficitur. legit.*
ⁱ *Nouel. de hæredib. & Falcid. §. si verò non fecerit. & authen. sed cum testator. inde sumpta. C. ad legem Falcidiam.*
^k *l. prima. in fin. cum l. sequen. ff. eod.*
^l *l. quod de bonis. in princip. eodem.*
^m *Vel potius quadrans. Neque enim alia quarta à legitima per Nouel. de trien. & semiss. aucte sunt vt docet Accurs. ead. Nouel. §. primo. in glo. ad verbum; hoc obseruando in omnibus.*
ⁿ *l. secunda. C. ad legem Falcidiam.*
^o *l. error. C. eodem. l. regula. ff. de iuris & fact. ignorantia.*

fecerit, non iam veniam meretur. Si quid vxori vir, aut viro vxor donarit, donantis morte confirmatur donatio. Quando autem & hac in re fideicommissi munere donatio fungitur^a, fit vt locus sit Falcidiæ. Si quando testamentum quispiam faciens^b, rem aliquã immobilem, propriæ familiæ, aut alij cuiuspiam personæ legati nomine reliquerit, ac specialiter vetuerit, ne res ea vnquam abalienetur, sed perpetuò apud hæredes successorésve illius cui relicta est permaneat, in hoc legato iubemus Falcidiã legem prorsus locum non habere: præsertim eum huius alienatione testator ipse prohibuerit. Si decedens^c, purè & absque conditione tibi donãro, non restet hæredes Falcidiam retinere quærunt. Neq; enim Falcidia in simplicibus hoc est inter viuos, sed in mortis tantum causa donationibus locum habet.

D E E X H A E R E D I B V S F I L I I S.

SA N C I M V S^d, ne omnino patri aut matri, auo vel auia, proauo aut proauia liceat proprium filium aut filiam reliquosve liberos, testamẽto suo præterire, vel exhæredes facere, nisi causas ingrati tudinis nominatim testamento inseruerint: iustæ autem ingrati tudinis causæ hæ sunt: Si quis suis parentibus manus attulerit, aut atrocem indignamque iniuriam ipsis intulerit, aut criminum eos accusãrit, quæ non sint aduersus principem vel rempub. aut cum veneficis tanquam veneficus versatur, aut vitæ parentum veneficio vel quoquo alio pacto insidiari conatus sit, hunc exhæredem esse sancimus.

Si cum nouerca aut patris concubina filius consortium habuerit. Si calumniator in proprios parentes extiterit, ac sua delatione, vt gratia damna passus sint, effecerit. Si ex diuturno^e morbo decumbentibus ipsis, aut ad inopiam imbecillitatẽque redactis, eorum liberi curam nullam gerant, cumque à parentibus vocentur, ope sua eos dignari noluerint. Si quem dictorũ parentum in vincula coniectum esse contigerit, filij autem qui ab intestato possunt ad eorum successorem admitti, rogati, aut etiam eorum vnus, noluerit vadem se pro eo statuere, ac vel personæ vel debiti nomine fideiubere, quatenus soluendo esse deprehenditur is qui rogatur. Verum hoc quod de fideiussione censuimus, ad mares duntaxat filios pertinere volumus. Si quis liberorum conuictus fuerit parentes prohibuisse, ne testamentum facerent. Itaque si quidem postea facere testamentum potuerint, liberum eis est exhæredem ob hanc causam filium facere. Sin verò in ipsa prohibitione, absque testamento parentum aliquis decesserit, & alij siue qui ab intestato ad defuncti hæreditatem, aut cum filio, qui ne conderetur testamentum impedimento fuit, aut qui post eum vocantur, siue quos hæredes illi aut legatarios sibi esse volebant, siue qui detrimentum aliquod ex ipsa testamenti prohibitione perceperunt, hoc ipsum ostenderint, sic quoque fiat exhæres. Nec has solùm ob causas, verum & si præter parentum voluntatem, in arenatorũ aut mimorũ numerum sese filius inscripserit, inque eo vitæ instituto persistat: nisi fortè & pa-

rentes.

^a l. in donationibus. C. ad l. Falc.

^b Ad verum ex §. vlt. No. vt sponsal. larg. spec. sit contr. vbi & Accur. docet, quibus in casibus locum non habeat Falcidia.

^c l. vbi ita donatur. de don. cau. mort. l. pen. C. ad leg. Falc.

^d Totus hic tractatus, habetur iisdem penè verbis, in No. vt cum de app. cog. §. aliud quoque. cū seq. col. viij. Græcè est did. & is pie. vn de sumpta sunt auhent. non licet. &, ex causa. C. de libe. prae. vel exhæred.

^e Hæc causa non adscribitur inter xiiij illas quæ iam dicta Non exponuntur.

rentes ipsi idem sibi vitæ genus delegerunt. Si cui ex memoratis parentibus, cum vellet filiæ aut nepti virum despondere, ac pro ea dotem iuxta patrimonij vires tradere, illa non confenserit, sed turpem obscenâmq; vitam agere maluerit. Si quo parentum, furore correpto, eius liberi, vel eorum nonnulli aut liberis ei non extantibus, alij cognati qui ab intestato ad eius successiõnem vocantur, ministerium ei & curam quam decet non exhibuerint, si quidem ab eiusmodi morbo conualuerit, licebit ei quemcunque libuerit filium aut filios aut cognatos à quibus neglectus est, ingratum vel ingratos testamento suo pronuntiare. Quòd si hunc, cum furoris morbo detineretur conspicuus externus quispiam à filiis suis aut propinquis aut etiam ab iis quos iam hæredes scripserat negligi, miseratione commotus, curam eius suscipere voluerit: potestatem ei facimus scriptæ attestatiõnis mittendæ iis qui ab intestato vel ex testamento iam factò ad furiosi hæreditatem vocantur, vt ipsi eius curæ suscipiendæ incumbant. Sin autem & post eiusmodi attestatiõnem neglexerint, & probatû fuerit externû in suas ædeis admissum furiosum suis sumptibus ad mortem vsque curæ habuisse, iubemus eum qui ita furiosi curam gesserit, & obsecutus fuerit quamlibet externus sit, ad huius successiõnem accedere, rescissa etiam eorum institutione, vt-pote qui indigni sunt, qui furiosi, quemadmodum diximus, curam gerere neglexerunt: sic tamen vt reliqua testamenti capita in suo perstant robore. Porrò si vnum aliquem dictorum parentum captiuum detineri contigerit, atque huius filij, siue omnes, siue vnus, hunc redimere non laborarint, si quidem eam calamitatem effugere possit, in eius potestate situm esse volumus, vtrum hanc ingrati tudinis causam testamento adscribere velit, necne. Quod si libero rum incuria & contemptu inde ereptus non fuerit, sed in captiuitate excesserit, eos nequaquam sinimus ad eius venire successiõnem, qui in eo redimendo curam & operam non collocarunt: sed si liberi omnes id eodem studio neglexerint, res omnes quæ ab eo relinquuntur volumus ecclesiæ ciuitatis vnde ortus est adiudicari: inuentario nimirum publica testatione peragendo, ne quid omnino ex eius facultatibus depercat, ea certè lege vt quicquid inde ad ecclesiam redierit, in captiuorum redemptionem infumatur. Atque hæc de iis personis dicta sint, quas exhæredes facere nõ licet, nisi nominatim expressæ ac demonstratæ fuerint ingrati tudinis causæ. Cæterùm si is qui captiuus detinetur, cum filios non habeat, aliis qui ab intestato ad eius hæreditatem vocantur, eum vt redimant non laborantibus, in captiuitate decesserit, neminem prorsus eorum qui sese in eo redimendo segnes & ignauos exhibuerunt, patimur ad huius hæreditatem accedere, nisi antè quàm captiuus abduceretur, testamento fortè factò personas memoratas hæredes scripserit. Sed & hæredum institutione abrogata, reliquis interim testamenti capitibus in suo robore perstantibus, eiusmodi personarum bona simili-

rer etiam ecclesiis ciuitatum, vnde ortum acceperunt, adiudicantor, ea lege ne vllas alias in res quàm in captiuorum redemptiones infumantur, vt quibus illi à suis redempti non sunt, ex iis aliorum redemptiones procurentur, simulque ex hac actione pia illorum subleuentur animæ. Quod idem obseruabitur, & si alium quempiam externum prius hæredē instituerit, quàm captiuus abduceretur: quod cum is compertum haberet, ipsum à quo erat scriptus hæres, ex captiuitate redimere non curarit. Hanc verò pœnam illis irrogari iubemus, qui decimumoctauum ætatis suæ annum expleuerint. Porrò in huiusmodi causis quoties in captiuorum redemptionem dari pecunias necesse fuerit, si quis proprias non habeat, esto ei, si iam dictæ ætatis est, potestas mutuandi pecunias, & res mobiles vel immobiles oppignerandi, siue proprias habet, siue eius res qui captiuus ab hostibus tenetur. Siquidem in his omnibus quæ in redimendos captiuos data aut erogata ostendentur, tales contractus ratos esse iubemus ac stabiles, vt qui ab eo qui sui iuris, iustæque ac legitimæ ætatis est, celebrati fuerint: sic vt nullum planè gignatur præiudicium iis qui cum huiusmodi personis, iam dictis in causis, quemadmodum est expositum, contraxerint, quippe cum necesse habeat qui è captiuitate redierit, contractus eiusmodi ratos habere, & horum nomine non secus ac ex debitis propriis teneri.

D E H A E R E T I C I S.

SI quis ex memoratis parentibus, cum rectæ sit & publicè probatæ persuasione, filium, aut filios fenserit Catholicæ fidei non acquiescere, nec in sanctissima ecclesia communicare, in qua beatissimi omnes patriarchæ certatim vnòque spiritu ac consensu probatissimam persuasione annuntiant, sanctaque quatuor^a concilia, Nicenum primum, Ephesinum primum, Chalcedonense, & Constantinopolitanum secundum, itidem & Constantinopolitanum tertium, & Nicenum secundum, amplecti ac exprimere deprehenduntur, & persistant eiusmodi filij in eadem incredulitate: facultatem damus parentibus ob hanc præcipuè causam ingratos eos & exhæredes suo testamento scribere. Atque has quidem ingratitude causas hæcenus constituimus. Cæterum generaliter filiis rectæ persuasione prospectum volentes, iubemus saluis & integris legibus, quæ iam de hæreticis latæ sunt, & quod ad Nestorianos attinet, & Acephalos^b, itidemque & quod ad Iacobitas & Monotheletas & Eiconomachos, & quæcunque aliæ sunt hæreses, à Catholica & Apostolica ecclesia palàm damnatæ, quibus adstrictos fuisse aliquos deprehensum fuerit, in his inquam omnibus hæc quoque diligenter & absque vlla transgressione obseruari, vt si quando parentes comperti fuerint vni alicui enumeratarum hæresium, aut alij etiam quæ his persimilis sit sese addixisse, atque ideo à Catholica ecclesiæ communione se seiuixisse, his ne liceat alios sibi hæredes instituire, quàm filios orthodoxos, & cum ecclesia Catholica communicantes, aut si

non

^a In Græc. exemplari legitur ἐπὶ ἑπταήμερον. Sed ex dicta Nouella legendum τεσσαράκων, etsi hoc loco adiciatur & alia duo. Horum iij conciliorum fit etiam mentio. I. quicumque in hac. C. de hæreti. & Mani.

^b De variis hæreticorum sectis habes in ca. quidam autē. xxiiij. q. iij. Item l. Manichæos. & l. Gazaros. C. eodem.

non extant liberi, propinquos ex masculèa fœmineave cognatione, qui scilicet rectæ sunt persuasione. Quòd si, vt fieri assòlet, liberorū nonnulli sunt orthodoxi, & cum ecclesia Catholica communicantes, alij verò ab hac disiuncti, omnia parentū bona ad filios solos orthodoxos redire sancimus, etsi huiuscemodi personæ iam testamenta fecerint, præter huius constitutionis potestatem ac præscriptum res suas ordinantia. Si verò postea fratres ab ecclesia seiuncti, ad hanc redierint, reddatur eis competens portio, eo statu quo restitutionis tempore deprehensa fuerit, sic vt nulla ob fructus vel intermedij temporis administrationem molestia negotiūmve orthodoxis fratribus exhibeatur, qui eiusmodi res superiori tempore tenuerunt. Siquidem talium rerum quas ex fratrum portione à societate ecclesiæ alienorum orthodoxi possederunt, sicut alienationem prohibemus, ita & superiorum temporum fructus, atque administrationem nequaquam ab iis à quibus sunt possessæ, exigi ac reuocari iubemus. Quòd si ad finem vsque vitæ ij qui cum ecclesia non communicant, in eodem errore permanserint, tum sanè orthodoxos fratres aut eorum hæredes plenissimo proprietatis iure iisdem rebus potiri sancimus. Sin verò filij omnes peruersi & ab ecclesiæ communione alieni deprehensi fuerint, alij verò proximi cognati ex masculèo vel fœmineo genere ostensi fuerint rectam fidem colere, cūmque ecclesia communicare, hos hæreticis filiis præponi, eorūmque hæreditati succedere. Enimverò si & filij & proximi cognati, à rectæ probatæque fidei consortio alieni sint, tum si quidem è clericorum numero fuerint eorum parentes, horum bona volumus ad ecclesiam ciuitatis, vbi domicilium habuerunt, pertinere: sic tamen, vt si ecclesiastici viri intra annum spatium harum personarum bona vendicare neglexerint, horum proprietates ac dominiū nostro fisco cedat. Sin laici fuerint, absque vllò discrimine horum facultates itidem ad sacrum ærarium nostrum redire. Quæ quidem obtinere volumus, & si intestatæ huiuscemodi personæ decesserint. Omnibus insuper quæ & aduersus reliquos hæreticos aliis cōstitutionibus cauta sunt, & in Nestorianos & Acephalos, & ceteros qui cum ecclesia Catholica non communicant, in qua iam dicta quatuor sancta concilia ipsique patriarchæ acquiescunt & referuntur, etiam aduersus eosdem hæredes obseruandis. Si nanque pro huius seculi causis sumus solliciti, quantò æquius pro animarum salute summopere prospiciendum, & non vulgari studio est elaborandum? Si itaq; omnes has iam expositas ingratitudinis causas, siue ex his nonnullas apertas, siue vnā quamlibet parentes suo testamento inseruerint, & scripti hæredes expressas à testatore causas, aut vnā ex ipsius veram ostendunt, testamentum suas habere vires iubemus. Quòd si hæc obseruata nō fuerint, nullum inde exhæredatis liberis gigni præiudicium, sed quod ad heredū institutionem attinet, rupto testamento iterū filios ad parētum hæreditatem ab intestato ex æqua portione vocari,

vt ne falsis ac commentitiis accusationibus liberi damnentur, neque in parentum bonis circumueniantur & fraudentur. Quòd si contigerit in aliquibus eiusmodi testamentis relicta esse legata vel fideicommissa, libertates vel tutorum dationes, aut quæuis alia capita de quibus legibus cautum est, ea omnia impleri iubemus, & illis tradi quibus relicta sunt, perinde ac si hac parte non abrogatum testamentum valeat. Atque hæc quidem de parentum testamentis statuimus. Æquum porro iudicauimus & ex aduerso de liberorum testamentis eadem cum aliqua tamen distinctione, statuere. Sancimus igitur, ne liberis liceat parentes suos exhæredes relinquere, aut quoquo modo hos à rebus suis de quibus facultatem habent testandi, planè alienare, nisi causas quas enumeramus speciatim propriis adseripserint testamentis. Has autem huiusmodi esse volumus: Si parentes exitio proprios liberos tradiderint, excepto tamen maiestatis crimine, si veneficiis aut præstigiis, aut alio quouis pacto parentes liberorum vitæ insidiati ostendentur. Si pater propriæ nurui, aut concubinæ filij se commiscuerit. Si parentes, filios ne de iis rebus testamenta facerent, prohibuerint, de quibus testandi ius habent: nimirum hîc quoque quod ad huiusmodi testamentorum prohibitionem spectat, omnibus iis obseruandis, quæ iam de parentibus statuimus. Si virum vxori suæ contigerit, aut viro vxorem venenum vel ad interitum vel ad mentis alienationem porrexisse, aut alio quouis modo alterum alterius vitæ insidiatum esse, tale quidem crimen, vtpote quod publicum sit & apertum, legibus expendi ac legitimis pœnis dignum esse censemus. Cæterùm liberis facultas esto, testamentis suis nihil omnino propriarum facultatum ei personæ relinquere, quæ tam horrendum facinus admisisse dignoscetur. Si filiis, aut etiam horum vno, furore correptis, curam eorum parentes non gesserint, hîc quoque omnia ea præcipimus obseruari, quæ suprâ de furiosis parentibus à nobis cauta sunt. His causis addimus & captiuitatis calamitatem, in qua si detineri filios contigerit, & parentum contemptu vel incuria non redemptos, vita excedere, nequaquam eiusmodi parentes in fortunas inuadant filiorum, de quibus hi testari poterant, sed eadem omnia in hoc quoque capite seruentur, quæ & de parentibus & cognatis qui ab intestato ad harum personarum iura vocantur, aut etiam de externis scriptis hæredibus suprâ sanximus. Si quis ex iam dictis liberis, cum orthodoxus ipse sit, parentem senserit vel parentes non esse orthodoxos, eadem in his quoque personis valeant, quæ antea de parentibus constituimus. Si has itaque causas, vel eas quæ ex his apertæ fuerint & conspicuæ, vel etiam harum vnam filij suis inseruerint testamentis, & scripti ab ipsis hæredes vel palàm omnes, vel ex his vnam veram comprobârint, testamētum in suo robore persistere iubemus. Quòd si hæc obseruata non fuerint, sancimus nullam habere vim, quod quidem ad hæredum institutionem attinet, huiusmodi

modi testamentum, sed subuerso testamento, iis qui ab intestato ad defuncti vocantur hæreditatem eius bona dari mandamus: legatis videlicet, fideicommissis, libertatibus & tutorum dationibus, & cæteris capitibus, quemadmodum & supra dictum est, suam vim retinentibus. Ac si quid de legato, fideicommissis, libertatibus ac aliis quibuscunque capitibus, cautum aliis legibus inueniatur, quod huic nostræ constitutioni aduersetur, id sanè nulla ratione valere volumus. Et hæc quidem exhæredum pœnæ, quod ad ingratitudeis causam attinet, aduersus iam dictas personas, ita sint præfixitæ. Quod si qui ex his criminibus teneantur, qui ea admiserint alias quoque subeant pœnas, quæ legibus irrogantur. Hæc autem omnia statuere visum est, ut tam parentes quam liberos à testamentorum iniuria liberaremus. Si qui verò hæredes nominati fuerint, quantum certis rebus contenti esse iussi sunt, hac in re testamētum quidem ne rescindatur iubemus, sed quo minus ipsis portione legitima relicta fuerit, id ex aliis legibus nostris ab hæredibus expleri. Vnum quippe illud est nostræ serenitatis studium, ut iniuriam quæ parentibus fit ac liberis exhæredatis tollamus. Id siquidem secum ipsi reputare debent parentes, fuisse & se aliquando filios, & eadem à suis habuisse parentibus. Itidem & qui nunc filij sunt, parentum animos sibi conciliare par est, præsertim cum & ipsi parentes fieri cupiant, & à propriis liberis coli summo exoptent studio. Patres aut filij monastica vita delecta, hæreditate non summouentur, propter causam^a quæ antequam in monachos detonsi essent, acciderit. Ille solum inter fratres qui ingratus^b extiterit, lucri particeps esse fratrum hæreditatis prohibetur, qui aut fratri exitium molitus sit, aut crimen in eum instituerit, aut bona eius interuertere & grauem ei iacturam inuehere conatus fuerit. Cuius sanè portio ad reliquos fratres, fratrum^b filios & matrem transferatur. Id quoque nobis pium visum est simul & iucundum, ut qui iustam & absolutam agit ætatem, cognato non possit ab intestato succedere, à quo ad rei propriæ vindicatione vocatus, opem ei suam absque iusta probabilique causa accomodare neglexerit^c. Maior cum minore conuersans, haud quam potest ei ab intestato hæres esse, ni eius res vendicet. Qui cognatum habet surdum, mutum, mente captum vel furiosum, nisi singulari quadam prouidentia res eius vendicet, ac gerat & tueatur, ei hæres esse non potest. Idem & de captiuis iudicium esto.

DE LEGATO. TIT. X.

LEGATVM Res omnis dicitur, quam decedens quis cuiquam relinquit, non quidem ita ut hæreditatis^d nomine ab eo haberi velit, sed in amoris indicium, ut quæ qui eam acceperit, defuncti memor sit.

Legatum est donatio^e quædam testamento relicta: vel iuxta alios, hæreditatis delibatio^f. Qui

^a Ingratitudeis scilicet. Nouel. de sanctis episc. §. nullam vero. l. Deo nobis. §. hoc etiam. c. de episc. & cleri. c. nouel. c. n. xix. q. iiij.
^b Non. de iur. i. §. ingratiudinem.
^c Ad hæc tria capita seq. sac. l. j. l. minoribus & l. cū fratrem. c. de iur. quib. vt indig.

^d Quia appellatione hæreditatis neque legata neque fideicommissa continentur. l. si Titius ex parte. l. de leg. iij.
^e l. legatum est. de legato ij.
^f l. legatum est. de legato ij.

a l. si ita scriptum. in princ. de lega. ij.

b l. pronuntiatio. j. in princ. de ver. signi.

c d. l. si ita scriptum. §. j. l. legata sub conditione. de conditio. & demonstrat.

d l. legatarius. de leg. j. l. iij. cum duabus seq. de leg. ij.

e l. grege legato. cum l. seq. de leg. j.

f d. l. si grege. in fi. eo.

g l. si plurius. cum l. planè. de legat. j. l. si Fortidianum. C. eo.

h l. j. & ij. de peculio leg. l. cum principalis. de reg. iur.

i l. cum seruus. cum l. seq. de leg. j.

k l. si seruus legatus. j. respon. eod.

l Pro Et iñ, in Græco exemplari legendum Et iñ sat indicat l. iij. C. eo.

m l. si domus. §. qui cõfitetur. & sequen. de leg. j.

n l. cum seruus. de adi mendis leg.

o §. non solum. Instit. de leg.

p l. mortuo boue. de legatis ij.

q l. peculium. §. quadriga. eod.

filiabus^a legat, non videtur filiarum appellatione filios etiam exprimere, neque eo quod filiarum nomen dixerit aut scripserit, simul & filios significat. Sed contra filiorum appellatione & filiarum innuuntur: & quiritia dixit, filiis meis hoc relinquo: filias^b quoque, etsi non dixerit, indicat, imò & in vniuersum quotquot habet liberos, idque non in legatis modò, sed & in re alia quacunque. Cùm enim præstantior sit filij appellatio, simul etiam filiarum nomen vt inferius complectitur: Quæ sub conditione^c legata sunt, tum demum debentur, cum conditionem legatarius impleuerit. Nam prius quàm impleta conditio fuerit, nec quæri nec dari, neque ab iis exigi possunt qui ea tenent, vt quæ nondum debeantur. Legatarius^d non potest partem legati admittere, & partem repudiare. Grege legato^e, & quæ postea accedunt, consequitur legatarius. Sed & si fuerit ex eo grege imminutum pecus, vel ita vt vnum duntaxat supersit caput, id accipere cogitur legatarius, etsi iam grex esse desierit. Et domo legata^f, si combusta fuerit, aream vendicari. Si quis prædium^g per præceptionem fratribus suis legati nomine cum reliquisset, idem postea prædium alij cuiuspiam legauerit, omnes simul concurrentes legatarij prædium accipiunt. Seruum tibi meum vnà cum peculio suo^h legauit. Facto testamento cum superuixisset, cum seruum manumissi, aut abalienauit, aut mori eum contigit: non in eius tantum persona, sed & in peculio euanescit legatum. Cum enim res principales preemptæ fuerint, iam consistere non possunt, quæ accessionum locum obtinent. Legatum seruumⁱ, legatario non traditum, sed qui aut fugerit, aut aliàs procul discesserit, hæres suis sumptibus requirere, adducere, præstare ac dare cogitur legatario. Si legatus seruus^k viuo adhuc testatore fugerit, legatarius cui seruus fugitiuus legati nomine est relictus, non item hæres, suo periculo & sumptu requirere eum cogitur. Seruo à suo domino non relinquitur legatum, nisi & ei simul data fuerit libertas, & licet relictum fuerit, non præstatur, etsi^l aliqua alia ratione postea libertatem sit consecutus. Homine^m quidem legato, interdum hæredi licet, si voluerit, legatario æstimationem dare hominis. At peculio specieue aliqua legati nomine relictæ non licet, sed illud ipsum quod relictum est legatario præstare cõpellitur. Si quod tibi lega ueram, alienaròⁿ, & rursus redemero, id exigere non potes, nisi eiusmodi fuisse voluntatem meam probaris. Si quis cui rem alienam legarit, eam alienam esse sciens^o, cogitur hæres aut eam redimere, & ei præstare, aut æstimationem eius dare. Quòd si rem esse alienam quam legauit, testator ignorabat, non subsistit legatum. Mortuo boue^p legato, neque caro neque corium legatario datur. Mortuus enim iam nõ est bos. At viuũ adhuc & mortuũ bouem simul exigere non potest & consequi legatarius. Quadriga^q legata, & vno ex quatuor equis mortuo, ab herede quadriga peti non potest. Quòd si supersites adhuc testator diminutam medio tempore quadrigam

suppleuerit, legatario datur. **Quadrigena enim est.** Legata sunt alii cui animantia, & postea sunt à tutoribus retenta. Censuit Magister, vt legatum etiam vnà cum foetu^a reciperet, dum tamen ne principa-^a *Fac. l. equi. de vsu.*
 lium capitum summam foetus excederent. Si cui pars aliqua bonorum legata sit, & is res ex hæreditate subtraxerit^b, excidit ea quæ^b *l. non dubium. C. de leg.*
 sibi competebar rerum legatarum exactiōe, in iis rebus quas eum retinuisse apparuerit. Harum siquidem partem exigere non potest.

Parte bonorum^c legata, delectum habet hæres, vt aut rerum par-^c *l. non amplius. in fi. de leg. f.*
 tes, aut earum præstet æstimationem. Cæterum si res indiuisæ sint, omnino æstimationem præstat. Si cum plures & varias res habe-^d *l. legato generali- ter. de legatis j. ubi abundè Accur. de electione.*
 rem^d, vnã tibi ex his legâro, aut etiam plures, neque expressero quam abs te haberi velim, habet delectum hæres, dum tamē ne quod deterius est det legatario, sed quod mediæ qualitatis est. **Mobili-^e *Ex Int. Pau. libro tertio sentent. tit. de vsusu. cap. mobili- bus legatis.***
 bus legatis^e, aurum vel argentum non continetur, sed horum spe- cialiter fit mentio. Ex legibus enim præsumitur testator quibuscunq; mobilibus memoratis, non generaliter pretiosiora quæque, sed spe-^f *l. et in epistola. C. de fideic. l. miles ad sororem. in princi. de leg. ij.*
 cialiter memoraturus fuisse. Et epistola^f, & quocunq; libello, & sine scriptura, & nutu etiam legatum relinqui potest. Falsa cõ-^g *l. ij. C. de falsa cau. adie.*
 numeratio seu demonstratio^g, legata non perimit. Vnde & si quis le- gans ita dixerit: Do huic tot nummos quos ipsi debeo: etiam si non^h *l. scit. C. de præseri. xxx vel xl annor.*
 debeat, sed falsò id dixerit, valet tamen legatum. Post triginta an- nos^h legatū vltra peti non potest. Reliquit quispiamⁱ rem alicuiⁱ *Ex l. si quis Titio. de leg. ij. Facit huc l. pecunie. de alimen. et cib. leg.*
 quocunq; modo. Contigit postea, vt decederet is cui res erat resti- tuenda, & in quem plenum dominium testator qui legarat, transfer-ⁱ ri voluerat, & superstes est etiamnum qui rem illam ei redditurus erat. Lucratur eam qui prius accepit, vt seruaret & ad alterum trans- ferret: nec potest partem eius qui eam erat accepturus quære ac re- uocare, nisi primus rei dominus, qui hæc reliquerat, aliud quippiam ea de re expressim statuerit.

DE IMPERFECTO TESTAMENTO.

QVAE testamento imperfecto relicta sunt, tum impleri oportet, cum ab intestato^k, quæ testamento cauta sunt ab ali-^k *Huc facit l. hac con sulissima. §. ex im- perfecto. de test. C.*
 quibus facta fuerint. Estque hoc huiusmodi. Imperfecto testa- mento non acquiescitur. At hæredes ab intestato, etiam ex imper- fecto testamento succedunt, non quidem propter testamentum, sed propter ius quod ipsis natura competit. Cum ergò qui ab intestato succedunt, ea seruârint quæ imperfecto testamento sunt statuta, tum etiam legata præstare coguntur. Quoniam enim testamentum quod ad cætera spectat, non faciunt irritum, ne in legatis quidem possunt id labefactare.

Si quid mihi & posthumo legatum fuerit, non nato posthumo^l *l. quidam relegatus. in fi. cum duabus lo gibus seq. de rebus dubiis.*
 totum id legatum accipio, etsi dixerit testator, vt æquas portiones acciperemus. Si res eadem^m sæpe mihi legata fuerit in eodem testa- mento, semel duntaxat aut rem aut eius æstimationem consequor.^m *l. planè. §. j. de leg. j.*
 Sed si in diuersis testamētis, ex vno quidem rem, ex altero rei capiam

a l. si ita legatum, in
fi. eodem.

æstimationem. Si tota domus legata particulatim resecta fuerit^a,
vt nihil ex priori materia superlit, vtile est legatum. Quòd si ea de-
structa testator aliam eodem loco ædificarit, extinguitur, nisi aliud
eum sensisse constiterit. Quoties ex testamento actione legatum
petitur, fructus^b post litem contestatam capti, & partus editi, & ser-
uò legato quæsitæ, legatario restituuntur.

b Huc facit l. ij. de r-
suris. l. ij. C. de r. sur.
& fruct. leg.

D E P R A E D I I S H Y P O T H E C A E N O -
M I N E O B L I G A T I S.

c l. prædia. C. de fidei-
commis. l. si res obli-
gata. de leg. j.

SI prædia^c obligata legentur, ea cogitur hæres luere. Quòd si iam
à creditore distracta sunt, compellitur horum æstimationem hæ-
res legatario præstare.

d l. miles ad sororem.
de leg. ij.

Si epistolam^d ad me scripseris, quam post mortem tuam aperiri
mandaris, in qua ita esset scriptum: Scire te vobis donasse me tibi au-
reos centum: valer legatum, etsi non cum hærede sed mecum sit lo-
cutus. Si legatarius testamentum celauerit^e, ac postea in lucem
emerferit, legatum ab illo quidem auferatur, apud heredem verò
quasi non scriptum permaneat.

e l. per. C. de leg.

D E V I N O.

jl. vino legato. cum
duabus legib. seq. de
vi. vino & oleo le.
item l. iij. §. si vi-
num. eodem.

VI N O legato^f, & eius vasa continentur, vt amphoræ & cadi,
non item obducta depressoque dolia, neque vtres. Et in vni-
uersum illa duntaxat vasa legato vini contineri censendum, quibus
in præsentem vsus vinum est inditum.

D E V I N O I T E R V M.

g Huc facit l. j. l. iij. in
princip. & l. si quis
vinum. eodem.

VI N O legato^g, si quidem cum delectu, etiam acetum si liberit
accipit legatarius. Sin absque delectu, nisi adest vinum, cogitur
hæres vinum emere ac dare legatario, non item acetum quod testa-
tor vini numero habuerit. Si quis vineam habes, legarit cuiquam^h
tantum vini quantum ex ea natum esset, adiecta notanter & vini
quantitate, ac post minus vinum protulisset vinea, quam dixerat te-
stator, non potest legatarius in solidum exigere legatam sibi vini
quantitatem, sed cogitur eo vino esse contentus, quantum vinea ex
qua vinum percipere iussus est, eo tempore tulerit

h l. cum certis. eod.

D E F V N D O.

i l. si cui. de fundo in-
structo vel instrum.
legato.

k l. instrumenta. eod.
Theoph. in §. si quis
ancillas. Instrum. de
leg.

l. Potest et cõiunctim
legi & eopro. Boves,
boves aratorij &
domitii.

m l. iij. eodem. ponit
vtrumq. fundum cõ
instrumeto legato.

SI tibi fundum cum instrumentoⁱ legaro, & hunc alienaro, non
potes instrumentum vendicare. Si verò ita, fundum & instrumẽ-
tum vel fundum instructum legaro, potes alienato agro hæc repete-
re. Instrumento^k fundi continentur omnia quæ fructuum quæ-
rendorum, cogendorum & conseruandorum gratia parata sunt: vt
homines qui agros colunt^l, boves, pecora stercoreandi causa para-
ta, & quæ culturæ vtilia sunt vasa, & cogendis conseruandisque fru-
ctibus accommodata. Cum haberet quidam fundos duos, ac bo-
ues item duos, qui in vno quidem manere consueuissent, in altero
opus facere, tandem horum fundorum dominus legari nomine hos
reliquit, huic vnum, illi verò alterum^m, boves autem nemini reli-
quit.

quit. Hic dicendum eum etiam boues accepturum, qui fundum accepit in quo illi opus facere solebant. Nam & in hunc non in illum à testatore conferuntur. Neque enim, quemadmodum lex inquit, fundum sequuntur in quo manebāt, sed alterum potiùs in quo opus faciebant. Cum quis fundum haberet, rogatus ab eo est quidam^a alius, vt legati nomine totum fundum acciperet: verùm ea lege si possidendi agri causa decem nummos daret. Hic cum decem dare non posset, offert quinque, vt alteram fundi partem consequatur. Statuit lex non esse audiendam huius postulationem, sed toto agro, nisi integram dederit pecuniam, fraudari eum.

DE DOMO.

LEGATARVM^b vel distractarum ædium ea sunt, quæ quasi earum pars, vel propter eas facta sunt, vt putealia, cisternæ, pelues seu labra, & fistulæ salientibus iunctæ, quamuis longè extra ædificium excurrant, item canales. Pisces autem qui in piscinis sunt, non sunt ædium, nec fundi, sicut nec cætera animantia: quia non sunt hæc de structura domus. Neque enim ad domus fabricam & constitutionem pertinent, quæ delectationis tantùm gratia non etiam vsus sunt comparata.

Si Petro & Mariæ^c cætum nummos si in matrimonium coierint, legauero, contigeritque alterutrum ante apertas testamenti tabulas decedere, deficit in vtriusque persona legatum. Sin vtroque superstite vnus matrimonio coniungi recuset, alter paratus sit, eius duntaxat qui recusarit pars deficit. Si post iudicis sententiam & quadrimestre tempus moram hæres in persoluendo legato fecerit, commoda^d ad sententiam vsque præstat legatario.

DE PIO LEGATO.

QVIPIUM legatum ab aliquo relictum differt præstare per sex menses à publicato testamento, & exhibita cautione propria eius manu per scripta qui dare aliquid in pias causas spondit, & fructus & vsuras^e præstare cogitur. Nisi intra annum præstetur quod sacræ ac venerandæ ædi est relictum, duplum^f præstat.

DE TUTORIBVS.

TITVLVS XI.

IVTELA Est ius^g quoddam ac potestas in liberum caput data, & ad tuendum eum excogitata ac permessa, qui se aut per imbecillitatem ætatis & tueri, aut rectè res suas gerere nõ possit. Cum ex præsidum aut magistratum inquisitione tutor datur aut curator, hæc solent^h inquiri, sitne locuples, an frugi & probus vita, an vitæ pignora hoc est liberos habeat. Qui enim liberos habet, nouit sanè qualem sese in pupillos gerere debeat, quibus loco patris datur. Item an eam

^a Secus si pluribus sub ea conditione fundus relictus fuerit. l. cui fundus. de cond. & demonstr.

^b Iulianus. cum tribus aut quatuor legibus sequentibus actio emp.

^c In testamento ita. de cond. & demon.

^d l. j. & vlt. c. de vsu. & fruc. leg. l. ij. & iij. ff. de vsu.

^e Nouel. de eccles. tit. §. si autem hæres. ver. si autem legatum.

^f §. item mixta est actio. Instit. de act.

Annus quidem persoluedis legati præstituit Nouel. de hered. & Falcid. §. illud quoque pro-
speximus.

l. j. de iur. & Instit. eod. §. j. vbi alij pro-
ius, legunt vs.

Ad verbum pend; ex Theophil. Instit. de satisfat. tutor. in princip. & §. sed ex his. de Astil. intro.

quæ se progeniuit patriam inquam, amet. Tutor aut à iudice datur, datúrque tunc, cum defuncti parentes liberis in ætate imbecilli adhuc & pupillari relictis tutores non designarint. Ac dicitur is qui à iudice datur simul ac declaratus est, tutor legitimus^a, quod perinde est ac si dixeris, à lege datus, hoc est ab iis qui causas ex legum præscripto disceptant, iudicibus. Leges enim Romani *vulgi* appellant. Aut ergò à iudice datur tutor, aut à patre vel matre. Sed pater^b quidem legitimis filiis^c, vt qui propriè eorum sit moderator plena eos in potestate habens, potest & hæredibus institutis & exhæredatis tutores dare. At mater si quidem hæreditatem filiis reliquerit, tum solum potestatem habet his tutores relinquendi: verum ne tum quidem simpliciter, nisi & iudex in matris testamento datos tutores inquisierit, ac probarit. Etiam viuente adhuc viro, rectè mater^c tutorem communi filio relinquit. Surdus^d aut mutus tutor dari non potest. Personæ tutor^e & non rei datur. Tutela ad hæredes^f non transmittitur.

S C H O L.

Hoc caput Bestes ita est interpretatus: Tutelam quidem quæ pupillos & substitutos hæredes haberet, post tutoris mortem ad hæredes non transire, sed vel ad contutores eius, si supersunt, vel à quæstore curator pupillis dabitur. Tutelam verò quæ solam animi administrationem ac libertatem habet & legata, hanc etiam in hæredes transfundi, vt scilicet ab his expleantur, si qua in mortuo tutore desiderabantur.

Certæ rei^g vel causæ tutor testamento non datur, neque deductis rebus. Sed etsi ita datus fuerit, tota datio infirmatur. Personæ enim non rei vel causæ datur tutor.

S C H O L.

Hoc caput Magister hunc in modum exposuit: Quòd leges omnes quæ de tutoribus agunt, de huiuscemodi loquantur tutoribus qui pupillis dantur. Nec vel vnam legem reperias, quæ non de pupillo pertractet. Quoties ergo est ac subiacer pupilli persona, non potest ei tutor ad certam causam dari. Verbi gratia, hoc modo: Esto ille filij mei tutor, duntaxat vt eum literas doceat. Neque ad hanc vel illam litem aut iustum negotium & rem certam, vt si ita detur: Esto ille filio meo tutor in rebus mobilibus aut immobilibus. Hæc enim si fiant, omnino nullius momenti sunt, cum subest pupillus. Personæ siquidem non rei tutor datur. Hoc dictum est, pupillo dari tutorem, vt res eius omnes rectè administret, non autem ita rebus eius dari, vt harum quidem gerendarum potestatem habeat, ipsius verò pupilli curam nullam gerat. At vbi non subest in testamento pupillus, qui dantur tutores, siue speciales sint siue generales, tutelam quemadmodum iussi fuerint^h administrent. Neque enim hic persona subiacer, vt locum habeat ius illud quòd dicebat, personæ non rei tutorem dari.

Tutoribus iure ciuiliⁱ committuntur liberi homines, qui defendere aut tueri sese per ætatem non possunt. Si litem cum tutore suo pupillus agat, sibi curatorem postulare^k cogitur. Et muto^l tutor dari potest. Captiui filio^m tutor non datur, sed substantiæ curator. Sic enim patre postliminio reuerso, in eius potestatem recidit, atque si nunquam ab hostibus pater captus fuisset. Etiam habentiⁿ tutorem aduersa nimirum valetudine, vel senio confectum datur

^a Legitimum tutorē ius nostrum aliter accipit, vt habes l. j. de leg. tut. & Insti. de legit. agnat. tut. Porro qui à magistratu datur, Attilianus tutor dicitur, vt habes Insti. de Attil. tut.

^b l. pater. de test. tut.

^c Facit l. j. in fi. de patria potest. C.

^d l. j. in fi. de tut.

^e l. quia personæ. de test. tut.

^f l. antepenult. versic. & sciendum. de tut.

^g l. certarū. cum duabus leg. seq. de test. tut. §. certæ. qui test. tut. dari pos.

^h Huc facit l. si tamē tutor. de testa. tut.

ⁱ l. j. in princ. de tut.

^k l. qui habet. §. si pupillus. vbi variè agitat Accurs. an cogatur pupillus.

^l l. nec mandante. in fi. de tuto. & curat. dat. l. muto. in princ. de tut.

^m d. l. muto. in fi.

ⁿ l. soler. de tut. §. pen. & vlt. Insti. tut. de curat.

datur curator, idque vel tutore vel pupillo postulare, qui quidem curator magis est rerum administrator. Constituitur etiam à præside, qui adiutor tutelæ dicitur, sed tutorum periculo. Sciendum tutorem^a impuberibus solis dari, nequaquam puberibus: curatorem^a verò plurimum puberibus, interdum tamen & pupillis.

Institu. de curat. in princ. & ibi Theophilus.

DE CURATORIBVS.

DA TVR curator & generaliter absque vlla præfinitione, & specialiter ad causam aliquam ac negotium: vt cum minor iudicio agens aut conuentus^b curatorem aliquem acceperit, qui sibi in iudicio opem ferat, ac patrocinio sit, ac velut pro se cum aduersario litere perfequatur. Et prouinciæ præses^c siue præfectus, & is cui ad tempus, defuncto forsân præside, prouincia regêda commissa est, tutores dare possunt. Omnes exercituum duces^d, tutores eos dum taxat ius dandi habent, qui vel ex iisdem municipiis, vel agris eorum sint.

Acti cogitur accipere. Institu. de curat. §. item ismibi.

l. j. de tut. & curat. dat ab is.

Magistratus municipales videatur intelligere, ex l. iij. eo.

DE PRAEROGATIVA TUTORVM.

VBI hæreditas est^e, ibidem & tutela, præterquam in muliere.

S C H O L.

Tutorem esse olim sicut & etiamnum hodie, oneris erat, & hominibus pro dignitate, non fortuito ac temerè, id muneris dabatur. Verbi gratia: Decessit quispiam fortè intestatus, relicto vno aut duobus filiis impuberibus, aut iusta legitimaque ætate minoribus. Hi tutore egent. Inquirat præses forsân vñ iudex, quem his tutorem sit daturus. Discite ex lege atque adeo præsentî capite, liberis eum tutorem deligendum ac creandum, qui in eorum præponitur hæreditate. Ac, vt vno verbo dicam, quisquis in eorum hæreditate consequenda, si decesserint, posterior futurus est, is tutelæ onus subire. Vbi enim, inquit, hæreditas, ibi & tutela: Vt, habent filij fratrem, cuius bona pater administravit. Habent & patruos. Præfertur frater in eorum tutela suscipienda, vt pote cum & omnibus in successione præponatur. Et hæc vbique præterquam in muliere locum habent. Etsi enim præferatur in hæreditate mulier, haud tamen ad tutelam vocatur. Dicit enim lex: foemina civile officium non obeunt. Porro tutela magis civile officium est. Vt si filij sororem adultam, cuius bona à patre fuerint administrata, item & patruos vel auunculos habeant, in hæreditate quidem potior censetur soror: tutelam verò subire non compellitur. Scito tamen vna in specie tutricem posse esse mulierem, nempe si mater filios habens impuberes, secundis nuptiis renuntiârit, tum sanè iis tutrix esse non prohibetur.

Hæc & antiè sunt dicta, eod. lib. iij. viij. specialit. de coll. ij. inde sumito.

Præferuntur foeminis mares^f in tutelis subeundis, si modò absolutæ sint ætatis: nisi fortè mater aut auia occurrat. Hæ enim ad tutelam gerendam sic admittuntur, vt cuiusque alij, cuius erat tutelæ munus obire, præferantur, iis solam exceptis qui testamento dati sunt tutores. Inter cognatos is tutelam gerit, qui gradu propinquior^g est. Quod si multi eundem tenent gradum, simul omnes tutelam obibunt. Licet matribus^h filiorum curam suscipere, ita tamen vt & ipsæ descriptionem faciant ac repertorium accuratissimè, idque præsentè etiam scriba, cui harum rerum cura delegata & commissa est. Descriptio seu repertorium rerum defuncti, à tutore vel hærede debet intra trimestre à testatoris morte fieri.

Novel. de hered. ab intest. §. ex his, vt sic. hoc autem dicimus.

d. No. eo. §. versic. si autem plurimi.

h. No. vi. §. pro. mat. §. vltimo.

De hac re vide l. tutor qui repertorium de adm. iur. l. tutores. ij. C. eod. & ibi Accur. De hærede verò, No. de hered. & Falcid. §. sancimus igitur. & ibi Accursus.

a *Nou. de sanct. episc. §. Deo autem amabiles. Et l. generaliter. C. de episcop. & cler. qua & incanonones relata est. ca. generaliter xvij. q. j. Concord. c. Cyprianus xxj. q. ij. cum simil.*

b *l. sire. §. pen. de tut. & cur. da. ab is.*

c *l. tutor ij. de test. tut.*

d *§. idem & in militia. Institut. de excus. tut. l. militia. C. qui dare tut. vel cur.*

e *Instit. quib. mod. tut. fi. in princ.*

f *Instit. de cur. in princ.*

g *l. j. in fin. de tut.*

h *Instit. de cur. §. j. l. curator. C. de neg. gest.*

i *Fac. luc l. j. §. pueritiam. de postul.*

k *l. rationes. C. de adm. tut.*

l *l. nec ei, in princ. de adopt.*

m *l. vii. C. de legit. tut. Institut. de fiduc. tut. in fin.*

n *Hoc & supra dictū est, ex l. cum post mortē. de adm. tut.*

o *Nou. vi ij qui oblig. se hab. per hi. res minor. §. j. vnde & sumptia est Auth. Minoris debitor. C. qui da. tut. vel cura.*

p *l. si in emptione. in fi. de contr. empt.*

q *Huc fac. l. tutor peius. §. j. de excus. tut. l. post legatū. §. amittere. de is qui. vi indig.*

r *d. No. vi ij qui obligat. se hab. per hi. §. quoniam autem videmus.*

EPISCOPIS^a ac monachis non conceditur vlla ratione tutores aut curatores fieri. Porrò trigesima sexta Cæsaris Leonis Nouella, etiam monachis ac clericis tutelæ gerendæ potestatem facit, verùm eisdem à rerum pupillarium dispensatione & horum patrocinio arcet. Inquit enim hunc in modum : Deo addictissimis episcopis aut monachis non permittimus, vt per se ipsi rerum pupillarium tutores & exactores aut cuiuscunque personæ curatores sint. Non tamen hos vetamus tutores esse eorum quæ pro cuiuspiam anima dari debent, eaque, si aduocentur, gerere ac dispensare. Etenim summis sacerdotibus magis est dicata ac destinata peccatorum propitiatio. Probi ac benigni mores^b magis idonei sunt ad tutelam, quàm & facultates & dignitas. Incertus tutor^c testamento non datur.

Armatæ militiæ^d muneribus occupatus, neque tutor, neque curator dari potest. Tutor est qui impuberibus datur, ac eorum res gerit, quoad pubertatem ingressi fuerint. Curator autem qui minoribus datur etiam tenuioribus, qui & eorum res administrat, donec vicesimum quintum^e annum expleuerint. Mutus vel furdus^f tutor dari non potest. Curatorem^h pater non potest liberis suis testamento relinquere. Procurator ne annis xvijⁱ minor esto.

Rationes^k à curatore antè quàm vicesimum quintum annum minor expleuerit, non exiguntur, tantisperdum curam gerit. Tutor vel curator^l, si minor est viginti quinque annis ille cuius tutelam vel curam administrat, eum adoptare non potest. Iubet constitutio^m neminem ad tutelam vocari antè quàm quintum & vicesimum suæ ætatis annum impleuerit. Si curatorⁿ aureos centum, pro eius dote cuius gerebat curam sponderit, postea verò ære alieno emergente supra vires patrimonij eius dos esse promissa deprehendatur nequaquam ei succurritur. Si quis^o obligatum sibi minorem aut res eius habeat, is ne admittatur quidem vlla ratione ad eius res curandas, etiam si legibus vocetur. Quid enim non pro se ille facturus sit, qui & eius dominus, & rerum quoque tanquam aduersarij sit effectus? Quocirca illud quoque statuimus, vt si vel apertissimè constet eum ipsum qui curator est designatus, iuri adolescentis obstrictum esse, ne is quidem ad curam admittatur : ne fortè aut cautionem aliquam subtrahat, aut alio quò modo eas quæ apud adulescètem sunt probationes de medio tollat, atque ita ipsi adulto cura in suarum rerum interitum & iacturam redundet. Tutor^p rem pupillarem emere non potest. Quod idem & ad similia porrigendum est, vt ad curatores & procuratores. Qui testamento^q tutor est relictus, si sese excuset, excidit iis quæ filio suo legata sunt, si eius potius ornandi causa, quàm filij ratione relictæ fuerant.

DE VSVRA.

SANCIMVS^r nullam ex lege curatoribus necessitatem incumbere

re, vt adolescentum pecunias fœnerent, sed tutò eas recondant, ac ipsis seruet, cùm multò sit fatius ipsis suas pecunias in pristino præsidio tutas manere, quàm dum appetuntur vsuræ, etiam antiquis excideret: ita vt siue non fœnerarit curator, in periculum adducatur, siue rursus fœneret, discrimen adeat, si fortè frustrari eum creditis contigerit. Enim uerò si sponte sua curator nummos minoris fœneri dare voluerit, bimestres habeat quotannis inducias ^a. Illud tamen interim non ignoret, fœnerationis periculum in se omne redundaturum. Si tutor suo nomine ^b pecunias pupillares fœnerauerit, ita demum vsuras quas percepit, præstare cogitur, si & reliquorum nominum pupillus periculum agnoscat, & in se suscipiat. Siue suo siue impuberis nomine tutor ^c pupillares pecunias fœnerarit, actione aduersus tutores instituta, optio adolescenti defertur, vt omnia admittat, & agnoscat nomina & cautiones, aut ab his in totum recedat. Tutores sex mensium habent ^d primo anno præfinitum spatium, vt pecunias pupillares fœnerent.

Nam ^e quod supra de bimestri dictum est, de cuiusque cura intellige.

Tutor & procurator soluentes ^f, repetere non possunt, siue suam siue pupilli vel domini pecuniam soluant. Tutelæ ^g actio tam hæredibus, quàm contra hæredes competit.

DE ALIENATIONE.

Res adolescentis immobiles, etiam si eas pater eius dum uiu-
ret ^h, venales habuerit, haud tamen distrahuntur, nisi id vt fieret, expressim testamento vel codicillis ⁱ pater cauerit, vel sub sit æs alienum, ac tum quidem interposito prætoris decreto. Iubet constitutio ^k, ne quicquam ex rebus minorum vel pupillorum tutor distrahat, nisi fortè iusta est & probabilis causa, ob quam possint etiam res soli abalienari. Iam ergò nulli ^l tutorum vel curatorum res liceat adolescentum alienare, absque iudicis decreto, excepta veste vsu detrita, quæque seruando seruari non potest, item & animantibus pupillorum vsui superuacuis. Quæ à tutore ^m gesta sunt, rata habentur, nec rem ab eo legitimè distractam, siue est, siue non est soluendo, pupillus vindicare potest. Si verò mala fide res sit alienata, non valet alienatio. Siue quæ facere ⁿ non debebat tutor fecerit, siue non fecerit quæ erant factu ei necessaria, tutelæ iudicio tenentur. Præstatque & culpam & dolum, & quantam suis in rebus diligentiam. Ac tenetur hac quoque actione, si pupillo vel simpliciter ^o donanti vel mortis causa, suam accommodauerit autoritatem.

Nisi bonam ^p fidem tutores in administratione præstiterint, damnari debent, etsi testamento pater iusserit non esse cum rationibus reddendis obnoxium. Eiusmodi enim cautionibus ius publicum non immutatur. Si cum plures tutores vel curatores habuissim, ^p eorum vni qui tenuior esset, testamento factò rationem suæ administrationis remisero, ea duntaxat remisisse ipsi videor, quæ culpæ ^p

^a Ἐνδοσίμων, spatium seu laxamentum temporis appellat Iulianus. l. qui repertorium. §. vsuræ. de adm. tut.

^b l. tutor qui repertorium. §. si tutor pecuniam. de adm. tutorum.

^c l. cum quereretur. eodem.

^d l. si tutor. eod.

^e Scholium.

^f l. si procurator. in fine. & ibi Accurs. de cond. indeb.

^g l. tutela actio. C. arbitrium tut.

^h l. §. penult. de reb. eorum qui sub tut. vel cur.

ⁱ Ead. l. in princ.

^k l. lex que tutores. in princ. de adm. tut. C.

^l Ead. l. in fi.

^m l. cum plures. §. i. ff. eodem.

ⁿ l. j. in prin. de tutel. & ratio. distracta.

^o Vbi in Græco exemplari legitur εἰ μὲν legendū εἰ μὴ, ex l. quidam decedens. in princip. de adm. tut.

^p Eadem l. in fi. prin. innotata glos. l. Anrelio. sub fin. de lib. legata.

eius adscribi possint, non etiam si quid ex tutela subtraxit, aut dolo quid admisit.

DE MATRE TUTELAM GERENTE.

MATRES^a sine vilo impedimento filiorum tutelam gerunt. Verùm simul atque ad secundas hæ transferint nuptias, pel- luntur à tutela. Si mater^b filij tutelam gerens contrà quàm pro- miserat, nuptias iteràrit, non petito priùs ei tutore, ac rationibus redditis, nihilo minùs & res secundi mariti hoc nomine filio manent obligatæ. Si mulier^c post viri mortem res administrans filix, non- nulla per argentarios vendiderit, pretiùmque acceperit, si ea inops est, haud quaquam liberantur argentarij, si cum scirent res esse puel- læ, pretium dederint, etiamsi illa diu res eius administràrit, viròque eam desponderit. Siue soluendo^d est tutor, siue non, dolus ab eo commissus pupillo nihil nocet. Si tutor eam, cuius tutelam gerit gessitve, corruperit, præter alias pœnas quæ ei legibus irrogantur, insuper & omnes eius ablatæ facultates puellæ dominio adiudicentur, & non fisci, quemadmodum pfriscis legibus^e cauebatur.

DE NEGOTIORVM GESTORIBVS.

FACTORVM sumptuum in alieno negotio gerendo, vsuras præ- stari bona fides^f suafit. Quod vtiliter gestum est, cogitur do- minus ratum^g habere. Quod autem ratum habuerit, valet, etsi malè gestum sit. Etsi ignorantis & absentis domini res quis gesserit^h, vtrinque nascitur actio. Ac is quidem qui gessit vtiliter, repetit que- cunque impendit, vel etiam nonnulla est redditurus. Redditurus au- tem quæcunque ex rebus absentis habuit, nisi vtiliter gesserit. Qui dumⁱ alterius negotia gereret, indebitum exegit, domino reddit.

Qui aliena gerens negotia, plus quàm oportet impenderit^k, id tantùm recuperat, quod præstare debuerit. Etiam vsuras^l quas quis alterius negotia gerens percepit, aut percipere potuit, eum præ- stare conuenit, sicut & eas recipere quas præstitit, vel quas ex sua pe- cunia percipere potuit. Aliena gerens negotia, superuacuarum^m pecuniarum post necessarias impensas, vsuram præstare cogitur.

DE TEMPORE QUO CREDITORI-
BVS LICEAT HAEREDES DEFVNCTI

INTERPELLARE ET CONVENIRE.

TITVLVS XII.

SA NC I M V Sⁿ, Ne vili prorsus liceat aut hæ- redes defuncti, aut parentes, aut liberos, aut vxor- em, aut propinquos, aut alios eius affines, aut fide- iussores, ante nouem dierum spatium quibus luge- re videntur, conuenire, aut quoquo modo inter- pellare, aut admonitionem eis aliquam offerre, aut eos in ius vocare, vel ob æs à defuncto conflatum, vel ob quâcunque aliam

a Nouel. de hered. ab int. §. ex his. & No uel. vt si. prohibet. mat. vnde sumpta sunt Aulh. matri & auia, & ij. seq. C. quand. mul. tute. offic. fun. pot.

b Nouel. de nupt. §. si autem tutelam.

c Huc fac. tot. tit. C. si quis ign. rem min. esse. §. un. dec. cõpar.

d d. l. cum plures. §. j. in fine.

e Vi l. Constantini. ti. tul. C. si quis eam cu. im. tut. fuer. corrup.

f Pro ei. ἡ ἀλήθεια λέγο ἡ ἀλήθεια πίζεις. ex l. ob negotiis. C. de neg. gest.

g l. Pomponius. ff. eo. h. l. ij. eodem.

i l. si pupilli. §. item queritur. & l. si quis negotia. j. eod.

k l. si quis negotia. ij. eodem.

l l. at qui natura. §. penult.

m Que purgatis ne- cessariis sumptibus super sunt. l. qui a- liena. in princ.

n Non. vt cum de ap- pel. cogn. §. memi- nimus. vers. sanc- mus. & Nouel. vt def. seu su. cor. §. j. & ij. vnde sumpta sunt Aulh. item. & sed neque. C. de sepul. vigh.

aliam causam quę specialiter ad memoratas personas spectet. Quod si quis intra hos nouem dies ausus fuerit, quamlibet ex memoratis personis detinere, aut insidiis impellere, vt promissum, pollicitationem, fideiusionemve præstet, ea omnia nullius esse momenti iubemus. Exactis autem nouem diebus, si quis sibi in eiusmodi personas actiones aliquas competere existimat, eas legibus persequatur, nullo sanè actoribus præiudicio, ex ea temporis præfinitione, gignendo, quod ad diuturnam præscriptionem, aut quamcunque aliam iuris defensionem attinet.

L E X.

Quæ^a ab aliis acta sunt, aliis non nocent. Vnde & si cum multi essent defuncti debitoris hæredes, nonnulli ex his soluerint, alij si nolint, haud quaquam tenebuntur.

a l. j. & toto titulo C. res inter alios act. vel iud. al. non noc.

S C H O L.

Obserua præsentem constitutionem. Generaliter enim & per quandam regulæ formam illud tibi præscribit, quæ ab aliis geruntur, aliis non nocere, ac mox speciem quoque subiicit hunc in modum: Si quis, in quiens, cum deberet, verbi gratia quadringentos nummos, decesserit quatuor relictis hæredibus, quorum duo candido animo, in ius non vocati creditori soluerint ducentos, qui ad se pro debiti portione redibant, aureos, reliqui duo debitum abnegantes in iudicium prouocârint, postularintque à creditore, vt sese summam eiusmodi ostenderet testatori mutuo dedisse: haud sanè creditori licitum fuerit, ad redarguendam eorum peruersitatem & malignum animum, qui in ius prouocârunt duorum hæredum, ac vt probet se eam defuncto pecuniam mutuasse, aliorum duorum hæredum candidum ac propensum animum quod absque vlla mora soluerint, proferre. Protinus enim illud audiet, quæ ab aliis acta sunt, nihil aliis officere.

FINIS QVINTI LIBRI.

H ij

LIBER SEXTUS.

DE DAMNO.

TITVLVS I.

EGVM Omnium quæ de damno latæ sunt, potissima est ^a Aquilia. Hæc cum & alia habeat capita, vnum tamen illud habet præcipuum de iis quæ in duplum ^b restituntur. Qui ferum ^c animal quod nocere possit, vt canem, aprum, leonem, lupum, atque id genus, vel solutum vel non ita vincitum vt nocere nõ possit, ibi habet quã vulgo iter fit, si homo ex eo perierit, ducentos solidos præstat. Quòd si non inde perierit, sed ei solùm nocitum erit, quanti bonum & æquum iudici videbitur, condemnatur. Cæterarum verò rerum, quantum damnum datum factumve sit, duplum præstat. Si quadrupes ^d damno aliquem affecerit, quòd nos pauperiem facere dicimus, actio cõpetit, vt aut id animal quod noxiam commisit detur, aut æstimatione noxiæ offeratur. Ac tunc hæc actio locum habet, cum feritate commotum animans nocuit, puta, calcitrosus equus calce percussit, aut bos cornu ^e petere solitus, petiit. Generaliter enim toties aduersus animal quod nocuit actio competit, quoties contra naturam fera mota pauperiem dedit. Nam si ex labore plus iusto oneratus, dolorève concitatus equus calce petierit, cessat hæc actio, sed qui equum percussit aut vulnerauit, lege Aquilia in duplum tenetur: vtique idèd, quia non ipso suo corpore damnum ^f dederit. Si equus mulam olfecerit ^g, mula verò calcem reiecerit, vnde fit læsus quispiam, cum mulæ domino agitur hac actiõne. Si liberum ^h corpus quadrupes vulnerarit, ita condemnatur dominus, vt & impensarum in curatione factarum, & operarum amissarum ratio habeatur, non etiam deformitatis, cum liberum corpus æstimationem non recipiat. At qui seruum læserit, præter hæc cogitur insuper & si quid eius pretium imminutum fuerit ⁱ, præstare.

NOVELLA CAESARIS LEONIS.

Si quis cui in oculum damnum intulerit, hunc iubemus, si quidem vnum effodit, vno & ipsum oculo mulctari, vt parem pœnam ^k subeat. Sin verò ambos, & altero quidem oculorum ipsum quoque priuari, idque vt maleficij sui notam in se ipse præferat. Sed quoniã pro tanto facinore, impiam quoque ac nefariam manum ei abscindi par est, pro damno & iactura manus, bonorum suorum besse mulctator. Quem is in vitæ solatium accipiat, cui perfossi sunt oculi. Ac si quidem est ex locupletum numero qui id pararit, hæc ei pœna irrogator.

^a Cum omnibus legibus quæ ante se de damno iniuria locuta sunt, derogauerit l. j. ad l. Aquil.

^b Ab inficiente. l. ij. eo. & l. iij. C. eod.

^c l. hi enim cum ij legib. seq. de adil. ed. §. vlt. Instit. si quadrup. paup. sec. dic. Fa. l. hæc actio, sub si. ff. eodem.

^d l. j. eo. & Instit. in princ. & §. j. eod.

^e De boue cornipeta quid iuris esset lege Mosaiica, vide xxj cap. Exod. f.

^f Instit. de l. Aquil. §. vltim.

^g l. Azaso. que & vlt. est si quadrup. paup. sec. dic.

^h l. ex hac lege. eo. §. ob hominem. Instit. de obligat. qua ex qua. del. nasc. l. ii. ad l. Aquil. Instit. eo. in princ.

^k Hæc lex est talionis, oculus pro oculo, dente pro dente. & c. Exo. xxj. e

gator. Quòd si ex tenuiorum ordine fuerit, omnino hic quoque per-
 similem subeat calamitatem, ac vitam in tenebris agat, vtroque iti-
 dem ei luminum eruto. Et si qui ei qui maleficium hoc admisit, fa-
 cinoris administri aut participes fuerint, si quidem ipsi id propriis
 manibus patrârint, simulque oculos perfoderint, pari & ipsi suppli-
 cio afficiantur. Sin manus quidem in oculos non iniecerint, sed quip-
 piam aliud ministerij maleficio exhibuerint, his quidem ea præscri-
 batur pœna, vt & corpore ictum fustium & cute rasuram sustineant,
 & bonorum triente mulctentur: ipsi verò excæcationis autores iam
 dictis pœnis subdantur.

DE INCENDIO.

SI quis dum ædeis^a suas orto incendio conatur seruare, huius rei
 scausa vicinas ædeis diruit, vt ne ex illis in suas ignis perueniret,
 non conuenitur tanquam iniuria damnum dederit, nec lege tene-
 tur Aquilia.

*l. iij. §. quod ait præ-
 tor. de inc. rui. nau-
 frag. & l. si quis su-
 mo. sub fi. ad legem
 Aquilianam.*

DE ADULTERIS.

TIT. II.

ADULTERIVM^b (Græcè *μοιχεία*) impro-
 priè quidem dicitur, & quod in virginem vi-
 duamve committitur. Propriè tamen quod in
 nuptam. Adulterium etiam in viro dicitur.
 Nam & cum vir vxorem habens ad aliam diuer-
 terit, hoc adulterium vocatur. verùm adulterium
 eiusmodi^c quod ex parte viri committitur, ne-

*l. inter stuprum. in
 princ. de verbor. &
 rer. signific. l. vj. §.
 lex Iulia. ad legem
 Iuliam de adulter.*

que eius vxor neque externa quæpiam mulier agitare ac intendere
 velut crimen in iudiciis potest, ne si vir quidem in eam deliquisse di-
 catur. Legis Iuliæ de adulteriis actio intra quinquennium^d tan-
 tum intenditur. Adulterij crimen, non omnibus sine vllò discrimi-
 mine intendere permissum est^e, vt ne volentibus temere liceat fœda
 re connubia, sed solis proximis maximèque necessariis personis, auo
 aut patri, fratri, patruo, auunculo, sed inter omnes maximè viro.

l. j. c. eodem.

Constante^f matrimonio nemo alius præter virum, adulterij mu-
 lierem accusare potest, nisi prius lenocinij maritum accusarit. Le-
 ge Iulia de adulteriis agere non potest^g mulier, ne si ipsa quidem de-
 liquisse in sese dicatur, hoc est ne si ea quidem ipsa quæ accusatio-
 nem vult instituere, in se admissum delictum dicat, ac se eam cum
 qua facinus illud sit patratum. Non potest minor^h viginti quin-
 que annis crimen adulterij intendere nomine alieni matrimonij, nisi
 fortè qui vxorem habet iure proprio eum ad accusandum deligat
 ac præponat. Tum enim & minor viginti quinque annis, adulterij
 crimen etiam pro alieno connubio potest instituere. At pro suo legi-
 timè videlicet contracto, cuiuscunque sit ætatis, accusationem inti-
 tuere non prohibetur. Incesti etimenⁱ iunctum adulterio, quin-
 que annorum præscriptione nõ summouetur. Quinquennio ex-
 tinguitur adulterij crimè. Quod sanè dicimus de iis qui sponte^k sua

*d l. mariti. §. pra-
 terea. ff. & l. v. c.
 eodem.*

*e l. quamvis adulte-
 rij. c.*

l. constante. ff. eod.

d. l. j. c. eod.

*h l. si maritus. §. lex
 Iulia. ff.*

*i l. vim passam. §.
 præscriptione.*

*k Eum enim qui per
 vim stuprum intul-
 erit. sine huius tem-
 poris præfinitione ac
 cussari posse dubium
 non est. l. mariti. in
 fine.*

a Nec in ea lege, cū
duabus seq.

deliquerint. Permissum est ^a patri, non item marito adulterum omnem occidere, ac multò magis contumelia etiam afficere. Occidere autem in domo in qua habitat, etsi non simul cum eo filia habitet, item & in domo generi: idque si eum in ipso adulterij facinore deprehenderit. Alibi autem occidere non potest. Ac debet simul ambos occidere, non vnum quidem nunc & hodie, alterum verò post diem. Marito autem solùm domi suæ licet vxoris adulterum occidere: verùm non quemlibet, sed eum qui leno fuerit: qui paulò antè ludicram artem fecerit, aut in scenam cantandi saltandive causa prodierit: iudiciove publico damnatus, neque in integrum restitutus erit, & libertum suum, vxorisve, aut parentum aut filiorum eorum, item & seruū. Et præcipitur hac lege, vt is maritus qui horum quem occiderit, vxorem sine mora dimittat. Ac qualiscunque erit adulter, ius occidendi eius etsi magistratus est, pater habet, in illis tamen matrimoniis, in quibus iure mariti accusare potest, vt si filiam in potestate habeat. Si vir adulterum ^b quem nolit aut non liceat occidere comprehenderit, potest eum per horas continuas viginti retinere, ac testes inducere, testimonio futuros accusatori, deprehensum in adulterio reum. Quòd si semel eum remiserit, non iam retinere potest. Si verò euaserit, potest eum reductum viginti horis asseruare.

b l. capite quinto.

c Etiam si eum cessante legis autoritate incòsulto dolore interemerit, relegatur tamen. l. Gracchus. c. Idem & si vxorem. l. si adulterij. §. imperatores. ff.

d Ad verbū ex No. vt lic. ma. & auia. §. his quoque. unde sumpta est Authē. si quis ei. c. ad leg. Jul. de adulter. Concord. c. ij. extr. de cohab. cleri. & mul.

Hæc quidem de adulteris accuratiores statuunt Iureconsulti. Alij verò marito vbique & quemcunque in vxore adulterum deprehenderit, occidendi plenam faciunt potestatem. Qui adulterum in complexu vxoris deprehensum occiderit, non tenetur ^c lege Cornelia de sicariis. Quòd si quis quempiam ^d, vt verisimile esse potest, cum suspicetur vxoris suæ pudicitia insidiari, ac denuntiationes ei scriptas tres miserit, idoneorum ac fide dignorum hominum testimoniis subnixas, eundem post triplicem hanc ex scripto attestationem, cum vxore conuenientem inuenerit, si quidem in propriis ædibus, aut ipsius vxoris, aut adulteri, aut etiam in popinis, vel suburbiiis, liberum esto marito hunc propriis manibus interimere, ita vt nihil inde discriminis metuat. Sin alibi illum cum vxore colloquentem offenderit, vel etiam in templo, non paucioribus quàm tribus spectatæ fidei conuocatis testibus, per quos sese eum cum vxore cõperisse possit ostendere, possit eum magistratui cuius est cognoscere crimina, tradere. Ille verò cum re ipsa intelligat, hunc qui sibi est traditus post tres scriptas attestations cum ea congressum muliere, eum quidem qui vel hoc solo nomine adulterij tenetur, nulla alia inquisita probatione pœnis meritis afficiat. At vir facultatem habeat vxoris quoquo modo liberit accusandæ, & criminis legibus persequendi. Porrò decimanona Cæsaris Leonis Nouella, de adultero vel adultera qui quæ ve in ipso facinore deprehensus deprehensave fuerit, id statuit, vt nasus vtrique præcidatur, & vir pro tanta iniuria solatij loco dotem consequatur vxoris quæ in nuptialia iura sese iniuriam & iniquam exhibuerit: ipsa verò pro admisso scelere

in monasterium detrudatur. Magister autem dicebat vxoris adulteræ virum nequaquam dotem lucrari, sed si quidem illa liberos haberet, eos dotis^a bessem consequi, reliquum trientem monasterio quo includeretur cedere. Sin liberis careret, bessem quidem monasterium percipere, trientem ascendentes, dum nefarij sceleris participes atque administri non fuerint. Atque hæc omnia tum fieri, cum detrusam in monasterium mulierem, iam exacto biennio, nolisset vir reducere. Nam si adulteram^b vxorem intra biennium vir recipere voluerit, hoc ei facere integrum est. Neque est quod quicquam inde periculi vereatur, nec propter ea quæ medio tempore intercesserunt, matrimonij iura labefactabuntur.

Adulteræ^c reducendæ biennium conceditur, vt necdum tonsa in monasterio versetur, vir autem ad eam possit accedere, verbis blandiri, mensam ei apponere, omnemque mouere lapidem, quò veterem amorem fuscitet & accendat, ita tamen ne vim aut ei manus afferat. Nec quisquam omnino eorum qui ex parte vxoris sunt, virum prohibere potest, ne vxorem suam adeat. Caterum^d mulieri vt confortio viri renuntiet, sex à iudicibus menses conceduntur: intra quos si in matrimonium rursus cum viro coierit, permittitur ei eadem quæ ab initio gerere, ac cum viro agere. Quod si immensam & talem à qua reuocari nequeat mentis constantiam viro demonstrarit, tum sanè post semestre tempus dote recepta monasticam vitam proficetur.

Intra sexaginta^e dies post repudium, hoc est diremptum matrimonium, si vxorem adulterij vir accuset, calumniæ poenam nihil est quod metuat. Sin post sexaginta dies id faciat, calumniæ notam subit. Adulteri ea poena afficiantur, vt icti verberibus radantur, & ipsis nares amputentur. Qui autem ministros sese huic sceleri interposuerunt, verberati ac rasi, perpetuo relegentur. Si quis cum ea adulterium commiserit^f, quæ iam se multis meretricio more prostituit, adulterij non tenetur. Qui adulterium^g cum tabernæ vel cauponæ præfecta, hoc est ea muliere quam quis ei muneri instituerit vt cauponæ præfesset, admiserit, si quidem ea meritoria tabernæ domina erat, ac sibi alios seruos habuit ac ministros, adulterorum poenæ simul cum hac subiacet. Quòd si ipsa per sese cauponam aduentibus ministrabat, neque is qui cum ea rem habuit, neque ipsa in adulterij crimen incidunt. Fœminarum enim duntaxat quæ integræ sunt existimationis rationem pudicitia leges habuerunt: viles autem & abiectas mulieres neglectui habuerunt. Non rectè adulterij reus^h viro obiicit, quòd is lenocinio facto adulterium admiserit. Mulier autem adulterij rea, ac marito lenocinij præscriptionem opponens, se quidem ipsa non liberat: Iudex verò in eum vel absque accusatore potest vt in lenonem statuere. Si virⁱ vxorem suam existimari adulterij posse conuinci, eum primum oportet vxoris nomen aut etiam adulteri inscribere ac deferre. Quòd si vera eiusmodi accusatio comperta fuerit, tum diuortio facto, habeat vir vnà eū donatione ante nuptias etiam dotem, ac præter hæc si liberos non habet, tantum ex reliquis consequatur vxoris facultatibus, quanta esse tertia dotis pars dignoscitur: vt eius dominio^k etiam à nobis præfinita

Hinc fac. Nouel. vt nulli iudicium. §. si quando verò. versf. adulteræ. vnde Anthen. sed hodie. c. ad leg. Jul. de adul. excerpta est.

Ead. Nou. eod. §.

Scholium.

Aliud Schol.

Liure mariti. C. l. pa. ter. §. sexaginta. ff. eodem.

f. l. si ea que supra. c. l. que adulteriæ. c.

h. l. §. qui hoc dicit. cum §. seq. ff. Nou. vt lic. mat. & auia. §. quia verò plurimas. versf. si de adulterio. idè & supra positum est. tit. vi. lib. iij. vbi de causis soluendi matrimonij ex parte vxoris agebatur. Suprà interferebatur quod & hic. sicut in Nouel. vnde hæc sumpta sunt, interferendam puto & à nobis præfinita. &c.

nita multa adiudicetur. Nam si ex eodem contubernio habeat liberos, iubemus & dotem, & reliqua vxoris bona, iuxta leges antè latas, filiis referuari, atque ita legitimè conuictum adulterum vnà cum muliere plecti. Ac si quidem vxorem habet adulter ille, ea & proprià dotem & propter nuptias donationem recipiat: sic tamen vt si ipsis extent liberi, solo donationis vsu fruatur mulier, proprietatem ex legum præscripto seruet filiis. Cætera viri bona, eius largimur liberis. At si nulli subsint liberi, donationis quidem ante nuptias proprietatem mulieri cedere sancimus, alias omnes viri res fisco ex veteribus applicari legibus.

D E E A Q V A E A D V L T E R A T A A P R O -
P R I O S E R V O F V E R I T.

MV L I E R^a quæ virum habens, cum proprio seruo adulterium commiserit, ipsa quidem verberetur ac radatur, nasusque ei præcidatur. Ac insuper è Republ. in qua versatur eiecta, omnibus etiam facultatibus suis spoliatur. Seruus autem qui eam adulterauit, gladio feritor. Mulier virum non habens, quæ sese proprio seruo iunxerit, si quidem non extantibus ei liberis hoc fecerit, verberetur ac radatur. Seruus autem ille verberatus ac rarus distrahatur, ac eius pretium fisco inferatur. Quòd si extantibus liberis id patratum fuerit, & mulieris vniuersa bona dominij iure protinus liberis absque vlla seruentur^b alienatione, vsu solo apud eam manente: & pretium item distracti serui ad liberos spectat. Qui vxoris adulterium cognitum habens remittit, fustibus cæsus^c relegetur. Adultero autè & adulteræ nares præcidantur. Si in adulterio^d mulieris damnatus, eam non damnatam vxorem duxero, neque tale matrimonium stat: sed & si ego eam hæredem, aut me ipsa scripserit, ad fiscum hæreditas peruenit. Qui adulterij damnatam vxorem duxit, non item qui in concubinato^e habuit, lege Iulia de adulteriis tenetur.

D E S C O R T A T O R I B V S, E T I I S
Q V I V I M V I R G I N I B V S A F -
F E R V N T. T I T. I I I.

VI Vxorem habens scortatur, per duodecim allactas^f castigetur. Item & is qui non habet, si in idem delictum incidat, per sex allactas emendetur.

D E A N C I L L A.

QV I cum vxorem habeat, rem tamen cum propria ancilla^g habet, re cognita, hic quidem ictu verberum castigetur. Ancillam verò receptam illius loci præses extra prouinciam distrahat, eiusque pretium parti fisci inferat. Qui autem alienam compresserit ancillam, si quidem è locupletiorum numero est, ancillæ hero pro eiusmodi delicto, xxxvj aureos dato. Sin tenuior est, fustibus ictus pro modo facultatum id dato,

^a Paulo alia pœna præscribitur l. vnic. c. de mul. quæ proprio ser. se iunx.

^b De successione mulieris, quæ se proprio seruo iunxit, et ipsius serui, vide d. l. vii. c.

^c Iure nostro, adulterij pœna infligitur. l. ij. §. lenocinij. ff. & l. ij. c. ad legem Iuliam de adult.

^d l. Claudius. de iis quib. vt indig.

^e l. ij. §. j. de concub.

^f Magistratus aut apparitoris, quantum licet conicere, nomen.

^g De hac re habes l. inter liberos. in prin. cip. ad leg. Corne. de scar. & l. est libidine. c. eo. fac. & liij. c. de ince. & inuul. nupt.

dato, quod pro rata xxxvj aureorum dare poterit. Qui in eas quæ monasticum vitæ genus delegerunt, aut quas ascetrias dicunt, aut diaconissas, lasciuierint^a, iis vt qui Christi sponsam ecclesiam contumelia affecerint, nares ampurentur, simulq; illis quas corruperint.

^a Vide l. vnicā. c. de rapt. virgi seu vid. necn sanctimon.

DE SORORE.

QVI propriam sororem aut matrimonij nomine^b acceperit, aut quo alio modo eam cognouerit, simul cum ea naribus priuator, sic tamen vt prius à se inuicem distrahantur. Quod si facinus id cum sorore viri nexibus adstricta patrârit, eadem quoq; pœna locum habeat, sed simul etiam ictu fustium castigentur.

^b Pœnâ incestuarum nuptiarû habes No. de inc. & nesa. imp. §. j. De incesto concubitu vide Leuitic. xvij cap.

Qui cum puella virgine^c rem habuit, si quidem eius voluntate, insciis tamen parentibus, re divulgata, si eam vxorem vult ducere, & parentes suum præstant assensum, habeatur inter eos matrimonij contractus. Sin alterutrius personæ parentès id non probarint, si quidem locuples est compressor, compressæ à se puellæ auri libram dato. Si tenuior est, suæ substantiæ semissem. Sin planè inops fuerit, cæsus ac tonsus relegator.

^c Huc vide Exod. ca. xxij. c. & Deuter. xxij. sub fi.

DE VI ALLATA VIRGINI.

SI quis puellæ vim afferens^d, eam corruperit, dato ei bonorum suorum triente, naribus spoliator. Huic etiam communionem interdicat sexagesimus septimus sanctorum Apostolorum canon, eamque iubet vxorem ducere, etsi pauperrima est. Nouella autem patriarchæ Cæsaris Athanasij id statuit, promulgari ac ab omnibus recipi, ne mulier maximè virgo cuiuslibet pudorem suum prostituat: sed si quis eam loco quidem deserto rapuerit, legibus facinus vindicandum censet: sin verò sese absque vlla vi dederit, tonsione ac traductione eam castigari, ac ne corruptorem quidem utrobique impune abire, sed & ipsum fisco legitimam pœnam inferre. Qui puellam ante pubertatem^e, hoc est decimum tertium annum corruperit, naribus excæcis, bonorum semissem corruptæ puellæ perfoluito.

^d Alia raptoris pœna l. vnic. c. de rapt. virgin

DE ALIENA SPONSA.

QVI alienam sponsam vitiat^f, si quidem ea volente, ei nares præciduntor. Sin præter eius assensum, post hanc pœnam, suarum etiam facultatum trientem, vitiatæ præstato.

^e Huc facit l. si Au- prum. de pœnis. l. si quis aliquid. §. qui nondum. de pœn.

^f De hac re vide l. si vxor §. Diuus Seuerus. & §. si minor. ad legem Iuliæ de adulter.

DE IIS QUI SE SVO SANGVINI MISCENT. TIT. IIII.

VI Se suo miscens^g sanguini, siue parentes cum liberis, siue liberi cum parentibus, siue fratres cum sororibus coniungantur, gladio puniuntor. Qui verò ex quacunque alia cognatione se mutuo corrumpunt, vt si filius cum patris vxore, hoc est nouerca concumbat, aut pater cum filij vxore, vitricus cum priuigna, frater cum fratris

^g De his l. penult. & vlt. c. de incest. & in tit. nupt. Leuit. cap. xvij.

aut vitrici vxore, patruus vel auunculus cum fratris fororisve filia, fratris fororisve filius cum amita vel matertera, aut cū duabus fororibus, aut deniq; quicum matre externa & eius filia sciens miscetur, eiusmodi omnes cæsi ac tonsi naribus truncentur. Qui matrimonio copulatur, aut alioqui mutuo complexu iunguntur fratrumve filij, & ex his progeniti liberi, iique vel soli, vel pater & filius cum filia & matre, aut duo fratres cum duabus fororibus, aut fratris fororisve filius cum patru vel auunculi vxore, aut duo fratres cum matre & filia, aut denique patruus cum ea quæ fratris vel sororis filij vxor fuerit, non dirimantur^a tantum, sed & fustibus cædantur.

DE PRAETER NATURAM LASCIVIEN TIBVS.

PRAETER naturam lasciuientes^b, tam agens quam patiens gladio plectantur, nisi forte qui passus est minor erat annis duodecim. Tum enim ætatis defectus eum à pœna eximit.

DE BRVTESCENTIBVS.

BRVTESCENTIBVS, hoc est iis qui cum iumentis aut cæteris brutis animantibus concumbunt, penis^c præciditur.

DE IIS QUI DVAS HABENT VXORES.

QVI duas habere^d vxores ausus conatusve fuerit, non iure quidem, sed facto ac instituto, rectè adulterij crimen subibit. Quæ verò ei posteriore loco nupsit, tum demum et dabitur venia, si legitimam eum habuisse vxorem ignorauit.

DE FVRIBVS, ABIGEIS, SEPVL-
CRORVM EFFOSSORIBVS, ET
SACRILEGIS. TIT. V.

FVRTI Quidem actio aduersus hæredes^e non transmittitur. Rei autem subtractæ vendicatio in quemcunque possessorem competit. Qui interdium^f furatur, si quidem manifestarius est, in quadruplum conuenitur: si nec manifestus, in duplum.

Nocturnum furem extra ciuitatem^g licet occidere, etiam si miles est. in urbibus autem non licet, nisi telum gesserit. Teli autem appellatione omne quod nocendi causa habetur, significatur. Ac utrobisque oportet eum qui furem occidat, cum clamore testificari. Si nocturnum^h furem quis interfecerit, ita demum impune feret, si parcere ei sine suo discrimine non potuit.

Si qui alienam rem furto aut quoquo alio modo subtractam vendiderint, vel itaque postea dominus suum reuocare, haud sanè cogitur eius nomine pretium dare, sed & absque pretio rem propriam vendicat. Vbi res aliqua in diuersorio^k vel caupona, furto ablata fuerit, liberum est rei domino vtrum velit aduersus furem ipsum dupli actione, vel si res maioris est pretij, tripli experiri, an eum exercitore diuersorij aut cauponæ in simplicium agere. Cauponæ aut diuer

a Sicut enim & hæc incesta nuptia & vt ex dictis locis apparet.

b De quibus præclare Instin. in Nouel. vt non luxur. con. nat. l. eum vir. C. ad leg. Jul. de adulter.

c Lege Mosaisca morte mulcitur. Exo. xxxij cap.

d l. ij. C. de incest. & inuilib. nup. l. eum qui duas. C. ad leg. Jul. de adulter.

e l. furti actione. C. de furtis.

f Institut. de obligat. quæ ex del. nascunt. §. pœna. nihil distinguitur nocturne an interdium quis furetur. Ex lege Mosaisca dupli iatum sur quiuis tenebatur, Exod. xxxij.

g Nec ius nostrum distinguit, in ciuitatene an extrâ, vt habes in l. si pignore. §. furem. de furt. & l. itaque lex. §. lex. ad leg. Aquil. vbi furem dicitur à nocturno distinguit. Huc vide Exod. xxxij. c. extra de homicid.

h l. furem. ad legem Cornel. de fisa. l. sed & si. ad le. Aquil.

i linciuile. C. de furt.

k l. ij. fur. aduer. naut. caupo stabul.

diuersorio præpositus, si cuius eò profecti rem seruandam suscepit: quæ post furto subtracta fuerit, ipse velut fur^a furti actionem in se aliorum nomine sustinet, ac ipse quidem eius rei nomine satisfacere domino cogitur: actionem verò furti aduersus cæteros instituit, qui in caupona fuerint. Si vxor furtum fecerit^b, vit eò nomine non damnatur. Est enim & furtum delictum. Generaliter autem delicta caput sequuntur. Qui in castris furatur, si quidem arma^c, vehementer fustibus cædi iubemur: si iumentum quodpiã, iis manus abscindi. Furtiuum tignum^d & edibus vel vineæ iniunctum non soluitur, sed qui iniunxisse conuictus est, in duplum tenetur. Tigni autem nomine materia omnis adificio aut vineæ necessaria continetur. Fures in qualibet Repub. si quidem semel furtum admiserunt, sancimus opulentos quidem & ingenuos, vnã cum rei subtractæ restitutione, simul etiam duplum ei rependere cui res interuersa fuerat. Sin tenuiores sint qui id fecerunt, verberati relegantur. Quod si non semel sed sæpius deprehensi ac conuicti fuerint, iis manus^e amputator. Furis serui dominus^f, aut ei cui res furto inuolata est, indemnitate præstat, aut si id facere nolit, seruum ei, pleno dominio noxæ dedere cogitur.

DE ABIGEIS.

QVI alienos^g greges vel armenta abigunt, si quidem id semel fecerint, verberentur: si secundo, relegantur: quod si & tertio idem fecisse deprehendantur, manu detruncantur, postea quam nimirum gregem abactum proprio domino restituerint.

DE SEPULCRORVM EFFOSSORIBVS.

QVI cadauera in sepulcris spoliant, iis manus^h præciditor.

DE SACRILEGIS.

QVI noctuⁱ vel interdiu sacrarium ingressus, quicquam ex rebus sacris quæ in eo sunt subtraxerit, excæcator. Qui vero extra sacrarium, aut ex alio fano quippiam surripuerit, fustibus cæsus ac tonsus relegator.

DE HOMICIDIS.

TIT. VI.

HOMICIDA Est^k, qui quempiam eo animo percussit, vt occideret, siue occiderit, siue non occiderit, sed fortè vulnerarit aut leuiter eum percusserit quem occidere decreuerat. Itidem & è diuerso, homicida non est, qui interficere nolit^l, et si interfecerit. In lege^m Cornelia de sicariis dolus non lata culpa spectatur.

Vt si quis te e muro præcipitauerit, aut vt fugeret, aut ob aliã quampiam causam necessariam, & deorsum inuentus fuerit quispiam, super quem lapsus is qui se præcipitem ex alto dederat, letali eum vulnerare affectum interemerit, hic sanè dolus non est, sed lata culpa, ac

^a Hoc fortè ideo dicit, quia in potestate eius est, cuius res surrepta sit, utrum malit cum exercitatore honorario iure, an cum fure iure ciuili experiri. e. a. l. vni. fur. aduer. nau. l. sancimus. c. de pœnis.

^b Nostro iure gradu militia pellitur. l. ij. §. qui aliena. de remilita. l. j. de iuz. iniunct.

^c Profurto membrũ abscindi, aut mortem inferri velat No. vt nul. iudic. §. quia verò nos oportet. vnde sumpta est auct. sed nouo iure. c. de ser. fug. Federicus ad suspendium fures adigi iubet. ti. de pace ten. sub fin. ij. lib. sen.

^d l. j. de noxal. act. & Inst. eod. in princip. & §. j.

^e De his & horum pœna l. j. de abigeis. l. iij. §. aduersus eos. de sepulc. viol.

^f De sacrilegorũ pœna vide e. cum sit generale. in gloss. vlti. extr. de ser. compet. Item l. vj. & ix. ff. ad ieg. Jul. pecu. & de sacrileg.

^g l. j. §. diuus. ad leg. Corn. de sicar.

^h In masculis enim voluntas spectatur, nõ exitus. l. Diuus. eodem.

ⁱ m. l. in lege. eod.

a *l.ij. §.pen.eod.*
 b *Cuius in delictis nulla est excusatio. l.auxilium. §.in delictis. de mino. l.impunitas. C. de pan. cum simil.*

idèd nec cædis damnatur qui eum occidit. Qui cædem^a meditatio & consulto facit, cuiuscunque tandem sit^b ætatis, gladio plectitor. Cæterùm secunda Nouella Cæsaris Constantini Porphyrogennetæ constitutio, eum commiseratione excipiens, qui consulto cædem fecerit, præter superioris legis præfractam potestatem, hunc perpetuo damnat exilio ac propriarum facultatum iactura. Neque verò has vult fisci commodis cedere, sed posteaquam huius vxori ex legum præscripto fuerit satisfactum, & quod ad dotem & ante nuptias donationem ac theoretra pertinet, si percussori subsunt liberi, trientem puri quod ei reliquum fuerit patrimonij eius liberis ascribi, alterum trientem monasterio, si monachismum profiteri voluerit, residuum porrò trientem vxori liberisque eius qui est occisus. Quòd si occiso non extent liberi, vxori & ascendentibus ex æquo trientem illum diuidi: ac si vxor relictis liberis antè vita excesserit, hos ascendentibus præferri. Sin verò nec liberi supersunt, nec vxor, nec ascendentes insuper vlli sunt ei qui sublatus est, cæteros qui lege vocantur hæredes, qui videlicet segnes sese in percussoris facinore detegendo non exhibuerunt, trientem illum consequi. At si monasticum vitæ institutum deligere percussor noluerit, non trientem sed bessem liberæ eius puræque substantiæ, ex iam dicta constitutione occisi parti velut iure hæreditario dari, ac insuper nullum vnquam qui huius criminis conuictus sit, posse aut ciuile aut quodlibet aliud munus obire, ne si sacro quidem rescripto id impetrarit, sed planè infamem esse, cui viuere duntaxat, benignè ac humanè sit concessum. Et Nouella Cæsaris Emmanuelis principis, hunc perpetuo damnat exilio, non etiam cogens vt tondeatur. Inquit enim absurdum esse, eum qui cædem fecit cogere, vt vel inuitus tondeatur: cum & eos qui sponte sua ad tonsionem accedunt non facilè neque temere, sed iusto prius adhibito iudicio, accuratâque discussione admittendos statuamus. Patriarchæ autem Cæsaris Athanasij Nouella, cædis conuictum ipsum duntaxat supplicio iubet affici iuxta legum præscripta: eius verò liberos nequaquam proferibi^c, si cædis participes atque administri non fuerint. Porrò eius bonis pro filiorum numero distributis, vnâ portionem occiso deferri, maxime si ille egenus erat, relictisque vxore ac liberis excessit: solam verò percussoris bonorum particulam fisco vendicari. Neque infans^d hoc est septennis, neque furiosus cædem si faciat, capitali pœna plectendus est. Qui gladio quempiam percutit, si occidat, gladio plectitor. Sin qui percussus est, non inde pereat, qui vulnus inflixit^e, manus ei abscinditor^f, quòd omnino gladio ferire ausus sit. Pugna inter aliquos exorta, si cædem cuiuspiam factam esse contigerit, auditorum est, hoc est eorum qui causis cognoscendis præsumt, obseruare ac disquirere quibus armis mors sit illata. Nam si maioribus fustibus aut lapidibus aut calcibus cædem factam cõpererint, ei qui cædis autor fuerit manum abscindunt. Sin leuioribus armis

e *Ex equitate l. crimen paternum. de panis.*

d *Infans. ad legem Cornel. de sicar.*

e *Hunc etiam homicidam vult haberi l.ij. §. diuus. eodem. si occidendi animo id fecerit, quod ex re fit constituendum. Huc fac. c. de pa. ten. §. si quis alium. ij lib. feud.*

armis allatam mortem^a deprehenderit, hunc solum verberibus affectum releganto. Si in rixa^b manu quis quempiam percusserit, & occiderit, fustibus caesus relegator. Sed si non interierit ille, verberator duntaxat. Si quis proprium feruum^c loris aut virgis castigarit, indeque eum mori contigerit, haud sane tanquam homicida damnatur. Quod si praeter modum quaestionem de eo habuit, aut veneno interemit, aut exussit eum, tum, vt qui caedis autor sit, iuste punitur. Qui non sua sponte caedem fecit^d, relegatur. Qui infantem occidit^e, reus est caedis. Et minor etiam^f viginti quinque annis si caedem fecerit, poena tenetur legis Corneliae. Necat^g partum non solum qui praefocat, sed & qui abiicit, aut alimoniam denegat, aut etiam publicis locis exponit misericordiae causa, quam ipse non habuit. Qui ascendentem aut descendentem propinquumve interemit, igni^h traditor. Qui aggredientemⁱ, in vitae discrimine positus occiderit, extra calumniam esto. Qui cuiquam occidendum alium quem mandarit^k, eadem poena qua qui caedem fecit, tenetur. Qui senatorium^l virum vel militem occiderit, maiestatis damnatur, hoc est damnatur ac puniatur, quo modo ij solent qui in maiestatis crimine occiderunt. Qui stuprum per vim inferentem occiderit^m, dimittitur.

NOVELLA CAESARIS PRINCIPIS
PORPHYROGENNETAE.

Etiam eos qui in dignitate positi sunt homicidas, capite puniri oportet, nihilque ipsis eorum prodesse dignitatemⁿ, si modò aperte insidias, coniurationes, fraudulentas molitiones aut insultus fecisse deprehendantur, vt facinus huiusmodi odiosum & horrendum admitterent, aut etiam eos qui sibi parerent induxisse, vt id patrant.

Qui praegnantem^o mulierem humat, prius quam ei foetus excisus eiectatur, spem animantis cum grauida peremisse videtur. Si pater quempiam caedis filij reum fecerit^p, ac eum calumniam intulisse sit pronuntiatum, haud propterea sit infamis.

DE LATRONIBVS.

LATRONEM cuique licet^q citra discrimen vllum interimere. Famosi latrones^r in iis locis in quibus grassati sunt, furca figuntur, idque vt & conspectu deterreantur alij qui huiusmodi patrant facinora, & illud solatio sit cognatis & affinibus interemptorum.

DE MULIERVM RAPTORIBVS.

TITVLVS VII.

VI Mulierem rapiunt^s vel desponsatam vel necdum desponsatam, vel viduam, siue ea ingenua est, siue serua, siue libertina, & maxime si Deo sunt consecratae mulieres, siue etiam quis propriam sponsam rapuerit, si quidem armis, vt gladiis aut fustibus adhibitis rapuerint, ipsius quidem autores flagitij gladio feriuntor.

^a Nostro iure nihil interest, vtum occidat quis, an moris causam praebet. L. nihil interest. eod.

^b Facit huc d. l. j. §. j. verbi. sed est claua. eodem.

^c L. vnic. C. de emend. feruor.

^d Fac. l. iij. §. sed ex senatusconsulto. ad legem Corne. de sicar. l. pen. C. eod.

^e Fac. l. si quis te. C. cum similibus.

^f L. necare. de liberis agnoscend.

^g Atracius supplicium. l. poena. ad l. Pompon. de parric. & l. vnic. de iis qui par. vel liber. occid. cuius & Cicero. pro Roscio meminit.

^h L. ij. C. ad leg. Corne. de sicar.

ⁱ L. non ideo. C. de accusat. cum simil.

^k L. quisquis. ad legem Iul. maiest. c.

^l L. j. sub fin. ad legem Cornel. de sicar.

^m Omnè honore reatus excludit l. j. C. vbi sen. vel cla. cini. vel crimin. conuen.

ⁿ L. ij. de mor. inf. sac. l. imperator. de stat. homi. & l. praegnant. iis. de pen.

^o L. vi. de publ. iudic.

^p L. ij. & iij. c. ad legem Corne. de sicar. Concord. c. interfecti. ff. extr. de homicid.

^q L. capitalium. §. famosos. de pen.

^r L. vnic. C. de raptu virgin. seu vid. nec. sanctim. l. raptores. de episc. & cler. No. de rapt. mulier. Nisi quòd ex his constitutionibus comites quoque & adm-

ministri raptoru, capitali poena afficiuntur. facit & huc l. qui cœtu. §. qui vacantem. ff. ad leg. Iuliam de vi public.

Qui verò his consenserint, aut conscij fuerint, aut sponte sua sese his adiunxerint, vel quaecunq; studium ac operam ea in re collocarint, verberatis ac rasis nares amputantur. Si verò absque armis quibuscunque rapuerint, ipse quidem raptor manu truncetur. Qui verò ei in rapiendo opem tulerunt, aut conscij ministrive fuerunt, aut sponte sua sese ei facinori immiscuerunt, aut eos sponte sua receperunt, aut qualemcunque ipsis operam accommodarunt, cæsi ac detonsi relegantur. Cæterum qui virginem vel viduam etsi sponsam, rapuerit, non potest eam ne consentiente quidem eius patre ac crimen remittente, vxorem ducere. Quòd si fortè rapta puella matrimonio ei iungi voluerit, ei mortuo quanquam ex eo liberos sustulerit, ac ille id decedens statuerit, nequaquam succedit (cùm si ei coniuncta fuerit, eius bona consequatur) sed nec ex paternis facultatibus quicquã percipit: sed paternæ quidem res aliis relinquuntur hæredibus, raptoris verò filco inferuntur. Si quis cum aliqua hominum manu in ædeis cuiuspiam mulieris profectus, eam siue inuitam siue volentem rapuerit, quoniam is raptum admisisse videtur, supplicio afficitur. Si quis verò solus nullis ministris & comitibus accinctus, eò profectus occultè mulierem quæ se ipsã prostitueret, rapere ausus fuerit, non raptum sed virginis stuprum^a committit. Raptum eius mulieris cui vis sit illata, vindicant fratres, parentes, tutores^b & curatores. Seruus^c qui raptus dominæ suæ conscius & particeps atque administer fuerit, concrematur. Si quis absque iudicis decreto^d per vim ac insultum, rem cuiquam eripuerit, si quidem suam ipsius, eius amittit dominium: si alienam, & rem ipsam, & eius estimationem exhibeto.

DE IIS QUAE EX INCENDIO VEL
NAUFRAGIO RAPIUNTUR.

QUI ex incendio, naufragio vel ruina rapit aliquid, intra annum quidem continuum^e, in quadruplum, post annum in simplicium tenetur, præter iam legibus statutam poenam. Raptor poenam non euitat^f, etiamsi rem quam rapuit, ante iudicium restituat.

Crimen simile^g est rapere, & scientem aliquem rapta recipere.

DE IIS QUI RES NOVAS MOLIVNTUR,
ET SEDITIONES COMMOVENT.

QUI turbæ^h seditioisve faciendæ cõsiliu inierint, & liberos homines vel seruos in arnis habuerint, & qui pubes cum telo in publico fuerit, & qui conuocata seditione villas oppugnârint, & res rapuerint, lege Iulia de vi publica tenentur. Qui rerumⁱ nouarum molitores Græcè νεωτερονι dicuntur, quique turbulentis se acclamationibus popularium accommodant, si quidem admoniti in iisdem perseverauerint, relegantur. Quòd si sapius seditiosè & turbulenter se gesserint, & aliquoties apprehensi & antè clementius tractati, in eadem temeritate propositi permanserint, fustibus cæsi ac rasi

^a Qui stuprum dicitur committere, habes in l. stuprum committit. ad leg. Iul. de adult.

^b d. l. vnica. §. j. c. de rap. virg.

^c Ead. l. §. vlt.

^d l. pe. et vlti. ad leg. Iul. de vi priuat. l. si quis in tantam. c. vnde vi.

^e Utilem l. in eum. c. de sur. et ser. corr. Eius: vide l. j. l. Paedius. imò verò totiu titul. ff. de inc. ruin. naufr.

^f l. pe. vi bono. rapt. l. qui ea mète: de sur.

^g l. pen. c. ad leg. Iul. de vi publ. vel prin.

^h l. ij. ad leg. Iul. de vi publ.

ⁱ l. capitalium. §. solent. de poen.

rafi perpetuo damnentur exilio. Si verò non antè à præfide sint moniti, fustibus tantùm cæsi dimittuntur.

DE TERMINORVM MOTORIBVS.

Qui terminos finium^a causa positos protulerit, si quidem iunior est, in longius tempus, si senior, in rectius relegatur. Qui verò ea in re alterius ministerio functus fuerit, castigatus ad opus publicum biennio datur. Quòd si per ignorantiam aut fortuito quis finales lapides sustulerit, tantùm verberibus ceditur. Qui terminos statutos dolo mouerit^b, in singulos terminos quinquaginta aureos in publicum dare iubetur. Quòd si seruus seruauit id admisit, ei capitale est: nisi dominus mulctam pro his sufferre maluerit.

Qui terminum agri de quo controuersia est, ante litem absolutam^c occuparit, eum in duplum reddit. Nam & locum ipsum quem occupauit dat victori, & tantundem insuper. Quòd si ei locus ille proprius erat, sufficit ad pœnam, eo excidere.

DE TRANSFUGIS ET PLAGIA.

RIIS. TIT. VIII.

Ul^a Romanis ad hostes transfugiunt^d, eos tanquam hostes licet cuique citra periculum occidere. Transfugæ^e ad hostes, & nostrorum consiliorum renuntiatores furca suspenduntur, vel viui exuruntur. Hostes, quiq; ad eos transfugiunt^f, gladio feriuntur. Si quis perfuga^g in patriam reuerterit, si semel quidem hoc fecerit, ei venia datur: si secundo, in triennij seruitutem distrahitur: si tertio transfugerit, postea que redierit, in perpetuam seruitutem diuenditur. Quòd si ab alijs captus, in patriam reductus fuerit, maximè si gentis suæ sanguine dextram polluerit, hunc capite plectere vt hostem, nec iniquum sit nec seueritatis nimia. Qui hostes prouocat, aut hostibus Romanos tradit^h, capitali pœna afficitur.

Qui barbaros docet antè ignotas nauesⁱ fabricari, capitali pœnæ subiicitur. Serui aut liberi homines qui liberos vt seruos distrahant, ac alienant, cæsi ac rasi manu truncantur^k.

DE CALVMNIATORIBVS, ET IIS QUI FAMOSVM LIBELLVM REPERIUNT.

TITVLVS IX.

Vlt^l Constitutio^l, eum qui in crimine publico calumniatus fuerit, & infamia notari, & deportari, idque solum si alienam accusationem tanquam propriam causam susceperit. Calumniatus in crimine aliquò episcopum, triginta auri libras fisco pendito. Calumniator rationi^m subiiciatur. Calumniatorⁿ nulla ratione quicquam lucri facit, neque si calumniandi causa pecuniam accepit.

l. ij. de term. m. e.

l. vii. eod.

Fac. l. si constiterit. C. fin. reg. und.

l. ij. de deser. xij. lib. C. l. ij. C. quand. lice. vnic. fin. iud. se vin. l. si quis aliquid. ij. §. j. de pœ. l. omne. §. exploratores. de re milit.

l. proditores. eodem. Fac. huc l. v. §. à barbaris. eo. Item & l. ij. §. si plures. & sequens.

l. si quis barbaris. de re mil. lib. xij. C. l. vii. C. de pœn.

Capitale est iure nostro plagij crimen. l. j. ad l. Fau. de plag. l. quoniam. & l. vii. C. eod.

Facit huc l. nostris. C. de calum.

m l. vii. eodem. C.

n liij. §. j. eodem.

acceperit, neque si, ne quempiam calumniaretur, acceperit. Qui φλαγίαρ hoc est famosum libellum vel signatum vel non signatum inuenit^a, neque statim exurit, sed eum legit, eidem pœnæ subiacet, cui & ille qui eum edidit subiaceret. Est autem φλαγία charta proiecta, quæ conuitia in aliquem continet, ac eius famam denigrat. Qui famosum libellum reperit^b, nemini alij vim eius exponat, sed eum aut confringat aut exurat. Quod qui non fecerit, pœnæ capitis subiicitor.

DE VENEFICIS, PRÆSTIGIATORIBVS ET ARIOLIS. TIT. X.

EGE^c Quæ in homicidas lata est tenetur, qui venenum necandi hominis causa fecerit, habuerit vel vendiderit. Si quis vel liber vel seruus quacunq; de causa poculum^d præbuerit, siue vir vxori, siue seruus domino, & propterea contigerit eum qui poculum sumpsit in morbum incidere, indèque diffuere ac mori, gladio punitor.

DE PRAESTIGIATORIBVS SEV MALEFICIS.

QVI ea quæ φίλτρα hoc est amatoria^e pocula dicuntur, conciliandi hominum amoris causa faciūt, publicatis bonis relegantur. Qui maleficum^f aliquem sciens apprehenderit, eum in publicum iudicum conspectum pertrahat. Quod si quis, cuiusmodi tandem sit, talem hominem comprehensum, iudicibus non tradiderit, extremum supplicium subeat. Qui præstigiatoribus pudicos animos^g ad amores impellunt, bonorum publicationi & relegationi subiiciuntur. Quod si & in personam eximiam id facere ausi fuerint, gladio punientur. Factis sacrificiis ariolari^h prohibitum est. Qui autem id fecerit, gladio feriat. Qui pocula miscet amatoriaⁱ, vniuersis bonis publicatis relegantur. Sunt autem amatoria pocula, quæ amorem ac dilectionem conciliant, per quæ, vt nonnulli nugantur, potest quis quempiam in sui amorem pertrahere. Qui in hominum perniciem dæmones^k inuocant, gladio feriuntur.

Vetat constitutio^l manus vtrasque vel pedes abscindi.

DE GENTILIBVS ET HÆRETICIS.

TITVLVS XI.

VI Ex Christiano Iudæus^m effectus fuerit, eius bona publicentur. Si Iudæusⁿ Christianum mancipium habuerit, atq; id circumciderit, capitali pœna punitor. Si Iudæus Christianam mentem^o peruertere ausus fuerit, capitali pœnæ subiicitor. Qui sacro lauacro^p digni habiti, ad paganisimum rursum redeunt, vltimo supplicio afficiuntur. Qui orthodoxorum fide deserta^q, hæretici effecti fuer

a l. vnic. C. de fam. libel. quæ & in canones est relata. c. si qui. §. si quis famosum. v. q. prima.

b Eademl.

c In princ. l. iij. ad legem Corne. de sicar.

d l. si quis aliquid. §. qui abortiuus. de panis.

e Ead. l. & §.

f l. v. l. C. de malefic.

g Fac. l. eorum. C. eod.

h l. nemo. eodem.

i d. l. si quis aliquid. §. qui abortiuus.

k l. multi. C. de maleficis.

l Nou. vt nul. iudic. §. quia vero nos oportet. vnde Authent. sed nouo iure. C. de ser. fugi. est sump. p. m. l. j. de apost. C.

n l. vnic. ne Christia. mancip. haret. vel Ind. C.

o Aut in eū irruere, qui ex iudaismo ad Christianismum sit conuersus. l. ij. C. de Ind. & calic. fac. l. eum qui. C. de apost. p. Fac. l. iij. C. de apost. q. l. apostatarū. C. eod.

p Fac. l. iij. C. de apost. q. l. apostatarū. C. eod.

q l. apostatarū. C. eod.

fuertint, & vel sacrilega nefariâque sacrificia fecerint, vel cuiquam faciendâ mandârint, nec testari nec donare, sed nec ex testamento, nec ab intestato quicquam possunt capere. Qui gentilia^a facit sacrificia, aut idola colit, & his immolat, vel thus adolet, extremo supplicio subiicitur. Eadem pœna afficiuntur & qui ei conscij, sacrificiorumve ministri fuerint. Manichei qui ad Christianismum conuersi, eadem postea fecerint, quæ Manichæi, aut cum his versati fuerint, nec eos in manus magistratum tradiderint, extremo supplicio subduntur. Et qui in dignitatibus^b, militum præfecturis aut consistoriis sunt, curare debent, ne quis eorum eiusmodi sit. Si enim cum nôrint, nec tamen exhibuerint, etiamsi orthodoxi sint, pœna capitis nihilò minus & ipsi plectuntur. Manichæi etiam post mortem conuincuntur^c. Ac nemo ipsis aut ex testamento succedit, aut ab intestato, etsi cognati sint orthodoxi, præter liberos, sed omnes eorum facultates fisco inferuntur. Soli siquidem eorum liberi qui orthodoxi sunt, ipsis succedunt.

DE SERVIS, ET INCENDIARIIS.

TITVLVS XII.

ERVVS Conscius^d & assensum ac operam suam accommodâs raptui proprię dominæ, comburitur. Igni cremantur^e serui, qui salutem suorum insidiati fuerint. Quin & ij serui supplicio afficiantur, qui cum occideretur dominus^f, intellecta eius voce insidiisque in eum cognitis, non accurrerunt, siue id in ædibus, siue in via, siue in agro contigerit. Si quis familiaris^g aut feruus, crimen aduersus eum intenderit, in cuius familia est aut dominio, gladio feriat, præterquam si maiestatis accuset. Et libertus quoque crimina intentans patrono, aut eius heredi, idem cum seruis ac familiaribus supplicium subeat. Si quis sciens prudensque ædeis aut aceruum frumenti iuxta ædeis positum incenderit^h, conuictus igni necatur. Quòd si extra urbem tale quippiam admiserit, manus ei amputator. Si quis in agri sui stipulamⁱ eius comburendæ causâ ignem immiserit, atque ignis vterius euagatus, alienos agros aut vineam etiam alienam combusserit, cognitorem super hac re disquirere conuenit. Et si quidem imperitia aut negligentia eius qui ignem accendit, acciderit, nisi cum posset obseruari, ne vterius flamma progrediretur, is tanquam culpæ reus damnatur. At si ille omnia quæ oportuit obseruauit, sed subita venti vis irruens flammam in agrum læsum longius produxit, certè culpa caret, qui ignem succendit. Si fortuito^k ædibus alicuius incensis, inde ignis euagatus proximas ædeis exusserit, nequaquam is tenetur cuius primùm domus est succensa.

^a l.ij pen. & vlti. c. de pag.

^b l.ij sub fi. c. de hæret. & Manich.

^c l. Manicheos. l. cognouimus. c. Authen. sub seq. c. cod.

^d Idem & sup. dictum est tit. vij.

^e l. capitalium. §. igni. de pœn.

^f Huc fac. l. j. de sena. Sylla. l. vlt. c. de iis quib. vt indig.

^g l. pen. & vlti. c. de iis qui accu. nõ poss. Concord. ca. vlt. §. si quis. ij q. xj.

^h l. capitalium. §. incendiary. de pœn. l. qui ados. de incendi. rui. naufr.

ⁱ l. qui occidit. §. pen. ad leg. Aquil.

^k l. pen. de incen. rum. naufr.

DE IIS QUI ALIENOS SERVOS RE-
CIPIUNT, ET QUI LIBEROS HOMI-
NES ALIENANT. TIT. XIII.

a *leum qui. ad leg. Fau. de plag. l. præses, cum seq. C. eod.*

b *l. iij. C. de ser. fugit.*

c *l. pen. §. ult. ff. ad l. Fau. de plag. & l. liberum. C. eod.*

d *Iure nostro capitale crimen est. l. j. & iij. eo. & l. quoniã. C. eodem.*

e *Principi non maledicendum. Exo. xxij. d. Act. xxij. a.*

f *l. vni. C. si quis imper. maledi.*

g *In Græ. ex ep̄l. legitur & arguitur ex simplicitate. Sed ex d. l. vni. videtur potius legendum & addixit. Nisi & illam lectionem tueri maus.*

h *l. quisquis. ad l. Jul. maiest. C.*

i *Alia pœna l. j. & ú. ac tot. titul. C. de sal. mon.*

k *l. iij. §. in bello. de re milit.*

l *Ea. l. §. qui seditionem.*

m *l. omne delictum. §. contumacia eod.*

n *l. vni. de privat. car. inhib. vbi hac de re paulò aliter statuitur.*

QUI Alienum seruum^a susceperit & celarit, non eo prætextu pœnam effugit, quòd de eius proprietate quæstionem moueat, sed eum cum alio simili reddit. Qui fugitiuum^b seruum susceperit, eum cum alio pari vel viginti solidis restituit. Et quoties eum susceperit, toties & pœna augetur. Qui ingenium hominẽ inuitum^c sciens distrahit, plagij pœna tenetur. Si quis sciens liberum hominem emerit, vendiderit, donarit, in dotem dederit, vel pro eo rem permutarit, vna qualibet harum causa probata, manus^d ei absconditor.

DE VARIIS POENARVM GENE-
RIBVS. TITVLVS XIII.

SI QVIS Principi oblocutus^e fuerit, non protinus pœnæ subiacer: sed necesse habent qui audierunt, id principi renuntiare. Principi verò quicquid visum fuerit, ea de re liberum est statuere. Verùm hæc quoque de huiuscemodi hominibus lex^f iubet. Si quidem ex leuitate quis in principẽ quippiam dixerit, contemnendus est: si ex furore ac demerita, miseratione dignus. Sin ex iniuria^g, hoc ei est remittendum. Quòd si præter hos tres modos aliam ob causam dixerit, supplicium subeat pro ratione verborum quæ in principem nugatus fuerit. Qui in principis^h salutem coniurarit, publicatis bonis, capite punitur.

DE MONETA.

QUI adulterinam monetam cudit, & ipsi & iis qui ea in re ipsi ministerium exhibuerint, manus amputatorⁱ. Agri autẽ illius administratori, in quo falsam cudi monetam contigit, siue colonus, siue seruus, siue qui ergastulis præest ministerium ei atque operam in eo scelere accommodarint, ipsi quoque, sicut & reliquis manus detruncator. Dicitur autem moneta præcipuum primogeniumque signaculum ac character, quo nummorum forma exprimitur. Qui vallum^k transcendit, aut per murum castra ingreditur, capite punitur. Qui verò fossam transilit, militia reicitur.

Qui atrocem^l militum seditionem concitat, capite punitur. Quòd si intra vociferationem vel leuem querelam seditio mora est, tum gradu militiæ pellitur. Contumacia^m omnis aduersus ducem vel præsidem, militis, capite punienda est.

DE PRIVATIS CVSTODIIS.

VETAT constitutioⁿ, ne quisquam sibi priuatum habeat statuatve carcerem. Quod qui ausi fuerint, iubet & his multam irrog

irrogari, & totidē dies in publica detineri custodia, quotquot is erat futurus, qui eorum priuato carcere inclusus erat, cuiuscunque fortunæ sint aut dignitatis homines: insuperque iure illo spoliari ac frustrari quod sibi in inclusos competeat, idque episcopi ac præsidis prouidentia. Si que ea in re segnem se ac negligentem præses præberit, periculum & facultatū adire & vitæ ac salutis. Carceri^a præ-

t. carceri præpositus. de cust. & exli. reor.

l. j. in prin. de effra. & expil. s.

c. l. eum qui. in princ. l. si vt certo. in prin. & §. sed interdum. & l. vt commoda. d. θραμ. βοῦ hic idē videtur appellare, quod supra πομ- τῶν supplicij genus.

e. Vide ne in Græco contex. pro λεγα- τῶνος sit legēdam λεγῶτος legatus. idq; ex l. si quid e- rit. & l. legati. de off. procons. & leg. l. p. c. de l. Aquil. l. j. §. cum arietes. si quad. paup. sec. dic. facit & hac l. si ex plagis. §. taberna- rius. ad leg. Aqu. De boue bouem oc- cidente, vide Exod. cap. xxj. sub fi.

Græcus cōtex. legit eis ἀσθμῶν, in re ignota nec signata. Sed putarim legen- dum eis ἀσθμῶν, quo nomine balneū domesticum signi- ficatur.

i. Iudici. de iniur. l. illud sciendum. j. de app. Nec iniuria fit iudici si ab eo ap- pelletur. l. & in ma- ioribus. C. eod.

DE COMMODATO EQVO.

QVI cum equum^c ad certum præfinitumque locum commo- datò sumpsisset, eum postea locum excefferit, damni, si quid ei accidit aut mortis, vt par est, in se rationem ac periculum susci- piens, indemnitate equi domino præstat. Quòd si intra præscri- ptum locum damnum aliquod aut mors equo acciderit, indemnitas permanebit, qui commodatò accepit, nisi fortè culpa sua aut dolo, illud incommodi equo inuenerit. Si quis alterius augendam of- ficinam aut negotiationem suscepit, & eam postea tenuiorem quàm erat conuentum effecerit, ac redemerit, siue alius in alterius ar- tificium irrepens, in vtroq; opera facit, neq; alterutrum pro arbitra- tu suo ex præsidis disceptatione & notione deferere voluerit, is fusti- bus cæsus ac rarus, translationis^d ac perpetui exilij pœna afficiatur. f

Debet legatarius^e, posteaquàm aliquos inuenerit qui sibi species^g importatas tēpore penuriæ recondunt, & in Reip. fraudē negotiatio- nem exercent, eos præsidis indicare, vt iis cæsis ac raris, quæ sibi sepo- fuerunt inferantur. Qui aliena pecora^f inclusit, & alimenti inopia necauit, aut quoquo alio pacto interemit, in duplum dānatur. Cō- mittentibus inter se arietibus^g, bobus, equis, suis aut aliis pecori- bus, si quidē qui prior est aggressus ab aliis interemptus fuerit, haud^h quaquā tenetur, eius qui occidit dominus. Sin qui est aggressus, alios interemerit, tenetur eius dominus, & vel animal pro noxa, domino interfecti dat, vel indemnitate ei præstat. Qui in parte^h domus interiore dolū facit, & ex ea opera facit ac diuendit, manu trunectur.

QVINAM INFAMIA NOTANTVR.

TITVLVS XV.

SI quis iudiciⁱ conuitium fecerit, conuentus infamia^k notatur. Si quis causa^k apud aliquem iudicem agi- tata, ab eo postea prouocari, & causam sub alio iudice agere auspiciatus, priori iudici fuerit conuitiatus, is quoque infamis est. Neque enim litigatoribus licet iu-

dices apud quos prius litem intenderunt; conuitiis afficere. Qui quæstus^a causa in certamen descendunt, famosi sunt, & qui propter præmium in scenam prodeunt, infamia notantur. Notantur & infamia lenones, calumniatores, & quæ intra tempus luctus nubit, & qui sciens eam uxorem ducit, & quæ alteri sponsa, alteri nupta est, & qui stellationatus crimine damnatus est, & quæ se prægnantem simulauit.

In actione iniuriarum, nõ is solùm qui damnatus est, infamia notatur, sed & qui transegit^b, cum scilicet vt pecuniam acciperet, trãsegerit. Ex eo enim videtur dare pecuniam, quòd sui sibi delicti sit cõscius. Iis qui improba^c exercent scœnora, ac vsurarum vsuras exigunt, inuritur infamix nota. Qui fidem^d societatis frangit, & in-

famia ei irrogatur, & scœo facere satis compellitur. Qui

frugum vbertati insidiantur, atque annonam^e attentant

aut vexant, dum mercibus coëmptis ac suppressis,

minùs vberes prouentus expectant, ij si qui-

dem negotiatores sunt; à negotiation

arcentur, aut relegantur: sin hu-

miliores sunt, ad opus

publicum dantur.

^a l. ij. in fi. & per tot. it ff. ac C. de in qui infam. not.

^b l. furti. §. pactus. ff. & l. non damnatos. C. eodem.

^c l. improbum. C.

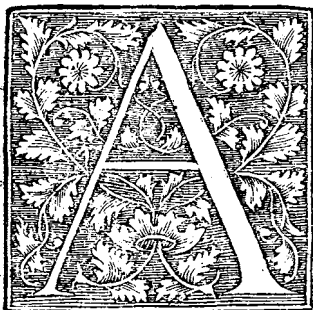
^d l. vltima. C.

^e l. annonam. de extraord. crimin.

LEGES GEORGICÆ^a, SELE-
CTAE EX LIBRO, PIAE
MEMORIAE IUSTINIA-
NI PRINCIPIS.

DE GEORGICIS.

TIT. I.

GRICOLAM Oportet in agro proprio colendo iustum esse, neque fines transgredientē ad sulcos vicini pertingere. Quod si quis fines statutos agrorum exceſſerit, ac agrum vicinum detruncārit, si quidem id in nouali fecit, eius nouationem amittit. Sin etiam in ſemente fines prætergreſſus fuerit, & ſementem perdit, & eius cultura & fructus. Si quis colonus, inſcio agri

domino, in eum ingreſſus nouauerit, aut in eum ſementem conecerit, nihil omnino nec pro cultura, nec pro nouatione ſua percipiat, nec fructus pro ſemēte, ſed nec grana in humum ſparſa. Si de agris inter ſe permutandis duo agricolæ ante ſementis conuenerint, & pacta violārit alteruter, ſi quidem iam granum terræ mandatū eſt, pœnitudini inter eos locus nō eſt. Sin is qui à pactis receſſit, agrum ſuū non nouauit, alter verò nouauit, tum ſanè ei qui à conuentione diſceſſit, facultas nouandi & à pacto diſcedendi datur. Si de commutandis agris coloni duo pacti fuerint, adhibitis duobus aut tribus teſtibus, & pacti quidem in perpetuum, rata eiufmodi commutatio ſtabilis ac inuiolata permaneat. Si agros, duo coloni ſiue ad tempus ſiue in perpetuum cōmutārint, & mutila vna pars ſi cum altera conferatur inuenta fuerit, neque ita pacta inita fuerint, qui ampliorem partem habet, ei qui minorem habet, quippiā pro loco^b dato. Quod^b ſi ita pacti fuerint, nihil ſibi mutuò rependunt. Si cum litem de agro colonus haberet, præter eius qui ſemen ſparſerat voluntatem eò ingreſſus, abſque^c iudiciaria autoritate fruges meſſuerit, ſi quidem iuris aliquid in eo habet, nihil ex eo habeat. Sin & temere litem fuſceperit, dupla quantitate demeſſos fructus reſtituat. Qui alienam ſyluam inſcio domino cæſam colit ac ferit, nullos inde fructus percipiat. Si partitiō inter aliquos facta, nōnullos in foſſiombus, aut certis locis læſerit, his liberum eſto factam partitiōnem conuellere. Si prædia duo de finibus aut agro contendant, diſpiciant cognoscendæ ac dirimendæ cōtrouerſiæ præpoſiti, vter annos plures^d tenuerit, & ſecundum eum pronuntient. Quod ſi & limes vetuſtus eſt, vetuſta occupatio inconcuſſa eſto ac illibata. Si quis terra accepta à colono, qui ipſe inops eſſet uſque eò vt ſerere eam non poſſet, & partitiōnem inierit de ea duntaxat nouanda & distribuenda, va-

^a *Leges colonicas appellat Varro libr. 1. de re ruſti. Atque etiam, inquit, leges colonicas tollis, in quibus ſcribitur. Colonus in agro ſurculario ne capras compaſcat.*

^b *Aut is qui maiorem locum in territorio habere dicitur ei qui locum minorem poſſidet, intergrum aſſignato locum. l. de modo. finium reg.*

^c *Facit l. ſi quis in tætam. C. vnde vi. l. ſi conſtituerit. C. eod.*

^d *Fac. l. in finalibus. ff. eod.*

leant pactiones. Sin & de semente conuenerint, hac quoque de re pacta rata sunt. Si colonus suscepta vineæ aut agri cultura, pactus cum domino & acceptis arris, primitiis decerptis postea pœnitidine ductus hæc neglexerit, iustum agri aut vineæ pretium præstato, agrumque suum aut vineam dominus recipiat. Si colonus prædium alterius coloni nemorosum ingressus coluerit, triennio rursum illud domino restituat. Si colonus qui fundum suum inopia pressus colere non poterat, aufugerit & peregrè profectus fuerit, ij quorum est tributa exigere publicani fundi fructus colligant, sic tamen vt facultatem non habeant quicquam à colono reuerso exigendi, aut mulctam ei vllam irrogandi. Si ex agro proprio colonus aufugerit, quotannis extra ordinem fisco pensiones solitas pendunto qui eum agrum tenent, & fructus percipiunt. Qui vsuræ causa agros susceperunt, si amplius quàm per septem annos fructus percepisse deprehensi fuerint, connumeret cognitor à septennio, & superiores & omnes pro dimidia ratione pensiones, in fortem ascribat. Si quis iter faciens, oblatum in via pecus aut iumentum offenderit, ac misertus domino renuntiãrit, qui suspicetur ab eo qui renuntiauit id factum, iuret ille quidem de læsione, de eius verò interitu non teneatur. Nemo colonum alienum suscipiat. Quod si susceperit, eum iterum prædio reddat, quod ille reliquit. Sin præceptum hoc transgressus fuerit, inferat ærario duodecim argenti libras, & sic quoque à præside compellatur, colonum cum omni iactura, detrimeto, ac eius peculio restituere. Si quis bouem culturæ causa commodatò acceperit, & is mortuus fuerit, dispiciãt iudices. Ac si quidem in quod opus acceperat^a, in eodem perierit, indemnus esto. Sin verò in alio, bouem omnino dabit. Si quis bouem aut aliud quoduis iumentum ignorante domino sustulerit, & in ipso perierit opere, mercedem eius duplam præstato. Sin verò in via interierit, duos pro vno dabit, quoquo id modo acciderit.

DE FRUCTVVM PARTITIONE.

SI partiarius^b colonus messe absque voluntate eius qui fundum ei locauit facta, eius manipulos interuerterit, vt fur omni eius agri fructu excidet. Partiarij portio, corpuscula hoc est grana nouem: domini qui fundum colendum dedit vnum. Qui verò modum hunc in partiendo excedit, Deo iniussissimus est.

DE DIMIDIA LVCRIRATIONE.

SI colonus suscepto agro pro dimidia lucri ratione, opportuno & commodo tempore inuitante non nouarit, sed granum sub aspectum duntaxat proiecerit, nihil ex fructibus percipiat, quia mentitus fundi dominum delusit. Si colonus ab alio inope vineam colendam pro dimidio lucri susceperit, neque, vt par est, ramos putãrit, aut foderit, & vallis vineam instruxerit, ac repastinãrit, nihil fructuum auferat. Si colonus qui dimidium agri tenuis lucrum suscepit, ante culturæ tempus pœnitidine ductus domino renuntiãrit se non

posse

^a l. 71. commod.

^b Μορτῶν seu μορτίω exponit Hesyc. ἢ γενομένω καταβολῶ ἀπὸ τῶν καρπῶν, solutionē ē fructibus coniectam. Sed hoc loco forsitan rectius partitionē fructuum intelliges, quæ inter colonum partiarium, hoc est μορτίω, & dominum fundi fit.

posse illum colere, idque dominus neglexerit, haud quaquam fraudi erit ei qui dimidiæ ferendæ causæ agrum acceperat. Si is qui fundum agricolæ inopis peregrè profecti dimidio quæstu suscepit, pœnitudo ductus eum non coluerit, duplos fructus præstato.

DE FURTO.

TIT. II.

I Colonus in fodiendo, lignonem vel sarculum suffuratus, postea detectus fuerit, exhibeat eius nomine diurnam filiquam vnam, hoc est pholas^a duodecim. Itidem & qui aut mensis tempore falcem, aut frondationis, putatoriam falcem aut securim, ac cætera id genus surripuerit. Si quis tintinabulum ex boue vel oue aut quacunq; alia animante fustu lerit, re cognita tanquam fur flagris cæditor. Sed & si animal ipsum è medio sublatum sit, illud tintinabuli fur exhibeto. Si deprehensus fuerit pomorum custos in eo ipso vbi custodiæ præpositus est loco furans, & mercede sua fraudator, & vehementer cæditor. Si deprehensus fuerit pastor oues clam domino mulgens ac distrahens, cæsus mercede fraudator. Si quis alienum culmum aut stipulam interuertens repertus fuerit, in duplum damnator. Si quis boue aut asino subtracto conuictus fuerit, flagris ictus dupla eum reddat quantitate, quin & omnem eius operam. Si cum quis bouem ex armento surripere vellet, abactum armentum feris prædæ fuerit, excæcator. Qui mensis tempore alienum fundum ingressus fuerit granorum aut leguminum subtrahendorum causa, flagris castigatus tunica spoliator. Vineas vel hortos edendorum fructuum causa ingressi, indemnes sunt. Sin deprehensi in furto fuerint, verberati tunicis exuuntor. Qui aratrum, vomerem aut iugum furto inuolant, pro dierum numero, ex quo furtum factum est, mulctantor, computatis in singulos dies pholis duodecim. Qui alienum plaustrum furantur aut comburunt, dupla illud quantitate redduntor.

Qui in latifundiis in ipso furto deprehenduntur, verberibus cæsi indemnitatem ei cuius res subtracta est, præstanto. Sin secundò deprehendantur, verberatis multa in duplum irrigator. Si tertio, luminibus spoliator. Qui noctu ex dolio vinum aut oleum surripit, furum poena tenetor.

DE AGELLARIIS.

TIT. III.

S Agellarius^b bouem acceptum amiserit, nec id eodem die quo bos est perditus, domino renuntiãrit, se quidem eo vsque bouem vidisse, sed iam quid eo factum sit ignorare, ne indemnis esto. Sin verò renuntiãrit, esto indemnis. Si agellarius bouem manè acceptum ab agricola cum armento reliquo miscuerit, & bouem à lupo deuorari contigerit, casum domino significet, & se culpali-

^a Mensura gemme.

^b Eum videtur intel-
ligere hoc nomine,
cui pecorum custo-
dia committitur, ut
subulcum aut bu-
bulcum.

beret

beret. Si cum agellarius manè à colonis bouè suscepisset, bos post-
eà à reliquo bouū cœtu digressus in agros aut vineas prædam fecerit,
prædam quidem vniuersam agellarius dato, mercede verò propria
ne fraudator. Si cum agellarius bouem à colono accepisset, is ap-
parere deserit, iuret per nomen Domini nihil à se malignè actum,
nec se iacturæ bouis conscius, atque ita indemnis esto. Si matuti-
no tempore bouem à colono agellarius non oblæsum sed incolumem
ac integrum acceperit, huncque postmodum oblædi aut excæ-
cari contigerit, ita demum culpa carebit & innocuus iudicabitur, si
iurârit ea in re nihil se perperam egisse. Si postea quàm agellarius
de iactura, oblæsiōe aut excæcatione bouum iurârit, conuictus post-
eà duobus aut tribus spectatæ fidei testibus, periurij fuerit, bouis
damno præstato lingua præciditor. Si agellarius ligno quod præ
manibus haberet, bouem necârit, læserit, vel obeccârit, nequaquam
immunis damno erit, sed damnum præstato. Sin lapide duntaxat col-
liferit, indemnis esto.

D E P R Æ D A A N I M A N T I V M.

T I T V L V S I I I I.

*a L. Quintus Mutius.
cum lege sequen. ad
leg. Aquil.*

I Q V I S Bouem in vinea, vel agro, vel alio quo-
uis loco prædam facientem ac damnum dantem
offenderit, neque eū domino loci tradiderit, vt is
damnum sibi datum præstari postulet, sed eum aut
interfecerit aut læserit, bouem dato pro boue, aut
pro asino asinum. Pecus meum cum pascens in
agro tuo offendisses^a, abegisti, vnde abortum fecit. Si percussisti,
aut consultò vehementius egisti, Aquilia teneris. **Q U I** enim alienum
pecus in agro suo pascens deprehendit, neque illud includere, neque
vehementius agere debet, aliter quàm suum: cum aduersus dominum
actionem habeat, de dāno quod probabile est à pecore datum. Si
prædans bos inuentus fuerit, neq̄ qui inuenit eum domino tradide-
rit, sed aut oculum ei effoderit, aut aures caudamve reseuerit, non
eum accipiet eius dominus, sed pro eo integrum alium ac illæsum.

Si quis suam, ouem aut canem in præda deprehenderit, ac pri-
mum quidem eum reddiderit, deinde & cum iterum reddidisset ac
denuntiasset, tertio caudam præciderit, aut sagitta petierit, indem-
nis esto. Si bos vineam vel hortum ingressus, in vineæ foueam vel
horti sepem inciderit, ac perierit, indemnis esto horti ac vineæ do-
minus. Si bos vel asinus dum vineam vel hortum subire veller,
palis ipsius sepius impactus fuerit, nihil damni ferat vineæ hortiue do-
minus. Si quis post vnā atque alterā prædæ solutionem animal
interemerit, nec domino suo tradiderit, vt prædam ac damnum illa-
tum sibi consequatur, dato quod interemit. Si colonus bouem
alienum suam vineam prædantem ac vastantem deprehenderit,
neque id ipsius domino significârit, sed conatus persequi peremerit,
læserit, aut vt ad palū adigeretur, effecerit, eum solidum rependito.

DE DAMNO.

TIT. V.

SI Quis parte sua demessa, eorum verò qui sibi proximi sunt partibus non demessis, eò iumenta sua vel pecora induxerit, & vicinis damnum dederint, flagrorum ictibus xxx cæditor, ac indemnitate ei qui læsus est, præstato. Si quis itidem vindemiata sua vinea, necdum partibus nonnullis vindemiatis, eò iumēta sua adduxerit, vnde proximis dānum sit illatum, ictibus xxx percutitor, ac indemnem eum qui læsus est præstato. Qui in aliena terra^a pascat pecora, Aquilia tenetur, hoc est in duplum. Qui frumenti aut vini minores æquo mensuras^b habent, publicè & iam olim probatas mensuras corrumpentes, vehementer verberentur, tanquam nefarij & impij homines.

DE CÆDIBVS ANIMANTIVM.

TITVLVS VI.

SI Quis ligna cædens in querceto, per inaduertētiam, bouem, asinum vel quodlibet aliud animans interemerit, animam pro anima dato. Si quis frondes^c ex arbore putans, præter voluntatem ac inscius securim abiecerit, & alienum pecus occiderit, illud reddito. Si quis ad reducendum bouem suum vel asinum, eum persequens, cum eo simul & alia pecora persecutus fuerit, neque vnà cum suo collegerit, sed perierit aut à lupo quippiam voratum fuerit, bouem aut asinum ei parem, domino restituito. Quòd si renuntiarit, loco indicato causatus non potuisse se eum assequi, indemnitas permaneto. Si quis bouem in sylua repertum peremerit, & carnes sustulerit, manu truncator. Si quis rete^d quo tempore fruges colliguntur, tetenderit, & in illud collapsus porcus dominorum interierit, indemnitas esto retis dominus.

DE DVORVM ANIMANTIVM PVGNA, SEV COMMISSIONE AC DAMNO.

SI animal vnum, alterum prouocârît, incitârît & commouerit, ac inde aut vnum ex duobus animantibus perierit, aut damnum alij cuiquam allatum fuerit, ei qui fortè quid rerum suarum ex animalium pugna perdiderit, obligatur hoc nomine dominus animalis^e priùs aggressi. Si animans eum altero animanti commiserit^f, si quidem id perierit, quod prius aggressum erat, cessat actio. Sin alterum interemptum fuerit, experitur eius dominus cum eo qui animal habuit quod alterum prouocauit, & vel pro illo, priùs aggressum animal accipit, vel quouis alio modo ad faciendam noxam æstimationem suscipit, quæ dato damno respondeat. Si cõmittentibus duobus canibus, vnius dominus alterum gladio, baculo aut lapide petie-

^a Fa. l. qui seruande rum. in fin. de præscrip. verb.

^b De hac rel. pen. ad leg. Cornel. de fal. l. annonam. de extr. crimin. l. in clarduariis. de po.

^c l. si putator. ad leg. Aquil.

^d l. qui foueas. cum l. seq. eod.

^e l. j. §. cum arietes. si quad. paup. seciss. dicat.

^f Ead. l. & §.

rit, unde vitium ei contigerit, indemnem eius dominum præstato.

Si quis valentem canem habens, qui in eos qui secum vnà pascuntur infurgat, eum in imbecillio rem canem concitârit, atque hunc lædi aut interire contigerit, indemnem eius dominum facito, acceptis flagrorum ictibus duodecim. Si quis pascentem canem interfecerit, nec id falsus fuerit, sed propterea ouili feræ insidiaræ sint, ac tandem canis interfector cognitus fuerit, is omnem gregis interitum, vnà etiam cum canis pretio præstato. Qui canem gregarium occasione veneni extinxerit, centum verberum ictus perferto, ac duplum canis pretium domino refundito. Sed & si gregis acciderit interitus, vniuersum damnum canis interfector præstato, vt qui necis canis, qui gregem custodiebat, autor fuerit. Expendatur insuper, & testibus adhibitis disquiratur canis natura. Ac si venator erat, irrogetur ea quâ diximus pœna. Sin vulgaris & abiectus erat canis, fustibus ille castigatus solum canis pretium in duplum restituito. Qui alienum extinguit iumentum, idque quacunque ratione, indemnem eius dominum effacito.

D E A R B O R I B V S.

T I T V L V S V I I.

I A' quoquam arbor^a in loco indiuiso enutrita fuerit, & postea facta partitione in alterius portionem excurrerit, is ne arboris habeto potestatem ac dominium, sed ille duntaxat qui eam enutriuit. Quod si proclamat ac queritur loci dominus sibi eam officere, pro hac altera datur ei qui enutriuit arborem, & hanc sibi habeto. Si arbor in parte quadam agri statuta sit, si quidem proximus est hortus^b qui ea arbore inumbretur, & opacetur, ramos eius dominus præcidat. Sin non est conterminus hortus, ramos eius ne præcidat. Si quis absque iudicis autoritate litem habens cum aliquo, vitem aut aliam quamuis arborem^c cædat, manu spoliator. Qui alienas vites fructiferas cædit aut reuellit, mulctatus manu truncator. Qui arbores^d & vites cæciderint, tanquam latrones puniuntur. Qui arbores & maximè vites cædunt, vt latrones puniuntur. Arboris autem appellatione^e continetur & vitis, hedera, arundo, item & salix. Cæterum nulla proprie arbor dicitur, quæ radices non conceperit, neque etiam cuius radices iam exaruerint, etsi adhuc terra contineatur. Quæ verò à radicibus subuersa etiam nunc reponi ac plantari potest, rectè arbor dicitur: item & oleæ stirpes, siue iam radices egerint, siue nondum. Si plures^f ergò hæc cæciderint, cum singulis in solidum agitur. Obserua insuper non eum tantum^g qui suis manibus cædit hac actione teneri, sed & eum qui cuiquam imperat aut permittit, dupli condemnari.

^a Huc vid. tit. de arb. cad. facit l. si plures. in fi. arb. sur. cas.

^b Vide l. j. sub fi. eod.

^c Qua actione tenetur & pœna ple-
tatur, vide l. j. q.
& tot. tit. arb. sur.
cas.

^d l. ij. eodem.

^e l. ij. eodem.

^f l. si plures. in princ.
^g l. furtim. §. si non au-
tem.

I QVIS Ignem^a in arbores aut stipulam in agro immiserit, contigeritque ita euagari ignem, vt ædeis combusserit, aut fructiferos agros, non damnatur, nisi id die ventoso fecerit. Qui in alienam syluam^b ignem immittit, vel eius excidit arbores, b

a l. qui occidit. §. p. ad leg. Aquil.

b l. j. c. eodem.

notator eius manus, ac damno duplo mulctator. Qui sepem vitis incenderit, verberibus affecto manus notator, ac ipse duplo damno mulctator. Qui in aream^c vel frugum aceruum ignem iniiciunt, vlciscendi inimicos causa, igni cremantor.

c l. capitalium. §. incendiarij.

Qui in ædeis quibus palea aut foenum conditur, ignem immiserint, iis manus amputator.

DE SERVIS.

TIT. IX.

I QVIS Seruus bouem, arietem aut suem in nemore occiderit, huius dominus eum pro noxa^d dabit. Si quis seruus noctu furari volens, è stabulo pecora abegerit, eaque feris prædæ exposita fuerint, furca vt sicarius figuratur. Si cuiuspiam seruus sæpius noctu furari sit solitus, aut gregem armentumve abigere, de iactura tenebitur dominus, vt qui improbum ac furacem seruum sciret.

d Aut litū estimacionem. l. miles. §. decem. de re iudica. Insti. de nox. acti. in princip.

Qui seruo pascenda iumenta, inscio eius domino tradit, & hac occasione seruus ea aut vendiderit, aut quoquo modo vitiarit ac læserit, indemnis esto & seruus & dominus. Si sciente domino^e, seruus quoquo modo substracta pecora ederit aut perdidit, serui dominus indemnitatem domino pecorum præstato.

e l. in lege. ij. cum l. seq. ad leg. Aquil.

DE NOVIS OPERIBVS.

TITVLVS X.

I Colonus domum^f ædificarit, aut vineam in f alieno solo tenui ac sterili plantarit, ac interiecto tempore loci dominus redierit, vel id aduerterit, non ei licitum est ædeis aut vineam à radicibus subuertere, sed tantundem loci vbicunque voluerit feret. Quòd si renuerit is qui in alieno ædificauit vel plantauit, locum pro eo alium domino dare, iam liberum esto loci domino vites auellere, ac domum diruere.

f Fa. hucl. aded. §. ex diverso. de acquirere. rer. domin. §. ex diverso. Insti. de rer. diuisione.

Qui in alieno^g solo ædificat, plantat, aut seminat, quidve aliud facit, dominio excidat, ne receptis quidem sumptibus

g d. §. ex diverso.

quos eam in rē fecerit. Qui in alieno solo plantas inserit, vnā cum solo & plantas^a amittit. Qui alienas ædeis non expectato iudicis decreto, solo æquant, aut sepes vitiant & infringunt, tanquam sua sepi- bus obducturi vel extructuri, manu truncantor. Si quis in alieno^b solo ex sua materia ædeis cōstruxerit, soli dominus, eius quoque ædificij dominium nanciscetur: propter regulā qua dicitur, id quod inædificatur, solo cedere. Itaque vnā cum materia dominium quo- que & proprietatem rei perpetuū sibi vindicare poterit dominus, sic vt qui ædeis extruxit, non possit de materiæ æstimatione ex- periri.

DE PISTRINIS.

SI quis ruri agens^c, locum communem alioqui, cum perspexif- set extruendo pistrino accommodatissimum, eum occupārit, ac postea loci illius vniuersitas cum pistrini domino queratur & expo- stulet, quōd communem locum vt proprium occupārit, ita demum commune illis cum eo qui primus est fabricatus, pistrinum erit, si omnes qui ei debentur reditus ac impensas præstiterint. Si diuiso prædij alicuius solo, inuenerit quis in portione quæ sibi celsit, op- portunum construendo pistrino locum, curaritque vt in eo construe- retur, non possunt cæterarum portionum coloni de eo pistri- no queri. Si aqua è pistrino defluens agros aut vineas desertas ac infœcundas reddat, horum indemnita- tem præstet pistrini dominus. Sin minus, cesset omnis in eum actio. Si no- lint agrorum domini per eos aquam labi, id eis esto liberum.

FINIS LEGVM GEORGICARVM.

^a Hoc cum distin-
ctione intellige, quæ
apponitur d. l. aded.
§. pen. & vlt.

^b d. l. aded. §. cum in
suo. & §. ex diuer-
so. §. in suo. & §. ex
diuerso. Inst. de rer.
dimissione.

^c Ad hunc tit. fac. l.
pen. quod cuiusque
vni. no. & to. ille ti.

L E G E S V A R I Æ.

DE DIGNITATIBVS.

TIT. I.

ENATORES ^a Ijsunt accipien-
di qui à patriciis vsque ad illustres viros
descendunt. Libertorum ^b filij ad se-
natorum fastigium possunt prouehi.
Soli enim libertini ^c prohibètur. Præ-
tor populi ^d dicitur, & præfectus vigi-
lum, quòd ad incendia arcenda primùm
institutus fuerit. Cognoscit enim de in-
cendiariis, effractoribus, furibus & re-
ceptoribus. Atrociores tamen & fa-

mosas personas præfecto vrbis remittit. Cæterùm prætor dux exer-
citus dicitur. Sine vllò discrimine ^e tã ex plebeiis quàm patriciis
quæstores creantur. Hi epistolas ac libros principi recitant, & in se-
nату sententiã dicunt, ac principalia iussa legunt. Estq̃ue inter omnes
ferè magistratus antiquissima huius origo. Ac nonnulli quidem ho-
rum in prouincias conquirendæ & cogendæ pecuniæ ^f causa exi-
bant. Alij apud principem præfulgentes permanebant. Iidem & quæ-
stores quasi ἐρωτητῆαι hoc est inquisitores dicti sunt, quòd eam ob
rem constituti sint vt ^g in regia ciuitate pauperes inquirant ac per-
scrutentur, & iuniores quidem qui corpore sunt valenti, mancipi-
bus, holitoribus & aliis id genus artificibus tradant : imbecilles ve-
rò ac senes sinant : læsis ac iniuria affectis ius reddi procurent, & iis
qui auxilio egent, operam suam accommodent, & peregrinos in sua
loca remittant. Curator seu procurator principis est, qui nunc
λογοδότης ^h Græco nomine hoc est rationalis dicitur. Cubiculo ⁱ
præpositi eandem planè potestatem habent, quam & prætorio vel
vrbi præfecti, aut magistri militũ, idq̃; siue in honoribus principi de-
ferendis, siue priuatis celebrãdis solennitatibus, ac deniq; in quibus-
cunque aliis muneribus: vt iuxta gradũ honoris quem ipsis tempus
ætãsq; concedit, præferantur. Vrbi præfecti ^k, cæteris præident,
atque hos, senatores subsequuntur. Nuptæ ^l clarissimis personis
fœminæ, ipsæ quoq; clarissimæ sunt, non item senatorũ filiæ. Et filiæ
clarissimã dignitatem parès tribuit, donec plebeiis nuptiis fuerit co-
pulata. Et fœminæ clarissimæ habentur, quanquam à clarissimis vi-
ris separatæ sint, nisi aliis inferioris dignitatis nupserint.

DE VARIIS REGVLIS.

TIT. II.

REGVLA ^m Est breuis rei narratio, & quasi coniu-
ctio, quæ simul cùm in aliquo vitiata est, perdit officium
suum, nec rem subiectam indicat. Cæterùm regula ex iure
quod est, non item ius ex regulis sumitur.

Quoties per eum ⁿ cuius interest conditionem impleri, fit quòd

^a l. vl. de sen. Illustres nonnulli esse dicunt protopatriarios, & qui hos dignitate antecessunt.

^b l. libertorum. de digni. lib. xij. c.

^c l. vnic. c. ad legem Viscel.

^d Tribunalium plebis & detur intelligere. vi. de l. j. & l. ij. §. cognoscit. de off. præfect. vig.

^e l. vnic. de off. quæst.

^f l. ij. §. deinde cū ararium. de orig. iur.

^g Nouell. de quæst. colla. vj.

^h Vel λογοδότης. l. iij. c. de mo. nulct. Est & ius specialis ff. de off. proc. ca. s. vel ration.

ⁱ l. j. de præp. sa. cub. lib. xij. c.

^k l. iij. c. de offic. præfect. vrb.

^l l. fœmina. de senat.

^m l. j. de regul. iur.

ⁿ l. in iure civil. cod.

- a l. generaliter. eod.
 b l. fraudis.
 c l. iniuriarum. j. §. j. de iniur.
 d l. nemo videtur. de regul. iur.
 e l. de eo. §. si quis. ad exhibend. l. solum. in fi. de rei vendic.
 f Vt apparet l. pen. c. si quis alt. vel sib.
 g l. nihil peti. de regu. iuris.
 h l. si quis prægnantem. eod.
 i l. imperitia.
 k l. absentia.
 l l. in cõdemnatione. §. j.
 m l. semper in stipul.
 n l. in ambiguis. §. nõ est nouum. c. non factum legitime. eod. dem. in vj.
 o l. ij. §. ult. pro soc. l. nihil consensu. de regul. iuris.
 p l. secundũ naturã. eo. c. q. sentit. in vj.
 q l. quoties nihil.
 r l. in toto iuris. c. generi. in vj.
 s l. semper general.
 t l. qui actione. eo. & l. id apud. de ver. sig.
 v l. quod initio. & l. pe. de reg. iur. l. non firmatur. in vj. eod.
 x l. qui in iur.
 y l. in pari. in fi.
 z l. qui per successiõnem.
 a l. nõ fraudatur. i. fi.
 b l. nullum crimen.
 c l. quod iussu.
 d l. quod nullius.
 e l. quod qs ex culpa.
 f l. iure natura. l. nõ hoc natura. de condi. indeb.
 g l. i. damnum. in fi. de regu. iur.
 h l. quicquid calore.
 i l. neque pignus.
 k l. non est singulis.
 l l. omnis definitio.

minus à me impleatur, perinde habetur ac si impleta fuisset. Quod quidem ad libertates & legata, & ad hæredum institutiones, & stipulationes quoque perducitur.

DE FRAUDE.

QUOTIES^a de fraude disputatur, non quid nõ habuerit actor, sed quid per aduersarium habere non potuit, consideramus.

In fraudis^b interpretatione non euentus duntaxat, sed consilium quoque spectatur. Qui iure^c publico vititur, haud sanè fallitur.

Qui scit^d & consentit, non fraudatur. Quod ex rebus^e meis fit meum est, vt si quis ex mea lana vestem fecerit. Quod verò meis nummis emitur^f, non protinus meum est. Nihil peti^g potest ante id tempus, quo per rerum naturam persolui possit, neque prius quàm præterierit tempus solutioni præstitutum. Non videtur^h sine liberis decessisse qui prægnantem vxorem reliquit. Imperitiaⁱ culpæ annumeratur. Absentia^k eius qui reip. causa abest, neque ei neque alij damnosa est. Restitutionis^l verbo & fructus continentur, et si specialiter hoc non sit expressum. Et in stipulationibus^m, & in cæteris contractibus, si non apparet quid inter partes actum est, id sequimur quod in regione in qua id actum est frequentatur. Quòd si & hoc incertum sit aut varium, tum sanè ad id quod minimum est redigenda summa est. Quæ ab initioⁿ stabilia sunt & vtiliter constituta, ex iis quæ postea superueniunt non infirmantur.

Nihil bonæ fidei^o tam contrarium est, quàm vis atque metus. Qui ex re commodum^p percipit, eiusdem damnum agnoscit. Quoties^q sine captione & detrimento fieri quippiam ac inuestigari non potest, eligimus quod minimum habeat iniquitatis. Quæ ad speciem^r directa sunt, generalibus sunt potiora. Semper generalibus^s specialia insunt. Qui ad rem recuperandã^t, actio nem habet, rem ipsam habere videtur. Quod ab initio^v non subsistit, nec longo temporis tractu firmatur. Qui in dominium^x velius alterius succedit, iure eius vti debet. Qui in vniuersum^y ius succedit, loco hæredis habetur. Successor in omnibus^z locum hæredis obtinet. Nemo ex suo dolo^a meliorem suam conditionem facit. Nullum crimen^b patitur is, qui cum prohibere non potest non prohibet. Quod iussu^c meo alteri datum fuerit, id ego videor accipere. Frustra illud stipulamur^d, quod nullus esse potest. Id enim vt alicuius fiat, nulla obligatio valet efficere.

Qui ex culpa^e sua damnum sentit, damnum sentire non videtur. Haud sanè^f æquum est locupletiore aliquem cum alterius detrimento & iniuria fieri. Quod adhuc^g pendet, non est pro eo quasi sit. Quicquid calore^h iracundiæ vel fit vel dicitur, non prius ratum est, quàm si quis in eo perseverarit. Neque pignus, neque depositum, neque precariumⁱ, neque emptio, neque locatio suæ rei consistere potest. Singulis^k ac priuatis hominibus non ea sunt licita, quæ per magistratus publicè possint fieri. Omnis^l

legitima regula infirma est ac periculosa, facillè siquidem subverti possit. Non videtur ^a quisquam id capere, quod alij restituere compellitur. Socij mei socius ^b, meus socius non est.

a l. non videtur quisquam.
b l. consilij. §. r. l.

S C H O L.

Coierant Petrus ac Paulus in negotiatione societatem. Postea Paulus Titium quoque socium assumpsit, inscio inconsultoque Petro. Quæstionis est, an & Titius Petri erit socius. Respondet Iureconsultus, nequaquam. Nam ^c socij mei socius, meus socius non est. Et meritò sanè. Cum enim consensu ac placito societas & contrahatur & constituatur, qui Titium dixerimus Petri socium fore, qui ei admittendo assensum suum & voluntatem non accommodarit? Itaque Titius solius Pauli erit socius, ac si quid ex societate Titius fuerit consecutus, id ei cum Paulo qui eum in societatem admisit, commune erit. Qui verò hunc admisit Paulus, à Petro actione pro socio convenietur, cum eum par sit quod quæserit societati ad servare. Ac licet in plerisque Titius societatem & res quæ in ea sunt, sua industria auxerit, postea verò læserit, experitur tamen Petrus cum Paulo, cogitque eum damnum resciscere, quod eorum societati à Titio inuectum est, neque potest Paulus conferre & compensare damnum ^d cum compendio quod Titius fecerit. In eo enim est lapsus quod Titium absq; Petri consilio cum quo primum societatem inierat, admisserit.

c l. qui admittitur. Et nam socij. cum iij. aut iij. seq. pro soco.

d l. non ob eam rem. cum l. & ideo. seq. eodem.

Furiosus ^e, vel is cui bonis interdictum est, nullam habet voluntatem. Quæcunque iure ^f contrahuntur, contrario iure pereunt.

e l. furiosi. de reg. iur.
f l. omnia qua iure. eodem.

Quæ contra ^g iuris præscripta, recepta sunt, non debent in exemplum & consequentiam trahi. Ferè in omnibus ^h pœnalis iudiciis & ætati & imprudentiæ succurrimus. Pœnalia ⁱ iudicia semel accepta in hæredes transmittuntur. In ambiguis ^k, pro dote respondemus. Quæ personis ^l conferuntur beneficia, his deficientibus ipsa quoque deficient. Quæ verò actionibus insunt, in omnes transeunt. Quæ rebus ^m ipsis conceduntur privilegia, non etiam personis, ad hæredes quoque transeunt. Ea quæ ⁿ rarò accidunt, non temere in agendis negotiis computamus. Cum principalis ^o causa non consistit, plerunque ne ea quidem quæ consequuntur, locum habent. Consilij non fraudulentis ^p nulla obligatio est. Quod si dolo & calliditas intercesserit, de dolo actio competit. Qui tacet ^q non utiq; fateri videtur, sed tamen non negat. Quæ dubitationis ^r tollendæ causa contractibus inseruntur, ius commune non lædunt.

g l. quod contra.
h l. ferè in omnibus.
i l. pœnalia. & l. omnes.

k l. in ambiguis. j.
l l. in omnibus causis id observatur.

m l. privilegia.
n l. ea quæ rarò. co. l. ex iis. de ll. & sena.

o l. cum principalis. & l. nihil dolo. ij. respon. de reg. iuris.

p l. consilij.
q l. qui tacet.
r l. qua dubitationis.

Difficilè ^s quidem, at præfertim vbi ius desideratur, consuetudinem immutamus. Nemo ^t sibi datam coërcionis ac animadvertendi in homines facinorosos potestatem, ad alium transfert, aliive mandat. Fortuitos ^v animalium casus, mortésque quæ sine culpa accidunt, item & servorum qui custodiri non solent fugam, rapinas, tumultum, incendia, aquarum magnitudines, & prædonum impetum nullus præstat.

s l. j. & tot tit. C. quæ sit long. consuetudo.

t l. nemo potest. j. de reg. iur.
v l. contractus. in fi. videtur autem locus hic detricatus, si sequi schol. attendis. quo tota l. contractus. susius exponitur.

S C H O L.

Institutum est Iuriconsulto hac regula docere, quænam contractibus ex sua natura & substantia comperant, quòtque in his, vbi diligentia adhibetur, requirantur, & ex quibus item casibus discrimen ei ac damnum inuectetur, qui contraxit, & de quibus haud quaquam teneatur. Itaque initio statim depositi rationem proponit. Est autem depositum, cum res ^x meas alicui custodiendas dederò. Atque inquit depositarium tum demum re amissa damuari & periculum agnoscere, cum

x l. j. in princ. de poss.

a l. quod Nerva. & l. j. §. illud non probandum. depo.

b Inst. quib. modis re contra. oblig. §. pen.

c l. ij. in princip. & l. quæsum. §. eū quoque. de precar.

d l. j. & ij. §. j. eod.

e l. in commodato. §. sicut. commod. De discrimine commodati & precarij, vi de Accurs. in d. l. contractus. de regu. iuris.

f l. ij. mand.

g Quid sit discriminis inter commodatum & vtendū datum, habes l. j. §. j. commod.

h §. vlt. Inst. quib. mo. re contr. oblig.

i Inst. de Attil. tuto. in princip.

k l. j. & ij. de neg. ge.

l d. l. quod Nerva. de postu.

in deposito dolum admiserit: vt si rerum quidem suarum^a curam gerens eas tuto loco repositur ac adseruãrit, rem verò depositam neglexerit, vnde & furto eam subtrahi, aut cum esset in loco putrefactioni obnoxio, vitari aut interire contigerit, condemnatur haud dubiè, & præstat quanti eius qui deposuit interest: nisi fortè in suis quoque rebus curandis supinus erat & negligens depositarius. Tum enim non tenetur. Sibi enim imputet^b, qui eiusmodi homini segni, incurio, ac ne res quidem proprias seruanti, sua crediderit. Similiter tenetur, & qui precario^c res ab aliquo accepit. Verbi causa: Discessurus aliquid amicum rogavi, vt mihi equum daret, quò eques celerius iter conficerem. Obiter autem iucundum quippiam scitūque perpulchrum te docebo. In precario etiam tempus fuerit præfinitum, potest tamen qui rem mihi dedit, eam etiam ante exactum tempus^d repetere: vt precario est mihi ab amico liber concessus, vt mihi eo frui, eumque per annum integrum legere liceret: potest qui mihi librum concessit, etiam prius quàm annus effluerit, agere ad eum recipiendum. Estque cognitu elegans ac scitum. At in commodato^e si tempus præscriptum fuerit, non potest qui rem dedit commodato, eam ante expletū tēpus reposcere. Posteaquam ergò docuit Iureconsultus, in deposito & precario (quod Græci τὸ κατὰ παράκλησιν appellat) ex dolo tantum eum qui contraxerit, condemnari, transit ad mandatum. Est autem mandatum, si cui mandaro^f, vt vel mihi prædium emeret, vel nomine meo litigaret, vel deniq; aliquid aliud negotij meum gereret. item & ad contractum cōmodati vel eius quod vtendum datur. Est autē commodatum^g, si amicum rogā, vt vel seruum suum vel librum vel vas argenteum mihi vtendū det ac præbeat. Et ad contractū venditionis, locationis, dotis dationis, & pignoris (Hic pignus^h accipe, quod ob nūmos mutuo acceptos datur) item & tutelæ. Est autem tutela, cum pater qui liberos haberet impuberes, nullo his relicto tutore decesserit: tum sanè huius rei curam iudicesⁱ suscipiunt, nactique prudentē aliquem virum, quiq; rebus gerendis sit accommodus, hunc pupillis tutorem dant. Ac postremò ad contractum administrationis rerum alienarum, Romani negotiorum gestorū appellant. Est autem istiusmodi^k, Cum ageret peregre Petrus, ego qui eius essem amicus, me eius negotiis gerendis interposui. Progredus ergò Iurisconsultus, & à precarij ac depositi tractatione ad reliquos delapsus iam memoratos contractus, vt pote mādatum, commodatum, venditum, pignori acceptum, locatum, inestimatam dotem, tutelam & negotia gesta, inquit in his non tantum de dolo teneri & damnari eum qui contraxerit, sed & si culpam admiserit. Cogitur enim in his etiam diligentiam adhibere, verum non qualem diligentissimus quisque, sed quantum ipse qui cōuenit, rebus suis^l adhibuisset. Idque iure sanè optimo. Hic enim & vterque contrahentium commodi quippiam consequitur. In deposito autem solus rei dominus commodum sentit, non etiam depositarius & rei custos. Nam is nullum ex re percipit emolumentum, nisi & potius oneratur, vt qui curæ onus utpote rei alienæ custodiam in se suscepit. Cum igitur dixisset in his etiam culpam præstari, sed non etiam diligentiam & summam curam, qualem scilicet vir diligentissimus exhiberet, subiungit: in his quidem & diligentiam. Quinam autem sint huiusmodi contractus, in quibus qui contraxit non dolum nec culpam præstare, sed diligentiam potius eam adhibere compellitur, quæ à diligentissimo quoque adhiberetur, eos ipse tibi proponam, & à cæteris distinguam. Dolum & culpam recipiunt mandatum, commodatum, & tutela: Quibus in tribus & accuratissima diligentia præstanda est. Tutor^m etenim qui rebus pupilli non eam adhibet diligentiam, quam suis rebus solet diligens paterfamilias, condemnatur. Ita quoque is tenetur, cui est mandataⁿ rerum alienarum administratio. Nam & huic si mandatum erit, vt meo nomine litem persequatur, vel rem quamlibet comparet, neque absolutissimam diligentiam præstiterit, quãtī mea interest damnabitur. Itidem & qui meum vtendum^o accepit, debet eandem exhibere diligentiam. Societas autem & rerum communio non exactissimam^p, sed mediam quandam exigit diligentiam, hoc est qualem & suis rebus adhibere solet socius. Eandem exigit & venditio, locatio, dos, & gesta negotia, & alia id genus: verum hæc quidem quæ natura dictos contractus consequuntur, tum demum obtinent ac valida sunt, cum non ab initio, quo

m l. quicquid. C. arbit. iur.

n l. diligenter. mand.

o l. si vt certo. §. vsque adeo. commod.

p Inst. de fo. §. vlt.

tempore primùm contractus inter aliquos inibatur, aliud quippiam conuenit, quod naturam contractus vel augeat vel minuat. Tum enim id quod incontinenti & simul cum celebratione contractus pactum conuentum fuerit, contractus naturam immutat & transformatur. Verbi gratia, quidnam est quod dicitur? In precario diximus eum qui contraxit tum teneri, cum dolum fecerit, & similiter in deposito. Horum siquidem contractuum eiusmodi est natura. Ac si quidem nihil aliud inter contrahentes conuenit, quo tempore contrahunt, hæc seruabitur contractuum natura. Sed si fortè cum formaretur ab initio ac iniretur contractus, protinus & antequam perageretur, conuenit is qui depositum dabat vel precarium, ut sibi depositarius teneretur etiam de non adhibita in deposito aut precario media diligentia, vel etiam de fortuitis, si nempe incendio periret, aut à prædonibus inuolaretur, ut is rei pretium penderet, valet certè quod est conuentum, ac contractus auget naturam. Vbi enim qui contraxit, dolum duntaxat præstare teneretur, iam etiam de fortuitis casibus teneretur. Rursum si conuenit ab initio, ne is qui precario vel depositi nomine rem accepit, precarij depositiue actione conueniri possit, valet eiusmodi conuentio. Itaque etsi eius dolo qui accepit, res perierit, haud quaquam tenebitur, nec rei æstimationem præstabit. Per pactum enim incontinenti appositum, quo illud conuenit ne actio ex contractu moueretur, imminuta est contractus natura; atque ita ubi priùs contrahentem ex admissio dolo damnabat, iam indemnem eum seruat, etiam commissio dolo. Qui enim se dixit ex deposito vel precario non acturum, nihil utique aliud dixisse videtur; quam non iri damnatum eum cum quo contraxit, quamlibet dolum admiserit. Nec verò solum in his duobus qui bonæ fidei sunt contractibus, deposito inquam & precario, quæ ab initio conuenere naturas permutant contractuum, ac eos tum augent tum minuunt, sed & in reliquis supra dictis qui & ipsi bonæ fidei sunt: ut commodato vel vtendo dato, mādato, societate, pignore, ac locatione. Nam & in his si initio nominatim conuenit, ut fortuita quoque, puta incendium aut terræ motus, ab eo qui contraxit præstentur, valet pactum, augeturque natura contractus. Sicut & è diuerso, si vt de solo dolo teneretur, conuenit, id ratum est, ac minuitur contractus natura. Vbi enim in commodato & mandato summam diligentiam præstari oportuerat, solus præstabitur dolum. Ac ubi in societate & locatione media postulabatur diligentia, de dolo tantum actio instituetur. Tunc autem immutatur bonæ fidei contractuum natura, & pactis conuentis vel augetur vel minuitur, cum pactum incontinenti & simul cum ipsa contractuum constitutione, hoc est quo tempore primùm haberi ac formari incipit contractus, appositum fuerit. Si enim iam constitutus fuerit atque absolutus contractus, puta precarij vel depositi, eoque peracto conuenit, ut depositarius etiam de fortuitis teneatur, non mutatur contractus natura, neque transformatur actio. Et iure sanè. Iam enim contractus iuxta suam naturam vsquequaque peractus est & absolutus, nec iam ex eo tempore potest pactum vllum post consummatum contractum, naturæ contractus vniri, ac quodam modo conformari, eiusque naturam permutare. Itaque cum hoc fieri non possit, manet nuda pactio, quæ iam habito contractu augendi contractus inita fuerat, quæ exceptionem non insitam contractui largiatur. Nudum enim pactum neque actionem parit, neque contractus naturam immutat, si non incontinenti sit appositum, sed tamen absolutum, exceptionem largitur, quæ non inest. Postea quàm ergò docuit Iureconsultus, quænam ea sint quæ natura contractibus consequentia sunt, & pacta incontinenti apposita contractus naturam immutare, ac vel augere vel minuere: mox subiungit in deposito, etiamsi incontinenti, hoc est cum primùm haberi incipit contractus, conuenit non præstari dolum, hoc est ne teneatur depositarius etsi dolum admiserit, non valere eiusmodi pactioem, neque contractus naturam variare. Non valet autem idem, quòd & turpe sit, & bonis moribus aduersetur, & ad iniuriam legumque contemptum contrahentem inuirtet ac excitet. At forsitan obiiciat aliquis, videri secum Iuriconsultum pugnare. Nam supra dixerat posse in ingressu contractuum pactioes adhiberi, quæ contractuum naturam vel augeant vel minuunt. Quod si ita est, omnino & in contractu depositi, si conuentum esse id dixerimus quod contractus naturam immi-

a l. iuris gentium. §. quintimo. de pactis.

b Ea. l. si uem si quis.

c Ea. l. §. sed & si quis.

d l. si vt certo. §. in terdem. commodat.

e d. §. quintimo. l. in ris gentium.

f §. sed cū nulla. ea. l.

nuat, nihil profecto aliud dicemus esse conuentum, quam vt ne de dolo teneatur depositarius. Quod si dederis, planè sibi ipse aduersatur Iurisconsultus. Verum non ita est, non est inquam, neque antè dictis contrarium est quod subiicitur. Id autem qua ratione fiat, accipe. In contractu depositi, si quidem initio statim cum initur contractus conueniat, ne qui rei custodiam in se recipit, de dolo^a teneatur, inualida est ac inutilis pactio. Sin conuenerit, ne aduersus eum depositi agatur, valida & stabilis, etiam si eandem cum priori vim habeat. Cum enim dixit se de dolo non acturum, visus est dixisse se depositi non acturum. Et vicissim qui dixit se depositi non acturum, dixisse videtur se de dolo non experturum. Sed quia diuersa sunt verba, & hæc quidem specialiter dolum expriment; illa non item, inde fit, vt si quis se depositi non acturum dixerit, id valere dicamus, etiam si dolum fecerit. Sin verò dixerit se dolum non à depositario exacturum, id iam nullius sit momenti, propter regulam illam, qua dicitur, expressa^b nocere, non expressa non nocere. Vbi ergo de iis egit Iurisconsultus, quæ ex natura simul cum constitutione contractuum in pactiorem veniunt, subiungit, nisi quid quod ex natura sit contractus conuentum fuerit, fortuita nequaquam à cõtrahentibus agnosci, neque eos ex his damnari, vt qui iam hac in re etiam accuratissimam excedant diligentiam. Porro fortuitum est, cum mihi commodatus seruus absque vlla mea culpa, naturali morte interierit, aut saepe fugerit; nisi fortè ex iis erat qui custodiri solent. Tunc enim damnatur qui eum vtendum accepit, vt qui eum non custodierit, neque cautionem adhibuerit, ne fugeret. Item rapina & tumultus. Quid enim si commodatum mihi seruum cum mecum ipse haberem, & ad negotium aliquod gerendum essẽm profectus, de repente facto impetu equites rapuerint: aut exorto tumultu in via actur bato populo, nonnulli eum subtraxerint: aut in ædibus orto incendio, cum aliis plerisque rebus, seruum quoque amiserim: aut prædones confertim irruentes & res alias meas diripuerint, & in his ipsum etiam seruum: aut aquarum deaique ingruente inundatione seruus sit extinctus? Ex his itaque ac aliis id genus fortuitis casibus, qui vtendam rem accepit, haud periclitatur, neque fortuito re perempta quæquam damni sentit: nisi fortè æstimatam^c eam accepit. Semper enim æstimatio naturam auge: contractus, ac si natura sua contractus firmam postulat diligentiam, ei periculum etiam fortuitorum casuum adiungit.

a l. si vnus. §. illud. eo.

b l. expressa. de regul. iuris.

c l. si vt certo. §. commodatum. commo.

d l. eius est. de reg. iur.

e Vide huc: Accurs. in d. l.

Qui velle^d potest, is & nolle potest.

S C H O L.

Verbi gratia, Si quis absolutæ ætatis ac sui iuris à quopiam scriptus^e hæres fuerit, hic quoniam potest, si velit, admittere atque adire hæreditatem, potest vtique & eam nolle ac repudiare. Minor tamen septem annis & generaliter pupillus absque tutoris autoritate, si à quopiam scriptus hæres fuerit, quoniam et si velit, nisi tutore autore hæreditatem siue damno sa sibi siue questuosa visa fuerit, admittere non potest, sequitur vt nec repudiare possit: sed & si repudiarit, sic quoque, vt dictum est, nihil ager. Rursum enim si id tutor iusserit, eam non exacta ratione accipiet. At is demum qui hæreditatem repudiarit, repellitur, qui per se ipse solus eam potest suscipere. Pupillus verò nec hæreditatem admittere, nec aliud quicquam per se ipse agere potest. Simile est & in filiis familias, & seruis. Nam & hi absque patribus ac dominis neque admittere neque repudiare hæreditatem possunt, sed nec alium vllum contractum absque dominorum aut patrum autoritate iure possunt.

Velle^f non videtur, qui patris aut domini imperio obsequitur. Qui ius^g habet rei donanda, is & vendere eam & concedere potest. Non videtur^h ibi mora fieri, vbi petitio nulla est. Vanusⁱ ac ratione iusta carens metus, nullam admittit excusationem.

f l. velle non creditur. eod.

g l. cuius.

h l. nulla.

i l. vani.

I D E T V R^a Etiam ea mulier filium habe-
re, quæ cum moreretur, exciso ventre infantem
ediderit. Res abesse videntur, etiam eæ^b, qua-
rum corpus quidem manet, sed forma mutata
est. Unde & si corruptæ redditæ sint, vel transfi-
guratæ, abesse videntur. Is restituere^c intelli-
gitur, qui ea reddit actori, quæ ille litis contesta-
tæ tēpore erat habiturus. Restituere^d videtur, nō tantum qui solū
corpus, de quo controuersia est, sed & omnem eius causam condi-
tionemque præstat. Tota siquidem restitutio non corporis tantum
est, sed & iuris. In cæteris^e quidem filij appellatione etiam nepo-
tes continentur: in tutela^f verò nullo pacto. Appellatione liberti^g
etiam liberta significatur. Quæ de masculis^h pronuntiantur, & ad
fœminas plerunque porriguntur. Diuortiumⁱ inter virum & vxor-
em fieri dicitur. Repudium verò sponsæ remitti videtur: quod & in
vxoris personam non absurdè cadit.

^a l. etiam ea. de verb. signific.

^b l. mulieris. §. j. de verb. signific.

^c l. restituere. j. eod.

^d l. vlt. §. vlt.

^e l. liberorum. eod.

^f §. vlt. Inst. qui testa. in. da. poss.

^g l. liberti. de ver. sig. l. pronuntiatio.

ⁱ l. inter stuprum. §. j. & l. inter diuortium. eod.

S C H O L .

Varia sunt causæ^k, propter quas inter virum & vxorem constans matrimo-
nium soluitur. Vt cum vxor conscia iis qui aduersus principem cōspirarint, id vi-
ro suo non indicarit, tum sanè viro licet ab ea diuertere, & libellum huiusmodi re-
mittere: Tuas res^l tibi agito mulier. Illa rursus eandem ob causam talem potest
viro libellum mittere. Cæterum huiusmodi libellus Græcis *διόρισον*, Latinis diuor-
tium appellatur, & si propriè sumatur, in viro tantum & vxore dicitur. In sponsa
verò, si id aut tale quippiam contigerit, & cum velint à se mutuo dicimi^m inter
quos de matrimonio actum fuerat, missus fuerit istiusmodi libellus, non utique
propriè sed abusiue diuortium appellabitur. Sed quorsum eiusmodi verborum ob-
seruatio, dixerit quispiam? Finge ergò tibi talem speciem: Rem hanc meam tibi
ea lege dono, vt ea tandiu fruaris, donec inter te & vxorem repudio solutum fue-
rit matrimonium. Si ergò coniuges distrahi contingat, accedensque donator rem
donaram, utpote iam soluto matrimonio reuocare conetur, haud sanè à donatario
summouebitur, etiamsi is illa pro se proferat, quòd solutum inter virum & vxor-
em matrimonium, diuortio propriè solui dicatur, & non repudio: at donator sti-
pulatus sit ex repudio reuocari donationem. Rectè inquam rem donatam repetit
donator, ea in donatarium defensione fretus, quòd etsi propriè diuortium inter vi-
rum & vxorem dicatur, haud tamen absurdè etiam diuortium appelletur. Nam
verbi quidem vtriusque significatio discrimen habet subtiliter & artificiosè à lu-
risconsultis excogitatum. Quòd autem ad vim ac effectum spectat, vtriusque no-
minis, nullum est discrimen. Ac rectè sanè dixerit hoc sultus capite, & quod dona-
uit recipit.

^k De quibus supr. sub fin. lib. iij.

^l l. ij. de diuort. & repud.

Etiam bonorum possessio^m hæreditas dicitur. Verbum per-
tinereⁿ & ea complectitur quæ nostri sunt dominij, & quæ quoquo-
tūre possidemus, vel possidere aut tenere speramus. Pupillus^o nō
dicitur, qui in vtero est. Qui sese in diebus^p aliquid facturū dixit,
nec quicquā præterea adiecit, in bido dixisse videtur. Rem alie-
nat^q, & qui eā patitur vsucapi, aut qui non vtendo, eius amisit serui-
tutē. Qui vero acquirendi occasione non vtitur, alienare non intelli-

^m l. hæreditatis appellatione. de verb. sig.

ⁿ l. verbum illud.

^o l. non est pupillus.

^p l. inter illam. in fin.

^q l. alienationis.

- a *L* quibus præcipua. eodem.
- b *l. j. §. j. de exer. act.*
- c *l. quis sit fugitiuus. §. errorē. de adi. edi.*
- d *l. ij. de diuor. & repud. l. inter diuortium. de verb. signi.*
- e *l. qui venenum. in fin. eod.*
- f *l. licet. capitalis.*
- g *l. etiam de usufruc. l. de etate. §. si interrogatus. de interrog. act.*
- b *l. hæc verba in stipulatione. de verb. signific.*
- i *l. qui mortuus. eod.*
- k *l. in vulgari. sub fi. eodem.*
- l *quasi sine duitate. l. malum. §. viduam.*
- m *l. antep. §. j. vi bon. rapt.*
- n *l. r. §. stipulatio. de verb. oblig.*
- o *Eam videtur intelligere qua fit in tri bus illis mixtis iudiciis, ut habes §. que dam. Inst. de act.*
- p *Quod notanter videtur. l. per diuersas. c. mand. & c. sedes apostolica. iuncta glo. ad verbum, liceat extra de rescr.*
- q *l. aut damnum. §. in calcariâ. de pœn.*
- r *Aliter l. more. de feris.*
- s *l. cum bissextus. de verb. sign. l. ij. §. minorem. de mino.*
- t *d. l. inter illam. in §. de verb. signific.*
- v *d. l. inter illam. & l. promissor. §. j. de consti. pecu.*
- x *l. vit. c. de erro. ad noc. De hac eadem voce, vide in c. præterea. ad gl. vit. extra de testib. cog.*

gitur, veluti qui hæreditatem omittit, aut sibi datam optionem non amplectitur. *Πιστὸς* (Latinis magister^a) dicitur, cui res aliqua sunt concreditæ. Vnde & eum qui idoneus habitus sit cui nauis committatur custodia, *πιστὸς* hoc est magistrum nauis^b appellant.

Erro est^c pusillus fugitiuus, & ex diuerso fugitiuus magnus erro est. Sed propriè erro definitur, qui frequenter sine causa vagatur, & temporibus in res nugatorias consumpris, ferius domum redit.

Repudium illud est quod Græcis *διαζύγιον* dicitur. Est autem *διαζύγιον* libellus ille qui dirimendi matrimonij causa^d mittitur.

Glandis appellatione^e omnes fructus intelliguntur. Quoties pœnæ capitalis^f fit mentio, mors vel ciuitatis amissio est intelligenda. Qui partem^g dicit, nec eius quantitatem exprimit, dimidiam indicat. Si quis rem rectè restitui stipuletur^h, illud innuit, vnâ cum fructibus restitui. Qui mortuusⁱ editus est, neque natus aut procreatus videtur, nec liberorum numero haberi potest.

S C H O L.

Verbi gratia, patre mortuo editus est puellus testamento præteritus, alio hærede instituto. Inquit lex, si quidem viuus editus fuerit, testamentum rumpere, sin mortuus, nequaquam. Neque enim vixit ac locutus est, sed tanquam exanime corpus, nec nasci dicitur, nec filius nominatur, quod spiritus expers ac mortuus prodierit.

Si quis ita^k dixerit, Si quid filio meo acciderit: eo sermone mors significatur.

S C H O L.

Vt si cui ita dixerò: Spondeo tibi viginti dare nummos, si quid filio meo acciderit: & decesserit filius meus, exiguntur à me protinus viginti illi aurei nummi. Itidem & si dixerò: si quid filio meo humanitus acciderit. Vtrunque enim hoc loquendi genus mortem significat.

Vidua dicitur, non solum quæ à viro disiuncta est, sed & quæ nondum virum^l habuit. Turba^m dicitur propriè, quæ ex decem aut pluribus constat hominibus. Nam pauciorum nõ turba, sed rixa dicitur. Stipulatio est verborum conceptioⁿ, quibus respondet quis facturum daturumve se id quod est interrogatus. *Ἐπιβολή* (Latinè accessio dici potest vel adiudicatio^o) dicitur, tum cum exiguum aliquod ac tenue prædium vel cohæredibus, vel communicantibus, vel conterminis ac contubernalibus datur. Redemptor litis est qui pecunias contulit^p, vt sibi actio cederetur. Pœna^q meralli est, damnari aliquem in calcariam vel carbonariam. Dies à septima^r noctis hora incipit & sequentis noctis hora sexta finitur. Vnde & quod vna harum vigintiquatuor horarum actum fuerit, eodem die actum videtur. Siue priore siue posteriore die cum est bissextus^s, quis natus fuerit, nihil refert. Nam & in minoribus à priorie viginti quinque annis computatur, cum id biduum pro vno die habeatur. Si imposta fuerit conditio^t, nec tamen præfinita, in biduo oportet conditionem impleri. Si conditio eiusmodi data fuerit, ille in diebus hoc faciet, oportet eum intra duos aut decem^v dies conditionem implere. Verbum in continenti^x (quod Græ-

ei παραχρημα dicunt) triiduum significat. Mediocre tempus^a, de
cem dies sunt. Breve tempus intelligitur duorum^b mensium.

Pro anno vtili (ὀρισμένον Græci appellant quasi præfinitum) ho-
die datur^c quadriennium. Qui per decem annos aliqua in ciui-
tate sedes^d sibi constituit, ibi videtur habere domicilium. Qui
completis^e annis septendecim, iam decimum octauum est ingressus,
is postulare potest.

L E X.

Inter multam^f & pœnam multum interest: Siquidem pœna ge-
nerale nomen est, omnium scilicet delictorum coercio: multa verò
specialis peccati iudicium, cuius animaduersio hodie pecuniaria est.
Pœna autem non tantum pecuniaria, verum & criminis seu capitis
irrogari solet. Et multa quidem ex arbitrio eius venit, qui multam
dicit: pœna verò non irrogatur, nisi quæ quaque lege, vel quo alio
peculiariter iure specialiter delicto imposita est.

S C H O L.

Pœna est punitio illa quæ à lege delictis imposita est ac statuta, siue ea pecu-
niaria est, siue criminalis seu capitalis, cuius modum non iudex præscribit ac insti-
tuit, sed à lege ipsa præscripta est ac præfinita, quamque nec augere potest iudex,
nec imminuere. Verbi gratia, Pecuniaria pœna est, quòd manifestarius fur^g qua-
druplum reddat, nec manifestus duplum. Vides, vt lex pœnam expresserit ac præ-
finitur, vt quæ capiti, totique hominis corpori inferatur. Multa autem semper in
nummis est, neque lege est definita. Neque enim legem vllam inuenias, quæ dica-
cat: qui hunc contractum violarit, hoc præstato. Sed multa vel à iudice irrogatur
ac statuitur, vel ab iis qui placita conventionesque ineunt. Vt, quid dico? Leges
habemus, quibus cautum est, non omnem iudicem^h multa quantam velit posse
dicere. Sed alius quidem ex lege facultatem accepit irrogare multa tricenorum
nummum: alius quinquorum: alius ternorum: alius insuper binorum. Est & qui di-
cenda multa profus potestatem^k non habeat. Cum quis ergò delictum ali-
quod admiserit, cui lex certam præfinitamque pœnam non statuerit, sed iudici hu-
ius rei arbitrium permiserit, multat iudex eum quod deliquit, hoc est eum damnat,
vt tantam pecuniæ summam pendat. Verum lege præscriptam quantitatem haud
potest excedere. Vt si lex dixerit posse hunc iudicem ad duas tantum libras mul-
tam infligere, hic neminem poterit in ampliore duabus libris summam mul-
tare. Quòd si maiori quenquam summa multauit, id nullius erit momenti. Sem-
per autem in nummis multam irrogat, non etiam in vlla re alia, vt membri ab-
scissione, aut infamia. Ac iudices quidem hunc in modum multas dicunt. Con-
trahentes verò hac ratione. Contraxi ego tecum venditionem aut locationem, aut
aliquam aliam tecum inij conventionem. In hac ergò, ex vtriusque nostrum placito,
tobis mutuo multam quantamlibet dicimus, vt vter nostrum violare pactio-
nem eam sit conatus, tot alteri libras multæ nomine persoluat, quot ambo volue-
rimus. Itaque pro arbitrari nostro valet atque exigitur ea multa. Est que hæc sem-
per pecuniaria. Neque enim potest quis contrahens pro multa supulari capitale
supplicium, vt infamiam, aut membri cuiuslibet detractionem. Nam cui hoc
fuerit conuentum, non tamen seruabitur aut valebit. His cognitis intelliges faci-
le caput propositum. Aduerte enim quid dicat. Multum, inquit, inter multam
& pœnam interest. Pœna enim generale nomen est, vt quod tam pecuniarias

Fac. d.l. promissor.

S. j.

ex l. debitoribus.

sub fin. de re iudic.

l. superuacnam. c.

de temp. in iust. res.

l. ij. de iust. lib. x. c.

l. j. § pueritiam. de

postulan.

f. l. aliud est fraus. §.

j. de verb. significa.

§ pœna. Insti. de
oblig. que ex delictis
nascunt.

l. licet capitalis. de
verb. significa.

l. iij. & vli. c. de
mo. mult.

l. ij. & iij. c. ead.

quàm criminales pœnas complectatur. Itaque qui pœnam dicit, & pecuniariam & criminalem indicat. Aut quoniam omnia certa ac præfinita crimina & delicta lege pœniuntur, ac omnibus pœna irrogatur, propterea pœna nomen dicitur generale. Est autem pœna animaduersio seu emendatio, punitio & coercio omnium delictorum. Vbi etiam omnia crimina delicta appellauit. At accurata iuris distinctione, alia sunt delicta, vt furtum, dolus, & cetera id genus alia crimina, cuiusmodi sunt adulterium, cædes, sacrilegium, perduellio, & eius farinae reliqua. Verùm hoc loco non sese huic exacte nominum distinctioni Iuriscôsulus addidit, sed delicti nomen etiam de criminibus vsurpauit. Pœna itaque generaliter omnia plebit & coercet tam delicta quàm crimina. Multa autem generalis non est, sed in quâdam specialiter delicta animaduertit, vt si quis impudenter se in iudicem gesserit, aut si patronus dolû in patrocinio suo admiserit, potest hoc iudex multare. Præterea pœna (sicut & antè diximus) & criminalis est & pecuniaria: multa verò solum est pecuniaria. Ac pœna quidem lege præfinita est, & lex eam irrogat, etsi iudex eius modum non expresserit. Vt si iudex quem furti, doli, aut cædis, aut alicuius alius admisi delicti vel facinoris damnarit, etiam si apertè pœnam nõ irroget, hoc tamen nihil obstat. Simul enim atque delictum damnauit, consequitur tacitè & ei præfinita pœna, licet nihil iudex dixerit, datque aut patitur eius delicti damnatus, id quod lege definitum est. Multa autem nisi aut à iudice cum eam irrogat, aut à contrahentibus eius modus præscriptus fuerit, aliunde præfinita & intelligi non potest, quàm ex dicentis arbitrio. Tantam siquidem multam is dat cui est irrogata, quantum iudex dixerit, dum æqua sit & rationi consona, aut quantum contrahentibus visa fuerit.

De pœna^a prouocatio non est, sed simul atque damnatus quis est, pœnæ legibus statutz subiacet. Est autem maleficij cuiusque pœna lege statuta. At multa prouocatio est, nec antè debetur, quàm si is dixerit cui dicere licet, & eius sententiæ statum fuerit, aut prouocator victus fuerit. Ac iudicis potestas est quantum dicat multam, nisi cum lege constitutum est, quantum dicat.

S C H O L.

Præfens caput, aliud subicit multæ ac pœnæ discrimen. Hoc ergò intellige. Sunt species nonnullæ, in quibus lex appellationem non recipit, vt si quis litigans debitum^b fateatur, dicatque se verè numeros qui à se exiguntur debere, hic conueniens & damnatus appellationem non habet. Quid enim iam hac in re emendet appellatio? Rursum si quis litigans inopia probationum labore, ac iurandum detulerit, & iudex statuerit per solum iurandum de calumnia^c dirimi controuersiam, neque hic prouocandi locus est. Sunt & alia pleraque, quæ prouocationem non admittant. Interea quæ est & præfens caput: Statuit enim à pœna non esse prouocationem. Hoc est si in quempiam inciderit iudex, qui manifesti furti sit conuictus, & dixerit se ei pœnam furis manifestarij legibus statutam irrogare, nimirum quadruplum, haud quaquam potest damnatus dicere, sibi iniuria fieri, ac idè appellare. Neque enim audietur, neque in aliud iudicium causa reiicietur, tanquam fortasse data appellatione. Sed quoniam aperta est pœna, legèque definita ac expressa, simul atque lis est finita ac lata sententia, eam præstabit. Suam enim maleficio cuique lex pœnam statuit: vt furi, hoc dare: ei qui dolum fecit, hoc vel illud dare aut pati. Et generaliter vnumquodque maleficium certam habet ac lege statutam pœnam, quemadmodum fufius præcedenti capite est expositum, adiectis etiam exemplis. Qui ergò certa & legibus præscripta pœna damnatur, verbi gratia, vt aut infamia notetur, aut occidatur, aut membrum ei aliquod excidatur, aut quadruplum duplûmve præstet, velut manifestarius aut nec manifestus fur, prouocare nequit ac dicere se iniuria affici. Qui enim fieri potest, vt iniuria afficiatur, qui à lege statuta pœna damnatur? Cæterum quæ dicta sunt intellige, cum quis vt fur quidem, aut aliquo alio admisso maleficio damnatus fuerit, & iudicium ipsum ratum habuerit, nec de eo questus fuerit, sed non esse à lege statutum

^a l. si qua pœna. de verb. signific.

^b l. mic. C. de confess. l. vii. quor. appella. non recip. & toto illo titu. C.

^c De quo in tit. de iur. prop. calum. C.

rum dicat, vt quadruplum præftet. Tum enim non audietur. Simul enim atque dictum fuerit hunc manifestarium furem conuictum, protinus à lege damnatur tacitè, vt quadruplum det, etsi nihil iudex expresserit. Propterea siquidem à pœna non est prouocatio, quòd non iudex eam irrogat, vt dici possit eum iniuriã fecisse, aut per imperitiam damnasse, sed lex ipsa. Quòd si quis in iudicium actus ac damnatus fuerit, vt fur, adulter, aut alio delicto admisso, de quo pœnas leges poscunt, & de toto queratur iudicio, rectè sanè prouocat. Ac à pœna propter iam expositas causas prouocationi locus non est. At à multa, quia nihil de ea certò & apertè lex statuit, sed pro arbitratu suo eam iudex infligit, vnde & iniuriam facere, & imperitia nimiam potest, ac immodicam irrogare, est prouocatio. Sæpe autem omnino non valet dicta multa. Dixi enim proximo capite, non cuiuslibet iudici multæ dicendæ facultatem esse, sed quibus duntaxat lex apertè hanc tribuit, qui & competentes dicuntur iudices ad multam irrogandam. Si quis ergò iudex cui lex aut omnino dicendæ multæ facultatem denegat, aut minoris potestatem facit, præter legis præscriptum multam irroget, non valet, neque exigitur multa eiusmodi, propterea quòd non erat ille iudex competens & multæ dicendæ accommodus. Sin damnatus vel sententiæ acquieuerit, vel cum prouocasset victus fuerit, ostensumque sit rectè ei & iustè multam irrogatam fuisse, eam persoluet. Præterea quòd & supra exposuimus, & apertè lex dicit, pœna quidem lege statuta est: multam verò pro arbitratu suo iudex infert. Vt si quis in iudicem deliquerit, & huic velit iudex multam dicere, facultatem habet dicendæ ei multæ quantum libuerit. Sed ita, nisi & fortè à lege multa est statuta, hoc est nisi notanter lex dixerit, debere eum qui hoc patrârit maleficium, illud pendere.

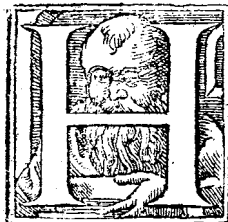
Verbi gratia, inquit lex, datas arras^a, si quidem ab eo qui dedit rescinditur contractus, eius qui accepit lucto cedere, multa scilicet nomine: sive ab eo qui accepit, duplas reddi, hoc est & datum arrarum nomine, & insuper tantundem.

Hæc ergò cum sit lege præfinita multa,
huic iudex acquiescet, neque ab ea
iuxta ea quæ antè obserua-
uimus, appellare
licebit.

*

*a Insit. de empti. &
vendit. §. j. in fin.*

FINIS SEPTIMI LIBRI.

E N R Y Par la grace de Dieu Roy de France, au Preuost de Paris, Bailly de Rouë, Seneschaux de Lyon, Tholose, Bordeaux & à tous noz autres iusticiers & officiers & à chascū d'eux salut.

Nostre amé & feal I E H A N M E R C I E R lecteur de par nous en nostre vniuersité de Paris, nous a fait remonstrer que puis-nagueres il a traduit de Grec en Latin vng certain liure ainsi intitulé, *Constāini Har-menopuli Iudicis Thessalonicensis Promptuarium iuris ciuilis Latine redditum per Iohannem Mercerum professorem Regium Lutetia*: Lequel liure iceluy suppliant desireroit volontiers faire imprimer d'impression belle & correcte. Et pour ce faire entend choisir vng bon & diligent Imprimeur, qui face la-dite impression à l'honneur de luy & dudit exposant traducteur. A' ceste cause il nous auroit supplié de vouloir donner au-dit Imprimeur qui fera la-dite impression priuilege suffisant pour le recompenser du temps & despenſe quil luy conuiendra mettre en faisant la-dite impression, & sur ce luy ottroyer noz lettres necessaires. P O U R Q V O Y nous ce consideré voulans traiter fauorablement le-dit exposant, à iceluy auons permis & ottroyé, permettons & ottroyons par ces presentes, voulons & nous plaist de nostre grace speciale, plaine puissance & autorité Royal, qu'il puisse & luy loise par tel Imprimeur que bon luy semblera faire imprimer ledit Promptuaire de droit par luy traduit, sans ce que pèdant & durant le temps & terme de dix ans ensuyuans & consecutifz à cōmècer du iour & date que le-dit liure sera cy apres acheué d'imprimer, autre que le-dit libraire & Imprimeur qui aura charge & mandemēt expres de ce faire par le-dit M E R C I E R puisse imprimer ne mettre & exposer en vente les-ditz liures qui seroient ailleurs imprimez en quelque lieu & endroit de nostre Royaume que ce soit, sur peine d'amende arbitraire à nous & au-dit Mercier à appliquer, & de confiscation de tous les-ditz liures qui ainsi se trouueront imprimez sans charge & mandemēt du-dit Mercier. S I V O U S mandōs & à chascun de vous sur ce requis si comme à luy appartiendra, que de noz presentes permission, concession & ottroy, & de l'effet & contenu en icelles vous faites, permettez & souffrez le-dit exposant iourir & vser plainement & paisiblement, sans en ce luy mettre ou dōner ne souffrir estre fait, mis ou donné aucun empeschement au contraire: lequel si fait, mis ou donné luy estoit faites mettre incōtinent & sans delay à plaine & entiere deliurance: car ainsi nous plaist il estre fait, nonobstant quelconques lettres à ce contraires.

Donné à Paris le douziesme iour de Nouembre, l'an de grace mil cinq cens cinquante quatre: & de nostre regne le huitiesme.

Par le Roy, le seigneur de l'Hospital maistre des requestes de l'hostel present.

Ainli signé, De Lomenie.

INDEX TITVLORVM HVIVS
LIBRI, ORDINE
ALPHABETI.

A			
De Aclionibus & earum tempori- bus Tit. iij. lib. j. pag. 12		Is qui se suo sanguini miscent Tit. iij. lib. vj. pag. 249	pag. 68
Actore & reo. &c. tit. ij. lib. j. pag. 6		Is qui ad secundas nuptias transunt Tit. viij. lib. iij. pag. 174	De Querele inofficiosi testamenti Tit. vj. lib. v. pag. 208
Adoptio Tit. viij. lib. ij. pag. 107		Is qui seruos alienos recipiunt Tit. xiiij. lib. vj. pag. 258	R
Adulteris Tit. ij. lib. v. pag. 245		Infamia qui notentur Tit. xv. lib. vj. pag. 259	De Reuocandis donationibus Tit. iij. lib. ij. pag. 115
Arris sponsalitijs Tit. ij. lib. iij. p. 160		Impuberibus & minoribus Tit. xij. lib. j. pag. 48	Regulis Tit. ij. lib. v. pag. 269
C			Repetitione & rei interitu Tit. iij. lib. ij. pag. 78
De Calumniatoribus Tit. ix. lib. vj. pag. 255		Instrumentis Tit. viij. lib. j. pag. 40	S
Codicillo Tit. vj. lib. v. pa. 209		Iudiciario calculo Tit. iij. lib. j. pag. 22	De Scottatoribus Titul. iij. libr. vj. pag. 248
Commodato Tit. x. lib. ij. pag. 108		Iure dotis Tit. viij. lib. iij. pag. 181	Seruis Tit. xiiij. lib. j. pag. 56
Consensu sponsalium Tit. j. lib. iij. p. 157		Iureiurando Tit. vj. lib. j. pag. 38	Seruis & incendiarijs Titul. xij. lib. vj. pag. 257
Consensione seu infirmatione testa- menti Tit. v. lib. v. pag. 206		Iure postliminijs Titul. vj. lib. ij. pag. 107	Significatione verborum Titul. iij. le- gum variar. lib. vj. pag. 275
D			Societate Tit. x. lib. iij. pag. 154
De Damno Tit. j. lib. vj. pag. 244		De Legato Tit. x. lib. v. pag. 233	Societatis solutione Titul. xj. lib. iij. pag. 156
Delatoribus Tit. v. lib. j. pag. 33		Legibus Tit. j. lib. j. pag. 1	Solutione matrimonij, &c. Titul. xij. lib. iij. pag. 193
Depositio Tit. ix. lib. iij. pag. 152		De Legijs exacta exquisitaq; diligen- tia Tit. v. lib. iij. pag. 166	Sponsalitijs donationibus Titul. iij. lib. iij. pag. 162
Dignitatibus Tit. j. leg. variar. lib. vj. pag. 269		Zibertatibus Titul. xviiij. lib. j. pag. 63	T
Donationibus Tit. j. lib. iij. pag. 113		Locatione Tit. viij. lib. ij. pag. 147	De Testamento eorum qui alieni iu- ris sunt Tit. ij. lib. v. pag. 203
Donationibus inter virum & uxo- rem Tit. xj. lib. iij. pag. 191		M	
Dotis vindicatione, &c. Tit. ix. lib. iij. pag. 187		De Militibus Tit. xvij. lib. j. pag. 60	Testamen. eorum qui sui iuris sunt Tit. j. lib. v. pag. 198
E		Mulieribus Tit. xiiij. lib. j. pag. 53	Testament. episcoporum & monach. Tit. iij. lib. v. pag. 205
De Emphyteutico iure Tit. iij. lib. iij. pag. 130		Mulierum raptoribus Tit. vj. lib. vj. pag. 253	Testament. libertorum Tit. iij. libro v. pag. 204
Emptione & vend. Tit. iij. lib. iij. p. 115		Muneribus, &c. Tit. v. lib. ij. pag. 104	Testibus Tit. vj. lib. j. pag. 33
F		Mutuo & pignore Tit. v. lib. ij. p. 131	Thesauri inuentione Tit. vj. libro ij. pag. 106
De Falcidia Tit. ix. lib. v. pag. 223		N	
Fideiusjoribus & sponforibus Tit. vj. lib. ij. pag. 142		De Nauticis rebus Tit. xj. lib. ij. p. 110	Transfacione Titul. x. libro j. pag. 45
Furibus Tit. v. lib. vj. pag. 250		Necessitate & vi Tit. xj. lib. j. pag. 147	Transfugis Titul. viij. libro vj. pag. 255
G		Non numerata pecunia Tit. ij. lib. ij. pag. 145	Tutoribus Titul. xj. libro v. pag. 237
De Genalibus & hereticis Tit. xj. lib. vj. pag. 256		Noni operis nuntiatione Tit. iij. lib. ij. pag. 79	V
Georgicis Tit. j. legum Georg. lib. vj. pag. 261		Nuptiarum finitione, &c. Titul. iij. lib. iij. pag. 164	De veneficis Titul. x. libro vj. pag. 256
Gradibus cognationis Titul. vj. lib. iij. pag. 166		O	
H			Vfuris Titul. viij. libro iij. pag. 145
De Haredibus Tit. viij. lib. v. pag. 210		De obscuro & ambiguo Tit. xv. lib. j. pag. 58	FINIS PRIMI INDICIS.
Homicidis Tit. vj. lib. vj. pag. 251		P	
Hypobolo, &c. Tit. x. lib. iij. pag. 190		De Patria potestatis solutione Titul. xviij. lib. j. pag. 62	N
I		Paclis Tit. ix. lib. j. pag. 41	
De in qui ad Ecclesiam confugiunt Tit. ix. lib. ij. pag. 108		De varijs panarum generibus Titul. xiiij. lib. vj. pag. 258	
		Posseffione & dominio Titul. j. lib. ij.	

INDEX RE- RVM ET VER-

B O R V M .

35

9

A

Abesse pag. 275
 abesse reipub. causa 22
 absentes qui 13
 absens ob graue crimen vt dam-
 netur 24
 abigeorum pœna 250 & seq.
 abiuratio 8
 Acœna 80
 acceptilatione dotem constitui 55
 accrescendi ius 235
 accusatio quibus non permitta-
 tur 10
 quomodo finiatur 10 & seq.
 eius abolitio 26
 accusator infamia quando note-
 tur 9
 eum corrumpens pro conui-
 cto habetur 11
 intra quod tempus instaurare
 possit accusationem ibidem
 actionum diuisio 16
 actio in rem & in personam
 eadem
 actionũ duarũ quæ prior ead.
 actione personali quæ veniat II
 cui competat 134
 actiones perpetuæ 12
 harum tempora 18 & 21
 actiones pœnales 16
 actio de vi 17
 actionis de dolo tempus 20
 actio in id quod facere possunt 27
 aquæ pluuiæ arcendæ 99
 præscriptis verbis 79
 publiciana quæ fit & cui con-
 ueniat 75
 restitutoria 52
 utilis in factum 121
 de rescindenda venditione 122
 actio ob quid aliquando detur
 socio in socium 100
 actorem cogi sua instrumenta &
 probationes edere 7
 ei incumbere onus probandi ea-
 dem
 actor forum rei sequitur 6
 litem deserens 6. & seq.
 Α δελφοποιία 169
 adoptio quando non valeat 66
 eius vis 107

adoptare qui possint & con-
 trã eadem
 adoptiuorum successio 119
 de adultetio actionis tempora 20
 adultetium quid sit 245
 quis committat 193
 adulterum occidere an liceat 246
 eius pœna 247
 A Edificatio in loco vacuo 90
 ædificare i suo quatenus liceat 95
 ædificare vbi prohibeatur 103
 in ærarios qui referantur 9
 ætatis venia quando impetretur
 160 & seq.
 Affinitas quid sit 170
 ea iunctis ad quem vsque gra-
 dum liceat matrimonium con-
 trahere 168
 Agellarij 263
 agentũ cuius cõditio melior 12
 agricolæ officium 261
 Alienare 275
 alienatio quid sit 130
 alienatio à minore facta 49 &
 sequen.
 alienatio rei pupillar̃is 51
 alluuius quid sit 104
 ea acquiritur 72 & 101
 Ambiguo vitiatũ scriptura 203
 amittere 153
 amotarum rerum actio 15
 Α γ α α λ υ τ η ρ ι α 129
 Α γ ε ρ ρ υ ρ ι α quid 75
 Α γ ε λ ο ι δ ι 167
 Anima pro anima 265
 animalia vitiosa 122
 Animalium occifores 265
 annus utilis 277
 Α ν τ ι χ ρ η ν ο ς 128 & 132
 de Apibus 71
 appellatio quando inchoanda 27
 appellare à quibus liceat vel non
 eadem.
 Appius Claudius leges dispersas
 collegit 1
 Α π ρ ο ν ο τ ο ς 67
 Aqua pluuiua 99
 aquæductus 88 & 96
 quando renouetur 100
 quomodo acquiratur ead.
 sequitur rem ead.
 eo cõcesso quid cõcedatur ea-
 dem
 aquæ fluxus 99
 Aquilæ legis vis 265
 Arbitr̃er quis 28
 eius officium ead.
 potestas eadem
 de quibus non cognoscit 30
 quando sententiam dicere non

rogatur ead.
 arbitrium recipere eadem
 arboris nomine quid veniat 266
 arbores quando excidendæ 99
 arcus 88
 argumentum à simili 271
 quando non valeat 5
 arrha 115
 arrha sponsalitia 160
 arrogare quis non possit 107
 arrogationis vis eadem
 Ascensus 88
 Α σ κ η τ ρ ι α 174
 Attestatio 145
 Augusta num sit legibus soluta 5
 aurilegus 105

B

Balnei constructio 81
 Β ε λ π ῶ σ ι ς 181
 Beneficia noua 163
 Bislextus 276
 Bona fides 106
 bona fide acquirere 61
 bonæ fidei possessor 13 & 75
 bona profectitia quæ 52
 vacantia 74
 bonorum possessio quid 16
 quibus competat, ead. & seq. 16
 eius descriptiones 16
 bonorũ possessio cõtra tab. 209
 bos legatus 234
 Brutescentes 250

C

Cæcus 200
 Caius inter prudentes primus 1
 calculi error 27
 calumnia quis teneatur 247
 ab eius pœna quis immunis 55
 canis occisus 265 & seq.
 capitalis pœna 258
 capite qui plestantur 61
 captiui qui 13
 captiuus quando liberetur 67
 captiuitatis vis 193
 ea quõ quis sui fiat iuris 62
 casus fortuiti 52
 cauponæ constructio 85
 cautio 108
 eius qualitas 43
 Circumscriptio 35
 ciuile causæ 8
 citatio 23
 Clericus nũ possit intercedere 143
 cloacarum constructio 97
 Codicillus quid 209
 eius forma 210
 quando sit validus 209
 inter codicillum & testamen-
 tum quid intersit eadem
 Cog

Cognatio	166	criminalibus qui succedant	212	dominiū quomodo acquiratur	68
cognationū gradus	166 & seq.	in criminalibus procurator lo-		domicilium vbi quis habeat	6
cognati successio	212	cum non habet	9	domus legata	237
collatio quid	214	culpa quando absit	150	domus tutissimum cuique re-	
quomodo fiat	eadem	in locatione cuius sit	eadem	fugium	9
in eam quæ veniant	213 & seq.	curatoris datio	238	domuum extractio	85
colonus quando dñio teneatur	262	officium	165	domus veteris instauratio	91
quando expelli nequeat	145	curator quis esse nequeat	240	Donatio quid	113
eius pœna agrū relinquētis ea.		curator principis	259	Eius diuisio	ead.
colonus alienum suscipientis		Κυροφωσῆσθαι	208	quæ non valeat	114
pœna	eadem	D		quando reuocetur	115
columna substituenda	86	Damnatus quis	27	donatio facta à minore	51
commissum	106	damnum	257	facta à sponso	165
commodatum	108 & seq.	damnum datum	265	inter patrem & filium	73
concubinatus vetitus	180	damni actionis vis	244	inter viuos	113
inter hunc & fornicationem		hac quis teneatur	254	mortis causa	ead.
quid sit discriminis	eadem	Debitum duplex	16	eius species	ead. & seq.
condictio indebiti	139	à mutuo quomodo differat	131	ante nuptias	175
condictioni quādo loc ^o nō sit	78	debiti translatio	140	principis	114
condictio ob rem	77	debita hæreditaria	139	donationes inter quos prohi-	
conditio melior quando	125	debitor quis	137	bite	191 & seq.
conditio quando pro comple-		debitor natura	138	earum natura	132
ta habetur	269 & sequen.	debitor vt rectè cōueniatur ea.		donandi potestas	226
conditiones infirmæ	218	in eius arbitrio est aliquid ex		Dos cuius sit	187
conductor quando tenetur	150	testamento suscipere	136	eius priuilegium	183 & 185
quando non elicitur	eadem	deferre qui non possint	33	accessio	181
confiscatio bonorum	10	defuncti rationes	139	qualiter debeatur	182
consententi nō semper credendū	25	delator quis dicatur	33	quare mulieri reddenda	187
confusio	71 & sequen.	delegati potestas	271	quando non possit repeti	188
consobrina	212	deportatio	16	cui restituenda	187
consortes	126	depositum quid	152	ex quib ^o causis publicetur	188
conspicilia	87	depositi actio	eadem	eam dare quis cogatur	186
consuetudinis vsus	3	eiusdem effectus	eadem	eius collatio	213
potestas	4	natura	153	exactio 76. 182. 184 & seq. & 189	
consuetudo inueterata pro le-		cui competat	eadem	exactionis tempus	184
ge est	eadem	ea quis conueniatur	eadem	fructus	ead.
cōstitutiones quæ appellētur	ead.	in deposito quæ veniant	152	ius circa promissionem	186
quæ valide	eadem	depositæ rei periculum	eadem	eiusdem promissio inutilis	185
harū aliq ^{ue} personales	ead.	depositarius quādo faciat dolū	153	eius periculum	181
contractuum diuisio	271 & seq.	detrimentū ex plantis cuius sit	99	in dote æqualitas	188
contractus natura quando im-		Διατόνοι	89	ex dotalibus nummis res com-	
minuitur	272 & sequen.	Διαζύγιον	276	paratæ	183 & 185
quando valeat	135	Diei appellatio	276	de dotalibus rebus	189
contumacia creditorum	138	digitus mensurarum fons	80	in dotem datæ res æstimate	181
Creditor quis sit	137	dignitas sui iuris filium facit	62	res extra dotem cuius sint	189
librum rationum edat	7	dignitates quæ à patria potestate		E	
creditor antiquior	135	liberent	65	Ecclesiæ immunitas	105
creditorum quis præferatur	145	dilatio	144	ad eam confugiens	108
quā experiantur in hæredes	242	Δημόσια	10	ecclesiasticarum rerum perfe-	
horum diuisio	135	diuinatio	256	ctio	14 & 18
creditorum personalium diffe-		diuisio	261	Εγγραφή & ἔγγραμμῶν	9
rentia	136	disportium	275	Eiuratio	8
credutum quid	231	contractus do vt facias	78	Emancipatio	62 & seq.
quando amittatur	138	de dolo actionis tempus	20	emancipatus an bona confer-	
crimen læsæ maiestatis	253	hac nō conueniatur parens aut		re debeat	213
qualiter & quando extinguan-		patronus	8	Emens à fure furem prodat	124
tur crimina	9 & 18	Doli exceptio	20	Emens à malæ fidei possessore	123
quæ prius examinanda	7	dolus nunquam prodest	270	Emerere quis nequeat	116
criminales causæ	8	domin ^o p seruo quādo tenet	142	Empuo & veditio inter quos	128
		dñs istitoris à quo cōuenitur	11		

vt contrahatur	115	dari possint	228	hæres certæ rei	201
eius substantia	116	filiifamilias intercessio	144	hæredis pœna cogentis se in-	
eius periculû cui ⁹ fit ea. & seq.		filiifamilias quô testari queât	226	stitui	202
emptio duplex	115	finium regundorum	18	Hæreditas quid	216
emptio in diê addictionis	117	in finibus constituendis quid		huius appellatio	275
in emptione disunctiue facta		obseruandum	ead.	eius adeunda tempus	215
cuius fit optio	126	fficalia quæ dicantur	10	fisco quando adiudicetur	172
emptæ rei quomodo quis fiat dō-		fficalium detentores	ead.	hæreditas pura	224
minus	117	fisci priuilegium	124	in hæred. fideic. quæ veniât	218
emptor vt fiat dominus	ead.	fisco quando cedat hæreditas		Hexecontabulum confecit Leo	
emptoris ius	119	201 & seq.		cognicento Philosophus	2
emphyteusis	126 & 130	à fisco venditarum rerum ven-		Homicida quis	251
emphyteuta quando expelli pos-		dicationis tempus	123	homicida aggressoris	133
fit	130 & seq.	de Fluuio	72 & 101	honoris & muneris discrimē	105
Επιβολη	276	fluuii qualiter auerti queat	99	Hypobolium	190
Episcoporum clerici	105	Fœminarum conditio	53	eius proprietates	ead.
Ερσληται	269	fœminæ clarissima	269	hypothecæ & pign. discrimen	134
Erro	276	Fornacis calcis constructio	83	hypotheca inualida	55
Examinatio	7	fornicatores	248	hypothecaria actio	220
exceptio	137	fortuiti casus	52	eius tempus	19
longi temporis	134	forum quid	6	hypotheca communis rerum nō-	
perpetua	137	quando mutari non possit ead.		dum quæsitaram	136
non numeratæ pecuniæ	75	foffa	97	I	
cui competat	76	Fratrum successio	211	Ianua aperienda	87
eius tempus	76 & seq.	frater fratri crimen intendēs quo		igne qui puniendi	233
quæ non admittatur	4	modo puniatur	10	ignorantiã quî noceat & quibus	5
exceptio in quantum quis di-		in fructu quænam sint	70	eius diuisio	ead.
tor sit factus	48	fructuum inter dominum &		Illegitimi vt fiant legitimi	220
exercitor de quo tenetur	111	colonom diuisio	260	Immunitas nū transeat ad hæred.	105
in eum quando agitur	ead.	fructus qui non repetantur	20	impensæ necessariæ	187
exhæredatio	228 & seq.	fructuarij quænam sint	109	vtiles	ead.
eius pœna	233	Fullones	83, 84 & 149	impêfæ quæ dotē minuât ead.	
exilio qui puniantur	10	fundus legatus	236	imperare	3
Εξωμοσια	8	furis cædes	250	impubes quis dicatur	48
Εξωπορισμ.	189	furi similis	150	quomodo arrogandus	108
Εξωρις	87 & 94	furti actio	15 & 17	Incendiarius	257 & 267
F		furti & rer. amotar. discrimē	16	incēdio an damnum detur	245
Factum vnius alteri nō nocet	243	furti manifesti effectus	250	inclinatio muri	95
facti ignorantia	5	furtum à colono commissum	263	indebitum	144
Falcidia	223 & seq.	furtiua res non yfucapitur	73	infamia notari	46
quando debeatur	225	furtiua res quæ non sint	75	qui notentur	172 & 146
cui	eadem.	furni figlini constructio	82	infans quis	252
quomodo amittatur	227	furor quo sponsalia ipediat	158	infans expositus liber	67
quando ei locus	ead.	G		inficiantur pœna	41
in quibus consideretur	ead.	de Gallis	71	ingenuus quis	63
in eius rationē quæ veniât	224	Glaus	276	ingratiitudinis causæ	218 & seq.
eius detractio	223	Grege legato quid legetur	234	eius effectus	65
quod in favorē inductum est in		Gyplarium	83	ingressus monasterij	194
odiū retorqueri nō debet	32	H		iniuriarum actio	16
Fenestra in caco pariete	87	Habitum sacrum abiiciens	193	hac non conuenitur parens aut	
feriæ quando	122	Hæredes qui sint	214	in parronis	8
ferrarij fabri	84	eorum diuisio	210	inofficiosum testamentum	227
fideiussio à fenatore nō exigenda	8	qui heredes possint institui	215	inquinum	150
fideiussor	145	homin. loco qui habeatur	270	infcibendi quinam	9
quod fieri tibi non vis alteri ne-		hæredis potestas	212	insidiæ	195
feceris	9	ius	216 & seq.	institutio quid	209
filius quomodo sui fiat iuris	62	in eum actio	16	institutio valida	214
filij parentes alant & cōtrā	139	quando ei detur optio	234	instrumenta noua	27
filij non orthodoxi nuna exhære-		pro hæredē se gerens	212	inualida	8

R E R V M E T V E R B O R V M.

instrumentum fide dignum	40	legata conditionalia	234	non habentur	112
hæc quis cogatur edere	7 & 8	legatum pium	237	maritus ob quid conueniatur	136
his an testib. magis credēdū	38	legatum rei alienæ	234	maritus adulteræ an lucretur	
alienis non experiundum	7	legatum rei eiusdem	235	dotem	247
insula	72 & 103	legandi potestas	224	adulterā an possit recipere ea.	
interdici. aqua & igni	199	Leo cognomento Philosophus	2	adulterij vxoris conscius vt pu	
interdictum de opere demo		lex imitatur naturam	108	niatur	248
liendo	79	eius virtus	3	maritus de calūnia qñ teneat	247
Isauri	22 & seq.	leges scire quid sit	ead.	mater filio an succedat	177
Iudex quis esse nequeat	22	quæ non recipiendæ	3	mater filij accusare potest	10
eiusdem officij circa dominū		ambiguæ vt interpretandæ	3	quæ non repetat	78
& bonæ fidei possessorem	103	legitima	202	maris successio	219
item circa fines agrorum	261	lex duodecim tabularum	1	mater tutrix	242
eius arbitrio quæ cōmittant	25	lex irrita	211	an possit dare tutores	238
iudiciorum differentia	6	lex Aquilia	110	matrimonium inter quos prohi	
tempus	73	Cornelia	53	bitum	173
iudicium ex quibus personis		Julia ead. eius effectus	11	Mendacij pœna	138
constet	6	Rhodia	110	mensura	80
iudicio victus omneis sumptus		lex. contracta lege tollitur	3	merces in mari amissæ quando	
præstat	25	Libellus quid continere debeat	7	contribuantur	111
iugerum	80	libellus famosus	256	Μεγαλον	91
iura duplicia	3	libertas quid	63	Miles quos actus exercere non	
iura quibus scripta	135	libertas fauorabilis	ead.	possit	60
de quibus constituta	3	libertas inæstimabilis	ead.	duplici officio nō fungat	ead.
ius quid	3	liberorum diuisio	64	his quæ prohibita	ead.
eius diuisio	2	liberorum testamentum	232	eorum fauor	60
origo	1	liberi ex nuptiis prohibitis	173	eorū gradu q deficientur	61
præcepta	3	liberi hæretici exhæredati	228	milite aduenā detinētis pœna ea.	
eius ignorantia	5	liberi ingrati	226	militia qui indigni	60
ius ciuile	2	libertinus	204	militares magistratus de quibus	
gentium	ead.	eius successio	205	cognoscant	24
naturale	ead.	libra 72 aureos continet	146	minor quādo deceptus dicatur	52
iurisprudentia	3	litigantis temere pœna	8	quando restituitur	51
ius posterius tollit prius	4	litis cōtestatione melior sit acto		aduersus quos restituitur ead.	
ius dotis circa promissionē	186	ris conditio	12	quando non restituitur	52
ius accrescendi	235	litus quid	72	intra quod tempus possint re	
iururandum in litem	38	Locatio quid	147	stitui	50
iururandum defertur	35	eius damnum cuius sit	ead.	ab illis acta quæ irrita	151
eius potestas	39	locatio generale nomen	150	quomodo iuuentur	50
effectus	ead.	locator vt teneatur	149	quomodo veniam ætatis im	
quare deferatur	38	quando expellatur	150	petrent	49
quando non defertur	39	locus sacer	75	eorū res quare alienentur ead.	
inualidum	ead.	inferior seruit superiori	100	vt illis sine restit. succedat ead.	
femel renuntiatum iterum de		locum publicum effodiens	99	quando illis rerum persecutio	
ferri non debet	ead.	Λογιστης siue λογιστης	269	competat 15 & quandiu ead.	
quibus deferri nō possit ead.		Luctus	172.174 & seq.	eorum priuilegia	48 & seq.
Iustinianus immensa Iuriscōsul		lugeri qui non mereatur	172	quomodo possit manumittere	65
rorum volumina in 50 cōtulit,		lugere virū etiam virgo debet	175	minorine an filios familias po	
tres codices edidit	1	lumina	88	tius faueatur	51
Item 12 libros, Institutiones &		lupanar	85	μισθωμα, μισθωσας μισθωσάμε	
Novellas	2			vos	148
	L		M		
Lacus constructio	96	Magica ars	256	Mobilia legata	235
Læx maiestatis crimen	195	magister	276	mobiliū rerum vendicatio	14
Lasciuus quis	250	magistratus militares	24	mœnianum	94
latinarum constructio	96	mala fide possidere	70	monasteriū imperfectū	222 & seq.
latronis cædes	253	mandator quis dicatur	33	monetā quid	258
Legati	106	mandatarius	78	hanc adulterans	ead.
legatum quid	233	manumissio	64	Mora 274 eius effectus	17
eius qualitas	235	in mare proiecta pro derelicto		mors ciuilis & naturalis	156

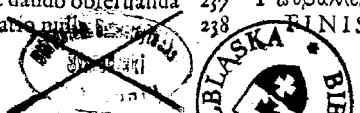
I N D E X

multa	277	nuptiæ liberæ	166	pauperibus quinã succedūt	222
mulier quando obligetur	11 & 54	incestæ	173	pecoris appellendi seruitus	100
quãdo testes esse possint	53 36	earum pœna	ead.	pecorum legarum	234
& sequen.		nefarix	174	peculatus	19
quando tutrices	53	inter incestas & nefarias quid di-	ead.	eius pœna	16
de quibus illis accusare per-		scriminis	ead.	peculij diuisio	203
mitratur	10	vetitæ	172	castris & pagani discrimē ea.	
quando earum conditio me-		clandestinæ	166	pecuniæ constitutæ actio	142
lior	53	tertiæ	179	eius natura	17
quæ possint agere	ead.	quartæ	180	pecuniariæ causæ tempus	23
à publicis & ciuilibus officiis		nuptias iterantis pœna	179	Πένθος & τένθιμος χρόνος	172
remotæ	ead.	nuptias affinitate prohiberi	168	perierium vt puniatur	39
his quando succurratur	55	nuptias ancillã nõ facere	57 & 58	permittere	3
harum & virorum quãdo pœ-				personarum acceptio	128 & seq.
na æqualis	54	O		personarum diuisio	63
harum officium in maritos ab-		Obligandi modi	137	pes	80
sentes	196	obligatio nulla	270	petitio quando debeat fieri	11
solutio matrimonio quæ non		occidere quis dicitur	252	petitoris quando deterior con-	
petant	55	occupatio	71 & 103	ditio	12
mulier testans	202	operum redemptores	151	pignoratitia actio	134
mulieris à seruo adulteratæ		opus facere quando non licet	99	pignoratitij fructus	131
pœna	248	opus nouum facere	79	pignoris distractio	132 & seq.
eiusdē pœna in adulterio de-		osculum sponforum	163	restitutio	133 & seq.
prehensæ luctus tempore	179	P		pignoris & hypothecæ discrimē	134
munerum ciuiliū diuisio	104	Pactum quid	41	men	134
munus personale	ead.	pactum duo significat	148	pignus à quo emi possit	133
patrimoniale	ead.	eius diuisio	41	in pignus & data res alteri ne de-	
muneris & honoris discrimē	105	pactum validum	ead.	tur	eadem
mutus	199	inualidum	ead.	Πιγνὴς quis dicitur	111 & 276
idē an hæres institui possit	214	ambiguum	44	pistores	105
mutuum	131	nudum	ead. & 41	pistrini constructio	82 & 268
mutui actionis tempus	19	eius effectus	ead. & 41	plantæ quo à vicinis interstitio	
N		legis commissoriæ	129	plantandæ	98
Nauicularius	112	de mutua successione	45	poacula amatoria	256
nauigij impedimentum	111	adiectionis in diem	125	pœnæ & multæ discrimen	277
nauta	ead.	exceptionis	46	pœnarum diuersarum qualitas	253
nautica lege Rhodia decidi	110	pactum seruandum	261	pœnitere quando liceat	9
necare	253	ab eo non licere recedere	ead.	porticum publicarum instaura-	
negotiorum gestorum cõtractus	272	pacti & tractatiõis discrimē	46	tio	90
huius effectus	78	pacta dotalia	45	possessio quid	68
vt differat ab actiõe p socio	154	palmas	80	quomodo obueniatur	ead.
nolle	274	pandectæ cur appellatæ	1	quomodo amittatur	ead.
nouatio	140	Παπδοπέπια	189	in possessionem mittere	16
nouellæ quæ sint	2	parentes quibus actionibus non		in possessionem quis mittatur	26
nonerca	219	conueniantur	8	in possessionem missio quid	
nubere quãdo prohibitum	172	horum consensus in nuptiis	159	non efficiat	20
nubendi qualitas	164	ius in bonis filiorum	225	possessio rei quomodo aufe-	
nuntiatio noui operis vbi & cui		quando exhæredari aut prate-		ratur	ead.
fieri debeat	79	riri possint	232	possessor bonæ fidei quis	134
eius effectus	ead.	paries arcuatus	88	malæ fidei quis	102
hec rē nõ personã sequitur	80	parietis vestibuli resectio	89	possessor malæ fidei non sit do-	
eius cui est nuntiatio officium	49	in pariete alieno quid non li-		minus	69
nuptiæ	164	ceat facere	95	possidentis melior cond.	11 & 75
earum substantia	ead.	pascalibus diebus vinciti dimi-		posthumus	208
tempus	ead.	tuntur	23	eius agnatio	210
quibus permissæ & quibus pro-		passus	80	postliminium	107
hibitæ	186	patris potestas quõ soluatur	62	postulare	277
quæ requirant dotalia instrumen-		patris ius in bonis maternis	177	potentiores à tenuioribus nihil	
ta	165	patronus	204	accipiant	128
		pauper quis	36		in

in potestate quinam sint	62	pubertas	48	lere ius publicum	219
pro Præda animalium quomodo		publica	10	Seditiosi	254
quis renetur	264	publicatio bonorum	11	Senatores	269
prædo	75	publiciana	75	senator quâdo fideiussores da-	
præfectus vigilum	269	punire	3	re non cogatur	8
præfectus vrbi	ead.	populariũ rerũ alienatio	241	senatusconsultum Velleian.	54
prælatio rerum immobiliũ	128	pupillus non peierat	39	quando locũ habeat vel nõ	145
eius tempus	129	putealia	237	eo qui iuuentur	ead.
ius eius quomodo amittatur				Sententia cuius rei prætextu non	
eadem		Quadragenariæ exceptionis a-		infauretur	25 & seq.
prescriptio longi temporis	214	brogatio	21	sententia inualida	26 & seq.
triginta annorum	19	quadrige legatum	234	sententia petitionis	78
quadraginta annorũ ead. &	21	questore qui	269	sententia quibus non noceat	25
præsentis qui	13	quomodo creatur	ead.	sententię recepti arbi. stādũ	28
prætepe	86	questus	154	sepes vinearum	94
præfdis prouincię officium	5	querela inofficiosi	208 & seq.	seruitus quid	63
præsides an possint emere & æ-				eius causę	101
dificare	116			effectus	194
præstigiatio	256	R		seruitutum diuisio	101
prætor	269	Raptam ducere non licet	173	quæ imponi nequeant eadem	
prætorium ius	16	raptorum pœna	173 & 254	seruitus prospectus vbi non	
pretium minimum	122	rapius quis possit postulare	16	habeat locum	94
Princeps legibus solutus	5	Recriminari quando liceat	8	seruitus soli	101
eius quęnam sint	3	Redemptores operum	151	superficie	eadem
eius donatio	114	redhibitio	121	alius tollendi	eadem
de eo male loquētis pœna	258	regula	269	tigni iniuncti	102
quando ei non parendum	95	Reipub. causa abesse	21	seruitus non vtendo quæ amit-	
principi quod placet lex est	4	remisio de quibus fiat	291	tatur	100
principali deficiente deficere &		renuntiatio	155	seruis quando ignoscitur	57
accessorium	234	repeti quæ non possint	78	serui vt fiant liberi	67
eo concessio concedi accessio-		repudium	275	serui factum quando domino	
rium	100	repudij iniusti pœna	174	non noceat	117
pruilegia duplicia	182	rescriptum quid	4	serui legatum	234
pruilegia personalia	ead.	eius potestas	ead.	pro seruis quomodo dominus	
Probatio incumbit ei qui dicit	7	responsionis vis	9	teneatur	267
per quæ fiat	41	responiones	34	seruorũ cõditio saepe detior	56
non idonea	40	restitutio quid contineat	52 & 270	seruorum pretia	65
probationes inter se pugnantes		eius causa	ead.	seruus in clericorum ordi-	
inualidæ	8	Rei fauorabiliores	12	nem allectus	57
alienis probationibus nemo		reis trimestre tempus dari	7	seruus redemptus cuius sit ea.	
iuuatur	7	reum non cogi intrumenta &		seruus manumissione quando	
procurator absentis	79	probationes suas edere	ead.	non fiat liber	56
Cæsaris	269	pro actore interdũ haberi	ead.	Simulacris non habendus ho-	
procurator quibus in causis non		ne Reuocetur res semel appro-		nos	257
constituatur	9	bata	32	Societas quib. modis soluitur	156
quis esse nequeat	51	Rhodia lex	110	morte finitur	154
procurator non est in crimi-		Rixa	276	Societatis qualitas	ead.
nalibus	9	Rustica ædificia	104	æ alienum	155
prodigus	199	Sacerdos scenus ne exerceat	147	negligentia	ead.
profectitia bona quæ	52	sacra loca non vsucapiuntur	73	periculum	ead.
prohibere	164	sacrilegium	251	In societatem quę veniant	156
proprietary quomodo rem a-		salfamentarij.	84	Socij intersẽ quõ teneantur	155
lienet	109	circã salutem cura.	231	socij mei socium, socium meũ	
prospectus hortorũ &c.	92 & seq.	salutis causa quid permittat	111	non esse	271
prospectus leges	92	sanctæ reliquæ	119	Socrus	171
prouinciatarũ imperij Roma. par-		Sciencie & consentientes pari pœ-		Solo in ædificatum solo cedere	95
tutio	10	na puniri	254	Sorti quid imputetur	132
prouocatio	277	scripturis priuatis quare fides ha-		Spadones	107
proxenetę	163	beatũ	139	Specificatione res nostras fieri	71
		scripturam priuatam non tol-			Spol

spolia	166 & 107	testari quis possitj	199	tutoris prælatio	239
sponsalia	157	quis non possit	ead. & 217	V	
eorum substantia	ead.	testari inter liberos	200	Vacat̃ia bona	74
tempus	eadem	testatoris officium	201	Vectigalia	105
qualitas	154	autoritas	202	vectigal commissura	106
sponsalia nulla	158	testes fide digni qui sint	33	velle quis videatur	274
quomodo dissoluantur	159	indigni qui	ca. & 35	velle quis non habeat	271
inter sponsalia & nuptias di-		prohibiti	36	vendicatio rei in quos detur	17
scrimen	174	testes in testamento	202	venditio à muliere facta	54
sponsa quando sponsi cõsortium		testes q̃ esse nõ possint	34 & 37	venditio nulla	117
recuset	161	testes iuratos esse oportere	35	venditio vera	118
sportularum exactio	27	in testibus quæ spectanda	34	imaginaria	118 & seq.
spurius	219	testibusne an instrumentis ma-		venditio animalium	121
Stabuli constructio	85	gis credatur	38	rei vxoriæ ead. vini	126
stabulum meritorium	85	testibus semel reiectis non li-		à quibus rescindatur	125
stadium	80	cet vti	36	venditor. ob moram tenetur in	
stillicidium	87	testibus non testimoniis cre-		id quod interest	120
stipulatio	276	dendum	34	pro quibus teneatur	117
stipulatio pœnalis	120	testimonium vnus nõ admitti	35	pro quibus non	122
stirpium plantatio	98	testimonia commendatoria &		eius officium	ead.
stuprum per vim illatum	17	demonstratoria quæ sint	37	vetare 3 Via quãdo præstada	103
Substitutio	259	domestica nulla	ead.	vidua 276 vini legatum	236
eius diuisio	210	testimonium serui nullum	36	vis quid 47 vis maior	148
qualitas	eadem	vbi tamen admittatur	ead.	vis priuata & publica	48
successio ab intestato	eadem	testis falsi pœna	38	vim inferre	9
successio cognatorum	212	testium fides magis quàm nu-		inferentis pœna	47
coniugum	215	merus attenditur	35	vim publicam committere	17
liberorum illegitimorum	218	testium numerus	ead.	vim vi licet repellere	48
in capita	212	Θείος, θεία	168	vitriarij 84 Vlna	80
successio i seruili cognatiõe	57	Τεύχος	2	Volumen 2 Vsuarij ius	109
successionis significata	216	Θεώρητα	179	vsucapioe quæ acquirunt vel nõ	124
sumptus mariti pro vxore	78	Theauri inuentio	106	in quorũ bonis non pcedat	60
surdus	199	thlibia	107	non est sine possessione	68
an heres possit institui	214	Timor vanus	274	eius tempus	73. 76 & 129
suspicionẽ iureiurãdo purgari	262	Transactio quid	41	vsucapere quis nequeat	73
Συμβόλαιον & συμβολή	40	eius qualitas	45 vis	vsucapi quæ nõ possit ea. & seq.	59
Σύγγαμμοι	168	transactio inualida	46	vsura quid	
T		transactiois & pacti discriminẽ	ead.	vsura centesima	32 & 146
Qui tacet cõsentire videtur	157	transigi de quibus possit	45	vsuræ bestes 32 semisses ead.	
Tectoria	95	transfuga	107	tribonius	2
telum	251	tribunus plebis	269	tributa publica	105
temporis appellatio	277	turbata publica	105	turba	276
interruptio	14	Turpilianum senatusc. in calum-		niatores	25
tempus inter emptorem & ve-		niatores	25	tutela	237
ditorem continuari	103	tutela actio	241	eius ciuile officium	217
tempus longum	150	tutela actio	241	tutor quis	240
quadrimestre	127	tutorem non emere à pupillo		de quo teneatur	242
terminos finium proferens	255	118 & 240		de quibus pupillo obliget	241
testamentum	198	in tutore dando obseruanda	237	tutores qui esse nõ possint	276
eius faciendi tempus	ead.	tutorem non emere à pupillo		hos qui dare possint ead. & seq.	238
testamentum nullum	201	118 & 240		quibus dentur	238
ruptũ 206 irritũ 207 & seq.		tutorem non emere à pupillo		tutorem habenti quando detur	
efficax	198	118 & 240		curator	ead. & seq.
nuncupatiuum	202	in tutore dando obseruanda	237	tutorem non emere à pupillo	
imperfectum	208	238		118 & 240	
quãdo imperfectũ valeat	ead.	tutorem non emere à pupillo		in tutore dando obseruanda	237
testamentum perfecta	198	118 & 240		tutorem non emere à pupillo	
testamentum prius per poste-		tutorem non emere à pupillo		118 & 240	
rius elidi	201	tutorem non emere à pupillo		219 & seq.	

Ob. 6. 1. 3187

FINIS INDICIS.

